

anemone

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 7 • SAYI/NUMBER: 4

Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Sinizm Üzerindeki Etkisi
Cem ŞEN, İbrahim Sanı MERT

Karayolu Yük Taşımacılığında Kullanılan Standart Treyler Seçimine Etki Eden Faktörlerin Analitik Hiyerarşi Prosesi ve TOPSIS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi
Ömer Faruk GÖRÇÜN

Müzik Eğitiminin Hafif Düzey Zihinsel Engelli Öğrencilerin Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi
Serap SAKARKAYA, Hatice ONURAY EĞİLMEZ, Doruk ENGÜR

Yenilikçi, Destekleyici ve Bürokratik Örgüt Kültürünün Pazar Odaklılık Üzerine Etkisi: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Çalışma
Ozan ÇATIR

Türkiye'deki Hava Taşımacılığı Üzerine Bir Tahminleme Çalışması
Çiğdem KALATHILPARMBİL, Özlem ŞAHİN

Ebeveyn Tutumlarını Algılama ve İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Afra Nur AKSOY, Merve KOÇTÜRK

Essentialist Views on Women and Men in Engineering Academia in Turkey
Türkiye'deki Mühendislik Akademiyasında Kadınlar ve Erkekler Hakkındaki Özcü Görüşler
Fatma Fulya TEPE

Güvenilir Haber Almada Uydudan Uzaktan Algılamanın Kullanımı
Engin ÇAĞLAK, Emre ÖZELKAN

Yerli Sosyolojinin İmkânı Olarak Baykan Sezer
Ahmet Ayhan KOYUNCU, Recep BOZKURT

Hakkâri Halkevi ve Halkodaları
Bilal ALTAN

Ortaçağ'da Ulemânın İktidara Karşı Kullandığı Dil/Üslûb Örneği: Abdü'l-Kayyûm, "İmam Gazzâlî'nin Mektupları" Adlı Eserinin Değerlendirmesi
Hatice GÜLER

İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Bir Kamu Kurumu Üzerinde Analitik Bir Araştırma
Emine KOLBAŞI, Zübeyir BAĞCI

Para Arzının Belirlenmesinde Post Keynesyenler Arasındaki Temel Ayrılıklar: Uyumcular ve Yapısalcılar
Dicle ÖZDEMİR

Bir Melodramla Tarih Yazmak Mümkün mü?
Nilay ULUSOY

Çok Ürünlü Üretim Planlama Problemlerini Çözmek İçin MINMAX Yaklaşımına Dayanan Bir Bulanık Hedef Programlama Modeli: Mobilya İmalat Fabrikasında Örnek Bir Çalışma
Melih YÜCESAN, Hilmi ZENGİN

Senaryo Tabanlı Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Matematik Öz Yeterlik Algısı, Tutum ve Kaygılarına Etkisi
Hasan Yasin TOL, Selin ÇENBERCİ

Azerbaycan Ekonomisinin Toplumsal Refahındaki Gelişimine Yeni Kurumcu Bir Bakış
Bora SÜSLÜ, Yaşar ELMİRZEYEV

G20 Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemi Performansı: Yıllara Göre Karşılaştırmalı Bir Analiz
Murat KONCA, Şenol DEMİRCİ

Behavioral Patterns of the Modern Age Addiction: Nomophobia of Future Managers
Modern Çağ Bağımlılığının Davranışsal Örüntüleri: Geleceğin Yöneticilerinin Nomofobisi
Halil Özcan ÖZDEMİR, Hüsnüye Neşe ARSLAN

Gençler Arası Şiddetin Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Alan Çalışması
Elazığ İli Örneği
Yeşim KUBAR

Havayolu Marka Kişiliği Algısının Geleneksel ve Nöropazarlama Yöntemleri İle Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Uygulama
Şahap AKAN, Özlem ATALIK, Nurcan YÜCEL

Reklam ve Perakende Çabalarının Genç Tüketicilerin Karar Alma Tarzları Üzerindeki Etkisi
Melih BAŞKOL, Mehmet Said KÖSE

Bireylerin Tıbbi-Aromatik Bitki Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Erzurum Merkez İlçeleri Örneği
Rüveyda YÜZBAŞIOĞLU

Mortgage Krizi Öncesi ve Sonrasında Enflasyon - Faiz Etkileşimi: Türkiye Örneği
Ahmet Tayfur AKCAN

Kadın Çalışanların Yaşam Kalite Algılarının Rol Stresi Üzerindeki Etkisi
Serdar YENER, Özgür DEMİRTAŞ

Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği
Cem DÖNMEZOĞULLARI, Serap NAZLI

Ebeveynleri Boşanmış Yetişkin Bireylerin Kişilerarası İlişkilerinde Bağlanma Modelleri ile Ayrılma Kaygısının İlişkisi
Ceren YAŞA, Melis Seray ÖZDEN YILDIRIM

Avrupa Ülkelerindeki Gelişmeler Işığında Türkiye' de Engelli Evde Bakım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Sivas İli Örneği
Naim KARAGÖZ, Selin ÜSTÜN, Ebrar İLİMAN

Türkiye'nin Suriye Politikasında Turgut Özal Dönemi
Özkan GÖKCAN

Rol Belirsizliği ve Rol Çatışmasının İş Performansına Etkisinde İş Tatmininin Aracılık Rolü: Mersin İlinde Faaliyette Bulunan Özel Hastaneler Üzerine Bir Araştırma
Onur Başar ÖZBOZKURT, Neslihan ÖZBOZKURT

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 7 • SAYI/NUMBER: 4

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
27/08/2019	:	Basım Tarihi	Published Date	:	27/08/2019
Ağustos 2019	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	August 2019
7	:	Cilt	Volume	:	7
4	:	Sayı	Number	:	4
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına

Sahibi / Owner

Baş Editör / Editor-in-Chief

Editörler / Editors

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board

Members

Sekreteryaya / Secretariat

Dizgi/ Layout Editor

Teknik Redaksiyon / Redaction

Grafik Tasarım / Design

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit YILDIRIM

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ejder ULUTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Gabur OZIEV

International Islamic University / Malezya

Dr. Öğr. Üyesi Mahsum AYTEPE

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI

Yarmouk University / Ürdün

Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR

University of Malaya / Malezya

Doç. Dr. Murat KAYACAN

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPAPMAK

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA

Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya

Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM

Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ

Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER

Arş. Gör. Yunus ŞAKİROĞLU

Okt. Yahya ADANIR

Öğr. Gör. Serdar DİK

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 7 • Sayı/Number: 4

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)	TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus	Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)	ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)	CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)	COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)	CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)	DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)	ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline	Idealonline
IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)	IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index	InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)	ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)	JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)	JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)	OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)	ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit	SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)	SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atıf Dizini)	SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)	TEİ (Index of Turkish Education)
UIF (Universal Impact Factor)	UIF (Universal Impact Factor)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Súdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

Editörden 7

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Cem Şen, İbrahim Sani Mert 9
Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Sinizm Üzerindeki Etkisi
The Effects of Psychological Capital on Job Satisfaction, Organizational Commitment And Cynicism

Ömer Faruk Görçün 23
Karayolu Yük Taşımacılığında Kullanılan Standart Treyler Seçimine Etki Eden Faktörlerin Analitik Hiyerarşi Prosesi ve TOPSIS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi
Evaluation of Decision Alternatives and Selection Criteria concerning with Urban Transportation with the Analytic Hierarchy Process Method

Serap Sakarkaya, Hatice Onuray Eğilmez, Doruk Engür 35
Müzik Eğitiminin Hafif Düzey Zihinsel Engelli Öğrencilerin Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi
The Effect of Music Education on the Social Skill Levels of Mild Mental Disabled Students

Ozan Çatır 45
Yenilikçi, Destekleyici ve Bürokratik Örgüt Kültürünün Pazar Odaklılık Üzerine Etkisi: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Çalışma
The Effect of Innovative, Supportive and Bureaucratic Organization Culture On Market Orientation: An Example of Hotel Organizations

Çiğdem Kalathilparmbil, Özlem Şahin 53
Türkiye'deki Hava Taşımacılığı Üzerine Bir Tahminleme Çalışması
A Forecasting Study on Air Transportation in Turkey

Afra Nur Aksoy, Merve Koçtürk 63
Ebeveyn Tutumlarını Algılama ve İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
The Relationship Between Perception of Parents' Attitudes and Internet Addiction

Fatma Fulya Tepe 71
Essentialist Views on Women and Men in Engineering Academia in Turkey
Türkiye'deki Mühendislik Akademiyasında Kadınlar ve Erkekler Hakkındaki Özcü Görüşler

Engin Çağlak, Emre Özelkan 83
Güvenilir Haber Almada Uydudan Uzaktan Algılamanın Kullanımı
Using Satellite Remote Sensing in Collecting Reliable News

Ahmet Ayhan Koyuncu, Recep Bozkurt 93
Yerli Sosyolojinin İmkânı Olarak Baykan Sezer
Baykan Sezer As The Possibility of Native Sociology

Bilal Altan 101
Hakkâri Halkevi ve Halkodaları
Hakkari People' s House and People's Rooms

Hatice Güler 111
Ortaçağ'da Ulemânın İktidara Karşı Kullandığı Dil/Üslûb Örneği: Abdü'l-Kayyûm, "İmam Gazzâlî'nin Mektupları" Adlı Eserinin Değerlendirmesi
The Language / Style Example of the Ulama in the Middle Ages against Power: Abd al-Qayyum, The Evaluation of the Work "Imam Gazzali's Letters"

Emine Kolbaşı, Zübeyir Bağcı 119
İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Bir Kamu Kurumu Üzerinde Analitik Bir Araştırma
The Relationship Between Job Satisfaction And Life Satisfaction: An Analytical Research On A Public Institution

Dicle Özdemir 125
Para Arzının Belirlenmesinde Post Keynesyenler Arasındaki Temel Ayrımlıklar: Uyumcular ve Yapısalcılar
Fundamental Differences Between Post Keynesians in Determining Money Supply: Accommodationists and Structuralists

<i>Nilay Ulusoy</i> ..... Bir Melodramla Tarih Yazmak Mümkün mü? Is It Possible to Write History with a Melodrama?	133
<i>Melih Yücesan, Hilmi Zengin</i> ..... Çok Ürünlü Üretim Planlama Problemlerini Çözmek İçin MINMAX Yaklaşımına Dayanan Bir Bulanık Hedef Programlama Modeli: Mobilya İmalat Fabrikasında Örnek Bir Çalışma A Fuzzy Goal Programming Model Based on MINIMAX Approach for Solving Multi Product Production-Planning Problems	141
<i>Hasan Yasin Tol, Selin Çenberci</i> ..... Senaryo Tabanlı Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Matematik Öz Yeterlik Algısı, Tutum ve Kaygılarına Etkisi The Effect of Scenario-Based Learning Method on Students' MathSelf-Efficacy, Math Attitude and Anxiety	149
<i>Bora Süslü, Yaşar Elmırzeyev</i> ..... Azerbaycan Ekonomisinin Toplumsal Refahındaki Gelişimine Yeni Kurumcu Bir Bakış An New Institutional View of The Social Welfare of the Azerbaijan Economy	161
<i>Murat Konca, Şenol Demirci</i> ..... G20 Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemi Performansı: Yıllara Göre Karşılaştırmalı Bir Analiz G20 Countries and Turkey's Health System Performance: A Comparative Analysis According to Years	175
<i>Halil Özcan Özdemir, Hüsnüye Neşe Arslan</i> ..... Behavioral Patterns of the Modern Age Addiction: Nomophobia of Future Managers Modern Çağ Bağımlılığının Davranışsal Örüntüleri: Geleceğin Yöneticilerinin Nomofobisi	183
<i>Yeşim Kubar</i> ..... Gençler Arası Şiddetin Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Alan Çalışması Elazığ İli Örneği Elazığ Province Case Study On Determining The Reasons Of Violence Among Teens	193
<i>Şahap Akan, Özlem Atalık, Nurcan Yücel</i> ..... Havayolu Marka Kişiliği Algısının Geleneksel ve Nöropazarlama Yöntemleri İle Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Uygulama An Application for Comparing Airline Brand Personality Perception with Traditional and Neuromarketing Methods	207
<i>Melih Başkol, Mehmet Said Köse</i> ..... Reklam ve Perakende Çabalarının Genç Tüketicilerin Karar Alma Tarzları Üzerindeki Etkisi The Effects Of Advertising And Retail Efforts On Decision Making Styles Of Young Consumers	219
<i>Rüveyda Yüzbaşıoğlu</i> ..... Bireylerin Tıbbi-Aromatik Bitki Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Erzurum Merkez İlçeleri Örneği Determining the Factors Affecting the Medicinal-Aromatic Plant Consumption of Individuals: The Case of Erzurum Central Districts	231
<i>Ahmet Tayfur Akcan</i> ..... Mortgage Krizi Öncesi ve Sonrasında Enflasyon - Faiz Etkileşimi: Türkiye Örneği Inflation – Interest Interaction Before and After the Mortgage Crisis: The Case of Turkey	239
<i>Serdar Yener, Özgür Demirtaş</i> ..... Kadın Çalışanların Yaşam Kalite Algılarının Rol Stresi Üzerindeki Etkisi The Influence of Woman's Life Quality Perceptions on Role Stress	245
<i>Cem Dönmezoğulları, Serap Nazlı</i> ..... Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği Validity and Reliability of the Strengths Self Efficacy Scale Turkish Version	257
<i>Ceren Yaşa, Melis Seray Özden Yıldırım</i> ..... Ebeveynleri Boşanmış Yetişkin Bireylerin Kişilerarası İlişkilerinde Bağlanma Modelleri ile Ayrılma Kaygısının İlişkisi The Relationship Between Attachment Styles and Separation Anxiety of Adults in Divorce Families	267
<i>Naim Karagöz, Selin Üstün, Ebrar İlman</i> ..... Avrupa Ülkelerindeki Gelişmeler Işığında Türkiye'de Engelli Evde Bakım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Sivas İli Örneği Developments in European Countries In The Light in Turkey Disability Evaluation of Home Care Services: The Case of Sivas Province	279
<i>Özkan Gökcan</i> ..... Türkiye'nin Suriye Politikasında Turgut Özal Dönemi Turgut Özal Era in Turkey's Syria Policy	293

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 7 • Sayı/Number: 3

<i>Onur Başar Özbozkurt, Neslihan Özbozkurt</i>	307
Rol Belirsizliği ve Rol Çatışmasının İş Performansına Etkisinde İş Tatmininin Aracılık Rolü: Mersin İlinde Faaliyette Bulunan Özel Hastaneler Üzerine Bir Araştırma The Mediating Role of Job Satisfaction within the Impact of Role Ambiguity and Role Conflict on Job Performance: A Research on Operating Private Hospitals in Mersin	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	315
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	319
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	321

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
a.gokcen@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

2019 yılının Ağustos sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmalarını yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarını katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bu sayı ile birlikte yoğun taleplere cevap vermek adına alan editörü sayımızı arttırmış bulunmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 30 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Sinizm Üzerindeki Etkisi

The Effects of Psychological Capital on Job Satisfaction, Organizational Commitment And Cynicism

Cem Şen,^{a*} İbrahim Sani Mert^b

^a Dr., Milli Savunma Bakanlığı, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7300-0170

^b Prof. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Antalya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2850-1865

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 18 Ekim 2018
Kabul tarihi: 25 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Psikolojik Sermaye
İş Tatmini
Örgütsel Bağlılık
Sinizm

ÖZ

Psikolojik sermaye son zamanlarda işletme yazınında üzerinde oldukça durulan bir değişken olmuştur. Yerli ve uluslararası yazında psikolojik sermayenin örgütsel sonuç değişkenleri ile olan etkileri inceleyen çalışmaların sayısı artmıştır. Yapılan bu çalışmada, psikolojik sermayenin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizm üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan araştırma nicel araştırma deseni kullanan, kesitsel bir alan araştırması olup, araştırma kapsamındaki veriler savunma sektöründe faaliyet gösteren üç farklı şirkette çalışan toplam 295 katılımcıdan elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre psikolojik sermaye, araştırmanın bağımlı değişkenleri olan iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizmi anlamlı olarak yordamaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 15 August 2018
Received in revised form 18 October 2018
Accepted 25 December 2018

Keywords:

Psychological Capital
Job Satisfaction
Organizational Commitment
Cynicism

ABSTRACT

Psychological capital has recently been a highly discussed variable in business literature. The number of studies that has examined the effects of psychological capital on the organizational outcome variables has been increased in the native and international literature. In this study, the effect of psychological capital on job satisfaction, organizational commitment and cynicism is examined. In this study which is a field research using quantitative research design, the data is obtained from a total of 295 participants who work in three different companies in the defense industry. According to the findings obtained from the research, psychological capital has a meaningful effect on the study's dependent variables which are job satisfaction, organizational commitment and cynicism.

1. Giriş

Günümüzde beyaz yakalı çalışanların oranı mavi yakalılara göre her geçen gün artmaktadır. Yaşanan hızlı teknolojik değişim ve gelişim, hangi sektörde olursa olsun iş yapma şeklini etkilemekte ve eğitim seviyesi yüksek beyaz yakalı çalışan sayısını artırmaktadır. Geçmişle kıyaslandığında eğitim seviyesi yüksek, çevresine duyarlı, farkındalığı artmış çalışanlar, çalıştıkları iş ve iş çevresine karşı daha hassas bir algı ve tutum içerisine girmişlerdir.

Diğer yandan, işveren veya örgütler açısından baktığımızda iş tatmini yüksek, çalıştığı örgütte uzun süre kalacak örgütsel bağlılığa sahip, aynı zamanda örgütün bir parçası ve takım elemanı olarak hareket edip olumsuz davranışlar sergilemeyen, değer odaklı bir çalışma ve etkileşim sergileyecek iş görenlere olan ihtiyaç artmıştır. Bu kapsamda, etkililik ve verimliliği arttıracak temel bazı örgütsel sonuç değişkenlerine verilen önem hem uygulayıcılar bazında hem de konu ile ilgili çalışan akademisyenler bazında artmıştır.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: cem.sen@hotmail.com

Günümüzün yoğun hatta acımasız rekabet ortamında örgütlerin varlığını sürdürebilmeleri için çok uyumlu bir takım halinde çalışan, işinden yüksek tatmin duyan, sadakati yüksek çalışanlar ön plana çıkmıştır. Bu nedenle, örgütün başarısı açısından önemli bir yere sahip olan bahse konu örgütsel değişkenlerin üzerinde etkili olan öncül değişkenlerin belirlenmesi, örgütsel başarı açısından önemli bir arayış haline gelmiştir. Bu kapsamda, son yıllarda ön plana çıkan önemli bir örgütsel öncül değişken psikolojik sermayedir. Çalışanın zor ve meşakkatli işleri başarabilmesi, şimdiye ve geleceğe yönelik başarılı olacağına ilişkin olumlu bir beklenti içinde olması, umudunu kaybetmeden kişisel ve örgütsel hedeflere ulaşmada azim ve kararlı olması diğer bir ifadeyle yüksek bir psikolojik sermayeye sahip olması kritik bir hususa haline gelmiştir.

Psikolojik sermaye bu önemine binaen, birçok araştırmaya konu olmaya başlamıştır. Uluslararası yazında psikolojik sermayenin örgütsel farklı sonuç değişkenlerine olan etkilerini inceleyen birçok çalışma yapılmıştır (Örn., Luthans, Avolio, Avey ve Norman, 2007; Luthans, Norman, Avolio ve Avey, 2008a; Shah Nawaz ve Jafri, 2009; Vazquez, Hervas, Rahona ve Gomez, 2009; McMurray, Pirola-Merlo, Sarros ve Islam, 2010; Peterson, Luthans, Avolio, Walumbwa ve Zhang, 2011; Shabir, Abrar, Baig ve Javed, 2014; Qadeer ve Jaffery, 2014).

Bu kapsamda, yapılan bu çalışmada psikolojik sermayenin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizm üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışma nezdinde oluşturulan araştırma soruları aşağıda sıralanmıştır:

- Çalışanların psikolojik sermayeleri, iş tatminlerini nasıl etkilemektedir?
- Çalışanların psikolojik sermayeleri, örgütsel bağlılıklarını nasıl etkilemektedir?
- Çalışanların psikolojik sermayeleri, sinizmi nasıl etkilemektedir?

Araştırmanın bundan sonraki bölümlerinde ilk olarak psikolojik sermayenin ve psikolojik sermayenin çalışanın, araştırmanın bağımlı değişkenleri olan iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizm ile olan ilişkisine yönelik yazın incelemesine yer verilmiş, müteakiben yöntem kısmında, araştırmanın evren ve örnekleme, kullanılan ölçekler, yapılan analizler ve araştırma bulgularına değinilmiştir. Son olarak sonuç ve çıkarımlar kısmında ise elde edilen bulgular, uygulayıcılar ve bundan sonra yapılan yapılacak çalışmalara da ışık tutacak şekilde tartışılmıştır.

2. Teorik Arka Plan

2.1. Psikolojik Sermaye

Psikolojik sermaye son zamanlarda üzerinde fazlaca durulan bir değişken olmuştur. Bunun en önemli sebebi, psikolojik sermayenin geleneksel, entelektüel ve sosyal sermaye ile birlikte beşeri sermayenin gücünü artırabileceği noktasında kendisini göstermesidir.

Akçay (2011) da psikolojik sermayenin katkısını verimliliği artıran, yapılan işin kalitesini yükselten ve beşeri sermayeyi açıklayan bir diğer önemli etken olarak, o örgütte bulunan pozitif örgütsel davranışı öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda geleneksel olarak rekabet avantajı yaratan kaynaklar ile

psikolojik sermayenin bileşenleri ile kabul gören önemli kriterler kapsamında karşılaştırıldığı bilgiler Luthans ve Youssef (2004)'den uyarlanarak Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Rekabet Avantajı Yaratın Çeşitli Kaynakların Durumu

Kaynaklar	Uzun vadeli mi?	Eşsiz mi?	Biriktirilebilir mi?	Birbirine bağlı mı?	Yenilenebilir mi?
Geleneksel Sermaye	Finansal	Hayır	Hayır	Evet	Hayır
	Yapısal/Fiziksel	Evet	Hayır	Evet	Belki
	Teknolojik	Hayır	Hayır	Hayır	Belki
Beşeri Sermaye	Açık Bilgi	Belki	Hayır	Evet	Hayır
	Örtük Bilgi	Evet	Evet	Evet	Evet
Sosyal Sermaye	Sosyal Ağlar	Belki	Evet	Evet	Evet
	Norm/Değerler	Evet	Evet	Evet	Evet
	Güven	Evet	Evet	Evet	Evet
Psikolojik Sermaye	Öz Yeterlilik	Evet	Evet	Evet	Evet
	İyimserlik	Evet	Evet	Evet	Evet
	Umut	Evet	Evet	Evet	Evet
	Psi.Day.	Evet	Evet	Evet	Evet

Tablo 1'de sunulan kriterlerin psikolojik sermaye tarafından tamamen karşılanması ve ona gösterilen ilgi; özellikle değerli, nadir, taklit ve ikamesi zor olan stratejik kaynaklar (Barca, 2005) ile örgütsel performans arasındaki pozitif ilişki kapsamında doğrulanmıştır (Newman vd., 2014). Sürdürülebilir rekabet avantajına katkı sunan stratejik kaynaklar arasında beşeri sermaye, diğer tüm kaynaklar arasında evrensel olarak en değerli ve taklit edilmesi en zor kaynak olarak kabul edilmektedir (Wright vd., 2001; Crook vd., 2008). Bu bağlamda beşeri sermaye üzerindeki etkisinin tüm dikkatleri psikolojik sermaye üzerine topladığı (Ardichvili, 2011) ifade edilmektedir. Kaynağını pozitif psikoloji (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000) ve pozitif örgütsel davranış (Wright, 2003; Cameron, Dutton ve Quinn, 2003) konularından alan psikolojik sermaye Luthans ve çalışma arkadaşları (2004) tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu yaklaşımın, bugün ve geleceğin zorluklarını aşmak için kullanılmakta olan ortalama performans sağlayan (Avolio ve Luthans, 2006) ve bilinen yaklaşımlar yerine yeni yaklaşımlara duyulan ihtiyaçtan kaynaklandığı (Luthans vd., 2007a) ifade edilebilir.

Tarihsel olarak incelendiğinde örgütün verimliliğini geliştirmek üzere işgörenlerin, grupların ve yapıların örgüt içerisindeki davranışlara olan etkisini araştıran (Robbins ve Judge, 2012) örgütsel davranış alanındaki ilk çalışmanın Hawthorne Araştırması (Scott ve Davis, 2007) olduğu ifade edilebilir. Söz konusu çalışmada çalışanın pozitif duygu ve yaklaşımları ile performansı arasında ilk defa açık bir ilişkinin varlığından söz edilmiştir. Sonrasında yapılan diğer tüm çalışmalarda da pozitif etki ve davranışların performans üzerindeki olumlu etkileri ortaya konulmuş ve özellikle her seviyedeki kendine güvenen, mutlu ve iyimser çalışanın daha üretken olduğu gözlemlenmiştir (Stajkovic ve Luthans, 1998). Oysaki örgütsel davranış alanında bu tür pozitif yaklaşımlar yerine daha çok işyerindeki problemler ve işlev bozuklukları üzerinde durulmuştur; zaman içerisinde örgütsel davranış alanı ile ilgilenen akademik çevre, yavaş yavaş ilgisini çalışanın zayıf yönleri yerine

güçlü yönlerine yönelerek “pozitif örgütsel davranış konseptini” öne çıkarmıştır (Luthans, 2002b).

Bugüne kadarki yaklaşımların bireylerin ve örgütlerin pozitif ve güçlü yönlerine yeterince ilgi göstermek yerine (Luthans, 2002b), neden negatif ya da yanlış giden konuları ile ilgilendiğine (Seligman, Parks ve Steen, 2004; Sheldon ve King, 2001; Wright, 2003) gelince, Gable ve Haidt (2005) zaaf ve kusurlarla ilgilenmenin nedenini üç madde ile özetlemiştir:

- Problem yaşayanlara yardım etme tutkusunu: Bireylerin güçlü yönleri ile ilgilenmek yerine ihtiyacı olanların zaaf ve kusurları, stresi ve hastalıkları ile başa çıkmasına yardımcı tercih eden bir anlayışa sahip olunmasıdır. Zira acı çekenlere öncelikle yardım edilmesi etik olarak daha doğru olarak algılanmaktadır.
- Tarihi Sebepler: II. Dünya Savaşı sonrasında psikologlar tarafından kurulan araştırma merkezlerinin çalışmalarında önceliklerini eve dönen gazilerin psikolojik ve diğer problemleri üzerine yoğunlaşmalarıdır. Ayrıca, tıbbi bir hastalık modeli kapsamında ele alınan psikolojik sorunlar ve bunların tedavisi için uygulanan terapiler oldukça maliyetli olduğundan, söz konusu tedaviler için ayrılan ödeneklerin sağlıklı insanlar için harcanması doğru bulunmamaktadır.
- Psikologların doğasından ve psikolojik süreçlerle ilgili teorilerden kaynaklanan sebepler: Kötü, negatif veya zayıf yönlerle ilgilenmek; iyi, pozitif veya güçlü yönler ile ilgilenmekten daha baskın bir tutum olup, onları tedavi etmeye çalışmak daha tatminkâr olmaktadır. Yazında kötü şeyler hakkındaki araştırmaların iyi şeylere oranla daha derin etkilere sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Bireylerin güçlü taraflarına yeterince vurgu yapılmadığını ilk fark edenlerden birisi Martin E.P. Seligman olmuştur (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Seligman, başlattığı proaktif pozitif yaklaşım ile hayattaki kötü şeylere olan ilgiyi iyi şeylere yöneltmiş (Luthans, 2002b), psikolojik bulgulardan yola çıkarak insanlara daha mutlu, daha başarılı ve daha iyimser olabileceklerini öğretmek için “pozitif psikoloji” kavramını kullanmanın gerekliliğini vurgulamıştır (Compton, 2005; Kauffman, 2006; Kobau, Seligman, Peterson, Zack, Chapman ve Thompson, 2011; Linley, Joseph, Harrington ve Wood, 2006). Böylece iş yaşamında, çalışan davranışlarının yalnızca olumsuz taraflarına odaklanması yerine, farklı bir bakış açısı ile daha çok olumlu taraflarına odaklanılarak, iş ortamının problemlerin yanında, çözüm ve başarıları da içerdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Psikolojik sermayenin gelişimi, pozitif psikolojinin semsiyesi altındaki pozitif örgütsel davranışın (Bakker ve Schaufeli, 2008; Cameron, 2005; Donaldson ve Ko, 2010) en önemli katkılarından birisi olarak ifade edilebilir. Pozitif örgütsel davranış, çalışma hayatında performansın iyileştirilmesi için ölçülebilir, geliştirilebilir ve etkili bir şekilde yönetilebilir pozitif eğilimli insan kaynaklarının güçlü yönleri ve psikolojik kapasiteleri hakkındaki çalışma ve uygulamaları olarak tanımlanmıştır (Avey vd., 2010; Donaldson ve Ko, 2010; Gygax, Ticino ve Fitzgerald, 2011;

Luthans, 2002b; Luthans vd., 2007a). Söz konusu tanımda yer alan psikolojik kapasitelerin; kuram ve araştırma temelli, geçerli ölçüm araçları, duruma özgü (state-like) veya gelişime açık ve performans etkisi kriterlerini içermesi (Luthans vd., 2007a) gerektiği ifade edilmektedir. Duruma özgü olma özelliği, pozitif örgütsel davranış kapasitesinin değişime, gelişime açık ve kolayca uyum sağlayabildiğini (Avolio ve Luthans, 2006) vurgulamaktadır.

Pozitif örgütsel davranış, işgörenlerin sergileyebileceği olumsuz tutum ve davranışlara engel olabilmenin bir yolu (Avey, Hughes, Norman ve Luthans, 2008) olarak görülmektedir. Bu düşüncenin altında geleceğe yönelik pozitif beklentileri olan işgörenlerin daha olumlu, negatif beklentileri olanların ise daha olumsuz bir bakış açısına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır (Wanous, Reichers ve Austin, 2000). Bu bağlamda pozitif örgütsel davranışın öneminin, söz konusu olumsuzlukların aşılmasında sağlayabileceği katkı ile doğru orantılı olduğu vurgulanabilir.

Pozitif örgütsel davranış köklerini pozitif psikolojideki teori ve araştırmalardan almaktadır (Çetin ve Basım, 2012). Pozitif psikoloji kavramı ilk defa Maslow tarafından 1954 yılında “Motivasyon ve Kişilik” adı ile yayımlanan kitapta kullanılmıştır (Compton, 2005; Froh, 2004; Hefferon ve Boniwell, 2011; Wright, 2003). Söz konusu kitapta Maslow (1954), psikoloji biliminin bireyin negatif taraflarına ilişkin yapılan araştırmalarda pozitif taraflarına ilişkin olanlara göre daha başarılı olduğunu, insanoğlunun zayıf ve patolojik durumlarını açığa çıkarırken onun güçlü ve başarı potansiyeline ilişkin çok az şey yaptığını belirtmekte ve bu nedenle de ilgisini pozitif tarafa çevirmesinin zamanının geldiğini vurgulamaktadır. Başlangıcı Maslow’a kadar uzanan pozitif psikoloji, bireylerin yaşam kalitesini geliştirmek, yaşamın onlar için anlamsız gelmeye başladığında meydana gelebilecek patolojik rahatsızlıkları önlemek amacıyla pozitif öznel deneyimleri, pozitif kişilik özelliklerini ve örgütleri inceleyen bir bilim olarak tanımlanmaktadır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Seligman’ın vurguladığı pozitif psikoloji ile Maslow tarafından tanımlanan pozitif psikoloji arasında büyük oranda benzerlik bulunmaktadır (Wright, 2003).

2.2. Psikolojik Sermaye ve İş Tatmini

Kişilerin yaşamlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri işlerinde mutlu olmaları, hem kişisel hem de örgütsel açıdan önem taşımakta (Rode, 2004; Youssef, 1998) ve bu durum önemli sonuçlara sebep olmaktadır (Ensher, Grant-Vallone ve Donaldson, 2001). Kuramsal temellerini temel motivasyon teorilerinden alan iş tatmini hakkında yazında birçok tanım yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan tanımlara göre, iş tatmini;

- Çalışanın, işinin özellikleri ile ilgili yaptığı değerlendirme sonucunda işi ile ilgili olumlu bir duyguya/tavra sahip olması (Babin ve Griffin, 1998; Colquitt, Lepine ve Wesson, 2015; Robbins ve Judge, 2012; Vroom, 1964) ve bu nedenle de mutluluk duyması (Hackman ve Oldham, 1975),
- Kişinin, çalışma yaşamındaki tecrübelerinden kaynaklanan memnuniyet duygusu ve kişinin işine karşı almış olduğu pozitif bir tutum (Greenberg ve Baron, 2000; Locke, 1976; Özcan, 2011) veya söz

konusu kişi ile iş yeri arasındaki uyumu (Judge, Hulin ve Dalal, 2009; Ugboro ve Obeng, 2000),

- Çalışanın işinin farklı yönlerine karşı güttükleri tutumların tamamı (Schultz ve Schultz, 1990),
- Bireyin yaptığı iş hakkındaki genel tavrı (Sığırı ve Basım, 2006) olarak tanımlanabilir.

İş tatmini kavramının ortaya konulmasında motivasyon teorilerinden yararlanıldığı bilinmektedir. Bu teoriler, bireylerin ne şekilde motive edildiğine odaklanan içerik kuramları ile durağan çevre koşulları varsayımından hareket ederek iş motivasyonunun dinamik bir süreç içerisinde gerçekleştiğini savunan süreç kuramlarından oluşmaktadır (Paşamehmetoğlu ve Yeloğlu, 2013). Motivasyon ile iş tatmini birlikte ele alındığında her iki kavramın da kişisel olarak duygusal ve öznel özellikleri birlikte barındırdığı, bu bağlamda işgörenin motive edilmesi sonrasında sergileyeceği davranışlar ile iş tatmini arasında yakın bir ilişki olduğu ifade edilmektedir (Çetin, 2011). İşinden tatmin olan bir işgörenin motive edilebilmesi için uygun koşulların sağlandığı, bu durumun da örgüt açısından verimlilik anlamına geldiği söylenebilir. Aslında iş tatmininin akademik yazında yer almasının büyük oranda nedeni, verimliliğin artırılmasına katkısının araştırılmasına yönelik olmasındandır (Agho vd., 1992). İş tatmini kısaca kişi-çevre uyumu (Kristof-Brown, Zimmerman ve Johnson, 2005) olarak da düşünülebilir.

İnsan aktif yaşamının büyük bir bölümünün iş yerinde geçtiği göz önünde bulundurulduğunda; işgörenin işindeki mutluluğunun (yüksek iş tatmininin) yaşamını büyük ölçüde etkilediği, bunun kendi ruhsal ve bedensel sağlığı üzerinde olumlu etki gösterdiği, dolayısıyla aile yaşamındaki mutluluğunu ve örgütteki verimliliğini artırdığı kolaylıkla tespit edilebilir (Çelik vd., 2014; Örucü vd., 2006). İş tatminini etkileyen faktörler olarak;

- Örgütsel faktörler (ücret, yükselme fırsatları, işin doğası ve niteliği, örgütlerin politika ve prosedürleri ile çalışma şartları),
- Grup faktörleri (çalışma arkadaşları ile yöneticilerin tutum ve davranış şekilleri),
- Bireysel faktörler (kişinin statü ve pozisyon gibi ihtiyaç ve beklentileri),
- Kültürel faktörler (bireyin sahip olduğu inanç, değer ve tutumları) ve
- Çevresel faktörleri (bireyi etkileyen sosyal, ekonomik ve devlete ait tüm faktörleri) sıralayabiliriz (Örucü vd., 2006; Schultz ve Schultz, 1990).

Yapılan birçok araştırma sonucunda; eksikliğinde iş devamsızlığı, işten ayrılma niyetinin ortaya çıkması, örgütsel bağlılıkta azalma, stres, üretim karşıtı davranışların ve verimsizliğin artmasına sebep olan (Gürbüz ve Sığırı, 2013; Robbins ve Judge, 2012) iş tatmini ile;

- Algılanan örgütsel destek arasında pozitif yönde (Gutierrez vd., 2012; Huang, Shawaand ve Chen, 2004; Saekoo, 2011; Yoon ve Thye, 2002),
- Algılanan örgütsel adalet arasında pozitif yönde (Colquitt vd., 2001; Moorman, Blakely ve Niehoff, 1998; Vitell ve Singhapakdi, 2008),
- Öz kendilik değerlendirmesi arasında pozitif yönde (Bono ve Judge, 2003; Judge vd., 1997; 1998),

- Psikolojik sermaye arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu (Chandrasekar ve Chidambaram, 2015; Çetin, 2011a; Goldsmith, Veum ve Darity, 1997; Judge ve Llies, 2004; Larson ve Luthans, 2006; Youssef ve Luthans, 2007; Luthans vd., 2007b; Turner vd., 2002; Watson, 2002) ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.3. Psikolojik Sermaye ve Örgütsel Bağlılık

İşgören ile çalıştığı örgüt arasındaki uyumun en önemli göstergelerinden biri olan örgütsel bağlılık, bütün örgütler için büyük önem taşımaktadır. Söz konusu önem, örgütsel bağlılığın temelinde işgörenlerin, örgütlerinin başarılı olması ve belirlediği hedeflere ulaşmasında çaba sarf etme isteklerini içermesindedir (Çetin ve Basım, 2011; Steers, 1981). Bu bağlamda örgütsel bağlılık;

- Bir çalışanın örgütüne ve onun amaçlarına bağlı olma, kendini söz konusu amaçlar ile özdeşleştirme ve onun üyesi olarak devam etme isteğinin derecesi (Colquitt vd., 2015; Robbins ve Judge, 2012; Steers, 1981),
- İşgörenlerin kimliklerini örgütleriyle özdeşleştirmelerinin yanında, örgüte yönelik geliştirdikleri tutum ve yönelişleri (Sheldon, 1971),
- Kişilerin örgüt özelliklerini içselleştirme ve bu bağlamda örgüte ve onun değerlerine uyum gösterme derecesi (Grusky, 1966; McDonald ve Makin, 2000),
- Örgüt ile işgören arasındaki ilişkiyi tanımlayan, bireyin örgütte çalışmaya devam etmesine neden olan, kişinin psikolojik hali (Meyer ve Allen, 1997) olarak tanımlanabilir.

Her ne kadar farklı farklı tanımlar yapılsa da örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların ortak özellikler taşıdıkları, bunların da; örgütün hedef ve değerlerini içselleştirme, örgütsel role bağlanma, uzun yıllar örgüt içinde kalma arzusu ve örgütün hedef ve amaçları doğrultusunda gayret gösterme isteği olduğu ifade edilmektedir (DeCotiis ve Summers, 1987).

Örgütsel bağlılık çok farklı şekillerde sınıflandırılarak daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır (Örn., Etzioni, 1961; Kanter, 1968; Katz ve Kahn, 1966). Ancak yönetim ve örgüt yazınında en çok kabul görmüş olan sınıflandırma Allen ve Meyer (1990) tarafından yapılan sınıflandırmadır. Onlara göre örgütsel bağlılığın üç farklı boyutu bulunmaktadır (Allen ve Meyer, 1990; Meyer ve Allen, 1991; Meyer, Stanley, Herscovitch ve Topolnytsky, 2002) ve bunlar;

- Bireylerin örgütlerine duygusal bağlılığı ve onların değerlerine inanmalarını ifade eden duygusal bağlılık: Örgüte karşı duyulan güçlü duygusal bağlılığı olan çalışanlar; örgüt ile bütünleşmekte, örgüt amaçları ile özdeşleşmekte, örgüte daha faydalı olmak için daha fazla hevese sahip olmakta ve bu nedenle de örgüt üyeliklerini devam ettirmektedirler.
- Örgütten ayrılmanın getireceği maliyetlerin farkında olmak anlamına gelen devam bağlılığı/zorunlu bağlılık: Bu bağlılığın gelişmesinde, işgörenlerin örgüt içerisinde yaptıkları yatırımlar ile başka iş

alternatiflerinin olmadığı yönündeki algılamaları önemli bir rol oynamaktadır.

- Çalışanın örgütüne bağlılığı, ahlaki ya da etik nedenlerden dolayı bağlılık göstermesini bir görev olarak algılaması ve örgüte bağlılığın doğru olduğunu düşünmesini sağlayan normatif/ahlaki bağlılık: Örgüte karşı normatif bağlılığa sahip çalışanlar; sorumluluk duyguları ile örgüte bağlanmakta, böyle olması gerektiği ve bu şekilde davranmaya zorunlu olduklarını hissettikleri için örgütte kalmaya devam etmektedirler.

Wasti'ye (1999) göre; duygusal bağlılık kişiler istedikleri için, devam bağlılığı çıkarlar bağlanmayı gerektirdiği için ve normatif bağlılık ise ahlaki gerekçelerle ortaya çıkmaktadır. Yapılan birçok araştırma sonucunda; eksikliğinde iş devamsızlığı, işten ayrılma niyetinin ortaya çıkması, stres ve verimsizliğinin artmasına sebep olan (Becker, Billings, Eveleth ve Gilbert, 1996; Mowday, Porter ve Steers, 1982; Robbins ve Judge, 2012) örgütsel bağlılık ile;

- Algılanan örgütsel destek arasında pozitif yönde (Eisenberger vd., 1990; Kaplan ve Ögüt, 2012; Nayir, 2012; Nitesh vd., 2013),
- Algılanan örgütsel adalet arasında pozitif yönde (Folger ve Cropanzano, 1998; Irving vd., 2005; Totawar ve Nambudiri, 2014),
- Öz kendilik değerlendirmesi arasında pozitif yönde (Bowling vd., 2012; Kittinger vd., 2009),
- Psikolojik sermaye arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu (Çetin, 2011a; Etebarian vd., 2012; Larson ve Luthans, 2006; Youssef ve Luthans, 2007) ortaya konulmuştur.

2.4. Psikolojik Sermaye ve Sinizm

Sinizm, son yıllarda adından çokça söz ettirmeye başlayan örgütsel davranış sonuç değişkenlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilginin altında sinizmin örgütler için zararlı bir çalışan tutumu olarak görülmesi, etkinlik ve etkililiklerinin azalmasının temel nedenlerinden biri olarak sayılması yatmaktadır. Bir başka ifadeyle sinizm, örgütlerin başarısını engelleyen önemli bir tehdit unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilimlerin birçok kavramında rastlanıldığı gibi üzerinde bilim insanlarının uzlaştığı bir sinizm tanımı bulunmamaktadır (Cole, Bruch ve Vogel, 2006). Bu bağlamda yapılmış bazı tanımlara göre sinizm;

- Başkalarına düşmanca tavır sergileme, onları sevmeme ve onlara güvenmeme özelliği (Barefoot, Dodge, Peterson, Dahlstrom ve Williams, 1989; Brandes vd., 2008; Cook ve Medley, 1954),
- Açık olunmaması nedeniyle ya da bağdaşmaz çelişkilerden kaynaklanan hissedilen belirsizlik ve hayal kırıklığı duygusu (Meyerson, 1990),
- Diğer bireylerin bencil, güvenilmez ve sadakat yoksunu olduklarına dair beslenen olumsuz kanaatler (Brandes, 1997),
- Bireylerin genel olarak karar ve eylemlerine yönelik açık ya da gizil olarak ortaya çıkan inançsızlık (Stanley, Meyer ve Topolnytsky, 2005),
- Bireylerin kişisel çıkarları söz konusu olduğunda dürüstlük, adalet ve samimiyet ilkelerini hiç sayması (James, 2005),

- Diğer bireylerin iyi niyetinden şüphe duyularak genellenmesi ile ilgili diğer durumlara inanılabilirlik açısından yansıtılmasıdır (Tan ve Tan, 2007).

Yapılan tanımlardan anlaşıldığı üzere sinizm, bireylerin sadece kendi menfaatlerini gözetmeleri, bu nedenle de herkesi çıkarıcı ve güvenilmez kabul etmeleri neticesinde diğer bireylere olumsuz düşünceler beslemeleridir. Bu kapsamda örgütsel sinizm de bireyin içerisinde yer aldığı örgüte yönelik taşıdığı ve hissettiği olumsuz tutumlardır (Bedeian, 2007; Dean, Brandes ve Dharwadkar, 1998; Wilkerson, Evans ve Davis, 2008). Yapılan araştırmalar, örgütsel sinizmin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğeler içeren, belirli ve büyük bir güce dayanan olumsuz bir tutum (Andersson, 1996; Andersson ve Bateman, 1997; Dean vd., 1998) olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Örgütsel sinizmin bilişsel boyutuna göre işgörenler; örgütlerinin adalet, dürüstlük ve bütünlükten yoksun olarak uygulamalarıyla kendilerine ihanet ettikleri inancını taşımaktadır (Özgener, Ögüt ve Kaplan, 2008). Bu boyut, örgütlerdeki uygulamaların ilkelere dayalı olmadığı, resmi bildirgelerin işgörenler tarafından ciddiye alınmadığı, birey davranışlarının yalana dayandığı, kişisel çıkarların ön planda tutulduğu, tüm ahlaki ve etik uygulamaların çıkarlar uğruna feda edildiği ve bu nedenle de güvenilmez bir nitelik gösterdiği gibi inançları öne çıkarmaktadır (Brandes, 1997; Dean vd., 1998). Duyuşsal boyut, örgüte duyulan küçümseme, saygısızlık, üzüntü, sıkıntı, öfke, bıkkınlık ve utanç duyma gibi güçlü duygusal tepkileri içermektedir (Abraham, 2000; Dean vd., 1998). Temel olarak işgörenler tarafından algılanan duygusal tecrübelerden oluşmaktadır. Söz konusu tecrübe edilen duygular işgörenin işine ve örgütüne karşı olan düşüncelerini şekillendirmektedir. Davranışsal boyut ise örgütü aşağılayan, küçük düşürmeye çalışan, sert eleştiri, alaycı yorum ve karamsar tahminleri içermektedir (Brandes ve Das, 2006; Dean vd., 1998). Bu boyut, işgörenin işine ve örgütüne karşı negatif davranışlar sergilemesini ifade etmektedir.

Sinizmin ortaya çıkmasında bireysel nedenler olarak yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi (Mirvis ve Kanter, 1991) ve çalışma süresi (James 2005) gibi demografik değişkenlerin etkili olduğu; örgütsel nedenler olarak ise işgören ile örgüt arasında var olduğuna inanılan psikolojik sözleşme ihlalleri (Abraham, 2000; Andersson, 1996), örgütsel destek algısının düşük olması (Fleming, 2005), örgütsel adaletsizlik (Özgener vd., 2008), klasik iş yöntemleri ve değerleri, çok uzun çalışma süreleri, mobbing ve kötü yönetimi içeren örgütsel politikalar (Cartwright ve Holmes, 2006; Davis ve Gardner, 2004), etkin olmayan liderlik ve işgörene saygı duyulmaması (Cole vd., 2006), örgütsel küçülme, yeniden yapılanma ve işgörenlerin işten çıkarılması (Abraham 2000; Andersson, 1996), düşük örgütsel performans (Andersson ve Bateman, 1997) ve başarısız örgütsel değişim girişimleri (Ferres ve Connel, 2004; Wanous vd., 2000) gibi bilişsel, duyuşsal ve örgütsel birçok faktör yer almaktadır.

Sinizm düzeyleri yüksek işgörenlerin; örgütsel bağlılıklarında azalma, işe yabancılaşmaları, işe devamsızlık ve işten ayrılma niyetlerinde bir artış (Abraham, 2000; Dean vd., 1998), algılanan örgütsel desteklerinde azalma (Byrne ve Hochwarter, 2008), haksız muameleye uğradıkları düşüncesi ile yönetime olan

güvensizliklerinde bir artış (Eaton, 2000), yaratıcılık ve üretkenliklerinde azalma (Kanter ve Mirvis, 1989) ve morallerinde düşüklük (Premeaux ve Mondy, 1986) olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucunda örgütsel düzeyde verimsizliğe neden olan sinizm ile;

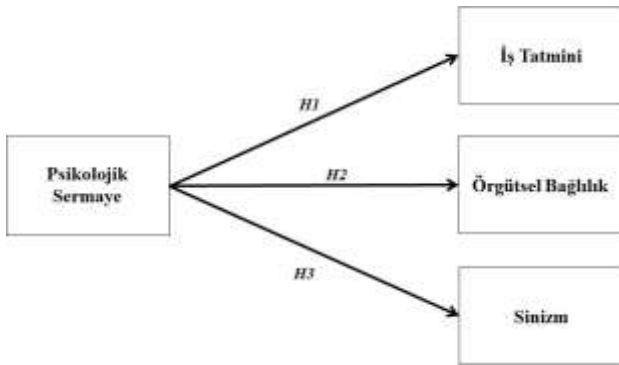
- Algılanan örgütsel destek arasında negatif yönde (Brandes, 1997; Brandes, Das ve Hadeni, 2006; Byrne ve Hochwarter, 2008; George vd., 1993; James, 2005; Naus, 2007),
- Algılanan örgütsel adalet arasında negatif yönde (Berneth, Armenakis, Feild ve Walker, 2007; Bommer vd., 2005; James, 2005),
- Öz kendilik değerlendirmesi arasında negatif yönde (Andersson, 1996; Judge, Locke, Durham ve Kluger, 1998; Scott ve Zweig, 2008),
- Psikolojik sermaye arasında negatif yönde bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur (Avey vd., 2008; Avey, Luthans ve Youssef, 2008a; Avey vd., 2008b; Avey, Luthans ve Youssef, 2010). Bu bağlamda, psikolojik sermayesi yüksek olan işgörenlerin sahip olduğu pozitif duygu, düşünce ve davranışların, örgütsel sinizmi ve etkilerini azaltabileceği ifade edilebilir.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırma modeli Şekil 1’de sunulan yapıda kurgulanmıştır. Model temel olarak dört ana değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; psikolojik sermaye ve psikolojik sermayenin etkilediği iddia edilen temel örgütsel sonuç değişkenlerinden iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizm değişkenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın yazınla ilgili bölümünü oluşturan teorik arka plan çerçevesinde giriş kısmında yer alan araştırma sorularını cevaplamak üzere aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 1: Çalışanların psikolojik sermayelerinin iş tatminleri üzerinde anlamlı ve olumlu yönde etkisi vardır.

Hipotez 2: Çalışanların psikolojik sermayelerinin örgütsel bağlılıkları üzerinde anlamlı ve olumlu yönde etkisi vardır.

Hipotez 3: Çalışanların psikolojik sermayelerinin sinizm üzerinde anlamlı ve olumsuz yönde etkisi vardır.

3.2. Araştırmanın Uygulanması, Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, savunma sanayinde faaliyet gösteren üç şirkette çalışan beyaz yakalı çalışanlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda, araştırma evreninde toplam üç şirkette çalışan 980 beyaz yakalı çalışan mevcuttur. Araştırmada, örnekleme oluşturan personelden anket yöntemi ile toplanan veriler kullanılmıştır. Toplam 400 adet anket formu üç şirkete sahip oldukları beyaz yakalı çalışan oranlarına göre kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak dağıtılmış olup 309 anket geri toplanabilmiştir. Buna göre geri dönüşüm oranı %77’dir. Geri dönüş yapmayan anketlerin araştırma sonuçlarını etkilemeyecek farklı nedenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Toplanan 309 anketten 14 tanesi araştırmada kullanılmaya elverişli olmadığından, geriye kalan 295 anket araştırma kapsamında kullanılmıştır. Seçilen örneklem sayısının 0,95 güvenilirlik ve 0,05 örneklem hatası kapsamında evren büyüklüğünü temsil edilebileceği değerlendirilmektedir (Sekaran, 2003, s.294).

Araştırmaya katılanların % 29.5’i (87 kişi) kadın, % 70.5’i (208 kişi) erkek olup yaş ortalaması 34.3’tür. Katılımcıların hepsi üniversite mezunu olup % 37.6’sı lisansüstü eğitim görmüştür.

4. Bulgular

4.1. Araştırma Kapsamında kullanılan Ölçeklerin Güvenilirliği ve Geçerliliği

4.1.1. Psikolojik Sermaye Ölçeği (PSÖ)

Çalışanların psikolojik sermaye seviyeleri Luthans ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilmiş olan psikolojik sermaye ölçeğinin Türkçe’ye uyarlanması ve geçerliliği Çetin ve Basım (2012) tarafından yapılmıştır. Ulusal çalışmalarda ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliğinin sağlandığı görülmektedir (Çetin, 2011a; Çetin, Hazır ve Basım, 2013; Tüzün, Çetin ve Basım, 2014). Ölçek 24 sorudan oluşmakta ve ölçeği oluşturan boyutlar öz yeterlilik (6 madde), iyimserlik (6 madde), umut (6 madde) ve psikolojik dayanıklılık (6 madde) şeklinde belirtilmektedir. Söz konusu alt boyutlar, her ne kadar birbirlerinden kavramsal olarak bağımsız olsa da; aynı zamanda tek bir kuramsal üst yapı olarak psikolojik sermayeye işaret etmektedir (Luthans vd., 2007; 2007a). Bu bağlamda analizlerde, psikolojik sermaye ölçeğinin tek tek boyutsal etkileri yerine, söz konusu üst yapının çalışanların içerisinde buldukları psikolojik durumu öne çıkararak, sinerjik etkisini görmek amacıyla tüm boyutlarının toptan etkisi (ikincil seviyesi) ele alınmıştır. PSÖ, 5’li Likert tipinde hazırlanmış olup; “İşimde birçok şeyleri halledebileceğimi hissediyorum”, “İşimle ilgili şeylerin daima iyi tarafını görürüm” gibi çeşitli yargı ifadeleri bulunmaktadır. Ölçekteki 1’inci (“Bu iş yerinde, işler asla benim istediğim şekilde yürümez”), 8’inci (“İşimde bir terslikle karşılaştığımda, onu atlatma konusunda sıkıntı yaşıyorum”) ve 11’inci (“Eğer işimde bir şeyler benim için yanlış gidecekse, o şekilde gider”) maddeler ters kodlanmıştır. Ölçeğe ait doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçları Tablo 2’dedir. Bu araştırmada söz konusu ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa’sı 0,873 olarak bulunmuştur.

4.1.2. İş Tatmini Ölçeği (İTÖ)

Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen ve Basım ve Şeşen (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerliliği yapılan İş Tatmini Ölçeği (İTÖ), toplam beş sorudan oluşmakta ve bireyin genel iş tatminini tek boyut altında ölçmektedir. Ölçek "İşim benim için bir hobi gibidir", "İşimde, diğer birçok insandan daha mutlu olduğumu düşünüyorum", "İşimden çok keyif alıyorum" gibi yargı cümlelerinden oluşmaktadır. Ankete katılanlardan bu yargı cümlelerine hangi oranda katıldıklarını 5'li Likert tipi ölçek üzerinde işaretlemeleri istenmiştir. DFA sonuçları Tablo 2'dedir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa'sı 0,859 olarak bulunmuştur.

4.1.3. Örgütsel Bağlılık Ölçeği (ÖBÖ)

Örgütsel Bağlılık Ölçeği (ÖBÖ) olarak ise Jaworski ve Kohli (1993) tarafından geliştirilen ve Şeşen (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerliliği yapılan ölçek kullanılmıştır. Altı maddeli ölçek, çalışanların örgütlerine duydukları bağlılığı genel örgütsel bağlılık olarak ele almakta ve tek boyutta değerlendirmektedir. Ölçek "Geleceğimin çalıştığım kuruma yakından bağlı olduğumu hissediyorum", "Eğer çalıştığım kurumun iyiliği için gerekli ise bireysel iyiliğimi feda edebilirim", "Çalıştığım kurum ile aramdaki bağlar son derece güçlüdür" gibi yargı cümlelerinden oluşmakta olup, ölçek maddelerinden birisi ters kodlanmıştır. Ölçekteki sorular, 5'li Likert tipinde düzenlenmiştir. DFA sonuçları Tablo 2'dedir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa'sı 0,740 olarak tespit edilmiştir.

4.1.4. Sinizm Ölçeği (SÖ)

Çalışanların örgütsel sinizm tutumlarını ölçen Örgütsel Sinizm Ölçeği (ÖSÖ), Brandes, Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından geliştirilmiş olan 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, Karacaoğlu ve İnce (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış ve geçerlenmiştir. Ölçekte bilişsel (5 madde), duyuşsal (4 madde) ve davranışsal (4 madde) olmak üzere üç boyut yer almaktadır. Söz konusu alt boyutlar, her ne kadar birbirlerinden kavramsal olarak bağımsız olsa da; aynı zamanda tek bir kavramsal üst yapı olarak belirli ve büyük bir güce dayanan olumsuz bir tutuma işaret etmektedir (Andersson, 1996; Andersson ve Bateman, 1997; Dean vd., 1998). Bu bağlamda analizlerde, sinizm ölçeğinin tek tek boyutsal etkileri yerine, söz konusu üst yapının çalışanların sinik tutumlarını öne çıkararak, bütüncül etkisini görmek amacıyla tüm boyutlarının toptan etkisi (ikincil seviyesi) ele alınmıştır. Ölçekteki sorular, 5'li Likert tipinde düzenlenmiştir. Ölçek, "Çalıştığım kurumda, söylenenler ile yapılanların farklı olduğuna inanıyorum", "Çalıştığım kurumun politikaları, amaçları ve uygulamaları arasında çok az ortak yön vardır", "Çalıştığım kurumda, bir uygulamanın yapılacağı söyleniyorsa, bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda kuşku duyarım" gibi yargı cümlelerinden oluşmaktadır. DFA sonuçları Tablo 3'dedir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa'sı 0,885 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Ölçeklerin Güvenilirlik (Cronbach Alfa-CAL Değerleri) ve Geçerlilikleri (DFA Sonuçları-Model Uyum Değerleri)

Ölçek	CAL	$\Delta\chi^2/df$	NFI	GFI	CFI	RMSEA
-------	-----	-------------------	-----	-----	-----	-------

Psikolojik Sermaye	0,873	3,820	0,910	0,920	0,950	0,077
İş Tatmini	0,859	0,049	0,998	0,995	0,999	0,020
Örgütsel Bağlılık	0,740	1,427	0,988	0,990	0,996	0,037
Sinizm	0,885	4,403	0,912	0,932	0,930	0,060

4.2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Bulgular

4.2.1. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Tablo 3'te araştırma değişkenlerine ait tanımlayıcı bulgulara yer verilmiştir. Buna göre, katılımcıların 5'li likert ölçeğine göre psikolojik sermaye seviyeleri ortalama 4,36 iş tatmini seviyeleri ortalama 3,45 örgütsel bağlılık seviyeleri ortalama 3,99 ve sinizm puanları ise ortalama 2,08 şeklindedir. Bu ortalamalara göre en yüksek seviye psikolojik sermayede tespit edilmiştir. Beklenildiği üzere katılımcıların sinizm değerleri en düşük çıkmıştır. Psikolojik sermayeden sonra ortalamanın en yüksek olduğu araştırma değişkeni ise örgütsel bağlılıktır.

Tablo 3. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Değişkenler	N	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma
Psikolojik Sermaye	295	2,71	5,29	4,36	0,496
İş Tatmini	295	1,00	5,00	3,45	0,800
Örgütsel Bağlılık	295	2,00	3,99	3,99	0,614
Sinizm	295	1,00	4,08	2,08	0,612

Tablo 4'te araştırma değişkenlerinin birbiri ile ilişkisini gösteren korelasyon tablosuna yer verilmiştir. Buna göre, $p=0,01$ anlamlılık seviyesinde, araştırma değişkenlerinin hepsi birbiriyle istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyona sahiptir. Korelasyon değerlerine bakıldığında, örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki olumlu ve orta seviyedeki korelasyonun en yüksek olduğu, araştırmanın bağımsız değişkeni olan psikolojik sermaye ile ise en yüksek korelasyon ilişkisinin orta seviyede ve olumlu olarak örgütsel bağlılık ile (0,449) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında orta seviyede olumlu bir korelasyon (0,327) ve sinizm ile de olumsuz ve düşük seviyede (0,227) bir korelasyon mevcuttur.

Tablo 4. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Değişkenler	Psikolojik Sermaye	İş Tatmini	Örgütsel Bağlılık	Sinizm
Psikolojik Sermaye	1			
İş Tatmini	0,327** ($p = 0,000$)	1		
Örgütsel Bağlılık	0,449** ($p = 0,000$)	0,460** ($p = 0,000$)	1	
Sinizm	-0,227** ($p = 0,000$)	-0,351** ($p = 0,000$)	-0,360** ($p = 0,000$)	1

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

4.2.2. Araştırma Modelinin Test Edilmesi ve Bulgular

Tablo 5'te araştırmanın bağımlı değişkenleri olan iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizmin bağımsız değişken olan psikolojik sermaye ile yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, psikolojik

sermaye her üç bağımlı araştırma değişkenini de istatistiksel olarak anlamlı şekilde açıklayabilme etkisine sahiptir. Psikolojik sermaye ile iş tatmini arasındaki ilişkiye bakıldığında; iş tatminindeki olumlu yöndeki değişimin (artışın) % 10,4'ü ve örgütsel bağlılıkta ise % 19,9'u psikolojik sermayedeki olumlu değişimden kaynaklandığı ve çalışanların sinizm seviyelerindeki azalmanın (olumlu bir sonuç olarak değerlendirilir) % 4,9'unun psikolojik sermayedeki artıştan kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 5. İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Sinizmin Psikolojik Sermaye ile Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Standardize Edilmemiş		Standardize	t	p
	Katsayılar	Katsayılar	Beta		
	β	Std. Hata	Beta		
Psikolojik Sermaye	0,527	0,087	0,327	6,078	0,000
Bağımlı Değişken: İş Tatmini R = 0,327 Düzeltilmiş R ² = 0,104 F = 36,942 p = 0,000					
Psikolojik Sermaye	0,556	0,063	0,449	8,826	0,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Bağlılık R = 0,449 Düzeltilmiş R ² = 0,199 F = 77,896 p = 0,000					
Psikolojik Sermaye	-0,281	0,068	-0,227	-4,107	0,000
Bağımlı Değişken: Sinizm R = 0,227 Düzeltilmiş R ² = 0,049 F = 16,865 p = 0,000					

5. Çıkarımlar ve Sonuç

Bu çalışmada, psikolojik sermayenin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizm üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılmasını amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; psikolojik sermaye, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizm üzerinde etkilidir. Diğer bir ifade ile çalışanların iş tatmini, örgütsel bağlılık ve sinizm seviyelerindeki değişim belli bir oranda psikolojik sermayedeki değişim ile açıklanabilmektedir.

Araştırmada psikolojik sermayenin en çok yordadığı bağımlı değişken örgütsel bağlılıktır. Günümüzde bir iş görenlerin, özellikle de beyaz yakalı görenlerin çalıştığı örgütlerden ayrılmasının örgüte bir maliyet yükleyici olması, yöneticiler ve işverenler tarafından önemsenen bir durum haline gelmiştir. İş değiştirmenin geçmişle kıyaslandığında artan bir seyir izlemesi, bu önemi daha da pekiştirmektedir. Bu kapsamda, örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların, sadece örgüte kalmalarının, örgüte kattığı değer değil, ayrılmalarının da örgüte kaybettiği bir değer olarak konunun ele alınması olması ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla, örgütsel bağlılığı arttıracak, örgütsel bağlılığı yordayacak bir değişken olarak psikolojik sermayenin, önemi yapılan bu çalışma ile teyit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bu bulgu daha önce konu ile ilgili Çetin (2011a), Etebarian vd. (2012), Larson ve Luthans (2006) ve Youssef ve Luthans (2007) tarafından yapılan araştırmalarla uyumludur.

İş tatmini çalışanların yaptığı işte verimli olmalarında en büyük etkenlerden biridir. Dolayısıyla, iş tatmini yüksek bireyler örgütler açısından verimlilik ve etkinliğin sağlanmasında vazgeçilmez bir paya sahiptir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, iş tatmini üzerinde etkili olan değişkenlerin tespit edilmesi ilgili yazında da ön plana çıkmıştır. Yapılan bu çalışma kapsamında da psikolojik sermayenin çalışanların iş tatmini üzerinde etkili olduğu

tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu, psikolojik sermaye ile iş tatmini arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu bulan araştırmalar (Örn., Chandrasekar ve Chidambaram, 2015; Çetin, 2011a; Goldsmith, Veum ve Darity, 1997; Judge ve Llies, 2004; Larson ve Luthans, 2006; Luthans vd., 2007; Turner vd., 2002; Youssef ve Luthans, 2007; Watson, 2002) ile uyumludur.

Psikolojik sermayesi yüksek çalışanların işe alınıp ve istihdam edilmesi, çalışanların psikolojik sermayesini arttırmaya yönelik örgüt içinde yapılacak faaliyet ve düzenlemelere önem verilmesi iş tatminini etkileyerek olumlu bir sonuç alınmasına yol açacaktır. Bu nedenle, örgütsel açıdan çok önemli bir yere sahip olan iş tatminini yordayan psikolojik sermayenin, uygulayıcılar tarafından daha çok dikkate alınarak teoriden pratiğe aktarılması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örgütsel başarı açısından yapılması gerekenler kadar yapılmaması gerekenlerinde dikkate alınması gerekir. Bu kapsamda, sinizm son yıllarda yazında üzerinde durulan önemli bir başka örgütsel sonuç değişkeni haline gelmiştir. Yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, çalışanların psikolojik sermayeleri sinizmin seviyesini azaltmaktadır. Bu bağlamda, psikolojik sermayesi yüksek olan işgörenlerin sahip olduğu pozitif duygu, düşünce ve davranışların, örgütsel sinizmin etkilerini azaltabileceği bulgusu elde edilmiştir. Böylece elde edilen bu bulgu, psikolojik sermaye ile sinizm arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu bulan benzer araştırmalarla (Örn., Avey vd., 2008; Avey, Luthans ve Youssef, 2008a; Avey vd., 2008b; Avey, Luthans ve Youssef, 2010) uyumludur. Böyle bir bulgu örgütsel başarı açısından kayda değer bir bulgudur. Çünkü, olumsuz tutum ve davranışların örgüte verdiği zararlar belki somut olarak henüz günümüz örgütlerinde tam olarak ölçülemez de, bu zararın maddi ve manevi ciddi boyutlarda olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle, olumsuz davranışları azaltacak bir değişken olan psikolojik sermaye her seviyedeki yönetici tarafından önemsenmesi gereken bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda insan kaynakları yönetici ve çalışanlarının özellikle işe alımlarda dikkate alması gereken bir boyut olarak psikolojik sermaye, istihdam sürecinde de kendini ön plana çıkarmaktadır.

Araştırma sınırlılıkları kapsamında; uygulanan anketler ile elde edilen bulgular, verilerin toplanmasında kullanılan örnekleme göre değişiklik gösterebileceğinden araştırmanın bulguları, verilerin toplandığı örneklem ile sınırlıdır. Bu nedenle farklı örneklem için modelin test edilmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamında irdelenen değişkenler, zaman içinde değişime uğrayabileceğinden araştırmanın bulguları, uygulandığı zaman dilimi ile sınırlıdır. Araştırmada kullanılan ölçekler, bireylere aynı anda yöneltilen değerlendirme maddelerinden oluşmakta ve bu bağlamda bireylerin algılamalarını değerlendirmektedir. Bu nedenle sonuçlar değerlendirilirken bu husus dikkate alınmalıdır.

Psikolojik sermayenin gelişime açık olması, kültürel bağlamın göz ardı edilmemesini gerektirmektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda psikolojik sermayenin yapılan bu araştırma değişkenlerine ek olarak kültürel bağlam kapsamında ve kültürler arası uygulamalarının

dikkate alınarak ele alınması önemli bulguların elde edilmesine yardımcı olabilecektir.

Kaynakça

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126 (3), 269-292.
- Agho, A.O., Price, J.L. ve Mueller, C.W. (1992). Discriminant validity of measures of job satisfaction, positive affectivity and negative affectivity. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65: 185-196.
- Akçay, V.H. (2011). Pozitif psikolojik sermaye kavramı ve işletmelerde sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlamadaki rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 73-98.
- Allen, N.J. ve Meyer, J.P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63: 1-18.
- Andersson, L.M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49 (11), 1395-1418.
- Andersson, L.M. ve Bateman, T.S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18 (5), 449-469.
- Ardichvili, A. (2011). Invited reaction: Meta-analysis of the impact of psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance. *Human Resource Development Quarterly*, 22: 153-156.
- Avey, J.B., Hughes, L.W., Norman, S.M. ve Luthans, F. (2008). Using positivity, transformational leadership and empowerment to combat employee negativity. *Leadership and Organization Development Journal*, 29 (2), 110-126.
- Avey, J.B., Luthans, F., Smith, R. M. ve Palmer, N.F. (2010). Impact of positive psychological capital on employee well-being over time. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15 (1), 17-28.
- Avey, J.B., Luthans, F. ve Youssef, C.M. (2008a). The additive value of positive psychological capital in predicting work attitudes and behaviors. *Leadership Institute Faculty Publications*, Paper 6: 1-45.
- Avey, J.B., Luthans, F. ve Youssef, C.M. (2010). The additive value of positive psychological capital in predicting work attitudes and behaviors. *Journal of Management*, 36 (2), 430-452.
- Avey, J.B., Wernsing, T.S. ve Luthans, F. (2008b). Can positive employees help positive organizational change? Impact of psychological capital and emotions on relevant attitudes and behaviors. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 44 (1), 48-70.
- Avolio, B.J. ve Luthans, F. (2006). *The high impact leader: Moments matter in accelerating authentic leadership development*. New York: McGraw-Hill.
- Babin, B. ve Griffin, M. (1998). The nature of satisfaction: an updated examination and analysis. *Journal of Business Research*, 41 (2), 127-136.
- Bakker, A.B. ve Schaufeli, W.B. (2008). Positive organizational behavior: Engaged employees in flourishing organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 29: 147-154.
- Barca, M. (2005). Stratejik yönetim düşüncesinin evrimi: bilimsel bir disiplinin oluşum hikâyesi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 7-39.
- Barefoot, J.C., Dodge, K.A., Peterson, B.L., Dahlstrom, W.G. ve Williams, R.B. (1989). The Cook-Medley hostility scale: Item content and ability to predict survival. *Psychosomatic Medicine*, 51: 46-57.
- Becker, T., Billings, E., Eveleth, D. ve Gilbert, N. (1996). Foci and bases of employee commitment: Implications for job performance. *Academy of Management Journal*, 39 (2), 464-482.
- Bedeian, A.G. (2007). Even if the tower is "ivory," it isn't "white:" understanding the consequences of faculty cynicism. *Academy of Management Learning & Education*, 6 (1), 9-32.
- Bernerth, J.B., Armenakis, A.A., Feild, H.S. ve Walker H.J. (2007). Justice, cynicism, and commitment a study of important organizational change variables. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43 (3), 309-319.
- Bommer, W.H., Rich, G. ve Rubin, R.S. (2005). Changing attitudes about change: longitudinal effects of transformational leader behavior on employee cynicism about organizational change. *Journal of Organizational Behavior*, 26 (7), 733-753.
- Bono, J.E., ve Judge, T.A. (2003). Core self-evaluations: a review of the trait and its role in job satisfaction and job performance. *European Journal of Personality*, 17: 5-18.
- Bowling, N.A., Wang, Q. ve Li, H.Y. (2012). The moderating effect of core self-evaluations on the relationships between job attitudes and organisational citizenship behavior. *Applied Psychology: An International Review*, 61 (1), 97-113.
- Brandes, P. (1997). *Organizational cynicism: Its nature, antecedents, and consequences*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cincinnati University.
- Brandes, P. ve Das, D. (2006). Locating behavioral cynicism at work: Construct issues and performance implications. P.L. Perrewe ve D.C. Ganster (Ed.), *Employee health, coping and methodologies* (s.233-266). New York: JAI Press.
- Brandes, P., Das, D. ve Hadeni, M. (2006). Organizational cynicism: A field examination using global and local social exchange relationships and workplace outcomes. G.B. Grean ve J.A. Grean (Ed.), *Sharing network*

- leadership* (s.191-224). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Brandes, P., Castro, S.L., James, M.S.L., Martinez, A.D., Matherly, T.A., Ferris, G.R. ve Hochwarter, W.A. (2008). The interactive effects of job insecurity and organizational cynicism on work effort following a layoff. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 14 (3), 233-247.
- Byrne, Z. ve Hochwarter, W.A. (2008). Perceived organizational support and performance: Relationships across levels of organizational cynicism. *Journal of Managerial Psychology*, 23: 54-72.
- Cameron, K. S. (2005). Organizational effectiveness: its demise and re-emergence through positive organizational scholarship. K.G. Smith ve M.A. Hitt (Ed.), *Great minds in management* (s.304-330). New York: Oxford University Press.
- Cameron, K.S., Dutton, J.E., ve Quinn, R.E. (2003). Organizational virtuousness and performance. K.S. Cameron, J.E. Dutton ve R.E. Quinn (Ed.), *Positive organizational scholarship foundations of a new discipline* (s.48-65). San Francisco: Berrett-Koehler.
- Cartwright S. ve Holmes N. (2006). The meaning of work: the challenge of regaining employee engagement and reducing cynicism. *Human Resource Management Review*, 16: 199-208.
- Chandrasekar, T. ve Chidambaram, V. (2015). The impact of big five personality traits and positive psychological strengths towards job satisfaction: A review. *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*, 23 (2), 142-150.
- Cole, M.S., Bruch, H. ve Vogel, B. (2006). Emotion as mediators of the relations between perceived supervisor support and psychological hardiness on employee cynicism. *Journal of Organizational Behavior*, 27: 463-484.
- Colquitt, J.A., Conlon, D.E., Wesson, M.J., Porter, C.O. ve Ng, K.Y. (2001). Justice at the millennium: A meta-analytic review of 25 years of organizational justice research. *Journal of Applied Psychology*, 86 (3), 425-445.
- Colquitt, J.A., Lepine, J.A. ve Wesson, M.J. (2015). *Organizational behavior: Improving performance and commitment in the workplace*, 4th Ed. New York: McGraw-Hill.
- Compton, W.C. (2005). *Introduction to positive psychology*. Belmont, CA: Thompson Wadsworth.
- Cook, WW. ve Medley, D.M. (1954). Proposed hostility and pharisaic-virtue scale for the MMPI. *Journal of Applied Psychology*, 38 (6), 414-418.
- Crook, T. R., Ketchen Jr., D. J., Combs, J. G. ve Todd, S. Y. (2008). Strategic resources and performance: A meta-analysis. *Strategic Management Journal*, 29: 1141-1154.
- Çelik, M., Turunç, Ö. ve Bilgin, N. (2014). Çalışanların örgütsel adalet algılarının psikolojik sermaye üzerine etkisi: Çalışanların iyilik halinin düzenleyici rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (4), 559-585.
- Çetin, F. (2011). *Örgütsel vatandaşlık davranışlarının açıklanmasında örgütsel bağlılık, iş tatmini, kişilik ve örgüt kültürünün rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara.
- Çetin, F. (2011a). The effects of the organizational psychological capital on the attitudes of commitment and satisfaction: A public sample in Turkey. *European Journal of Social Sciences*, 21 (3), 373-380.
- Çetin, F. ve Basım, H.N. (2011). Psikolojik dayanıklılığın iş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarındaki rolü. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13 (3), 79-94.
- Çetin, F. ve Basım, H.N. (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması. *TODAİE AMME İdaresi Dergisi*, 45 (1), 121-137.
- Davis, W.D. ve Gardner, W.L. (2004). Perceptions of politics and organizational cynicism: An attributional and leader-member exchange perspective. *The Leadership Quarterly*, 15:439-465.
- Dean, J.W., Brandes, P. ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*, 23 (2), 341-352.
- DeCotiis, T.A. ve Summers T.P. (1987). A Path analysis of a model of the antecedents and consequences of organizational commitment. *Human Relations*, 40 (7), 445-470.
- Donaldson, S.I. ve Ko, I. (2010). Positive organizational psychology, behavior, and scholarship: A review of the emerging literature and evidence base. *The Journal of Positive Psychology*, 5 (3), 177-191.
- Eaton, J.A. (2000). *A social motivation approach to organizational cynicism*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Graduate Program in Psychology, York University, Toronto.
- Eisenberger, R., Fasolo, P. ve Davis-Lamastro, V. (1990). Perceived organizational support and employee diligence, commitment and innovation. *Journal of Applied Psychology*, 75: 51-59.
- Ensher, E.A., Grant-Vallone, E.J. ve Donaldson, S.I. (2001). Effects of perceived discrimination on job satisfaction, organizational commitment, organizational citizenship behavior, and grievances. *Human Resource Development Quarterly*, 12 (1), 53-72.
- Etebarian, A., Tavakoli, S. ve Abzari, M. (2012). The relationship between psychological capital and organizational commitment. *African Journal of Business Management*, 6 (14), 5057-5060.
- Etzioni, A. (1961). *A comparative analysis of complex organizations*. New York: Free Press.
- Ferres, N. ve Connel, J. (2004). Emotional intelligence in leaders: An antidote for cynicism towards change. *Strategic Change*, 13 (2), 61-71.

- Fleming, P. (2005). Workers playtime? Boundaries and cynicism in a "culture of fun" program. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 41 (1), 285-303.
- Folger, R. ve Cropanzano, (1998). *Organizational justice and human resource management*. London: Sage Publications Inc.
- Froh, J. (2004). The history of positive psychology: truth be told. *New York State (NYS) Psychologist*: 18-20.
- Gable, S.L. ve Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology? *Review of General Psychology*, 9 (2), 103-110.
- George, J.M., Reed, T.F., Ballard, K.A., Colin, I. ve Fielding, I. (1993). Contact with AIDS patients as a source of work-related distress: Effects of organizational and social support. *Academy of Management Journal*, 36: 157-171.
- Goldsmith, A.H., Veum, J.R. ve Darity, W.Jr. (1997). The impact of psychological and human capital on wages. *Economic Inquiry*, XXXV: 815-829.
- Greenberg, J. ve Baron, R.A. (2000). *Behavior in organizations*, 7th Ed. New Jersey: Prentice Hall.
- Grusky, O. (1966). Career mobility and organizational commitment. *Administrative Science Quarterly*, 10: 488-503.
- Gutierrez, A., Candela, L. ve Carver, L. (2012). The structural relationships between organizational commitment, global job satisfaction, developmental experiences, work values, organizational support, and person-organization fit among nursing faculty. *Journal of Advanced Nursing*, 68 (7), 1601-1614.
- Gürbüz, S. ve Sığırı, Ü. (2013). Örgütsel davranışa giriş. Ü. Sığırı ve S. Gürbüz (Ed.), *Örgütsel davranış* (s.1-44). İstanbul: Beta Yayınları.
- Gygax, M., Ticino, L. ve Fitzgerald, S.P. (2011). Enriching the positive organizational behavior framework with wisdom. *International Journal of Business Research*, 11 (2), 23-41.
- Hackman, J.R. ve Oldham, C.R. (1975). Development of the job diagnostic survey. *Journal of Applied Psychology*, 60: 159-170.
- Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2011). *Positive psychology: Theory, research and applications*. New York: McGraw-Hill.
- Huang, Y.H., Shawaand, W. ve Chen, P. (2004). Worker perceptions of organizational support and return-to-work policy: Associations with post-injury job satisfaction, *Work*, 23 (3), 225-232.
- Irving, P.G., Coleman, D.F. ve Bobocel, D.R. (2005). The moderating effect of negative affectivity in the procedural justice-job satisfaction relation. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 37 (1), 20-32.
- James, S.M. (2005). *Antecedents and consequences of cynicism in organizations: An examination of potential positive and negative effects on school systems*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, College of Business, Florida State University.
- Judge, T.A., Hulin, C.L. ve Dalal, R.S. (2009). *Job satisfaction and job affect, the Oxford handbook of industrial and organizational psychology*. New York: Oxford University Press.
- Judge, T.A. ve Llies, R. (2004). Research edge: Is positiveness in organizations always desirable? *The Academy of Management Executive*, 18 (4), 151-155.
- Judge, T.A., Locke, E.A. ve Durham, C.C. (1997). The dispositional causes of job satisfaction: A core evaluations approach. *Research in Organizational Behavior*, 19: 151-188.
- Judge, T.A., Locke, E.A., Durham, C.C. ve Kluger, A.N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 83: 17-34.
- Kanter, D.L. ve Mirvis, P.H. (1989). *The cynical Americans: Living and working in an age of discontent and disillusion*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kanter, R.M. (1968). Commitment and social organization: a study of commitment mechanisms in utopian communities. *American Sociological Review*, 33 (4), 499-517.
- Kaplan, M. ve Öğüt, A. (2012). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin analizi: otel işletmelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 387-401.
- Katz, D. ve Kahn R.L. (1966). *The social psychology of organizations*. New York: Wiley.
- Kauffman, C. (2006). Positive psychology: the science at the heart of coaching. D.R. Stober ve A.M. Grant (Ed.), *Evidence based coaching handbook putting best practices to work for your clients* (s.219-253). New Jersey: John Wiles & Sons.
- Kittinger, J.D., Walker, A.G., Cope, J.G. ve Wuensch, K.L. (2009). The relationship between core self-evaluations and affective commitment. *Institute of Behavioral and Applied Management*, 68-92.
- Kobau, R., Seligman, M.E.P., Peterson, C., Zack, M.M., Chapman, D. ve Thompson, W. (2011). Improving uptake of essential services mental health promotion in public health: perspectives and strategies from positive psychology. *American Journal of Public Health*, August 2011, 101 (8), e2-e9.
- Kristof-Brown, A.L., Zimmerman, R.D. ve Johnson, E.C. (2005). Consequences of individuals' fit at work: A meta-analysis of person-job, person-organization, person-group, and person-supervisor fit. *Personnel Psychology*, 58: 281-342.
- Larson, M. ve Luthans, F. (2006). Potential added value of psychological capital in predicting work attitudes. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 13 (1), 45-62.
- Linley, P.A., Joseph, S., Harrington, S. ve Wood, A.M. (2006). Positive psychology: Past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, 1 (1), 3-16.

- Locke, E.A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. Dunnette, M.D. (Ed.) *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Vol.1, 1297-1343.
- Luthans, F. (2002b). Positive organizational behavior: Developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive*, 16 (1), 57-72.
- Luthans, F., Avolio, B.J. Avey, J.B. ve Norman, S.M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60: 541-572.
- Luthans, F., Luthans, K.W. ve Luthans, B.C. (2004). Positive psychological capital: Beyond human and social capital. *Business Horizons*, 47 (1), 45-50.
- Luthans, F., Norman, S.M., Avolio, B.J. ve Avey, J.B. (2008a). The mediating role of psychological capital in the supportive organizational climate-employee performance relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 29: 219-238.
- Luthans, F. ve Youssef, C.M. (2004). Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33 (2), 143-160.
- Luthans, F., Youssef, C.M. ve Avolio, B.J. (2007a). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Maslow, A.H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper.
- McDonald, D.J. ve Makin, P.J. (2000). The psychological contract, organizational commitment and job satisfaction of temporary staff. *Leadership and Organization Development Journal*, 21 (2), 84-91.
- McMurray, A.J., Pirola-Merlo, A., Sarros, J.C. ve Islam, M.M. (2010). Leadership, climate, psychological capital, commitment, and wellbeing in a non-profit organization. *Leadership & Organization Development Journal*, 31 (5), 436-457.
- Meyer, J.P. ve Allen, N.J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resources Management Review*, 1: 61-89.
- Meyer, J.P. ve Allen, N.J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research and application*. London: Sage Publications.
- Meyer, J., Stanley, D., Herscovitch L. ve Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: Meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61 (1), 20-52.
- Meyerson, D.E. (1990). Uncovering socially undesirable emotions: Experiences of role ambiguity in organizations. *American Behavioral Scientist*, 33 (3), 296-307.
- Mirvis, P.H. ve Kanter, D.L. (1991). Beyond demography: A psychographic profile of the workforce. *Human Resource Management*, 30 (1), 45-68.
- Moorman, R., Blakely, G. ve Niehoff, B. (1998). Does perceived organizational support mediate the relationship between procedural justice and organizational citizenship behavior? *Academy of Management Journal*, 41 (3), 351-357.
- Mowday, R.T., Porter, L.W. ve Steers, R.M. (1982). *Employee organization linkages: The psychology of commitment, absenteeism, and turnover*. New York: Academic Press.
- Naus, A.J.A.M. (2007). *Organizational cynicism on the nature, antecedents, and consequences of employee cynicism toward the employing organization*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Maastricht University.
- Newman, A., Üçbaşaran, D., Zhu, F. ve Hirst, G. (2014). Psychological capital: A review and synthesis. *Journal of Organizational Behavior*, 35: S120-S138.
- Nitesh, S., Nandakumar, V.M. ve Asok, K.S. (2013). Role of pay as perceived organizational support contributes to employee's organizational commitment. *Advances in Management*, 6 (8), 52-54.
- Örücü, E., Yumuşak, S. ve Bozkır, Y. (2006). Kalite yönetimi çerçevesinde bankalarda çalışan personelin iş tatmini ve iş tatminini etkileyen faktörlerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13 (1), 39-51.
- Özcan, E.D. (2011). *Kişilik bakış açısından örgüt yapısı ve iş tatmini*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Özgener, Ş., Ögüt, A. ve Kaplan, M. (2008). İşgören-işveren ilişkilerinde yeni bir paradigma: örgütsel sinizm. M. Özdevecioğlu ve H. Kaplan (Ed.), *Örgütsel davranışta seçme konular* (s.53-72). Ankara: G.Ü.V. İlke Yayınevi.
- Paşamehmetoğlu, A. ve Yeloğlu, H.O. (2013). Motivasyon. Ü. Sığırı ve S. Gürbüz (Ed.), *Örgütsel davranış* (s.137-174). İstanbul: Beta Yayınları.
- Peterson, S.J., Luthans, F., Avolio, B.J., Walumbwa, F.O. ve Zhang, Z. (2011). Psychological capital and employee performance: A latent growth modeling approach. *Personnel Psychology*, 64: 427-450.
- Premeaux, S.R. ve Mondy, R.W. (1986). Problem employees: The cynic. *Management Solutions*, 14-17.
- Qadeer, F. ve Jaffery, H. (2014). Mediation of psychological capital between organizational climate and organizational citizenship behavior. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 8 (2), 453-470.
- Robbins, S.P. ve Judge, T.A. (2012). *Örgütsel davranış*. (Çev.: Prof.Dr. İnci Erdem). İstanbul: Nobel.
- Rode, J.C. (2004). Job satisfaction and life satisfaction revisited: A longitudinal test of an integrated model. *Human Relations*, 57 (9), 1205-1230.
- Saekoo, A. (2011). Examining the effect of trust, procedural justice, perceived organizational support, commitment, and job satisfaction in Royal Thai Police: The empirical investigation in social exchange perspective. *Journal of Academy of Business and Economics*, 11 (3), 229-237.
- Schultz, D.P ve Schultz, S.E. (1990). *Psychology and industry today: An introduction to industrial and*

- organizational psychology*, 5th Ed. New York: MacMillan.
- Scott, W.R. ve Davis, G.F. (2007). *Organizations and organizing rational, natural and open systems perspectives*. New Jersey: Upper Saddle River.
- Scott, K.A. ve Zweig, D. (2008). Dispositional predictors of organizational cynicism. *Administrative Sciences Association of Canada*: 95-113.
- Sekaran, U. (2003). *Research methods for business: a skill-building approach*. New York: John Wiley & Sons.
- Seligman, M.E.P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55 (1), 5-14.
- Seligman, M.E.P., Parks, A.C. ve Steen, T. (2004). A balanced psychology and a full life. *The Royal Society*, 359: 1379-1381.
- Shabir, M., Abrar, M., Baig, S.A. ve Javed, M. (2014). The contribution of workplace incivility and psychological capital toward job stress. *International Journal of Human Resource Studies*, 4 (2), 1-17.
- Shahnawaz, M.G. ve Jafri, M.H. (2009). Psychological capital as predictors of organizational commitment and organizational citizenship behavior. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 35: 78-84.
- Sheldon, M.E. (1971). Investments and involvements as mechanisms producing commitment to the organization. *Administrative Science Quarterly*, 16: 143-150.
- Sheldon, K.M. ve King, L. (2001). Why positive psychology is necessary. *American Psychologist*, 56 (3), 216-217.
- Sıgır, Ü. ve Basım, H.N. (2006). İş görenlerin iş doyumunu ile örgütsel bağlılık düzeylerinin analizi: Kamu ve özel sektörde karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (12), 131-154.
- Stajkovic, A.D. ve Luthans, F. (1998). Self-efficacy and work-related task performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 124 (2), 240-261.
- Stanley, D.J., Meyer, J.P. ve Topolnytsky L. (2005). Employee cynicism and resistance to organizational change. *Journal of Business and Psychology*, 19 (4), 429-459.
- Steers, R.M. (1981). *Introduction to organizational behavior*. Santa Monica-California: Oodyear Publishing Company Inc.
- Tan, S.J. ve Tan, K.L. (2007). Antecedents and consequences of skepticism toward health claims: An empirical investigation of Singaporean consumers. *Journal of Marketing Communications*, 13 (1), 59-82.
- Totawar, A.K. ve Nambudiri, R. (2014). How does organizational justice influence job satisfaction and organizational commitment? Explaining with psychological capital. *Vikalpa: The Journal for Decision Makers*, 39 (2), 83-97.
- Turner, N., Barling, J. ve Zacharatos, A. (2002). Positive psychology at work. C.R. Snyder ve S.J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology* (s.715-728). New York: Oxford University Press.
- Ugboro, I. ve Obeng, K. (2000). Top management leadership, employee empowerment, job satisfaction, and customer satisfaction in total quality management organizations: An empirical study. *Journal of Quality Management*, 5: 247-272.
- Vazquez, C., Hervas, G., Rahona, J.J. ve Gomez, D. (2009). Psychological well-being and health: contributions of positive psychology. *Annuary of Clinical and Health Psychology (APCS)*, 5: 15-27.
- Vitell, S.J. ve Singhapakdi, A. (2008). The role of ethics institutionalization in influencing organizational commitment, job satisfaction and esprit de corps. *Journal of Business Ethics*, 81 (2), 343-353.
- Vroom, V.H. (1964). *Work and motivation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Wanous, J.P., Reichers, A.E. ve Austin, J.T. (2000). Cynicism about organizational change: Measurement, antecedents, and correlates. *Group and Organization Management*, 25 (2), 132-53.
- Wasti, S.A. (1999). A cultural analysis of organizational commitment and turnover intentions in a collectivist society. *Academy of Management Proceedings*: B1-B6.
- Watson, D. (2002). Positive affectivity: The disposition to experience pleasurable emotional states. C.R. Snyder ve S.J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology* (s. 106-120). New York: Oxford University Press.
- Wilkerson, J., Evans, W. ve Davis, W. (2008). A test of coworkers' influence on organizational cynicism, badmouthing, and organizational citizenship behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 38 (9), 2273-2292.
- Wright, P.M., Dunford, B.B. ve Snell, S.A. (2001). Human resources and the resource based view. *Journal of Management*, 27: 701-721.
- Wright, T.A. (2003). Positive organizational behavior: An idea whose time has truly come. *Journal of Organizational Behavior*, 24: 437-442.
- Yoon, J. ve Thye, S. (2002). A dual process model of organizational commitment: Job satisfaction and organizational support. *Work & Occupations*, 29 (1), 97-124.
- Youssef, C.M. ve Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: The impact of hope, optimism, and resilience. *Journal of Management*, 33 (5), 774-800.
- Yousef, D.A. (1998). Satisfaction with job security as a predictor of organizational commitment and job performance in a multicultural environment. *International Journal of Manpower*, 19 (2), 184-194.

Araştırma Makalesi • Research Article

Karayolu Yük Taşımacılığında Kullanılan Standart Treyler Seçimine Etki Eden Faktörlerin Analitik Hiyerarşi Prosesi ve TOPSIS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi*

Evaluation of Decision Alternatives and Selection Criteria concerning with Urban Transportation with the Analytic Hierarchy Process Method

Ömer Faruk Görçün^{a**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kadir Has Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, 34540, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3850-6755

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Ağustos 2018

Düzeltilme tarihi: 07 Ekim 2018

Kabul tarihi: 27 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Analitik Hiyerarşik Süreci

TOPSIS Yöntemi

Treyler Seçimi.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 August 2018

Received in revised form 07 October 2018

Accepted 27 December 2018

Keywords:

Analytic Hierarchy Process

TOPSIS Method

Trailer Selection.

ÖZ

Taşımacılık işletmelerinin ve operatörlerin farklı tür, marka ve özelliklere sahip treylerler arasında en uygun ve en iyi treyleri seçebilmek için sarf ettikleri çaba her geçen gün artmaktadır. Genel bir perspektifte değerlendirildiğinde, standart treylerler seçimi çok sayıda faktörün etki ettiği son derece karmaşık bir süreçtir. Treyler seçim sürecinde rasyonel sonuçların elde edilebilmesi için karar verme probleminin çok kriterli karar alma metodolojilerinden faydalanılarak çözülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi ile TOPSIS yöntemleri seçilmiş, her iki yöntem entegre edilerek hibrid bir model olarak uygulanmak yerine, ayrı ayrı uygulanarak, her iki yöntemle gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen çıktılar değerlendirilmiştir. Ortaya çıkan sonuçların değişkenlik göstermesi durumunda bunun olası nedenleri tartışılmıştır.

ABSTRACT

Nowadays, transportation companies and operators are making an increased effort in order to select the best and proper standard trailer among the various trailers that are different brands, types, and specifications. When it is evaluated in a general perspective, the selection of the best standard trailer is an extremely complex process that is affected by many factors and variables. In order to obtain rational results in the trailer selection process, this kind of decision-making problem can only be solved using the multi-criteria decision-making methodologies. In this study, the analytic hierarchy process (AHP) and TOPSIS method were selected and both of them were separately applied instead of using a hybrid model that integrated both of them. The results of each implementation were evaluated. In case of the obtained results are different, potential reasons for that were discussed.

1. Giriş

Lojistik faaliyetlerin en önemli bileşenlerinden birisi olarak kabul edilen taşımacılık faaliyetleri; tedarik zinciri içerisinde yer alan düğüm (nod) noktaları arasında materyal (ürün, yarı mamul ve hammadde) bilgi ve diğer türde akışların gerçekleşmesine olanak sağlayan lojistik bir faaliyettir. Bununla birlikte dünyada gerçekleşen taşımacılık faaliyetlerinin önemli bir bölümü karayolu taşımacılığı ile

gerçekleştirilmektedir. Karayolu taşımacılığının toplam taşımacılıktan aldığı paya bakıldığında taşınan yüklerin %76.4'ü karayolu ile taşınmaktadır (EC, 2017)

Dolayısıyla karayolu taşımacılığı doğrudan taşımacılık faaliyetlerinin, dolaylı olarak da lojistik aktivitelerin başarı ve performansını büyük ölçüde etkilemektedir. Taşımacılık faaliyetlerinin etkinliği ve verimliliği çok sayıda değişken tarafından olumlu ve olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu

* Bu çalışma, 59 uluslararası taşımacılık firması sahibi ve üst düzey yöneticisi ile yüz yüze gerçekleştirilen anketler ve mesleki kuruluşlar ile kamu kuruluşlarının temsilcileri ile gerçekleştirilen arama toplantıları ve çalışmalarında elde edilen verilere dayanarak hazırlanmıştır.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: omer.gorcun@khas.edu.tr

perspektifte olumlu faktörlerin etkilerinin artırılması, olumsuz nitelikte faktörlerin ortadan kaldırılması ya da etkisinin azaltılması taşımacılık faaliyetlerinin verimliliğinin artırılmasına büyük ölçüde katkı sağlayabilmektedir.

Karayolu taşıma işletmeleri faaliyetlerini en etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirebilmek için taşımacılık faaliyetleri ile ilgili stratejik, taktik ve operasyonel düzeyde kararlar alırken, taşıma operasyonlarını da bu perspektifte organize edebilmektedirler. Taşıma işletmelerinin alacakları stratejik kararların başında taşıma operasyonlarında kullanacakları çekiciler, treyler ve ekipmanlar vb. unsurların tercihi gelmektedir. Taşımacılık işletmelerinin alacakları kararlarla ilgili en önemli unsurlardan birisi de taşıma operasyonlarında kullanılan ve taşıma kabı olarak da tanımlanan standart nitelikte treylerlerin seçimidir.

Treyler seçimi ile ilgili çok sayıda alternatifin bulunmasının yanı sıra, seçim kararlarını etkileyen çok sayıda faktör ve değişkenin bulunması karar alıcıların sezgilerine ve kişisel yargılarına dayanarak en iyi kararı almalarını zorlaştırmakta, alınan kararlar rasyonel olmadığı gibi, hatalı kararlar alındığı zaman telafi edilmesi zor hatta imkansız sorunlar ile karşı karşıya kalınabilmektedir.

Treyler seçim sürecinin çok sayıda değişken ve faktör tarafından etkilenebilir olması karar alma probleminin bir çok kriterli karar verme problemi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle problemin optimal düzlemde çözümü için matematiksel bir model olarak kullanılabilir ve aynı zamanda çözümün sistematik ve yapısal olarak nitelikte tanımlanabileceği bir modelin seçilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada standart treyler seçimi ile ilgili karar verme probleminin çözümü için Analitik Hiyerarşi Prosesi (Analytic Hierarchy Process) (AHP) ve İdeal Noktalarda Çok Boyutlu Ağırlıklandırma (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) (TOPSIS) yöntemleri tercih edilmiş, bu yöntemler entegre edilerek, hibrid bir model olarak kullanılmak yerine her iki yöntem de ayrı ayrı kullanılarak standart treyler seçimine etki eden kriterler ve karar noktaları analiz edilmiş, en iyi çözüm belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen çıktıların daha rasyonel, gerçekçi ve kullanılabilir olabilmesi için uzmanlar kurulu olarak adlandırılan bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Yedi kişiden oluşan uzmanlar kurulu üyeleri sektörde en fazla araç ve taşıma kabı filosuna sahip olan işletmelerin üst düzey yöneticileri ya da sahipleri arasından seçilmiştir. Aynı zamanda seçilen üyelerin sektörde en az on beş yıl çalışma şartı da aranmıştır. Buna ek olarak seçim sürecinde bir başka kriter de seçilen üyelerin şirketlerinde satın alma kararları dahil olmak üzere karar alma süreçlerinde kilit rol oynuyor olmalarıdır. Aynı zamanda söz konusu kriterlere sahip olmanın yanı sıra mesleki kuruluşun yönetim kademelerinde görev alıyor olması da öncelik verilmesine neden olan bir başka etken olarak belirlenmiştir.

Uzmanlar kurulu üyeleri ile gerçekleştirilen toplantılarda standart treyler seçimine etki eden faktörler, karar noktaları ve ulaşılmak istenen amacın yanı sıra, ikili karşılaştırma sorularının yöneltileceği karar alıcıları da belirlemiştir. Bu kapsamda en yüksek araç filosuna sahip ve belirlenen diğer kriterlere uyan 59 karayolu taşıma işletmesi ve bunların üst

düzyer yöneticileri ya da sahipleri soruların yöneltileceği karar alıcılar olarak saptanmıştır.

Yürütülen çalışma kapsamında seçilen AHP yöntemi beş adımda uygulanırken, TOPSIS metodu ile altı adımda çözüme ulaşılabilmektedir. Çalışmada her iki metod ayrı ayrı uygulanmış, elde edilen sonuçlar değerlendirilerek, sapma olup olmadığı gözden geçirilerek, olası sapmaların nedenleri analiz edilmiştir. Çalışma karayolu taşıma işletmelerinin taşımacılık faaliyetlerinde kullanacakları taşıma kaplarına (treyler) ilişkin yatırımları ile ilgili AHP metodolojisine dayanan ve sayısal ölçekte bir değerlendirmeye olanak sağlayan bir karar verme sürecini ortaya koymak ve treyler satın alma kararları ve buna yönelik yatırımlarına ilişkin kararları daha rasyonel bir çerçeveye oturtmayı hedeflemektedir.

Bu sayede treyler satın almaya ilişkin yatırımların daha etkin ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesinin yanı sıra, taşıma araçları ve treylerler gibi seçilecek ekipmanların taşımacılık işletmelerin gereksinimlerine daha uyumlu olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak işletmelerin gereksinimlerine cevap vermeyen ve kullanım düzeyi düşük ekipman yatırımlarının yerine gereksinimler ile daha uyumlu ve verimlilik düzeyi daha yüksek yatırımlar söz konusu olabilecektir. Bunun bir çıktısı olarak lojistik faaliyet ve operasyonların daha etkin, verimli ve mükemmel hale getirilmesi olanaklı olabilecektir.

Konu ile ilgili önceki çalışmalar gözden geçirildiğinde Melemez vd. tarafından yapılan (Melemez vd. 2013) çalışma orman alanlarında kullanılan taşıma araçlarının seçimini değerlendirmiş, bu çalışma uygun araç seçimi ile gereksinimler arasındaki pozitif ve negatif korelasyona odaklanmıştır. Konuya yakın bir başka çalışma beton blokların taşınmasında kullanılacak araç türünün seçimine ilişkin süreçlerin AHP yöntemi ile analiz edildiği Bula vd. tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Çalışmada sadece treyler odaklanılmamış daha farklı olarak kullanılacak araç türleri değerlendirilmiştir (Bula vd. 2018).

Bunun dışında doğrudan treyler seçimi ile ilgili olmasa da taşıma sistemlerinin AHP yöntemi çerçevesinde analiz edildiği bir çalışma Koptov ve Abramov tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada farklı ürün türleri çerçevesinde tercih edilebilecek taşıma türleri değerlendirilmiştir (Koptov ve Abramov, 2013).

Bunun dışında doğrudan standart treyler seçimine ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buna karşılık AHP ve TOPSIS yöntemleri taşımacılık ve lojistik alanlarında çok sayıda çalışmaya konu olmuş metodolojilerdir. Bu çalışmalardan birisi karayolunda emisyonu azaltabilme yöntemlerinin tercihinde AHP ve TOPSIS yöntemlerinin kullanılarak en iyi alternatifin belirlenmeye çalışıldığı Javid vd. Tarafından hazırlanan çalışmadır (Javid vd. 2014).

Validi vd. (Validi vd., 2014) sürdürülebilir tedarik zinciri ile ilgili çalışmalarında AHP ve TOPSIS yöntemlerini kullanmışlar, Zolfani vd. orman yollarının taşımacılık faaliyetleri çerçevesinde en uygun koşullar altında inşa edilmesine ilişkin çalışmalarında AHP ve COPRAS-G yöntemlerini kullanmışlardır (Zolfani vd. 2011). Kumru ve Kumru bir lojistik işletme için taşıma türü seçimi sürecinde AHP metodunu kullanarak en uygun taşıma türünü belirlemeye çalışmışlar (Kumru & Kumru, 2014), Awasthia

vd. ise çalışmalarında taşıma sistemlerini çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanarak analiz etmiştir (Awasthia vd. 2011).

Literatür dikkate alındığı zaman lojistik ve taşımacılık alanlarına ilişkin çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiş çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Buna karşılık, çok büyük bir bölümü tedarikçi seçimi, güzergâh seçimi, lokasyon seçimi gibi konulara odaklanmış çalışmalardır.

Ek olarak taşıma türü seçimi gibi bir takım çalışmalar da göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, doğrudan standart treyler seçimine odaklı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bir lojistik işletmesi için en yüksek yatırım maliyeti gerektiren karar birisi olan treyler seçimi ile ilgili literatürde dikkate değer bir boşluk göze çarpmaktadır.

Çalışma en iyi ve uygun standart treyler alternatifi belirleme, ek olarak söz konusu treylerlerin seçimine etki eden faktörler ile bunların görelî önem derecelerini sayısal bir düzlemde tanımlamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bu çalışma literatürde yer alan boşluğu giderme konusunda katkı sağlamanın dışında, uygulamada lojistik ve taşımacılık sektöründe yer alan karar alıcılar tarafından kolayca uygulanabilir bir metodoloji ortaya koymaya çalışmaktadır.

Aynı zamanda, taşımacılık ve lojistik işletmeleri dışında treyler üreticileri içinde üretilecek treylerlerin teknik, fiziksel ve yapısal özelliklerini belirlemede yol gösterici bir çalışma olabilecektir. Bu sayede taşımacılık işletmeleri treyler seçim sürecinde daha rasyonel kararlar alabilecek sistematik ve yapısal bir çözüm yolu sağlanabilecek, bu sayede taşımacılık işletmeleri treyler yatırımlarını daha rasyonel bir düzlemde gerçekleştirebileceklerdir. Ek olarak treyler üreticileri üretim süreçlerini müşterileri olan lojistik ve taşımacılık işletmelerinin gereksinimlerine ve seçim süreçlerine ilişkin önceliklerine göre yeniden gözden geçirebilecekler, dolayısıyla daha tercih edilebilir modeller geliştirebilmeleri mümkün olabilecektir.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada standart treyler seçimi ile ilgili karar verme probleminin çözümü için Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution" (TOPSIS) yöntemleri tercih edilmiş, bu yöntemler entegre edilerek, hibrid bir model olarak kullanılmak yerine her iki yöntem de ayrı ayrı kullanılarak standart treyler seçimine etki eden kriterler ve karar noktaları analiz edilmiş, en iyi çözüm belirlenmeye çalışılmıştır.

Her iki yöntemin seçilmesinin temel gerekçesi karar alıcılar tarafından kolaylıkla kullanılacak, etkin ve gerçekçi sonuçlar ortaya koyabilecek yöntemler olmasıdır. Buna ek olarak, AHP ve TOPSIS yöntemleri uygulanması diğer yöntemlere kıyasla daha basit ve kolay uygulanabilen yöntemlerdir. Taşımacılık sektörünün kalifikasyon düzeyi dikkate alındığında seçilecek yöntemlerin karmaşık ve basitlikten uzak olması uygulanabilirliklerini azaltmaktadır. Ek olarak, taşımacılık ve lojistik sektörlerinde karar alma süreçlerinde alınan kararlara etki eden faktörlerin karar alıcıların sözel yargılarına dayanmaktadır. Bu nedenle AHP yönteminin bu sözel yargıları ölçülebilir sayısal değerlere dönüştürebilir olmasında dikkate alınan bir başka kriterdir.

Çalışma ile elde edilmesi amaçlanan sonuçların daha rasyonel, gerçekçi ve uygulanabilir olması için değerlendirmeye alınacak faktörleri ve karar alternatiflerini belirlemek üzere öncelikli olarak yedi üyeden oluşan bir uzmanlar kurulu oluşturulmuştur. Uzmanlar kuruluna seçilecek üyelerin sektörde en az on beş yıl çalışan, aynı zamanda karar alma süreçlerinde rol oynayan şirket sahipleri, teknik uzman ve/veya üst düzey yönetici olmaları kurul üyeliği için kriter olarak belirlenmiştir. Seçilen üyeler arasında en kıdemli üyenin başkanlığı yürüttüğü toplantı ve arama çalıştaylarında en iyi standart treylerlerin belirlenmesi için seçim kriterleri, karar alternatifleri her bir üye tarafından öncelikli olarak ileri sürülmüş ve toplantı raportörü tarafından kaydedilmiştir.

Ardından bu faktörler üyeler tarafından gözden geçirilerek, üyelerin seçim sürecine etki ettikleri konusunda mutabık oldukları seçim kriterleri ve karar alternatifleri belirlenmiş, aynı zamanda söz konusu faktörleri değerlendirmek üzere ikili karşılaştırma anketlerinin yöneltileceği karar alıcılara ilişkin özelliklerde bu toplantılarda saptanmıştır. Buna göre seçilecek karar alıcılarda sektörde en az on beş yıl çalışmış olma ve şirketlerinin karar alma süreçlerinde yer alma gibi kriterler saptanmıştır. Alınan tüm kararlarda bütün üyelerin oybirliği aranmıştır.

2014-2017 yılları arasını kapsayan süreçte düzenlenen toplantılarda bütün karar alternatiflerinin görelî üstünlükleri uzmanlar kurulunca belirlenmiş seçim kriterleri çerçevesinde ikili karşılaştırma şeklinde karar alıcılara sorulmuş, elde edilen yanıtların geometrik ortalamaları alınarak karar opsiyonları ile ilgili görelî üstünlük değerleri belirlenmiştir.

Uzmanlar kurulu ile yapılan yuvarlak masa toplantıları neticesinde ulaşılmak istenen amaç; en iyi ve en uygun standart treylerin seçilmesi olarak belirlenmiştir. Buna bağlı olarak seçime etki eden kriterler saptanmış, etki düzeyi son derece düşük ve sonuca etki etmeyeceğine karar verilen kriterler dışında kalan bütün kriterler değerlendirme sürecine dahil edilmiştir. Aynı zamanda taşıma işletmelerinin söz konusu kriterler çerçevesinde alabilecekleri tüm karar alternatifleri belirlenmiştir.

Seçim kriterleri için C_1 den C_8 e kadar toplam sekiz kriter belirlenirken, Karar noktaları için P_1 den P_5 e kadar beş karar alternatifi, P_{11} den P_{53} e kadar ise on altı alt karar alternatifi belirlenmiştir. Aynı zamanda karar alternatifleri ve seçim kriterleri arasında söz konusu ilişkiler ile bunların hiyerarşik yapısı gözden geçirilmiştir. Bu kapsamda tüm faktörler için Tablo-1 de gösterildiği şekilde karar alternatifleri ve seçim kriterlerinin her biri için bir kod tanımlanarak, belirtilmiştir. C kodlu faktörler seçim kriterlerini, P kodlu olanlar karar alternatiflerini tanımlamaktadır.

Tablo 1. Seçim Kriterleri ve Karar Noktaları

Seçim Kriterleri		Karar Noktaları	
Kod	Tanım	Kod	Tanım
C1	Treylerin Ağırlığı	P11	MEGA
C2	İkinci El Piyasa	P12	MAKSIMA
C3	Yükleme Kapasitesi	P13	ÇİFT KATLI
C4	Treyler İç Yüksekliği	P14	MAKSIMA PLUS
C5	Marka Bilinirliği	P21	S.CS GENIOS
C6	Uzun Garanti Süresi	P22	S.CS UNIVERSAL
C7	Servis Ağı Genişliği	P23	S.CS MEGA
C8	Filoya Uygunluk	P24	S.CS X-LIGHT
		P31	PROFILINER
		P32	MEGALINER
		P33	MEGA LINER MULTOS
		P34	ULTRA SERIES
		P41	EURO TRAILER
		P51	K.SCS M 90-12/27
		P52	K.SCS X+ 90-12/27
		P53	K.SCS X 90-12/27

2.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

AHP yöntemi sayısal ve ölçülebilir verilere ek olarak karar alıcıların sözel yargılarının ölçülebilir ve karşılaştırma yapılabilir sayısal verilere dönüştürülebilmesine olanak sağlayan bir yöntemdir. AHP yöntemi karar alma sürecine etki eden bütün faktörleri ve karar alternatiflerini birlikte değerlendirilerek, faktörler arasında hiyerarşik bir yapı oluşturulması temeline dayanmaktadır.

İki boyutlu evrende karar hiyerarşisi faktörler arasındaki ilişkilerin yanı sıra, hiyerarşik yapıyı göstermektedir. AHP yöntemi Saaty'nin ikili karşılaştırma skalasını kullanarak, her bir etki faktörünün diğerleri ile karşılaştırılmasını ve her bir faktörün görece önem derecesini gösterebilme olanağına sahip bir yöntemdir. AHP metodolojisi altı aşamada uygulanmaktadır.

Birinci adım: Temel amaç, seçim kriterlerinin ve karar alternatiflerinin belirlendiği aşamadır. Bu aşamada uzmanlar kurulu üyeleri söz konusu faktörleri düzenlenen çalıştaylarda yuvarlak masa toplantıları çerçevesinde belirlemektedirler. Üyeler m sayıda seçim kriteri ile n sayıda karar noktası belirlenmekte, seçilecek bütün faktörlerin tutarlı ve mantıklı bir biçimde sonuca etkisi olan faktörler olması önem arz etmektedir. Bu nedenle uzmanlar kurulu ortak görüş ile etki düzeyi düşük ya da etkisi olmayan faktörleri değerlendirme dışı bırakabilmektedir.

İkinci adım: Bu adımda uzmanlar kurulunca belirlenen seçim kriterleri ve karar alternatiflerinin tümünü kapsayacak biçimde ikili karşılaştırma soruları hazırlanmakta, yine uzmanlar kurulu tarafından seçilen karar alıcılara bu sorular yöneltilmektedir. Saaty'nin 1 den 9 kadar ikili karşılaştırma skalası çerçevesinde karar alıcılar iki faktör arasında görece önem değerlerini belirlemektedirler.

Tablo 2. İkili Karşılaştırma Ölçeği (Saaty; 1986: 843.)

Önem	Tanım	Açıklama
1	Eşit önemli	i 'nin j ye eşit olması
3	Çok az önemli	i 'nin j den çok az önemli olması
5	Kuvvetli derecede önemli	i 'nin j den kuvvetli derecede önemli olması
7	Çok kuvvetli derecede önemli	i 'nin j den çok kuvvetli derecede önemli olması
9	Mutlak önemli	i 'nin j den mutlak önemli olması
2,4,6,8	Ara değerler	1-3, 3-5, 5-7, 7-9 arası değerlendirmeler
Tersleri	Tersi karşılaştırma	i 'nin j ye göre tersinin alınması

Her bir karşılaştırma sorusu için elde edilen yanıtların geometrik ortalamaları alınarak karar matrisi A'nın eleman değerleri hesaplanmaktadır.

$$x = \sqrt[n]{a_{11} \times a_{12} \times a_{13} \dots \times a_{1n}} \quad (1)$$

Bütün karşılaştırma soruları için elde edilen yanıtların geometrik ortalaması hesaplandıktan (Yıldırım ve Yeşiyurt, 2014) sonra aşağıdaki gibi karar matrisi A oluşturulmaktadır.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

Karar matrisinin köşe elemanları her bir faktörün kendisi ile karşılaştırılması anlamına geldiği için her zaman 1 değeri almaktadır (Erinci ve Durak, 2014). Bunun yanı sıra, her bir i

faktörünün j faktörüne göre belirlenen önem değerinin tersi j faktörünün i faktörüne göre önem değerini göstermektedir.

$$a_{ij} = \frac{1}{a_{ji}} \quad (2)$$

Üçüncü adım: Bu aşamada karar matrisinin tüm elemanları normalize edilmektedir. Formül 3 de gösterildiği gibi normalizasyon işlemi için her bir matris elemanı kendi sütün toplamına bölünmektedir (Kapar 2013).

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (3)$$

Her bir sütun için normalizasyon işlemi sonrasında n sayıda B vektörleri olarak adlandırılan vektör elde edilmektedir.

$$B_i = \begin{bmatrix} b_{11} \\ b_{21} \\ \cdot \\ \cdot \\ b_{n1} \end{bmatrix}$$

Normalizasyon işlemi tamamlandığı zaman değerlendirilen faktör sayısı kadar B vektörü elde edilmekte, vektörler bir araya toplandığı zaman normalize matris olarak tanımlanan matris C elde edilmektedir.

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ c_{n1} & c_{n2} & \cdot & c_{nn} \end{bmatrix}$$

C matrisi oluşturulduktan sonra, matrisin her bir satırı için elemanlarının aritmetik ortalaması formül 4 kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n} \quad (4)$$

Bütün satırların ortalaması alındığında W vektörü olarak tanımlanan öncelik vektörüne ulaşılmaktadır. Öncelik vektörünün her bir eleman değeri bir faktörün görece önem değerini göstermektedir.

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix}$$

Dördüncü adım: Bu adımda seçim kriterleri için gerçekleşen değerlendirme ve analiz süreçlerinin tutarlılığı ölçülmekte,

seçim kriterleri için verilen öncelik değerlerinin geçerli olup olmadığı gözden geçirilmektedir. Tutarlılık analizi beş adımda uygulanmaktadır. Birinci aşamada karar matrisi A nın elemanları öncelik vektörü W nin elemanları ile çarpılıp D matrisi elde edilmektedir.

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdot & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \dots & d_{1n} \\ d_{21} & d_{22} & \dots & d_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ d_{n1} & d_{n2} & \cdot & d_{nn} \end{bmatrix}$$

D matrisi elde edildikten sonra matrisin elemanları formül 5 kullanılarak E değerine ulaşılabilmektedir. E değeri temel değer olarak adlandırılmaktadır.

$$E_i = \frac{d_i}{w_i} \quad (5)$$

Hesaplanan E değerlerinin aritmetik ortalaması Formül 6 kullanılarak hesaplandığında, karşılaştırma yapmak için kullanılan $\lambda_{\max}$ değeri elde edilebilmektedir.

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n} \quad (6)$$

Bir sonraki aşamada tutarlılık göstergesi CI formül 7 yardımı ile hesaplanabilmektedir.

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1} \quad (7)$$

Son olarak, formül 8 kullanılarak tutarlılık rasyosu CR hesaplanabilmektedir. CI değeri aşağıdaki tablodan elde edilecek RI değerine bölünerek CR değerine ulaşılabilmektedir. CR değerinin 0,10'un altında olması halinde analiz tutarlı, üstünde olması halinde tutarsız olarak değerlendirilmektedir. Tutarsızlık durumunda ilk adıma gidilerek, ikili karşılaştırmaların tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (8)$$

Tablo 3. Rassallık Göstergeleri

n	RI	n	RI
1	0	8	1,41
2	0	9	1,45
3	0,58	10	1,49
4	0,90	11	1,51
5	1,12	12	1,48
6	1,24	13	1,56
7	1,32		

Beşinci adım: Bu aşamada ilk üç adımda seçim kriterleri için yapılan işlemler karar alternatifleri için her bir seçim kriteri

çerçevesinde tekrarlanır. Her bir seçim kriteri çerçevesinde karar alternatiflerinin yüzde dağılımları hesaplanmaktadır. Karar noktalarının önem değerlerinin yüzde dağılımları S vektörleri ile gösterilmektedir.

$$S_i = \begin{bmatrix} s_{i1} \\ s_{i2} \\ \vdots \\ s_{in} \\ s_{im} \end{bmatrix}$$

Altıncı adım: Bu adımda S vektörleri bir araya getirilerek K matrisi oluşturulmaktadır. K matrisi mxn boyutlu bir matris olup, bütün karar noktalarının seçim kriterlerine göre önem değerlerini bir arada gösteren bir matristir.

$$K = \begin{bmatrix} s_{11} & s_{12} & \dots & s_{1n} \\ s_{21} & s_{22} & \dots & s_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ s_{m1} & s_{m2} & \dots & s_{mn} \end{bmatrix}$$

Ardından K matrisinin elamanları öncelik vektörü olan W vektörünün elamanları ile çarpılarak her bir karar noktasının önem değerini yüzde dağılımı şeklinde gösteren L vektörü elde edilmektedir.

$$L = \begin{bmatrix} s_{11} & s_{12} & \dots & s_{1n} \\ s_{21} & s_{22} & \dots & s_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ s_{m1} & s_{m2} & \dots & s_{mn} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} l_{11} \\ l_{21} \\ \vdots \\ l_{m1} \end{bmatrix}$$

2.2. TOPSIS Yöntemi

TOPSIS yöntemi; belirlenen karar alternatiflerinin ideal çözüme yakınlığı ve negatif ideal çözüme uzak olmaları prensibine dayanan çok kriterli karar alma metodolojisidir. Karar problemine ilişkin çözümün en iyi ve en kötü olasılıklar arasında edilebileceği yaklaşımı yöntemin temel dayanak noktasıdır. TOPSIS yöntemi altı adımdan oluşan bir çözüm sürecine sahiptir.

Birinci adım: AHP yönteminde olduğu gibi, karar matrisi olarak tanımlanan A matrisin oluşturulmasıdır. Buna karşılık AHP yönteminden farkı, AHP yönteminde karar matrisi nxn boyutlu bir kare matris iken, TOPSIS yönteminde karar matrisi mxn boyutlu bir matristir. Matrisin sütunları seçim kriterlerini gösterirken, satırlar ise karar noktalarını ifade etmektedir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

İkinci adım: Karar matrisinin elemanları formül 10 yardımı ile normalize edilmekte ve normalize matris olarak adlandırılan matris R oluşturulmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \tag{10}$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Üçüncü adım: Bu adımda her bir seçim kriteri için ağırlık değeri belirlenmektedir. Ağırlık değeri karar verici tarafından belirlenebileceği gibi, AHP yöntemi ile elde edilen öncelik vektörü W nin eleman değerleri seçim kriterleri için ağırlık değeri olarak kabul edilebilmektedir. Ağırlık değerlerinin toplamı 1'e eşit olmak zorundadır.

Ağırlık değerleri belirlendikten sonra normalize matrisin her elemanı kendi sütununda yer alan ağırlık değeri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize matris elde edilmekte ve matris V olarak tanımlanmaktadır.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Dördüncü adım: Bu adımda ideal ve negatif ideal çözüm değerleri hesaplanmakta, herhangi bir seçim kriteri için beklenen en iyi sonuç söz konusu kriterin en yüksek değeri olması ise sütunda yer alan en yüksek değer ideal çözüm, en düşük değer ise negatif ideal çözüm olarak belirlenmektedir. Kriter için beklenen en küçük değeri olması ise sütunda yer alan minimum değer ideal, en yüksek değer ise negatif ideal çözüm olmaktadır. İdeal çözüm formül 11 kullanılarak hesaplanabilmektedir.

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\} \tag{11}$$

Formül 11 kullanılarak tüm faktörler için ideal çözüm kümesi $A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$ olarak gösterilebilir. Negatif ideal çözüm ise beklenen en yüksek ya da en küçük değerlere göre, faktörün alacağı en kötü skor olarak tanımlanır. Negatif ideal çözüm aşağıdaki gibi hesaplanabilir.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\} \tag{12}$$

Negatif ideal çözüm kümesi $A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$ şeklinde oluşturulabilmektedir. İdeal ve negatif ideal çözümlerde J en yüksek değeri, J' ise en küçük değeri göstermektedir.

Beşinci adım: Bu aşamada her bir faktörün ideal ve negatif ideal çözümlerden uzaklıkları hesaplanmaktadır. Formül 13 kullanılarak ideal çözümden, formül 14 kullanılarak da negatif ideal çözümden uzaklıklar belirlenebilmektedir. Faktörlerin ideal çözümden uzaklıkları ideal uzaklık, negatif çözümden uzaklıkları ise negatif ideal uzaklık olarak tanımlanabilmektedir.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (13)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (14)$$

Altıncı adım: altıncı aşamada ideal çözüme yakınlık formül 15 yardımı ile hesaplanmaktadır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (15)$$

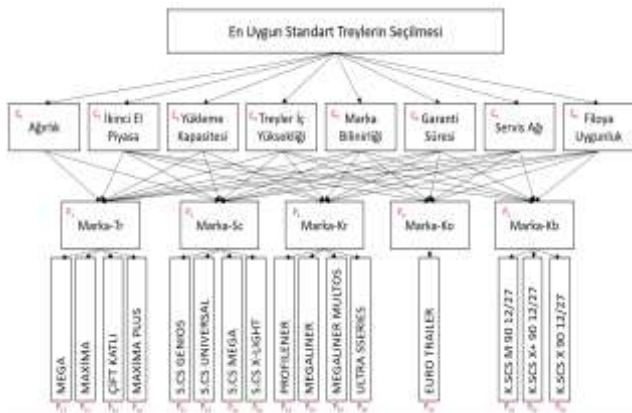
Görelî yakınlık değeri (C_i^*) her bir faktör dikkate alındığında aynı zamanda yüzde dağılımını a gösterirken, 1'e yaklaştığında ideal, 0'a yaklaştığında ise negatif ideal çözüme yaklaşılmaktadır. İşlemin ardından tüm faktörler en yüksek değerden başlanarak en küçük değere kadar sıralanılmakta, en yüksek değeri alan faktör en iyi karar alternatifi olarak değerlendirilmektedir.

3. Standart Treyler Seçimi

3.1. AHP Yöntemi

Çalışmanın kapsamında oluşturulan uzmanlar kurulu temel amaç, seçim kriterleri ve karar noktalarının yanı sıra, ikili karşılaştırma sorularının yöneltileceği karar alıcıları belirlemiş, belirlen faktörler ışığında standart treyler seçimine ilişkin hiyerarşik model Şekil-1 de gösterildiği gibi oluşturulmuştur.

Hiyerarşik modelde tüm seçim kriterlerinin karar alternatifleri olan ilişkileri ve hiyerarşik yapı gösterilmekte, karar vericiler için problemin çözümüne ilişkin olasılıklar belirtilmektedir.

Şekil 1. Standart Treyler Seçimine İlişkin Hiyerarşik Model

Metodolojide daha öncede belirtildiği gibi, çözümlenme süreci altı adımdan oluşmaktadır. Birinci adımda yukarıda belirtildiği gibi seçim kriterleri, karar alternatifleri ve temel amaç belirlenmiş, bunlarla ilgili olarak hiyerarşik model oluşturulmuştur. İkinci aşamada karar alıcılara ikili karşılaştırma soruları yöneltilmiş (Ek-1) her bir karşılaştırma sorusu için verilen yanıtların geometrik ortalaması alınarak karar matrisi A'nın eleman değerleri hesaplanmıştır.

$$A = \begin{bmatrix} 1.00 & 2.62 & 2.34 & 1.96 & 1.27 & 0.91 & 1.63 & 1.55 \\ 0.38 & 1.00 & 1.64 & 2.18 & 1.89 & 1.94 & 1.53 & 1.88 \\ 0.43 & 0.61 & 1.00 & 2.25 & 1.92 & 1.62 & 3.01 & 2.78 \\ 0.51 & 0.46 & 0.44 & 1.00 & 1.42 & 2.52 & 1.74 & 1.68 \\ 0.79 & 0.53 & 0.52 & 0.71 & 1.00 & 2.00 & 1.22 & 1.46 \\ 1.10 & 0.52 & 0.62 & 0.40 & 0.50 & 1.00 & 1.27 & 1.46 \\ 0.61 & 0.65 & 0.33 & 0.57 & 0.82 & 0.79 & 1.00 & 1.13 \\ 0.65 & 0.53 & 0.36 & 0.60 & 0.69 & 0.69 & 0.88 & 1.00 \end{bmatrix}$$

$$\Sigma \quad 5.46 \quad 6.92 \quad 7.26 \quad 9.67 \quad 9.50 \quad 11.47 \quad 12.28 \quad 12.94$$

Üçüncü adımda ise formül 3 kullanılarak matris A'nın elemanlarının tamamı normalize edilerek, B vektörleri elde edilmekte, ardından da bu vektörler bir araya getirilerek Normalize matris C oluşturulmaktadır.

$$C = \begin{bmatrix} 0.1830 & 0.3783 & 0.3231 & 0.2030 & 0.1337 & 0.0794 & 0.1326 & 0.1198 \\ 0.0699 & 0.1446 & 0.2257 & 0.2257 & 0.1985 & 0.1691 & 0.1244 & 0.1456 \\ 0.0781 & 0.0883 & 0.1378 & 0.2330 & 0.2023 & 0.1411 & 0.2454 & 0.2146 \\ 0.0932 & 0.0662 & 0.0612 & 0.1034 & 0.1493 & 0.2197 & 0.1420 & 0.1296 \\ 0.1441 & 0.0767 & 0.0717 & 0.0729 & 0.1052 & 0.1747 & 0.0992 & 0.1128 \\ 0.2011 & 0.0746 & 0.0852 & 0.0410 & 0.0526 & 0.0872 & 0.1031 & 0.1126 \\ 0.1124 & 0.0946 & 0.0457 & 0.0593 & 0.0864 & 0.0689 & 0.0814 & 0.0876 \\ 0.1181 & 0.0768 & 0.0496 & 0.0617 & 0.0721 & 0.0599 & 0.0719 & 0.0773 \end{bmatrix}$$

$$\Sigma \quad 1.00 \quad 1.00 \quad 1.00 \quad 1.00 \quad 1.00 \quad 1.00 \quad 1.00 \quad 1.00$$

Normalizasyon işleminin ardından formül 4 kullanılarak C matrisinin her bir satırının eleman değerlerinin ortalaması alınmış ve öncelik vektörü olarak adlandırılan vektör W elde edilmiştir.

$$W = \begin{bmatrix} C_1 \\ C_2 \\ C_3 \\ C_4 \\ C_5 \\ C_6 \\ C_7 \\ C_8 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0.1941 \\ 0.1630 \\ 0.1676 \\ 0.1206 \\ 0.1072 \\ 0.0947 \\ 0.0795 \\ 0.0734 \end{bmatrix}$$

W vektöründe görüldüğü gibi C_1 olarak kodlanan treyler ağırlığı kriteri %19.41 değerini alarak en yüksek önem değerine sahip olan seçim kriteri olarak belirlenmektedir. Bunu %16.76 ile yükleme kapasitesi, %16.30 ile ikinci el piyasada kolay satılabilme olanağı, %12.06 ile treylerin iç yüksekliği ve %10.72 değeri ile marka bilinirliği kriterleri izlemektedir. Uzun garanti süresi, servis ağı genişliği ile filoya uygunluk gibi seçim kriterleri %10'un altında değerler olarak en sonlarda yer almaktadırlar.

Dördüncü adımda 5, 6, 7 ve 8. formüller kullanılarak değerlendirmenin tutarlılığı gözden geçirilmektedir. Buna göre ilk olarak D matrisi oluşturulmakta, ardından formüller kullanılarak tutarlılık rasyosu CR değerine ulaşılmaktadır.

C₄ Treylar İç Yüksekliği

	P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	P ₅	S ₄
P ₁	0.382902	0.431975	0.4025488	0.4244435	0.1940455	0.3672
P ₂	0.225237	0.254103	0.3673104	0.1886432	0.2606182	0.2592
C = P ₃	0.124808	0.090771	0.1312114	0.2365023	0.2731423	0.1713
P ₄	0.091286	0.136303	0.0561399	0.1011894	0.1831192	0.1136
P ₅	0.175768	0.086848	0.0427895	0.0492217	0.0890748	0.0887
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

C₅ Marka Bilinirliği

	P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	P ₅	S ₅
P ₁	0.400024	0.59111	0.3057863	0.4001646	0.2335217	0.3861
P ₂	0.121909	0.180143	0.4088677	0.2259089	0.2338424	0.2341
C = P ₃	0.197368	0.066473	0.1508718	0.1993943	0.2781842	0.1785
P ₄	0.103571	0.082618	0.0783949	0.1036077	0.1510504	0.1038
P ₅	0.177127	0.079656	0.0560792	0.0709246	0.1034014	0.0974
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

C₆ Uzun Garanti Süresi

	P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	P ₅	S ₆
P ₁	0.330712	0.4751	0.2790267	0.3267032	0.1866554	0.3196
P ₂	0.15953	0.229181	0.3877758	0.2399598	0.2896454	0.2612
C = P ₃	0.208219	0.103828	0.1756776	0.2548216	0.233667	0.1952
P ₄	0.115167	0.108661	0.0784354	0.1137711	0.1848428	0.1202
P ₅	0.186372	0.083231	0.0790844	0.0647442	0.1051893	0.1037
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

C₇ Servis Ağı Genişliği

	P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	P ₅	S ₇
P ₁	0.445971	0.607797	0.3736982	0.405853	0.3009633	0.4269
P ₂	0.125886	0.171566	0.3625582	0.204420	0.2476219	0.2224
C = P ₃	0.151523	0.060082	0.1269676	0.2234875	0.1782952	0.1481
P ₄	0.105382	0.080489	0.0544839	0.0959022	0.1575604	0.0988
P ₅	0.171237	0.080066	0.082292	0.0703373	0.1155591	0.1039
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

C₈ Filoya Uygunluk

	P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	P ₅	S ₈
P ₁	0.435873	0.547954	0.4945081	0.3840073	0.2440701	0.4213
P ₂	0.135708	0.170604	0.2119622	0.2254279	0.2182341	0.1924
C = P ₃	0.139018	0.126945	0.1577192	0.2364149	0.2302211	0.1781
P ₄	0.121455	0.08098	0.0713845	0.1070026	0.2134325	0.1189
P ₅	0.167945	0.073517	0.0644261	0.0471472	0.0940421	0.0894
Σ	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00

Normalize matrisler ve S vektörleri elde edildikten sonra S vektör değerlerinden oluşan bir K matrisi oluşturulmaktadır. K matrisi karar alternatiflerinin seçim kriterleri çerçevesinde elde edilen tüm önem değerini bir arada göstermektedir.

	S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅	S ₆	S ₇	S ₈
P ₁	0.4132	0.4298	0.3905	0.3672	0.3861	0.3196	0.4269	0.4213
P ₂	0.2003	0.2211	0.2104	0.2592	0.2341	0.2612	0.2224	0.1924
K = P ₃	0.1787	0.1720	0.1981	0.1713	0.1785	0.1952	0.1481	0.1781
P ₄	0.1043	0.0957	0.0963	0.1136	0.1038	0.1202	0.0988	0.1189
P ₅	0.1034	0.0814	0.1047	0.0887	0.0974	0.1037	0.1039	0.0894

Bütün karar alternatifleri ile ilgili formül 5 den 8 e kadar formüller kullanılarak, tutarlılık analizi yapıldığında P₁ den P₅ e kadar tutarlılık değerleri sırasıyla 0.028; 0.037; 0.067; 0.096; 0.091; 0.065; 0.076; 0.067 olarak hesaplanmaktadır.

K matrisi elde edildikten sonra altıncı ve son aşamaya geçilmektedir. Bu aşamada K matrisinin değerleri ile seçim kriterleri ile ilgili öz vektör W nin elemanlarının değerleri çarpılmakta ve L vektörü oluşturulmaktadır.

L vektörü tüm karar alternatiflerinin göreceli önem değerlerini yüzde dağılım olarak gösterirken, bütün karar noktalarının bu değerler çerçevesinde sıralandırılmasına da olanak verir.

$$L = \begin{bmatrix} 0.4132 & 0.4298 & 0.3905 & 0.3672 & 0.3861 & 0.3196 & 0.4269 & 0.4213 \\ 0.2003 & 0.2211 & 0.2104 & 0.2592 & 0.2341 & 0.2612 & 0.2224 & 0.1924 \\ 0.1787 & 0.1720 & 0.1981 & 0.1713 & 0.1785 & 0.1952 & 0.1481 & 0.1781 \\ 0.1043 & 0.0957 & 0.0963 & 0.1136 & 0.1038 & 0.1202 & 0.0988 & 0.1189 \\ 0.1034 & 0.0814 & 0.1047 & 0.0887 & 0.0974 & 0.1037 & 0.1039 & 0.0894 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 0.1941 \\ 0.1630 \\ 0.1676 \\ 0.1206 \\ 0.1072 \\ 0.0947 \\ 0.0795 \\ 0.0734 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0.396 \\ 0.223 \\ 0.179 \\ 0.105 \\ 0.097 \end{bmatrix}$$

Sonuç olarak elde edilen değerler incelendiği zaman seçim kriterleri arasında treylar ağırlığı kriteri en önemli seçim kriteri olarak belirlenirken, önem derecesi açısından bunu yükleme kapasitesi, ikinci el piyasada kolay satılabilme olanağı, marka bilinirliği kriterleri izlemektedir. Seçim kriterleri önem derecesine göre; C₁>C₃>C₂>C₄>C₅>C₆>C₇>C₈ şeklinde sıralandırılabilir.

Karar alternatifleri değerlendirildiğinde %39,6 ile en yüksek önem değerine Marka- Tr ulaşarak standart treylar seçimi ile ilgili en önemli karar alternatifini tanımlanmıştır. Dolayısıyla AHP yöntemi çerçevesinde Marka-Tr en iyi ve uygun treylar seçimi olarak değerlendirilebilir. Bunu %22,3 ile Marka Sc, %17,9 ile Marka Kr, %10,5 ile Marka Ko izlemekte, Marka Kb en küçük değer olan %9,7 ile en sonda yer almaktadır.

3.2. TOPSIS Yöntemi

Bu kapsamda AHP yönteminde beş farklı marka karar noktası olarak değerlendirilirken, TOPSIS yönteminde karar noktalarının sayısı 16 olarak belirlenmiştir. Bunun temel nedenlerinden birisi tümüyle sözel yargıların geçerli olduğu karar vericilerin sezgisel yaklaşımlarının nesnel gerçeklikle uyumlu olup olmadığını gözlemlemektir.

AHP yöntemi ile yapılan değerlendirmenin sadece markalara odaklı olması karar vericilerin soruları yanıtlarken odak noktalarını kaybetmelerinin önüne geçecek şekilde kapsamı sınırlı tutmak, aynı zamanda marka ile model arasında karar alıcı profesyonellerin görüşleri arasında sapma olup olmadığını değerlendirilmesidir.

TOPSIS yöntemi ile standart treylar analiz edilirken karar noktaları olarak sadece markalar değerlendirmeye alınmamış, aynı zamanda bu markaların farklı özelliklere sahip modelleri de alt karar noktaları olarak dikkate alınmıştır. TOPSIS yöntemi AHP yöntemi gibi altı aşamalı olarak uygulanan çok kriterli karar alma yöntemlerinden birisidir. İlk aşamada karar matrisi A oluşturulmaktadır.

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈
	Kg	TL	Kg	mm	kvy*	yıl	sayı	kvy*
P ₁₁	7000	58000	40000	2950	0.38612	5	14	0.421283
P ₁₂	6950	94500	40000	2710	0.38612	5	14	0.421283
P ₁₃	7800	42500	40000	2950	0.38612	5	14	0.421283
P ₁₄	7080	40000	40000	2800	0.38612	5	14	0.421283
P ₂₁	5988	75000	39000	2480	0.23413	7	6	0.192387
P ₂₂	6330	60000	36000	2480	0.23413	7	6	0.192387
P ₂₃	6914	61500	36000	2480	0.23413	7	6	0.192387
P ₂₄	6554	40000	39000	2480	0.23413	7	6	0.192387
P ₃₁	6760	69300	39000	2480	0.17846	10	15	0.178064
P ₃₂	6500	90720	39000	2480	0.17846	10	15	0.178064
P ₃₃	6900	90300	39000	2480	0.17846	10	15	0.178064
P ₃₄	5630	84000	36000	2480	0.17846	10	15	0.178064
P ₄₁	7390	107800	42000	2480	0.10385	5	2	0.118851
P ₅₁	6270	52000	39000	2480	0.09744	5	1	0.178064
P ₅₂	7500	58000	39000	2800	0.09744	5	1	0.178064
P ₅₃	6530	60000	39000	2480	0.09744	5	1	0.178064

kvy*=karar verici yargısı

Bir sonraki aşamada formül 10 kullanılarak bütün karar matrisinin elemanları normalize edilmektedir.

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈
P ₁₁	0.258	0.205	0.257	0.284	0.390	0.177	0.327	0.403
P ₁₂	0.256	0.334	0.257	0.261	0.390	0.177	0.327	0.403
P ₁₃	0.288	0.150	0.257	0.284	0.390	0.177	0.327	0.403
P ₁₄	0.261	0.142	0.257	0.269	0.390	0.177	0.327	0.403
P ₂₁	0.221	0.265	0.251	0.239	0.236	0.248	0.140	0.184
P ₂₂	0.233	0.212	0.231	0.239	0.236	0.248	0.140	0.184
P ₂₃	0.255	0.218	0.231	0.239	0.236	0.248	0.140	0.184
P ₂₄	0.242	0.142	0.251	0.239	0.236	0.248	0.140	0.184
P ₃₁	0.249	0.245	0.251	0.239	0.180	0.354	0.350	0.170
P ₃₂	0.240	0.321	0.251	0.239	0.180	0.354	0.350	0.170
P ₃₃	0.255	0.320	0.251	0.239	0.180	0.354	0.350	0.170
P ₃₄	0.208	0.297	0.231	0.239	0.180	0.354	0.350	0.170
P ₄₁	0.273	0.382	0.270	0.239	0.105	0.177	0.047	0.114
P ₅₁	0.231	0.184	0.251	0.239	0.098	0.177	0.023	0.170
P ₅₂	0.277	0.205	0.251	0.269	0.098	0.177	0.023	0.170
P ₅₃	0.241	0.212	0.251	0.239	0.098	0.177	0.023	0.170

Bir sonraki aşamada normalize edilen matris değerleri kendi sütununda yer alan öz vektör değeri ile çarpılmakta ve ağırlıklandırılmış normalize matris elde edilmektedir. Ağırlık değerlerinin belirlenmesi ile ilgili olarak AHP yönteminin üçüncü adımında elde edilen W vektörünün elemanları değerlendirilmeye alınmaktadır.

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈
	min	mak	mak	mak	mak	mak	mak	mak
P ₁₁	0.1941	0.1630	0.1676	0.1206	0.1072	0.0947	0.0795	0.0734
P ₁₂	0.05011	0.03345	0.04307	0.03421	0.04175	0.01678	0.02600	0.02957
P ₁₃	0.04976	0.05450	0.04307	0.03143	0.04175	0.01678	0.02600	0.02957
P ₁₄	0.05584	0.02451	0.04307	0.03421	0.04175	0.01678	0.02600	0.02957
P ₂₁	0.05069	0.02307	0.04307	0.03247	0.04175	0.01678	0.02600	0.02957
P ₂₂	0.04287	0.04325	0.04199	0.02876	0.02532	0.02349	0.01114	0.01350
P ₂₃	0.04532	0.03460	0.03876	0.02876	0.02532	0.02349	0.01114	0.01350
P ₂₄	0.04950	0.03547	0.03876	0.02876	0.02532	0.02349	0.01114	0.01350
P ₃₁	0.04692	0.02307	0.04199	0.02876	0.02532	0.02349	0.01114	0.01350
P ₃₂	0.04840	0.03997	0.04199	0.02876	0.01930	0.03355	0.02786	0.01250
P ₃₃	0.04653	0.05232	0.04199	0.02876	0.01930	0.03355	0.02786	0.01250
P ₃₄	0.04940	0.05208	0.04199	0.02876	0.01930	0.03355	0.02786	0.01250
P ₄₁	0.04031	0.04844	0.03876	0.02876	0.01930	0.03355	0.02786	0.01250
P ₅₁	0.05291	0.06217	0.04522	0.02876	0.01123	0.01678	0.00371	0.00834
P ₅₂	0.04489	0.02999	0.04199	0.02876	0.01054	0.01678	0.00186	0.01250
P ₅₃	0.05369	0.03345	0.04199	0.03247	0.01054	0.01678	0.00186	0.01250
P ₅₃	0.04675	0.03460	0.04199	0.02876	0.01054	0.01678	0.00186	0.01250

Ağırlıklandırılmış normalize matris V oluşturulduktan sonra seçim kriteri için beklenen minimize ya da maksimize değer almasına göre ideal çözüm ile negatif ideal çözüm değerleri belirlenebilmektedir.

Sadece C₁ kriteri için beklenen en küçük değeri alması, diğerleri için ise en yüksek değeri almaları olduğu için ilk sütunda en küçük değer ideal, en büyük değer ise negatif ideal çözüm iken, diğer kriterler için en yüksek değerler ideal, en küçük değerler ise negatif ideal çözümü göstermektedir. Formül 11 ve 12 kullanılarak ideal ve negatif ideal çözümler elde edilebilmektedir.

ideal 0.0403 0.0622 0.0452 0.0342 0.0418 0.0336 0.0279 0.0296
n.ideal 0.0558 0.0231 0.0388 0.0288 0.0105 0.0168 0.0019 0.0083

İdeal ve negatif ideal çözümler elde edildikten sonra formül 13 ve 14 kullanılarak bütün faktörlerin ideal ve negatif ideal çözümünden uzaklıkları hesaplanarak, her bir karar noktası için bu değerlerin ortalaması alınmaktadır. Elde edilen bu değer her bir faktörün ideal ve negatif ideal çözüme uzaklıklarını göstermektedir.

İdeal çözüm matrisi

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	i.u
P ₁₁	0.00010	0.00082	0.00000	0.00000	0.00000	0.00028	0.00000	0.00000	0.034793
P ₁₂	0.00009	0.00006	0.00000	0.00001	0.00000	0.00028	0.00000	0.00000	0.021105
P ₁₃	0.00024	0.00142	0.00000	0.00000	0.00000	0.00028	0.00000	0.00000	0.044148
P ₁₄	0.00011	0.00153	0.00000	0.00000	0.00000	0.00028	0.00000	0.00000	0.043922
P ₂₁	0.00001	0.00036	0.00001	0.00003	0.00027	0.00010	0.00028	0.00026	0.036241
P ₂₂	0.00003	0.00076	0.00004	0.00003	0.00027	0.00010	0.00028	0.00026	0.042016
P ₂₃	0.00008	0.00071	0.00004	0.00003	0.00027	0.00010	0.00028	0.00026	0.042164
P ₂₄	0.00004	0.00153	0.00001	0.00003	0.00027	0.00010	0.00028	0.00026	0.050216
P ₃₁	0.00007	0.00049	0.00001	0.00003	0.00050	0.00000	0.00000	0.00029	0.037340
P ₃₂	0.00004	0.00010	0.00001	0.00003	0.00050	0.00000	0.00000	0.00029	0.031171
P ₃₃	0.00008	0.00010	0.00001	0.00003	0.00050	0.00000	0.00000	0.00029	0.031943
P ₃₄	0.00000	0.00019	0.00004	0.00003	0.00050	0.00000	0.00000	0.00029	0.032489
P ₄₁	0.00016	0.00000	0.00000	0.00003	0.00093	0.00028	0.00058	0.00045	0.049346
P ₅₁	0.00002	0.00104	0.00001	0.00003	0.00097	0.00028	0.00068	0.00029	0.057619
P ₅₂	0.00018	0.00082	0.00001	0.00000	0.00097	0.00028	0.00068	0.00029	0.056928
P ₅₃	0.00004	0.00076	0.00001	0.00003	0.00097	0.00028	0.00068	0.00029	0.055361

Negatif İdeal çözüm matrisi

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	n.i.u
P_{11}	0.00003	0.00011	0.00002	0.00003	0.00097	0.00000	0.00058	0.00045	0.046869
P_{12}	0.00004	0.00099	0.00002	0.00001	0.00097	0.00000	0.00058	0.00045	0.055303
P_{13}	0.00000	0.00000	0.00002	0.00003	0.00097	0.00000	0.00058	0.00045	0.045368
P_{14}	0.00003	0.00000	0.00002	0.00001	0.00097	0.00000	0.00058	0.00045	0.045462
P_{21}	0.00017	0.00041	0.00001	0.00000	0.00022	0.00005	0.00009	0.00003	0.031024
P_{22}	0.00011	0.00013	0.00000	0.00000	0.00022	0.00005	0.00009	0.00003	0.024903
P_{23}	0.00004	0.00015	0.00000	0.00000	0.00022	0.00005	0.00009	0.00003	0.023882
P_{24}	0.00008	0.00000	0.00001	0.00000	0.00022	0.00005	0.00009	0.00003	0.021596
P_{31}	0.00006	0.00029	0.00001	0.00000	0.00008	0.00028	0.00068	0.00002	0.037454
P_{32}	0.00009	0.00086	0.00001	0.00000	0.00008	0.00028	0.00068	0.00002	0.044766
P_{33}	0.00004	0.00084	0.00001	0.00000	0.00008	0.00028	0.00068	0.00002	0.044100
P_{34}	0.00024	0.00064	0.00000	0.00000	0.00008	0.00028	0.00068	0.00002	0.044007
P_{41}	0.00001	0.00153	0.00004	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.039788
P_{51}	0.00012	0.00005	0.00001	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00002	0.013985
P_{52}	0.00000	0.00011	0.00001	0.00001	0.00000	0.00000	0.00000	0.00002	0.012404
P_{53}	0.00008	0.00013	0.00001	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00002	0.015602

Altıncı ve son aşamada formül 15 kullanılarak her bir karar alternatifi için Görelî yakınlık değeri (C_i^*) hesaplanmaktadır. Bu değer aynı zamanda karar noktalarının önem dereceleri ile sıralamalarını da göstermektedir. Görelî yakınlık değeri 1 e en yakın olan karar alternatifi en iyi opsiyon olarak değerlendirilebilmekte, karar noktalarının aldıkları değer 0'a yaklaştıkça en kötü tercih haline gelebilmektedir.

Kod	Marka	Model	C_i^*	Sıra
P_{11}	Marka Tr	MEGA	0.5739	5
P_{12}	Marka Tr	MAKSİMA	0.7238	1
P_{13}	Marka Tr	ÇİFT KATLI	0.5068	7
P_{14}	Marka Tr	MAKSİMA PLUS	0.5086	6
P_{21}	Marka Sc	S.CS GENIOS	0.4612	9
P_{22}	Marka Sc	S.CS UNIVERSAL	0.3721	11
P_{23}	Marka Sc	S.CS MEGA	0.3616	12
P_{24}	Marka Sc	S.CS X - LIGHT	0.3007	13
P_{31}	Marka Kr	PROFILINER	0.5008	8
P_{32}	Marka Kr	MEGALINER	0.5895	2
P_{33}	Marka Kr	MEGA LINER MULTOS	0.5799	3
P_{34}	Marka Kr	ULTRA SERIES	0.5753	4
P_{41}	Marka Ko	EURO TRAILER	0.4464	10
P_{51}	Marka Kb	K.SCS M 90-12/27	0.1953	15
P_{52}	Marka Kb	K.SCS X + 90-12/27	0.1789	16
P_{53}	Marka Kb	K.SCS X 90-12/27	0.2199	14

TOPSIS yöntemi ile gerçekleştirilen analizde en iyi alternatif Marka Tr tarafından üretilen Maksima model treyler olarak belirlenmiştir. İkinci olarak en iyi tercih Marka Kr tarafından üretilen Megaliner model treyler olurken, aynı marka tarafından üretilen Megaliner Multos üçüncü, Ultra Series modeli ise dördüncü en iyi tercih olmaktadır. Marka Tr nin diğer modelleri ise beşincilikten yedinciliğe kadar sıralama içinde yerini almaktadır. Marka Kb tarafından üretilen modeller en son tercihler arasında bulunmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Karayolu taşımacılık faaliyeti gerçekleştiren işletmelerin daha etkin ve verimli lojistik operasyonlar yürütebilmeleri için operasyonlarının tümünü kapsayacak şekilde doğru kararlar alabilmeleri hayati düzeyde öneme sahiptir.

Özü itibarıyla taşımacılık faaliyetleri; operatörlerin birçok konuda çok sayıda alternatif arasından seçim yaptıkları ve tercihlerine etki eden faktörlerin sürekli değişiklik gösterdiği lojistik operasyonlardır. Taşıma operatörleri kat edecekleri güzergâhlardan, kullanacakları çekici araçlara, sürücülere, taşımanın hangi tür ya da türlerle gerçekleştirileceği gibi çok sayıda karar verme problemlerine çözüm yaratmak zorundadır.

Karar verme problemlerinden birisi de gerçekleştirecekleri taşıma operasyonlarında kullanacakları standart ya da sektör ve uygulamada kullandıkları ismi ile tenteli veya brandalı treylerlerin seçimi ile ilgilidir.

Standart treyler seçiminde karar alıcılar çok sayıda üretici tarafından üretilen modeller arasında tercihlerine etki eden seçim kriterlerini dikkate alarak karar vermek durumundadır. Bununla birlikte seçim kriterleri ve karar noktalarının çok sayıda olması karar alıcıların sezgisel olarak doğru karar verebilmelerini zorlaştırmaktadır.

Bu nedenle standart treyler seçimi çok sayıda seçim kriteri tarafından etkilenmesi ve alınabilecek karar alternatiflerinin çok sayıda olması nedeniyle gerçekte ancak çok kriterli karar verme yöntemleri ile çözülebilecek bir karar problemidir.

Kullanılacak çok kriterli karar verme metodolojisi ya da metodolojileri söz konusu karar verme problemi için karar alıcılara sistematik ve yapısal bir perspektifte uygulanabilir çözüm yolu sağlayan matematiksel bir model olarak da bütünüyle işlevsel olacaktır.

Bu kapsamda problemin çözümü için iki farklı çok kriterli karar verme metodu seçilmiş, her iki yöntem de ayrı ayrı uygulanmıştır. AHP yönteminde seçime etki eden faktörler ve karar noktaları analiz edilirken, karar alternatifleri üretici firmaların markaları ile sınırlı tutulmuştur.

TOPSIS yönteminde ise karar alternatifleri içinde alt karar noktaları üretici firmaların brandalı araç modelleri olarak belirlenmiş ve değerlendirmeye alınmıştır. Bunun temel nedenlerinden birisi karar vericilerin sözel yargıları ile gerçek dünya da söz konusu olacak seçimler arasında bir sapma olup olmadığının tespit edilmesi, aynı zamanda marka ve model algısının karar vericilerin gözünde farklı yaklaşım ve uygulamalara yol açıp açmadığının tespit edilmesidir.

AHP yöntemi ile yapılan analizde en yüksek değere sahip seçim kriteri treylerin ağırlığı olarak belirlenmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi taşıma kabının boş ağırlığı azaldıkça taşınabilen yük miktarının artabilmesidir. Taşıma hizmeti talep eden işletmeler daha yüksek miktarda yükün taşınabilmesini birim maliyetler açısından da değerlendirip ciddi olarak önemseyebilmektedirler. Bu durum taşıma işletmesinin daha fazla tercih edilebilir hale gelmesine olanak sağlamaktadır. Diğer bir neden ise yasal sınırlama ve kısıtlamalardır. Treyler boş ağırlığı azaldıkça kütle katar ağırlığı da azalacağından taşımacıların yüklemeye sınırını aşmaları sonucunda katlanacakları para cezaları ve trafikten men edilme gibi durumlarla daha az karşılaşabileceklerdir.

Toplam yüklemeye kapasitesi olarak belirlenen seçim kriterinin ikinci en önemli faktör olması yukarıda bahsedilen durumu önemli ölçüde kanıtlamaktadır. Üçüncü en önemli seçim kriteri olan ikinci el piyasa da kolayca satılabilir olma kriteri ise taşınan yüklerin ağır olması sonucu treylerlerin yıpranmalarının fazla olması nedeniyle taşıma işletmeleri fazla kayba uğramadan bu araçları elden çıkarmak ve sahip oldukları treyler filolarını sürekli yeni tutmak amacıyla olmalarından kaynaklanmaktadır.

Treylerin iç yüksekliği kriteri de yine yüklemeye kapasitesine ilişkin beklentiden kaynaklanmaktadır. Standart treylerin iç yüksekliği arttıkça taşınacak yükün hacmi de artabilmekte,

ağırlık sınırını aşmayan ancak boyut açısından sınırları aşabilecek yükler bu sayede taşınabilmektedir.

Marka bilinirliği, servis yaygınlığı ve filooya uygunluk ile garanti süresi diğer kriterlere göre kıyasla en düşük önem değerine sahip seçim kriterleridir. Bunlar arasında garanti süresi bu araçların mümkün olan en kısa sürede ikinci el piyasada satılabilmesine ilişkin beklentisi dikkate alındığı zaman önemsiz kalmaktadır.

Analiz TOPSIS yöntemi ile yapıldığı zaman markaların yanı sıra markalar tarafından üretilen modeller de değerlendirme kapsamına alınmış, en iyi seçim alternatifi Marka Tr tarafından üretilen Maksima modeli olarak belirlenmiştir. Buna karşılık AHP yöntemi ile yapılan analizde %17,9 önem değeri olarak üçüncü en iyi alternatif olan Marka Kr modeller değerlendirildiğinde ürettiği Megaliner modeli ile en iyi ikinci alternatif haline gelmiş, diğer modelleri ise üçüncü ve dördüncü sırada yer almıştır. Buna karşılık marka olarak en iyi ikinci tercih olan Marka Sc nin ürettiği modeller en iyi dokuzuncu sırayı alabilmiştir. Marka Ko en önemli dördüncü tercih edilebilir marka iken, ürettiği model ancak onuncu en iyi alternatif olabilmıştır. Marka Kb ve ürettiği modeller ise her iki analizde de en son sonlarda yer almıştır.

Nihai olarak değerlendirildiğinde karar vericiler sezgisel olarak yaklaştıklarında tercihleri ile doğrudan ölçülebilir faktörler dikkate alınarak analiz yapıldığında en iyi tercihler bir miktar değişime uğramakla birlikte Marka Tr genel olarak en üst düzeyde tercih edilebilir marka ve modele sahip alternatif olarak görülmektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde marka olarak bakıldığı zaman karar vericilerin tercihlerinin daha net bir biçimde şekillendiği ve ağırlık olarak belirli bir markaya yöneldiği görülmekte, modeller değerlendirmeye alındığında aynı markanın belirli bir modeline yoğunlaşmakla birlikte sıralama olarak altlarda yer alan treyler markalarının model olarak daha fazla tercih edilebilir olabileceği görülmektedir.

Bu araştırma çerçevesinde elde edilen sonuçlar treyler seçimi ile ilgili olarak çok kriterli karar verme metodolojilerinin bir matematiksel model olarak sistematik ve yapısal çözüm yolu sağlayacağı görülebilmektedir. Hatalı araç ve ekipman seçimi kaynaklı taşımacılıkla ilişkili problemlerin ortadan kaldırılması ya da kabul edilebilir en düşük seviyelere indirilebilmesi daha etkin verimli ve mükemmellik düzeyi artırılmış lojistik operasyonlar anlamına da gelmektedir. dolayısıyla doğru treyler seçimi son derece önemli bir karar olarak değerlendirilebilmektedir. Aynı zamanda seçilen yöntemler karar vericiler tarafından kolayca uygulanabilir bir metodoloji olarak önermektedir. Bu kapsamda seçilecek standart treylerlerin daha rasyonel, gerçekçi ve uygulanabilir bir perspektifte seçilebilmesi mümkün olabilecektir. Bunun doğal bir sonucu olarak taşıma işletmeleri yatırımlarını daha rasyonel bir temelde yapabilecekleri gibi, lojistik akışlarda görülmesi olası aksaklıklar daha düşük ve kabul edilebilir düzeylere indirilebilecek, tedarik zinciri aktörlerinin elde edebileceği faydalar artabileceği gibi toplam katma değer artmasına önemli ölçüde katkı sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Awasthia A., Chauhan, S.S., Omrani, H. (2011). Application of fuzzy TOPSIS in evaluating sustainable transportation systems, *Expert Systems with Applications*, 38, (10), 12270-12280.
- Bula, L.D., Rodriguez, C.V. & Medina B. (2018). Analytical Hierarchical Process (AHP) For The Selection of Conveyance In A Company That Distributes Cement Blocks at A Municipal Level, *Indian Journal of Science and Technology*, 11, (17), 1-7.
- EC European Commission (2017). *Yurtiçi taşıma modlarının AB-28 modelinde kargo taşımacılığı*. (Erişim: 11.05.2017), <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
- Erinci, F. & Durak, H. (2014). *Analitik Hiyerarşi Prosesi İle Akıllı Telefon Seçimi*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19, (4), 225-239.
- Javid, R. Nejat, A. Hayhoe K. (2014). *Selection of CO2 mitigation strategies for road transportation in the United States using a multi-criteria approach*. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 38, 960-972.
- Kapar, K. (2013). Bir Üretim İşletmesinde Analitik Hiyerarşi Süreci İle Tedarikçi Seçimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, (1), 197-231
- Kopytov, E. & Abramov D. (2013). Multiple-Criteria Choice of Transportation Alternatives in Freight Transport System for Different Types of Cargo, *Proceedings of the 13th International Conference "Reliability and Statistics in Transportation and Communication" (RelStat'13)*, 16-19 October 2013, Riga, Latvia, 180-187.
- Kumru M. & Kumru, P.Y. (2014). Analytic hierarchy process application in selecting the mode of transport for a logistics company. *Journal of Advanced Transport*, 48, 974-999.
- Melemez, K. Gironimo, G. D. Esposito G. & Lanzotti A. (2013). Concept design in virtual reality of a forestry trailer using a QFD-TRIZ based approach. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 37, 789-801.
- Saaty, T.L. (1986). Axiomatic Foundation of the Analytic Hierarchy Process. *Management Science*, 32, 841-855.
- Validi S., Bhattacharya, A. & Byrne, P.J. (2014). A case analysis of a sustainable food supply chain distribution system—A multi-objective approach. *International Journal of Production Economics*, 152, 71-87.
- Yıldırım B.F. & Yeşilyurt C. (2014). Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi Yaklaşımı İle Proje Değerlendirme Kriterlerinin Önceliklendirilmesi: Kalkınma Ajansı Örneği, *Atatürk İletişim Dergisi Sayı 6*, 39-41.
- Zolfani, S. H., Rezaeiniya, N., Zavadskas, E. K., Turskis, Z. (2011). Forest roads locating based on AHP and COPRAS-G methods: An empirical study based on Iran. *E a M: Ekonomie a Management* 14, (4), 6-21.

Araştırma Makalesi • Research Article

Müzik Eğitiminin Hafif Düzey Zihinsel Engelli Öğrencilerin Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi*
The Effect of Music Education on the Social Skill Levels of Mild Mental Disabled Students

Serap Sakarkaya,^a Hatice Onuray Eğilmez,^b ** Doruk Engür^c

^a Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, 16059, Bursa/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1090-2978

^b Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, 16059, Bursa/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4880-2200

^c Araş. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, 16059, Bursa/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1337-9828

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2018

Düzeltilme tarihi: 23 Kasım 2018

Kabul tarihi: 17 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Müzik Eğitimi

Sosyalleşme

Zihin Engelli

ÖZ

Araştırmada, müzik eğitiminin, hafif düzeydeki zihinsel engelli 10-13 yaş grubu öğrencilerin sosyal beceri düzeylerine etki durumunun incelenmesi amaçlanmıştır. Deneysel modelle yürütülen bu nicel çalışmada çalışma grubu, bir özel eğitim okulunda öğrenim gören, 21'i deney, 13'ü kontrol grubunda değerlendirilen toplam 34 öğrenciden oluşmuştur. Araştırmada statik grup öntest sontest deseni kullanılmıştır. Deney grubuna 10 hafta süre ile haftada 1 kez planlı müzik eğitimi verilirken, kontrol grubu ise herhangi bir müzik etkinliğine dâhil edilmemiştir. Veriler araştırmacılar tarafından Okul Sosyal Davranışlar Ölçeği kullanılarak sınıf ortamında elden toplanmıştır. Veriler Mann Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, uygulanan müzik eğitiminin hafif düzeydeki zihinsel engelli öğrencilerin sosyal yeterlilik düzeylerinde anlamlı derecede değişiklik oluşturmadığı ancak olumsuz sosyal davranışlarının azalmasında etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 15 August 2018

Received in revised form 23 November 2018

Accepted 17 December 2018

Keywords:

Music Education

Socialization

Mentally Disabled

ABSTRACT

This study aimed to examine the effect of music education on the social skill levels of mild mental disabled students aged between 10 and 13. In this quantitative study conducted with an experimental model, the study group consisted of 34 students who were in a special education school. A static group pretest-posttest design was employed. In the experimental group, planned music education was given once a week for 10 weeks. Researchers collected the data during class time via School Social Behavior Scale and analyzed it using Mann Whitney U test. Results showed that music education was not able to affect the social competence levels of mild mental disabled students significantly, but it was effective in reducing negative social behaviors.

1. Giriş

İnsanlar sosyal varlıklardır ve sosyalliğin gerektirdiği şekilde bir arada yaşama eğilimi göstererek, her yaşta ve her

durumda sosyalleşmeye ihtiyaç duymaktadırlar (Bacanlı, 2014). Henüz çocukluk döneminde ortaya çıkan sosyal

beceri ihtiyacı, bireye tüm hayatı boyunca eşlik ederek her alanda ihtiyaç duyulan bir unsur olarak karşısına çıkmaktadır. Brodeski, Church, Gottschalk ve Leddy;

* Bu çalışma, ilk yazarın Hatice Onur Eğilmez danışmanlığında Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı'nda yaptığı "Müzik eğitiminin 10-13 yaş grubu hafif düzey zihinsel engelli öğrencilerin sosyalleşme düzeylerine etkisi" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak yapılmıştır.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: haticeegilmez@gmail.com

Matson ve Ollendick (akt. Yukay Yüksel, 2009) sosyal beceri düzeyleri yüksek olan çocukların, çevresine uyum sağlayan, çatışmalardan uzak durmayı başaran, diğer insanlarla iyi iletişim kuran bireyler olduğunu vurgulamaktadırlar. Tüy ise (akt. Serin Çorbacı, 2012) sosyal beceri eksikliğinin, saldırganlık, anti sosyal davranışlar ve hiperaktivite gibi dışsallaştırılmış problemlerle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Erbaş, Kırcaali İftar, Tekin İftar (2005) da yapmış oldukları çalışmada, sosyal beceri eksikliğinin yaşamın her alanında bireyi etkileyeceğini, ileri derece problem davranışların ise sıklıkla bireyin çevresindekilere, kendisine veya eşyalara zarar verici nitelikte olacağını vurgulamışlardır. Sosyal beceri ile sağlanan ve herkes için önemli olduğu görülen sosyal kabul gereksinimi, zihinsel engelli çocuklar için bilhassa önem teşkil etmektedir. MacMillan (akt. Eripek, 1993) genellikle zihinsel engelli çocukların daha sıklıkla sosyal kabul ve destekten yoksun olduğunu görüldüğünü ve bu nedenle kabul edilme ve desteklenme gereksinimlerinin daha yoğun olduğunu belirtmektedir.

Çeşitli nedenlerden dolayı oluşan zihinsel engellilik durumu, eski çağlardan beri insanlar için araştırma konusu olmuştur. Günümüz zihinsel engellilik grupları incelendiğinde, tüm zihinsel engellilerin neredeyse %90'ının hafif düzeydeki zihinsel engellilerden oluştuğu görülmektedir (Eripek, 1993). Bu durum hafif düzeydeki zihinsel engelli bireylere yönelik eğitim odaklı araştırmalara yön vermektedir. Söz konusu çalışmamızın örneklem grubunun oluşturulmasında da bu durum etkili olmuştur.

Kişilerin ruh sağlığı ve sosyal yaşantıları üzerinde sanat ve spor eğitiminin önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Tarihin ilk dönemlerinde keşfedilerek günümüze değin tedavi amaçlı kullanılagelen müzik de söyleme, çalma ve hatta dinleme yoluyla kişilerle sözlü veya sözsüz bir iletişim sağlamada etkili olmaktadır. Sosyalleşmenin temelinde iletişim olduğu varsayıldığında, müziğin sosyal etkileşimi geliştirebilecek bir araç olduğuna inanılmaktadır.

Nitekim müzikle tedavi literatüründe bazı örnekler, grup müziği terapisinin, çocukların sosyal etkileşim ve iletişim kurmalarına etkili bir şekilde yardımcı olabileceğini ortaya koymaktadır (Wigram Pedersen ve Bonde, 2002). Bir araştırmada ise, müzikle tedavi etkinliğini gözlemleyenlerin etkinliğin özel ihtiyaçları olan çocuklarda oyun ve sosyal etkileşimin başlamasını teşvik ettiği görüşünü paylaştıkları belirtilmektedir (Chiang, 2008).

Bal ve Arhan'a göre (akt. Akyüzlüer, Topaloğlu ve Yılmaz, 2014) de müzik eğitimi iletişim ve sosyal beceriler açısından önemlidir. Çünkü müzik eğitimi, şarkı söylerken ya da çalgı ile seslendirme yapılan durumlarda göz kontağı kurabilme, dikkatini müziğin ritmine yoğunlaştırabilme, şarkı dinleyebilme, isimlerin geçtiği şarkılarla kendinin ve diğerlerinin farkına varabilme, yardımlaşma ve paylaşmayı öğrenebilme, dili kullanma yeteneğini geliştirebilme, yeni sözcükler kazanabilme, ritim aracılığıyla konuşmadaki ses iniş çıkışlarını doğru zamanda yapabilme gibi becerileri kazanma ve geliştirmede kullanılabilir etkili bir araçtır.

Harrison'a (2011) göre müzik yapma temelli sosyal etkinlikler çocuklarda, karar verme, problem çözme, dikkat toplama ve koordinasyon sağlama gibi beceriler kazandırmakta ve bu yolla bir gruba dâhil olma kazanımını sağlamaktadır. Nacakçı ve Dalkıran'ın (2016)

araştırmalarında da zihin engelli bireylerin eğitim aldıkları özel eğitim okullarında görev yapan müzik öğretmenlerinin öğrencilerin müzik dersinde rahatladıkları, mutlu oldukları, müzikten zevk aldıkları dolayısıyla rehabilite oldukları yönünde görüşleri belirtilmiştir.

Blythe'a göre (akt. Artan, 2001) de müzik, insan yaşamının ilk doğal eğitimcisidir ve müzikle tedavide kullanılan ana başlıklardan birincisi eğitimde kullanılan tedavi yaklaşımlarıdır (Aydın, 2012).

Müziğin dinleme, seslendirme veya oyunlaştırma yoluyla, normal çocuklarda olduğu gibi hafif düzey zihinsel engelli çocukların üzerinde de olumlu etkiler oluşturabileceği ve bu bireylerin sosyal hayatta kabul görme gereksinimlerinin karşılanmasında önemli bir görev üstlenebileceği düşünülmektedir. Nitekim beyin alanlarının haritalanması yöntemini kullanarak, müziğin sosyalleşmedeki önemini araştıran Japon araştırmacılarından Hajime Fukui, grupça müzik yapan bayan ve erkeklerdeki stres hormonunun daha az salgılandığını, bunun tam aksine sosyal bağları güçlendiren oksitosin hormonunun daha fazla üretildiğini saptamıştır (akt. Gençel, 2006).

Saldana (2016) ise, otizm, down sendromu gibi öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler arasında konuşmaktan veya herhangi bir iletişim kurmaktan kaçınanlara, öğretmen ve bakıcıları tarafından resim çizdirilmiş, müzikler dinletilmiş ve çocukların müziklere şarkı söyleme ya da dans etme yoluyla eşlik etmeleri sağlanmıştır. Çocukların bu aktiviteleri eğlenerek gerçekleştirdiği, aynı zamanda konuşmayan çocukların öğretmenleri ve bakıcılarıyla iletişim girişiminde bulduklarını gözlenmiştir. Araştırma sonucunda sanat aktiviteleri sayesinde, özel eğitim gereksinimi duyan çocukların sosyal, kültürel ve dilsel yönden gelişim gösterdikleri tespit edilmiştir.

Diğer bir araştırmada kaynaştırma grubu ile eğitilebilir zihinsel engelli grubun ritim ve dans çalışmaları yoluyla beceri düzeylerinde meydana gelen değişimlerin incelenmesi amaçlanarak özel eğitim okullarına ve normal ilköğretime devam eden, 19'u özel gereksinimi olan öğrenci ile 16'sı normal öğrenci olan 35 öğrenci örnekleme dâhil edilmiştir. Öğrencilerin bir kısmı ile oluşturulan deney grubuyla uygulamalı olarak çalışmışlardır. Araştırmanın sonucunda, kaynaştırma grubundaki engelli öğrencilerin uyum sağlama kabiliyetlerinin, diğer zihinsel engellilere göre daha hızlı geliştiği görülmüş, tüm deney grubu öğrencilerinin davranışlarında olumlu gelişmelerin meydana geldiği saptanmıştır (Karacan, Kaba, Yenigün, Aydın ve Bayazıt, 2003).

Yılmaz (2010) tarafından Paris'te bulunan bir gündüz hastanesindeki müzik atölyesinde şan, perküsyon performanslarına dayalı 50 dakikalık müzik seanslarına katılan 25 otistik gencin sözsüz davranışları altı ay boyunca tek tek video kaydına alınarak izlenmiştir. Vaka analizlerinin sonucunda müziğin etkisiyle otistik çocuklarda sözsüz iletişim işaretleri ile işaretlerin temsil ettiği duygular arasında anlamlı bir bağ olduğu, çocukların müzik aracılığıyla iletişim kurma eğilimlerinin ortaya çıktığı bulgularına ulaşılmıştır.

Karaca, Sarı ve Ağca (2017) ise zihinsel engelli bireylerin arkadaş ilişkileri geliştirmelerinde grupla müzik etkinliklerinin önemini değerlendirmek üzere yaptıkları nitel

araştırmada, 20 zihinsel engelli öğrenciye şarkılara eşlik etme, ritim tutma gibi grupla yapılabilecek müzik etkinlikleri uygulamışlardır. Bağlama ve ney çalgılarıyla eşlik edilerek düzenlenen etkinliklerin bulunduğu 4 aylık çalışmanın sonucunda, öğrencilerin velileriyle yapılan birebir görüşmelerden elde edilen verilere dayanılarak, öğrencilerin dikkat ve algı problemlerinde azalmalar olduğu, daha sakin tavırlar sergiledikleri hem ebeveynleri hem de arkadaşları ile daha olumlu ilişkiler kurabildikleri gözlemlenmiştir.

Diğer bir çalışmada ise Berrakçay (2008), ritim uygulamalarının otizmde ortaya çıkan problemlerli davranışlar üzerinde etkisinin olup olmadığını deneysel olarak araştırmıştır. Otizmlili 4 öğrenci ile ritim tekrarı, gitar eşlikli olarak şarkı söyleme, çalgı eğitimi gibi konularda bireysel uygulama eğitimi yapan Berrakçay, öğrencilerin velileri veya bakıcıları tarafından doldurulan haftalık problemlerli davranış izleme formu verilerine dayanarak, öğrencilerdeki problemlerli davranışların müzik etkinlikleri aracılığıyla azaldığı bulgusuna ulaşmıştır.

Akyüzler ve diğerleri (2014) de grupla yapılan müzik etkinliğinin, otizmlili çocukların sosyal becerilerine etkisinin betimlenmesi üzerine yaptıkları çalışmada, ritimsel yeteneği olan 4 otizmlili öğrenciye, grup etkinliği temeline dayanan bir müzik eğitimi uygulanmıştır. Oluşturulan müzik grubuyla şarkılar söylenmiş, bu şarkılara yine aynı öğrenciler tarafından dönüşümlü olarak çalınacak şekilde bateri, davul, tef gibi ritim çalgılarıyla eşlik edilmesi istenmiştir. Her çalışma, tamamlandığında sahnede sergilenmiştir. Gözlem ve izleme formlarıyla toplanan verilerin sonucunda, göz teması kurma, dikkatini toplama, sıra alma, isteklerini ifade etme becerilerinde olumlu değişiklikler gözlemlenmiştir.

Sağırkaya (2014), temel motor becerilerini kullanabilen otizmlili çocuklarda iletişim becerilerinin geliştirilmesinde Orff-Schulwerk yönteminin kullanımını araştırdığı çalışmasında, otizmlili öğrenciyle bireysel olarak 1 yıl boyunca Orff-Schulwerk yöntemine dayalı etkinlikler aracılığıyla çalışan Sağırkaya, araştırmanın sonucunda, öğrencinin iletişim becerilerinde artış olduğunu ve sosyal gelişiminde olumlu değişimler gözlemlendiğini ifade etmiştir.

Türkiye’de yapılmış tezlerin taranması konulu çalışmalarında da Karabulut H., Karabulut A. ve Yıkılmış da (2016) özel eğitimde müziğin önemini vurgulayan bazı çalışmaları özetlemiş ve özel eğitimde müziğin etkili bir araç olduğunu vurgulamışlardır.

Mevcut araştırmamızın tasarlanmasında, yukarıda belirtilen araştırmalarda elde edilen sonuçlar ışığında özel müzik eğitimi kurslarına katılan, dikkat dağınıklığı, hiperaktivite ve otizm gibi çeşitli sorunları olan öğrencilerin problemlerli davranışlarında müzik eğitimi sonucunda gözlenen olumlu gelişmeler ile velilerinin bu konudaki olumlu dönütleri etkili olmuştur. Gözlemlenen bu durum, hafif düzeydeki zihinsel engelli çocuklarda da, müzik yoluyla sosyalleşme becerilerinde kazanım sağlanabileceği hipotezini ortaya çıkarmıştır. Bilimselliği kanıtlanmış metotlardan ve uygulanagelen deneysel araştırmalardan yararlanılarak oluşturulan ve müzikli oyun, dans, ritim, şarkı söyleme içeren bir müzik eğitim programının, hafif düzeydeki zihinsel engelli öğrencilerde uygulanmasıyla, bu çocukların sosyal becerilerinde artış, olumsuz ya da diğer bir deyişle istenmeyen davranışlarında ise azalma meydana gelip gelebileceği merak konusu olmuştur. Bu husus problem

durumunun belirlenmesinde etkili olmuş ve araştırmanın amacı, müzik eğitiminin, hafif düzeydeki zihinsel engelli 10-13 yaş grubu öğrencilerin sosyal beceri düzeylerine etki durumunun incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır.

1. Deneysel ve kontrol grupları arasında Sosyal Yeterlilik ölçeği (genel ve alt boyutlarıyla) sontest-öntest fark puanları açısından anlamlı fark var mıdır?

2. Deneysel ve kontrol grupları arasında Olumsuz Sosyal Davranışlar ölçeği (genel ve alt boyutlarıyla) sontest-öntest fark puanları açısından anlamlı fark var mıdır?

Araştırmanın, müzik eğitiminin hafif düzeyde zihinsel engelli çocukların yaşamlarını sürdürmeye yönelik sosyal becerilerinin gelişimindeki etkisini tespit etmesi ve yapılacak diğer çalışmalara ışık tutacak olması nedeniyle önemli olduğu düşünülmektedir.

Zihinsel engelli öğrencilerde müzik eğitiminin, ön test-son test ve kontrol grupları arasında olumsuz davranışların azaltılması bakımından anlamlı bir ilişki meydana getirmesi araştırmanın, hem özel eğitim ve müzik alanlarında çalışan öğretmenlere, hem de zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlere yol gösterici olabileceği ayrıca eğitim programlarının geliştirilmesine de katkı sağlayıcı olabileceği düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada zayıf deneysel desenlerden statik grup öntest sontest deseni kullanılmıştır. Zayıf desenler iç geçerliliği tehdit eden faktörlerin kontrol edilemediği desenlerdir. Bu desenlerden statik grup öntest sontest olarak adlandırılan desenlerde kontrol ve deney gruplarının random atamayla oluşturulması yerine mevcut gruplar deney ve kontrol grubu olarak kullanılır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012).

Araştırmada öğrencilerin sınıflara random olarak atanması olanak dışı olduğu için statik grup öntest sontest modeli benimsenmiş ve mevcut gruplardan biri deney diğeri kontrol grubu olarak atanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu zihinsel engeli RAM tarafından belirlenerek Bursa ilinde bir özel eğitim ortaokulunda öğrenim gören 10-13 yaş grubu 34 hafif düzeyde zihinsel öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme modeli kullanılmıştır. Büyüköztürk’e (2012) göre amaçlı örnekleme, derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla, araştırmanın hedefi bağlamında uygun bilgi içeren durumların seçilmesidir. Amaçlı örneklemenin alt başlığı olan ölçüt örnekleme ise, örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen özelliklere sahip bireyler, nesnelere, olaylar ya da durumlardan oluşturulmasıdır.

Örnekleme grubunu oluşturan 34 öğrencinin 21’i (8 kız, 13 erkek) deney grubunda, 13’ü (5 kız, 8 erkek) ise kontrol grubunda yer almaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada, hafif düzeydeki zihinsel engelli çocukların, uygulama öncesi ve sonrasındaki sosyal yeterlilik ve davranış problemlerinin ölçülmesi amacıyla, Merrell (1993) tarafından geliştirilen ve Yukay Yüksel (2009) tarafından güvenilirlik, geçerliliği tespit edilerek Türkçeye uyarlanan iki bölümlü Okul Sosyal Davranış Ölçekleri kullanılmıştır.

2.3.1 Okul Sosyal Davranış Ölçekleri (OSDÖ).

Merrell (1993) tarafından Amerika Birleşik Devletlerinin okul öncesinden lise son sınıfa kadar olan eğitim düzeyindeki okullarda sınıf öğretmeni veya diğer öğretmenler tarafından öğrencilerin teker teker değerlendirilebilecekleri, beşli Likert modeline uygun bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Ölçek maddeleri bilişsel davranışçı kurama göre şekillendirilmiştir (Yukay Yüksel, 2009).

OSDÖ, Yukay Yüksel (2009) tarafından Türkçeye uyarlanmış, güvenilirlik için iç tutarlılık, test tekrar test ve ölçümün standart hatası hesaplanmıştır.

Ölçekler toplam 65 maddeden oluşmaktadır. A Formu: Sosyal Yeterlilik ve B Formu: Olumsuz Sosyal Davranışlar olarak iki formdan oluşturulmuştur.

2.3.1.1. A Formu: Sosyal Yeterlilik Formu: Toplam 32 maddeden oluşmaktadır ve maddeleriyle ilgili bilgiler şöyledir:

A1-Kişilerarası ilişkiler (KAİ): Bu alt ölçekte yer alan 14 madde ile olumlu ilişkiler kurma becerisi ve akranların birbirinin sosyal kabul durumları ölçülmeye çalışılmaktadır. Varyansın %59,1'ini temsil etmektedir.

A2-Öz denetim becerisi (ÖDB): Bu alt ölçekte yer alan 10 madde ile kendi kendini yönetme, okul kurallarının farkına varma ve bu kurallara uyulması ile ilgili sosyal becerilere sahip olup olmama durumları denetlenmektedir. Varyansın %6,7'sini temsil etmektedir.

A3-Akademik beceriler (AB): Bu alt ölçekte yer alan 8 madde ile performans sergileme ve akademik işlere uyum becerisi ölçülmek istenmektedir. Varyansın %5,9'u temsil etmektedir.

Mevcut çalışmada Sosyal Yeterlilik (SY) ölçeğinin öntestteki güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı 0,97, alt ölçekler KAİ, ÖDB, AB için ise sırasıyla 0,96; 0,93; 0,90 bulunmuştur. Aynı ölçeğinin sontestteki Cronbach alfa katsayısı 0,97, alt ölçekler KAİ, ÖDB, AB için ise sırasıyla 0,96; 0,90; 0,87 bulunmuştur.

2.3.1.2. B Formu Olumsuz Sosyal Davranışlar Formu: Toplam 33 maddeden oluşmaktadır ve maddeler ile ilgili bilgiler şöyledir:

B1-Saldırgan-sinirli (SSD): Bu alt ölçekte yer alan 14 maddede bencillik, aykırılık ve hoş karşılanmayan davranışlar tespit edilmeye çalışılmaktadır. Varyansın %61,4'ü temsil edilmektedir.

B2-Antisozyal-agresif (AAD): Bu alt ölçekte yer alan 10 madde ile okul kurallarına karşı tepkiler ve diğer insanlara zarar vermeye ilgili tutumlar ölçülmeye çalışılmaktadır. Varyansın %4,7'si temsil edilmektedir.

B3-Yıkıcı-talepkâr (YTD): Bu alt ölçekte yer alan 9 madde ile devam eden okul aktivitelerini engelleme, aksi davranışlar, diğer akranlarından daha aşırı ve uygun olmayan nitelikte beklentiler, talepler gözlenmeye çalışılmaktadır. Varyansın %3,6'sı temsil edilmektedir.

Mevcut çalışmada Olumsuz Sosyal Davranışlar (OSD) ölçeğinin öntestteki Cronbach alfa katsayısı 0,97, alt ölçekleri olan SSD, AAD, YTD için ise sırasıyla 0,93; 0,92; 0,90 bulunmuştur. Aynı ölçeğin sontestteki Cronbach alfa katsayısı 0,93, alt ölçekleri olan SSD, AAD, YTD için ise sırasıyla 0,88; 0,79; 0,77 bulunmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada, 10 hafta boyunca deney grubuna haftada 1 ders saati olmak üzere yapılandırıcı yaklaşımın ilkelerine dayalı, Orff-schulwerk ve Dalcroze Eurhythmsic metodlarından faydalanılarak planlanmış müzik eğitimi uygulanmıştır.

Bu metodlardan Orff-schulwerk metodu, Alman besteci Carl Orff (1895-1982) tarafından geliştirilen temel müzik ve hareket eğitimi metodudur. Mesleki müzik eğitimi amaç edinmeyen bu yaklaşımda hedef, kişilerin en basit şarkılara yalnızca dinleyici olarak değil, ritim ve dansla katılımcı olarak eşlik etmesini sağlamaktır. Önemli olan müzik ile eğitim olgusudur (Eren, 2012). Dalcroze Eurhythmsic metodu ise Émile Jaques-Dalcroze tarafından geliştirilmiş, müzik eşliğinde birden fazla hareketin aynı anda yapılması temeline dayanan, müzik ve hareketi özdeşleştiren, hareket eğitimi aracılığıyla müziği öğreten bir programdır (Ferguson-Stegall, Vang, Wolfe ve Thomsen, 2017). Ritmik hareket-müziksel okuma yazma-müziksel doğaçlama üçgeninin esas alındığı bu programda, öğrenciler doğaçlamanın özgürlüğünden yola çıkarak, müzik türü fark etmeksizin şarkı söyleyerek, çalgı çalarak ve kendi hareketlerini oluşturarak müziği keşfederler. Öğretmenler çoğunlukla birer yönlendiricidir (Abramson, 1980).

Araştırmada kontrol grubundaki öğrenciler ile herhangi bir çalışma yapılmamış, bu öğrencilerin okuldaki diğer derslerinde de benzer uygulamaların yapılmadığına kanaat getirilmiştir. Öğrencilerin odaklanma sorunları ve dikkatlerinin çok çabuk dağılıyor olmasından dolayı yapılan uygulamaların bazıları video kamera ile kayıt altına alınabilmiştir. Çalışmanın başında ve sonunda uygulanan Okul Sosyal Davranış Ölçekleri, deney ve kontrol grubunun sınıf öğretmenleri tarafından yanıtlanmıştır. Her iki gruptaki öğrencileri gözlemleyen ve ölçekleri cevaplayan özel eğitim öğretmenleri farklı kişilerdir. Her sınıfta görev yapan iki özel eğitim öğretmeni anketlerin cevaplanma aşamasında ortak görüşlerini yansıtmışlardır. Öğrencilerle haftanın 5 günü tam zamanlı olarak birlikte olmaları ve dolayısıyla öğrencileri gözleme durumlarının güvenilir olabileceği sebebiyle, ölçekleri 5 farklı sınıf öğretmeninin cevaplandırması uygun görülmüştür.

10 hafta boyunca yürütülen uygulama ile ilgili bilgiler aşağıdaki gibidir:

1. Hafta (15/11/2016): Deney ve kontrol grubu adına öğretmenlerine ön test uygulanır. Tanışmanın ardından deney grubuna, Dalcroze-Eurhythmsic modeli temel alınarak belirlenmiş olan Camille Saint-Saëns'ın "Akvaryum" eseri dinletilir, öncelikle müziğin onlarda

uyandırmış olduğu düşünceler sorulur ve müziğe uygun olarak yapılan ritmik hareketleri tekrar etmeleri istenir. Diğer etkinliğe geçilir; araştırmacı tarafından sevgi, saygı, yardımlaşma içerikli temalardaki hedeflerde gelişim sağlamak amacıyla bestelenen 'İşte Biz Böyleyiz' isimli şarkı kulaktan öğretim yöntemiyle öğretilir. Yapılan çalışmalar sonunda, aferin, güzel gibi sözlerle sevecen dönütler verilir ve arkadaşlarıyla tokalaşmaları ve birbirlerini tebrik etmeleri istenir. (A Formu KAİ alt boyutu; B Formu SSD, AAD, YTD alt boyutları).

2. *Hafta (22/11/2016)*: Araştırmacı, darbukayla basit ritimler çalarak, kendini müziksel cümlelerle tanıtır. Öğrencilerden de isimlerini ve söylemek istedikleri diğer bilgileri aynı ritmi devam ettirerek söylemeleri istenir. Bu çalışmayla aktif katılım, özgüven sağlama, kendini ifade etme gibi becerilerin kazandırılması hedeflenmektedir. Sonra basit ritim kalıpları çalınır ve tekrar etmeleri istenir. Bu ritimler tahtaya meyve şekilleri çizilerek hep birlikte tekrar ettirilir ve hafif-kuvvetli-orta kuvvetli olarak farklı nüanslarda tekrar edilmeleri istenir. Örnek: Elma-Armut-Ananas-Muz. Beden perküsyonu ile de uygulanan bu ritimler pekiştirilir. Hep birlikte hareket etmenin müzikte ve diğer alanlarda önemli olduğu vurgulanır. Daha sonra 2'şerli gruplar halinde herkesin yanındaki arkadaşı için darbukayı tutması ve diğer öğrencinin ritim çalması istenir. Dersin sonunda geçen hafta öğretilen 'İşte Biz Böyleyiz' şarkısı tekrar edilir. Yapılan çalışmalar sonunda, aferin, güzel gibi sözlerle sevecen dönütler verilir ve arkadaşlarıyla tokalaşmaları ve birbirlerini tebrik etmeleri istenir. (A Formu KAİ ve ÖDB alt boyutu, B Formu AAD ve YTD alt boyutu).

3. *Hafta (29/11/2016)*: İş birliği, uyum sağlama ve uzlaşma becerilerinin gelişimine yönelik, bilindik atasözü ve deyimlerden ritim grupları oluşturulur ve yapılan çalışmaları tekrar etmeleri sağlanır. 'İşte Biz Böyleyiz' şarkısı tekrar edilir. Dersin sonunda, popüler kültür ile ortaya çıkmış, öğrenciler açısından bilindik olabilecek ve hoş gidebilecek türden olduğu düşünülen hareketli bir popüler müzik dinletilir ve Dalcroze-Eurhythmic öğelerinden biri olan doğaçlama ilkesi göz önünde bulundurularak, öğrencilerin kendilerine özgü şekilde, aynı anda dans etmeleri istenir. Bu doğaçlama hareketlerle dans etme çalışmasında, öğrencilerin kendilerini kendi seçtikleri hareketlerle ifade etmeleri ve birbirlerine, eğlenceli zaman geçirmeyi sağlayan bu yolla destek olmaları, birlikte aynı amaç için çalışmanın keyifli bir yöntem olduğunun farkına varmaları amaçlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonunda, aferin, güzel gibi sözlerle sevecen dönütler verilir ve arkadaşlarıyla tokalaşmaları ve birbirlerini tebrik etmeleri istenir. (A Formu KAİ ve ÖDB alt boyutu, B Formu YTD alt boyutu).

4. *Hafta (06/12/2016)*: Akademik beceriler ve motivasyonu arttırmayı hedefleyen ve besteci tarafından bestelenen 'Her şeyi başarırım' şarkısı kulaktan öğretilir. Bir veya birkaç öğrenciden bu şarkıyı söylerken, aynı anda marakasla basit bir ritim eşliği çalmaları istenir. Şarkının çeşitli nüanslarla tekrar edilmesi sağlanır. Dersin sonunda yan flütle ezgiler dinletilir. Yapılan çalışmalar sonunda, aferin, güzel gibi sözlerle sevecen dönütler verilir ve arkadaşlarıyla tokalaşmaları ve birbirlerini tebrik etmeleri istenir (A Formu KAİ, AB alt boyutu).

5. *Hafta (13/12/2016)*: Dinleme haritası yöntemiyle Beethoven'in Für Elise isimli eseri dinletilir ve dinlerken

müzikteki iniş çıkışları görselleri dikkatlice izleyerek takip etmeleri istenir. Bu çalışmayla hedeflenen öğrencilerinin dikkatini toplamak ve eserin içerdiği müzikal unsurları somutlaştırarak öğretmektir. Daha sonra yine sözsüz bir müzik dinletilir ve dinlerken gözlerini kapatarak dinleme haritasında olduğu gibi şekiller, mekânlar düşünmeleri ve hayal kurmaları istenir. Uygulamadan sonra, her öğrenciye kurdukları hayali teker teker tahtaya kalkarak arkadaşlarına anlatmaları söylenir. Önceden hazırlanarak getirilmiş küçük kağıtlarda, 'Gelibolu, Van, Ankara, Karaman' gibi şehir isimleriyle yazılmış ritimler öğrencilere kura ile çektilir ve kendilerine çıkan ritmi yardım almadan kendi yarattığı veya halihazırda bulunan Orff çalgılarıyla seslendirmeleri söylenir. Dersin sonunda gitar eşliğiyle 'Sev Kardeşim' isimli eseri şarkı hep birlikte söylenir ve birbirimizi sevmenin önemi vurgulanır. Tokalaşmaları ve birbirlerine sevgi sözcükleri söylemeleri istenir. (A Formu KAİ alt boyutu, B Formu SSD, AAD ve YTD alt boyutları).

6. *Hafta (20/12/2016)*: İş birliği, uyum, yetenek düzeyine uygun iş üretme gibi becerileri aktif katılım ilkesiyle kazandırma hedefiyle Muammer Sun'un 'Gel Bize Katıl Bize' isimli şarkısı kulaktan öğretilir. Ritim ve klavye eşlikli söylenen şarkıya uygun ritmik hareketler hazırlanır. El ele tutuşarak halka oluşturulur. Sağa sola dönerek şarkı tekrarlanır. Yapılan çalışmalar sonunda, aferin, güzel gibi sözlerle sevecen dönütler verilir ve arkadaşlarıyla tokalaşmaları ve birbirlerini tebrik etmeleri istenir. (A Formu KAİ alt boyutu, B Formu AAD ve YTD alt boyutları).

7. *Hafta (27/12/2016)*: Dalcroze-eurhythmic modeline uygun olarak hareketli bir müzik eşliğinde ritmik hareketler yaptırılır. Daha sonra bildikleri şarkıları gitar veya klavye eşliğinde, tahtaya çıkararak arkadaşlarına söylemeleri istenir. Bu çalışmalarla, kendini ifade etme, kendi başına yeteneğine uygun performans sergileyebilme becerilerinin kazandırılması hedeflenmektedir. Zevk eğitimi kapsamında ilgi çekebileceği ve müziğe karşı merak uyandıracığı düşünülen acapella videoları izletilir ve yeni yıl şarkıları söylenir. Öğrencilere ödev olarak yeni yıl ile ilgili şarkılar hazırlamaları ve yeni yıl ile ilgili mesajlarını arkadaşlarına söylemeleri istenir. (A formu KAİ ve ÖDB alt boyutları, B Formu SSD, AAD ve YTD alt boyutları, maddeler: 1-33).

8. *Hafta (03/01/2017)*: Öğrencilerden, geçen hafta verilen yeni yıl konulu şarkıları seslendirmeleri istenir. Bu ödev ile sorumluluk bilinci kazandırılmak hedeflenmektedir. Orff çalgıları ile ritim tekrarı yaptırılır. Daha sonra yine Dalcroze metoduna uygun bir içerik olarak karaoke alt yapısı hazırlanan şarkılara öğrencilerin tahtaya çıkarak, doğaçlama hareketlerle eşlik etmeleri istenir. Yapılan çalışmalar sonunda, aferin, güzel gibi sözlerle sevecen dönütler verilir ve arkadaşlarıyla tokalaşmaları ve birbirlerini tebrik etmeleri istenir. (A formu KAİ ve ÖDB alt boyutları, B Formu SSD, AAD, YTD alt boyutları, maddeler: 1-33).

9. *Hafta (10/01/2017)*: Öğretilen tüm şarkıların, Orff-schulwerk yöntemine uygun olacak şekilde, ritim ve çalgı eşlikleriyle tekrarı yapılır ve videoya çekilir. Daha sonra bu videolar öğrenci velilerine ve özel eğitim öğretmenlerine verilmiş, öğrencilerle birlikte video kayıtlarını izlemeleri istenmiştir. Bu yolla öğrencilerin yaptığı çalışmaları ekranda görerek tekrar etmesi ve izleyen bireylerden olumlu dönütler almaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönütler, öğrencilerin güdülenmesini ve yaptığı olumlu davranışların devamını

sağlamak açısından önemlidir. Yapılan etkinliklerin sonunda, aferin, güzel gibi sözlerle sevecen dönütler verilir ve arkadaşlarıyla tokalaşmaları ve birbirlerini tebrik etmeleri istenir. (A ve B Formundaki tüm maddeler).

10. Hafta (17/01/2017): Kendini ifade etmelerine olanak sağlayacak şekilde öğrencilerden, yazmayı bilenlerin 10 haftadır almakta oldukları müzik eğitimi uygulaması hakkındaki görüşlerini yazmaları, yazmayı bilmeyenlerin ise şekil ve benzeri ifadelerle düşüncelerini anlatmaları istenir. Şarkılar tekrar edilir. Tüm öğrencilerle tek tek tokalaşırken ritmik ve melodik veda şeklinde sözleri söylenir. Deney ve kontrol grubu adına özel eğitim öğretmenlerine sontest uygulanır. (A Formu KAİ ve AB alt boyutları, B Formu AAD alt boyutu).

2.5. Verilerin Analizi

Uygulama öncesinde ve sonrasında yapılan OSDÖ öntest ve sontest sonuçları, karşılaştırılmalı olarak incelemek amacıyla tablolaştırılmıştır.

Verilerin analizinde SPSS paket programı 23 versiyonu kullanılmıştır. Hafif düzey zihinsel engelli öğrencilerin özel eğitim öğretmenlerinin gözlemlerine dayanarak yanıtladıkları 'Okul Sosyal Davranış Ölçeğinden elde edilen puanlar hesaplanmıştır.

Toplanan veriler parametrik test sayıtlarını karşılamadığı ve örneklem sayısı küçük olduğu için veri çözümlemesinde nonparametrik testlerden Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmada önem düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Deney ve kontrol gruplarının ölçeklerden aldıkları öntest ve sontest puanlarını içeren betimsel istatistikler Ek'te verilmiştir. Bu kısımda ise araştırma soruları doğrultusunda grupların gelişimlerdeki farkı belirlemek için sontest-öntest fark puanları analiz edilmiştir.

Deney ve kontrol grupları arasında Sosyal Yeterlilik ölçeği sontest-öntest fark puanları açısından anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için Mann Whitney U testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Yeterlilik Ölçeği Sontest-Öntest Fark Analizi

		N	M	SD	Mdn	U	z	p
SY	D	21	0,10	0,56	0,28	104,0	-1,15	,261
	K	13	0,00	0,48	-0,09			
KAİ	D	21	0,14	0,70	0,29	109,5	-0,96	,344
	K	13	0,09	0,51	0,00			
ÖDB	D	21	0,24	0,63	0,30	89,5	-1,67	,096
	K	13	-0,15	0,58	-0,20			
AB	D	21	-0,14	0,55	-0,13	145,0	0,30	,780
	K	13	-0,01	0,43	0,00			

SY = Sosyal Yeterlilik Ölçeği. KAİ = Kişilerarası İlişkiler alt ölçeği. ÖDB = Öz Denetim Becerisi alt ölçeği. AB = Akademik Beceriler alt ölçeği. D = Deney. K = Kontrol.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Sosyal Yeterlilik (SY) puanlarındaki değişim (sontest - öntest farkı) incelendiğinde deney grubundaki değişim ($Mdn = 0,28$) ile kontrol grubundaki değişim ($Mdn = -0,09$) arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır, $U = 104,00$, $z = -1,153$, $p = 0,261$.

Kişilerarası İlişkiler (KAİ) alt boyutunun puanları incelendiğinde deney grubundaki değişim ($Mdn = 0,29$) ile kontrol grubundaki değişimin ($Mdn = 0,00$) de birbirine yakın olduğu görülmektedir, $U = 109,50$, $z = -0,961$, $p = 0,344$.

Öz Denetim Becerisi (ÖDB) alt boyutu puanları incelendiğinde deney grubundaki değişim ($Mdn = 0,30$) her ne kadar kontrol grubundaki değişimden ($Mdn = -0,20$) fazla gözükse de istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır, $U = 89,50$, $z = -1,670$, $p = 0,096$.

Akademik Beceriler (AB) alt boyutu puanlarına bakıldığında, deney grubundaki değişim ($Mdn = -0,13$) ile kontrol grubundaki değişimin ($Mdn = 0,00$) benzerlik gösterdiği, aralarında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir, $U = 145,00$, $z = 0,303$, $p = 0,780$.

Bu bulgular doğrultusunda sosyal yeterlik açısından deney ve kontrol gruplarındaki değişimin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yapılan müzik eğitimi uygulamasının sosyal yeterlik açısından istatistiksel olarak saptanabilecek derecede etkili olmadığı söylenebilir.

Deney ve kontrol grupları arasında Olumsuz Sosyal Davranış ölçeği sontest-öntest fark puanları açısından anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için Mann Whitney U testi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Olumsuz Sosyal Davranış Ölçeği Sontest-Öntest Fark Analizi

		N	M	SD	Mdn	U	z	p
OSD	D	21	-0,34	0,59	-0,24	191,5	1,95	,050
	K	13	0,21	0,49	0,03			
SSD	D	21	-0,32	0,54	-0,36	183,0	1,65	,104
	K	13	0,25	0,59	0,00			
AAD	D	21	-0,42	0,73	-0,30	209,0	2,61	,009
	K	13	0,11	0,22	0,00			
YTD	D	21	-0,29	0,63	-0,22	197,5	2,18	,029
	K	13	0,28	0,72	0,00			

OSD = Olumsuz Sosyal Davranışlar Ölçeği. SSD = Saldırgan-Sinirli Davranışlar alt ölçeği. AAD = Antisosyal-Agresif Davranışlar alt ölçeği. YTD = Yıkıcı-Talepkâr Davranışlar alt ölçeği. D = Deney. K = Kontrol.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, Olumsuz Sosyal Davranış (OSD) puanlarında deney grubunda düşüş yaşanırken ($Mdn = -0,24$) kontrol grubunda artış gözlenmiş ($Mdn = 0,03$) ve iki grup arasındaki bu değişim istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur, $U = 191,50$, $z = 1,951$, $p = 0,050$.

Saldırgan-Sinirli Davranışlar (SSD) alt boyutunun puanları incelendiğinde ise deney grubundaki değişim ($-0,36$) ile kontrol grubundaki değişimin ($Mdn = 0,00$) arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır, $U = 183,00$, $z = -1,653$, $p = 0,104$.

Antisosyal-Agresif Davranışlar (AAD) puanlarında deney grubunda düşüş yaşanırken ($Mdn = -0,30$) kontrol grubu sabit kalmış ($Mdn = 0,030$) ve iki grup arasındaki bu değişim istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur, $U = 209,00$, $z = 2,608$, $p = 0,009$.

Yıkıcı-Talepkâr Davranışlar (YTD) alt boyutu puanlarına bakıldığında, deney grubunda düşüş yaşanırken ($Mdn = -0,22$) kontrol grubunda artış gözlenmiş ($M = 0,11$; $Mdn =$

0,00) ve iki grup arasındaki bu değişim istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur, $U = 197,50$, $z = 2,176$, $p = 0,029$.

Saldırgan-sinirli davranışlar haricindeki alt boyutlarda deney grubunun lehine olacak şekilde anlamlı fark oluştuğu gözlenmektedir. Buna göre uygulanan müzik eğitiminin olumsuz sosyal davranışların azalmasında etkili olduğu söylenebilir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Müzik eğitiminin 10-13 yaş grubu hafif düzey zihinsel engelli çocukların sosyal gelişim düzeylerine katkısını belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın bu bölümünde, araştırma soruları ışığında elde edilen bulgular yorumlanmış, ilişkili çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Sosyal Yeterlilik açısından deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı olacak düzeyde bir gelişme görülmemiştir. Buna sebep olarak, uygulanan müzik eğitimi planının, iş birliği, yardımlaşma, yönergelere uyma, ödevini zamanında yerine getirme gibi bazı sosyal yeterlilik göstergesi davranışların kazandırılmasıyla ilgili eksik hedef kazanımlar içermesi veya bu davranışların kazandırılması için daha uzun bir uygulama süresine ihtiyaç duyulması gösterilebilir. Mevcut çalışmada sosyal yeterlik açısından istenilen sonuç elde edilememiş olmasına rağmen, müzik eğitimi ve tedavi aracılığıyla sosyal kazanım oluşturmaya hedef edinen az sayıdaki tüm araştırmalarda, hedef davranışın kazandırıldığı belirtilmektedir (Akyüzlüer ve diğerleri, 2014; Çadır ve Avcıoğlu, 2013; Çoban, 2005; Karaca ve diğerleri, 2017; Saldaña, 2016; Sökezoğlu Atılğan ve Ördekçi, 2015). Çadır ve Avcıoğlu 2013 yılında zihinsel yetersizlik gösteren öğrencilerde müzik tedavi yoluyla, başkalarını oyuna davet etme, başkalarından aldığı eşyayı geri getirme, görev üstlenme ve tüm bu davranışları farklı kişilere ya da ortamlara genelleyebilme gibi sosyal yeterlilik alanına girebilecek davranışları geliştirmeyi hedefledikleri çalışmada, bütün hedef davranışların öğrencilere kazandırıldığını belirtmektedirler.

Müzik eğitimi ve koro çalışmalarının, zihinsel engelli öğrencilerin sosyalleşmelerindeki rolünü araştıran Sökezoğlu Atılğan ve Ördekçi (2015) çalışmanın sonunda bu öğrencilerin çevresine karşı daha olumlu davranışlar sergilediğini saptamıştır. Buna benzer olarak Karaca, Sarı ve Ağca da (2017) zihinsel engelli bireylerin arkadaş ilişkileri geliştirmelerinde grupla müzik etkinliklerinin önemini değerlendirmek üzere yaptıkları nitel araştırmada, öğrencilerin çevresindekilere karşı daha sakin tavırlar sergilediği bulgusuna ulaşmıştır. Saldana'nın (2016) bu çıkarıma destek niteliğindeki çalışmasında, öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin müzik, resim ve dans aracılığıyla sosyal, kültürel ve dilsel yönden gelişim gösterdiği belirtilmiştir.

Sucuoğlu ve Özokçu (2005) kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerini değerlendirmek amacıyla yaptıkları çalışmada, kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerileri ve akademik yeterliliklerinin akranlarından az, problem davranışlarının ise akranlarından çok olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Davranış problemlerinin azaltılması ve otizmlili öğrencilerin topluma uyum sağlama becerilerinin artırılması konularına odaklanan Berrakçay (2008) da çalışmasının bulgularında, otizmlili öğrencilerde sıklıkla görülen bazı

davranış problemlerinin müzik eğitimi yoluyla azaltılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Söz konusu çalışma, saygısızlık ve yüzüzlük, kavgacılık, hakaret, yalan söyleme ve güvenilmezlik gibi bireylerin toplum içinde kabulü açısından son derece önemli olan olumsuz davranışlarının müzik eğitimi aracılığı ile azaltılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Mevcut çalışmada da olumsuz sosyal davranışlar açısından deney grubunun lehine olacak şekilde anlamlı fark bulunduğu tespit edilmiştir. Olumsuz Sosyal Davranışlar ölçeğinin üç alt boyutundan olan Saldırgan-sinirli davranışlar maddesinde anlamlı fark oluşturacak düzeyde gelişme görülmemekle birlikte, Yıkıcı-talepkâr ve Antisosyal-agresif davranışlarında azalma gözlemlenmiştir.

Grupların her iki ölçekten de almış olduğu puanlar göz önüne alınarak, deney grubunun olumlu yönde gelişim gösterdiği söylenebilir. Ancak bu olumlu gelişme sadece Olumsuz Sosyal Davranışlar ölçeğinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Söz konusu gelişimlerin, deney grubuna uygulanmış olan 10 haftalık müzik eğitimi ile sağlanmış olduğuna inanılmaktadır. Çadır ve Avcıoğlu'nun (2013) araştırmalarında elde edilen sonuçlar bu sonucu destekler niteliktedir. Zihinsel yetersizliği olan dokuz öğrencinin katıldığı söz konusu araştırmada müziğin kullanıldığı sosyal beceriler öğretim programının zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin başkalarına zarar vermeden öfkesini ortaya koyma, başkalarıyla olan farklılıkları konuşarak çözüme ve başkalarıyla olan problemlerini kavga etmeden çözüme becerilerini kazanmalarında etkili olduğunu ve bu becerileri kazanan öğrencilerin uygulama sona erdikten sonra da bu becerileri kullanmaya devam ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde müzik eğitiminin yanı sıra sporun da özel eğitime ihtiyacı olan çocukların sosyalleşme düzeylerine etkisini ortaya koyan araştırmalara da rastlanmaktadır (Çevik ve Kabasakal, 2013; Güvendi ve İlhan, 2017; İlkım, Tanır ve Özdemir, 2018).

Sosyal bir varlık olan insan her yaşta diğer bireylerle iletişimde bulunma ihtiyacı duymaktadır ve zihinsel engelli bireylerin bu ihtiyacı karşılamakta daha fazla zorlandığı kabul edilmektedir. Bu çalışma, sosyalleşmenin temeli olan diğer bireylerle iletişim unsurunun müzik eğitimi yoluyla kazandırılabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak çalışmada elde edilen verilere göre, hedefe yönelik olarak planlanmış bir müzik eğitiminin, hafif düzeyde zihinsel engelli olan 10-13 yaş grubu öğrencilerin olumsuz davranışlarının azaltılmasında etkili olduğu, bu yolla toplum içerisinde kabul görme ve sosyalleşme gereksinimlerinin sağlanabileceği hipotezi doğrulanmaktadır.

Sonuçlar göz önünde bulundurularak aşağıda belirtilen önerilerde bulunulmuştur:

Araştırmada uygulanan planlanmış müzik eğitiminin içeriği ve hedef davranışları farklılaştırılarak yeni araştırmalarda denenmesi, hafif düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin sosyalleşme düzeylerini arttırabilir.

Müzik eğitimi ile zihinsel engelli çocukların sosyalleşmesini araştırmayı hedef alan çalışmaların sayısının artırılması, yeni çalışmaların doğruluğunu tespit etmek ve dayanak oluşturabilmek açısından önemlidir.

Yapılacak yeni çalışmalarda uygulama süresinin uzatılması, daha anlamlı sonuçlar elde edilmesi bakımından faydalı olabilir.

Genel olarak araştırmalarda elde edilen bulgular ışığında müzik eğitiminin sosyalleşme düzeyine etki ettiği düşünüldüğünde, özel eğitim okullarındaki haftalık müzik dersi saati arttırılmalıdır.

Kaynakça

- Abramson, R. M. (1980). Dalcroze-based improvisation. *Music Educators Journal*, 66(5), 62-68.
- Akyüzler, M., Topaloğlu, G. ve Yılmaz, E. F. (2014). Grupla yapılan müzik etkinliğinin otizmli çocukların sosyal becerilerine etkisinin betimlenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 252-276.
- Artan, İ. (2001). Engelli çocukların eğitiminde etkili bir teknik: Müzik. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 43-55.
- Aydın, E. (2012). *Müzik terapi: işleyiş ve yaklaşımlar*. Sanat Psikoterapileri Derneği. 5 Ağustos 2018 tarihinde http://www.sanatsikoterapileriderneği.org/uploads/6/4/5/5/6455557/aydin_esma_muzik_terapi_isleyis_ve_yaklasimlar.pdf adresinden erişildi.
- Bacanlı, H. (2014). *Sosyal beceri eğitimi* (Gözden geçirilmiş 5. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Berrakçay, O. (2008). *Müziğin bir yaygın gelişimsel bozukluk tipi olan otizmde ortaya çıkan problemler davranışlar üzerindeki etkisi: Ritim uygulaması çerçevesinde 4 örnek* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). Örneklem yöntemleri. 5 Ağustos 2018 tarihinde <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> adresinden erişildi.
- Çadır, D. ve Avcıoğlu, H. (2013). Zihinsel engelli öğrenciler için müzik terapi yöntemine göre hazırlanan sosyal beceri öğretim programının etkililiği. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counseling*, 2(1), 46-63.
- Çevik, O. ve Kabasakal, K. (2013) Investigation of the effects of sport activities on disabled persons, social adaptation and their socialization by sport. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 74-83.
- Chiang, J. Y. K (2008). *Music therapy for young children who have special needs: the music therapy experience from the perspectives of carers and professionals*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). The New Zealand School of Music.
- Çoban, A. (2005). *Müzik terapi, ruh sağlığı için müzikle tedavi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Erbaş, D., Kırcaali-İftar, G. ve Tekin-İftar, E. (2005). *İşlevsel değerlendirme: Davranış sorunlarıyla başa çıkma ve uygun davranışlar kazandırma süreci*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Eren, B. (2012). Müzik eğitiminde kaynaştırma uygulamaları ve Orff-schulwerk. *Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 14-25.
- Eripek, S. (1993). *Zihinsel engelli çocuklar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Ferguson-Stegall, L., Vang, M., Wolfe, A. S. ve Thomsen, K. M. (2017). A 9-week Jaques Dalcroze Eurhythmic intervention improves single and dual-task gait speed in community-dwelling older people. *Journal Of Physical Activity and Health*, 14, 740-744.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8. bs.). NY: McGraw-Hill.
- Gençel, Ö. (2006). Müzikle tedavi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 697-706.
- Güvendi, B. ve İlhan, L. (2017). Effects of adapted physical activity applied on intellectual disability students toward level of emotional adjustment, self-managing and the socialization: Parent and teacher interactive research. *International Journal of Human Sciences*, 14(4), 3879-3894.
- Harrison, C. (2011). An integrated approach to music in the curriculum. N. Beach, J. Evans ve G. Spruce (Ed.), *Making Music in the Primary School* içinde. New York: Routledge.
- İlkım, M., Tanır, H. ve Özdemir, M. (2018). Socialization effect of physical activity in students who need special education. *Asian Journal of Education and Training*, 4(2), 128-131.
- Karabulut, H. A., Karabulut, A. ve Yıkılmış, A. (2016). Özel eğitimde müziğe yönelik Türkiye’de 2005-2015 yılları arasında yapılan lisansüstü tezlerin gözden geçirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 2320-2336.
- Karaca, M. A., Sarı, H. ve Ağca, İ. (2017). Zihinsel engelli bireylerin arkadaş ilişkileri geliştirmede grupla müzik etkinliklerinin önemini değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 21-34.
- Karacan, Ç., Kaba, Z., Yenigün, Ö., Aydın, M. ve Bayazıt, B. (2003). Kaynaştırma grubu ile eğitilebilir zihinsel engelli grubun ritm ve dans çalışmaları yoluyla beceri düzeylerinde meydana gelen değişimlerin incelenmesi. *İÜ Spor Bilim Dergisi*, 11(3), 132-136.
- Nacakçı, Z. ve Dalkıran, E. (2016) Zihin engelli özel eğitim okullarındaki müzik dersi uygulamalarına yönelik öğretmen görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 344-356.
- Merrell, K. W. (1993). Using behavioral rating scales to assess social skills and antisocial behavior in school settings: Development of the School Social Behavior Scales. *School Psychology Review*, 22(1), 115-133. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=1993-24218-001&site=ehost-live> adresinden erişildi.
- Sağırkaya, B. (2014). *Temel motor becerilerini kullanabilen otizm özelliği gösteren çocuklarda iletişim becerilerinin*

geliştirilmesinde Orff-schulwerk yönteminin kullanımı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Saldana, C. (2016). Children with disabilities: Constructing metaphors and meanings through art. *International Journal of Special Education*, 31(1), 88–96. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=eric&AN=EJ1099978&site=ehost-live&scope=site> adresinden erişildi.

Serin-Çorbacı, G. E. (2012). *Zihinsel engelli ergenlerin sosyal beceri düzeyleri ve davranış problemleri ile ebeveynlerinin genel öz yeterlilik algı düzeylerinin karşılaştırılarak incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Sökezoğlu-Atılğan, D. ve Ördekçi, Ş. (2015). İlkokul öğrencilerinin sosyalleşmelerinde koro eğitiminin rolü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 15–40. <http://dergipark.gov.tr/amader/issue/1725/21143> adresinden erişildi.

Sucuoğlu, B. ve Özokçu, O. (2005). Kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6(1), 41–57.

Wigram, T., Pedersen, I. N. ve Bonde, L. O. (2002) *A comprehensive guide to music therapy: Theory, clinical practice, research and training*. London; Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Yılmaz, E. (2010). *Otistik çocuklarda müzik atölyesi çerçevesinde ortaya çıkan sözsüz iletişim işaretlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Yukay-Yüksel, M. (2009). Okul sosyal davranış ölçeklerinin (OSDÖ) Türkçeye uyarlanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1605–1652

EK

Deney ve Kontrol Gruplarına Ait Betimsel İstatistikler

Test	Ölçek	Grup	N	M	SD	Mdn
Öntest	SY	Deney	21	3,14	0,87	3,13
		Kontrol	13	3,31	0,86	3,22
	KAİ	Deney	21	3,00	0,93	3,14
		Kontrol	13	3,03	1,07	2,86
	ÖDB	Deney	21	3,17	0,90	3,00
		Kontrol	13	3,72	0,69	3,70
	AB	Deney	21	3,36	1,00	3,38
		Kontrol	13	3,29	0,88	3,25
	OSD	Deney	21	1,97	0,80	1,91
		Kontrol	13	1,48	0,37	1,30
	SSD	Deney	21	2,00	0,83	1,93
		Kontrol	13	1,55	0,45	1,36
	AAD	Deney	21	1,81	0,84	1,50
		Kontrol	13	1,33	0,35	1,20

YTD	Deney	21	2,07	0,77	2,00	
		Kontrol	13	1,53	0,55	1,33
Sontest	SY	Deney	21	3,25	0,73	3,34
		Kontrol	13	3,30	0,89	3,56
	KAİ	Deney	21	3,15	0,86	3,14
		Kontrol	13	3,14	1,12	3,00
	ÖDB	Deney	21	3,41	0,67	3,60
		Kontrol	13	3,58	0,77	3,60
	AB	Deney	21	3,21	0,81	3,25
		Kontrol	13	3,28	0,91	3,63
	OSD	Deney	21	1,62	0,45	1,42
		Kontrol	13	1,69	0,51	1,82
	SSD	Deney	21	1,69	0,50	1,64
		Kontrol	13	1,80	0,62	1,71
	AAD	Deney	21	1,40	0,49	1,10
		Kontrol	13	1,44	0,35	1,40
YTD	Deney	21	1,78	0,43	1,67	
		Kontrol	13	1,81	0,74	1,33

SY = Sosyal Yeterlik Ölçeği. KAİ = Kişilerarası İlişkiler alt ölçeği. ÖDB = Öz Denetim Becerisi alt ölçeği. AB = Akademik Beceriler alt ölçeği. OSD = Olumsuz Sosyal Davranışlar Ölçeği. SSD = Saldırgan-Sınırlı Davranışlar alt ölçeği. AAD = Antisosyal-Agresif Davranışlar alt ölçeği. YTD = Yıkıcı-Talepkâr Davranışlar alt ölçeği.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yenilikçi, Destekleyici ve Bürokratik Örgüt Kültürünün Pazar Odaklılık Üzerine Etkisi: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Çalışma

The Effect of Innovative, Supportive and Bureaucratic Organization Culture On Market Orientation: An Example of Hotel Organizations

Ozan Çatır^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksekokulu, Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Uşak/ Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3168-7338

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Eylül 2018
Düzeltilme tarihi: 18 Aralık 2018
Kabul tarihi: 02 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Yenilikçi Kültür
Destekleyici Kültür
Bürokratik Kültür
Pazar Odaklılık

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 September 2018
Received in revised form 18 Desember 2018
Accepted 02 January 2019

Keywords:

Innovative Culture
Supportive Culture
Bureaucratic Culture
Market Orientation

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, yenilikçi, destekleyici ve bürokratik kültürün otel işletmeleri bağlamında pazar odaklılık üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu araştırma için yöntem, tanımlayıcı olarak tasarlanmıştır. Uygulama için 312 anket formu dağıtılmış ve elde edilen 242 anket formundan 226 tanesi değerlendirmeye uygun görülmüştür. Anketlerden elde edilen veriler düzenlenerek istatistik paket programında uygun analizler (ortalama, standart sapma, faktör analizi, regresyon) yapılarak yorumlanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, yenilikçi ve destekleyici örgüt kültürü boyutlarının pazar odaklılık üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, otel işletmeleri için mevcut olan örgütsel planlama ve pazarlama seçeneklerinin geliştirilmesi ve örgüt kültürünü şekillendirmeye çalışan yöneticilere pazar odaklılığın uygulanması ile ilişkili davranışlara rehberlik edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effects of innovative, supportive and bureaucratic culture on market orientation in the context of hotel businesses. The method for this research was designed as descriptive. 312 questionnaires were distributed and 226 of 242 questionnaires were evaluated. The data obtained from the questionnaires were edited and interpreted in the statistical package program by performing appropriate analyzes (mean, standard deviation, factor analysis, regression). According to the results of the study, innovative and supportive organizational culture dimensions have a positive effect on market orientation. In addition, it is emphasized that the existing organizational planning and marketing options for hotel businesses should be developed and the managers who try to shape the organizational culture should be guided by the behaviors related to the application of market focus

1. Giriş

Örgütlerin başarılı olmalarında örgüt kültürü ve pazar odaklılık önemli iki kavram olarak görülmektedir. Örgütlerin pazar odaklı bir yaklaşım sergilemesi, benimsemiş olduğu örgüt kültürüne bağlıdır. Örgüt kültürü, işletmenin tüm bölümlerini etkileyen bir unsurdur (Leisen, Lilly ve Winsor, 2002). Örgüt kültürü boyutlarının, pazar odaklılığı nasıl etkilediğine yönelik az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır (Kirca, Jayachandran ve Bearden, 2005;

McClure, 2010). Araştırmacılar, iç örgütsel değişkenler üzerindeki araştırma eksikliğinin hem pazar odaklılığının

hem de bunun nasıl uygulanacağını tespit edilmesini sınırlandırdığını iddia etmektedirler (Gebhardt, Carpenter ve Sherry, 2006; Gao, 2017). Pazar odaklılığı ve örgüt kültürü çalışmalarının nadir olması göz önüne alındığında (Deshpande ve Farley, 2004; O'Cass ve Viet Ngo, 2007), örgüt kültürünün pazar odaklılığına etkisinin açıklamak zorunlu olmaktadır (Kirca vd. 2005; McClure, 2010). Bu

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ozan.catir@usak.edu.tr

araştırmanın amacı, örgüt kültürünün pazar odaklılık üzerindeki etkilerini belirlemektir.

Bu çalışmada öncelikle pazar odaklılık ve örgüt kültürü ve örgüt kültürü boyutları açıklanmış ve daha sonraki bölümde çalışmanın yöntem kısmına değinilmiş ve Uşak ilinde faaliyet gösteren otel işletmeleri üzerinde yapılan uygulamaya yönelik bulgular sunulmuştur. Sonuç kısmında ise çalışmanın genel bulgularından bahsedilerek, araştırmacılara ve uygulamacılara öneriler geliştirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde çalışmanın konusu olan pazar odaklılık ve örgüt kültürü kavramlarının teorik alt yapısı ve bu teorilerden yola çıkarak oluşturulan hipotezler verilmiştir.

2.1. Pazar Odaklılık

Pazar odaklılık literatürde önemli konulardan birisidir. Bu konuda iki temel ve farklı yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşım Narver ve Slater'in (1990) yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre kültürel bir bakış açısı benimsenmekte ve pazar odaklılığı alıcılar için üstün değer yaratmak için gerekli olan, en etkili ve verimli faaliyetler üreten örgüt kültürüne dayandırmaktadır. Narver ve Slater (1990) pazar odaklılığın üç faktörünün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar, müşteri odaklılık, rakip odaklılığı ve işlevler arasında koordinasyondur. Diğer yaklaşım ise Kohli ve Jaworski (1990) tarafından ifade edilmiştir. Bu yaklaşımda, müşterinin mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarına odaklanan, örgüte yayılım sürecine, pazarlama stratejilerine ve piyasa tepkisine dayanan bir pazar odaklılığı benimsenmiştir. İki yaklaşımda, tüketicilerin talep ve ihtiyaçlarını belirlerken, ticari politikaları tanımlamadaki stratejilerin dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak her yaklaşım farklı bir odağı benimsemektedir. Pazar odaklılığı hem kavramsallaştırılması açısından hem de örgütte "işlevsel koordinasyon" ve "bilgi yaygınlaştırma" gerektiren bir bölüm örgütlenme yapısı için yalnızca küçük ölçekli ve orta ölçekli işletmeler için geliştirilmiştir (Herrero vd., 2013). Bu araştırmada Kohli ve Jaworski (1990) tarafından önerilen pazar odaklılığı yaklaşımı benimsenmektedir. Ayrıca Chen ve Myagmarsuren'in (2013) turizm işletmelerine özgü yaptığı çalışma dikkate alınmış, bu bakımdan küçük işletmeler için geçerli olan müşteri odaklılık ve rakip odaklılık boyutları da çalışma kapsamına alınmıştır.

2.2. Otelcilik Sektöründe Pazar Odaklılığı Kavramı

Otelcilik sektöründe, pazar odaklılığı kavramı; bilgi ve iletişim teknolojisi (Pena, Jamilena ve Molina, 2013), pazar stratejisi, iş stratejisi (Wu, 2004), rekabet üstünlüğü (Zhou, Brown, ve Dev, 2009), toplam kalite yönetimi (Wang, Chen, ve Chen, 2012) ve turist (Pena, Jamilena ve Molina, 2012) gibi çeşitli değişkenlerle ilişkili olarak incelenmiştir. Genel olarak, otel yöneticilerinin, müşterinin ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak ve iş performans hedeflerini gerçekleştirmek için pazar odaklı olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Pazar odaklılığına daha fazla önem verilmesi, hızla değişen piyasa koşullarına uyum sağlamak açısından sezgisel olarak iyi bir önlem olmaktadır (Wang vd., 2012).

Oteller, birçok başka hizmette olduğu gibi, üretim ve tüketimin eşzamanlılığı, hizmet performansının heterojenliği ve bozulabilirlik gibi özellikleriyle emek yoğun bir sektördür

(Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1985). Bundan dolayı üretim sektörüne göre hizmet sektöründe müşteri tatminin sağlanabilmesi kişiye yönelik hizmet sunmaya bağlıdır (Anderson, Fornell, ve Rust, 1997). Piyasa odaklılık kavramının uygulanma derecesine ve/veya küçük işletmeler tarafından kullanılmasına ilişkin literatürde az sayıda çalışma bulunmaktadır (Stokes, 2000; Becherer, Halstead, ve Haynes, 2003). Hizmet sektöründe olanlar da dahil olmak üzere birçok küçük işletme, kaynaklara yetersiz (örneğin zaman, emek, uzmanlık, finans) erişim (Didonet, Simmons, Diaz-Villavicencio ve Palmer, 2012) nedeniyle piyasa odaklılığı ile ilişkili davranışları benimseme becerisi (Becherer vd., 2003) yeterli değildir. Örneğin, önemli kaynaklara erişimin olmaması, küçük otel işletmelerinin karmaşık süreçlere güvenmesi, pazarın ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik geleneksel pazarlama görüşünün benimsenmesi ve yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi (Stokes ve Blackburn, 1999) kabiliyetlerini kısıtlamaktadır.

2.3. Örgüt Kültürü

Smircich'e (1983) göre, örgüt kültürü, bir örgütte insanların davranışı ve insanların bu davranışlara verdiği anlamdır. Bunlar "norm ve uygulamalar" ile ilgili davranışlardır (Schein 2010).

Schein (2010: 26-36) örgüt içindeki gözlemcinin görebileceği yapıtlar, efsaneler ve benimsenen değerler olmak üzere üç kültürel olgu seviyesini tanımlamıştır. Her biri, örgüt kültürü anlayışına katkıda bulunur. Yapıtlar, örgütün tanımlanabilir unsurlarıdır (yani üniformalar, dil vb.). Yapıtlar, mesleki jargon, davranışlar ve görünüşün kullanılması yoluyla örgüt dışı olanlara kişisel kimlik kazandırır. Örgüt efsaneleri, üye olan ve üye olmayan kullanıcıları tanımlamaya yardımcı olur. Benimsenen değerler, genellikle resmi felsefelerde ifade edilen davranış kuralları/politikalar ve profesyonellik ve prosedürler gibi kimliğin ifadeleridir. Benimsenen değerler, genellikle örgüt kültürü için kendini güçlendirir. Örgütsel bir düşünme şeklini tanımlamaya başlarlarken, örgütü zorlukla yönlendirirler. Varsayımlar, genellikle bilinçsiz olan, ancak kültürün özünü oluşturan derin, gömülü, kabul edilmiş davranışlardır. Bu seviye örgüt kültürüne çok iyi entegre olduğundan içeride olanlar tarafından dahi tanınması zordur. Örgütsel varsayımlar, örgütün kendi gerçekliğini algılama, düşünme ve algılama biçimidir (Schein 2010; 26-36).

Örgüt kültürü çalışması için çeşitli planlar, boyutlar ve düzeyler önerilmiş olsa da (Wallach, 1983), üç boyut örgüt kültürü boyutları olarak tanımlanmıştır (Berson, Oregon ve Dvir, 2008). Wallach (1983) bir örgütün kültürünün bürokratik, yenilikçi veya destekleyici olarak üç boyutunun olduğunu ileri sürmüştür. McClure (2010; 515) kullandıkları etiketler farklı olsa da, tanımladıkları fenomenlerin çok benzer olduğunu ifade etmiştir. Bu türler karşılıklı olarak değil, baskın olarak kabul edilirken, bir örgütün kültürü bu üç boyutun birleşmesiyle belirlenebilir (Wallach, 1983). Zamanla, bir tür hâkim olmakla birlikte, herhangi bir zamanda, bir örgüt çeşitli kültür unsurlarına sahip olabilir ve farklı kültür tipleri ile farklı derecelerde ilişkili özellikler gösterebilir (Deshpande vd., 1993). Wallach'a (1983) göre, bürokratik kültür örgütlü, sistematik, prosedürel ve düzenlenmiş bir çalışma ortamını ifade eder. Bu boyuttaki örgütler esneklikten yoksun kalmakta, verimliliği, öngörülebilirliği ve tutarlılığı vurgulamaktadır (Wallach,

1983; Berson vd., 2008). Yenilikçi kültür, yaratıcı, sonuç odaklı ve zorlayıcı bir çalışma ortamı anlamına gelmektedir. Bu boyut, zorlayıcı ve riskli çalışanların ilgisini çeken girişimci ve fırsatçı bir ortamı içermektedir (Ireland, Hitt, ve Sirmon, 2003; Berson vd., 2008). Destekleyici kültür, insan odaklı ve cesaret verici bir çalışma ortamında kendini gösterir. Bu tür kültürler, çalışanlar arasındaki açık ilişkileri kolaylaştırır ve adil, arkadaşça ve yardımsever bir çalışma ortamı sağlamaktadır (O'Reilly, Chatman, ve Caldwell, 1991). Araştırmanın hipotezleri aşağıda sunulmuştur.

H1: Yenilikçi örgüt kültürü pazar odaklılığını pozitif yönde etkiler.

H2: Destekleyici örgüt kültürü pazar odaklılığını pozitif yönde etkiler.

H3: Bürokratik örgüt kültürü pazar odaklılığını negatif yönde etkiler.

3. Yöntem

Bu bölümde araştırmada kullanılan ölçekler, güvenilirlik, faktör ve normal dağılım analizlerine yer verilmiştir.

3.1. Örgüt Kültürü Ölçeği

Wallach (1983) örgüt kültürünü üç farklı boyutta ölçmüştür. Bu boyutlar, bürokratik, yenilikçi ve destekleyici örgüt kültürüdür. Wallach (1983) tarafından geliştirilen ölçek önce İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiş daha sonra Türkçe'den İngilizce'ye geri çeviri yapılarak oluşturulmuştur. Wallach (1983) tarafından geliştirilen örgüt kültürü endeksi 24 maddeye (her boyut için 8) sahiptir. Likert tipi (Çoğu zaman örgütümü tanımlar: 5; Örgütümü tanımlamıyor: 1) ölçek

kullanılmıştır. Örgüt kültürü endeksi, 0,70 ile 0,89 arasında değişen güvenilirlik katsayıları bulunan diğer araştırmacılar tarafından geniş çapta benimsenmiş ve onaylanmış bir ölçektir (Chen, 2013; McClure, 2010).

3.2. Pazar Odaklılık Ölçeği

Çalışmada pazar odaklılığı Deshpande ve Farley (1998) tarafından geliştirilen 10 maddelik pazar odaklılık ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Bu ölçekte de Türkçe'den İngilizce'ye İngilizce'den Türkçe'ye çeviri yöntemi kullanılmıştır. Maddeler, "kesinlikle katılmıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" şeklinde likert tipi olarak beş puanlık ölçek ile ölçülmüştür.

3.3. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

Ölçüm modeli analizi doğrultusunda pazar odaklılığı 10 maddeyle temsil edilmiştir. Örgüt kültürü ölçeğinde yenilikçi kültür boyutu 8, destekleyici kültür boyutu 8 ve bürokratik kültür boyutu 8 maddeyle temsil edilmiştir. (Tablo 1). Güvenilirlik Cronbach alfa temelinde değerlendirilmiştir. Tüm alfa katsayıları 0.70 katsayısını aştığı için çalışma yapılarının güvenilirliği kabul edilmiştir (Tablo 1). Yakınsak geçerlilik, her bir yapı için diğer yapılarla olan korelasyonuna karşı ortalama Varyans Özeti incelenerek oluşturulmuştur. Her bir madde için standart faktör yüklemeleri de incelenmiştir. Tüm maddeler, faktör yüklemeleri 0.40 ile 0.90 arasında değişen faktörlere göre önemli derecede yüklenmiştir ($p < 0.001$). Ortalama varyanslar 0.50'i aşmıştır. Bu sonuçlara göre ölçekler güvenilir ve geçerlidir.

Tablo 1 Maddeler, Güvenilirlik Katsayısı, Ortalama Varyans

	Faktör Yükleri
Yenilik Kültürü	
<i>(Cronbach's Alpha:0,86, Ortalama Varyans:0,54)</i>	
İlgi Çekicilik	0,80
Yaratıcılık	0,74
Girişimcilik	0,77
Uyarcılık	0,72
Harekete Geçirici	0,69
Risk Alma	0,49
Sonuç odaklılık	0,42
Baskıcı	0,40
Bürokratik Kültür	
<i>(Cronbach's Alpha:0,81, Ortalama Varyans:0,52)</i>	
Prosedür	0,58
Sunucu	0,79
Düzenli	0,78
Planlı	0,71
Hiyerarşik	0,48
Sağlam Kurulmuş	0,45
Dikkatli	0,42
Güç Merkezli	0,41
Destekleyici Kültür	
<i>(Cronbach's Alpha:0,74, Ortalama Varyans:0,574)</i>	
Güvenlik	0,60
Güven	0,90

Cesaret Verici	0,71
İşbirlikçi	0,64
İlişki Merkezli	0,58
Sosyal	0,57
Kişisel Özgürlük	0,47
Adalet	0,45
Pazar Yönlendirme	
(Cronbach's Alpha:0,90, Ortalama Varyans:0,55)	
İş hedeflerimiz öncelikle müşteri memnuniyetiyle sağlanır	0,75
Rakiplerimizden daha fazla müşteri odaklıyız	0,79
Rekabet avantajı için stratejimiz, müşteri ihtiyaçları konusundaki anlayışımıza dayanmaktadır.	0,76
Bu işletmenin esas görevinin müşterilere hizmet etmek olduğuna inanıyoruz	0,71
Başarılı ve başarısız deneyimler hakkında özgürce bilgi veririz	0,73
Geliştirmek ve yeni yollar bulmak için müşterilerimizi ve rakiplerimizi sürekli olarak izliyoruz	0,69
Müşteri memnuniyetine ilişkin veriler, her seviyede düzenli olarak izlenir.	0,76
Müşteri hizmetleriyle ilgili düzenli ölçümler yapılmaktadır.	0,81
Hizmetlerimizin kalitesini değerlendirmek için yılda en az bir kere müşterilerimize anket yapıyoruz	0,70
Müşteri memnuniyetini sistematik olarak sıklıkla ölçeriz	0,72

*p<0,001

3.4. Örneklem ve Veri Toplama

Araştırmanın evrenini Uşak'ta faaliyet gösteren 3 ve 4 yıldızlı otel işletmelerinde çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "anket tekniğinden" yararlanılmıştır. Bu bağlamda 312 adet anket formu otel işletmelerine dağıtılmıştır. Yapılan ve geri toplanan

Tablo 2: Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Cinsiyet	Çalışan (n)	Yüzde (%)
Erkek	132	58,41
Kadın	94	41,59
Toplam	226	100
Yaş	Çalışan (n)	Yüzde (%)
16-25	120	53,10
26-35	61	26,99
36 ve üzeri	45	19,91
Toplam	226	100
Öğrenim Durumu	Çalışan (n)	Yüzde (%)
İlkokul ve ortaokul	35	15,49
Lise	91	40,27
Önlisans	58	25,66
Lisans ve lisansüstü	42	18,58
Toplam	226	100,0
Hizmet Süresi	Çalışan (n)	Yüzde (%)
<10 yıl	108	47,79
11 ile 20 yıl arası	73	32,30
21 ile 30 yıl arası	27	11,95
31 yıl üstü	18	7,96
Toplam	226	100

Tablo 2'ye göre, çalışanların % 58,41'u erkek, % 41,59'u kadındır. Çalışanların % 53,10'u 16-25; % 26,99'u ise 26-35 yaşları arasındadır. Araştırmaya katılan çalışanlarının çoğunluğunun genç olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çalışmaya katılanların % 40,27'sinin lise mezunu % 25,66'sının ise önlisans mezunu olduğu görülmektedir. Hizmet süresiyle ilgili bulgular incelendiğinde, çalışanların % 47,79'unun 10 yılın altında, % 32,30'unun ise 11-20 yıl arası görev yaptıkları görülmektedir.

3.5. Normal Dağılım Analizi

anketlerin sayısı toplam 242'dir. Kontrol aşamasının sonunda 17 yanlış veya eksik bilgi içeren anketler elenmiştir. Hatalar veya eksik bilgileri içeren anketler hariç, otelden 226 geçerli anket analiz edilmiştir. Katılımcıların özellikleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Verilerin normallik varsayımlarını karşılayıp karşılamayacağını görmek için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Sonuçlar, göstergelerin tümünün çarpıklık değerleri için 0,90 ile 0,14 arasında ve basıklık değerleri için 0,76 ile 0,95 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerlere göre normallik varsayımı sağlanmıştır.

4. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde hipotezlerin test edilmesi amacıyla regresyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

4. 1.Hipotezlerin Test Edilmesi

Regresyon analizi, örgüt kültür tiplerinin pazar odaklılığına etkilerini tahmin etmek için kullanılmıştır. Örneklem sayısı az olduğu için yapısal eşitlik modeli yerine regresyon analizi yapılmıştır. Pazar odaklılığı bağımlı değişken olarak belirlenmiş ve örgüt kültürü boyutları ise H₁, H₂, H₃ hipotezlerinin incelenmesinde bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Tablo 3'te regresyon analizi sonuçları sunulmuştur. Tablo 3'e göre yenilikçi örgüt kültürünün pazar odaklılık üzerindeki etkisini belirlemek üzere oluşturulan birinci hipotez H₁: "Yenilikçi örgüt kültürü pazar odaklılığını pozitif yönde etkiler." hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde (p=0,000) kabul edilmiştir. Pazar odaklılığındaki değişimin % 43,1'lik kısmının yenilikçi örgüt kültüründen kaynaklandığı, yenilikçi örgüt kültüründeki bir birimlik artışın, pazar odaklılığını 0,892 birim arttırdığı belirlenmiştir. Yenilikçi bir örgüt kültürünün benimsenmesinin otellerin pazar odaklılığını arttıracığı söylenebilir.

Destekleyici örgüt kültürünün pazar odaklılık üzerindeki etkisini belirlemek üzere oluşturulan ikinci hipotez H₂:

Tablo 3. Regresyon Analizi Bulguları

Hipotez	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R	R ²	β	Std. β	t	F	p	Sonuç
H1	Yenilikçi Örgüt Kültürü	Pazar odaklılığı	0,656	0,431	0,892	0,656	12,514	156,594	0,000	KABUL
H2	Destekleyici Örgüt Kültürü		0,581	0,337	0,711	0,581	10,26	105,224	0,000	KABUL
H3	Bürokratik Örgüt Kültürü		-0,502	0,252	-0,468	-0,502	-8,351	69,739	0,000	KABUL

5. Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı otel işletmeleri bağlamında örgüt kültürü boyutlarının pazar odaklılığı üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmada pazarlama araştırmaları göz önünde bulundurularak, yenilikçi ve destekleyici örgüt kültürlerine sahip otel işletmelerinin pazar odaklı yaklaşımı uygulamakta daha iyi konumlandırılacağı iddia edilmiştir. Çalışma sonucunda hipotezler desteklenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda hem teorik ve hem de uygulamaya yönelik çıkarımlar sağlanmıştır. Teorik açıdan bakıldığında, çalışma örgüt kültürü boyutlarının pazar odaklılığı üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisini inceleyerek pazarlama teorisine katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre, kaynak tabanlı görünüm teorisinden yola çıkarak bazı örgüt kültürü boyutlarının otel işletmelerinde rekabet avantajı yaratmak için kullanılabilir kaynaklar olabileceği söylenebilir. Özellikle elde edilen sonuçlar yenilikçi ve destekleyici kültür boyutlarının otel işletmelerinin rekabetçi konumunu güçlendiren ve böylece performansını artıracak kaynaklar olarak kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır. O'Cass ve Viet Ngo'nun (2007) çalışmasının sonuçları yenilikçi kültürün pazar odaklılığı için önemli bir önceliği olduğunu teyit etmektedir. Yazarların çalışması araştırmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Uygulama açısından bulgular otel işletmelerinin sahipleri/yöneticilerine rehberlik etmektedir. Bir örgütün mevcut kültürünün kolayca değiştirilemeyeceği bir gerçektir. Fakat elde edilen sonuçlar otel işletmecilerinin destekleyici ve yenilikçi örgüt kültürleriyle ilişkili

"Destekleyici örgüt kültürü pazar odaklılığını pozitif yönde etkiler." hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde (p=0,000) kabul edilmiştir. Tablo 3'e göre destekleyici pazar odaklılığındaki değişimin % 33,7'si destekleyici örgüt kültüründen kaynaklandığı, destekleyici destek kültüründeki bir birimlik artışın, pazar odaklılığını 0,711 birim arttırdığı belirlenmiştir. Destekleyici örgüt kültürünün otel işletmelerine yerleştirilmesinin pazar odaklılığı anlamında önemli olduğu ifade edilebilir.

Bürokratik örgüt kültürünün pazar odaklılığı üzerindeki etkisini belirlemek üzere oluşturulan üçüncü hipotez H₃: "Bürokratik örgüt kültürü pazar odaklılığını negatif yönde etkiler" hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde (p=0,000) kabul edilmiştir. Bürokratik örgüt kültürünün pazar odaklılığı üzerinde negatif yönde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3'e göre Pazar odaklılığındaki değişimin %25,2'sinin bürokratik örgüt kültüründen kaynaklandığı, örgüt kültüründeki bir birimlik değişimin pazar odaklılığını -0,468 birim azalttığı belirlenmiştir. Bürokratik örgüt kültürünün benimsenmesinin otellerin pazar odaklılığı açısından olumsuz bir etki gösterebileceği sonucuna ulaşılabilir.

özellikleri benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Yenilikçi kültür, pazar odaklılığın uygulanması veya konuşlandırılmasına hazırlıkta dikkat çekici bir rol oynamaktadır.

Çalışma sonuçları, pazar odaklılığıyla ilişkili davranışların, yenilikçi ve destekleyici kültürlerle ilişkili özellikleri besleyerek kolaylaştırılabileceği söylenebilir. Yenilikçi kültür, yaratıcı, sonuç odaklı ve zorlu bir çalışma ortamına neden olmaktadır. Böyle bir kültürü geliştirmek, çalışanların inisiyatif almasını gerektirir ve müşteri ihtiyaçlarını karşılamak ve örgütün tepkisini artırmak için örgütsel olarak yeni ürün veya hizmet fikirleri üretme gücünü zorunlu kılabilir. Öte yandan, destekleyici kültür, güvenen, insan odaklı ve teşvik eden bir çalışma ortamına neden olmaktadır. Böyle bir kültürün teşvik edilmesi, örneğin, örgüt çapında iş birliğine olanak tanımak, tüm üyelerin deneyimleri ve yeteneklerini geliştirmek, çalışanların karar alma süreçlerine katılımını kolaylaştırmak, bilgi topluluğunu artırmak, müşteri ve rakip odaklılığı artırmak şeklinde gerçekleştirilebilir.

Tüm çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu araştırmanın odak noktası, oldukça parçalanmış ve olgun bir sektörde faaliyet gösteren otel işletmeleridir. Gelecekteki araştırmalar, bu çalışmanın sonuçlarını diğer hizmet sektörleri üzerine araştırmalar yaparak genelleştirebilir. Çalışma, örgüt kültürü ve pazar odaklılığı olmak üzere iki yapının incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamalara rağmen, bu çalışma, işletme kaynakları ve pazarlama süreçleri arasındaki ilişkiyi vurgulayarak hizmet sektörü literatürüne önemli katkı sağlamaktadır. Sonuçlar, otel işletmeleri için pazar odaklılığı uygulama aşamasında iç örgütsel ve yönetsel

kaynakları geliştirme ve etkili bir şekilde kullanma gereksinimini vurgulamıştır. Çalışmanın sonuçları, otel için mevcut iç kaynakların geliştirilmesi ile örgüt kültürünün iyileştirilebileceğini önermektedir. Otel işletmelerinde yenilikçi ve destekleyici örgüt kültürünün geliştirilmesi gerektiği ve bu şekilde otellerin daha fazla pazar odaklı davranabileceği ifade edilmiştir.

Kaynakça

- Anderson, E. W., Fornell, C., & Rust, R. T. (1997). Customer satisfaction, productivity, and profitability: Differences between goods and services. *Marketing Science*, 16(2), 129-145.
- Becherer, R. C., & Maurer, J. G. (1997). The moderating effect of environmental variables on the entrepreneurial and marketing orientation of entrepreneur-led firms. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 22(1), 47-58.
- Becherer, R. C., Halstead, D., & Haynes, P. J. (2003). Marketing orientation in SMEs: Effects of the internet environment. *New England Journal of Entrepreneurship*, 6(1), 13-22.
- Berson, Y., Oreg, S., & Dvir, T. (2008). CEO values, organizational culture and firm outcomes. *Journal of Organizational Behavior*, 29(5), 615-633.
- Chen, C. F., & Myagmarsuren, O. (2013). Exploring the moderating effects of value offerings between market orientation and performance in tourism industry. *International Journal of Tourism Research*, 15, 595-610.
- Chen, W. J. (2013). Factors influencing internal service quality at international tourist hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 35, 152-160.
- Deshpande, R., & Farley, J. U. (2004). Organizational culture, market orientation, innovativeness, and firm performance: An international research odyssey. *International Journal of Research in Marketing*, 21(1), 3-22.
- Deshpande, R., Farley, J. U., & Webster, F. E., Jr. (1993). Corporate culture, customer orientation, and innovativeness. *Journal of Marketing*, 57(1), 23-38.
- Deshpande, R., & Farley, J. U. (1998). Measuring market orientation: Generalization and synthesis. *Journal of Market Focused Management*, 2(3), 213-232.
- Didonet, S., Simmons, G., Díaz-Villavicencio, G., & Palmer, M. (2012). The relationship between small business market orientation and environmental uncertainty. *Marketing Intelligence & Planning*, 30(7), 757-779.
- Gao, Y. (2017). Business leaders' personal values, organisational culture and market orientation. *Journal of Strategic Marketing*, 25(1), 49-64.
- Gebhardt, G. F., Carpenter, G. S., & Sherry, John F., Jr. (2006). Creating a market orientation: A longitudinal, multifirm, grounded analysis of cultural transformation. *Journal of Marketing*, 70(4), 37-55.
- Herrero, A., Collado, J., & García de los Salmones, M. M. (2013). Market orientation and Manager's innovativeness in the adoption of managerial IT in small Firms: Application to there tail sector. *The International Journal of Human Capital and Information Technology Professionals*, 4(3), 58-75.
- Ireland, R. D., Hitt, M. A., & Sirmon, D. G. (2003). A model of strategic entrepreneurship: the construct and its dimensions. *Journal of management*, 29(6), 963-989.
- Jaworski, B. J., & Kohli, A. K. (1993). Market orientation: Antecedents and consequences. *Journal of Marketing*, 57(3), 53-70.
- Kirca, A. H., Jayachandran, S., & Bearden, W. O. (2005). Market orientation: A meta analytic review and assessment of its antecedents and impact on performance. *Journal of Marketing*, 69(2), 24-41.
- Kohli, A. K., & Jaworski, B. J. (1990). Market orientation: The construct, research propositions, and managerial implications. *The Journal of Marketing*, 54(2), 1-18.
- Leisen, B., Lilly, B., & Winsor, R. D. (2002). The effects of organizational culture and market orientation on the effectiveness of strategic marketing alliances. *The Journal of Services Marketing*, 16(2), 201-222.
- McClure, R. E. (2010). The influence of organizational culture and conflict on market orientation. *The Journal of Business & Industrial Marketing*, 25(7), 514-524.
- Narver, J. C., & Slater, S. F. (1990). The effect of a market orientation on business profitability. *Journal of Marketing*, 54(4), 20-36.
- O'Cass, A., & Viet Ngo, L. (2007). Market orientation versus innovative culture: Two routes to superior brand performance. *European Journal of Marketing*, 41(7/8), 868-887.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *The Journal of Marketing*, 49(4), 41-50.
- Pena, A. I. P., Jamilena, D. M. F., & Molina, M. A. R. (2012). Market orientation as a strategy for the rural tourism sector: Its effect on tourist behavior and the performance of enterprises. *Journal of Travel Research*, 52(2), 225-239.
- Pena, A. I. P., Jamilena, D. M. F., & Molina, M. A. R. (2013). Impact of customer orientation and ICT use on the perceived performance of rural tourism enterprises. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30(3), 272-289.
- Schein, E. H. (1997). *Organizational culture and leadership*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Slater, S. F., & Narver, J. C. (1998). Customer-led and market-oriented: Let's not confuse the two. *Strategic Management Journal*, 19(10), 1001-1006.
- Smircich, L. (1983). Concepts of culture and organizational analysis. *Administrative Science Quarterly*, 28(3), 339-358.

- Stokes, D., & Blackburn, R. (1999). Entrepreneurship building for the future, working paper series. UK: Small Business Research Center, Kingston University.
- Stokes, D. (2000). Entrepreneurial marketing: A conceptualisation from qualitative research. *Qualitative Market Research*, 3(1), 47-54..
- Wallach, E. J. (1983). Individuals and organizations: The cultural match. *Training and Development Journal*, 37(2), 28-36.
- Wang, C. H., Chen, K. Y., & Chen, S. C. (2012). Total quality management, market orientation and hotel performance: The moderating effects of external environmental factors. *International Journal of Hospitality Management*, 31(1), 119-129.
- Wu, J. J. (2004). Influence of market orientation and strategy on travel industry performance: An empirical study of e-commerce in taiwan. *Tourism Management*, 25(3), 357-365.
- Yaprak, A., Tasoluk, B., & Kocas, C. (2015). Market orientation, managerial perceptions, and corporate culture in an emerging market: Evidence from Turkey. *International Business Review*, 24(3), 443-456.
- Zhou, K. Z., Brown, J. R., & Dev, C. S. (2009). Market orientation, competitive advantage, and performance: A demand-based perspective. *Journal of Business Research*, 62(11), 1063-1070.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye’deki Hava Taşımacılığı Üzerine Bir Tahminleme Çalışması

A Forecasting Study on Air Transportation in Turkey

Çiğdem Kalathilparmbil,^{a*} Özlem Şahin^b^a Öğr. Gör. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü, 26210, Eskişehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6910-1008^b Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Hava Trafik Kontrol Bölümü, 26470, Eskişehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9632-5533

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 03 Aralık 2018
Kabul tarihi: 02 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Hava Taşımacılığı
Uçak Trafikliği
Yolcu Trafikliği
Yük Trafikliği
Eğri Uydurma

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 august 2018
Received in revised form 03 December 2018
Accepted 02 January 2019

Keywords:

Air Transportation
Flight Traffic
Passenger Traffic
Freight Traffic
Curve Fitting

ÖZ

Planlama ve kontrol işlemlerinde tahminleme önemli bir araçtır. Gelecekteki belirsizliklerin aydınlanması, değerlendirilmesi, önlemlerin alınması açısından tahmin yani öngörü, kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle hava taşımacılığı gibi sürekli büyüyen bir sektörde de gelecek için öngörünün yapılarak planlamanın gerçekleştirilmesi her açıdan önemlidir. Bu nedenle öncelikle Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMI)’nin Türkiye genelindeki havalimanları için yayımladığı istatistikler doğrultusunda 2002-2017 yıllarına ait iç hat, dış hat ve toplam olmak üzere uçak, yolcu ve yük trafiğinden oluşan bir veri seti hazırlanmıştır. Bu veri seti yardımıyla çalışmada, hızla büyüyen hava taşımacılığı için 2018-2023 yılları arasındaki uçak, yolcu ve yük trafik sayılarının eğri uydurma yöntemi kullanılarak tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen tahmin sonuçları 2019 ve 2020 yılları için DHMI’nin tahminleri ile karşılaştırılmış ve sonuçların birbirine yakın olduğu gözlemlenmiştir.

ABSTRACT

Forecasting is a significant tool for planning and controlling processes. It plays a critical role in enlightening, evaluating, and taking measures for future uncertainties. It is also important in every respect to realize the planning for the future in a continuously growing air transportation industry. In this study, a data set; including domestic, international and total aircraft movements, passenger and freight is prepared by using the published statistics of General Directorate of State Airport Authority for the years between 2002-2017. By using the curve fitting method, forecasting the number of the domestic, international and total aircraft movements, passenger and freight, between 2018-2023, is aimed. The obtained forecasting results are compared to DHMI’s forecasting results. The close results are observed.

1. Giriş

Havayolu taşımacılığı, ulaştırma sistemi içerisinde emniyetli, güvenilir, hızlı ve hizmet kalitesi açısından daha memnun edici olması nedeniyle insanlar için giderek daha fazla tercih edilmektedir. Özellikle iş amacıyla çıkılan seyahatlerde daha da önem kazanmaktadır. Yolcu talebinin giderek artması ile operasyondaki uçak sayısı da eş zamanlı

olarak artış göstermektedir. Her yıl giderek büyüyen hava taşımacılığı için gelecekte karşılaşılabilecek her türlü sorun ve talep önceden belirlenmelidir. Gelecekteki belirsizlikler için yapılacak en iyi tahminleme yani öngörü ile bundan sonraki adımların ihtiyaçlara yönelik olarak daha iyi şekilde planlanması sağlanabilecektir. Planlamanın yapılabilmesi

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: cgiriftinoglu@eskisehir.edu.tr

için de geleceğin en doğru şekilde tahmin edilmesi gerekmektedir.

Ülkemiz, coğrafi konumunun getirmiş olduğu üstünlük sayesinde hava taşımacılık sektöründe giderek artan hava trafiği sayısı ile önem kazanmaktadır. Hem transit uçuşlara imkan tanıyan coğrafi konumu hem de havayolu ulaşımına talebin en çok arttığı bölgeye yakın olması nedeniyle hava taşımacılık sektöründe göz önündedir. Dünyada 2016 yılındaki havalimanı yolcu trafiğine göre 11. sırada, Avrupa da ise 5. sırada yer almaktadır. Ayrıca Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı'nın (ICAO-International Civil Aviation Organization) 2016 yıllık raporuna göre, dünyada, ücretli yolcu-kilometre sıralamasında 10., ücretli ton-kilometre sıralamasında 11., yük ton-kilometre sıralamasında ise 14. sırada yerini almaktadır. Havayolu Yolcu Taşıma Kapasitesi ile Küresel Rekabetçilik Raporu'na göre 138 ülke arasında da 16. sıradadır.

Eurocontrol'ün 2018-2024 yılları için yapmış olduğu istatistiki çalışmada, Avrupa'daki uçuş operasyon sayısının yıllık % 2,3 oranında büyümesi tahmin edilmektedir. Aynı çalışmada, Türkiye'nin uçuş operasyon sayısının 2017 yılına kıyasla, kısa vadede ortalama % 6 oranında, orta vadede ise yaklaşık % 4,9 oranında yıllık büyüme göstermesi beklenmektedir. Hava taşımacılığı açısından öneme sahip olan ülkemizin, iç hat, dış hat ve toplam olmak üzere yolcu, uçak ve yük sayısına ilişkin doğru tahminlemenin yapılması ve böylece gelecek için öngörünün sağlanması önem kazanmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, birçok farklı tahmin yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Önder ve Hasgöl (2009), klasik zaman serisi analizinden Box-Jenkins modeli ile yapay sinir ağları tahmin yöntemlerini kullanarak 2008-2010 yılları için Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı için bir araştırma yapmıştır. Aylık zaman serisi verileri dikkate alındığında, Winter'in mevsimsel üstel düzeltme tekniği ile yapay sinir ağları yönteminin iki başarılı tahmin yöntemi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Phyoe ve ark. (2016), Singapur uçuş bilgi bölgesi için 2015 yılına ait verileri kullanarak üç farklı tahmin yöntemi; üstel trend, ARIMA ve ARIMAX ile gelecek 15 yıl için beklenen hava trafik sayısını öngörmüş ve elde edilen sonuçları karşılaştırmıştır.

Dantas ve ark. (2016), hava taşımacılık endüstrisine daha doğru ve kesin talep tahmini elde etmek için Bagging (Bootstrap aggregating) ve Holt Winters yöntemlerini birleştirerek kullanmıştır. Önerilen yaklaşım 14 ülkeden alınan veriler üzerinde test edilmiş ve sonuçlar SARIMA, Holt Winters gibi toplam 5 yöntem ile ortalama mutlak yüzdelik hata kullanılarak karşılaştırılmıştır. Bagging Holt Winters yöntemi ile elde edilen sonuçların daha doğru olduğu sonucuna varılmıştır.

Nai ve ark (2017), Çin'deki artan hava trafiği için EMD-SARIMA'ya dayalı bir tahmin modeli yaklaşımı önermiştir. Diğer kullanılan yaygın tahmin yöntemleri ile karşılaştırılmış ve önerilen model yaklaşımının avantajları kanıtlanmıştır.

Madhwal ve Avdeeva (2017) ise yaptıkları çalışmada, bölgesel yolcu trafiği ve gerekli uçak sayısını tahmin etmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, bölgesel

olarak ihtiyaç duyulan uçak sayısı ile birlikte, havayolu şirketlerinin uçak filolarını oluştururken hangi uçak modellerinin (geniş, dar, küçük gövdeli) o bölgenin ihtiyacını karşılayabileceği yönünde tahminler yaparak öneriler getirmişlerdir.

Yumakoğulları ve ark. tarafından Türkiye'deki havayolu yolcu ve kargo trafiğinin 11 yıllık bir periyottaki büyümesi araştırılmıştır. Bu büyüme durumunda ihtiyaç duyulacak uçak sayısı, modelleri ve bu uçaklara hizmet verecek bakım onarım merkezlerinin kapasitesi ve bu merkezlerin çevre ülkelerle birlikte piyasa potansiyeli analiz edilmiştir.

Kuzu ve Yıldırım (2017) ise, Türkiye'de havayolu ulaşım talebinin tahmini üzerine yaptıkları çalışmada zaman seri analizi tekniklerinden Box-Jenkins ve gri tahmin yöntemlerini kullanılmıştır. Belirledikleri modeller ile elde edilen tahminleri, gözlenen değerler ile modellerinin sağlıklı tahminlerde bulunduğunu göstermişlerdir.

Havacılık sektöründe yolcu talebi tahmini için bir diğer çalışma da Efendigil ve Eminler (2017) tarafından yapılmıştır. Çalışmada yapay zekâ teknikleri ile ekonometrik bir model olan regresyon tekniği karşılaştırılmıştır. Sonuçta, yolcu tahmini için en başarılı ve güvenilir sonuçları "yapay sinir ağları" tekniğinin verdiği bulunmuştur.

Yapılan çalışmalara bakıldığında, planlama ve kontrol işlemlerinde önemli bir araç olan tahminlemenin havacılık sektöründeki tartışılmaz önemi de vurgulanmaktadır. Tahminleme ya da diğer bir deyişle öngörü, gelecek ile ilgili belirsizliklerin aydınlanması, değerlendirilmesi açısından da kritik önem taşımaktadır. Bu çalışmada da, havayolu taşımacılığında önemi büyük olan ülkemizin iç hat, dış hat ve toplam olmak üzere uçak, yolcu ve yük sayılarının 2018-2023 yılları için eğri uydurma yöntemi kullanılarak tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada farklı eğri uydurma yöntemleri denenmiş ve uygulanabilirlikleri araştırılmıştır.

2. Yöntem

2.1. Eğri Uydurma Yöntemi

Mühendislik başta olmak üzere sosyal bilimler ve havacılık gibi birçok alanda iki değişken arasındaki ilişkiyi bulmaya yönelik problemler görülmektedir. Havacılıkta özellikle havayolu ulaşım talebi, yolcu, trafik, yük tahmini, meteorolojik şartların tahminlenmesi ve bu durumdan etkilenen uçuş operasyon gecikmelerinin, yakıt tüketimi, emisyon ve maliyet tahminlenmesi gibi bir çok çalışma yer almaktadır (Kuzu&Yıldırım, 2016; Lee&Zhong 2015, Qin&Yu, 2015, Yong vd. 2017).

Eğri uydurma yöntemi, verilerin $(x_i, y_i), i = 1, \dots, n$ şeklinde nokta çiftleri olarak elde edilmesi durumunda, bu değerler kullanılarak ortaya konan bir fonksiyona en yakın başka bir fonksiyonun belirlenmesi süreci olarak tanımlanır. Daha genel bir ifadeyle eğri uydurma yöntemi, herhangi iki değişken x ve y arasındaki ilişki ya da kuralın, verilen gözlem değerlerinden oluşan veri seti kullanılarak bulunmasıdır. Kısacası, iki değişken arasındaki ilişkinin cebirsel denklemlerle gösterilmesi anlamına gelir. Eğri uydurma için literatürde bulunan yöntemler, grafik yöntemi, grup ortalamaları yöntemi, momentler yöntemi ve

en küçük kareler yöntemi olmak üzere dört başlık altında toplanabilir.

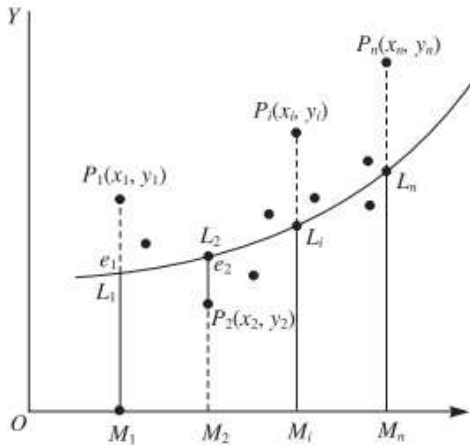
Bu çalışmada; bu dört yöntemden, tek bir çözüm kümesi veren ve sistematik bir prosedür olması nedeniyle de literatürde en çok yer alan yöntemlerden birisi olan En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi'nin kullanılması amaçlanmıştır.

En küçük kareler yöntemini kısaca ifade edebilmek için Şekil 1 ile verilen grafiği ele alalım (Gangwar, 2015). Farz edelim, verilen $(x_1, y_1), (x_2, y_2), \dots, (x_n, y_n)$ veri setine uydurulmak istenen eğri,

$$y = a + bx + cx^2 + \dots + kx^m$$

olsun. Aşağıdaki Şekil 1'de görüldüğü gibi herhangi bir $(x = x_i)$ 'deki gözlenmiş değerlerin ordinatı $y_i = P_i M_i$, buna karşılık fit edilen eğri üzerindeki uygun değer (beklenen ya da hesaplanan değer) ise $a + bx_i + cx_i^2 + \dots + kx_i^m = L_i M_i$ 'dir. Dolayısıyla gözlemlenmiş değer ile beklenen değer arasındaki $P_i M_i - L_i M_i$ farkı $(x = x_i)$ 'deki hata olarak ifade edilir ve e_i ile gösterilir.

Şekil 1. En Küçük Kareler Prensibi

Açıkça görülmektedir ki bu hataların bazıları pozitif, bazıları ise negatif değer alacaklardır. Dolayısıyla toplam hatadan söz edebilmek için her birinin karesi alınarak hata kareler toplamı yani $S = e_1^2 + e_2^2 + \dots + e_n^2$ dikkate alınır. Bu durumda veriyle en iyi uyuşan eğri, e_i (hatalar) 'leri mümkün olduğunca küçük olan, bir başka deyişle hataların kareleri toplamı S 'i minimum yapan eğridir. Hata kareler toplamını minimize etmeyi amaçlayan bu yöntem, "en küçük kareler yöntemi" olarak bilinir.

Bu çalışmada, Devlet Hava Meydanları İşletmesi'nin (DHMI) Türkiye geneli havalimanları için yayımladığı istatistiklerden yararlanarak elde edilmiş hava taşımacılığı verileri kullanılmıştır. Bu veri seti; 2002-2017 yıllarına ait, iç hat, dış hat ve toplam olmak üzere uçak, yolcu ve yük trafiğinden oluşmaktadır (Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3). Mevcut veriler incelendiğinde, zaman serisinin bir trend bileşenine sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle lineer, karesel, kübik, üstel vb. birçok eğri tahmin modelleri kullanılmıştır. Dolayısıyla da alt bölümde bu çalışmada kullanılan tüm modeller ve bunlardan bir kaçını için en küçük kareler yöntemi ile gerçekleştirilen eğri uydurma prosedürü gösterilecektir.

Tablo 1. İç Hat, Dış Hat ve Toplam Uçak Trafik Sayıları (2002-2017)

Yıl	Toplam	İç Hat	Dış Hat
2002	376579	157953	218626
2003	374987	156582	218405
2004	449493	196207	253286
2005	551980	265113	286867
2006	627401	341262	286139
2007	688468	365177	323291
2008	741765	385764	356001
2009	788469	419422	369047
2010	919411	497862	421549
2011	1042369	579488	462881
2012	1093047	600818	492229
2013	1223795	682685	541110
2014	1345954	754259	591695
2015	1456673	832958	623715
2016	1452995	886228	566767
2017	1535568	903617	629892

Tablo 2. İç Hat, Dış Hat ve Toplam Yolcu Sayıları (2002-2017)

Yıl	Toplam	İç Hat	Dış Hat
2002	33783892	8729279	25054613
2003	34443655	9147439	25296216
2004	45057371	14460864	30596507
2005	55572426	20529469	35042957
2006	61655659	28774857	32880802
2007	70296532	31949341	38347191
2008	79438289	35832776	43605513
2009	85508508	41226959	44281549
2010	102800392	50575426	52224966
2011	117620469	58258324	59362145
2012	130351620	64721316	65630304
2013	149430421	76148526	73281895
2014	165720234	85416166	80304068
2015	181074531	97041210	84033321
2016	173743537	102499358	71244179
2017	190268438	105024785	85243652

Tablo 3. İç Hat, Dış Hat ve Toplam Yük Trafik Sayıları (2002-2017)

Yıl	Toplam	İç Hat	Dış Hat
2002	896865	181262	715603
2003	964080	188979	775101
2004	1164349	26279	901559
2005	1304241	324597	979644
2006	1360550	389206	971344
2007	1546184	414294	1131890
2008	1644014	424555	1219459
2009	1726345	484833	1241512
2010	2021076	554710	1466366
2011	2249473	617834	1631639
2012	2249133	633076	1616057
2013	2595317	744028	1851289
2014	2893000	810858	2082142
2015	3072831	871327	2201504
2016	3076914	857335	2219579
2017	3270670	922677	2347992

2.2. Lineer Model ve Eğri (Doğru) Uydurma Prosedürü

$(x_1, y_1), (x_2, y_2), \dots, (x_n, y_n)$ veri setine uydurulan lineer model

$$y = a + bx \quad (1)$$

şeklinde gösterilsin. Dolayısıyla x_1 değerine karşılık gelen teorik değer bir başka değişle tahmini değer y_{λ_1} ile işaret edildiğinde gerçekleşen hata değeri $e_1 = y_1 - y_{\lambda_1}$ olacaktır. Böylece,

$$e_1 = y_1 - (a + bx_1)$$

$$e_1^2 = (y_1 - a - bx_1)^2$$

:

$$e_n^2 = (y_n - a - bx_n)^2$$

olmak üzere, hata kareler toplamı S

$$S = e_1^2 + e_1^2 + \dots + e_n^2$$

$$S = \sum_{i=1}^n e_i^2$$

$$S = \sum_{i=1}^n (y_i - a - bx_i)^2$$

şeklinde elde edilir. En küçük kareler prensibine göre de hata kareler toplamı olan S 'nin minimizasyonunu sağlayan a ve b katsayılarını bulabilmek için,

$$\frac{\partial S}{\partial a} = 0 \quad (2)$$

$$\frac{\partial S}{\partial b} = 0 \quad (3)$$

(2) ve (3) eşitliklerinin çözümü ile

$$\sum y = na + \sum x \quad (4)$$

$$\sum xy = a \sum x + b \sum x^2 \quad (5)$$

denklemleri elde edilir. (4) ve (5) denklemleri "normal denklemler" olarak ifade edilir ve bu denklemlerin çözümünden a ve b katsayılarına ulaşılmış olur. Bu katsayıları (1)'de yerine koyduğumuzda da veriye en iyi uyan doğru denklemi elde edilmiş olur.

2.3. Karesel Model ve Eğri Uydurma Prosedürü

$(x_1, y_1), (x_2, y_2), \dots, (x_n, y_n)$ veri setine fit edilen (uydurulan) model,

$$y = a + bx + cx^2 \quad (6)$$

şeklinde ikinci dereceden bir parabol ile gösterilsin. Dolayısıyla x_1 değerine karşılık gelen teorik değer bir başka değişle tahmini değer y_{λ_1} ile işaret edildiğinde değeri $e_1 = y_1 - y_{\lambda_1}$ olacaktır. Böylece,

$$e_1 = y_1 - (a + bx_1 + cx_1^2)$$

$$e_1^2 = (y_1 - a - bx_1 - cx_1^2)^2$$

:

$$e_n^2 = (y_n - a - bx_n - cx_n^2)^2$$

olmak üzere, hata kareler toplamı S

$$S = e_1^2 + e_1^2 + \dots + e_n^2$$

$$S = \sum_{i=1}^n e_i^2$$

$$S = \sum_{i=1}^n (y_i - a - bx_i - cx_i^2)^2$$

şeklinde elde edilir. En küçük kareler prensibine göre de hata kareler toplamı olan S 'nin minimizasyonunu sağlayan a ve b katsayılarını bulabilmek için, $\frac{\partial S}{\partial a} = 0$, $\frac{\partial S}{\partial b} = 0$ ve $\frac{\partial S}{\partial c} = 0$ eşitliklerinin çözümü ile

$$\sum y = na + b \sum x + c \sum x^2 \quad (7)$$

$$\sum xy = a \sum x + b \sum x^2 + c \sum x^3 \quad (8)$$

$$\sum x^2 y = a \sum x^2 + b \sum x^3 + c \sum x^4 \quad (9)$$

denklemleri elde edilir. (7), (8) ve (9) denklemlerinin çözümünden a , b ve c katsayılarına ulaşılmış olur. Bu katsayıları (6)'da yerine koyduğumuzda da veriye en iyi uyan parabol denklemi elde edilmiş olur. 2.4. Üstel Model ve Eğri Uydurma Prosedürü

Veriye fit edilmek istenen üstel model

$$y = ae^{bx}$$

şeklinde olsun. Her iki tarafın logaritmasını almak suretiyle,

$$\log_{10} y = \log_{10} a + bx \log_{10} e$$

$$Y = A + Bx \quad (10)$$

şeklinde lineer modele dönüşmüş olur. Burada $Y = \log_{10} y$, $A = \log_{10} a$ ve $B = b \log_{10} e$ 'dir. Böylece (10) denklemi için normal denklemler,

$$\sum Y = nA + \sum x$$

$$\sum xY = A \sum x + B \sum x^2$$

şeklinde olur ve bu iki denklemin çözümünden elde edilen A ve B değerlerinden,

$$a = \text{antilog} A \quad \text{ve} \quad b = \frac{B}{\log_{10} e}$$

katsayılarına ulaşılır (Gangwar, 2015).

Çalışmada kullanılan modeller Lineer, Karesel ve Üstel modellerle sınırlı kalmayıp, söz konusu veriye aşağıdaki modeller de uydurulmuştur.

Logaritmik $Y = a + blnx$

Kübik $Y = a + bx + cx^2 + dx^3$

Ters $Y = a + b/x$

Birleşik $Y = ab^x$

Kuvvet $Y = ax^b$

S $Y = \exp(a + b/x)$

Büyüme $Y = \exp(a + b^x)$

Çalışmada fit edilen 10 model arasında seçim yapabilmek, bir başka değişle öngörü yeteneklerini karşılaştırabilmek için model seçim kriterlerinden Hata Kareler Ortalaması (Mean Squared Error, MSE) ve Ortalama Mutlak Yüzdelik Hata (Mean Absolute Percentage Error, MAPE) kullanılmıştır. Bu iki seçim kriteri, literatürde en çok kullanılanlardan olup, MSE ölçeğe bağlı iken MAPE değeri ölçekten bağımsızdır.

Ortalama Karesel Hata:

$$MSE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n e_i^2 = \frac{S}{n}$$

Ortalama Mutlak Yüzdellik Hata ise $p_i = \frac{|e_i|}{y_i}$ olmak üzere,

$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n 100 \cdot p_i$$

şeklinde hesaplanır.

Veriye uyan 10 farklı eğriden en düşük MAPE ya da MSE değerine sahip eğri seçilerek, ileriye dönük tahmin yapılır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu çalışmada Devlet Hava Meydanları İşletmesi'nin Türkiye geneli havalimanları için yayımladığı istatistiklerden yararlanarak elde edilmiş hava taşımacılığı verileri kullanılmıştır. Bu veri seti; 2002-2017 yıllarına ait, iç hat, dış hat ve toplam olmak üzere uçak, yolcu ve yük trafiğinden oluşmaktadır. Toplam uçak, yolcu ve yük sayısında transit uçuş, yolcu ve yük sayıları dahil edilmemiştir.

Çalışmada, eğri uydurmak bir başka deyişle 10 farklı modeli tahmin etmek, onlara uygun MSE ve MAPE değerlerini hesaplamak ve grafiklerini çizdirmek için Mathematica V11.3'te program yazılmıştır.

2018-2023 yılların ait uçak trafik, yolcu trafik ve yük trafik sayılarına ait elde edilen tahminler Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da toplam, iç hat ve dış hat olmak üzere verilmiştir.

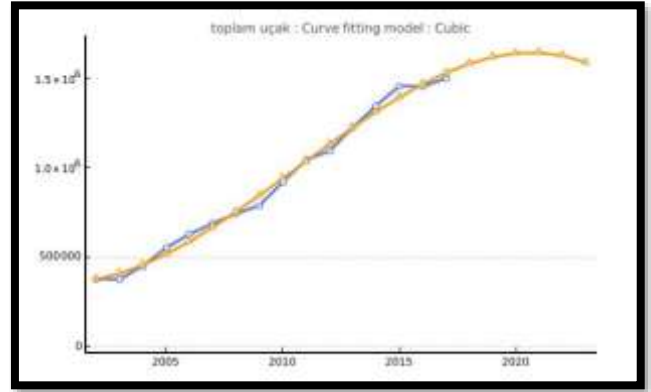
Tablo 4.

Toplam, İç Hat, Dış Hat Uçak Trafik Tahminleri (2018-2023)

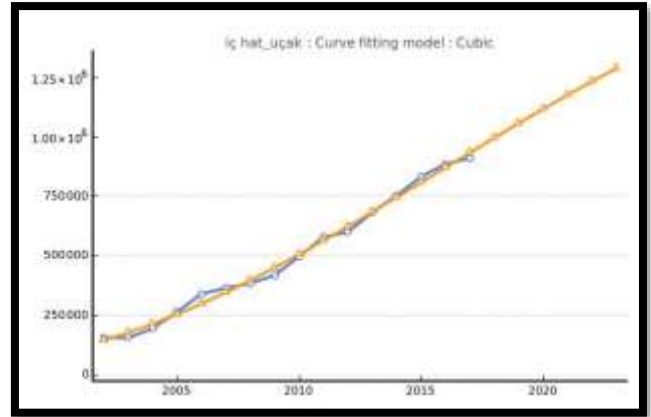
	Toplam	İç Hat	Dış Hat
Eğri Tahmin Modeli	Kübik	Kübik	Karesel
2018	1580999	995921	656290
2019	1618052	1057174	684416
2020	1639166	1117292	712437
2021	1642440	1175926	740353
2022	1625967	1232727	768165
2023	1587844	1287347	795872

Ayrıca uçak, yolcu ve yük trafiği için eğri tahmin modelleri, katsayıları ve model seçim kriterleri değerleri Ek 1, Ek 2 ve Ek 3'te detaylı şekilde gösterilmektedir. Model seçim kriterlerinden MAPE ve MSE'si en düşük değere sahip olan modellerin seçilmesiyle, belirlenen eğriye uygun öngörü değerleri elde edilmiştir. Söz konusu 9 değişken için veriye uyuşan 10 farklı eğriden, genellikle veriye en iyi uyan eğri kübik ve karesel modeller olmuştur. En iyi uyan bu eğri grafikleri ise Şekil 2 (a,b,c,d), Şekil 3 (a,b,c,d) ve Şekil 4 (a,b,c)'te verilmiştir.

Şekil 2a. Toplam Uçak Trafığı (Kübik) Tahmini

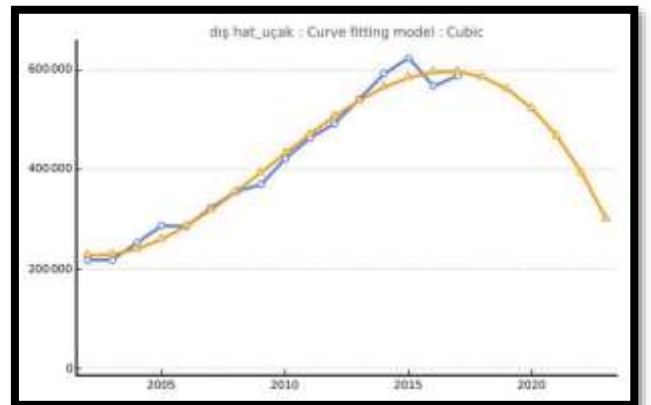

Şekil 2b. İç Hat Uçak Trafığı (Kübik) Tahmini

Toplam uçak ve iç hat uçak trafiği değişkenleri için uydurulan 10 eğriden en küçük MSE ve MAPE değerlerine sahip eğriler kübik olmuştur.

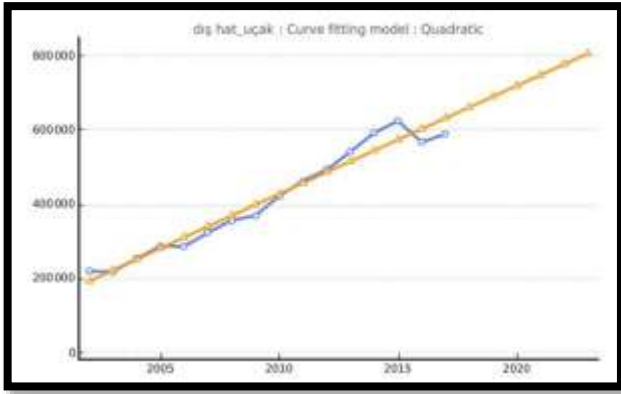
Şekil 2c. Dış Hat Uçak Trafığı (Kübik) Tahmini

Dış hat uçak trafiği için kübik formunun MAPE değerinin düşük olmasına rağmen 2018-2023 öngörü değerlerinin giderek azalacağı görülmüştür (Şekil 2c). Bu nedenle, kübikten sonra en düşük MAPE ve MSE değerine sahip karesel eğrinin öngörü değerlerinin kullanılmasının daha uygun olacağına karar verilmiştir (Şekil 2d).

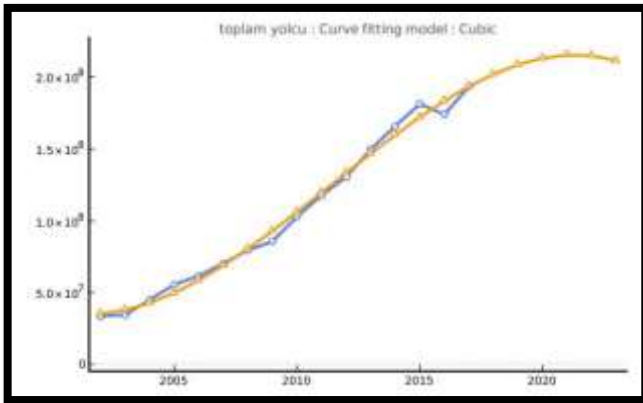
Şekil 2d. Dış Hat Uçak Trafikliği (Karesel) Tahmini

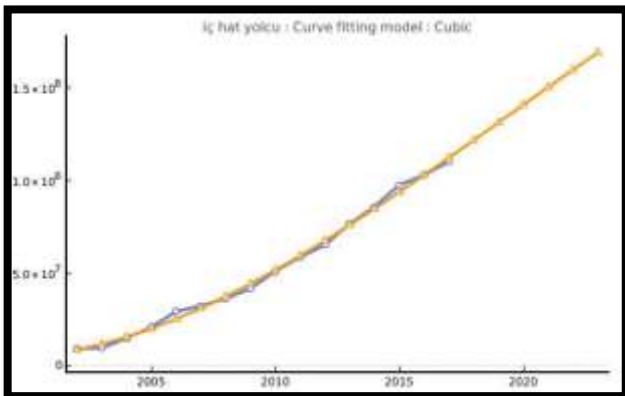
Tablo 5. Toplam, İç Hat, Dış Hat Yolcu Trafik Tahminleri (2018-2023)

	Toplam	İç Hat	Dış Hat
Eğri Tahmin Modeli	Kübik	Kübik	Karesel
2018	201732848	121240813	91736810
2019	208392218	130745930	96828549
2020	212945870	140265254	102005224
2021	215116267	149753336	107266832
2022	214625867	159164725	112613375
2023	211197133	168453974	118044853

Şekil 3a. Toplam Yolcu Trafikliği (Kübik) Tahmini

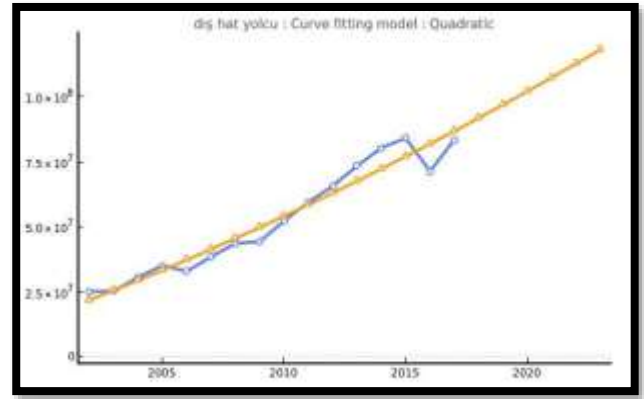
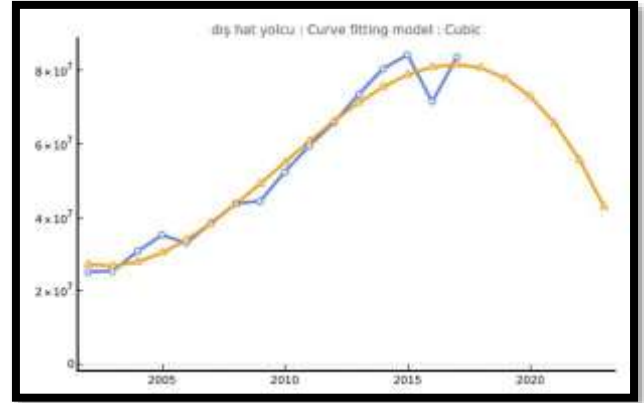

Şekil 3b. İç Hat Yolcu Trafikliği (Kübik) Tahmini

Toplam yolcu ve iç hat yolcu trafiği değişkenleri için uydurulan 10 eğriden en küçük MSE ve MAPE değerlerine sahip eğriler kübik olmuştur (Şekil 3a ve Şekil 3b).

Şekil 3c. Dış Hat Yolcu Trafikliği (Kübik) Tahmini

Şekil 3d. Dış Hat Yolcu Trafikliği (Karesel) Tahmini

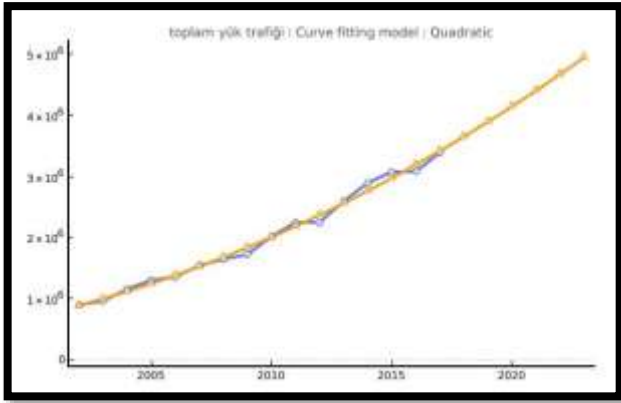
Görüldüğü gibi dış hat uçak trafiği ile aynı durum dış hat yolcu trafiği için de geçerli olmuş, kübik eğrinin MSE ve MAPE değerleri daha düşük olmasına rağmen, karesel eğrinin daha iyi uyduğu gözlenmiştir. Söz konusu seçilen kübik ve karesel modellerle yapılan tahminler Şekil 3c ve Şekil 3d ile gösterilmiştir.

Tablo 6. Toplam, İç Hat, Dış Hat Yük Trafik Tahminleri (2018-2023)

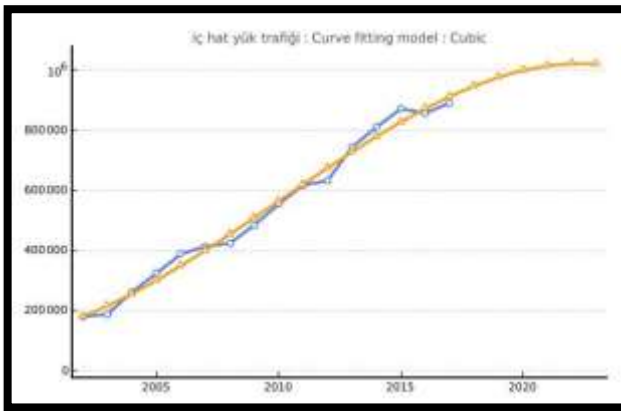
	Toplam	İç Hat	Dış Hat
Eğri Tahmin Modeli	Karesel	Kübik	Karesel
2018	3648461	947445	2665622
2019	3890617	976653	2853589
2020	4140994	999282	3049413
2021	4399590	1014604	3253096
2022	4666407	1021886	3464638
2023	4941445	1020399	3684038

Şekil 4a, Şekil 4b ve Şekil 4c de ise, toplam, iç ve dış hat yük trafiği değişkenleri için 10 eğriden veriye en iyi uyan, en küçük MSE ve MAPE değerlerine sahip eğriler gösterilmiştir.

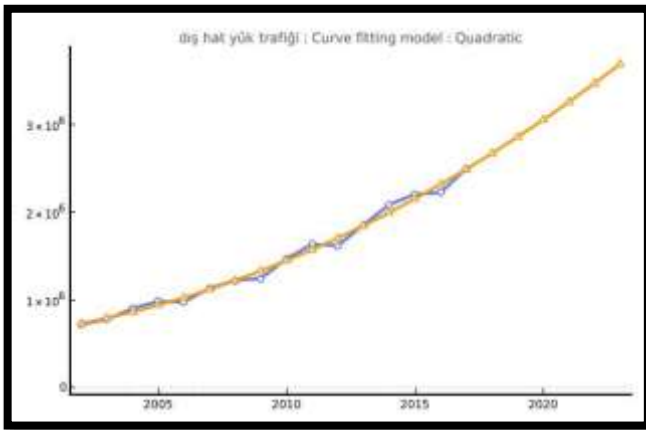
Şekil 4a. Toplam Yük Trafığı (Karesel) Tahmini

Şekil 4b. İç Hat Yük Trafığı (Kübik) Tahmini

Şekil 4c. Dış Hat Yük Trafığı (Karesel) Tahmini

Tablo 7'de DHMİ'nin 2019 ve 2020 yılları için yapmış olduğu tahminler ile bu çalışma sonucunda elde edilen tahminler karşılaştırılmıştır. Çalışmada elde edilen değerlerin DHMİ'nin yapmış olduğu tahmini değerlere yakınlık gösterdiği gözlemlenmiştir. Çalışmada 2019 yılı için elde edilen tahminler, DHMİ'nin tahminlerine göre toplam uçak trafiği için % 4, toplam yolcu trafiği için %10,6 ve toplam yük trafiği için %1,21 fark göstermektedir. 2020 yılı için ise, % 6, % 13,5 ve % 0,2 sırasıyla toplam uçak, yolcu ve yük trafiği için gözlenen farklardır. Ayrıca iç hat ve dış hat uçak, yolcu ve yük trafikleri için fark değerleri Tablo 4'te verilmiştir. DHMİ istatistiklerinde sadece 2019 ve 2020 yılı tahminlerinin bulunması nedeniyle karşılaştırma

bu yıllar için yapılmıştır. Çalışma sonuçlarının, DHMİ'nin tahminleri ile yakınlık göstermesi, çalışmanın doğruluk ve geçerliliğinin pekiştirilmesi açısından önem kazanmıştır.

Tablo 4. 2019 ve 2020 Yılları için DHMİ Tahminleri ile Çalışma Tahminlerinin Karşılaştırılması

	2019/2020	DHMİ	EĞRİ UYDURMA	FARK (%)
UÇAK TRAFİĞİ	Toplam	1.692,689	1.618,052	4,41
	İç Hat	1.010,899	1.057,174	-4,58
	Dış Hat	671.790	684.416	-1,88
YOLCU TRAFİĞİ	Toplam	233.161,291	208.392,218	10,62
	İç Hat	129.599,780	130.745,930	-0,88
	Dış Hat	103.561,511	968.285,49	6,50
YÜK TRAFİĞİ	Toplam	4.149,730	4.140,994	0,21
	İç Hat	1.088,418	976.653	10,27
	Dış Hat	2.849,937	2.853,589	-0,13

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada DHMI'nin 2002-2017 yıllarına ait, iç hat, dış hat ve toplam olmak üzere uçak, yolcu ve yük trafiği için yayımladığı veriler kullanılmıştır. Çalışmada eğri uydurma yöntemi uygulanmıştır. 10 farklı modeli tahmin etmek, onlara uygun MSE ve MAPE değerlerini hesaplamak ve grafiklerini çizdirmek için Mathematica V11.3'te program yazılmıştır.

Çalışmada toplam uçak trafiğinde 2019 yılı için %2,34; 2020 yılında %1,30; 2021 yılında ise %0,2 oranında artış görülmesi beklenirken; 2022 ve 2023 yıllarında bir önceki yıllara göre ortalama % 1,5 oranında azalma olacağı tahmin edilmiştir. Toplam yolcu sayısında ise 2019 yılında %3,3, 2020 yılında %2,18; 2021 yılında %1 oranında artış olması beklenirken; 2022 yılında %0,2 ve 2023 yılında %1,6 oranında azalma öngörülmüştür. Toplam yük trafiğinin ise son beş yıl içinde ortalama %6 oranında artış göstermesi beklenmektedir.

Literatür taramasında Kuzu&Yıldırım (2017) ve Efendigil&Eminler (2017)'in aynı veri setini kullanarak yaptıkları çalışmalar görülmektedir.

Kuzu&Yıldırım 'ın çalışmasında Box Jenkins modelleri ile gri tahminleme yöntemleri kullanılmış ve sadece 2017 yılına ait öngörü yapılmıştır. Efendigil&Eminler ise, 2015 yılına kadar olan verileri kullanarak yapay sinir ağları tekniği ile elde edilen RMSE değerinin diğer tekniklere göre daha düşük değer verdiğini göstermiştir.

Bu çalışmada ise, aynı veri setini kullanan diğer iki çalışmadan farklı olarak 2019-2020 yıllarına ait öngörüler yapılmış ve DHMI'nin öngörülerini ile karşılaştırılmıştır.

Çalışmada 2019 yılı için elde edilen tahminler, DHMİ'nin tahminlerine göre toplam uçak trafiği için % 4, toplam yolcu trafiği için %10,6 ve toplam yük trafiği için %1,21 fark göstermektedir. 2020 yılı için ise, % 6, % 13,5 ve % 0,2 sırasıyla toplam uçak, yolcu ve yük trafiği için gözlenen farklardır. Çalışma sonuçlarının, DHMİ'nin tahminleri ile yakınlık göstermesi, çalışmanın doğruluk ve geçerliliğinin pekiştirilmesi açısından önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Dantas, TM., Oliveria FLC., & Rpolho HMV. (2017). Air transportation demand forecast through Bagging Holt Winters methods. *Journal of Air Transport Management*, (59), 116-123.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Resmi websitesi, (Erişim: 10.07.2018), <http://www.dhmi.gov.tr/istatistik.aspx>
- Efendigil, T., & Eminler, Ö.M. (2017). Havacılık sektöründe talep tahmininin önemi: yolcu talebi üzerine bir tahmin modeli. *Tarım ve Gıda Değer Zincirlerinde Yöneyem Araştırmaları ve Endüstri Mühendisliği Özel Sayısı*, 12 (özel sayı), 14-30.
- Eurocontrol Seven Year Forecast (2018-2024), Flight Movements and Service Units. (Erişim: 22.07.2018), <https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/content/documents/official-documents/forecasts/seven-year-flights-service-units-forecast-2018-2024-Feb2018.pdf>
- Gangwar H.S. (2015). *Textbook of Engineering Mathematics-III*.(Erişim:25.06.2018), <https://www.newagepublishers.com/samplechapter/001938.pdf>
- International Civil Aviation Organization (2006). *Manual on Air Traffic Forecasting- Doc. 8991*, Third Edition.
- Kuzu, S., & Yıldırım, B.F., (2017). Box-Jenkins ve gri tahmin yöntemleri ile Türkiye'de hava yolu ulaşım talebinin tahmini. *Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 36-49.
- Lee, Y. X. & Zhong, Z.W. (2016). A study of the relationship between adverse weather conditions and flight delay. *Journal of Advances in Technology and Engineering Research*, 2(4), 113-117.
- Madhwal Y., & Avdeeva Z. (2017). Planning in aircraft industry based on prediction of air traffic. *Procedia Computer Science*, (122), 1047-1054.
- Murphy, C.M., Miller, B., and Sherry, L. (2015). Effects of Fuel Price on Total Fuel Burn and System Capacity- An Analysis of Advanced Engine and Airframe Technology and Airline Responses to Changes in Fuel Price, 5th AIAA Aviation Technology, Integration, and Operations Conference.
- Nai, W., Liu, L., Wang S., & Dong, D. (2017). An EMD-SARIMA-Based Modeling Approach for Air Traffic Forecasting. *Algorithms*, 10 (4), 139. doi:10.3390/a10040139
- Önder, E., & Hasgöl, Ö. (2009). Yabancı ziyaretçi sayısının tahmininde box jenkins modeli, winters yöntemi ve yapay sinir ağlarıyla zaman serisi analizi. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 20(62), 62-83.
- Önder E., & Kuzu, S. (2014). Forecasting air traffic volumes using smoothing techniques, *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 7(1), 65-85.
- Phyoe, SM., Guo R., & Zhong ZW. (2016). An air traffic forecasting study and simulation, *International Journal of Science and Technology*, 2(3), 55-69.
- Qin, Q., & Yu, H. (2015). A Statistic Analysis of Flight Delays of Major US Airports: Illustrated by the Example of the JFK Airport, Proceedings of 4th International Conference on Logistics, Informatics and Service Science, 469-474.
- Tong, L., Ying, C., & Qian, W. (2017). A Curve Fitting Method for Evaluating Pilot Operation Quality. *International Conference on Mechatronics and Intelligent Robotics*, (2), 93-101.
- Ulaşan ve Erişen Türkiye (2017). *Havacılık ve Uzay Teknolojileri*.(Erişim:06.06.2012), <http://www.udhb.gov.tr/images/faaliyet/a5ec26a31a72281.pdf>
- Yumakoğulları, Ö., Aydemir R., & Güloğlu, B. (2015). The development of turkish air traffic fleet and mro market, *KOSBED*, (30), 31 – 50.

Ek 1. Uçak Trafikliği İçin Eğri Tahmin Modelleri, Katsayıları ve Model Seçim Kriter Değerleri

Eğri Tahmin Modelleri	Uçak Trafikliği		β_0	β_1	β_2	β_3	Ort. Mutlak Yüzdellik Hata (%) (MAPE)	Ort. Karesel Hata (MSE)
Lineer	$Y = \beta_0 + \beta_1 t$	Toplam	210689.6	82804.9			4.2	1989815084
		İç hat	46894.9	53545.1			6.3	852501284
		Dış hat	164794.6	29068.6			4.9	706527332
Logaritmik	$Y = \beta_0 + \beta_1 \ln t$	Toplam	39315	456557			19.4	2599347019
		İç Hat	-60849.6	293626			25.7	11440727628
		Dış Hat	101162.8	162084.7			13.8	3400117608
Ters	$Y = \beta_0 + \beta_1/t$	Toplam	1.15*10 ⁶	-1.13*10 ⁶			35.1	77392550212
		İç Hat	656090.8	-729130.4			46.1	32870123556
		Dış Hat	497717.5	-406254.3			25.6	9851459200
Karesel	$Y = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 t^2$	Toplam	265574.4	64510	1076		3.9	1576341088
		İç Hat	102575.4	34985	1091.8		5.1	426972515
		Dış Hat	162123.8	29958.9	-52.36		4.9	706426003
Kübik	$Y = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 t^2 + \beta_3 t^3$	Toplam	357832.9	7796.6	9169	-317.3	3.2	100538864
		İç Hat	119497	24582.9	2576	-58.2	4.9	407761783
		Dış Hat	238336	-16890.5	6632.9	-262.2	3.5	325716968
Birleşik	$Y = \beta_0 \beta_1^t$	Toplam	398251	1.09			6.9	4378632853
		İç Hat	184948	1.1105			10.2	1548019098
		Dış Hat	219520	1.07			6.4	1149897722
Kuvvet	$Y = \beta_0 t^{\beta_1}$	Toplam	189419.6	0.747			7.9	4697447517
		İç Hat	68152	0.933			8.7	1206220543
		Dış Hat	136165	0.536			8.2	1312905778
S	$Y = \exp(\beta_0 + \beta_1/t)$	Toplam	424821	-418296			35.1	77392550212
		İç Hat	241362	-268232			46.1	3287012356
		Dış Hat	183100	-149452.6			25.6	9851459200
Büyüme	$Y = \exp(\beta_0 + \beta_1^t)$	Toplam	77508	30462			4.2	1989815084
		İç Hat	17251.7	19698			6.3	852501284
		Dış Hat	60624.6	10693.7			4.9	706527332
Üstel	$Y = \beta_0 e^{\beta_1 t}$	Toplam	0.088	398251			6.9	4378632853
		İç Hat	0.104	184948			10.2	1548019098
		Dış Hat	0.068	219520			6.4	1149897722

Ek 2. Yolcu Trafikliği İçin Eğri Tahmin Modelleri, Katsayıları ve Model Seçim Kriter Değerleri

Eğri Tahmin Modelleri	Yolcu Trafikliği		β_0	β_1	β_2	β_3	Ort. Mutlak Yüzdellik Hata (%) (MAPE)
Lineer	$Y = \beta_0 + \beta_1 t$	Toplam	8.3*10 ⁶	1.13*10 ⁷			8.5
		İç hat	-7.7*10 ⁶	7.04*10 ⁶			14.6
		Dış hat	1.60*10 ⁷	4.32*10 ⁶			7.8
Logaritmik	$Y = \beta_0 + \beta_1 \ln t$	Toplam	-1.355*10 ⁷	6.18*10 ⁷			28.1
		İç Hat	-2.077*10 ⁷	3.80*10 ⁷			48.6
		Dış Hat	7.21*10 ⁶	2.37*10 ⁷			18.4
Ters	$Y = \beta_0 + \beta_1/t$	Toplam	1.37*10 ⁸	-1.51*10 ⁸			47.8
		İç Hat	7.18*10 ⁷	-9.30*10 ⁷			80.5
		Dış Hat	6.52*10 ⁷	-5.87*10 ⁷			31.7
Karesel	$Y = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 t^2$	Toplam	2.183	6.86*10 ⁶	265453.9		4.6
		İç Hat	3.66*10 ⁶	3.25*10 ⁶	222986.7		5.4
		Dış Hat	1.81*10 ⁷	3.60*10 ⁷	42467		7.1
Kübik	$Y = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 t^2 + \beta_3 t^3$	Toplam	3.52*10 ⁷	-1.40*10 ⁶	1.44*10 ⁶	-46256	4.3
		İç Hat	5.86*10 ⁶	1.90*10 ⁶	416145.5	-7574	4.9
		Dış Hat	2.94*10 ⁷	-3.30*10 ⁶	1.02*10 ⁶	-38681	5.6
Birleşik	$Y = \beta_0 \beta_1^t$	Toplam	3.80*10 ⁷	1.112			9.4
		İç Hat	1.43*10 ⁷	1.141			19.5
		Dış Hat	2.51*10 ⁷	1.083			8.0

Kuvvet	$Y = \beta_0 t^{\beta_1}$	Toplam	1.32*10 ⁷	0.963	10.8
		İç Hat	3.077*10 ⁶	1.291	9.7
		Dış Hat	1.336*10 ⁷	0.657	11.7
S	$Y = \exp(\beta_0 + \beta_1/t)$	Toplam	5.04*10 ⁷	-5.58*10 ⁷	47.8
		İç Hat	2.64*10 ⁷	-3.42*10 ⁷	80.5
		Dış Hat	2.39*10 ⁷	-2.16*10 ⁷	31.7
Büyüme	$Y = \exp(\beta_0 + \beta_1 t)$	Toplam	3.05*10 ⁶	4.18*10 ⁶	8.5
		İç Hat	-2.83*10 ⁶	2.59*10 ⁶	14.6
		Dış Hat	5.88*10 ⁶	1.59*10 ⁶	7.8
Üstel	$Y = \beta_0 e^{\beta_1 t}$	Toplam	0.106	3.80*10 ⁷	9.4
		İç Hat	0.132	1.43*10 ⁷	19.5
		Dış Hat	0.080	2.50*10 ⁷	8.0

Ek 3. Yük Trafik İçin Eğri Tahmin Modelleri, Katsayıları ve Model Seçim Kriter Değerleri

Eğri Tahmin Modelleri	Yük Trafik		β_0	β_1	β_2	β_3	Ort. Mutlak
							Yüzdelerik Hata (%) (MAPE)
Lineer	$Y = \beta_0 + \beta_1 t$	Toplam	579892.7	168173.6			5.2
		İç hat	107743.9	50933.3			4.8
		Dış hat	472148.8	117240.2			6.3
Logaritmik	$Y = \beta_0 + \beta_1 \ln t$	Toplam	247637.3	919008.4			17.7
		İç Hat	-7085.9	285741.2			19.2
		Dış Hat	254723.4	633267			17.4
Ters	$Y = \beta_0 + \beta_1/t$	Toplam	2.49*10 ⁶	-2.3*10 ⁶			30.1
		İç Hat	694849	-729649			37.0
		Dış Hat	1.79*10 ⁶	-1.6*10 ⁶			28.3
Karesel	$Y = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 t^2$	Toplam	789510.1	98301.1	4110.1		2.91
		İç Hat	116970.8	47857.7	180.9		4.7
		Dış Hat	672539	50443.4	3929.2		3.0
Kübik	$Y = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 t^2 + \beta_3 t^3$	Toplam	844698.9	626101.4	8951.2	-189	2.96
		İç Hat	152362.8	26101.4	3285.4	-122	4.5
		Dış Hat	692336	38273.7	5665.8	-68.1	3.1
Birleşik	$Y = \beta_0 \beta_1 t$	Toplam	916748.5	1.087			4.2
		İç Hat	230651.3	1.095			10.5
		Dış Hat	688066.3	1.084			3.4
Kuvvet	$Y = \beta_0 t^{\beta_1}$	Toplam	483811.8	0.679			9.8
		İç Hat	106056.3	0.772			7.1
		Dış Hat	383614.2	0.642			11.0
S	$Y = \exp(\beta_0 + \beta_1/t)$	Toplam	917054	-841705.8			30.1
		İç Hat	255620.8	-268423.08			37.0
		Dış Hat	661433.2	-573282.6			28.3
Büyüme	$Y = \exp(\beta_0 + \beta_1 t)$	Toplam	213330.6	61867.6			5.2
		İç Hat	39636.8	18737.3			4.8
		Dış Hat	173693.9	43130.3			6.3
Üstel	$Y = \beta_0 e^{\beta_1 t}$	Toplam	0.0838	916748.6			4.2
		İç Hat	0.0907	230651.3			10.5
		Dış Hat	0.0811	688066.3			3.4

Araştırma Makalesi • Research Article

Ebeveyn Tutumlarını Algılama ve İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

The Relationship Between Perception of Parents' Attitudes and Internet Addiction

Afra Nur Aksoy,^{a*} Merve Koçtürk^b

^aÖğretim Görevlisi, Elmadag Polis Meslek Eğitim Merkezi, Hasanoğlan/Ankara.
ORCID: 0000-0001-9062-3233

^bÖğretmen, Kırıkkale Atatürk Anadolu Lisesi, Merkez/Kırıkkale.
ORCID: 0000-0002-1234-085X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 06 Aralık 2018
Kabul tarihi: 04 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Psikolojik Sermaye
İş Tatmini
Örgütsel Bağlılık
Sinizm

ARTICLE INFO

Article history:

Received 23 October 2018
Received in revised form 05 December 2018
Accepted 04 January 2019

Keywords:

Adolescents
Internet addiction
Parental attitudes

ÖZ

Bu çalışmada lise son sınıf öğrencisi olan ergen bireylerin internet bağımlılığı ve anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma deseni olarak genel tarama modeli kullanılmıştır ve Kırıkkale ilinin Osmangazi ilçesinde yer alan Osmangazi Anadolu lisesinde öğrenim gören 60 lise son sınıf öğrencisine Kişisel Bilgi Formu, İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Anne Baba Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler internet bağımlılık düzeylerine göre belirti göstermeyen, sınırlı belirti gösteren ve patolojik internet bağımlısı şeklinde gruplara ayrılmış ve bu grupların algılanan anne-baba tutumları (demokratik, koruyucu/istekçi, otoriter) arasındaki farkın anlamlılığını tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Demokratik ve otoriter aile yapısında öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerine göre ortaya çıkan ortalama farklılıkları anlamlı bulunmamıştır. Fakat koruyucu/istekçi aile yapısında ortaya çıkan ortalama farklılıkları anlamlı bulunmuştur.

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the relationship between internet addiction and parenting attitudes of adolescents who were senior students in a high school. In order to collect data, Personal Information Form, Internet Addiction Scale and Parental Attitude Scale were applied to 60 high school senior year students in Osmangazi Anatolian High School in Kırıkkale province through survey method. The students who participated in the study were divided into groups with no symptoms, limited symptoms and pathological internet addicts according to internet addiction levels and one-way analysis of variance was used to determine the significance of the difference between perceived parental attitudes (democratic, protective / demanding, authoritarian). In the democratic and authoritarian family structure, the average differences of the students according to the levels of internet addiction were not significant. However, the mean differences in the protective/demanding structure were found to be significant.

1. Giriş

Gelişen ve değişen dünyada doğan dinamik bir yapı olarak internet, çağımız gündeminden düşmeyen bir konu olarak yerini almaktadır. İnternet etkili kullanıldığı zaman, mekân sınırı olmaksızın istenilen her an bilgiye ulaşabilme kolaylığı sağlamla birlikte doğru kullanılmadığında ise gençler üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. İnternet asıl olarak iletişimi ve araştırma faaliyetlerini kolaylaştırmak için oluşturulmuştur. Fakat son yıllarda internet kullanımının önemli ölçüde artışı ergenlerin internete bağımlılığını arttırmıştır. Özellikle ergenlerin bu geçiş döneminde

yaşadıkları hem fiziksel hem duygusal değişimler onların kimlik oluşumlarına etki etmektedir ve bu nedenle onları yeni davranış biçimlerine açık bir hale getirmektedir (Niedorys, Mikos, Rzaca ve Kocka, 2018). Ayrıca, internetin en çok gençleri etkilemesi yapı olarak meraklı, öğrenmeye ve keşfetmeye yatkın bireylerin öncelikle ergenler olmasından kaynaklanabilmektedir. İnternet keşfetmek ve öğrenmek için en çaplı ağ olduğundan, internetin öncelikle ergenleri etkilemesi doğal karşılanmaktadır. Problemler internet kullanımıyla birlikte, kullananların demografik yapılarında da hızlı bir değişim görülmektedir. İnternet, lise öğrencileri tarafından birçok

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: nur2634@gmail.com

amaçla ve yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. İnternete ulaşımın hızlı ve kolay olması, ödevler ve e-okul uygulamaları gibi durumlar interneti kullanmayan öğrencilerin de, internet kullanıcısı olmasını sağlamaktadır (Tetik, 2015). Ayrıca öğrencilerin yaşamlarındaki psikolojik ve çevresel faktörler, onların internet bağımlılığı yaşamalarına sebep olabilmektedir.

Sosyal becerileri düşük olan öğrencilerin, çevrelerinden izole bir şekilde yaşaması yüksek bir olasılıktır. İnternet bu tür öğrenciler için kendilerini göstermelerini sağlayacak bir platform olarak değerlendirilebilir. Doğal sosyal ortamda sosyal becerilerini geliştiremeyen ergenlerin, hayatlarının sonraki dönemlerinde, özellikle eğitim, arkadaş ve aile ortamında problemler yaşaması kaçınılmazdır. Özellikle ergenlik gibi sosyal iletişim becerilerine ihtiyaç duyulduğu bu dönemde kişinin problemler yaşaması olası bir durum haline gelecektir. Aşırı internet kullanımı sonucunda, ailesi ve diğer sosyal çevresiyle problemler yaşayan ergenler, gelişimlerinin bu önemli dönemini sağlıklı bir şekilde yaşayamayacaklardır (Biçer, 2014). Genç, internetle tanışmasından sonra çevresinden bulamadığı duygusal desteği bu ortamdaki karşıladıkça bu teknolojiye daha çok bağlanabilmekte, zamanının çoğunu burada geçirebilmektedir (Ögel, 2012). Özellikle aile içerisindeki iletişimde sıkıntılar yaşıyorsa veya anne-baba ve kardeşler arasındaki problemler çocuklara zarar verecek nitelikte ise bu durum o ailedeki çocukları davranışsal problemler göstermeye itebilir (Ulman, 2011; Sitarczyk ve Lukasik, 2013).

Anne-babaların çocuğun gelişim dönemlerindeki benimsedikleri tutumlar, çocukların öncelikle kendilerini sevmeleri ve değerlendirmelerine, sonrasında diğer insanlarla kuracakları ilişki şeklini, onları algılama ve değerlendirmelerine yön verecektir (Erdoğan, 2007). Dolayısıyla, çocuk yetiştirme konusunda ebeveyn tutumlarının önemi vurgulanmalı ve bu konuda ailelere yönelik eğitim programları düzenlenerek yüksek oranda katılımın sağlanması gerekmektedir. Çünkü yanlış anne baba tutumları nedeniyle çocuğun duygusal, fiziksel ve sosyal ihtiyaçları yeteri kadar karşılanamaz (Sezer, 2010). Yüz yüze ilişkilerin güçlü ve yoğun olduğu ailedeki etkileşim, çocukların bireysel gelişimleri ve duygusal gelişimleri üzerinde önemli rol oynarlar. Ana babaların tutum ve davranışları çocukların uyumlu-uyumsuz, etken-edilgen, bağımlı-özerk, içedönük dışadönük olmaları gibi kişilik gelişimlerini büyük ölçüde etkiler (Uzun ve Baran, 2015). Ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu ilişkiler, çocukların kısa ve uzun vadede insanlarla kuracağı ilişkilere temel oluşturur (Dönmezer, 2009). Bu durumda ergenlik döneminde yeteri kadar ihtiyaçları karşılanamayan ergen farklı bağımlılıkların esiri olabilecektir. İnternet bağımlılığı bu esaretin başında gelmektedir. Gelişim dönemlerinin bir zincir olduğunu hatırlarsak sonraki dönemlerinde olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır.

İnternet kullanımı tüm dünyada arttığı gibi ülkemiz de bu gelişen teknolojiye ayak uydurmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2015 yılı Ağustos ayı içerisinde gerçekleştirilen Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre %69,5 hanelerin internet erişim imkânına sahiptir. Bu oran 2014'de yapılan araştırmada %60,5'dir. Sadece 1 yılda gerçekleşen bu artış azımsanmayacak kadar önemlidir. Bilgisayar ve İnternet

kullanım oranlarının en yüksek olduğu yaş grubu 16-24'tür. Bilgisayar ve İnternet kullanımı tüm yaş gruplarında erkeklerde daha yüksektir (TÜİK, 2015). 2018 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde bilgisayar kullanımı yüzde 59,6 ve internet kullanımı ise yüzde 72,9 oldu. Bu oranlar 2017 yılında sırasıyla yüzde 56,6 ve yüzde 66,8 idi (TÜİK, 2018). İnternet kullanımı kişilerin ilgi duydukları alanlarda araştırma yapmalarına ve sosyal ilişkilerini geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. İnternet kullanımında olumlu birçok örneğe rastlansa da; siber seks, sohbet, kumar, pornografi, borsada oynamak, açık artırmalara katılmak, etkileşimli oyunlar gibi birçok bağımlılık nesnesini de bünyesinde barındırmaktadır (İnan, 2010, s. 29). Gerçek dünyadan ve gerçek dünyada yaşadığı problemlerden bir kaçış yeri olarak görülen internet ortamı, genç bireylere dış dünyada göremedikleri kabul ortamını ve anlayışı sağlamaktadır (Potembska, 2011). Ülkemizdeki genç nüfusun yoğunluğunun fazla olması ile birlikte son yıllarda internet kullanımının yaygınlaşma hızı göz önüne alındığında, internet bağımlılığı ve internet bağımlılığı için risk faktörlerine dair ergenlerle yapılan çalışmalar önem kazanmaktadır (Ertekin, 2016). Bu problemin dinamiklerinin farkına varılmasıyla önleme ve müdahaleye yönelik daha sağlıklı çalışmaların planlanması söz konusu olabilir. Bu araştırmanın da bu ihtiyacın giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ergenlik döneminde karşılaşılan problemlerin, dönemin öncesi ve sonrasında anne baba tutumları oldukça önemli bir yere sahiptir. Ergenlerin interneti kullanmalarında özerk ya da bağımlı özellik göstermelerinde anne baba tutumlarının etkilerinin yer alması, bu konuda yapılacak her türlü çalışma açısından faydalı olacaktır.

Bunun için ilk olarak internet bağımlılığı ve ergenlik kavramları ele alınmalıdır. İnternet bağımlılığı ilk olarak 1995 yılında Ivan Golberg tarafından bir hastalık olarak adlandırılmış bir durumdur (Lan ve Lee, 2013). İnternet bağımlılığı kullanıcının çevrimiçi kullanımını kontrol yeteneğini, ilişkisel, mesleki ve sosyal problemlere sebep olacak derecede etkileyebilen, yeni ve genellikle tanınmamış klinik bir rahatsızlıktır (Çalışgan, 2013). Üçkardeş'e (2010) göre, internet bağımlılığı birçok klinisyenin gözden kaçırabildiği bir sorundur ve Üçkardeş İnternet bağımlılığı yüzünden problem yaşayan kişilerin son günlerde psikiyatri kliniklerine sıkça başvurduklarını ifade etmiştir. İnternet bağımlılığı, insan makine etkileşimi içerisinde dünyayı çepeçevre saran bir sorundur. Daha net bir ifadeyle internet bağımlılığı, genel olarak birey tarafından aşırı İnternet kullanma isteğine karşı konulamaması, İnternet'e bağlı olmadan geçirilen vaktin önemini yitirmesi, İnternet'e bağlı olunmadığı zamanlarda gereğinden fazla gerginlik ve saldırganlık göstermesi ve kişinin hayatının iş, sosyal ve aile yönünden tahrip olmasıdır (Young, 1996; akt. Toraman, 2013). Ayrıca internet bağımlılığı aşırı yorgunluk, uykusuzluk, uyku problemleri, yeme bozuklukları, aşırı kilo kaybı (veya hareketsizlikten dolayı aşırı kilo alımı), görme problemleri, sırt, bel ve boyun ağrıları gibi fiziksel hastalıklara da sebep olmaktadır (Hinic, Mihajlovic, & Dukic-Dejanovic, 2010). Ayrıca psikolojik problemler (kaygı bozukluğu, depresyon, obsesif-kompulsif bozukluk gibi) yaşayan bireyler incelendiğinde internet bağımlısı olanların çoğunlukta olduğu görülmüştür (Cao ve Su, 2007).

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik, yeni davranış ve rollerin denendiği, bireyde biyolojik, psikolojik

ve sosyal olmak üzere köklü değişikliklerin görüldüğü, anlaşılması güç bir dönemdir (Zorbaz, 2013). Ergenlik dönemi ortalama 12-20 yaşlarını kapsayan bireyin fiziksel, cinsel, psikolojik, sosyal değişim ve gelişmelerin yaşandığı, çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemidir. İnsan, yaşamı boyunca sürekli değişim ve gelişim içindedir. Ergenlik dönemi, belki de bu gelişim sürecinin en önemli evresini oluşturmaktadır. Çocuklukla yetişkinlik arasında yer alan ergenlik döneminin, topluma, kültüre ve kişiye göre farklı özellikler taşıması nedeniyle tanımını vermek çok güçtür. Ergenlik dönemi ile ilgili birçok tanım yapılmıştır (Gül ve Güneş, 2009). Buluş (erinlik- ön ergenlik) ergenliğin baslarındaki biyolojik-cinsel gelişme dönemidir. Ergenlik dönemi; eşsiz bir gözdağı, değişim, meydan okuma ve fırsat zamanıdır. İnsan gelişiminin başka hiçbir aşamasında böylesi büyük bir değişim, böylesi kısa bir zamanda ve bu kadar çok alanda gerçekleşmez. Bu dönemde vücutlarımız, zihinlerimiz, yeteneklerimiz ve kişiler arası ilişkilerimiz değişir (Yalom, 2008, s. 11).

Bu çalışmada ele alınan üçüncü kavram ise anne-baba tutumlarıdır. Anne-Baba tutumları, çocuğun sosyalleşme sürecinde anne babaların rolünü anlamak ve bu rolün çocuğun psiko-sosyal gelişimindeki etkilerini incelemek amacıyla ortaya atılmış bir kavramdır. Anne babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutum; inanç, davranış ve beklentileri olarak tanımlanan anne baba tutumları her kültürde çocukların sosyalleşme süreçlerini açıklayan temel dinamik olarak kabul edilmektedir (Steinberg 1993 akt. Kılıç, 2007: 42). Anne baba tutumu, anne babanın çocuklara yönelik davranış biçimidir. Bu davranış biçimi çocukların aile üyeleri ile olan ilişkilerini, aile dışındaki yaşama olan bakış açılarını belirler. Ayrıca çocukların sevgi, nefret, kızgınlık... vb. duygularının şekillenmesinde etkilidir. Anne babanın çocuklarına takındıkları tutumdan onların ileride nasıl bir kişiliğe sahip olabileceklerinin tahmin edilebilir. Öncelikle çocuklar üzerinde bu denli etkili olan tutumların anne baba tarafından benimsenmesinde etkili olduğu düşünülen unsurları bilmek gerekmektedir. Anne babanın eğitim düzeyi, anne babanın çocuklukları, anne babanın yaşı, çocukların cinsiyeti, anne babanın gelir düzeyi vb. pek çok etken anne baba tutumu konusunda belirleyicidir (Toksöz, 2010, s. 14).

Anne baba tutumlarının en belirgin iki özelliği, “duygusal” ilişki boyutu ile “denetim” boyutudur. Ana babaların çocuklarla olan duygusal ilişki boyutu, çocuğu merkeze alan, kabul edici tutumdan reddedici tutuma kadar uzanan bir yelpaze içinde farklılaştığı görülür ve çocuk eğitimindeki sağlıklı tutum ve davranışlar ile kuralları kapsar. Denetim boyutu ise kısıtlayıcı tutumdan hoşgörülü tutuma kadar geniş bir çeşitlilik gösterir. Denetim boyutu, insanların mutlu yaşayabilmeleri, iyi ilişkiler kurabilmeleri için zorunludur (Uzun ve Baran, 2015). Anne baba tutumlarını Yavuzer (1986) beş ana başlıkta açıklamıştır:

1. Aşırı Baskıcı ve Otoriter Tutum
2. Aşırı Hoşgörülü Tutum-Çocuk Merkezci Aile
3. Dengesiz ve Kararsız Tutum
4. Aşırı Koruyucu Tutum
5. Güven Verici ve Hoşgörülü Tutum/demokratik

Aşırı baskılı ve otoriter tutuma sahip olan ana-baba, kendisini toplumsal otoritenin temsilcisi durumunda görür ve çocuğunun davranışlarını biçimlendirmeye, denetlemeye ve değerlendirmeye çalışırlar. Çocuktan bir erdem olarak kabul ettiği mutlak itaati bekler. Her türlü kararı, anne babanın kendisi verir. Katı ve dogmatik düşünce tarzına yatkın olduğundan sözel iletişime olanak tanımaz. Otoriter aileler, çocuğun davranışını sıkı denetim ve otoriteyle şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Böyle ailelerde yetişen çocuklar, zihinsel ve sosyal açıdan yetersiz olabilmektedir. Genellikle olumsuz kişilik sergileyen bu tip çocukların akran ilişkileri de zayıf olabilmektedir. İlerleyen yıllarda anne babadan bağımsız, özerk bir kişilik geliştirmede çok zorlanabilmektedirler. Baskı altında büyüyen çocuklar, çekingen, başkalarının etkisinde kolayca kalabilen, aşırı hassas bir kişilik yapısına sahip olabilirler. Anne babanın aşırı koruması, çocuğa gerekenden fazla kontrol ve özen göstermesi sonucu çocuk, genellikle diğer kimselere bağımlı, özgüveni olmayan bir birey olarak yetişebilmektedir (Ersin, 2010, s. 15).

Aşırı hoşgörülü tutum-çocuk merkezci aileye genellikle orta yaşın üzerinde çocuk sahibi olan ailelerde ya da çocuğun kalabalık yetişkinler grubu içinde yetişen tek çocuk olması halinde sıklıkla rastlanır. Böyle bir ortamda çocuk, ailede öncelik sahibi tek kişidir ve onun isteklerine diğer aile bireyleri kayıtsız şartsız uyarlar. Aşırı şımartılmış bu çocuklar, daha yaşamlarının ilk günlerinden itibaren her türlü ihtiyaçlarının karşılanacağı ve isteklerinin buyruk niteliği taşıdığı beklentisini geliştirmişlerdir. Bu çocuklar yetişkin olduklarında da toplumun vermediği hakları kendilerine tanımaya kalkışırlar. Her istediklerini yaptırmayı alışkanlık haline getiren bu tür çocuklar okul kurumundaki kurallar karşısında hayal kırıklığına uğurlar ve kolay uyum sağlayamazlar (Yavuzer, 1986, ss. 31-32). Çocuk kendini denetlemeyi öğrenemez ve bu bakımdan kendini denetleme ve zamanını iyi kullanmayı öğrenmenin şart olduğu okul çevresinde çocuk başarısız olmaktadır (Ersin, 2010, s. 18).

Dengesiz ve kararsız aile tutumu, çocuk gelişimi ve eğitimiyle ilgili çeşitli konularda, anne baba arasındaki görüş ayrılığından kaynaklanabilir. Ana babanın tutumu aşırı hoşgörülü ile sert cezalandırma arasında gidip gelmektedir. Evde disiplin yok değildir, ancak ne zaman nerede uygulanacağı belirsizdir. Çocuk hangi davranışını nerede, ne zaman istemediğini önceden kestiremez. Tutumunu ana babanın keyifli ya da öfkeli oluşuna göre ayarlamaya çalışır. Tutarsızlık, tek tek annenin ya da babanın bir gününün bir gününe uymaması biçiminde olabileceği gibi, anne ve babanın birbirine çok aykırı ceza ve eğitim anlayışlarının çatışmasından da doğabilir. Çocuk davranışını kime göre ayarlayacağını bilemez (Yörükoğlu, 1989, ss. 151-152).

Aşırı koruyucu anne baba tutumunda çocuğa gerektiğinden fazla kontrol ve ilgi gösterilmektedir. Anne-baba çok sıcak, verici, ancak çok koruyucu ve kollayıcıdır. Tüm hayatları çocuğa göre düzenlenmiştir. Yalnız çocuk için yaşar gibidirler, her ihtiyacını anında karşılarlar, bir dediğini iki etmezler. Bunun sonucu çocuk, diğer kimselere aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal kırıklıkları olan bir kişi olabilir (Demir, 2006, s. 24) Bu bağımlılık çocuğun yaşamı boyunca sürebilir ve aynı koruyucu tutumu gelecekte eşinden bekleyebilir (Yavuzer, 1986, s. 33).

Güven verici ve hoşgörülü tutum ise anne ve babanın çocuklarına karşı hoşgörülü sahibi olmaları, çocukların bazı

kısıtlamalar dışında, arzularını diledikleri biçimde gerçekleştirmelerine izin vermeleri anlamına gelir. Ana babanın hoşgörünün normal bir düzeyde gerçekleşmesi, çocuğu kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder. Böyle bir tutumda evde kabul edilen ve edilmeyen davranışların sınırları bellidir. Bu sınırlar içinde çocuk özgürdür. Söz hakkı vardır. Sevgi ve teşvik görür. Böyle bir ortamda çocuk girişim yeteneğine sahip olur. Öz güvenini kazanır ve kendi kendine karar verip sorumluluk taşımaya öğrenir (Yavuzer, 1986: 34). Bu olumlu özelliklerde çocuğun karar verme sürecindeki bilgilere ve bilgi kaynaklarına ulaşmada, karar verirken ortaya çıkan motivasyon kaybının önlenmesi ve bireyin gizilgüç ve potansiyellerinin farkına varmasında önemli rol oynar (Yılmaz, 2009, s. 3).

2. Yöntem

Bu araştırmanın temel amacı lise son sınıf öğrencisi olan ergenlerin internet bağımlılığı ve anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaca bağlı olarak (1) Lise öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri nasıldır? ve (2) Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ile anne baba tutumlarını algılamaları arasındaki ilişki nedir? soruları cevaplandırılmıştır. Bu bölümde sırasıyla araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizi alt bölümleri yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Betimsel ve çıkarımsal nitelikte olan bu araştırma; ergenlik dönemindeki öğrencilerin anne baba tutumları ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan, genel tarama modelinde bir çalışmadır. Karasar'a (2005) göre tarama modeli, var olan bir durumu ortaya çıkarmaya ve olduğu gibi betimlemeye çalışan bir araştırma modelidir. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir Tarama türü araştırmalar büyük gruplar üzerinde çalışma olanağı sağlamaktadır (Karasar, 2005, s. 85).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2015/2016 eğitim-öğretim yılında Kırıkkale ilinin Osmangazi ilçesinde yer alan Osmangazi Anadolu Lisesinde eğitim gören 60 lise son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmaya belirtilen eğitim-öğretim dönemi içerisinde öğrenim göre tüm lise son sınıf öğrencileri katılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verileri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu, İnternet Bağımlılığı Ölçeği ve Anne Baba Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Verilerin toplanması sürecinde öğrencilerin cinsiyetlerini, sınıf seviyelerini ve ailelerini tanıttıcı bilgileri saptamak amacıyla kullanılmıştır. Anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, ailenin aylık geliri, evde internet bağlantısının olup

olmaması, internete nereden bağlandıkları öğrencilere kapalı uçlu sorular olarak sorulmuştur.

2.3.2. İnternet Bağımlılığı Ölçeği

Young (1996) tarafından, DSM - IV'ün "Patalojik Kumar Oynama" ölçütlerinden uyarlanarak oluşturulan tanı anketi daha sonra geliştirilmiş ve 20 soruluk bir "İnternet Bağımlılık Ölçeği" oluşturulmuştur. Young'ın başını sorumlu olduğu İnternet Bağımlılık Merkezi'nin <http://www.netaddiction.com> adresinden de ulaşılabilen bu test bir kendi kendini değerlendirme (self-report) testi olup, genellikle yukarıda belirtilen internet adresine ulaşanların kendilerini değerlendirebilecekleri bir şekilde hazırlanmıştır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği internet bağımlılığının yüksek olduğunu göstermektedir (Çevik ve Çelikkaleli, 2010, ss. 229-230). İnternet bağımlılığı ölçeği sonuçlarını değerlendirmek için Young (1996) tarafından sunulan kriterler dikkate alınmıştır (Bayraktar, 2001; Toraman, 2013, s. 34):

1. 20-49:Ortalamadasınız. Kontrollü kullanım.(belirti göstermeyen)
2. 50-79:Ortalamanın üstündesiniz. Kontrol altına alınmalı.(sınırlı belirti gösteren)
3. 80-100:Ortalamanın çok üstündesiniz. İnternet bağımlısı. Tedavi olmalı.(patolojik internet bağımlısı)

2.3.3. Anne Baba Tutum Ölçeği

Yıldız Kuzgun'un 1972' de geliştirdiği ana-baba tutum envanteri 40 maddeden ve üç alt ölçekten (demokratik, koruyucu/istekçi, otoriter) oluşmaktadır. Ölçekte, beşli likert tipi yanıt şıklarından (tamamen uygun, çok uygun, biraz uygun, pek uygun değil, hiç uygun değil) biri işaretlenir. Ölçek puanlanırken alt ölçekler ayrı ayrı puanlanır. Maddeler için işaretlenen şıkların rakamsal değerleri toplanarak alt ölçek puanları belirlenir. Puanlar yorumlanırken yüksek puan o alt ölçekte belirtilen niteliğe uygunluğu gösterir. ABTÖ hem bireysel hem de grup olarak uygulanabilecek niteliktedir. Zaman sınırlaması olmayıp, her birey kendi hızı ile ölçeği tamamlaya bilmektedir. Yaklaşık 20 dakika ölçeği tamamlamak için yeterli olmaktadır. Anne Baba Tutum Ölçeğinin Demokratik ve Koruyucu/İstekçi tutum alt ölçeklerinden alınabilecek en yüksek puan 75, en düşük puan ise 15'dir (15'er madde ve 5'li dereceleme). Otoriter tutum alt ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 50, en düşük puan ise 10'dur (10 madde ve 5'li dereceleme).

1. Demokratik tutumu ölçen maddeler; 1, 2, 6, 7, 13, 14, 15, 20, 21, 22, 29, 30, 36, 37, 39'dur.
2. Koruyucu/istekçi tutumu ölçen maddeler; 4, 9, 10, 11, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 34'tür.
3. Otorite tutumu ölçen maddeler ise; 3, 5, 8, 12, 16, 23, 31, 35, 38, 40'tır (Kuzgun ve Eldeleklioglu, 2005).

2.4 Verilerin Toplanması

Kırıkkale ilinde Osmangazi ilçesinde yer alan Osmangazi Anadolu lisesinde öğrenim gören 60 lise son sınıf öğrencisine Kişisel Bilgi Formu, İnternet Bağımlılık Ölçeği ve Anne Baba Tutum Ölçeği birlikte ve aynı anda verilerek uygulanmıştır. Uygulamaya başlamadan önce okul rehber

öğretmeni ile uygulama yapılacak sınıflara girilerek öğrencilere araştırmanın hangi amaçla yapıldığı, araştırmaya katılımın gönüllülüğü, ölçek sorularına içten ve samimi cevap vermenin önemi, sonuçların gizliliği, ölçekler doldurulurken dikkat edilecek hususlar ile ilgili kısa açıklamalar yapılmıştır.

2.5 Verilerin Analizi

Bu araştırmanın bağımsız değişkeni araştırmaya katılan öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri olurken bu düzeylerin öğrencilerin anne-baba tutumlarını nasıl algıladıkları araştırmanın bağımlı değişkenidir. Bağımlı değişkenleri incelemek için de araştırmaya katılan öğrenciler internet bağımlılık düzeylerine göre belirti göstermeyen, sınırlı belirti gösteren ve patolojik internet bağımlısı şeklinde gruplara ayrılmış ve bu grupların algılanan anne-baba tutumları (demokratik, koruyucu istekçi, otoriter) arasındaki farkın anlamlılığını tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu analizler SPSS 22.0 istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada manidarlık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde SPSS 22.0 istatistik programı kullanılarak yapılan analizlerin sonuçları araştırmanın amaçları doğrultusunda açıklanarak verilmiştir. Bu araştırmanın araştırma sorusu "Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ile anne baba tutumlarını algılamaları arasındaki ilişki nedir?" olarak belirlenmiştir. Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle betimsel analiz yapılmıştır ve öğrenciler internet bağımlılık düzeylerine göre belirti göstermeyen, sınırlı belirti gösteren ve patolojik internet bağımlısı şeklinde gruplara ayrılmıştır. İnternet bağımlılığı ölçeğinde 20-49 puanlar arasında öğrenciler 1. Grupta (belirti göstermeyen), 50-79 puanlar arasında alanlar 2. Grupta (sınırlı belirti gösteren) ve 80-120 puanlar arasında alanlar ise 3. Grupta (patolojik internet bağımlısı) yer almıştır. Bu analizlerin sonuçları Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1

İnternet bağımlılığı grupları

	<i>f</i>	%
Belirti göstermeyen	19	31.7
Sınırlı belirti gösteren	28	46.7
Patolojik internet bağımlısı	13	21.7

f: sıklık

Genel olarak grup ortalaması alındığında ise öğrencilerin sınırlı belirti gösteren grupta yer aldıkları söylenebilir ($M=62.98$, $SD=21.66$).

Öğrencilerin algılanan anne baba tutumları internet bağımlılık düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır ve öncelikle internet bağımlılığı gruplarının algılanan anne baba tutumlarına göre ortalama puanları Tablo 2 de verilmiştir (M = mean, ortalama; SD = standard deviation, standart sapma).

Tablo 2

Öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarının internet bağımlılık düzeylerine göre dağılımı

Bağımlı Değişkenler	İnternet Bağımlılık Düzeyleri	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Demokratik	Belirti göstermeyen	19	46.11	11.65
	Sınırlı belirti gösteren	28	43.21	10.01
	Patolojik internet bağımlısı	13	41.92	8.36
Koruyucu/İstekçi	Belirti göstermeyen	19	33.63	6.88
	Sınırlı belirti gösteren	28	35.61	6.66
	Patolojik internet bağımlısı	13	40.77	7.19
Otoriter	Belirti göstermeyen	19	19.47	5.49
	Sınırlı belirti gösteren	28	22.50	6.13
	Patolojik internet bağımlısı	13	23.85	5.05

Öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarından demokratik aile yapısı alt boyutunda en yüksek ortalama belirti göstermeyen grupta gözlemlenmiştir ($M=46.11$, $SD=11.65$). Öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarından koruyucu/istekçi aile yapısı alt boyutunda en yüksek ortalama patolojik internet bağımlısı grubunda gözlemlenmiştir ($M=40.77$, $SD=7.19$). Öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarından otoriter aile yapısı alt boyutunda en yüksek ortalama patolojik internet bağımlısı grubunda gözlemlenmiştir ($M=23.85$, $SD=5.05$). Bu ortalama farklılıklarının anlamlı olup olmadığını göstermek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizinin sonuçları Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3

F testi (ANOVA) sonuçları

Değişkenler	Varyans Kaynağı	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>
Demokratik	Gruplar arası	156.22	2	78.11	.744
	Grup içi	5987.43	57	105.04	
	Toplam	6143.65	59		
Koruyucu/İstekçi	Gruplar arası	405.99	2	202.99	4.34*
	Grup içi	2669.41	57	46.83	
	Toplam	3075.40	59		
Otoriter	Gruplar arası	170.90	2	85.45	2.61
	Grup içi	18.63	57	32.69	
	Toplam	2034.33	59		

* $p < .05$

Tablo 3 incelendiğinde demokratik ve otoriter aile yapısında öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerine göre ortaya çıkan ortalama farklılıkları anlamlı bulunmamıştır. Fakat Koruyucu/İstekçi aile yapısında ortaya çıkan ortalama

farklılıkları anlamlı bulunmuştur $F(2,57) = 46.83, p (.02) < \alpha (.05)$.

Bu çalışmada belirti göstermeyen, sınırlı belirti gösteren ve patolojik internet bağımlısı şeklinde üç grup oluşturulduğu için bu anlamlı farkı hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla da bir post-hoc testi olan Scheffe testi uygulanmıştır ve bu testin sonuçları Tablo 4 te verilmiştir.

Tablo 4

Scheffe testi sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımlılık Düzeyi (I)	Bağımlılık Düzeyi (J)	Ortalama-lar Arası Fark	p
Koruyucu/İstekçi	Belirti göstermeyen	Sınırlı belirti gösteren	-1.98	.60
		Patolojik internet bağımlısı	-7.14*	.02
	Sınırlı belirti gösteren	Patolojik internet bağımlısı	-5.16	.07

* $p < .05$

Tablo 4 incelendiğinde Scheffe testi sonuçlarına göre koruyucu/istekçi aile yapısında belirti göstermeyen ve patolojik internet bağımlısı grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Belirti göstermeyen ile sınırlı belirti gösteren veya sınırlı belirti gösteren ile patolojik internet bağımlısı grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Kırıkkale ili Osmangazi Anadolu lisesinde eğitim gören lise son sınıf öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeyleri ile anne baba tutumlarını algılanmaları arasındaki ilişki incelenmiştir. İnternete erişimin giderek hayatın vazgeçilmez bir parçası olması ve giderek kolaylaşması onun her kesimden insanın kullanmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu çalışmada ergenlik döneminde olmaları nedeniyle riskli grup olarak değerlendirilen lise son sınıf öğrencileriyle çalışılmıştır. Lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bu çalışmada anne babaların tutumları ve internet kullanımlarına yönelik veriler öğrencilerin algıladıkları şekilde, onların bakış açılarından toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular bağlamında ulaşılan sonuçlar belirtilmiş ve bu sonuçlara ilişkin olarak geliştirilen öneriler sunulmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar şu şekildedir;

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeylerini incelemek için yapılan betimsel analiz sonucu incelendiğinde araştırmacıların %31.7sinin belirti göstermeyen grupta yani bağımlı olmadığı, %46.7sinin sınırlı belirti gösteren grupta ve %21.7sinin patolojik internet bağımlısı yani tedavi gerektiren grupta olduğu görülmektedir. Genel olarak grup ortalaması alındığında ise öğrencilerin sınırlı belirti gösteren grupta yer aldıkları söylenebilir ($M=62.98, SD=21.66$). 2008 yılında Kore’de 903 lise ve ortaokul öğrencisi ile yapılan İnternet Bağımlılığı Anketi sonuçlarına göre katılımcıların %10.7si tedavi gerektiren grupta çıkmışlardır. Öte yandan katılımcıların %73.7si sınırlı belirti gösteren grupta, %15i belirti

göstermeyen grupta yer almıştır (Park, Kim ve Cho, 2008). 10 yıl önce yapılan bu çalışmada katılımcıların çok büyük bir kısmının internet bağımlısı olma adayı olarak karşımıza çıkması günümüzde sorunun daha da büyük olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Öğrencilerin algılanan anne baba tutumları internet bağımlılık düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarından demokratik aile yapısı boyutunda en yüksek ortalama belirti göstermeyen yani internet bağımlısı olmayan grupta gözlemlenmiştir ($M=46.11, SD=11.65$). Öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarından koruyucu/istekçi aile yapısı alt boyutunda en yüksek ortalama patolojik internet bağımlısı grubunda gözlemlenmiştir ($M=40.77, SD=7.19$). Öğrencilerin algılanan anne baba tutumlarından otoriter aile yapısında ise yine koruyucu/istekçi aile gibi alt boyutunda en yüksek ortalama patolojik internet bağımlısı grubunda gözlemlenmiştir ($M=23.85, SD=5.05$). Bu ortalama farklılıklarının anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

Analiz sonucunda demokratik ve otoriter aile yapısında öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerine göre ortaya çıkan ortalama farklılıkları anlamlı bulunmamıştır. Fakat Koruyucu/İstekçi aile yapısında ortaya çıkan ortalama farklılıkları anlamlı bulunmuştur $F(2,57) = 46.83, p (.02) < \alpha (.05)$. Bu çalışmada belirti göstermeyen, sınırlı belirti gösteren ve patolojik internet bağımlısı şeklinde üç grup oluşturulduğu için bu anlamlı farkı hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla da bir post-hoc testi olan Scheffe testi uygulanmıştır. Scheffe testi sonuçlarına göre koruyucu/istekçi aile yapısında belirti göstermeyen ve patolojik internet bağımlısı grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Belirti göstermeyen ile sınırlı belirti gösteren veya sınırlı belirti gösteren ile patolojik internet bağımlısı grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yani sonuç olarak patolojik bağımlı olanlar, bağımlı olmayanlara göre anne ve babalarının daha koruyucu/istekçi algılanmaktadır.

İnternet bağımlılığı ve ebeveyn tutumunu algılama arasında ilişkinin var olduğu diğer çalışmalar tarafından da ortaya konulmuştur. Çevik ve Çelikkaleli (2010) tarafından yapılan araştırmada ebeveyn tutumunu “ilgisiz” olarak algılayan ergenlerin internet bağımlılık puan ortalamasının “koruyucu”, “otoriter” ve “demokratik” olarak algılayanlardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırma bulgusu bir başka araştırma bulgusu ile de desteklenmektedir (Huang vd., 2009). Bu sonuçlara göre, ebeveynlerini “ilgisiz” olarak algılayan ergenlerin internet bağımlılık puanlarının yüksek olmasının nedeni bu gruptaki ebeveynlerin çocuklarına yeterince ilgi göstermemesi, anne- baba ve çocuk arasındaki iletişim eksikliği, ebeveynlerin ergenin bilgisayar ve internetle ilgili ne kadar zaman geçirdiği konusunda bilgi sahibi olmaması ve bu zamanı kontrol etmemesi olarak yorumlanmıştır. Ebeveyn tutumlarının ve bunların internet bağımlısı gençler tarafından algılanmasının önemi yurt dışında yapılan birçok çalışma ile de benzerlik göstermektedir. Aileleri tarafından yeteri kadar ilgi ve destek gören, açık bir iletişime sahip olan gençleri arasında internet kullanımı ne kadar azsa (Ahn, 2000) psikolojik olarak dengesiz bir ailede yaşayan, ailesinden hiçbir ilgi göremeyen gençlerde ise evde ki

durumdan kaçmak isteme kaynaklı internet bağımlılığı bir o kadar çok görülmektedir (Davis, 2001).

Elde edilen bulgular ışığında,

Bu çalışma sonucunda katılımcıların çoğunlukla sınırlı belirti gösteren grupta yer aldıkları ortaya çıkmıştır. Aslında bu bize her birinin internet bağımlısı olmaya çok yakın oldukları bilgisini vermektedir. Bu nedenler, yapılabilecek ilk öneri internet kullanımıyla ilgili öğrencilerin bilgi edinmelerini sağlayacak, sağlıklı ve güvenli internet kullanımlarını teşvik edecek çalışmalar yapılmasıdır. Okullarda gerek psikolojik danışmanlar gerek bilişim teknolojileri ve öğretim öğretmenleri, internetin ve sosyal ağların bilinçli ve güvenli kullanımı konusunda öğrenci ve aileleri bilgilendirmeli, ailelerle kurulan iletişimde riskli durumlar fark edilmeli, müdahale hizmetlerinden yararlanmalıdır. Okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerinde önleyici hizmetlerle ilgili çalışmalar geliştirilmelidir.

Önleyici hizmetlerden sonra tedavi edici önlemlerinde alınması gerektiği bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında söylenebilir. İnternet bağımlısı gençlerin çok fazla görüldüğü Güney Kore de önleyici hizmetlerin bir yere kadar etki ettiği daha sonrasında yetersi kaldığı görülmüştür (Park, Kim ve Cho, 2008). Bu çalışmada katılımcıların %21.7'si tedavi görmesi gereken grupta yer almaktadır. Bu durum daha geniş çapta önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. İnternet bağımlılığı tedavisi merkezleri açılarak birçok kişinin bu hizmetlerden yararlanması sağlanmalıdır.

Koruyucu/istekçi anne baba tutumu ile internet bağımlılığı arasında bulunan ilişki ise ailenin internet bağımlılığındaki önemli rolünü göstermiştir. Yine okul psikolojik danışmanları aileleri tutumlarının öğrenciler üzerindeki etkisi konusunda bilgilendirmesi yapılabilecek çalışmalardandır. Ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesi internetin olumsuz etkilerinin azaltılmasında etkili olacaktır. Bu kapsamda olumsuz tutumların etkileri, aile içi iletişim, sosyal destek sistemleri gibi konularda aile görüşmeleri, seminerler, grup rehberliği programları yararlı olabilir. Okul-Aile işbirliği gençlerin internet bağımlılığı adına atılabilecek en yararlı adımlardan birisi olarak görülmektedir (Cho, 2001).

Kaynakça

- Ahn, S. (2000). *A study on the addictive usage of the internet*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Seul: Yonsei Üniversitesi.
- Bayraktar, F. (2001). *İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Biçer, S. (2014). Akademisyenlerin Sosyal Ağlarda Bulunma Motivasyonları: Facebook Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 59-80.
- Cao, F., & Su, L. (2007). Internet addiction among Chinese adolescents: Prevalence and psychological features. *Child: Care, Health and Development*, 33(3), 275-281.

- Cho, C. B. (2001). *A study on a relation between the Internet addiction of adolescents and family & school background*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Seul: Kyunghee Üniversitesi.
- Çalışgan, H. (2013). *İlköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Çevik, G., & Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin arkadaş bağımlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet ebeveyn tutumu ve anne baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 225-239.
- Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187-195.
- Demir, E. K. (2007). *Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Dönmezer, İ. (2009). *Ailede iletişim ve etkileşim*. Ankara: Hegem Yayınevi.
- Erdoğdu M.Y. (2007). Ana-baba tutumları ve öğretmen davranışları ile öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişkiler. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 33-46.
- Ersin, B. (2010). *Lise öğrencilerinin suç eğilimleri ile anne baba tutumları arasındaki ilişki (Beyoğlu ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi.
- Ertekin, Y. H. (2016). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinde internet bağımlılığı: Çanakkale örnekleme. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 20(2), 72-76.
- Gül, S. K., & Güneş, İ. D. (2009). Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 79-101.
- Hinic, D., Mihajlovic, G., & Dukic-Dejanovic, S. (2010). Internet addiction relation to cognitive or somatic depression symptoms. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 10(2), 187-197.
- Huang, R. L., Lu, Z., Liu, J. J., You, Y. M., Pan, Z. Q., Wei, Z., & Wang, Z. Z. (2009). Features and predictors of problematic internet use in Chinese college students. *Behaviour & Information Technology*, 28(5), 485-490.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılıç, R. (2007). *Web-Quest destekli işbirlikçi öğrenme yönteminin matematik dersindeki tutum ve erişiyeye etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Kuzgun, Y., & Eldeleklioğlu, J. (2005). Ana baba tutumları ölçeği (ergenler ve yetişkinler için). *PDR'de kullanılan Ölçekler: Rehberlik Ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçme Araçları Ve Programları Dizisi*.
- Lan, C. M., & Lee, Y. H. (2013). The predictors of internet addiction behaviours for Taiwanese elementary school students. *School Psychology International*, 34(6), 648-657.

- Niedorys, B., Mikos, M., Rzaça, M. S., & Kocka, K. (2018). Relationships in the family and their impact on the degree of the Internet addiction among school youth. *Journal of Education, Health and Sport*, 8(4), 346-356.
- Ögel, K. (2012). *İnternet bağımlılığı: İnternetin psikolojisini anlamak ve bağımlılıkla başa çıkmak*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Park, S. K., Kim, J. Y., & Cho, C. B. (2008). Prevalence of Internet addiction and correlations with family factors among South Korean adolescents. *Adolescence*, 43(172), 895-909.
- Potembska, B. P. (2011) Internet addiction among students of secondary schools in the context of family factors. *Family Medicine & Primary Care Review*, 13(2), 226-228.
- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-19.
- Sitarczyk M., & Lukasik, M. (2013). Image of the family system as perceived by adolescents with problematic Internet use. *Horizons of Psychology*, 3, 141-161.
- Tetik, B. (2015). *İnternet bağımlılığı ile dikkat süreçleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi.
- Toksöz, E. (2010). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ve aile tutumu arasındaki ilişki düzeyinde bir araştırma: Eskişehir ili Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Toraman, M. (2013). *İnternet bağımlılığı ve sosyal ağ kullanım düzeylerinin ortaöğretim öğrencilerinin akademik başarıları ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Ulman, P. (2011). Social and family conditioning of addictions in children and adolescents. *Scientific Quarter*, 4(8), 74-86.
- Uzun, H., & Baran, G. Çocuk ebeveyn ilişkisi ölçeğinin okul öncesi dönemde çocuğu olan babalar için geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 30-40.
- Üçkardeş, E. A. (2010). *Mersin üniversitesi öğrencileri arasında internet bağımlılığının değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Yalom, I. D. (2008). Staring at the sun: Overcoming the terror of death. *The Humanistic Psychologist*, 36(3), 283-297.
- Yavuzer, H. (1986). *Aile ve çocuk*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Yılmaz, M. T. (2009). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları (self-compassion) ile anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yörükoğlu, A. (1989). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. Özgür Yayın Dağıtım.
- Zorbaz, O. (2013). *Lise öğrencilerinin problemleri internet kullanımının sosyal kaygı ve akran ilişkileri açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Araştırma Makalesi • Research Article

Essentialist Views on Women and Men in Engineering Academia in Turkey

Türkiye'deki Mühendislik Akademiyasında Kadınlar ve Erkekler Hakkındaki Özcü Görüşler

Fatma Fulya Tepe^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü, İstanbul /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7276-6561

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 24 Kasım 2018
Kabul tarihi: 04 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Mühendislik alanında kadın akademisyenler
Toplumsal cinsiyet özcülüğü
Türkiye'de kadın akademisyenler
Türkiye'de mühendislik akademiyası

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 August 2018
Received in revised form 24 November 2018
Accepted 04 January 2019

Keywords:

Women academics in engineering
Gender essentialism
Women academics in Turkey
Engineering academia in Turkey

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'deki mühendislik fakültelerindeki toplumsal cinsiyet temelli özcü tutum deneyimlerini betimlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, 9 kadın ve 6 erkek akademisyenle 2017 yılında yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelere dayanan fenomenolojik bir araştırmadır. Araştırma öznelerine ulaşmak için kartopu örnekleme ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme birlikte kullanılmıştır. Verileri yorumlamak için betimsel analiz yapılmıştır. Sonuçlar, kadın akademisyenlerin hem kadınlığın genel yönleri hem de annelik, bedensel güç, otorite, sosyallik ve duygusallıkla ilgili olarak özcü görüşlerden acı çektiklerine işaret etmektedir. Bu çalışma, erkek egemen üniversitelere, öğretim üyeleri arasındaki toplumsal cinsiyet hakkındaki özcü varsayımları arayarak işe başlamalarının tavsiye edilebileceğini önermektedir.

ABSTRACT

This study aims to describe experiences of gender essentialist attitudes in engineering faculties in Turkey. It is a phenomenological research based on semi-structured interviews made with 9 women and 6 male academics in 2017. A mix of a snowballing sampling and convenience sampling were used to reach the research subjects. Descriptive analysis was made to interpret the data. The results indicate that women academics suffer from essentialist views in relation to general aspects of womanhood as well as in relation to specific aspects such as motherhood, bodily strength, authority, sociality and emotionality. The results suggest that male dominated universities would be well advised to begin by looking for essentialist presuppositions about gender among the members of their staff.

1. Introduction

Barriers faced by women in science in the Western world have been documented extensively at least for the last six decades (Lewin & Duchan, 1971; Jones & Lovejoy, 1980; Tripp-Knowles, 1995). However, according to a large part of the existing research on academic women in Turkey, women's discrimination in academia is not a major problem (Acar, 1983; Köker, 1988; Acar, 1991; Özkanlı & Korkmaz, 2000a, 2000b; Öztan & Doğan, 2015, Özkanlı et al., 2008). This view has been challenged by more recent research. For instance, Poyraz (2013), Yenilmez (2016), and Adak (2018)

have problematized the large gap between the low percentage of women professors and the higher percentage of women academics in junior and lower academic positions. The existence of such a gap made them conclude that gender discrimination in academia is indeed an important problem.

According to Ergöl et al. (2012), 27.2 per cent of 246 women research assistants working in a university in Ankara believed that there is sex discrimination in the workplace (Ergöl et al. 2012, 44). In a similar study conducted in another university in Ankara, Gönenç et al. (2013) stated that 44.3 per cent of the women academics there had experienced

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: fulyatepe@aydin.edu.tr

discrimination and 54.8 per cent of these women believed that this was due to their gender. Moreover, in recent years there has been an increasing number of studies on the low representation of academic women at the level of university management and decision-making positions in Turkey (Adak & Cömertler, 2005; Şentürk, 2012; Ayyıldız Ünnü, Baybars, & Kesken, 2014; Öztan & Doğan, 2015; Adak, 2018; Yıldız, 2018). The present study contributes to this emerging trend, by discussing a specific probable cause of gender discrimination in Turkey, namely, the presence in Turkish academia of essentialist views of women as well as of men.

Low representation of women at the professorial level is especially apparent in engineering faculties in Turkey. According to *She Figures*, only 19.1 per cent of the professors in Turkish engineering and technology faculties are women (European Commission, 2013: 93). Although this figure is much higher than the corresponding EU average and almost twice the figure of an allegedly progressive country such as Sweden, it still cannot be used as evidence for the absence of gender discrimination. That men outnumber women by five to one can certainly not be regarded as a gender equality success story. Moreover, that women academics are allowed to make a professional career does not mean that they are allowed to make a professional career on the same conditions as their male colleagues. And the fact that Turkish women academics often deny being the victims of discrimination does not necessarily contradict the hypothesis that they have indeed suffered from discrimination. Instead it might suggest either that they have internalized the norms and practices of their workplace or of society in general (so that they do not perceive these norms and practices as discriminatory) or that they refrain from complaining about being the victims of gender discrimination for the sake of not sabotaging their own academic careers. Interestingly enough, once women academics have reached a secure position at the professorial level, they seem more willing to admit that there is indeed gender discrimination in Turkish academia. Hence, while “academic women generally do not consider there is institutionalised gender discrimination in academic promotion and management ... older and often more senior women consider that male academics are advantaged in academe” (Özkanlı et al., 2008: 105).

Now, essentialism about gender is the belief that there are biologically given differences between men and women that explain and sometimes also justify differences in social outcomes. Accordingly, essentialism involves descriptive as well as normative components. From a feminist point of view, essentialist views obstruct efforts to achieve equality between men and women by making such efforts look pointless:

Essentialism entails the belief that those characteristics defined as women's essence are shared in common by all women at all times: It implies a limit on the variations and possibilities of change – it is not possible for a subject to act in a manner contrary to her nature. Essentialism thus refers to the existence of fixed characteristics, given attributes, and

ahistorical functions that limit the possibilities of change and thus of social reorganisation (Grosz, 1989: n. pag.).

Individual women, regardless of their merits, are often denied the opportunities they should have simply because of essentialist views of their gender: “The problem here is one of over-generalisation, stereotyping, and a resulting inability even to ‘see’ characteristics that do not fit your preconceptions. In practice, this leads to discrimination” (Phillips, 2010: 50). Hence, feminists have early on criticized essentialist views of women and men. “Essentialism was originally identified by second wave feminists as the mode of thinking that assumes that all manifestations of gender difference are innate and transcultural and historical” (Pilcher and Whelehan, 2017: 45). Sometimes feminists specify the criticized target as *biological essentialism*:

Biological essentialism is a specific form of essentialism that conveys the idea that the essence of a person is rooted in their biology; that is, that their personality and characteristics are caused by something internal to the body (such as hormones or genes). An alternative term is biological determinism, meaning that biology determines, or causes, the traits concerned. One example is the claim that women are naturally maternal because of their hormones (Birke, 2000: 46).

One remarkable feminist approach to biological essentialism appeared in Shulamith Firestone's *The Dialectic of Sex* (1970). Firestone recognized the tenets of biological essentialism to the extent that she viewed the subordination of women in the light of women's biological capacity to give birth and the division of labour that follows from this capacity. She extended the Marxist criticism of capitalist ownership to the unit of the biological family. While Marx saw the root of oppression and social inequality in capitalists' ownership of the means of production and the proletarians lack of such ownership, Firestone wanted to go beyond such a strictly economic analysis, instead focusing on the division of labour and power that follows from the biological fact that women can give birth and men cannot: “Unlike economic class, sex class sprang directly from a biological reality: men and women were created different, and not equally privileged. ... The biological family is an inherently unequal power distribution” (Firestone, 1970: 8).

The solution to the problem of gender inequality, according to Firestone, can only be to dissolve the division of labour that nature and biology have created for us. Just as Marxists advocate that workers liberate themselves by taking control of the means of *production*, Firestone recommends a more far-reaching revolution in which women take control of the means of *reproduction*: “not only the full restoration to women of ownership of their own bodies, but also their (temporary) seizure of control of human fertility – the new population biology as well as all the social institutions of childbearing and childrearing ... not just the elimination of male *privilege* but of the sex *distinction* itself: genital differences between human beings would no longer matter

culturally” (Firestone, 1970: 11). The solution envisaged by Firestone involves the development of a technology of artificial reproduction according to which “children would be born to both sexes equally, or independently of either” (ibid.). Consequently, while Firestone on the one hand recognizes biological essentialism as a historical fact, she does not accept it as unchangeable. Biological conditions, too, can be modified.

While Firestone invoked biological essentialism with the purpose of liberating women from it, Sherry B. Ortner (1972) attempted to show that biological essentialism as a doctrine about superior and inferior qualities of men and women should be understood as a product of culture rather than as an account of biological facts. While Ortner does not deny facts about biological differences between men and women, she wants to emphasize that “these facts and differences only take on significance of superior/inferior within the framework of culturally defined value systems” (Ortner, 1972: 9). Gender essentialism may speak in biological terms, but it does so with the voice of culture. Ortner believes that all cultures share in a negative evaluation of women in relation to men, and this is so since “woman is being identified with, or, if you will, seems to be a symbol of, something that every culture devalues, something that every culture defines as being at a lower order of existence than itself” (Ortner, 1972:10).

According to Ortner, woman is associated with *nature*, while man is associated with *culture*, and since all cultures tend to define themselves in opposition to nature, this identification has negative implications for women’s status. In cultural narratives “humanity transcends the givens of natural existence, bends them to its purposes, controls them in its interest” (ibid.). Nature is opposed to culture as animal is to human; it is an object of conquest and subjugation. Nature is related to the body, culture to the mind. And woman is associated with the body and its functions, not only because of her reproductive capacity, but also because of her menstruation which “frequently has negative emotional correlates and in any case involves bothersome tasks of cleansing and waste-disposal; ... it interrupts a woman’s routine, putting her in a stigmatized state involving various restrictions on her activities and social contacts” (Ortner, 1972: 13).

Likewise, woman’s association with children and child-rearing also brings her closer to nature: “Infants are barely human and utterly unsocialized; like animals they do not walk upright, they excrete without control, they do not speak” (Ortner, 1972: 17). In contrast, the male, lacking reproductive capacities, “must (or has the opportunity to) assert his creativity externally, ‘artificially,’ through the medium of technology and symbols. In so doing, he creates relatively lasting, eternal, transcendent objects, while the woman creates only perishables – human beings” (Ortner, 1972: 14).

This, according to Ortner, is the cultural explanation of biological essentialism: all cultures share a high regard for cultural products – philosophy, science, art, buildings and monuments, cities, states, and so on – while they look down upon nature as the opposite of reason, refinement, and civilization, and since they tend to associate women with nature and men with culture, they will also be disposed to assign an inferior status to women. And, as Robert Murphy

has observed, the cultural devaluation of women could also be thought of as a male coping strategy. Given that women have greater (natural) capacities than men to have sex and enjoy sexual satisfaction, men have compensated for this by creating a (cultural) order in which woman is required to restrain her sexuality, waiting for the man to take the initiative. Hence, according to Murphy, “woman and man may not be the metaphor of nature and culture, but, rather, culture and nature may well be the metaphor of male and female”, reflecting “an unconscious anxiety that male dominance in sex, and by extension in society, rests on fragile ground” (Murphy, 1977: 22).

Gender essentialism sometimes impose itself also on scholars who overtly want to detach themselves from such views. Anthropologist Edwin Ardener, for instance, while rejecting the idea that women’s inferior social status in societies studied by ethnographers should be explained by biological reasons, still argued that a certain kind of female muteness causes a bias towards male informants: “Ethnographers report that women cannot be reached so easily as men: they giggle when young, snort when old, reject the question, laugh at the topic and the like. The male members of a society frequently see the ethnographer’s difficulties as simply a caricature of their own daily case” (Ardener, 1975: 2). For Ardener, the women’s closeness to nature is central to an understanding of the ethnographers’ difficulties in extracting information from them:

It is not enough to see this merely as another example of ‘injustice to women’. I prefer to suggest that the models of society that women can provide are not of the kind acceptable at first sight to men or to ethnographers, and specifically that, unlike either of these sets of professionals, they do not so readily see society bounded from nature. They lack the metalanguage for its discussion. To put it more simply: they will not necessarily provide a model for society as a unit that will contain both men and themselves. They may indeed provide a model in which women and nature are outside men and society (Ardener, 1975: 3).

Ardener’s account of women’s lack of linguistic capacity was criticized by Nicole-Claude Mathieu for its essentialist implications. She accused him of turning anthropology into a kind of zoology as far as women were concerned: “the study of women is on a level with that of ducks or birds – ‘a mere bird-watching’” (Mathieu, 1978:55). More specifically, Mathieu complained that Ardener treated anthropologists’ inability to give a voice to the women they studied as reflecting not a failure on their part, but rather as reflecting “a supposed *truth about the societies studied* – viz. inarticulateness of women/articulateness of men”, resulting in a reification of gender “based on the model of *biological differences*: men and women have ‘naturally’ different behaviours, reasoning, and views of themselves and of the world” (Mathieu, 1978: 59). Men’s alleged better capacity to express themselves and women’s corresponding muteness are turned into biological facts about a culture – nature gap

between them: “Basically, man is biologically cultural. Woman on the contrary is biologically natural” (Mathieu, 1978: 60). Mathieu’s conclusion, repeated in standard feminist discussions of essentialism (see, for instance, Humm, 1995), is that instead of relying on generalizations about women being closer to nature than men, we should study the social background conditions and causes of the positions that women occupy in different societies.

Now given that there indeed are biological and genetical differences between men and women, it might be tempting to argue that perhaps also some of the social differences between men and women have a “natural” foundation. However, as Anne Phillips has pointed out, we should resist such a conclusion, since “differences involve categories, and categories are the kind of thing that human beings produce to achieve some social purpose” (Phillips, 2010: 53). The feminist criticism of biological essentialism can be summed up in three main points:

First it denies external, cultural influence and posits biological causes as the root of who we are, i.e. biologically essentialist ideas ignore sociocultural production of gender. Second, it oversimplifies scientific accounts of how biological bodies work; it ignores, for example, the influence of environment on the body (hormones can be affected by stress, lifestyle and so on). Third, it is usually generalized to describe specific groups of people; thus differences associated with gender, sexuality or race may be attributed to biological bases (Birke, 2000: 46).

Essentialism is hence rejected by feminists in favor of a more social constructionist view of gender relations (Pilcher and Whelehan, 2017: 45) and “the term ‘essentialist’ has come to be associated with outmoded and incorrect conceptions of womanhood and sometimes operates rhetorically as an expression of disapproval” (Stoljar, 2000: 177). This is also true for most of Western academia, where, in general, essentialist arguments especially about women are not welcome. However, in this study of women and male engineering academics from Turkey, it was found that academics from both sexes still subscribe to essentialist ideas about women and men. These essentialist ideas are related to, womanhood in general, motherhood, bodily strength, authority, women’s sociality and emotionality, and their carefulness. These themes of essentialism will be summarized and illustrated below, and it will also be shown that essentialist attitudes pertain even to the very coping strategies that women try to develop to protect themselves against inferiorization. The term “essentialism” is here understood as referring not only to assumptions associated with biological determinism, but more generally to any view that tries to explain or justify that men and women are treated differently by pointing to women (and men) as carriers of certain attributes or dispositions specific to their gender.

2. Method

In this section, information on the model of the research, sample group, instrument of data gathering, data gathering

and analysis of data will be presented. Applying qualitative rather than quantitative methods, the present research aims at revealing attitudes and belief systems rather than provide empirical generalizations. The details of this methodological approach are outlined below.

2.1. Model of Research

The present study relies on qualitative rather than quantitative methods, taking its point of departure in interviews with academics, all working within engineering departments of Turkish universities. The reason for choosing engineering department faculty for this study is that engineering is a male dominated field and to the extent that there are genderized essentialized views about women academics they are more likely to be found within academic workplaces where women traditionally have constituted a minority. In qualitative research, “[r]ather than determining cause and effect, predicting, or describing the distribution of some attribute among a population, we might be interested in uncovering the meaning of a phenomenon for those involved. Qualitative researchers are interested in understanding how people interpret their experiences, how they construct their worlds, and what meaning they attribute to their experiences” (Merriam, 2009: 5; for a similar view, see Blaikie, 2009: 204–205). Accordingly, in this study the focus will be on evidence of essentialist views about women in the accounts of male as well as women academics in engineering departments.

The design of the present research can best be described as phenomenological, as it explores the experiences of individuals to clarify phenomena of which they might be aware but of which we do not have a detailed or deep understanding. In research conducted along these lines, interviews play a prominent part in the data collection. As is the case with oral history studies (McCracken, 1988), the point is not to provide statistically valid generalizations but rather to establish the existence of a particular way of thinking or acting and to suggest new research directions (Reinharz, 1992). The analysis of the data collected in these interviews focuses on conceptualization and on uncovering thematic structures. Phenomenologically designed studies, like other qualitative research, do not lend themselves to generalizations or representative quantification; however, they help us recognize and understand the phenomena studied, with the help of the testimony and lived experience of the informants (Yıldırım & Şimşek, 2008: 72–75). In the present study, the aim is to track essentialist attitudes and actions in the narratives of the informants.

2.2. Sample Group

The sample group of the present study includes nine women academics (of whom one is a divorced research assistant, one is a single post-doc, six are married professors with children, one is a married associate professor with children) and six male academics (of whom two are married professors with children and grandchildren, one is single, two are associate professors (one of whom is single while the other is married and has children), and one is a married assistant professor). All academics in this research come from various engineering departments or faculties. All of them, except for the woman research assistant, have international publications.

2.3. Instrument of Data Gathering

The data presented in this research comes from semi-structured interviews made with the sample group. Below are listed five questions that were asked to the research subjects. Not all of the data gathered with the help of these questions are being used in this article. The five questions are: *“Have you ever felt being treated differently (positive or negative) at the university because of your gender? What are the difficulties you experienced in your academic career due to your gender? What kind of difficulties might young women academics encounter at the universities due to their gender? What kind of difficulties might young male academics encounter at the universities due to their gender? What are your advices to young women and male academics?”* The research subjects’ answers to these questions revealed essentialist ideas of women and male academics, as will be shown below.

2.4. Data Gathering

A mix of a snowballing sampling and convenience sampling were used to reach the research subjects. The snowballing method is often used in qualitative research and involves the researcher’s being led from one research participant to another by benefiting from the first participant’s personal network. This method is especially useful if the research topic is a sensitive one (Biernacki & Waldorf, 1981, p. 141). The interviews were made in 2017 in the offices or laboratories of the academics and recorded by the researcher with a digital voice recorder.

2.5. Data Analysis

Interviews were transcribed and data was analysed with the help of a close reading technique. In this research, data were analysed with the help of a close reading technique which was structured according to the interpretation strategies of the documentary method (Güvercin & Nohl, 2015). According to this method, the first step is to read the transcribed data while looking for answers to the question *“What is being said in this text?”* At the second step, attention is paid to how the specific content is expressed in the text. At the third step, the researcher looks for themes in the text. In the case of the present study, one such theme would be essentialist attitudes. Specific interview pieces are selected to exemplify these themes. The present study does not claim any generalizability.

3. Findings and Comments

The interviews provided examples of six different forms of essentialism, relating to general aspects of womanhood, motherhood, bodily strength, authority, women’s sociality and emotionality, and women’s carefulness. They also revealed coping strategies whereby women academics try to deal with essentialist attitudes and expectations. These coping strategies may themselves reveal essentialist views.

3.1. General Aspects of Womanhood

While motherhood is a very popular subject for both men and women to essentialize about, womanhood itself might also function as a source of essentialist ideas. For instance, a male assistant professor told that he is very careful in his relations with women academics, and that he tries not to turn them down when they come to him asking for help. Moreover, he

said that he is very polite to them just because they are women. The underlying essentialist idea here is that women are delicate creatures that require special care and concern. A related but opposing essentialist idea that surfaced in this research is that women receive more support than they really deserve just because they are women. According to this view, women academics face less resistance than male academics when it comes to getting sufficient office or laboratory space. Not only male academics but also women academics essentialize about womanhood. For instance, according to one woman research assistant, young women academics, just because they are women, might have adaptation problems in academia. According to her, this is why they have to work harder than men to prove themselves. Moreover, one woman professor reported that women when facing a conflict with male colleagues, choose to defer to men rather than to challenge them. Women do this, she said, because male academics always expect to have the last word and because women think it is their responsibility as women to avoid creating a bitter work place environment:

It is like this, as I always tell my women friends, men really have the last word. Unfortunately, they do. You can see it in the family, as well. It does not matter how good your relations are with your husband – although it would seem as if we might have the last word, in fact it is always theirs. We tell ourselves that we should not lose our sense for what is tactful and appropriate. There is always such an expectation on us.

Women academics in engineering faculties also find themselves the victims of a negative essentialization about women being generally incompetent. Male directors believe that women cannot do the required work and that a man would be better at solving problems. At the same time women academics hold an opposing positive essentialist view of themselves: Because they are women, they are in fact better at finding solutions:

There is this thing in our profession: *“A woman cannot do it”*. ... In the Turkish male structure, there is such a belief, even if he would not admit it, there is at least an unconscious belief that a man would solve a problem in a better way. ... They are more comfortable talking man to man. Especially in meetings such as academic board meetings. It makes a great difference whether a woman or a man chairs an academic board meeting. When a man chairs it or when the majority of the board members is made up of men, the meeting turns into a series of jokes and things get unserious. But when a woman chairs the meeting, it is very different, since they are more object-oriented, more focused on the target at hand, and more structured and systematic. Women do not laugh away things. ... Because she knows that she

will be affected by the results, she is more conscious and works more seriously. There is also this: In institutions men have a tendency to get angry more easily and to get into fights. They can treat each other in ways very different from those in which women treat others. Suddenly they can change into a fighting mood. Women are not like this. Women find it easier to agree.

To develop such a positive self-essentialism can be seen as a coping strategy to deal with the negative essentializations coming from male colleagues. However, some women academics accept negative essentializations. According to some informants, there are women who use their very womanhood to climb academic ladders and that this damages the reputation of women in general. Generalizing like this about women benefiting from their womanhood in academia, and about women themselves being responsible for the negative views of their gender, can in itself be considered as a form of harmful or negative essentialization. Moreover, to the extent that views like these are internalized by women themselves, they might undermine their efforts to overcome essentialization. This is also known from the literature on gender essentialism. Anne Phillips, for instance, has noted “the enormous power of self-stereotyping according to dominant gender codes in ‘creating’ gender difference” (Phillips, 2010: 51).

3.2. Motherhood

One of the most frequently recurring essentialist arguments about women in engineering academia relates to their reproductive capacity. According to this particular essentialist argument, women get married, get pregnant, and become mothers, after which they go on maternity leave. Accordingly, women will lag behind scientifically. Therefore, women should understand that they might have to choose between child-rearing and academic work. If women want to do both, they should know that it will be difficult. They should do their career planning according to their biological and psychological nature. If women really want to have a child, they should do so after they have proven themselves at the university.

The premises of this anti-motherhood idea in academia is similar to the premises of Firestone’s biological essentialism which elaborates on the view that women are imprisoned by their reproductive capacities. Male academics sometimes overtly see their women colleagues in such a light. This comes out in the words of a male engineering professor below:

Men are more often preferred. There is this concern. ... A woman will become a mother, will give birth to a child; she will get married. ... Women take leaves. ... Because this goes against the continuity principle of work, directors prefer men over women. They try not to, but it can be a reason for preferring men.

Here women’s reproductive capacities are seen as the reason for their career difficulties. As mothers they are expected to

give priority to their children rather than to their work, taking leaves to stay home, and for this reason they are considered less useful to their employers. Women are aware of these views. For instance, one woman professor told about her experiences:

Our engineering faculties have more male-dominated departments compared to the social science faculties. Therefore, at the time of hiring, you can hear people asking: “Hmm, is it a woman?” Even the departmental management and the people who work close to them talk like this. How do they think? They think that she will get married, that she will have a child. But this should be a natural thing and to bring it up like this is negative discrimination. I still believe that women academics in our country are victims of discrimination.

However, also women academics sometimes essentialize motherhood as a problem. In these cases, women accept that there is a biological reason why women might be less successful than men in the competition for academic positions. Accordingly, they might be willing to accept this outcome as simply a fact of nature. For instance, one woman professor told that giving birth to and raising a child could make academic competition difficult for women:

[W]e are the ones who have to give birth. In this period, of course, you will be distracted. But nothing similar applies to men. So the baby grows inside the mother for nine months and also in the following process the baby will be in immediate need of its mother... This means that the woman academic will be slowed down for at least two years.

Moreover, one woman professor reported that women give priority to motherhood over academic work and that this impedes their careers. Accordingly, while motherhood might be the number one subject for male essentialization about women, also women academics seem to internalize these views. In so doing, they self-essentialize their capacity for motherhood as an explanation for poor career outcomes.

3.3. Bodily Strength

The present study suggests that there are also essentialist ideas about women’s physical characteristics in Turkish engineering faculties. For instance, physical features typically associated with women such as slender built, fragility, or vulnerability might be given as reasons why they are not preferred for work in some laboratories. Such reasons rely on an assumption that women *qua* women:

Some professions require men for their work. For instance, in these kinds of professions there are no limits regarding work hours. For reasons related to environmental conditions, noise, toxic emissions, physical requirements, and so on, our profession

is one in which men are likely to be more comfortable than women. When I analyse it from the perspective of our profession, our field of engineering, as well as other similar fields, directors prefer to work with men. It is like this in factories, too. And the same goes for universities, as well.

In the above interview excerpt, a male professor reports that due to the physical conditions of work of some engineering fields, and because of an implied judgement that women are less fit to cope with these conditions, women are not preferred when it comes to hiring staff. Likewise, according to a corresponding essentializing view about men, men's manual skills, as regards repairing and maintenance in technical departments, are better than those of women, and since few technicians are employed by the university, men will benefit more than women from these few positions:

In engineering, the worst thing that could happen is a breakdown in the laboratory. ... When it really matters, men's hand skills are better. They can lift, bring down, manage themselves or find someone else to do it just by making a phone call. The problem is maintenance work and so on, considering also that there are few technicians at the university. I have myself encountered this kind of laboratory problems. I use my social circles to deal with it. I can do it myself, too, but me doing the repair work... This requires physical power. Generally, women have a problem with this.

3.4. Authority

Women academics' interaction with their students is also an object for essentialist arguments. For instance, a male assistant professor stated that in a male dominated society, young women academics are less respected as teachers by their students than are male academics, for the double reason that they are young and women. What is reported here is an essentialist view that is ascribed to students, but which of course also can be used by university managers to obstruct the careers of women academics. Whether or not the people in charge of hiring academic staff themselves share the beliefs of these students, it might be sufficient for them to be reluctant to hire female staff that they believe that women academics will have difficulties asserting their authority in relation to their students.

A woman Ph.D. confirmed the views of the male assistant professor mentioned above. According to her, male students make a lot of negative generalizations about women academics. One such generalization is that women academics are spinsters, substituting an academic career for married life. Another and related generalization is that women academic, because of their spinsterhood, are tense and nervous, the background assumption being that lack of a regular sex life has a negative impact on women's psychological stability:

Women academics might be targeted by students' gender discrimination. Of course, women academics are also discriminated against by their colleagues and by the academic management. But right now, while I am far away from the academic management level, I am much more aware of the gender discrimination that emanates from the students. According to them, all single women academics are spinsters. And with this comes negative remarks, such as "She is very nervous, isn't she?" As far as I know, the angriest of all professors were the male ones; still, all the negative metaphors and bad jokes are directed at women professors. Yes, there are many single women academics. Are they too many? I do not know. Right now, I can think of three single women academics. I am not even sure if the male ones are single or married. I know that students are curious and want to look for the rings of women professors. I, too, experienced this, both when I was a student, and later, when I was a lecturer.

Moreover, according to this woman Ph.D., male students harass young women academics with sarcastic remarks during lectures. Sometimes these remarks also contain sexual insinuations, as when an exchange about "taking" and "giving" courses suggests the active and receiving aspects of a sexual relationship. When a woman academic is being asked from whom she herself took a course, this is not necessarily just a neutral question about her educational background, but could just as well imply a suggestion that she used to be sexually involved with her professor. Here the implication is, at least sometimes, that she has gained her position not only on her academic merits but also because she has been willing to offer intimate services to her former superiors:

Women academics are humiliated by sarcastic comments but also by comments referring to sex. It happened to me when I was a research assistant. I asked students if they had taken the course in probability. They said yes, and then they asked me from whom I had taken that course, and I answered that I took it from this or that professor, and then they asked whether I myself give this course. It was all very unnecessary. I think they would not do this to a male academic. This happened in a course that I lectured jointly with a male research assistant. Because I had had enough of such comments, I asked him to come to my lecture. I wanted him to be in the audience, since I thought they would not say anything in

his presence. And it really happened like this. There are only a few years of age difference between the research assistants and the students, so we can be like friends with most of them. ... Perhaps, when they socialize male to male they can make such comments and be comfortable with it? Or are they saying these things just to harass women? However, generally speaking, I often hear disturbing words from students and see them behave in a disturbing manner.

3.5. Women's Sociality and Emotionality

Another essentialist belief that male academics apply to their women colleagues relates to their social networking. According to this belief, women are by nature more social than men, and for this reason they are unwilling to accept difficult work conditions which might separate them from the social groups they belong to. Moreover, according to another essentialist belief, female and male research assistants gather together in their respective gender groups from which they derive support but from which they also derive a tendency to be jealous of the other group. In addition to this, some women academics in this study believe that women, in general, are emotional and less professional. One woman academic said that women have less courage to tell when they do not want to undertake a task since they worry about what will happen to their position, promotion, access to laboratory, and so on, if they say no. According to her, men are braver in this respect:

You ask me about the difficulties of women and men. Suppose that we are in a meeting. You were assigned a task and you know you cannot do it or that you do not want to do it. Sometimes women do not have the courage to say that they will not do this and that someone else should do it instead. Men are not like this. They say "I do not want to do it" and then they leave. And men are very aggressive in meetings. Women tend to take a more moderate perspective or do not raise their voices at all. A woman would say that there should be no violence: "I should not raise my voice". But the other side can move to a very high pitch. On such occasions, what I do is to leave the meeting. I cannot deal with this kind of stuff. If I were to try, I know I might transcend my own borders. Then I would not be able to look at myself in the mirror. So I leave. ... Men can always try to manage their work conditions by speaking in a high-pitched voice. If you go one tone higher than that, there will be a fight. So women escape from such situations. Or they prefer to be silent. I show my reaction by leaving in protest. I do not listen, I go, I leave. So he will talk on

his own. Some women do what men say because they raise their voice. This is one way of doing things – it depends on what kind of person you are, in my opinion.

3.6. Women's Carefulness

Some essentialist arguments, coming from male academics, indicate a positive view of women academics' capacities. For instance, in this study some male academics reported that "women are more careful, disciplined and hardworking at work. This might be a reason to prefer them to men when it comes to hiring". Women academics expressed similar views. For instance, one women professor reported the following: "A woman can think in a more detailed way. It seems to me she can do the implementation better". Moreover, she added, "working with details, acting in a solution-based manner, thinking in a long-term, future-directed way about solutions to problems – these are women's qualities. Thus I think a woman director can be more detailed and just in her work."

3.7. Coping Strategies

Previously we have seen how women might internalize men's negative essentialist views of them, making these views part of their self-conception. However, women also develop coping strategies that, at least to some extent, counter and limit the impact of hostile male views of them. One such coping strategy could be to develop a positive self-essentialization, emphasizing that women might in fact be better than men as academic workers. (An example of this was given above, in the section "General Aspects of Womanhood".) Another coping strategy could be to try to diminish the alleged negative aspects of womanhood. For instance, some women academics claimed that raising a child for six months or one year does not cause much academic loss when one takes into consideration that the retirement age is 67. They reported that, after all, one can ask male colleagues for help with laboratory work during one's pregnancy, or one can study while taking care of the child. As one woman professor told me:

But it is possible to deal with [motherhood] in a successful way, too. During this period of one's life, one should focus on enjoying it. I did not see it as a disaster that happened to me. But when you look at the competitive environment that we share with men, it seems like you are wasting your time when you are pregnant or raising a baby. Sometimes women academic friends can get stressed because of this. We talk to them. One needs to enjoy everything, and to do everything moderately. We work during the nine months of pregnancy, but with the condition that the baby should be protected. One should pay attention to everything. This means that it is absolutely normal to continue to work as long as you do not go into the lab and do things that would hurt the baby. One needs to take care that the work is not

too tiresome. Maybe we need to get some help from the men. We have assistants. We have other friends. One can get help from them. In the time that is spent at home, one can read in one's free time. As for me, I closed the book of work and focused on my child for one, two, or three months. I was never the kind of person who wanted to do many things simultaneously. Now I have a child to raise, and then I will deal with this. This was what I told myself. Other things will have to wait a bit. This short time loss is not important. When we look at our work life, we work until the age of 67. I don't see this period of one year or six months as a loss. But whatever you do, you should concentrate on it. When you are at work, you will not deal with the child. One should balance this, too. There are people who stress themselves in this period. We have this kind of friends, too. I think this is the most critical period in a woman's life.

In the above interview excerpt, we see that although this woman professor thinks that women should enjoy all their experiences, including pregnancy, she is also quite aware that competition with men at the university transforms that workplace into a gendered one. At this point, pregnancy stops being regarded as a natural phenomenon relating to both women and men, and women feel the need to justify their pregnancy by arguing that it is possible to work even during and after the pregnancy. This is also part of a strategy whereby women devise a method to cope with the role conflict of being a mother and being an academic. The solution, according to this woman professor, is to concentrate on the goal at hand, whether it is raising a child or doing one's academic work. Here we also see how women talk to each other in order to create a positive aura around the pregnancy phase of their life, thereby also softening the experience of a role conflict. Some other women academics add that motherhood in fact could have a positive impact on academic work:

A woman can think in a more detailed way. It seems to me she can do the implementation better. Because she works in details and she is more just. She has that justice which comes with motherhood and womanhood. She is more understanding. She can produce solutions. Thus when I talk to my students ... I always defend the idea that the women are the ones who are best in this profession. Because, as I told you, working with details, acting in a solution-based manner, thinking in a long-term, future-directed way about solutions to problems – these are women's qualities. Thus I think a woman director can be more detailed and just in her work.

In the above interview excerpt, a woman professor develops a coping strategy to deal with negative essentialist views of motherhood and womanhood by formulating an opposing positive essentialist view. According to her, being both a woman academic and a mother is better than being just a male academic. Despite this, she also indicates that she is not naïve in her expectations about academic life for women:

There might be woman directors who are influenced by male directors. This will be something quite different. We cannot say that whenever the director is a woman, then everything else is solved. Even if the head of the department is a woman, the dean is a man. The rector is already a man. The direction of power can be top-down.

Another coping strategy women academics use to fight negative essentialist views about themselves is to overwork. For instance, one woman professor reported that "After being hired, women have to work more than their male friends in order for them promote their careers. This is very important". This woman professor went on to complain about younger women academics who, according to her, were not sufficiently motivated to do the work necessary to promote their careers. Most important, they did not understand the need to work hard both at home, taking care of their children, and at the university:

We should never mix our private lives and work lives. We should not talk like "I have a child and therefore...". I think that some people really abuse this [making excuses for themselves]. Although I am a woman professor, I can get angry with the new generation. I sometimes find them lazy in some respects. I mean, just looking after their careers with the attitude of "I cannot do this or that at home because I am working". Yes, we must be egalitarians, but I do not know if we, the old generation, were raised that way. It is the same at home and at the work place. They have to make more of an effort. We will work very hard.

The woman professor quoted here seems to adopt, at least to some extent, the *women as a problem* approach (Husu, 2001), that is, the idea that it is women and their choices rather than academia that should be blamed for women academics' career problems. In so doing, she also combines an essentialist approach to women as mothers with a coping strategy focusing on hard work to compensate for the time spent on child-rearing.

4. Conclusion, Discussion, and Suggestions

In the interviews on which this study is based, the informants refer to essentialist views according to which women are (or are expected to be) less successful in academic work due to various aspects of their gender. Some of these aspects are explicitly referring to biological features, such as motherhood, lack of bodily strength, and emotionality. Others, such as women's lack of competence or authority,

are not in themselves explicitly biological, but are still derived from generalizations about the nature of women. Moreover, when women, in contrast to the above negative generalizations, are perceived as being in fact better equipped than men for academic, this is also related directly or indirectly to biological factors. Motherhood and a natural capacity for carefulness, for instance, are described as attributes of women that might make them better qualified than men for academic work, enabling them to find constructive solutions to problems instead of involving themselves in bitter conflicts. Hence, the views described here are indeed examples of essentialism as this concept has been outlined by, for instance, Grosz (1989), Birke (2000), and Phillips (2010), and as described in the Introduction.

This study suggests that one major difficulty faced by Turkish women academics in the promotion of their careers in engineering faculties has to do with essentialist views of women. Contrary to much of previous research that has claimed that Turkish universities have no problem with discrimination, this study has proceeded beyond the quantitative assessment of the numbers of female professors and tried to capture how women academics are perceived by themselves as well as by their male colleagues. The essentializing views found in this study relate to general aspects of womanhood as well as to more specific aspects such as motherhood, bodily strength, authority, sociality and emotionality. Gender essentialism in academia is hence quite comprehensive, including the physical, social, and emotional aspects of being a woman. The essentialization of women implicitly supports an opposite essentialization of men – to the extent that women are thought of as problematic, men are thought of as free from such problems. Sometimes women academics also self-essentialize negative views of themselves as women. On the other hand, women academics also rely on essentialist self-descriptions to oppose negative stereotypes and to promote a view of themselves as being equally if not better suited than men for academic positions. However, one problem with such an approach is that it reinforces essentialist thinking rather than helping individuals – men as well as women – to free themselves of gender stereotypes. If engineering faculties of Turkish universities are serious about promoting gender equality, one way in which they can approach this goal is to reveal and counteract gender essentialism at the workplace. A first step on this path is to create awareness regarding the existence of essentialist attitudes and beliefs in the academic workplace. This study is a contribution to such an approach.

References

Acar, F. (1983). Turkish women in academia: roles and careers. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 10(4), 409-446.

Acar, F. (1991). Women in academic science careers in Turkey. In V. Stolte-Heiskanen, F. Acar, N. Ananieva, & D. Gaudart (Eds.), *Women in science, token women or gender equality* (pp. 147-173). Oxford and New York: Berg.

Adak-Özçelik, N. & Cömertler, N. (2005). Türkiye’de akademi ve akademik yönetimde kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 5-22.

Adak, N. (2018). Akademi kadınları: yükseköğrenime giriş ve kariyerde ilerleme. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(1), 23-38.

Ardener, E. (1975). Belief and the problem of women. In S. Ardener (Ed.), *Perceiving women* (pp. 1-17). London: J. M. Dent and Sons Ltd.

Ayyıldız-Ünnü, N. A., Baybars, M. & Kesken, J. (2014). Türkiye’de kadınların üniversiteler bağlamında yetki ve karar verme mekanizmalarına katılımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 121-133.

Biernacki P. & Waldorf, D. (1981). Snowball sampling problems and techniques of chain referral sampling. *Sociological Methods and Research*, 10(2), 141-163.

Birke, L. (2000). Biological essentialism. In L. Code (Ed.), *Encyclopedia of feminist theories* (pp. 46-47). Abingdon: Routledge.

Blaikie, N. (2009). *Designing social research* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.

Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K. & Taşkın, L. (2012). Türkiye’de kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 43-49.

European Commission. (2013). *She figures 2012: gender research and innovation*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/she-figures-2012_en.pdf

Firestone, S. (1970). *The dialectic of sex*. New York: Bantam Books.

Gönenç, I. M., Akgün, S., Bahar Özvarış, S. & Tunç, T. E. (2013). An analysis of the relationship between academic career and sex at Hacettepe University. *Education and Science*, 38(170), 166-178.

Grosz, E. (1989). Sexual difference and the problem of essentialism. *Inscriptions*, 5. Retrieved December 12, 2018 from <https://culturalstudies.ucsc.edu/inscriptions/volume-5/elizabeth-grosz/>

Güvercin, G. & Nohl, A-M. (2015). Belgesel yöntem ile biyografik görüşmelerin yorumlanması. In F. N. Seggie & Y. Bayyurt (Eds.), *Niteliksel araştırma yöntemleri* (pp. 298-322). İstanbul: Anı Yayıncılık.

Humm, M. (1995). *The dictionary of feminist theory*. Columbus, OH: Ohio State University Press.

Husu, L. (2001). On metaphors on the position of women in academia and science. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 9(3), 172-181.

Jones, J. M. & Lovejoy, F. H. (1980). Discrimination against women academics in Australian universities. *Signs*, 5(3), 518-526.

- Köker, E. D. (1988). *Türkiye’de kadın, eğitim ve siyaset, yüksek öğrenim kurumlarında kadının durumu üzerine bir inceleme*. PhD diss. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Lewin, A. Y. & Duchan, L. (1971). Women in academia. *Science. New Series*, 173(4000), 892-895.
- Mathieu, N-C. (1978). Man-culture and woman-nature? *Women’s Studies International Quarterly*, 1(1), 55-65.
- McCracken, G. (1988). *The long interview*. Newbury Park, CA: Sage.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: a guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Murphy, R. F. (1977). Man’s culture and woman’s nature. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 293(1), 15-24.
- Ortner, S. B. (1972). Is female to male as nature is to culture? *Feminist Studies*, 1(2), 5-31.
- Özkanlı, Ö. & A. Korkmaz (2000a). Turkish women in academic life: attitude measurement towards gender discrimination in academic promotion and administration. *Emerging Economies: Academy of Business Administrative Sciences 2000 International Conference Proceedings Book*, St. Bonaventure University Publication, Prague, Czech Republic, 10-12 July 2000, p. 56.
- Özkanlı, Ö., & Korkmaz, A. (2000b). *Kadın akademisyenler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını, no: 586.
- Özkanlı, Ö., Bickley, M., Fyfe, S. & Lord, L. (2008). Attitudes and experiences of university academic leaders. *Journal of Global Strategic Management*, 2(1), 105-113.
- Öztan, E. & Doğan, S. N. (2015). Akademinin cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 46(3), 191-221.
- Phillips, A. (2010). What’s wrong with essentialism? *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 11(1), 47-60.
- Pilcher, J. & Whelehan, I. (2017). *Key concepts in gender studies*. 2nd ed. London: Sage Publications.
- Poyraz, B. (2013). Akademi kadınların cenneti mi?: Ankara üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 1-18.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.
- Şentürk, İ. (2012). Üniversitede kadın olmak: Akademik örgütte toplumsal cinsiyet sorunu: nitel bir çalışma. *Kadın/Woman 2000*, 13(2), 13-46.
- Tripp-Knowles, P. (1995). A review of the literature on barriers encountered by women in science academia. *Resources for Feminist Research*, 24(1-2), 28-34.
- Yenilmez-İnce, M. (2016). Women in academia in Turkey: challenges and opportunities. *Journal of Administrative Sciences*, 14(28), 289-311.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, S. (2018). Türkiye’de kadın akademisyen olmak. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(1), 29-40

Araştırma Makalesi • Research Article

Güvenilir Haber Almada Uydudan Uzaktan Algılamanın Kullanımı

Using Satellite Remote Sensing in Collecting Reliable News

Engin Çağlak,^{a*} Emre Özelkan^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Çanakkale/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9477-9435

^b Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Çanakkale/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2031-1610

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 29 Kasım 2018
Kabul tarihi: 04 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Haber,
Gazetecilik,
Uydu Teknolojileri,
Uzaktan Algılama,
Güvenilir Haber Alma.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 18 August 2018
Received in revised form 29 November 2018
Accepted 04 January 2019

Keywords:

News,
Journalism,
Satellite Technologies,
Remote Sensing,
Reliable News Acquisition

ÖZ

Habercilikte doğru veriyi güvenilir kaynaktan almak esastır. Veri eksikliğinin olduğu bir ortamda yapılan haberin öğeleri de eksiktir. Kitle iletişim araçlarının, istenmeyen etkilerini önlemek veya doğru bilgiye hızlı ve somut bir şekilde ulaşmak gazetecilik açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda uydu teknolojileri bilgi toplamak için en güvenilir araçlardan biridir. Bu çalışmada uydudan uzaktan algılamanın habercilik açısından sağladığı avantajlar geçmişte yaşanan olaylardan örneklerle anlatılmış ve habercilik açısından önemi araştırılmıştır. Çalışmanın evreni geçmişte yaşanmış ve yayımlanmış örnek haber incelemeleri ve uydu görüntüleri üzerinden saha çalışmalarıdır. Bu çalışmanın sonucunda, zamanla yarışan habercilik sektöründe, uydu teknolojilerinin haber toplama teknikleri açısından doğru ve hızlı kullanımının gerekliliği ortaya konmaktadır. Aynı zamanda bilinçli veya bilinçsiz olarak yapılan dezenformasyona karşın uydudan uzaktan algılama teknolojisinin önemi vurgulanmaktadır.

ABSTRACT

In journalism, receiving the correct data from a reliable source is essential. In an environment where there is a lack of data, the news items are also missing. Achieving the right and concrete information and accordingly taking measures against damages that may arise later and are of great importance for journalism. In this context, satellite technology is one of the most reliable tools of gathering information. In this study, in terms of journalism, the advantages of satellite remote sensing were explained with examples from past events and the importance of satellite technology was investigated. The work's universe is sample news lived and published on the web and field studies through satellite images. As a result, the study reveals how satellite technology can be used accurately and quickly in terms of news gathering techniques. Additionally, this study emphasized the advantages of satellite remote sensing technology against conscious or unconscious information distortions.

1. Giriş

İnsanoğlunun tarihi sürekli bir gelişim ve değişim üzerine kuruludur. Son yüzyıla ismini veren iletişim teknolojilerindeki gelişmeler de insanları hem birey hem de toplumsal açıdan etkilemekte ve etkileri hala devam etmektedir. Özellikle Web 2.0'dan sonra bireyin hem üretici hem de tüketici olduğu dijital dünya hızla sanayi 4.0'a doğru

evrimleşmektedir. Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki bu gelişmeler, McLuhan'ın dediği gibi dünyayı daha da küresel bir köy haline getirmiş hatta avcumuzun içine sığdırmayı başarmıştır (Altay, 2003:17). Bilgi bombardımanının yoğun olarak yaşandığı bu teknoloji alanı doğal olarak habercileri ve haber toplama yöntemlerini de etkilemektedir. Profesyonel haberciliğin doğduğu ilk yıllarda olayları yerinde izlemek ve haber toplamak için aylarca seyahat eden

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ecaglak@comu.edu.tr

gazeteciler, şimdi teknolojinin bütün nimetlerinden faydalanmaktadır. Anında görüntü paylaşabilmekte veya dünyanın bir ucundan görüntülü haber sunabilmektedir. Bununla birlikte çok sıcak gelişmelerin olduğu haberin kaynağından doğru ve hızlı haber toplama teknikleri olarak uydu teknolojileri ve uzaktan algılama teknikleri kullanılmaktadır.

1.1. Haber

Haber veya bir başka deyişle bilgi tarih boyunca çok önemli olmuştur. Bununla birlikte “Haber”in tanımı pek o kadar kolay olmamıştır. Özellikle haber nedir? Sorusuna ve daha sonra da haberci kimdir? Sorusuna çeşitli bakış açıları ve yorumları bulunmaktadır. Haber kavramının temel özelliklerini belirtmek için iki ana etkenden bahsedilmektedir. Birincisi toplum tarafından kabul görmüş ve kullanılan iletişim teknolojisi, ikincisi ise var olan toplumsal yapıdır. (Tokgöz, 2006:204) Toplumun genelini ilgilendiren Doğru, Tarafsız, İlginç, Yeni, Önemli ve Anlaşılır olması gereken haberin temel öğeleri, haberin tanımını daha mümkün kılmaktadır. Haber, yalın haliyle gerçekleri iletme. Mümkün olduğunca 5N 1 K sorularına yanıt vermelidir (Schlapp, 2002:21). İngilizce haber kelimesi “news”, North (Kuzey), East (Doğu), West (Batı), South (Güney) kelimelerinin baş harflerinden üretilmiştir ki her yönde meydana gelen olayları ifade etmektedir. (Uyguç ve Genç, 1998:107) Haber kavramının yüzlerce tanımı ve açıklaması bulunmaktadır. Bununla birlikte haber özünde, bireyi yaşamsal anlamda ilgilendiren olaylar ve bu olaylarla ilgili bilgilerdir. (Girgin, 2002:3) Milattan önce eski mısırdaki daha sonraları haber olarak yorumlanabilecek bazı bilgilerin toplanıp derlendikten sonra resmi bir gazete gibi yayımlandığı bilinmektedir (Gülner, 2016:2). Sezar Roma’sında ise ActaDiurna’lardan bahsedilmektedir (İnuğur, 1994:38). Coğrafi keşiflerle birlikte özellikle Avrupa ankarasında bilgiye yani habere ihtiyaç çok artmıştır. İlk kez 14. Yüzyıl sonlarında, bazı bilgi ve düşüncelerin elle yazılarak satılan haber mektupları, Venedik’te görülmektedir (Yenituna, 2016:96). Haberin hızla ve güvenilir bir şekilde dünyanın dört bir yanına yayılması ise 19. yüzyılda telgrafla mümkün olmuştur. Profesyonel anlamda haber servisi yine telgrafın yayılması ve haber ajansların kurulmasıyla mümkün olmuştur. Haber artık günlük olarak tüketilen bir meta haline almıştır (Wolf ve Josef, 2002:13).

Haber “olay” olarak ifade edilmektedir ve olay ise belli bir yer ve zaman içinde geçme süreci olarak tanımlanmaktadır (Girgin, 2008: 113). Bununla birlikte “Olay”ı ortaya çıkan bir durum, sıra dışı olmasıyla toplumun ilgisini çeken “olgu” olarak açıklamaktadır. Bunlara ek olarak “olay”, söylem veya eylem olabileceği gibi her ikisini de içinde barındırabilmekte demektir (Girgin, 2008: 103). Diğer taraftan haberin içeriğini inceleyerek farklı bir bakış açısıyla haberi tanımlayan Van Dijk, haberi bir türden daha çok söylem olarak incelemekte ve haber söyleminin, toplumun egemen söylemlerinin bir ürünü olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Öte taraftan bakacak olursak yani toplumsal değil de bireysel açıdan, Haber, bireylerin zamansal ve mekânsal yakınlık çerçevesinde uzun veya kısa süreli bilgi bağlantıları olarak görülmektedir (Girgin, 2008: 113).

1.2. Haber Kaynakları

İktidar, kamuoyu bağlamında ideolojik razı sağladığı toplumda kitle iletişim araçlarını kendi hegemonyasını kurmak için kullanmaktadır (Çoban, 2009:137). Siyasal aktörler veya toplum için bilgi akışı ve haber ne kadar önemliyse haberin kaynağı da bir o kadar önemlidir. Haberin kaynağı, haberin doğruluğu ile doğru orantılıdır. Haberde kaynak, haberin inandırıcılığını sağlayan önemli bir etkidir (AA, 2018:31). Değişen dünya ve gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte haber kaynakları da değişiklik göstermektedir. Profesyonel anlamda haberciliğin doğduğu ilk yıllarda haber mektupları ve denizcilerin limanlarda anlattıkları bilgiler tek haber kaynağı olarak görülmektedir. Yalan haberler ve hikâyeler, habercileri doğru haber elde etmek için zorlamış ve bunun sonucunda da haber ajanslarının ortaya çıktığı görülmektedir. Haber ajanslarının çalışmasıyla birlikte profesyonel habercilik, gazetecilerin sınır ötesi görevlendirilmelerine, savaş muhabirliği gibi haberciliğin uzmanlaşmasına ve yurt dışı irtibat ofislerinin açılmasına sebep olmuştur. Bütün bu neden sonuç ilişkilerinin temelinde ise bilgiyi bir başka deyişle haberi ilk elden, birincil veri kaynağı olarak kullanma isteği yatmaktadır. Bunun da genel sebebi doğru haber verebilme çabasıdır. (Topuz, 2003:79)

Gazetecilikte en önemli olan basamaklardan biri de haber toplamaktır. Bununla birlikte üzerine çalışılan haberin türüne göre de haber kaynakları farklılık gösterebilmektedir. Klasik anlamda gazetecilerin haber kaynaklarını birkaç başlıkta sıralamak mümkündür. Siyasi aktörler haber kaynaklarının başında yer almaktadır. Devlet başkanı, parti başkanı, belediye başkanı, valilik, meclis üyesi, resmi kurum ve kuruluşlar, sendikalar, Kolluk kuvvetleri polis veya jandarma, silahlı kuvvetler ve komutanları, sanayi ve ticaret odaları, sanat ve eğlence işletmeleri, eğitim kurumları ve özel sektöre ait kuruluşlar haberin kaynağı olarak görülmektedir. Diğer taraftan resmi veya özel ayrımı olmaksızın haber kaynaklarının temelinde kurum ve kuruluşların özelinde insan birinci derecede haber kaynağıdır (Tokgöz, 2006:235-250).

Kitle iletişim araçları açısından haber kaynakları, iç kaynaklar ve dış kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. İç kaynaklar, gazete veya basın kuruluşlarının kendi istihbarat kadroları, bölge muhabirleri, haber başına ücret alan muhabirler, haber ajanslarının bültenleri, diğer basın kuruluşlarının yayınları, takip edilen basın toplantıları, diğer kuruluşların basın bültenleri olarak sıralamak mümkündür. Dış kaynaklar ise, ajansların dış haber bültenleri, dış ülkelerdeki muhabir ya da temsilciler, yabancı ajans, gazete, radyo ve televizyon yayınları, büyükelçilikler, yabancı temsilcilikler ve uluslararası kuruluşların haber bültenleridir. (Girgin, 2002:21)

Çağımızın iletişim çağı olarak adlandırılmasıyla birlikte haber kaynakları da özünde insanı korumakta bununla birlikte kullanılan araçlar ve kanallar değişiklik göstermektedir. Gazetelerin birincil haber kaynakları Haber Ajansları, Basın Bültenleri, Basın Toplantıları ve Muhabirin Özel Haber Araştırması gibi başlıklar altında toplanmaktadır. (Wolf ve Raue, age.) Diğer taraftan gazete çalışanı muhabir açısından bakacak olursak haber temel anlamda “Birinci el kaynaklar ve İkinci el kaynaklar” olarak iki kaynağa sahiptir. Genel anlamda ise dört başlık altında

toplamak mümkündür. 1. Haber ajansları. 2. Birinci el haber kaynakları. Muhabirin kendisi yani tanıklık ettiği haberdır. 3. İkincil el haber kaynakları. Tanıktan edinilen bilgilerdir. 4. Üçüncü el haber kaynakları. Tanıktan dinleyen aktardığı bir başka deyişle söylentidir. (Arsan, 2003:140)

Birinci el kaynaklarda muhabir olay veya olguya tanıklık eder, gözlemler, bilgi toplar ve aktarır. Yerinden Haber Toplama olarak isimlendirilen bu yöntemde gazeteci olaya bizzat tanıklık ederken, insanlarla mülakat, bilgi toplama yönteminde ise direkt olarak olaya tanıklık etmiş insanların gözlem ve şahitliklerini mülakat yoluyla öğrenir ve haber olarak aktarmaktadır. Bunlara ek olarak bir de ikinci el kaynaklar söz konusudur ki genel anlamda rapor, daha önceden yazılmış haber veya bilgi, ikinci ağızdan aktarım gibi kaynakları barındırmaktadır. Birincil veya ikincil el kaynakların en önemli ortak noktası ise doğru ve güvenilir bilgi içermesidir (Tokgöz, 2006:203). İletişim çağının getirdiği yenilikler ve olanaklar sonucunda internet ve sosyal medya, haberciler arasında önemli haber kaynaklarından biri olarak ilk sıralarda görülmektedir.

1.3. Gelişen Teknoloji ve Değişen Habercilik

Dünya tarihi boyunca pek çok buluş insanlık tarihinin gidişatında etkin olmuştur. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ise McLuhan'ın dediği gibi dünyayı daha da küçültmüş ve ulaşılabilir hale getirmiştir. Özellikle bilginin süratle ulaşması ve ulaşılabilir olması dünyaya çok hızlı şekil ve yön vermektedir. Haberin temel öğeleri değerlerini korumakla birlikte, İletişim teknolojileri, web 2.0 ve sanayi 4.0 süreci haberciliğin işleyişini ve haber toplama tekniklerini önemli ölçüde etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu değişimin en net örneklerinden biri 1990 yılında patlak veren Körfez Krizi ve hemen ardından gelen 1991 Körfez Savaşı olarak gösterilebilir. Bütün dünya CNN üzerinden savaşı canlı izlemişti. Daha sonra 2001'de yaşanan İkiz Kule saldırıları da yine bütün dünya ile eş zamanlı olarak yayınlanmıştı (Tokgöz, 2006:67). Daha önce bahsi olan haber toplama yöntemleri ve kaynaklarına ek olarak internet, sosyal medya, sosyal uygulamalar ve benzeri mecralar yeni haber kaynakları olarak gözlemlenmektedir. İletişim teknolojisinin gelişimi ve iletişim kanallarının kullandığı araçlarda, haber toplama tekniklerine yenilerini katmaktadır. Özellikle cep telefonları ile yapılan haber kayıtları yeni bir kavramı ortaya çıkartmıştır, "Yurttaş Gazeteciliği" (AA., 2018:200). Yurttaş Gazeteciliğinin öne çıkan temel dayanaklardan biri de, haber yapım sürecinde, konuyla ilgili tüm haber kaynaklarına erişilmesi ve görüşlerine yer verilmesidir (Duran, 2005:95). Bununla birlikte Habere daha profesyonel gözle bakan ve haber toplayan gazeteciler de teknolojinin nimetlerinden faydalanmaktadır. Bunların en başında internet gelmekle birlikte birincil elden haber toplama yöntemi olarak, olaylara ve olgulara tanıklık etmek adına "Drone"lar, gazetecilerin yeni oyuncakları, yeni kameraları, yeni objektifleri veya bir başka deyişle gökyüzündeki gözleri konumundadır. Drone'lar anında yaşanan, sıcak haberlerin takibi için habercilere büyük kolaylıklar sağlamakta ancak çalışma alanı ve zamanı olarak kısıtlı imkânlar sunmaktadır. Ulaşılması daha zor, daha uzak mesafeler ve daha geniş bir zaman dilimi için ise yeni haber toplama kaynağı olarak uydular görülmektedir. Özellikle uyduların sivil kullanıma açılmasıyla birlikte "Uzaktan

Algılama" başlığı altında yeni haber toplama tekniği olarak gazetecilik literatürüne girmektedir.

1.4. Uyduların Teknolojileri ve Uzaktan Algılama

Habercilikte doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak en önemli konudur. Yanlış bilginin yerel, ulusal ve uluslararası olumsuz etkileri ve sonuçları olabilir. Bu bağlamda olayı yerinde görüntülemek en doğru bilgiyi haber yapmaya olanak tanır. Uzaktan algılama nesnelere temas etmeksizin algılayıcılar ile bilgi toplama yöntemidir. Uzaktan algılama, belli bir uzaklıktan, ölçüm aletleri kullanarak, fiziksel temasta bulunmadan nesnelere hakkında bilgi edinilmesidir (Url 1). İlk olarak balonlara, uçurtmalara ve hatta güvercinlere yerleştirilen kameralar ile gerçekleştirilen uzaktan algılama 19. Yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı ile uçaklar ile gerçekleştirilmiştir (Tatar 2011:65). 1950'li yıllardan itibaren uydu görüntüleri çalışmaları başlamıştır, 1960'larda sağlıklı uydu görüntüleri elde edilse de 1972 yılında başarı ile çalışan Landsat 1 uydusu ile uydudan uzaktan algılama da dönüm noktası olmuştur (Url 1, Tatar 2011:66). Yaklaşık yarım yüzyıldır, uydu teknolojilerindeki hızlı gelişmeler dünyamızın çok daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesine imkân tanımaktadır. Özellikle çözünürlüklerin (mekânsal, radyometrik, spektral ve zamansal) gelişmesi uydudan uzaktan algılamayı daha kullanışlı bir hale getirmiştir. Mekânsal çözünürlük uydu görüntüsünün bir pikselinin tanımladığı büyüklüktür ve kilometrelerden santimetreler seviyesine yükselmiştir (Url 2). Büyük ölçekte meydana gelen bir atmosfer olayını takip ederken km seviyesi yeterli olurken küçük bir nesnenin durumu, varlığı ve yokluğu üzerine yapılan bir araştırmada cm seviyesi büyük önem taşımaktadır. Radyometrik çözünürlükteki artış ile uydu görüntüsündeki bir pikselin ifade ettiği parlaklık değerinde (bit değeri) büyük artış elde edilmiştir (Rao vd. 2007:444). Diğer bir deyişle elektromanyetik enerjinin büyüklüğüne karşı duyarlılık nesnelere renklerinin daha iyi ayırt edilebilmesine olanak tanır (Url 3). Spektral çözünürlük elektromanyetik spektrum üzerinde algılanan dalga boyu aralığı, büyüklüğü ve miktarıdır (Boyacı vd. 2015:135). Her nesnenin spektral imzası farklı olduğu için spektral çözünürlükteki artış nesnelere özellikle kendi iç gruplarında daha iyi ayırt edilebilmesine olanak tanımaktadır (Liu vd. 2018:2). Zamansal çözünürlük uydunun bir noktayı ne sıklıkla görüntülediğinin ölçüsüdür (Url 3). Zamansal çözünürlükteki artış özellikle değişim belirleme ve inceleme konularında büyük kolaylık sağlamaktadır. Bununla beraber acil durum programlaması ile istenilen alanları görüntülemek için yönlendirilebilen askeri uyduların yanında sivil uydular da mevcuttur (Url 4).

Haberin niteliğine göre ihtiyaç olunan uydu ve çözünürlüğü de değişmektedir. Örneğin hızla değişebilen atmosfer olayları için düşük mekânsal çözünürlüklü ancak geniş alanları kapsayan yüksek spektral, radyometrik ve zamansal çözünürlüklü bir uydu görüntüsü tercih edilmesi beklenir (Url 5, Url 6). Ormancılık ve tarım gibi bitki çalışmalarında yüksek spektral, radyometrik ve çalışmanın ölçeğine göre yüksek ve en azından çalışma alanının ölçeğine göre orta mekânsal çözünürlüklü uydu görüntülerinin tercih edilmesi beklenir (Ozelkan vd. 2011:52, Waser 2014:4517, Ozelkan vd. 2016:162). Yine dinamik yapısından dolayı su ve sulak alan çalışmalarında ise gibi zamansal çözünürlüğün yüksek

olmasının yanı sıra mekânsal ve spektral çözünürlüğün de yüksek olması tercih edilir (Karaman vd. 2015:75, Karaman vd. 2018:140, Özelkan ve Karaman 2018:2015). Şehircilik çalışmalarında ise yüksek mekânsal çözünürlüklü uydu görüntüleri tercih edilir (Chen vd. 2017:231).

2. Yöntem ve Veri

Bu çalışmada uydu görüntüleri kullanarak dünyamızı 3 boyutlu gösteren bir program olan Google Earth tarafından ücretsiz sunulan yüksek çözünürlüklü multispektral uydu görüntüleri kullanılmıştır. Ek olarak Yunanistan’da gerçekleşen orman yangını için USGS (Birleşik Devletler Jeolojik Araştırmalar Kurumu) tarafından ücretsiz yayınlanan Landsat 8 OLI (Operational Land Manager) multispektral uydu görüntüleri kullanılmıştır. Görüntülerde görsel değerlendirmeler ile yorumlar yapılmıştır. Görüntülerde ilgili konunun öncesi sonrası şeklinde değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kullanılan uydu görüntülerinin tarihleri ve görüntülenen bölgeler Tablo 1’de verilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Uydu teknolojileri ve uzaktan algılama teknikleri haberciler için çok yabancı bir konu olmasa da kullanım alanlarının dar ve kısıtlı olduğu aşağıda incelenen haberlerde görülmektedir:

Özellikle uydu görüntülerinin yurtdışı kaynaklı ve dış haberler servisinin çalışmaları öne çıkmaktadır. Web üzerinde yayın yapan internethaber.com isimli sitede yer alan haberde, orman yangının büyüklüğünü vurgulamak için uydudan çekilen görüntülerden faydalanılmıştır. Haberde fotoğrafların NASA’dan alındığı ve bu görüntüler üzerine ekstra bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Ne kadarlık bir alanın alevlerden etkilendiği veya yangın sonrası bir uydu görüntüsü paylaşılmamaktadır (Url 8). Terörist bir saldırının haberini takipçilerine aktaran Mynet.com adlı site, yine uydu görüntüleri ve “Google Earth” görüntülerini kullanılmıştır. Habere tanıklığın olmadığı bu görüntüler de daha çok harita amaçlı kullanılmaktadır (Url 9). Türkiye’nin en çok okunan gazetelerinden birisi olan Hürriyet Gazetesi aynı zamanda en çok ziyaret edilen internet haber sitelerinden biridir (Url 10). Web sitesinde yer alan 06.01.2017 tarihli haberde Antarktika’da dev bir cismin tespit edildiği aktarılmaktadır.

NASA’dan alınan uydu görüntüleri haberin ana konusunu oluşturmakta ama onun dışında herhangi bir araştırma veya görüntüleme çalışmasının haberde olmadığı sadece dış haberler servisinin tercüme ettiği bir haber niteliğindedir (Url 11). Hürriyet Gazetesinin resmî web sayfasında yer alan haberde ise dış haberler servisinin aktardığını ve uydu görüntülerinin kullanıldığı görülmektedir. Habere tanıklık etmekten çok uzak olan bu görüntülerin daha çok harita niteliği taşıdığı görülmektedir (Url 12). Bir internet sitesinde yer alan 26.05.2018 tarihli haberde ise doğal bir afet olan yanardağ patlamasının uzaydan nasıl görüldüğü aktarılmaktadır (Url 13). Bir web sayfasında yer alan haberde ise Türkiye’nin Rasat uydusunun görüntüleri haber amaçlı kullanılmaktadır. “Trakya’da yaşanan selin etkileri RASAT Uydusu ile görüntülendi” başlıklı haberde yaşanan doğal afetin boyutları ve verdiği zararlar görülmektedir. Haberde afet öncesi (2014) ve sonrası (2015) olarak iki ayrı fotoğraf okuyucularla paylaşılmaktadır (Url 14).

Tablo 1. Tablo 1: Kullanılan uydu görüntüleri (12’nci ayın 1’ni gösteren görüntülerde belirtilmediğinden gün bilgisi 01 olarak eklenmiştir).

Şekil No.	Bölge	Konu	Tarih
Şekil 1	Balıkesir - Bigadiç	Maden	01.12.1986
Şekil 1	Balıkesir - Bigadiç	Maden	01.12.2016
Şekil 2	Çanakkale - Çan	Maden	01.12.1984
Şekil 2	Çanakkale - Çan	Maden	01.12.2016
Şekil 3	İstanbul - Şile	Yapılaşma	01.12.1984
Şekil 3	İstanbul - Şile	Yapılaşma	01.12.2016
Şekil 4	Kocaeli - Merkez	Yapılaşma	01.12.1984
Şekil 4	Kocaeli - Merkez	Yapılaşma	01.12.2016
Şekil 5	İstanbul - Yenikapı	Kıyı şeridi	12.04.2013
Şekil 5	İstanbul - Yenikapı	Kıyı şeridi	13.12.2017
Şekil 6	İstanbul - Boğaz	Deniz Trafikliği	29.04.2017
Şekil 7	Burdur - Merkez	Kuraklık	01.12.1984
Şekil 7	Burdur - Merkez	Kuraklık	01.12.2016
Şekil 8	Çanakkale - Merkez	Orman Yangını	19.03.2014
Şekil 8	Çanakkale - Merkez	Orman Yangını	12.04.2015
Şekil 9	Yunanistan - Melissi, Kineta ve Mati	Orman Yangını	17.07.2018
Şekil 9	Yunanistan - Melissi, Kineta ve Mati	Orman Yangını	02.08.2018
Şekil 10	Şanlıurfa - Harran	Tarım	27.05.2017
Şekil 11	Suriye - Palmira	Terör	20.04.2014
Şekil 11	Suriye - Palmira	Terör	03.12.2016
Şekil 12	Suriye - Rakka_1	Terör	02.02.2015
Şekil 12	Suriye - Rakka_1	Terör	07.01.2017
Şekil 13	Suriye - Rakka_2	Terör	02.13.2013
Şekil 13	Suriye - Rakka_2	Terör	02.02.2015
Şekil 14	Türkiye	Meteoroloji	31.07.2018

Bu çalışmada elde edilen uzaktan algılama yöntemleriyle uydu görüntüleri incelenmiş ve bu bulgular çevre haberleri ve gündem haberleri açısından tartışılmaktadır. Şekil 1’de görüldüğü üzere Balıkesir ili sınırları içinde yer alan maden çalışmalarının yıllar içerisinde (1986-2016) yaklaşık altı katı kadar bir değişim olduğu görülmektedir. Özellikle çevre haberi açısından bakıldığında zaman ise çevresel tahribatın büyüklüğü gözler önüne serilmektedir. Çevre haberlerine bir başka örnek Şekil 2’te, Çanakkale İli Çan İlçe’ sinde faaliyet gösteren maden çalışma sahalarının ve buna bağlı gelişen sanayi bölgelerinin seksenli yıllarda yaklaşık 40 hektar civarında bir alana yayılarak devam etmesidir. Habercilerin uzun süre haber yaptığı ve uzun süre gündem olan İstanbul Anadolu yakası son ormanlarından geçen İstanbul Kuzey Otoyolu ve devam eden madencilik ve betonlaşma sorunları ile ilgili görseller Şekil 3’de görülmektedir. Çevrecilerin de kullandığı ve itirazların yapıldığı bu görsellerde çevresel tahribata yol ve maden çalışmalarının sebep olduğu görülmektedir.

Büyük illerde en çok yapılan haberlerden biri kentleşme sorunlarıdır. Habercilik açısından çevre haberleri ve toplumsal duyarlılık her zaman büyük önem arz etmektedir çünkü haberciler için birinci önceliklerden biri toplumsal faydadır. Google Earth’den elde edilen 1984 ve 2016 uydu görüntülerinde Kocaeli Körfezinde yaşanan kentleşmenin

zamansal değişimi görülmektedir (Şekil 4). Diğer taraftan kentleşme dâhilinde inşa edilen köprüler ve otoyollar beraberinde getirdikleri ve götördükleri de yine gözler önüne serilmektedir. Son yılların tartışılan gündem maddelerinden biri İstanbul'un büyük bir meydana sahip olmadığıdır. Büyük miting ve toplanma sahasının olmadığı İstanbul'da deniz yaklaşık 65 hektar doldurularak Yenikapı miting alanı oluşturulmuştur (Şekil 5). İstanbul Boğazı deniz trafiğinin en yoğun ve riskli olduğu bölgelerden biridir. Uydu görüntüleri ile deniz trafiği ve deniz kirliliği gibi konular sıklıkla çalışılmaktadır. Şekil 6'da ki uydu görüntüsü ile İstanbul Boğazı trafiğinin hareketli yapısı görülmektedir.

Şekil 1: Balıkesir ili maden alanlarındaki değişim

Habercilerin yakında takip ettikleri konu başlıklarından bir tanesi de doğal afetlerdir. Şekil 7'de Burdur Gölü'nde 1984'den 2016 yılına gelindiğinde oluşan değişim görülmektedir. Görüldüğü üzere yıllar içerisinde nasıl bir kuraklık yaşandığı ve suların %30'dan fazla çekildiği yine uydu görüntüleri ile belgelenmektedir.

Orman yangınları özellikle sıcak iklim bölgelerinde sıkça görülen bir afet türüdür. Hem doğal hem de insani etkenlerden dolayı oluşabilir. Zararları ise maddi, manevi ve ekolojik olarak büyük etki yaratmaktadır. Bu kapsamda orman yangınlarının sebep olduğu anlık etkiler ve sonrasında oluşabilecek oluşumlar gazeteciler tarafından takip edilmektedir. Çanakkale İli'nde 2014 yılında yaşanan orman yangınının öncesi, sonrası ve yanan yaklaşık 93 hektarlık alan Şekil 8'de görülmektedir. Şekil 9'da ise 24 Temmuz

2018'de 3 ayrı bölgede (Şekil 9'da soldan sağa Melissi, Kineta ve Mati) yaklaşık 9000 hektar alanda etkili olan ve 92 kişinin hayatını kaybettiği orman yangınının öncesi ve sonrası Landsat 8 OLI multispektral uydu görüntüleri ile gösterilmektedir (Url 15).

Tarım, ülke ekonomileri (enflasyon, istihdam vb.) için çok önemli bir sektördür. Tarımsal ürünlerin varlığı-yokluğu, ithalatı-ihracatı ulusal ve uluslararası politikaların önemli bir parçasıdır. Uydu görüntüleri ekilen tarım alanı, ürün miktarı, ürün tipi, tarımsal verim ve yıllık ürün toplamı gibi bilgileri edinmek adına haberciler kadar ilgili kurumların çalışmaları ve kontrolleri için de kullanılabilir. Şekil 10'da Harran Ovası'ndaki tarım alanlarını gösteren uydu görüntüsü görülmektedir.

Şekil 2: Çan İlçe' si maden ve sanayi bölgelerindeki değişim

Şekil 3: İstanbul kentleşme, maden ve yol çalışmaları

Şekil 4: Kocaeli Körfez bölgesi kentleşmenin zamansal gelişimi

Şekil 1: İstanbul Yenikapı kıyı şeridi değişimi

Şekil 2: İstanbul boğaz deniz trafiği

Şekil 7: Burdur Gölü'ndeki alansal değişim

Şekil 8: Çanakkale orman yangınının öncesi ve sonrası

Özellikle savaş haberleri, haberciler ve gündem için çok önemli başlıklardan biridir. Burada ki görselde Suriye'de yaşanan iç savaşta DAES'li teröristlerin tarihi Palmira kenti kalıntılara yapmış oldukları tahribatın öncesi ve sonrası görülmektedir (Şekil 11). Dünya kültürel mirasın korunması ve terörist grupların yapmış oldukları yıkımı yerinde tespit etmek habercilik açısından ne kadar zor olsa da uydudan uzaktan algılama ile yaşananları dünya kamuoyuyla paylaşmak habercilik açısından önemli bir görev olarak görülmelidir.

Şekil 9: Yunanistan orman yangınının öncesi ve sonrası

Şekil 10: Harran Ovası tarım alanları

Şekil 11: Palmira antik kenti.

Gazetecileri Koruma Komitesi (CPJ) raporlarına göre sıcak çatışma bölgelerinde ve savaş alanlarında her yıl onlarca gazeteci haber toplarken yaşamını yitirmektedir (Url 16). Gazeteci sadece doğru olanı okuyucu-izleyici kitlesine

aktarmak için çaba gösterirken hayatını kaybedebilmektedir. Aynı zamanda savaşın tarafları da kendi haklılıklarını ispat etmek için bilgi kirliliği yani dezenformasyon yapabilmektedir. Çatışma alanlarında bir taraf sivil hedefler vuruldu demekte karşı taraf ise askeri hedefler vuruldu demektedir. Bunun tespitinin ise yine uydudan görüntüleme sistemlerinin yardımıyla uzaktan algılama ile yapılabilmektedir. Şekil 12'de Rakka Tren İstasyonu ve çevresindeki tahribat görülmektedir. DAEŞ'li teröristler tarafından Rakka şehrinde bulunan Veysel Karani Türbesinin nasıl yıkıldığı ve savaşın acı yüzü bir kez daha kendini göstermektedir (Şekil 13).

Meteoroloji bilgileri tarımdan hayvancılığa, kent yaşamından ulaşıma, spor müsabakalarından sağlığa kadar pek çok konuda büyük önem taşıdığından haberlerde önemli yere sahiptir. İstanbul gibi mega kentlerde, Trakya ve Karadeniz gibi sel bölgelerinde, Ege ve Akdeniz gibi yangın potansiyeli yüksek yerlerde ve Çukurova gibi tarım merkezlerinde meteoroloji haberleri daha da büyük ilgi ve alaka görmektedir. Uydudan görüntüleri erken uyarı sistemleri için de önemli bir tipidir. Uydudan uzaktan algılama yöntemiyle toplanan bu veriler haberciler için vazgeçilmez haber kaynakları olarak öne çıkmaktadır (Şekil 14).

Şekil 12: Rakka tren istasyonu.

Şekil 13: Rakka Veysel Karani Türbesi

Şekil 3: Türkiye üzerindeki bulutların dağılımı

4. Sonuç ve Öneriler

Haberin kaynağı insan odaklı olmakla beraber, haber toplama teknikleri, teknolojik gelişmelerle birlikte değişkenlik göstermektedir. Uydudan uzaktan algılama şu anki ve öngörülen teknolojik imkanlar doğrultusunda çok yüksek çözünürlüklü (mekânsal, radyometrik, spektral ve zamansal) veri temin edebilme imkânı sağlamaktadır. Genel olarak yüksek mekânsal çözünürlüklü uzaktan algılama uyduları pek çok alan için gerekli olsa da maliyetleri nedeniyle bu verilere herkes kolaylıkla ulaşamamaktadır. Bu nedenle eğer bir sponsor yoksa çoğunlukla çalışmalar ücretsiz ancak düşük ya da orta çözünürlüklü uydu görüntüleriyle devam etmektedir. Türkiye son yıllarda uydu teknolojileri konusunda özellikle Göktürk ve Rasat uyduları ile önemli adımlar atmıştır ve atmaya devam etmektedir (Url 7). Uydu teknolojilerindeki gelişmeler ulusal güvenliğimiz sağlanması ve dışa bağımlılığımızın ortadan kalkması için son derece önemlidir. Bölgemizde ve çevre ülkelerde yaşanan sıcak olayların ve yaşanan çatışmaların pek çoğu propaganda malzemesi olarak kullanılmaktadır. Özellikle bu tür propagandalar ve itibarsızlaştırma çalışmalarına zamanında ve doğru bilgilerle cevap verebilmek adına haberciler, haberin kaynağına en hızlı ve sağlıklı ulaşabilmek için uydu teknolojileri ve uzaktan algılama verilerini kullanabilmelidir. Devlet haber organları için milli uydu görüntüsü arşivini kullanıma açabilir. Hatta olağanüstü ve gerekli durumlarda uydu geçişlerini doğru veriye ulaşmak adına yeniden programlayabilir. Özellikle devletin ilgili organları Anadolu Ajansı ve diğer haber ajansları için Göktürk ve Rasat uyduları önemli haberlerde oluşabilecek bozulmaları engellemek adına kısıtlı da olsa erişime açılabilir.

Güvenilir ve doğru veriye ulaşmak toplumsal huzuru sağlar. Her türlü propaganda ve spekülasyonlara açık haberler, en kısa zamanda doğru dokümanlarla gerçekleri ortaya koyabilmek, gazetecilik görevi kadar toplumsal bir gerekliliktir. Halkı kışkırtmalar ve galeyana getirmeler azalır. Geçmişte yaşanan pek çok örneğinin olduğu 5-6 Eylül 1955 Güz Olayları veya yakın tarihte yaşanan Gezi Parkı Olayları sırasında maruz kaldığımız bilgi bombardımanları arasında doğru ve tarafsız olanı seçmek gazeteciler kadar toplum ve birey için de zor bir okuma olduğu görülmüştür. Yakın zamanda ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yürüttüğü Afrin Operasyonu'nda, Afrin Hastanesi'nin vurulduğu ve çok sayıda sivilin hayatını kaybettiğine dair spekülasyon yaratacak yalan haberler yurtiçinde ve yurtdışında haber merkezleri tarafından servis edilmiş ve Türkiye karşıtı propaganda malzemesi olarak kullanılmak istenmiştir. Bu tür spekülatif haberlerin daha baskıya veya yayına girmeden

önünü kesilmesi ve profesyonel haberciler tarafından yalanlanması en doğru habercilik olacaktır.

Sonuç olarak uydu teknolojileri ve uzaktan algılama, çalışılacak ve haber olacak konunun içeriğine göre farklı özelliklerde, güvenilir veri temin edebilecek bir seviyededir. Bu çalışmada mevcut imkânlar dâhilinde multispektral uydu görüntüleri kullanılmıştır. Bununla birlikte hızla gelişmekte olan hiperspektral ve RADAR (Radio Deception And Ranging) uydu teknolojileri de araştırılan konuya göre zengin bilgi sunabilmektedir. Bu bilimsel ve teknolojik birikim gelişmiş ülkeler tarafından her alanda olduğu gibi habercilikte de sıklıkla kullanılmaktadır. Böylelikle gelişmiş ülkeler güvenilir ve hızlı haber alma konusunda büyük ilerleme kaydetmişlerdir. Hızlı ve güvenilir olması açısından bilişim ve iletişim teknolojileri ile sürekli gelişen uydudan uzaktan algılama teknolojileri günümüzde önemli bir araç olarak görülmektedir ve gelecekte güvenilir haber almada önemini daha da arttıracaktır.

Kaynakça

- Altay, D. (2003). Kadife Karanlık. İçinde: Rigel, N. ve diğerleri (Der.), McLuhan (s. 9-48). 2. Baskı, İstanbul: Su Yayınları
- Anadolu Ajansı (AA). (2018). Muhabir Habercinin Temel Kitabı. 2. Baskı, İstanbul: Anadolu Ajansı Yayınları
- Arsan, E. (2003). Gazetecilik ve Habercilik. İçinde: Alankuş, S. (Der.), Haber ve Habercilik (s. 137-152). 2. Baskı. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Boyacı, D., M. Erdoğan, M. ve F. Yıldız., F. (2015). Çözünürlüğün Sınıflandırmaya Etkisi. TUFUAB VIII. Teknik Sempozyumu, 134-139. 21-23 Mayıs 2015 / Konya.
- Chen G., Özelkan E., Singh K.K., Zhou J., Brown M.R., Meentemeyer M.R. (2017). "Uncertainties in mapping forest carbon in urban ecosystems", Journal of Environmental Management, vol.187, pp.229-238.
- Çoban, B. (2009). Medya Eleştirileri Kitle İletişim ve Toplumsalın Üretimi. İçinde: Akbulut, N.T. ve Bilgili, C. (Der.), Medya, Kamuoyu, İdeoloji (s. 13-162). İstanbul: Beta Yayınları.
- Duran, R. (2005). Gazetecilik ve Habercilik. İçinde: Alankuş, S. (Der.), Yurttaş Gazeteciliği (s. 91-107). 2. Baskı İstanbul: BİA IPS İletişim Vakfı Yayınları
- Girgin, A. (2002). Haber Yazmak. İstanbul: Der Yayınları.
- Girgin, A. (2008). Gazeteciliğin Temel İlkeleri. İstanbul: Der Yayınları.
- Gülner, M. (2016). Bu Toprakların İletişim Tarihi. İçinde: Çağlak, E. (Ed.) Anadolu'da Yazının Tarihi (s. 1-14). İstanbul: Nobel Yayınevi
- İnuğur, N. (1994). Basın ve Yayın Tarihi. İstanbul: Der Yayınları
- Karaman, M., Budakoglu, M., Avcı, Z.D.U., Özelkan, E., Bulbul, A., Cıvas, M., Ve Tasdelen, S. (2015). Determination of seasonal changes in wetlands using CHRIS/Proba Hyperspectral satellite images: A case

- study from Acigöl (Denizli), Turkey. *Journal of environmental biology*, 36(1), 73.
- Karaman, M., Özelkan, E., Taşdelen, S. (2018). Dar Nehirlerin Sentinel2-A Uydu Görüntüleri ile Belirlenebilirliğinde Havza Hidrojeolojisinin Etkisi:Karamenderes (Çanakkale) Örneği. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4 (2), 140-155. DOI: 10.21324/dacd.416514
- Liu, J., Luo, B., Douté, S., Chanussot, J. (2018). Exploration of Planetary Hyperspectral Images with Unsupervised Spectral Unmixing: A Case Study of Planet Mars. *Remote Sens.* 2018, 10, 737.
- Özelkan E., Ormeci C., Karaman M. (2011). Determination of the Forest Fire Potential by Using Remote Sensing and Geographical Information System, Case Study-Bodrum/Turkey. *Proceedings of the 8th International EARSeL FF-SIG Workshop Stresa (Italy, Stresa, ITALYA, 20-21 Ekim 2011, pp.51-56*
- Ozelkan, E., Chen, G., Ustundag, B.B. (2016). "Multiscale object-based drought monitoring and comparison in rainfed and irrigated agriculture from Landsat 8 OLI imagery", *Int. Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, 44, 159-170.
- Özelkan, E., Karaman, M. (2018). Baraj Göllerindeki Meteorolojik Ve Hidrolojik Kuraklığın Etkisinin Çok Zamanlı Uydu Görüntüleri İle Analizi: Atikhisar Barajı (Çanakkale) Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 1023-1037. DOI: 10.28948/ngumuh.443230
- Rao, N.R. Garg, P.K., Ghosh, S.K. (2007). Evaluation of radiometric resolution on land use/land cover mapping in an agricultural area, *International Journal of Remote Sensing*, 28:2, 443-450, DOI: 10.1080/01431160600733181
- Schlapp, H. (2002). *Gazeteciliğe Giriş*. Aygün Işık (Çev.). 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları
- Tatar, Y. (2011). Uzaktan Algılama Tarihçesine Genel Bir Bakış. *Biga Yarımadası'nın Jeolojisi Sempozyumu* 65-90. Aralık 2011
- Waser, L.T., Küchler, M., Jütte, K., Stampfer, T. (2014). Evaluating the Potential of WorldView-2 Data to Classify Tree Species and Different Levels of Ash Mortality. *Remote Sens.* 6, 4515-4545.
- Tokgöz, O. (2006). *Temel Gazetecilik*, 6. Baskı, İmge Kitapevi: Ankara
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmuttan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Uyguç, Ü. ve Genç A. (1998). *Radyo Televizyon Haberciliği*, İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.
- Van Dijk, T. (1988). *News as Discourse*, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Wolf, S. P. ve Josef, R. (2002). *Gazetecinin El Kitabı*. Aygün Işık, (Çev.). 2. Baskı, İstanbul: İst. Üni. İletişim Fakültesi Yayınları
- Yenituna, B. (2016). *Bu Toprakların İletişim Tarihi. İçinde: Çağlak, E. (Ed.) Sancılı Bir Doğum ve Gelişim Hikayesi; Türk Basım (s. 95-114)*. İstanbul: Nobel Yayınevi
- Url 1: http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/ormanamenajmani_3fc8b.pdf (Erişim Tarihi, 6.7.2018)
- Url 2: <https://www.satimagingcorp.com/satellite-sensors/geoeye-2/> (Erişim Tarihi, 9.7.2018)
- Url 3: https://www.hvkk.tsk.tr/Havacilik_Kosesi/Ozel_Siteler/Kesif_Uydu_Komutanligi/Genel_Bilgiler/Cozunurluk_Degeri (Erişim Tarihi, 8.7.2018)
- Url 4: http://www.intelligence-airbusds.com/files/pmedia/public/r457_9_satelliteprogramming_uk_sept2010.pdf (Erişim Tarihi, 9.7.2018)
- Url 5: <https://earth.esa.int/web/eoportal/satellite-missions/m/meteosat-second-generation> (Erişim Tarihi, 7.7.2018)
- Url 6: <https://modis.gsfc.nasa.gov/about/specifications.php> (Erişim Tarihi, 6.7.2018)
- Url 7: <http://uzay.tubitak.gov.tr/tr/projeler/uydu> (Erişim Tarihi, 8.7.2018)
- Url 8: <http://www.internethaber.com/orman-yanginlari-uzaydan-bile-gorundu-nasanin-fotograflari-uzucu-fotogalerisi-1789930.htm> (Erişim Tarihi, 10.7.2018)
- Url 9: <http://www.mynet.com/haber/guncel/iste-en-aci-uydu-fotografi-597912-1> (Erişim Tarihi, 9.7.2018)
- Url 10: http://www.medyatava.com/haber/turkiyenin-en-cok-ziyaret-edilen-haber-siteleri-aciklandi_150072 (Erişim Tarihi, 8.7.2018)
- Url 11: <http://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-nasa-uydulari-antarktikada-dev-bir-cisim-tespit-etti-40324076#page-1> (Erişim Tarihi, 11.7.2018)
- Url 12: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdden-esad-rejimine-agir-suclama-mahkumlarin-cesetlerini-firinda-yaktilar-40459062> (Erişim Tarihi, 11.7.2018)
- Url 13: <http://www.webtekno.com/hawaii-de-yasanan-yanardag-patlama-uzaydan-nasil-gorunuyor-h46795.html> (Erişim Tarihi, 8.7.2018)
- Url 14: <http://blog.gezgin.gov.tr/?p=216> (Erişim Tarihi, 11.7.2018)
- Url 15: <http://tr.euronews.com/2018/07/31/yunanistan-yanginlarda-kaybettiklerini-andi> (Erişim Tarihi, 12.7.2018)
- Url 16: <https://www.amerikaninsesi.com/a/ikibinonaltiyilinda-kirksekiz-gazeteci-olduruldu/3642382.html> (Erişim Tarihi, 8.7.2018)

Araştırma Makalesi • Research Article

Yerli Sosyolojinin İmkânı Olarak Baykan Sezer

Baykan Sezer As The Possibility Of Native Sociology

Ahmet Ayhan Koyuncu,^{a*} Recep Bozkurt^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 03200, Afyonkarahisar/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5401-7647

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 03200, Afyonkarahisar/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2201-1758

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Mart 2019

Düzeltilme tarihi: 09 Mayıs 2019

Kabul tarihi: 27 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Batı Sosyolojisi,
Türk Sosyolojisi,
Kemal Tahir,
Baykan Sezer,
Doğu-Batı Çatışması,
Yerli Sosyoloji

ÖZ

19. yüzyılda Batı'da yaşanan sorunlara çözüm getirme çabalarıyla sosyoloji bilimi ortaya çıkmıştır. Batı'da ortaya çıkan yeni toplumsal sorunlar ve bu sorunlara karşı düzen arayışı ve dünya egemenliğinin meşruluğu problemlerinin çözümü için sosyoloji araçsal bir şekilde kullanılmıştır. Ülkemizde Batı'nın sorunlarına karşı geliştirilen çözüm reçeteleri alınıp Türk toplumunun sorunlarına hazır reçete olarak sunulmuştur. Ancak Türk sosyolojisi bütünüyle bu taklitçi ve nakilci yaklaşımdan ibaret olmamıştır. Bu yöndeki özgün/yerli katkılardan biri Baykan Sezer'dir. Sezer, Türk toplumunun sorunlarını Doğu-Batı ilişkileri ve çatışması çerçevesinde ele alıp değerlendiren, sosyal bünyemizi açıklayan, düşünce geleneğimiz ve tarihimizle ilişki kuran bir "Türk Sosyolojisi" inşa etme kaygısında olmuştur. Sezer, Kemal Tahir'den etkilenerek sosyoloji biliminin merkezine tarihselliği koyarak Doğu-Batı ikilemi içerisinde Türk toplumunu anlamaya çalışmış, Türk sosyolojisinde yerlilik üzerinde durmuştur. Bu çalışmada Türk sosyolojisinin bir imkânı olarak Sezer'in görüşleri ele alınacaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 24 March 2019

Received in revised form 09 May 2019

Accepted 27 May 2019

Keywords:

Western Sociology,
Turkish Sociology,
Kemal Tahir,
Baykan Sezer,
East-West Conflict,
Native Sociology

ABSTRACT

In the 19th century, sociology emerged with the efforts to solve the problems in the West. Sociology has been used instrumentally for the new social problems that emerged in the West, the search for order against these problems and the solution of the problems of legitimacy of world sovereignty. Sociology emerged as a product of the West's own internal dynamics. But in our country, Sociology presented as a prescription for the problems of Turkish society by taking the recipes developed against the problems of the West. However, Turkish sociology did not consist entirely of this imitator and transporter approach. One of the original / local contributions in this direction is Baykan Sezer. Sezer pointed out the necessity of building a, Turkish Sociology that is appropriate to the conditions of the Turkish society, by taking and evaluating our problems within the framework of East-West relations and conflict, explaining our social structure and establishing a relationship with our tradition of thought and our history. Sezer, influenced by Kemal Tahir, tried to understand the Turkish society and its problems within the East-West dilemma by putting historicity in the center of sociology. The study will try to discuss the views of Sezer as an opportunity of Turkish sociology.

1. Giriş

Sosyoloji bilimi ülkemize çok erken bir dönemde girmiştir ve kurumsal bir yer edinmiştir. Sosyoloji ilk olarak Batı'da ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Batı toplumunun kendi iç dinamikleri sosyoloji bilimini doğurmuştur. En büyük değişimi sağlayan

Sanayi ve Fransız devrimleri Batı'da yeni bir toplumsal dünyanın oluşmasında etkili olmuştur. Batı dünyası, yaşadığı büyük çaplı toplumsal değişimlere bağlı olarak büyük problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Sosyolojinin amacı var olan toplumsal düzensizliklere karşı önlemler almak, bunları bilimin dili ile nedensel bir şekilde açıklamak olmuştur.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ahmetakoyuncu@hotmail.com

Sosyolojinin ortaya çıkışı modern bir döneme denk gelmektedir. Modern dönemde doğa bilimlerinin elde ettiği göz kamaştırıcı başarı, aynısını sosyal alanda da gerçekleştirebilme yönünde bir eğilime neden olmuştur. İnsan bu özelliği ile her şeyi açıklayabileceğini düşünmüştür. Doğa bilimlerindeki yasa ve kanun arama sosyal bilimlerde de uygulanmıştır. Tıpkı doğanın işleyiş yasalarının keşfedilmesi gibi toplumun işleyiş yasalarının da bulunabileceği inancı ve arayışı sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Baykan Sezer, öncelikle sosyolojinin neden 19.yy da Batı Avrupa da ortaya çıktığını sorgulayarak sosyoloji anlayışını şekillendirmiştir. Sezer, birinci neden olarak Batının kendi iç sorunlarına cevap bulmak, ikinci olarak ise Batı'nın elde etmiş olduğu dünya egemenliğini meşru bir zemine oturtmak üzere sosyoloji bilimi inşa edildiğini saptamıştır. Yani sosyoloji Sezer'in görüşlerine göre araçsal bir şekilde inşa edilmiştir. Bu perspektif Baykan Sezer'in düşüncelerinin oluşmasında önemli bir etki yaratmıştır.

Yazın tarihimizde önemli bir yeri olan Kemal Tahir'in düşünceleri Baykan Sezer'in üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Kemal Tahir, roman yazmak için roman yazmamıştır. Eserlerini Türk toplum gerçeğini yansıtarak ele almıştır. Aynı zamanda Kemal Tahir, Batı karşısın da Türk toplumunun söyleyeceği sözlerinin olduğunu belirtmiştir. Fakat yapılması gereken Batılı kalıpları alıp onlar üzerinden çözüm yolları aranması değil özgün bir şekilde hareket edilmeli düşüncesini savunmuştur. Bu özgünlüğe ulaşabilmek için ise tarihe yönelmek gerekmektedir. Sezer, "gerçeklik tarihte gizlidir" sözü doğrultusunda sorunları ele almıştır. Aynı zamanda yerel- evrensel kavramları üzerinde de durmuştur. Evrensel ulaşabilmemiz için öncelikle yerel anlamda belli özelliklerimiz olmalı diyerek yerellik meselesi üzerinde de durmuştur. İthalci, nakilci anlayışa karşı çıkmıştır. Batılı kalıplara karşı gelmiştir ve eleştirmiştir.

Sosyolojinin ülkemize giriş dönemi Osmanlı devletinin dağılma süreci ile aynı zamana denk gelmektedir. Bu dönemin düşünürleri Batı'da ortaya çıkan bu yeni bilim ile Osmanlı Devleti'nin içinde bulunmuş olduğu durumdan nasıl kurtulabilirliği üzerinde durmuşlardır. Burada farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar genellikle Batılı düşünürlerin ortaya attığı paradigmlar üzerinden analiz edilerek Türk toplumunun içinde bulunmuş olduğu sorunlara çözüm arayışı içine girmeleri ile başlamıştır. Baykan Sezer'in büyük bir problem olarak gördüğü Türk sosyolojisinin yerli anlamda özgün bir yönteminin olmaması meselesi ve ithalci, nakilci bir çerçevede sosyolojinin gelişmesini olumsuz bulup ve eleştirmesi, kendi yaklaşımlarını ortaya koymak için çaba sarf etmesine neden olmuştur. Bu düşüncelerinin oluşmasında kendisinin de belirttiği gibi Kemal Tahir'in önemi çok büyüktür. Bu sebeple çalışmada ilk olarak Baykan Sezer'in yaşam öyküsüne, genel bir bakış açısı kazanılması açısından Türk sosyolojisinin kısa tarihçesine, Kemal Tahir'in düşüncelerinin Sezer üzerinde etkisine ve son olarak Baykan Sezer'in düşüncelerinde Türk Sosyolojisinin İmkânına dair görüşlerine yer verilmiştir.

2. Baykan Sezer'in Yaşam Öyküsü

1939'da Malatya'da doğan Baykan Sezer, Cağaloğlu Büyük Reşit Paşa İlkokulu'ndan sonra girdiği Galatasaray Lisesi'nden 1959'da mezun oldu. Bir dönem çeşitli gazete ve dergilerde sinema yazıları yazdı. 1960'lı yıllarda bir süre

Fransa'da bulunan Sezer, mezuniyetinden sonra Paris'te sinema, edebiyat, tarih, sosyoloji gibi alanlarda dersler veren çeşitli programları izledi, aynı dönemde İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne de kaydını yaptırdı. 1968'de "Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri" başlıklı lisans bitirme teziyle İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. 1969'da İ.Ü. İşletme Fakültesi Davranış Bilimleri kürsüsünde asistan ve uzman olarak çalışmaya başladı. 1971'de "Doğu'da Yerleşik ve Göçebe Toplumların Sosyolojik Özellikleri Üzerine Sosyolojik Bir Deneme" başlıklı teziyle sosyoloji doktorasını tamamladı. 1972'de aynı üniversitede Sosyoloji Bölümü'ne asistan oldu. 1976'da "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" başlıklı çalışmasıyla doçentliğe atandı. 1988'de profesörlük tezi olarak sunduğu "Sosyolojinin Ana Başlıkları" çalışmasıyla profesörlüğe yükseltildi. 1982'de Bölüm Başkanlığına atanan Sezer, 1982-1993 yılları arasında bölüm başkanlığı ve Sosyoloji Araştırma Merkezi başkanlığı, emekli olana kadar da Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı başkanlığı görevini sürdürdü. 1993'te kendi isteği ile bölüm başkanlığını bıraktı ve 1998'de yine kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Emekliye ayrıldıktan sonra da çalışmalarını sürdüren Sezer, 7 Eylül 2002 tarihinde hayata gözlerini yumdu (Eğribel & Özcan, 2008: 493-501; Ertürk, 2003: 1).

Baykan Sezer'in sosyoloji anlayışının biçimlenmesinde etkili olan az sayıda düşünür arasında Kemal Tahir en başta yer alır. Sezer'in sosyolojik duruşunun temelinde Kemal Tahir'in düşünce sistemi vardır. Kemal Tahir'in dışında yararlandığı diğer önemli düşün adamları Karl Marx, Fernand Braudel ve V. Gordon Childe'dir (Kızılcelik, 2008: 53). Sezer'in önemli belli başlı eserleri arasında: " Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, Sosyolojide Yöntem Tartışmaları, Sosyolojinin Ana Başlıkları, Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları, Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlığın Yeri, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı" başlıklı çalışmaları bulunmaktadır. Sezer'in düşünceleri üzerine çok sayıda araştırma yapılmış ve kitaplar yazılmıştır.

3. Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihiçesi

Son dönem Osmanlı entelektüel camiasında sosyoloji, akademik ve sistemli bir disiplin haline gelmeden önce de ilgi çeken bir alandı. Batıda yeni gelişen bir bilim olarak sosyoloji, temelde Batı'nın yaşadığı toplumsal sorunlara bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkmıştı. Osmanlı aydınları için de bir umut olarak görülmeye başlandı. Sosyoloji, Batılılaşma sürecinde aydınlanma felsefesinin etkisiyle Batı'da ortaya çıkan yeni edebi, fikri, felsefi ve siyasi akımlarla tanışan yeni Osmanlı aydın ve bürokratinin düşünsel üretimi, bu ilginin oluşumundaki en önemli kaynaktı. Yeni düşünsel üretimin esin ve beslenme kaynağı ise ağırlıklı olarak dönemin Fransız düşünce iklimiydi. Bir diğer önemli kaynak ise Osmanlı toplum sorunlarına iç dinamikler temelinde çözüm önerisi getirme çabasıydı (Karakas, 2016: 93). Osmanlı'nın yaşadığı buhranlara bir çözüm arayışı içerisinde olan dönemin yazar, düşünür ve entelektüelleri, Batı'nın sorunlarını çözüm aracı olarak gördüğü sosyolojiyi bir umut olarak değerlendirmişlerdir. Batı'da veya Batılı tarzda eğitim alan Osmanlı entelektüelleri bu açıdan sosyolojiyi, ülkemizdeki sorunların çözümüne yardım edeceği düşüncesiyle getirmiştir. Sosyolojinin ilk gelişme aşaması ise öncelikle dergiler etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde öne çıkan isimler ve ekollere bakıldığında Ahmet Rıza ve temsilcisi olduğu Comtecu pozitivizm ekolü, Abdullah Cevdet ve Psiko-Sosyoloji ekolü, Ahmet Şuayip ve Biyoloji ekolü ve Mustafa

Suphi ve Marksist ekolden bahsetmek mümkündür (Kaçmazoğlu, 2003: 255-280). Ancak II. Meşruyet Dönemi sonrasında Ziya Gökalp'ın ve Prens Sabahattin'in Türk sosyolojisinin gelişmesinde oldukça büyük bir önemi olduğunu ifade etmek gerekir. Bu iki isimden önce sosyoloji, daha çok ikincil bir konuma sahipti. Bu iki isim, sosyolojinin ülkemizde yerleşmesinin en önemli faktörleri olmuştur. Sosyolojinin ülkemize gelmesindeki temel motivasyon ise Osmanlı'nın içinde bulunmuş olduğu siyasi sorunları anlamak ve bunlara bir çözüm getirmektir.

Türk yayıncılık tarihinin ilk Sosyal Bilim dergisi olarak kabul edilen ve 1908'de çıkan (Erdoğan, 2014) Ulumu İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nda Mehmet Cavit, Rıza Tefik, Ahmet Şuayip gibi yazarlar Batı'daki bazı isimlerin toplum ve devlet görüşlerini tanıtmaya çalışırlar. Bu isimlerin sosyolojik görüşlerini dile getirirler. Ancak bu isimlerin Türk düşünce dünyasında fazla bir etki yapmadığı görülmektedir. Asıl etki ikinci meşruyet döneminde ortaya çıkan iki sosyoloji akımı ve onların iki takipçisi ile olur. Bunlardan biri Durkheim sosyolojisinin takipçisi Ziya Gökalp ve diğeri de Le Play okulunun savunucusu Prens Sabahattin'dir (Ceylan, 2007: 26). İlk olarak dergilerde ortaya çıkan düşünceler tamamıyla Batılı düşünürlerle ait olan fikirlerdir. Çeviri yoluyla ülkemizde bu düşünürlerin fikirleri tanıtılmıştır. Gökalp ve Sabahattin'in düşünceleri aktarmacı bir şekilde alınıp Türk toplumun da yaşanan sorunlara bir çözüm sunabilmeleri amacıyla şekillendirilmiştir. Prens Sabahattin'in savunduğu ekol hem iktidar tarafından hem de entelektüel kesim tarafından pek ilgi görmemiştir. Gökalp'in benimsediği ekol ve ortaya koyduğu düşünceler ise hem son dönem Osmanlısında hem de Cumhuriyet döneminde iktidarın ideolojisini belirlemede önemli bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle Cumhuriyet'in temelleri atılırken Gökalp'in savunduğu düşüncelerden önemli ölçüde yararlanılmış ve bu görüşlerin bir kısmı uygulanmıştır. Ayrıca entelektüel düzlemde de takipçileri oluşan Gökalp'in kurduğu, sonradan İstanbul Ekolü olarak adlandırılacak sosyoloji ekolü, etkisini günümüze kadar sürdürmüştür.

Sosyolojinin ülkemize giriş dönemi, Batılılaşma süreciyle yakından ilgilidir. Sosyolojinin Türkiye seyri, Batılılaşma sürecinin Tanzimat aşamasından itibaren oluşmaya başlamış bir gelişim seyridir. Bu ilgi, zamanla sosyoloji disiplinin ülkemizde daha sistematiğe hale gelmesini sağlamıştır. II. Meşruyetin ilanından sonra daha da belirgin hale gelen ve toplum sorunlarının çözümüne ilişkin farklı öneriler sunan sosyolojik eğilimler, farklı sosyolojik eğilimleri, çeşitli yayın organlarıyla ve dönemin aydın ve bürokratları tarafından benimsenerek siyasal ve toplumsal kökenli sorunlar karşısında farklı tavırları temsil etmektedir. Bu sosyolojik eğilimler incelendiğinde birbirinden farklı argümanlar üzerinden analizler yaparak sorunlara dönük farklı öneriler geliştirdikleri görülmektedir (Karakaş, 2016: 126). Bu sosyolojik eğilimler genel itibarıyla aktarmacı, nakilci sosyoloji anlayışıyla hareket etmişlerdir. Türk toplumuna özgün bir sosyoloji anlayışı görülmemiştir.

Ziya Gökalp'ın düşüncesi, Comte ve Durkheim sosyolojisinin etkisi altındadır ve sosyolojizm ekolünden etkilenmiştir. Gökalp, İmparatorluğun yıkılışı döneminde, kurulacak yeni topluma ilişkin çıkış yollarını, Batı toplum bilimi tarafından geliştirilmiş olan kavramları kullanarak açıklamaya çalışmıştır (Kongar, 1999: 33). Kurumsal ilkeleri ve ortaya attığı gelişme yolları, gerçeklikle çok örtüşmese bile, en azından Türk

toplumbiliminin kurulmasında önemli katkılar olarak tarihe geçmiştir.

Gökalp'in sosyolojide kullandığı, sınıflamalar, kavramlar ve açıklama biçimi hemen her aşamada Durkheim'den alınmadır. Toplumların evrim yapısı, işleyişi, hedefleri Durkheim'in sosyoloji anlayışından aktarılmış aynı kavramlar kullanılmış, sosyoloji sistemi, Türk toplumunun tarihine ve bugününe uyarlanmıştır. Gökalp, teorik yöntem ve teknik açıdan tamamıyla Durkheim'e bağımlıdır (Kaçmazoğlu, 2003: 79). Gökalp bu sosyoloji ekolüyle toplum sorunlarına çözüm arayışı içine girmiştir. Batılı düşünürlerin kendi toplumsal sorunlarına çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkardığı fikirleri Türk toplum sorunlarına uyarlamaya ve neticesinde de çözmeye çalışmıştır. Dolayısıyla yerli bir sosyoloji üret(e)memiştir. Fakat Gökalp'in fikirleri bir "milli sosyoloji" anlayışı içine alınabilmektedir. Milli sosyolojiyi yerli sosyolojiden ayırt eden en önemli unsur, Batıya karşı tavidir. Milli sosyolojide Batı'ya gıpta edilir, yerli sosyolojide ise eleştirel bir duruş sergilenir (Orçan, 2004: 216-217). Bu açıdan Gökalp, milli bir sosyoloji anlayışına sahiptir. Milli sosyoloji anlayışını yansıtan çalışması "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" adlı çalışmasıdır. Bu eseri, belki de Gökalp'in ve onun sosyolojisinin en özgün kısmını teşkil etmektedir. Normalde takipçisi olduğu Durkheim'da "kültür-uygarlık" ayrımı olmamasına rağmen, Gökalp, bu ayrımı gözeterek, Türk toplumun Batılılaşma çerçevesinde yaptığı tartışmaları bir uzlaşma alanına taşımıştır. Kısmi batıcılık veya ılımlı batıcılık olarak da ifade edilebilecek bu yaklaşım, Batılılaşmayı "Gavurlaşma" bağlamından kurtarmış ve kültür olarak Türk ve Müslüman, ancak Uygarlık olarak Batılı ve "medenî" bir yeni Cumhuriyetin yolunu açmıştır. Baykan Sezer de, Ziya Gökalp'ın özgün bir sosyolog olmadığı ve yalnızca Durkheim'in görüşlerinin aktarıcısı olduğuna ilişkin görüşlere karşı çıkmış, onun Türkiye'nin sorunlarına ilgi duyan ve çözüm arayan bir sosyolog olduğunu ifade etmiştir (Kızılcıkelik, 2008: 131).

Ziya Gökalp'in etkilendiği sosyolojizm ekolü, devrimci değil, düzen içerisinde ilerlemeci ve bu açıdan reformisttir. Çatışmayı ve sınıf esasını değil, milliyetçiliği ve liberalizmi esas almaktadır. Dini bir uyuşturucu olarak değil, sosyal düzeni tesis eden bir sosyal tutkal olarak temel toplumsal bir kurum biçiminde gören, milliyetçiliği benimseyen, düzen içerisinde ilerlemeden yana olan ve hepsinden önemlisi bireye göre toplumu öne çıkararak bu sosyoloji anlayışı sorunları çözmeye, değer yargılarını tamamen yok saymama ve saygılı davranma, yeni bir toplum oluşturma hedeflerini gerçekleştirme yönünde Türkiye'nin koşullarına birçok sosyoloji ekolünden daha uygun gözükmektedir (Kaçmazoğlu, 2003: 79). Muhtemelen tam da bu özelliği dolayısıyla kabul görmüştür. Osmanlı'nın son derece kırılmalı bir durum içerisinde bulunması, düzen içerisinde ilerleme anlayışının kabul görmesinin devrim gibi yeni pek çok sorunu beraberinde getirecek bir anlayışa tercih edilmiştir. Bu sebeple Gökalp'in ileri sürdüğü ekol ve düşünceleri diğer ekollere nazaran daha fazla hüsn-ü kabul görülmüştür.

Prens Sabahattin'in sosyolojik görüşleri Le Play'ın Science Sociale (Siyans Sosyal) ekolünden etkilenerek şekillenmiştir ve toplumsal sorunlara çözüm arayışı içinde olmuştur. Prens Sabahattin'in görüşlerini üç başlık ve üç kavram etrafında toplamak mümkündür. İlk olarak siyasal görüşleri liberal bir çerçevede ve adem-i merkezîyet kavramı etrafında belirtilebilir. Osmanlı'da yaşanan problemlerin asıl sebebinin

merkeziyetçi istibdat rejimi olduğunu ve yerel yönetimlerin güçlendirildiği, merkezi yapının daha az rol aldığı yönetim biçiminin Osmanlı'nın sorunlarına çözüm olabileceğini ileri sürer. İngiliz siyasal sistemini benimsemektedir. İkinci başlık toplumsal alana ilişkin görüşleridir. Bu konudaki görüşlerini toplumsal yapıya dair görüşleri oluşturmaktadır. Prens Sabahattin'e göre sosyal sorunların ana nedeni yapı sorunudur ve bütün problemler kamucu yapıdan bireyci yapıya geçememekten kaynaklanmaktadır (Kaçmazoğlu, 2013: 33). Kamucu toplumlar, bireylerin gerçek potansiyellerini ortaya çıkarmaları için gerekli mekanizmaların gelişmesine izin vermemektedir. Burada ataeril bir aile yapısı söz konusudur ve bu sebeple bireysel girişime izin verilmez. Bireysel girişimin gelişmemesi ise bu tür toplumlarda toplumsal gelişmenin engellenmesine neden olur. Kamucu toplumlarda toplumsal değişme imkansızdır (Özyurt, 2012, 180). Üçüncü olarak ise iktisadi görüşleri ve bu görüşleri ile ilişkili teşebbüs-ü şahsi kavramı önemlidir. Prens Sabahattin'e göre ekonomik yapı, devletin kontrolü dışında olmalı ve bireysel girişime imkân verecek bir şekilde gelişmelidir. Bu tür bir ekonomik model içerisinde ekonomik kalkınma daha sağlıklı bir şekilde gelişecektir.

Baykan Sezer de Prens Sabahattin'i sosyolojimizin kurucularından biri olarak görmüştür. Onun kendine özgü ve farklı bir çözüm önerisi olmadığı için sosyolojimizdeki etkisi de sınırlı olmuştur. Sezer, Türk toplumunun problemleri üzerine kafa yorduğu için Prens Sabahattin'i önemsemmiştir. Fakat önerdiği çözümleri, özellikle sömürge yönetimini kabul etmesini, İngiliz işbirliğini ve modelini önermesini, sorunlarımızın Doğulu bir toplum olmamızdan kaynaklandığını ileri sürmesini, içinde bulunduğumuz bunalımdan çıkış yolu olarak Batı'nın bireyci düzenini göstermesini, Türk toplumunun sıkıntılarını Batılı şemalarla ve kalıplarla çözmeye çalışmasını yoğun bir biçimde kritik etmiş ve asla onaylamamıştır (Kızılcılık, 2008: 139-140).

Sosyolojinin Batı'da doğuşu ve yurdumuza giriş koşulları, Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarını yakından kayıtlamıştır. Batı düşüncesinin bir ürünü olarak sosyoloji, kendisinin Türkiye'ye ithalini doğrulayabilmek için öncelikle Batı'nın üstünlüğünü ve Türkiye'nin mevcut sorunlarından kurtulabilmesinin bu üstünlüğü kabul ederek kendisinin de Batılılaşmasının zorunlu olduğunu kabul etmesi gerektiği fikrini benimsetmeye çalışmıştır. Cumhuriyet ile başlayan dönem hem Batılılaşmamızın gerekliliği ve kaçınılmazlığının bir kanıtı ve hem de bu yöndeki başarı ve eksikliklerimizin bir ölçüsü olarak tanıtılmıştır (Sezer, 1988: 8). Sezer bu görüşleriyle sosyolojinin ana sorunlarını belirlemiş ve önerilerini ortaya koymuştur. Sezer bunu yaparken yöntem üzerine de durmuştur. Sezer'e göre (1988: 13) Türkiye'de sosyoloji, sorunlarını ortaya koyarken aynı zamanda kendi gelenek ve yöntemlerini de kurmak zorundadır. Yöntem, gerçeklerin anlaşılması amacıyla izlenmesi gerekli yoldan başka bir şey değildir. Yöntemin gerçeklere değil de gerçeklerin yöneme uyacağını sanmak mümkün değildir. Bu şekilde yöntemin önemini açıklayan Sezer, ithal edilen yöntemlerin Türk toplum gerçeğini açıklayamayacağını, çünkü bunların Batı'nın kendi sorunlarına karşı ürettiği cevaplar olduğunu ifade etmektedir.

4. Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışının Biçimlenmesinde Kemal Tahir'in Rolü

Baykan Sezer, Kemal Tahir'in düşüncelerinden önemli ölçüde etkilenmiş bir sosyologdur. Sezer, Kemal Tahir üzerine yaptığı bir televizyon konuşmasında "Kemal Tahir büyük romancıdır. Kişisel kanım kendisinin XX. Yüzyılın en önemli romancısı olduğu yönündedir. Kemal Tahir düşün yaşamımızda önemli bir aşamadır. Doğu toplumlarının, bu arada Türkiye'nin yeniden tanımlandığı, toplumlararası ilişkilerde yerinin yeniden sorgulanmaya başladığı, bir dönemde Kemal Tahir çapında ve öneminde bir romancının varlığı genel olarak Türkiye ve özel olarak bizim kuşaklar için büyük bir şans olmuştur." (Kızılcılık, 2003: 27) şeklinde ifadeler kullanarak Tahir'in hem kendisi hem de döneminin diğer isimleri üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir.

Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in ilişkileri 1960'lı yıllara dayanır. 1960'lar, hem Türkiye'de hem de dünyada önemli çalkantılar ve tartışmaların yaşandığı yıllardır. Bu açıdan Kemal Tahir'in de görüşlerinin biçimlenmesinde 1960'lar önemli bir yer tutar. Ancak Kemal Tahir'in düşüncelerini 1950'lerden itibaren tartışmaya başlamıştır. Bu dönemlerde ele aldığı konular Türk insanının özelliklerini ve zenginliklerini ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu sebeple 1960'lı yıllarda yaşanan tartışmalarda gündeme gelen yeni konulara ve tarihe ilgi göstermiştir. Osmanlı ve Doğu toplumları ile ilgili bilgileri önemsemiştir (Eğribel, 2004: 104). Bu bağlamda Kemal Tahir, romanlarını salt edebi bir metin olarak insanların hoşça vakit geçirebilmelerini sağlamak amacıyla yazmamıştır. Romanlarında Türk insanını, Türk insanının dramını yetkili bir kişi olarak yabancılara tanıtan adeta turist rehberi konumunu benimsememiş, Türk insanını romanlarında ele alırken Türk insanının tarih birikimini, Türk insanının günümüz toplumlar arası ilişkilerde söyleyeceği sözünü, oynayacağı rolü gün ışığına çıkarmıştır (Kızılcılık, 2003: 23). Burada Tahir'in romanlarında çalışmalarını sanat için sanat anlayışının aksine toplum için sanat düşüncesi çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Tahir'e (1989a: 161) göre roman bir toplum meselesidir. Sanatın ve edebiyatın beslenme kaynağı, temel hammaddesi gerçekliktir. Bu gerçekliğin temelinde ise sosyal olan yatmaktadır (Tahir, 1989b: 151). Romanlarını tarihi bir perspektifle ele alıp, Batı karşısında Türk toplumunun kendi sorunlarına karşı sözünün olduğunu hatırlatarak bir entelektüel görevini üstlenmiştir.

Kemal Tahir düşüncesinin önemli bir özelliği Türk toplumu için önerilen hazır Batı açıklamalarına karşı çıkmasıdır. Tahir son gecesinde bile bütün hayatı boyunca olaylara yöntem çerçevesinde baktığını ifade etmiştir. Yöntem, bizim konularla ilişkilerimizi düzenlemekle kalmamakta, bu ilişkilerde yol göstermekte ve elde edilen sonuçları başkalarıyla paylaşmamamızı sağlamaktadır. Batı dünya egemenliğinin söz konusu olduğu ve bizimde Batılılaşma ile bu ilişkilere katılmaya çalıştığımız son dönemde açıklama çabalarını Batı belirlemiştir. Bütün çaba Batı üstünlüğüne dayalı dünya yönetiminde önderlik çekişmesine katılmak ve uyum sağlamak olmuştur. Batı toplumları ve toplum sınıfları arasındaki çekişme Batı-dışı toplumlar içinde geçerli temel çekişme alanı olarak sunulmuştur (Eğribel, 2010: 64) Kemal Tahir'in bu düşüncelerinden anlaşılana, Batı düşünürlerinin ortaya attığı düşüncelerin Batı'nın kendi iç dinamiğinin doğurduğu sorunlara karşı geliştirdikleri çözüm önerileri olduğudur.

Sezer'e göre Türk toplumuna yön vermiş olaylar Kemal Tahir'in romanlarında öne çıkmaktadır. Kemal Tahir ile ilgili tarihsel romandan söz edilmiştir. Bu Türk insanının ve Türk

insanın dramının dayattığı bir zorunluluktur. Türk insanı ve Türk toplumu ile ilgili her alanda tarihle kaynaşmak kaçınılmaz bir zorunluluktur. Söz gelişi sosyoloji içinde aynı şeyi söyleyebiliriz (Kızılcelik, 2003: 30).

Kemal Tahir'in önemi, ilk dönem yenileşme deneyimimizdeki başarısızlıkları da göz önünde tutarak, Batı'nın 1960'lı yıllarda bize önerdiği açıklama ve tanımları oldukları gibi benimsemek yerine bu tanımları da sorgulamaya başlamasıdır. Başlangıçta ATÜT tanımına ilgi duymuştur. Ama bu ilgisi kısa sürede ATÜT kavramının bize öğretilen biçimiyle benimsemesi yerine bu kavramın da sorgulanmasına dönüşmüştür. Kemal Tahir yalnızca bize önerilen toplum tanımlarını sorgulamakla yetinmemiş, toplumları tanımlayan temel ilişkiyi de sorgulamaya başlamış, bu sorgulaması sonunda Türk toplumunun Batı'dan farklı özellikler taşıdığı doğru saptamasından yola çıkarak Doğu-Batı çatışması görüşüne ulaşmıştır (Kızılcelik, 2003: 28).

Kemal Tahir, evrenselliği yakalayabilmenin yolunu, ulusal-evrensel ilişkisini en iyi bir biçimde kavramış, bunun en başarılı örneklerini romanlarında bize vermiştir. Evrensel sanılan kalıpların uygulanmasıyla değil dünyayı ilgilendirir sözlerin sahibi olmakla evrenselliğin yakalanabileceğini bize göstermiştir (Kızılcelik, 2003: 24).

Bu bakış açısı çerçevesinde Kemal Tahir Türkiye'nin sorunları üzerinde yeni baştan durulması gerektiğini belirtmiş, bunun için de 'yerleşmenin' kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Yerlilik konusuna ısrarla eğilmiş olan Tahir, yerli çözümler peşinde koşulmasının lüzumuna işaret etmiştir. Kemal Tahir'e göre, "dıştan gelecek kalıplar ve çözümler, çözüm sahibi Türk'ü dışa bağımlı kılar, çözümsüz bırakmaktan başka bir anlam taşımaz." Türkiye'nin sorunlarının çözümünün ancak Türk halkı tarafından gerçekleştirilebileceğini iddia etmiştir (Kızılcelik, 2008: 56). Tarihsel olguları ve yaşanmakta olan sorunları gerçeklikleriyle kuramsal çerçevede ele alan Kemal Tahir hazır reçete, model ve çözüm önerilerini reddetmektedir. Çünkü böyle bir yaklaşımın Türk toplumunun sorunlarına çözüm getiremeyeceği kanaatini taşımaktadır. Baykan Sezer'in tespitlerine göre Kemal Tahir: Hazır modelleri kopyalayarak çağdaş ilişkilere katılmanın mümkün olmadığını ısrarla belirtir (Karakaş, 2003: 233).

Kemal Tahir, Türk toplumunun yapısını tahlil ederken Türk Tarihini merkeze koymuştur. Türkiye'nin toplumsal gerçekliklerinin tarihte gömülü olduğunu bildirmiştir. Sosyal gerçeklikleri tarihi gerçeklikler üzerine inşa etmeye gayret etmiş, sürekli olarak Türk tarihine yönelmiştir. Kemal Tahir'e göre, tarih, başta sosyoloji olmak üzere, bütün bilimlerin anasıdır. Sadece tarih bilimi, insan gerçeğinin bilimidir. Bir toplumun içinde bulunduğu zorlukların nedenleri ve kurtuluşunun yolları tarihin derinliklerindedir. Tarih, yaşadığımız günlerin gücü, gelecek günlerin ise, ışığıdır (Kızılcelik, 2008: 57).

Baykan Sezer'in üzerindeki Kemal Tahir etkisi, Sezer'in kendi beyanına göre oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bu konuda Sezer, şöyle demiştir: "Görüşlerimin yönlenmesini ve biçim kazanmasını Kemal Tahir'e borçluyum. Çoğu şeyi Kemal Tahir'den öğrendim. Çalışmalarında bulunacak yanlış ve eksikler yalnızca benim Kemal Tahir'in iyi bir öğrencisi olmadığımı gösterir." (Sezer, 1998, 65). Bu ilişki için Kızılcelik (2003: 103-105) "Baykan Sezer'i dikkatli okumak Kemal Tahir'i anlamamıza olanak verir." ifadelerini

kullanmaktadır. Baykan Sezer'in Kemal Tahir'i önemsemesinin genel olarak beş nedeni bulunmaktadır:

- Kemal Tahir'in romanlarında Batıcı düşünürler tarafından aşağılanan Türk insanına yönelmesi, onu anlamaya çalışması, onun sorunlarını ele alıp incelemesi.
- Kemal Tahir'in romanlarında Batıcı sosyologlarımızın yok saymaya çalıştığı Osmanlı İmparatorluğu üzerine odaklanması ve ona büyük ilgi duymuş olması.
- Kemal Tahir'in tarihimizi ve bugünümüzü ilgilendiren Batıcılaşma sorununu doğru yorumlaması.
- Yerel-evrensel ilişkiler konusuna kafa yorması.
- Kemal Tahir'in hazır reçeteleri ve modelleri alıp onlara göre Türk toplumunu şekillendirme girişimlerine şiddetli karşı çıkmış olmasıdır (Kızılcelik, 2008: 69-71).

Kızılcelik'in yukarıda saydığı bu unsurlar, Kemal Tahir'in Baykan Sezer tarafından önemsenmesine ve dikkatli bir şekilde takip edilmesine neden olmuştur.

5. Sosyoloji-Batı İlişkisi

Baykan Sezer'e göre sosyoloji, toplum ve toplum olayları ile ilgili bilgilerimizin sistemidir. Toplum olayları ise çeşitli toplumsal koşulların biçimlendirdiği olaylardır (Sezer, 1988: 21). Sosyolojinin bilim kimliğine bürünmesi için diğer bilim dallarının ortaya koydukları yollar üzerinden genel kurallara uymak zorundadır. Bilim ailesine bu şekilde katılmıştır. Ancak sosyolojinin diğer bilim dallarından ayrılan çok önemli bir özelliği bulunmaktadır. Sosyolojinin kendisi de bir sosyolojik olaydır, sosyolojinin konularından birisini oluşturmaktadır (Sezer, t.y: 7). Toplumun bir üyesi olan insan, toplum ve toplumlar arası olayları ele aldığı anda kendi toplumsal bağlamı içinde düşündüğünden dolayı diğer bilim dallarından ayrı bir yeri vardır. Sosyoloji bilimsel paradigmalardan oluşmuş ve geliştirilmiştir.

Max Weber önemli bir sorgulama yaparak kapitalizmin ortaya çıkışını ele almıştır. Temel soru, kapitalizm neden doğu toplumlarında değil de Avrupa'da ortaya çıktığı biçimde olmuştur. Bunu kendi bakış açısı ile ele alıp incelemiştir. Baykan Sezer şu soru ile çalışmalarını yönlendirmiştir: Sosyoloji bilimi neden 19. yy da ve Batı Avrupa'da ortaya çıktı? Sezer'in buna cevabı kendi bakış açısıyla olmuştur.

En kestirme cevaba göre, sosyolojinin Batı'da ortaya çıkmasının sebebi, Batı'nın yaşadığı büyük çaplı değişmelerin neden olduğu sorunlara bir çözüm arayışı biçiminde ifade edilir (Sezer vd., t.y: 20).

Sezer, sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkma sebeplerini ve buna bağlı olarak günümüze kadarki gelişim seyrini anlayabilmek için 19.yy'a gidilmesi gerektiğini belirtmektedir. 19.yy. Fransız Devrimi ve Endüstri Devriminin etkilerinin en yoğun şekilde yaşandığı yüzyıldır. Her iki olayın da bir bilim olarak sosyolojinin doğuşuna kaynaklık etmedeki rollerini kabul etmekle birlikte, Sezer yine aynı yüzyıl içerisinde Batının dünya egemenliğini ele geçirmiş olmasını, sosyolojinin doğumu için esas unsur olduğunu savunuyor. Sezer'e göre Batı, yeni ele geçirdiği dünya egemenliğini muhafaza etmek ve sürdürmek için sahip olduğu gücü bilinçli bir biçimde kullanma gereği duymuştur. Gücü bilinçli bir şekilde kullanmasını temin edecek önemli araçlardan birisi

sosyolojidir (Çağan, 2007: 72). Sezer'in yaklaşımıyla iki önemli etkenin sosyolojiyi ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Birinci etken Fransız ihtilali ve Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal düzene karşı çözüm bulma girişimi. İkincisi ise yine bu olaylarla bağlantılı ortaya çıkan dünya egemenliği ve diğer ülkelere yön verme düşünceleri etkili olmuştur. Dolayısıyla Sezer'in düşüncesine göre sosyoloji bilimi Batı'nın ürünü olarak araçsal bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Batı da aynı dönemlerde ortaya çıkmış bir başka bilimle karşılaşmaktayız. Bu bilim sosyal antropoloji ya da bir başka adıyla etnografyadır. Etnografya ve sosyoloji yakın benzerlikleri bulunmakta ve birbirlerinin tamamlayıcıları görünümündedir, birbirlerinin elde ettikleri bulgulardan ve geliştirdikleri kuramlardan en geniş biçimde yararlanmaktadır. Sezer bu durumu irdeler ve şu soruyu sorar; niçin sosyoloji yanında aynı konuları başka bir başlık altında ele alan yeni bir bilim dalına gerek duyulmuştur? (Sezer, t.y: 17). Sezer, bu bilimlerin Batı ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla, Batı tarafından üretilen bilimler olduğunu söyler. Bu bilimlerin Batı etnik merkezci bakışı ile Batı-dışı toplumlara yaklaştığını, bu nedenle de diğer toplumlara kategorik ayrımlara tabi tuttuğunu ileri sürmektedir. Bu kategorik ayrımcılığın, Batı'nın yüce ve üstün bir değer olduğu ön kabulüyle kurulduğunu ifade etmektedir (Çağan, 2007: 73). Batı sosyolojisi bu anlamda kendisini özne olarak ele almakta ve diğer toplumlara nesne konumuna katarak tanımlamaktadır. Sezer (1991c: 39), Batı sosyolojisinin Doğu toplumlarını anlamakta, bu açıdan yetersiz hatta yanlı bir tutuma sahip olduğunu ifade etmektedir.

Sosyoloji Batı toplumlarını mutlak bir veri olarak ele almaktadır (Sezer, t.y: 18) Batı toplumları, tüm insanlığın sonuçta varması gereken bir amaç bir idealdir. Aynı şekilde Batı, Doğu toplumlarını gelişmemiş, az gelişmiş, ilkel, gibi tanımlar yaparak adlandırmaktadır. Burada Batı'nın kendini dünyanın merkezine koyarak kendi bilimini ürettiği sonucuna varıyoruz. Sorulması gereken kime göre ileri kime göre gelişmemiş toplum ifadeleridir.

Sezer'in düşüncelerini destekler nitelikte fikirler, sosyolojinin kurucularından olan Auguste Comte'un üç hal yasası düşüncesinde bulunabilir. Evrimci ve pozitivist bir düşünür olarak, zorunlu bir şekilde toplumların Teolojik, Metafizik ve son aşama olan Pozitivist aşamaya geçeceğini söyler. Comte'a göre toplumsal düzensizliğin ana sebebi entelektüel kargaşadır; insanlık teoloji ve metafizik aşamalardan pozitif aşamaya geçtiğinde, toplumsal kargaşada ortadan kalkacaktır (Bozkurt, 2013: 31). Comte aynı zamanda tüm devlet başkanlarına birer mektup yazarak pozitivizme davet etmiştir. Hatta pozitivizmi bir din olarak tanımlamıştır. İnsanlık tarihinin yeni dini, pozitivist din olacağını söylemiştir.

Sezer'e (1993: 33) göre, sosyoloji kendisini bilimsel bir paradigma üzerine inşa ederek, bulgularının tartışılmazlığı ile doğa bilimlere düzeyine eriştiğini kanıtlamak yerine doğa bilimlere benzeri bir bilim olduğunu söyleyerek öğreti ve önerilerinin tartışılmamasını istemektedir. İlk olarak yapılması gereken sosyolojinin konusu olan olayların doğa ve fizik olaylarına benzerliğini kanıtlamak olduğu düşünülmüştür. Durkheim'in "Sosyolojik Yöntemin Kuralları Kitabı" buna örnektir.

Sezer, ilk akıld tutacağımız konu sosyolojinin Batı kökenli bir bilim olduğudur. Batı sosyolojisi bilinmesi gerekir. Ancak

bizim gerçek ilgi alanımız, hiç kuşku yok, elbet Türk toplumu ve Türk toplumu bilgisi olmak iddiasında bulunan Türk sosyolojisi (Sezer, B.T: 81). Batıya ruhunu teslim etmemiş ama aynı zamanda Batının bakış açısının da bilinmesi gerektiğini söyler fakat daha da önemlisi ana konumuz Türk sosyolojisi.

Sezer'e göre Türk sosyolojisi Batıdan aktarma bir bilimdir. Batı aktarmacılığı Türk sosyolojisinin en belirgin özelliği olmuştur (Sezer, 1991a: 11). Türk toplumunun kendine öz bir sosyoloji inşa etmesi için tarih bilimine yönelmesi gerekiyor. Tarihimizden bilgi edinmek, tarihimizden gerekli sonuç ve dersleri çıkarmak Türk sosyolojisinin ilk koşuludur. Sezer'e göre, sosyoloji özü itibarıyla tarih bilincidir, daha başka bir şey değil. Sorun, sosyolojide söz konusu bilincin bir bilim durumuna dönüşmesidir. Tarih ve sosyolojinin temelinde bir bağlılık, bir ilişki bulunmaktadır. Yurdumuz sosyolojisinin ayrı bir özellik göstermesi, bağımsızlık kazanması gereği tarihe bağlanması zorunluluğunun bir sonucu değildir. Bu zorunluluk Batı sosyolojisi için de söz konusudur. Sosyolojimizin kendi kimliğini kazanması gereği, Türk tarihinin değişik özellikler göstermesi sonucudur (Sezer, t.y: 83). Türk sosyolojisi özgün olabilmesi için tarih ile sıkı bir bağ kurmak zorundadır. Sezer'in de dediği gibi sosyoloji tarih bilincinden başka bir şey değildir. Sezer'e (1991b: 26) göre Türklerin karşılaştıkları sorunları çözmeye önemli bir deneyimleri ve birikimleri vardır. Bu nedenle Türklerin tarihleri boyunca yaptıkları ve yatkinlik duydukları bir işin bilim kimliği kazanması nedeniyle Türkler sosyolojiye çok erken dönemde ilgi duymuşlardır. Bundan dolayı özgün bir sosyolojinin potansiyeli Türklerde mevcuttur.

Türkiye'de sosyolojiyi kayıtlayan, her şeyden önce Türk toplumu, özellikleri ve sorunları olacaktır. Ve Türk sosyolojisi, toplum sorunlarına geçerli çözümler getirebildiği ölçüde de yayılma ve gelişme imkânı bulacaktır. Bütün bu koşulların yerine getirilbilmesi için işe önce Türk toplumunu tanımlamakla başlamak gerekir. Sezer, toplum tanımları içerisinde Gordon Childe'in tanımını ele alır. Childe'a göre, toplum, ihtiyaçlarını karşılayacak üretim yolları bulmak için, yani yeniden üretmek ve yeni ihtiyaçlar yaratmak için kurulmuş bir işbirliği örgütüdür (Köktürk, 2013: 65). Sezer'e göre bu tanım tüm toplum türlerini kapsayıcı bir şekilde açıklayıcıdır. Bu tanım ile içinde bulunmuş olduğumuz toplumsal sorunlara cevap bulabilmek için yeniden üretim yolları bulmalıyız bunun yeri ise tarihtir.

6. Doğu-Batı Çatışması ve Yerlilik

Baykan Sezer, "Sorunları Doğu-Batı çatışması içinde değerlendirmeyi yeğliyoruz. Doğu-Batı çatışması bize tarihteki kendi yerimizi anlamamıza ve tarihi gelişme konusunda kendi sözüme izin verdiği için olayların söz konusu düzeyde değerlendirilmesinde yarar görüyoruz. Doğu-Batı çatışması hem bize yeryüzünde ayrı bir yer kazandırmakta ve hem de dünya gelişmelerinde söz söyleme ve izleme imkânını vermektedir. Böylece ayrı bir dünya, tarihi gelişmeler dışında kalmış dünya ya da ikinci sınıf bir toplum konumunda kalmak zorunluluğundan kurtulmaktayız. Ve üstelik bütün dünya tarihini açıklamak imkânını böylece elde edebilmekteyiz." demektedir (Kızılcılık, 2008: 183). Yukarıda değinildiği gibi Baykan Sezer'e göre doğru bir bilgiye ulaşılabilmesi için sosyoloji tarihten ayrı ele alınamaz. Sosyolojimizin kendi sorunlarımıza doğrudan, dıştan bağımsız bir şekilde cevap verilebilmesi için "tarih" önemlidir. Tarihsel

anlamda doğru bilgiye ulaşmak için Sezer, Doğu-Batı çatışması ile sorunları ele almıştır.

Hiçbir Batılı açıklama biçimine, kalıbına yakın durmayan, aksine eleştiren Baykan Sezer'in genel amacı; Marx, Weber, Durkheim ve benzeri sosyologların temsilcisi değil, kendi toplumları adına yaptıklarını, onları da aşarak, öncelikle Doğu ve diğer toplumlar adına yapmaktadır. Sezer, Batılı sosyologlar gibi sadece kendi toplumunu açıklamakla yetinmemiş, Doğu ve Batı toplumlarını birlikte ele alarak açıklamayı denemiş ve bu amaçla da Doğu-Batı çatışma teorisini üretmiştir. Sezer, Türk sosyolojisini oluşturmadan önce, Doğu ve Batı toplumları arasındaki farklılıkların nedenlerini ortaya koymuştur. Doğu ve Batı toplumlarının tarihsel özellikleri ve bu özellikler üzerinden ortaya çıkan farklılıklar belirlendikten sonra, Türk toplumunun hangi tarihsel-toplumsal koşulların itmesiyle Batıcılığa girişimine yöneticileri eliyle yönlendirilişini tartışmaya açmıştır (Kaçmazoğlu, 2004: 163). Batıcı açıklama biçimlerini kabul etmemiştir ve yapılan açıklamalara eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Özgün, yerel bir çözümleme arayışı içinde olmuştur.

Sezer, Türk toplumuna özgü bir tarih ya da toplum modeli, Türk düşünce sisteminden ve tarihinden faydalanılarak oluşturulabilir. Fakat sosyologlarımız bunun dışına çıkmışlar, farklı yollara sapmışlar, Batılı toplum modellerinin peşine takılmışlardır. Batıcı sosyologlarımız tarafından Türk toplumunu ve gerçeğini açıklamak için üç değişik toplum modeli; Asya tipi Üretim Tarzı, Feodalizm ve Çağdaşlaşma-az-gelişmişlik modelleri üzerinden açıklamalarda bulunmuşlardır. Baykan Sezer, Batı'nın tarihsel gelişim dönemlerinde belirginleşmiş söz konusu modelleri eleştirel bir tarzda sorgulamıştır. Türk toplumuna ve gerçeğine dair ileri sürülen modellerde Türk toplumunun Batı toplumlarından farklılığı dile getirilse de onlardaki genel eğilim toplumumuzu Batı'daki şemalara ve kalıplara uydurma çabası noktasında odaklanmıştır (Kızılcılık, 2008: 198). Batı'nın kendi dışındaki toplumları kendi kavramsallaştırmaları ve açıklamaları Batı merkezli bir bakıştır. Özgün tanımlar yapılmalıdır. Sezer, bu doğrultuda yerel, özgün bir perspektifle çalışmasını ele almıştır. "Eğer sorunlarımızın çözümünde söz sahibi olmak, toplumumuzun kaderini başkalarına, başkalarının bize zorlatacağı çözümlere bağlatmak istemiyorsak tarihimizi iyi bilmek, doğru değerlendirmek görevi bizi beklemektedir" (Şan, 2004: 193).

Antik Çağdan günümüze Batı toplum örgütlenmesi, hangi biçimiyle olursa olsun (kölelik, feodalite ya da kapitalizm) öncelikle Doğu toplumları üzerinde sistematik bir denetimin, egemenlik ve sömürü mekanizmalarının kurulması temeline dayanmaktadır. Tarihin büyük bir bölümü Batı yayılcılığının kaynağını, merkezini Doğu oluşturmaktadır. Doğu-Batı çatışması da asıl bu nedendir. Tarihin hiçbir dönemini, hiçbir çağı Doğu-Batı ilişkileri ve çatışması dışında kavramak olanaklı değildir. Baykan Sezer tarihin temel çatışma/işleyiş dinamiğini ortaya koymuştur. Kuramının özgünlüğü ve yerelliği buradan gelmektedir. Doğu-Batı çatışması kuramı toplum ve tarih olayları önünde kapsamlı ve bütünlüklü bir hesaplaşmadır. Baykan Sezer belli bir tarih anlayışı çerçevesinde kuramının çatısını oluşturmuş ve toplumların gelişiminde tarihi çatışmaların rolünü göz önünde bulundurmıştır. Klasik Marksist yaklaşımdan farklılığı, toplumsal olayları toplum içi dinamik ve öğelerle açıklamamasıdır. Dayandığı sosyoloji anlayışı gereğince onun

kuramını farklı kılan, toplumun, kendi iç ilişkilerinin bir ürünü, kendi başına bir varlık olarak kavranamayacağı fikridir. Bu bakış açısıyla temel ayrımın ve sorunun toplum içi ilişkiler düzeni veya toplumsal yapı farklılaşmasından çok, büyük toplumlar arası çelişkilerden kaynaklandığını göstermeye çalışmış bu konuda sağlam ve kuşatıcı bir kuram geliştirmiştir. Sezer, toplumu tarih içindeki toplumlar arası ilişkilerin ve bu ilişkilerde ortaya çıkan sorunların bir ürünü olarak görmüştür. Tarihte temel belirleyici etkenin sınıf çatışması değil Doğu-Batı çatışması olduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan Baykan Sezer'in Batı'da sınıfların, genel Batı çıkarları söz konusu olduğunda kendi sınıf çıkarlarını erteleyerek veya unutarak egemen güçlerle işbirliği içine girdiği saptaması çok önemlidir (Özcan, 2004: 152-153).

7. Sonuç

Baykan Sezer, Türk sosyolojisinin yerelliği üzerinde durarak ilk dönem Türk sosyolojisini eleştirel bir şekilde ele almıştır. Eleştirisinin ana sebebi ise Türk sosyolojisinin Batılı bir dille ülkemiz sorunlarına çözüm getireceği iddialarıdır. Sezer, Kemal Tahir'den etkilenerek, Türk sosyolojisinin Türk toplum sorunlarına yerelci bir bakış açısıyla çözüm önerileri getirmek olduğu görüşüne sahip olmuştur.

Sezer öncelikle evrensel bir tanıma sahip olduğunu düşündüğü Childe'nin toplum tanımlaması üzerinden hareket etmektedir. Ayrıca yararlanılması gereken ana kaynağın "tarih" olmasını savunur. Tüm toplumların bir tarihi vardır bizde tarihe yönelerek bugünkü sorunlarımızı tarihsel olarak analiz ederek çözmeliyiz kanaatine varır. Tarihe yönelerek de sorunları Doğu-Batı çatışması yaklaşımı çerçevesinde ele almaktadır. Bu düşünceye varmasındaki önemli etkenlerden birisi, sosyolojinin Batılılar tarafından araçsal bir şekilde kullanılması ve Doğu toplumlarını, kendilerini merkeze koyarak Avrupa merkezci açıklamalar ve tanımlamalar yapmalarıdır. Bu tür etkenler Sezer'in düşüncelerinin şekillenmesinde büyük etki oluşturmuştur.

Baykan Sezer'e göre Türk sosyolojisinin yapması gereken en önemli iş, Türk toplum sorunlarına yerelci bir bakış sunmaktır. Sezer'e göre Türk toplumu, bunu gerçekleştirmeye yatkındır. Türklerin tarih boyunca yaptığı ve yatkın olduğu işlere benzer olması nedeniyle sosyoloji yurdumuzda erken dönemlerde etkili olmuştur. Sezer, entelektüel bir sosyolog olarak Batı'nın tanımlarını sorgulamış aynı zamanda Türk sosyolojinin gelmiş olduğu yeri de ele alarak, sosyolojimizin nasıl olması gerektiği görüşlerini yerelci bir perspektifle açıklamaya çalışmıştır. Sezer'in Doğu-Batı çatışması tezi, Batı merkezci bir bakış açısını kırması ve yerel bir sosyolojinin imkânını sunması açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Kendi tarihini ve yapısal özelliklerini bilmeksizin bir toplumun yaşadığı sorunlara çözüm üretemeyeceğini savunan Sezer, Batılı Sosyolojinin Batı'nın kendi sorunlarına çözüm arayışı çerçevesinde geliştiğini, onların sorunlarının özgüllüğü dolayısıyla cevaplarının da özgül olacağını; bu sebeple de Batılı sosyoloji tarzlarının Türk toplum sorunlarına uygun bir çözüm sunamayacağını dile getirir. Sezer, "Sosyolojinin Sonu mu" tartışmalarında, "eğer bir son varsa bu Batılı sosyolojinin sonudur" şeklinde ifadeler kullanarak, sosyolojinin krizi olarak tartışılan meselelerin Batılı sosyolojinin krizi olduğunu belirtir. Günümüzde Batı'nın sosyolojiye ihtiyaç duymadan sorunlarını çözdüğünü, sosyolojinin Batı dışı dünya için geçerli olmayan görüşler ortaya koyduğunun açıkça görüldüğünü, bu sebeple sosyolojinin Batı'da vazgeçilebilir

olduğunu, oysa bizim için sorunlarımıza sahip çıkmak ve çözebilmek için halen sosyolojinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Bunu yapabilmek ise ancak yerli bir sosyoloji ile mümkündür ve Baykan Sezer'in Batı-dışı sosyoloji anlayışı bunu mümkün kılmaya potansiyeline sahiptir.

Kaynakça

Ceylan, M. C. (2007). Türk Sosyolojisinde Yerelci Yaklaşımlar: Baykan Sezer Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.

Çağan, K. (2007). Türk Sosyolojisi ve Baykan Sezer. AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 69-86.

Eğribel E. & Özcan, U. (2008). Baykan Sezer. İçinde: M.Ç. Özdemir (Der). Türkiye'de Sosyoloji: İsimler-Eserler-II, (491-522), Ankara: Phoenix Yayınları.

Eğribel, E. (2010). Kemal Tahir Düşüncesinin Dinamizmi: Sosyalizm, Batılılaşma ve Doğu Sorunu. İçinde: K. Kayalı (Ed.), Bir Kemal Tahir Kitabı Türkiye'nin Ruhunu Aramak (s.66-81). İstanbul: İthaki Yayınları.

Erdoğan, A. (2014). Meşrutiyet'in Evrimci Dergisi: Ulûm-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası. Sosyoloji Dergisi 3. Dizi, 28(1). 73-91.

Ertürk, R. (2003). Ölümünün 1. Yılında Baykan Sezer, Sosyoloji Dergisi 3. Dizi, 22. 1-4.

Kaçmazoğlu, H. B. (1999). Ziya Gökalp. İçinde: E. Kongar (Ed.), Türk Toplum Bilimcileri I (s.27-73). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kaçmazoğlu, H. B. (2003). Türk Sosyoloji Tarihi II. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kaçmazoğlu, H. B. (2004). Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi. İçinde: E. Eğribel & U. Özcan (Ed.), Baykan Sezer'e Armağan Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi. (s.160-166). İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.

Kaçmazoğlu, H. B. (2013). Türk Sosyolojisi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Karakaş, M. (2003). Bozkırdaki Çekirdek: Köy Enstitüleri Tartışmalarına Farklı Bir Bakış. İçinde: E. Eğribel & U. Özcan (Ed.), Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına Sosyoloji Yıllığı- Kitap 10. İ.Ü. Sosyoloji Araştırma Merkezi Kemal Tahir Vakfı Çalışması. (s.43-67). İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.

Karakaş, M. (2016). Türk Düşüncesinin Kaderi. İçinde: Ö. Buçukcu (Ed.), Türkiye'de Sosyolojinin Doğuşu ve Sosyoloji-Batılılaşma İlişkisi. (s.91-149). İstanbul: Tezkire Yayıncılık.

Kızılçelik, S. (2003). Kemal Tahir'in Türk Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi. İçinde: E. Eğribel & U. Özcan, (Ed.), Kemal

Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına Sosyoloji Yıllığı- Kitap 10. İ.Ü. Sosyoloji Araştırma Merkezi Kemal Tahir Vakfı Çalışması. (s.103-125). İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.

Kızılçelik, S. (2008). Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Köktürk, G. V. (2013). Baykan Sezer'de Doğu-Batı Sorunu. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Orçan, M., (2004). Baykan Sezer'le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı. İçinde: E. Eğribel & U. Özcan (Ed.), Baykan Sezer'e Armağan Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi. (s.214-221). İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.

Özcan, U. (2004). Baykan Sezer'in Doğu-Batı Çatışması Kuramı Üzerine. İçinde: E. Eğribel & U. Özcan, (Ed.), Baykan Sezer'e Armağan Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi. (s.148-159). İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.

Sezer, B. (t.y.). Sosyolojinin Ana Başlıkları. İstanbul: Sümer Kitabevi.

Sezer, B. (1988). Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.

Sezer, B. (1991a). Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar. İçinde: İ. Coşkun (ed.). 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji. (s.7-12). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Sezer, B. (1991b). 75. Yıl Açılış Konuşması. İçinde: İ. Coşkun (ed.). 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji. (s.25-27). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Sezer, B. (1991c). Batı Sosyolojisinin Doğu Toplumlarına Yaklaşımı. İçinde: İ. Coşkun (ed.). 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji. (s.39-47). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Sezer, B. (1993). Sosyolojide Yöntem Tartışmaları. İstanbul: Sümer Kitabevi.

Sezer, B. (1998). Sosyologca 2 İçin Önsöz, Sosyologca, S.2, (64-66).

Sezer, B. Eğribel, E. Özcan, U. (t.y.). Toplum Bilimleri ve Sosyolojinin Sonu Görüşleri Üzerine. İçinde: M.Ç. Özdemir (Ed.). Sorgulanan Sosyoloji. (s.19-26). Ankara: Eylül Yayınları.

Şan, M. K. (2004). Baykan Sezer ve Toplum Çıkarlarımız Açısından Sosyolojiye Yeniden Bakmak. İçinde: E. Eğribel & U. Özcan, (Ed.), Baykan Sezer'e Armağan Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi. (s.182-205). İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık. Tahir, K. (1989a). Notlar/Sanat ve Edebiyat 1, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1989b). Notlar/Sanat ve Edebiyat 2, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Hakkâri Halkevi ve Halkodaları

Hakkari People's House and People's Rooms

Bilal Altan,^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Şırnak/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0194-3516

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 25 Kasım 2018

Kabul tarihi: 07 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Hakkâri

Halkevi/Halkodaları ve Faaliyetleri

Cumhuriyet Halk Partisi

Tek Parti Dönemi

Şube

ARTICLE INFO

Article history:

Received 26 September 2018

Received in revised form 25 November 2018

Accepted 07 January 2019

Keywords:

Hakkâri

People's House/People's Room and

Activities

Republican People's Party

Single Party Period

Branch

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu müteakip, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi alanlarda gerçekleştirilen inkılap hareketleriyle devletin modern bir çehreye bürünmesi amaçlanmıştır. Yönetimi elinde bulunduran devletin kurucu kadrosu, arzuladığı moderniteye özellikle halk tabanını dâhil etmek istemiştir. Ancak bölgesel farklılıklarla birlikte, halkın, genel bağlamda modernleşme çabalarını kolayca özümseyebilecek bilinçte olduğunu söylemek zordur. Bölgesel farklılığın önemli bir boyutunu etnik kimlik temelinde değerlendirmek mümkündür. Şöyle ki, devletin resmi dili Türkçe olmasına karşın, araştırmamızın çerçevesini oluşturan Hakkâri'nin de yer aldığı Doğu illerinin bir kısmında yoğun olarak Kürtçe konuşulmakta ve Türkçe bilen kesim azdır. Dolayısıyla mevcut etnik kimliklerin doğal bir sonucu kültürel ayrışmanın neden olduğu sorunları giderebilme çareleri aranmıştır. Devletin ücre bir köşesinde, her türlü gelişim imkânlarından yoksun Hakkâri'de teşekkül edilen halkevinin, halkodalarının faaliyetleri bu açıdan önem arz etmektedir.

ABSTRACT

Following the establishment of the Republic of Turkey, with the realization of the social, cultural, economic, political reform movements, it was aimed to create a modern country. The founding and leading cadre desired to involve the public particularly in the modernization of the country. However, it is difficult to state that the folk were conscious enough of internalising the modernization efforts in general, though there were regional differences. The regional differences could be attributed to the ethnicity to a considerable extent. That is to say, although the official language of the state was Turkish, in some of the eastern provinces including Hakkâri, which establishes the framework of this study, Kurdish was the mostly spoken language and the number of those who could speak Turkish was low. Therefore, a way was sought to solve the problems arising from cultural separation, which is a natural result of ethnic identities of the period. The activities of people's house, people's rooms formed in a remote corner of the country, in Hakkâri, which lacks all kinds of development opportunities, are important in this respect.

1. Giriş

Halkevleri, temelde devlet ideolojisinin, cumhuriyetin getirdiği değerlerin halka anlatılması ve benimsetilmesi amaçlı teşekküllerdir (Arıkan, 1999: 267-270). Bu kapsamda inkılabı bağlı, milliyetçi bir toplum yapısını arzulayan halkevlerinin halka seküler bir yaşam tarzı aşlamak, milliyetçi retorikle

kaynaşmış bir kütle yaratmak, çeşitli kurslarla yetişkin nüfusu eğitmek, Türk dili, tarihi ve kültürünü gün yüzüne çıkarmak gibi amaçları da bulunmaktadır. Söz konusu "Vilayat-ı Şarkıyye" diye adlandırılan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olduğunda halkevlerinin temel görevi, buralarda Türkçeyi yaygınlaştırmak ve halkı Türklük etrafında kenetlemek olmuştur. (Ülkü, 1940: 432-433; Çağlayan, 2015: 108-109).

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: altan@gmail.com

Halkevleri, birer kültür merkezi veya kültür ocağı hüviyetine haiz kabul edilmiştir (CHP, 1937: 1; Arık, 1947: 1). Halkevleri, halkı milli maksatlara göre yetiştirmek için, aydınla halk yığınlarının temasa gelip yoğrulmasını mümkün kılan inkılap müesseseleri olarak görülmüştür (CHP, 1941: 11). Halkı bilinçlendirmek adına, çeşitli unsurları tek bir potada, yani ulus potasında eritmek yoluna gidilmiş ve toplumu dönüştürmek için uluslaştırma projesi ele alınmıştır. Proje kapsamında genç kitlelere zorunlu eğitimle ulus bilinci kazandırılırken, yaygın eğitim kurumu olan halkevleri vasıtasıyla da yetişkinler uluslaştırılmaya çalışılmıştır (Akyay, 1999: 1). Diğer taraftan halkevleri, dile dayalı kültürel ayırışma sorununa çözüm üretebilmeye yollarından biri olarak görülmüştür. Süreç içerisinde sayıları hızla artan, devletin en ücra köşelerinde dahi mevcut hale getirilen halkevleri, zorlu ve çetin bir sınav vermiştir.

Milletçe kalkınma ve yükselmenin ifadesi olarak kabul edilen halkevlerine hem yeni rejimin getirdiği çağdaşlaşma reformlarının sağlamaştırılması hem de Kemalist ideolojinin yerleştirilmesi misyonu yüklenmiştir (CHP, 1946, 6; Durukan, Uraz, 2008: 40). Gençliği Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal ve kültürel politikasını yaygınlaştırmada bir araç olarak gören halkevleri, bu bağlamda gençlik üzerine yoğunlaşmış, gençliği donatmaya çalışmıştır (Zeyrek, 2006: 92). Başka bir deyişle gençliğin "Altı Umde"ye sadık olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Baltacıoğlu, 1950: 59).ⁱ

Halkevleri bünyesinde teşekkül ettirilen şubeler, komiteler veya çalışma kolları vasıtasıyla ideolojinin halka benimsetilmesi yoluna gidilmiştir. Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil (Gösteri), Spor, İctimai Yardım (Sosyal Yardım), Halk Dershaneleri ve Kursları, Kütüphane ve Neşriyat (Kütüphane ve Yayın), Köycüler (Köycülük), Tarih ve Müze (Müze ve Sergi) şubeleri faaliyetleri ile belirtilen amaca hizmet etme çabası vermiştir (Zeyrek, 2006: 45). Şubelerin çalışma usul ve esasları Genel Merkez tarafından oluşturulan talimatnamelerle çizilirken, çizilen esaslar dışına çıkılmamasına dönük uyarılara dikkat çekilmiştir. Türk devrim ve ideolojisine uymayan, yabancı rejim ve ideolojileri anlatan, gerici anlayışı amaçlayan, bıkkınlık, cinayet, intihar gibi olayları anlatan, gençliği zararlı alışkanlıklara yönlendiren eserlerin halkevi kütüphanelerinde bulundurulmasına izin verilmemiştir (CHP Halkevleri Talimatnamesi, 1935: 18-27).

Halkevleri, Türk Ocakları'nın mirası üzerine inşa edilmişlerdir. Halkevlerine esin kaynağı olan Türk Ocakları, II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde Osmanlılık akımının başarısızlığa uğramasına bağlı olarak, milli mefkûreden ve şuurdan mahrum şekilde bir arada yaşayan Türkleri aynı çatı altında toplama ihtiyacı duyan Türk gençleri ve aydınlarının bir hayat hamlesiyle ortaya koydukları kurumlardır (Sarınay, 2008: 118-119; Toksoy, 2007: 20). Türk Ocakları, devrimlerin rehberliğini yüklenip Anadolu'ya çağdaş uygarlığı götürmekten gençliğe yönelmesine, kadınların toplumda temsilinden Köycüler Cemiyeti ile halka doğru anlayışını benimsemesine, halka sağlık hizmeti sunmasına dair çalışmalar yürütmüştür (Üstel, 2010: 65-170). Öyle ki belirtilen çalışmalarla Türk Ocakları'nın halkevleri için rehber vazifesi gördüğü söylenebilir.

Herkesi milli ülküye bağlayan halk terbiyesi yuvaları işleviyle halkevlerinin ve halkevlerinin küçük birer yapıları halkodalarının Türkiye'nin her yerinde, en küçük kasaba ve

köylerde dahi kuruldukları görülmektedir (Ülkü, 1944: 14). Halkodaları amaç itibarı ile halkevlerinin aynı olup, sadece teşkilat ve idare bakımından daha sade ve basittir (CHP, 1950: 3). Doğudan Diyarbakır ve Van'ın da bulunduğu on dört yerde 19 Şubat 1932 tarihinde halkevleri resmi olarak kurulmuştur (Çeçen, 2000: 95-100). Halkevlerini halkodaları takip edecek ve belirtileceği üzere Türkiye'nin en ücra noktalarından birinde yer alan Hakkâri merkez dışında ilçe, bucak ve köylerinde de bu yapıların kurulması cihetine gidilmiştir.

2. Halkevleri Sürecinde Hakkâri'de Genel Vaziyet

Gelişime uygunluk arz etmeyen coğrafi yapısı ile Hakkâri, 1933 yılında Van Vilayetine bağlanmıştı (Pınar, 2013: 652). Ancak 1936 yılında Şemdinli, Hakkâri, Gevar (Yüksekova) kazaları ile Siirt Vilayetinin Beytüşşebap kazasından teşekkül etmek ve merkezi Çölemerik kasabası olmak üzere, 2885 sayılı kanunla Hakkâri Vilayeti kurulmasına karar verilmiştir (Resmi Gazete, 4 Ocak 1936, No: 3197).

Cumhuriyet Halk Partisi Van Bölgesi Müfettişi Yozgat Milletvekili İhsan Olgun, Hakkâri ilinin sosyo-ekonomik yapısına ait 1948 tarihli raporunda birçok tespitte yer vermiştir. Rapora göre; Hakkâri, yüksek dağlar ve derin vadilerle çevrilmiş, kırk bin nüfuslu, üç kazaya bölünmüş bir sınır vilayetidir. Tamamen yolsuz, senenin yedi ayı mahsur ve karlarla kaplı ilde, halk yazın zomaⁱⁱ dedikleri yaylalara göçmekte, kışın ise dört ay kadar köylerinde oturmaktadır. İlin eğitim ve sağlık hizmetleri yetersiz olup, en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Ayrıca halk, İran ve Irak sınırları üzerinde hayvan ve buğday kaçakçılığı yapmaktadır (BCA, 490 100 658 195 1, 11-12). Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderilen bir başka raporda; yarı göçebe zümrelerden müteşekkil halkın, aşiret ruhunu barındırdığına yer verilmiştir (BCA, 490 100 658 195 1, 65).

1 Ağustos 1937 yılı Hakkâri Halkevi hakkındaki teftiş raporu, halkın cahilliğine ve hayatın ilkelliğine vurgu yapmıştır (BCA, 490 100 658 195 1, 132). 1944 yılı itibarı ile Hakkâri valisi görevini yürüten Fuat Yurttaş, Hakkâri'nin her türlü "vesait-i medeniyeden" mahrum bir bölge olduğunu ifade etmiştir (BCA, 490 100 1717 981 1, 26). Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu Başkanı Reşit Keskin ise, il idare kurulu için bina yapılması talebinde bulunduğu ve Genel Sekreterlik makamına yazdığı 3 Ocak 1946 tarihli yazısında Hakkâri için şunları söylemektedir: "Yurdu kurtaran ve koruyan, en bululu günlerde en iyi yol bulup millete gösteren, partimizin yurdun her köşesine saçtığı ışıktan en çok ihtiyacı olduğu halde en az faydalanan yurt köşesi muhakkak ki ilimizdir... Yurdun en uzak bir köşesinde ve iki hudut arasında bulunan, Türk kültürünün yayılmasına şiddetle muhtaç ve susamış olan Hakkâri..." (BCA, 490 100 1717 981 1, 8). Yine Hakkâri Halkevi Başkanı Salih Atlı, 3 Ocak 1949'da Genel Sekreterlikten bütçe talebinde bulunurken, Hakkâri'nin her şeyden mahrum ve geri kaldığını bildirmektedir (BCA, 490 100 1497 103 1, 21).

Hakkâri merkezin yanı sıra Beytüşşebap, Yüksekova, Şemdinli kazalarıyla Çukurca bucağında 1938-1939 eğitim-öğretim yılı içerisinde okuyan öğrencilerin toplamı 125'tir. Buna karşılık vilayetin 36750 bin nüfusu dikkate alındığında, oran oldukça düşük kalmaktadır (BCA, 490 100 985 817 3, 3). 1944-1945 ders yılı içinde mevcut kız ve erkek öğrenci sayısı il dâhilindeki bütün okullarda 365 erkek 79 kız

olmak üzere 444 öğrencidir. Diğer taraftan tahsil çağında il dâhilinde 2769'u erkek 2399'u kız toplam 5168 çocuk mevcuttur (BCA, 490 100 658 195 1, 68).

Hakkâri'de ortaokulun olmayışı memurların bir an evvel Hakkâri'den uzaklaşmasına, halkın da çocuklarını ilkokuldan sonra okutamamalarına yol açmıştır (BCA, 490 100 658 195 1, 112). Hakkâri Milletvekili İzzet Ulvi Aykurt, bu sorunun giderilmesi için Hakkâri'de bir ortaokul açılmasını ve ilkokulların sayısının artırılmasını 1942 yılında hükümete teklif etmiştir. Uzun çalışmalardan sonra nihayet Hakkâri'de ortaokul 1945 yılında açılabilmiştir (Özgen, 2018: 72).

3. Halkevinin Teşekkülü

Hakkâri Halkevi'nden önce Hakkâri'de halkevlerine öncülük eden Türk Ocağı, 29 Ekim 1929 yılında teşekkül etmiştir. Hakkâri Türk Ocağı binası, halk ve memurunin başlılarıyla mülga Hakkâri Vilayeti zamanında 5 odalı olarak inşa edilmiştir. Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla bina, okul olarak kullanılmaya başlanmıştır. Harap hale gelen binanın halkevine mal edilmesi ve enkazının satılarak gelir elde edilmesi için valilikçe girişimlerde bulunulmuştur. Ancak Genel Sekreterlik, Türk Ocakları Tasfiye Komisyonu'na emlak defterinde kaydı olmayan bina hakkında herhangi bir işlem yapamayacaklarını bildirmiştir (BCA, 490 100 68 257 1, 1-14).

Ağustos 1936 yılı itibari ile Hakkâri Halkevi mevcuttur. Hakkâri Halkevi Başkanı Maarif Müdürü İhsan Kazandıoğlu, Hakkâri Halkevi'nin 1936 yılında kurulduğunu aktarmaktadır (BCA, 490 100 834 295 1, 22). Aynı şekilde İdris Bora, Genel Sekreterlik makamına yazdığı 21 Ağustos 1941 tarihli mektubunda, Hakkâri Halkevi'nin açılış tarihinin 1936 yılı olduğunu belirtmektedir (BCA, 490 100 1497 102 1, 4). Hakkâri merkezde 21 Şubat 1937 yılında halkevi açılması, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Yönetim Kurulu'nca karar verildiği valilik makamına bildirilmektedir. Valilikten açılış töreninin canlı ve harareti bir şekilde yapılması talep edilmiştir (BCA, 490 100 956 701 2, 23). Anlatımlardan 1936 yılı itibariyle Hakkâri Halkevi mevcut olsa da, açılışının 1937 yılında gerçekleştiği ve faaliyetlerine ilgili tarihte başladığı söylenebilir.

Dönemin yazışmalarında Hakkâri ile birlikte Çölemerik isminin de kullanıldığı görülmektedir (BCA, 490 100 972 759 5, 2; BCA, 490 100 1554 332 4, 17). Esasında Çölemerik, belirtildiği üzere Hakkâri ili merkez kazasıdır. (BCA, 490 100 956 701 2, 8). Bu yüzden Hakkâri Halkevi için Çölemerik Halkevi ismi de kullanılmıştır. Örneğin 1938 yılında halkevlerinin kuruluş yıldönümü kutlamalarını, Cevdet Unan "*Çölemerik Halkevi Başkanı*" vasfıyla yazmıştır (BCA, 490 100 956 701 2, 22). Aynı zamanda halkevi başkanlığını da yapan Vali Sadullah Koloğlu, 6 Ağustos 1938 tarihinde Genel Sekreterlikten makbuz talebinde bulunduğu telgrafında; "*Colemerik halkevine...*" diye başlamaktadır (BCA, 490 100 1554 332 4, 18; BCA, 490 100 1144 15 2, 14).

Hakkâri Halkevi'nde muhasiplik, Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi başkanlığı görevlerini ifa eden Vilayet Daimi Encümen Üyesi İdris Bora, halkevlerini Kemalist gençliğin mabedi olarak tanımlamaktadır (BCA, 490 100 834 295 1, 19). Beytüşşebap Halkodası Başkanı Turgut Baykal da kendilerine düşen görev için; "... *Partimizin cumhuriyet*

inkulabındaki feyizli hamlelerini, muvaffakiyetle başarmaya çalışacak olan odamızın... Odamız, partimizin esaslı prensiplerinden aldığı feyizli ışıkları kendi kudret ve kabiliyeti nispetinde halkı istifadelendirmeye çalışacaktır." demektedir (BCA, 490 100 956 701 2, 17).

4. Halkevinin Binası ve Durumu

Kültür kaynağı kabul edilen halkevlerinin kurulmuş oldukları yerlerde çalışmalarını sağlamak üzere kendilerini, her türlü ihtiyaca cevap verecek şekilde birer binaya sahip kılmak amaçlanmıştır (BCA, 490 100 1717 981 1, 6). Ancak Hakkâri Halkevi'nde olduğu gibi çoğu zaman ihtiyaca cevap verebilecek binanın yapılması mümkün olamamıştır.

Bulak Mahallesi'nde, çarşı içinde yer alan ve satın alındığı tarihe kadar bina için kira ödenen hususi idareye ait Hakkâri Halkevi binası bahçe ile birlikte 150 metrekaredir. Aslında dispanser olarak kullanılmakta olan binanın bir odası halkevine tahsis edilmiştir. Bina; dar, zemini ve üstü toprak bir vaziyettedir. 10 Haziran 1944 yılında 300 lira bedelle hususi idareden alınan bina, Cumhuriyet Halk Partisi'nin gayrimenkulü olmuştur. Ancak binanın 1950 yılına kadar tapuya tescil ettirilmediği ve sigorta ettirilmediği anlaşılmaktadır (BCA, 490 100 1625 637 2, 1-4; BCA, 490 100 1717 981 1, 8-24; BCA, 490 100 834 295 1, 3-16).ⁱⁱⁱ 1944 yılı sonlarında halkevi binası yanında hususi muhasebeye ait bir dükkân satın alınarak halkevine ilave edilmesi ve ambar olarak kullanılması sağlanmıştır (BCA, 490 100 1717 981 1, 12-29). Mevcut binanın küçük olması ve özellikle tertiplenen halkevleri yıldönümleri münasebetiyle katılımın artabilmesi ve binanın yetersiz kalması nedeniyle, 1945-1946 yıllarında yeni bir halkevi inşası için ilgili makamlarca girişimler başlatılmıştır. 1947 yılı başında da Hakkâri Valisi Cahit Ortaç, Milletvekili Selim Seven, Cumhuriyet İl İdare Kurulu Başkanı Reşit Keskin ve Halkevi Başkanı Reşat Özöcal'ın müştereken imzaladığı yazıyla, merkezden yeni bir bina yapılması talep edilmiştir. Genel Sekreterlik, bina yapımı için arsa teminini, arsanın genel vaziyetini gösteren bir krokiyi, varsa şehir planını şart koşmuştur (BCA, 490 100 1717 981 1, 1-8). Ancak yeni bir bina yapımı mümkün olmamış ve mevcut bina ile devam edilmiştir.

5. Halkevi Çalışmaları

1936 yılında teşekkül edip, 21 Mart 1937 yılında faaliyete geçen Hakkâri Halkevi'nin aynı yılın Haziran- Kasım dönemini içeren ve rapor haline getirilen faaliyetleri oldukça yetersizdir (BCA, 490 100 985 817 3, 17-18; BCA, 490 100 658 195 1, 131). 1937, 1941, 1942 ve 1944 yıllarına ait teftiş raporlarına yansıyanlar, Hakkâri Halkevi çalışmalarının durgunluğuna vurgu yapmaktadır (BCA, 490 100 658 195 1, 77-132).^{iv} Hakkâri Halkevi yetkililerince, halkevinin kendilerinden beklenen görevi ifa edememesinin nedenleri arasında; merkezden yapılan yardımların azlığı, mahalli gelir kaynaklarından yararlanılamaması, muhitte okur-yazar ile Türkçe bilenlerin sayısının azlığı, muhittin diğer yerlere uzaklığı, kış mevsiminin uzun sürmesi, binanın fiziki şartlarının yetersizliği, halkevi idare heyeti, şube üyelerinin muhitten tayin vesilesiyle ayrılmaları gösterilmiştir (BCA, 490 100 834 295 1, 10-23; BCA, 490 100 940 647 1, 26). Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın zor şartları, memur kesimin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumun etkisi de yadsınmaz (Pınar, 2013: 654)

Hakkâri Halkevi; Dil, Tarih ve Edebiyat, Ar (Sanat), Gösterit (Temsil), Spor, Sosyal Yardım, Kitapsaray (Kütüphane) ve Köycülük olmak üzere yedi şube ile kurulup çalışmalarına başlamıştır. İlk seçimde Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi başkanlığına Kültür Direktörü İhsan Kazandioğlu, Ar şubesi başkanlığına Merkez İlkokul Başöğretmeni Ahmet Yıldırım, Gösterit şubesi başkanlığına Emniyet Amiri Fethi Vardar, Spor şubesi başkanlığına Nüfus Müdür Vekili Başkâtip Hamdi Gültekin, Sosyal Yardım şubesi başkanlığına Vilayet Sağlık ve İctimai Muavenet Direktörü Doktor Habip Poyraz, Kitapsaray şubesi başkanlığına İdris Bora ve Köycülük şubesi başkanlığına da Hususi Muhasebe Müdürü Süleyman Öner seçilmiştir. Hakkâri Halkevi'nin Ar şubesi dışında 1950 yılına kadar bu şubelerle devam ettiği anlaşılmaktadır. Halkevi muhasipliğine Öğretmen Fethi Okat, kâtipliğine de hususi muhasebeden Zeki Demir getirilmiştir. Halkevi kuruluşunu müteakip halkevi işlerinin yürütülmesi için başlangıçta Hakkâri Valisi Sadullah Koloğlu başkanlığı bizzat ifa etmiştir (BCA, 490 100 940 647 1, 74-75; BCA, 490 100 985 817 3, 2-18; BCA, 490 100 834 295 1, 7).^v

31 Mart 1938 yılındaki kayıtlara göre Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinde 20, Ar şubesinde 16, Gösterit şubesinde 16, Spor şubesinde 28, Sosyal Yardım şubesinde 15, Kitapsaray şubesinde 18 ve Köycülük şubesinde ise 28 kişi olmak üzere toplam 141 kişi kayıtlıdır. Kayıtlı üyelerin çoğunluğunu memur, öğretmen, tüccar, çiftçi vesaire oluşturmaktaydı. Aynı dönemde Mektupçu Şeref Ayyıldız Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinin, Başöğretmen Ahmet Yıldırım Ar şubesinin, Öğretmen Riya Güzel Gösterit şubesinin, Veteriner Sağlık Memuru Siyami Saray Spor şubesinin, Habip Poyraz Sosyal Yardım şubesinin, İdris Bora Kitapsaray şubesinin ve Süleyman Öner ise Köycülük şubesinin başkanlığını yürütmüştür (BCA, 490 100 985 817 3, 13).^{vi}

20 Aralık 1940 seçimlerine göre, Sosyal Yardım şubesinde Süreyya Dağlardelen, Dil, Tarih ve Edebiyat şubesinde Maarif Müdürü Osman Vurğun, Spor ve Ar şubesinde Doktor İbrahim Alğan, Kitapsaray şubesinde İdris Bora, Köycülük şubesinde Süleyman Öner ve Gösterit şubesinde Mahalli İdareler Mümeyyizi Mehdi Türkes başkan seçilmişlerdir (BCA, 490 100 940 647 1, 47-50).

Şubat 1941 sürecinde Hakkâri Halkevi Kitapsaray şubesi başkanlığına Süleyman Öner; Köycülük şubesi başkanlığına Mehdi Türkes ve Gösterit şubesi başkanlığına da Cumhuriyet İlkokulu Başöğretmeni Osman Baykut seçilmiştir. 23 Mayıs 1941 yılı öncesinde Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi başkanlığında Maarif Müdürü Osman Vurğu bulunmaktaydı. Osman Vurğu'nun askere gitmek suretiyle ayrılmasına binaen yerine Posta ve Telgraf Merkez Müdürü Avni Öztürk seçilmiştir (BCA, 490 100 972 759 5, 5-7).

12 Ocak 1942 yılındaki seçimlerde Musa Uzel Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi, PTT Müdürü Avni Öztürk Spor şubesi, Muhasebe Müdür Vekili Rauf Yücel Gösterit şubesi, Veteriner Sıtkı Olcay Köycülük şubesi ve Vilayet Muhasebe Müdürü Şehmus Erdoğan Kitapsaray şubesi başkanlığına seçilmiştir (BCA, 490 940 647 1, 35). Nisan 1943'te yapılan seçimlerde ise Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi başkanlığına Başkâtip Sıtkı Taşar, Köycülük şubesi başkanlığına Sıtkı Olcay, Kitapsaray şubesi başkanlığına Muhasebe Müdürü Musa Erdoğan, Spor şubesi başkanlığına Avni Öztürk, Gösterit şubesi başkanlığına Hususi Muhasebe Müdürü Rauf

Anadol ve Sosyal Yardım şubesi başkanlığına da İdris Bora seçilmiştir (BCA, 490 100 940 647 1, 26-27).

30 Nisan 1944 yılında yapılan seçimler neticesinde Kitapsaray ve Yayın şubesi başkanlığına Maarif Müdürü Zahit Atay, azalıklarına Mehmet Barutçu, Mahkeme Başkâtibi Sıtkı Daşar, Sosyal Yardım şubesi başkanlığına Hükümet Doktoru Yusuf Tunca, azalıklarına Öğretmen S. Şengezer, Nüfus Başkâtibi F. Korkmaz; Spor şubesi başkanlığına Emniyet Amiri Hikmet Elgün, azalıklarına Muhasebe Müdürü Z. Akyönlü, Mümeyyiz T. Tan ve Köycülük şubesi başkanlığına Sorgu Hâkimi Nadir Omay, azalıklarına ise Tüccar M. Çallı, Çiftçi M. Sait Atay ittifakla seçilmişlerdir. Seçimlerde Vali Fuat Yurttaş'ın da hazır bulunması, halkevlerinden beklenen verim açısından önemsenmiştir (BCA, 490 100 972 759 5, 1-4).

Şubat 1947'de Hakkâri Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi başkanlığında bulunan Cevat Bingöl'ün 1950 Eylül'üne kadar görevi yürüttüğü görülmektedir. 23 Şubat 1947 yılında yapılan seçimlerde, Salih Atlı Spor şubesi, Yusuf Yüzen Sosyal Yardım şubesi, Edip Turhan Köycülük şubesi, Reşat Özocal da Kitapsaray şubesi başkanlığına getirilmiştir (BCA, 490 940 647 1, 3). Yine 1950 Eylül itibari ile Sosyal Yardım şubesi başkanı Tüccar İbrahim Ümit, Spor şubesi başkanı Özel İdare Kontrolörü Mehmet Çetin, Köycülük şubesi başkanı Zeki Demir ve Gösterit şubesi başkanı Öğretmen Hasan Gülbahar'dır (BCA, 490 100 956 701 2, 3-4; BCA, 490 100 834 295 1, 7).^{vii}

Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi, Hakkâri tarihi hakkında araştırmalar yapmaya ve bu hususta konferanslar vermeye gayret göstermiş; Türk tarihi ve Türklerin ana vatandan göçleri hakkında halkla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Şube, fonetik olarak muhtelif birkaç dilin halitasını taşıdığı gerekçesiyle muhitin dil inkılabına özellikle muhtaç olduğu tespitinde bulunmuştur. Hakkâri merkezde % 80'in Türkçe bilemediğini belirleyen şube, bu nedenle halkın devlet dairelerindeki memurlarla anlaşmada sıkıntı yaşadığını vurgulamıştır. Yine halkın öz dili kabul edilen Türkçe'nin mevcut hali, muhitte kültürün ilerletilmemiş olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir (BCA, 490 100 985 817 3, 2-7).

Ar şubesinde, köylere gidilmek suretiyle halkın diliyle söylenen halk türkülerini ve halk oyunlarının şekillerini tespitte, halka ulusal marşlar öğretilmeye çalışılmıştır. Radyo ve gramfon vasıtasıyla halkın müzik ihtiyacı karşılanmaya çalışılmışsa da tahsisat yokluğu çalışmaları sekteye uğratmıştır (BCA, 490 100 985 817 3, 4-7).

Muhitteki öğretmenleri ve gençleri bünyesinde toplayan Gösterit şubesi, Mavi Yıldırım piyesini sergileyebilmişse de İstiklâl Savaşı'nı anlatan Tarih Utandı piyesini Mustafa Kemal'in vefatı nedeniyle sergileyememiştir. Diğer taraftan şubenin, piyesler için düzenli ve uygun bir salonu bulunmamaktaydı (BCA, 490 100 985 817 3, 4-7).

Spor şubesinin girişimleriyle, Hakkâri'de bulunan İlhanlı ve İlhanlı kulüpleri arasında futbol, voleybol, atletizm, mukavemet, sürat ve diğer sporlar yaptırılmıştır. Tüfeklerle sürek avı ile uzun köy gezilerinde kızaklarla kayma sporlarını icra eden Spor şubesinin, mevsim şartlarından dolayı futbol, voleybol gibi faaliyetleri aksamaktaydı (BCA, 490 100 985 817 3, 4-7). Ankara'daki Florya Mağazası'ndan bir tane voleybol ağı ve bir tane lastikli voleybol topu Hakkâri Halkevi için alınmıştır (BCA, 490 100 1122 96 3, 1-2).

Van Halkevi Spor şubesinin daveti üzerine Hakkâri Halkevi Spor şubesi futbol takımı ile Van Halkevi Spor şubesi futbol takımı arasında müsabaka tertiplenmiş, bu sayede bölgeler arası dayanışma sağlanmak istenmiştir. (Pınar, 2013: 12). 1944 yılı teftişinde Spor şubesinin eleman yetersizliğinden hiçbir faaliyette bulunmadığı ve şubenin kayıtlı üyelerinin de belli olmadığına yer verilmiştir (BCA, 490 100 658 195 1, 77-79).

Fakir ve kimsesiz okul talebelerini giydirmek, ihtiyaç sahibi hastaların yardımına koşmak, muhitte ehemmiyet arz eden sıtma ve sıtma ile mücadele hakkında konferanslar vermek Sosyal Yardım şubesince gerçekleştirilebilen faaliyetlerdir. Bu hususta Sosyal Yardım şubesi başkanı Doktor Habip Poyraz büyük çaba sarf etmiştir (BCA, 490 100 985 817 3, 5).

Merkezden, Hakkâri Halkevi ve merkeze bağlı halkodaları kütüphaneleri için kitap gönderilmekteydi (BCA, 490 100 1046 1019 1, 2; BCA, 490 100 1554 332 4, 7-8). Kitapsaray şubesi, partiden ve diğer kardeş halkevlerinden kitap, gazete ve dergi temin etmeye çalışmış, Cumhuriyet, Karagöz, Ulus, Son Telgraf, Tan gazetelerine abonelik sağlayarak halkın okuma zevkini arttırma gayreti göstermiştir (BCA, 490 100 985 817 3, 5; BCA, 490 100 834 295 1, 11; BCA, 490 100 658 195 1, 132). 1 Ağustos 1937 yılı teftiş raporunda kayıtlı 325 kitap mevcutken, 1938 yılı Ocak ayında kayıtlı kitap sayısı 300'dür (BCA, 490 100 658 195 1, 131; BCA, 490 100 985 817 3, 14). Hakkâri Halkevi kütüphanesinde Ekim 1945 itibariyle tanzim edilen ve kayıt altına alınan kitap sayısı 1266'dır (BCA, 490 100 1046 1019 1, 1). 1950'de bu sayı 2190'ı bulmuştur. Hakkâri Halkevi'nin kapatıldığı tarihe kadar kendisine ait yayımladığı herhangi bir kitap, broşür ve dergi olmamıştır (BCA, 490 100 834 295 1, 5).

Köy gezileri tertipleyen Köycülük şubesi halkla temaslarında dil sorunu yaşamıştır. Sorun bir nebze de olsa dil bilenler ve dil bilenlerin delaletiyle giderilmeye çalışılmıştır. Gezilerde Cumhuriyet hükümetinin başardığı işleri anlatmak, köycülüğün ehemmiyeti hakkında nasihatle bulunmak ve konferanslar vermek, Hakkâri merkeze yakın mahalle ve köylerden davet edilen halka radyo haberlerini dinlettirmek faaliyetler arasındadır (BCA, 490 100 985 817 3, 5). 1944 yılı teftişi, Köycülük şubesinin faaliyetinin olmadığına vurgu yapmıştır (BCA, 490 100 658 195 1, 78).

Halkevleri vasıtasıyla özellikle Türkçe dışında Kürtçe ve Arapçanın yoğun olarak konuşulduğu Doğu bölgelerinde dil mevzusu çok önemsenmiştir. Hakkâri ili ve çevresi örneğinde Kürtçe ve Arapçanın unutturulup yerine öz Türkçenin hâkim kılınması Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğince istenmiştir. Öyle ki Hakkâri Halkevi'nin bütün teşkilatı ile esaslı bir dil seferberliği savaşına girmesi gerektiği belirtilirken, mevzu başarıldığı takdirde halkevinin amacına ulaşmış sayılacağı ifade edilmiştir (BCA, 490 100 658 195 1, 129). Dil seferberliğine hizmet edebilecek en önemli girişim olarak Türkçe okuma ve yazma kursları görülmüştür.

Hakkâri merkez ve bağlı kaza, bucak ile köylerde okuma-yazma oranının ve Türkçe bilenleri azlığı dikkat çekmiştir. Beytüşşebap Halkodası Başkanı Turgut Baykal, kazada okuma düzeyinin acıklı bir vaziyette bulunduğunu, Türkçeyi bilen vatandaşların düzeyinin % 3'e bile ulaşmadığını belirtmiştir (BCA, 490 100 956 701 2, 1).

Halkevleri ve halkodalarında açılacak Türkçe okuma ve yazma kurslarının Ocak-Nisan ve Eylül-Aralık dönemlerini kapsamaması gerekmektedir. Ancak Hakkâri Halkevi ve kaza, bucak halkodalarında halkın yaylalara gitmesi, kış şartları kursların açılma dönemini etkilemekteydi (BCA, 490 100 1055 1051 1, 54-69). Diğer taraftan okuma yazma zevkinin yoksunluğunda, açılan Türkçe okuma yazma kurslarına rağbet düşük kalmıştır. Çocuklarını ilkokula göndermeye yanaşmayan velilerin kendileri de kurslara ilgi göstermemiştir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 78).

Hakkâri Halkevi'nin üye azlığından teşekkül etmeyen Halk Dershaneleri ve Kurslar şubesi sorumluluğunda bulunan Türkçe okuma ve yazma kursları, halkevi idare heyetince Sosyal Yardım şubesine devredilmiştir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 112). Ocak 1945'ten 31 Mart 1945 yılına kadar devam eden, Übeydullah Mümtaz Seven tarafından verilen ve 44 kişinin kayıt yaptığı gece kursunu 35 kişi başarılı olarak bitirmiştir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 105). Ocak ayından başlayıp Nisan ayında sonlanan 1946 yılı birinci devre Türkçe okuma yazma kursu, biri Dağgöl Mahallesi'nde diğeri cezaevinde açılmıştır (BCA, 490 100 1055 1051 1, 63). 1 Aralık 1947 yılında Türkçe okuma yazma kursunun açıldığı ve mevcudun 30-40 arasında değiştiği bildirilmiştir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 66-67). 1 Nisan 1948'de sona eren Türkçe okuma yazma kursuna devam eden 35 kişiden 18'i belge alabilmiştir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 64). 1 Ekim 1948'de açılıp 1 Şubat 1949'da sona eren ve Öğretmen Sait Erol'un verdiği Türkçe okuma yazma kursuna 30 kişi kayıt yapmıştır. İmtihana giren 20 kişiden 10'u başarılı olarak belge alabilmiştir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 35-36). 1949 yılında Hakkâri Halkevi'nde açılan birinci devre Türkçe okuma yazma kursuna ise 40 kişi kayıt yaptırmış, ancak gerek maişetleri peşinde koşmaları gerekse katırcı olmaları hasebiyle Van'a ve sair civar yerlere gitmelerinden dolayı imtihanlara katılmamışlardır (BCA, 490 100 1055 1051 1, 17). Yine 1 Şubat 1950 açılıp, 1 Mayıs 1950'de sona eren, Öğretmen İsmail Karaman'ın verdiği Türkçe okuma yazma kursuna 29 erkek kayıt yapmış ve bunlardan başarılı olmak suretiyle 11 kişi belge alabilmiştir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 5-6).

Türkçe okuma yazma kursları dışında çok sınırlı da olsa genç kız ve kadınlara mahsus köy kadınları gezici kursları açılabilmiştir. Hakkâri il merkezinde 1947-1948 öğretim yılında Mesrur Uz, 1949-1950 öğretim yılında ise Cemile Negiz idaresinde açılan kurslar verilebilecek örneklerdir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 120-137).

Hakkâri Halkevi'nin çalışmalarının ve imkânlarının yetersizliğinden dolayı, Halkevi Başkanı Maarif Müdürü Zahit Atay, oluşturulan yeni idare heyetinin Haziran 1944'ten başlamak üzere halkevine dair işleri yeniden ve baştan ele aldığını belirtmiştir. Çünkü halk terbiyesi ve memurların halkevinden azami düzeyde yararlanması sağlanamamıştır. Diğer taraftan Vali Fuat Yurttaş da aynı süreçte, halkevinin oturacak bir sandalyesi, kitaplarını koyacak bir kütüphanesi ve masası olmadığını Genel Sekreterliğe bildirmiştir (BCA, 490 100 1717 981 1, 23-26). Hakkâri'nin coğrafi ve tabii durumu yolların kapanmasına neden olduğundan yazışmalar aksamaktaydı. Dolayısı ile kimi zaman kaza ve köy halkodalarının faaliyetleri zamanında ilgili mercilere ulaştırılamamaktaydı (BCA, 490 100 956 701 2, 5-11). Yine 1950 itibariyle halkevinin işlerini yürütecek bir muhasip veya kâtibin yokluğu, halkevi

açısından durumun iç açıcı olmadığını göstermektedir (BCA, 490 100 834 295 1, 6).

28 Aralık 1944 tarihli teftiş raporunda, 15 Temmuz 1943 yılına kadar halkevi başkanlığı yapan, komünistliğinden dolayı mahkemesi cereyan eden Mehdi Türkeş zamanında halkevinin tamamen metruk bir durumda bırakıldığı, bayram günleri hariç kapalı kaldığı aktarılmıştır. Mehdi Türkeş'ten önce başkanlık yapan Adliye Başkâtibi Sıtkı Taşar zamanında da faaliyette bulunulmamıştır (BCA, 490 100 658 195 1, 76).

Hakkâri Halkevi'nde halkevlerinin açılış yıldönümleri her yıl kutlanmaya ve kutlamalara halkın katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. 1938 yılı kutlamalarında Halkevi Başkanı Cevdet Unan, halkevlerinin amacı, teşekkülü ve faydaları hakkında bilgi vermeye; Emniyet Başkomiseri İbrahim Köker, bayrağın şeref ve kutsiyetine dair halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Bu süreçte fotoğraf makinesinin ve radyonun olmayışı dikkat çekmiştir (BCA, 490 100 956 701 2, 21-22). Halkevlerinin açılışının 10. yıldönümü münasebetiyle halkevinin Gösterit şubesince bir müsamere tertiplenmek istenmiştir. Gösterit şubesinde kadın üye bulunmadığından, müsamere için Genel Sekreterlikten en fazla bir kadın oyuncu ya da tamamen erkek oyuncuların mürekkep bir piyes talep edilmiştir. Böyle bir talebe halkevindeki mevcut piyeslerde birçok kadın oyuncunun varlığı yol açmıştır. Uygun piyes halkevine gönderilmiştir (BCA, 490 100 1229 91 1, 3).

24 Şubat 1946 yılında Hakkâri Halkevi'nde halkevlerinin açılış yıldönümü halk ve memurların katılımıyla kutlanmıştır. Partinin amaçlarına, halkevinin çalışmalarına değinilmiş, mahallî türküler söylenmiş ve mahallî oyunlar oynanmıştır. 1948'deki yıldönümü kutlamasında; açılış nutkuna, millî şarkılarla mahallî türkülerin söylenmesine ve millî oyunlarla mahallî oyunların oynanmasına yer verilmiştir (BCA, 490 100 956 701 2, 2-13).

1936 yılı hususi muhasebe ve belediye bütçelerinden Hakkâri Halkevi'ne 100 lira tahsisat konulurken, 1939 yılı Hakkâri merkez ve Beytüşşebap, Şemdinli ile Yüksekova kazaları belediyelerinin malî yılı bütçelerinin zayıf olmasına binaen, buralardaki halkevlerine herhangi bir yardım yapılamamıştır (BCA, 490 100 1497 102 1, 1-4). 1949 yılı bütçesinden Hakkâri Halkevi'nin genel ihtiyaçlarına karşılık olarak 500 lira gönderilmiştir (BCA, 490 100 1497 103 1, 18-21). Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu'nca Nisan 1950'de merkez halkevi ile merkeze bağlı halkodalarının mühim ihtiyaçları için bütçeden para aktarılması istenmiş; ancak bütçe durumunun müsait olmaması nedeniyle merkezden olumsuz yanıt verilirken, genellikle mahallî imkânlarla çözüm bulunması istenmiştir (BCA, 490 100 1497 103 1, 1-5).^{viii} Ancak özel idare ve belediye bütçelerinin darlığı, Hakkâri'nin oldukça kısıtlı imkânlarla sahip bir bölge ve halkının fakir olması da belirtilen çözümü mümkün kılmamaktaydı (BCA, 490 100 1497 103 1, 7-21).

Haziran 1937'de Hakkâri Halkevi'nin radyo alma girişiminde bulunduğu görülmektedir (BCA, 490 100 1229 91 1, 10). Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden Hakkâri Halkevi'ne bir adet Philips marka radyo ile ahize ve pil gibi ekipmanları 1939 yılında hediye edilmiştir (BCA, 490 100 1229 91 1, 3). Halkevi çalışanları, kültürel faaliyetler kapsamında halkı aydınlatma ve memlekette gelişen olayları anlatabilmek için radyodan faydalanmıştır.

Gazetelerin Hakkâri'ye çok geç ulaştırılmasından dolayı radyo bu eksikliği büyük bir oranda kapatmaktaydı (Özgen, 2018, 76).

6. Halkevi Başkanları

Haziran 1937 yılı itibari ile Hakkâri Halkevi Başkanı Siret İstemi'dir. Mayıs 1938 sürecinde Cevdet Unan, Ağustos 1938 sürecinde ise Hakkâri Valisi Sadullah Koloğlu halkevi başkanlığını da yapmaktaydı (BCA, 490 100 956 701 2, 22; BCA, 490 100 1554 332 4, 18; BCA, 490 100 1144 15 2, 14). Aralık 1938-Haziran 1940 arasında Hakkâri Halkevi başkanlığı makamında Maarif Müdürü İhsan Kazandıoğlu bulunmaktadır (BCA, 490 100 940 647 1, 71; BCA, 490 100 956 701 2, 19; BCA, 490 100 1010 897 2, 15). Ekim 1940'ta Vilayet Nafia Müdürü Fahri Kuran başkanlığa seçilmiştir (BCA, 490 100 940 647 1, 53). 10 Aralık 1940 ve 1941 Şubat – Haziran sürecinde Halkevi Başkanı Dr. Kâzım Alplaçın'dır. (BCA, 490 100 940 647 1, 47-48; BCA, 490 100 1229 91 1, 2-3; BCA, 490 100 972 759 5, 5-7). Vilayet Sıhhat Müdürü Kazım Alplaçın'ın Rize'ye tayini dolayısıyla yerine Başöğretmen Osman Baykut 15 Ocak 1942'de tayin edilmiştir (BCA, 490 100 940 647 1, 31-32). Osman Baykut'tan sonra muhtemelen başkanlık görevini Adliye Başkâtibi Sıtkı Taşar ifa etmiştir (BCA, 490 100 658 195 1, 76). Nisan 1943 yılında yapılan seçimlerde Vilayet Tahrirat Mümeyyizi Mehdi Türkeş başkanlığa seçilmiştir (BCA, 490 100 940 647 1, 26-27). Mehdi Türkeş'ten boşalan başkanlık görevine Vilayet Mektupçusu Raşit Şener Temmuz 1943 yılında getirilmiştir (BCA, 490 100 940 647 1, 25). Mayıs 1944-31 Aralık 1944 tarihine kadar başkanlık görevinde, halkevinin Kütüphane ve Yayın şubesi başkanlığını da yapan Maarif Müdürü Zahit Atay bulunmaktaydı. İlgili tarihten itibaren Nüfus Müdürü Reşat Özöcal, göreve önce vekâleten getirilmiş daha sonra başkanlığa seçilmiştir. Reşat Özöcal'ın 3 Nisan 1945 tarihine kadar başkanlık görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır (BCA, 490 100 658 195 1, 93; BCA, 490 100 972 759 5, 1; BCA, 490 100 940 647 1, 13-15; BCA, 490 100 1055 1051 1, 105). Eylül-Aralık 1945 sürecinde halkevi başkanlığı görevini yürüten kişi, Hakkâri ve lise mezunu bulunan Ubeydullah Mümtaz Seven'dir (BCA, 490 100 1046 1019 1, 1; BCA, 490 100 1023 936 3, 1; BCA, 490 940 647 1, 5-8). 23 Şubat 1947 yılında Kitapsaray şubesi başkanlığı uhdesinde kalmak üzere Reşat Özöcal başkanlığa seçilmiştir (BCA, 490 100 940 647 1, 3). Reşat Özöcal'ın Mardin Nüfus Müdürlüğü'ne tayin edilmesi sonrası Evrak Memuru Salih Atlı halkevi başkanlığına seçilmiş ve Eylül 1950 'ye kadar Salih Atlı'nın görevi yürüttüğü görülmektedir (BCA, 490 100 956 701 2, 3; BCA, 490 100 1497 103 1, 17; BCA, 490 100 834 295 1, 7; BCA, 490 100 940 647 1, 1).

7. Halkın Tutumu ve Halkla İlişkiler

Hakkâri merkez halkevi ile bucak ve köylerdeki halkodaları beklenen ilgiyi göstermekten uzak kalmıştır. Haziran 1937 yılına ait teftiş raporunda Hakkâri Halkevi'ne yerli halkın pek azının kayıtlı olduğu yazılıdır (BCA, 490 100 658 195 1, 131). Kılaban Halkodası başkanı Emekli Subay Rıza Timuçin, Kılaban Halkodası'na halkın ilgi göstermediğini ve halkodasını sahipsiz bıraktığına dikkat çekmiştir (BCA, 490 100 1497 103 1, 7).

1944 yılı teftiş raporu, halkın ve memurların halkevine devam ettiğini, dergi, gazete ve kitap okuduklarını

belirtmiştir (BCA, 490 100 658 195 1, 79). Ancak belirtilen kesim Türkçeyi, okuma ve yazmayı bilenlerden oluşmakta ve sayıları da genel nüfusa oranla oldukça azdır.

Hakkâri merkez ve köylerinde halkı ayırıştırıcı mahiyette kimi zaman tatsız hadiseler yaşanabilmiştir. 1944 yılında yaptırılan İsmet İnönü'ye ait büstün 28 Aralık 1950'de sökülerek atılması, önceleri Cumhuriyet Halk Partisi saflarında yer alıp sonradan Demokrat Parti'ye geçen kişilere, Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanı Mehmet Çallı tarafından mal edilmiştir. Hadisenin gerek Cumhuriyet Halk Partisi'ne gerekse bağımsız ve Demokrat Parti'ye mensup halk tarafından telin edildiği belirtilmektedir. Mehmet Çallı'nın merkeze bildirdiği diğer bir hadise, Livin bucak merkezi olan Pıyanis köyü halkının Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'ye mensup olmak üzere iki safa ayrılması neticesinde, Demokrat Parti'ye mensup zümrenin Cumhuriyet Halk Partisi grubuna saldırıp, birinin ölümüne neden olmasıdır. Yaşanan tatsız hadise, Demokrat Parti'nin seçimleri kaybetmelerini hazmedememelerine bağlanmıştır (BCA, 490 100 460 1888 4, 1-4).

Halkın irşat ve tenvirine sadece halkevleri ve halkodaları değil, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin taşra teşkilatları da çalışmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Şemdinli İlçe İdare Kurulu Başkanı İbrahim Töre'nin Genel Sekreterlikten halkın irşat ve tenviri için mecmua, gazete talebinde bulunması bu kapsamda değerlendirilebilir. Talebi dikkate alan sekreterlik, Ulus ve Karagöz gazetelerini 31 Mayıs 1949 yılından itibaren göndermeye başlamıştır (BCA, 490 100 1242 137 3, 6-11).

8. Hakkâri Halkevi'ne Bağlı Halkodaları

Hakkâri Halkevi dışında merkeze bağlı bucak ve köylerde halkodaları da faaliyet göstermiştir (BCA, 490 100 1497 103 1, 1). Söz konusu halkodaları şunlardır:

8.1. Yüksekova Halkodası

Hakkâri Halkevi İdare Heyeti, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin yazılı buyruğuna binaen, Yüksekova kazasında halkodası açılmasının uygun olacağına oybirliği ile 21 Aralık 1939'da karar vermiştir (BCA, 490 100 956 701 2, 19-20). 25 Şubat 1940 yılında da Yüksekova Halkodası'nın açılışı gerçekleştirilmiştir (Pınar, 2013: 654).

Yüksekova Halkodası binası, Abdurrahman Eroğlu isminde bir şahsa aittir. Abdurrahman Eroğlu, 5 Haziran 1950'de Genel Sekreterliğe gönderdiği şikâyet telgrafında, Yüksekova Halkodası'na aylık 19 lira 50 kuruşa kiraya verdiği binasının 16 aydan beri kirasını alamadığını ve mağdur olduğunu yazmıştır. 16 Haziran 1950 tarihli olup merkezden gelen yazıda ise, bina sahibi şahsa borcun bir an önce ödenmesine yer verilmiştir (BCA, 490 100 1717 981 1, 10; BCA, 490 100 1717 982 1, 1-3).

İlk başkanlığını Ekrem Sevükmen'in yaptığı Yüksekova Halkevi'nde Kemal Turan, Hüseyin Atabek, Fuat Bilgehan, Muhittin Güngör de başkanlık görevinde bulunmuşlardır (BCA, 490 100 1010 897 2, 5; BCA, 490 100 956 701 2, 11; Pınar, 2013: 654).

Yüksekova'da 26 Eylül 1941 yılında 200'ü aşkın halkın katılımıyla Türk Dili Bayramı kutlanmıştır. Türk Dili Bayramı vesilesiyle Kaymakam Kâzım Atakul'un yaptığı

konuşmada dikkat çeken hususlar bulunmaktadır. Yörede Kürtçe konuşan halkın kendilerini anlamamalarının acı ve çirkin olduğunu, mevcut duruma Cumhuriyetten önceki millet ve devlet idaresinin yol açtığını belirtmiştir. Kürtçe konuşma gafletinden vazgeçilmesi gerektiğini ifade eden Atakul devamında şunları söylemektedir: "... Cumhuriyet vatandaşı artık elbirliği ederek, dil meselesini halle ve bozuk Kürt dilini evinden, yuvasından, dilinden kazıyıp atmaya ve yerine ecdadının, mensup olduğu asıl milletin dilini almaya, koymaya savaşmıştır, savaşmalıdır. ... Çarşıda, pazarda, dükkânda, dairede her nerede olursa Kürtçe konuşana cevap vermemeli, işini görmemeli, onu müşterek dilimizle öğretip konuşmaya mecbur etmeliyiz... Bu konuşma ile muhitte bir Türkçe konuşurma ve alıştırma savaşı açmış bulunuyorum." (BCA, 490 100 1168 101 3, 1-4).

1949 yılı birinci devresinde halkodası bünyesinde Türkçe okuma yazma kursu açılmıştır (BCA, 490 100 1055 1051 1, 14-28).

8.2. Beytüşşebap Halkodası

Hakkâri'ye bağlı kaza konumunda bulunan Beytüşşebap'ta halkodası 18 Şubat 1945 yılında açılmıştır. Halkodası binası şahıs malıdır (BCA, 490 100 956 701 2, 17; BCA, 490 100 1717 981 1, 10; BCA, 490 100 1497 103 1, 7). Binanın 1949 yılı başlarında yıkılma tehlikesi bulunduğu yapı sanat okulu mezunu Samih Oral tarafından rapor verildiğinden halkodası kapatılmıştır. Halkodasının inşası için Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu'nca, merkezden gönderilen 1000 lira ilgililere ulaştırılmıştır. 30 Eylül 1949 tarihli olup, Hakkâri Valiliği'nce merkeze gönderilen telgrafta, Beytüşşebap'ta ilkokul olmadığından Beytüşşebap Halkodası'nın iki odasının okula tahsisi için müsaade istenmiştir. Yazışmalar neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi Hakkâri İl Başkanlığı, halkodasının çalışmalarına engel olmamak şartıyla isteği uygun bulmuştur (BCA, 490 100 1717 982 1, 9-20).

Ödenek imkânsızlığı nedeniyle Beytüşşebap Halkodası Ulus talebi karşılık bulamamıştır (BCA, 490 100 1242 137 3, 1). 8 Nisan 1946 ve 25 Kasım 1949 yıllarında Beytüşşebap Halkodası başkanlığında İsmail Yüzen bulunmuştur (BCA, 490 100 1717 982 1, 7-10; BCA, 490 100 940 647 1, 14). İsmail Yüzen'in başkanlık sürecine denk gelen 1949 yılı birinci devresinde halkodası bünyesinde Türkçe okuma yazma kursu açılmıştır (BCA, 490 100 1055 1051 1, 27-38).

8.3. Kılaban Halkodası

Kılaban, Beytüşşebap kazasının Goyan bucak merkezidir (BCA, 490 100 1497 103 1, 7). 1945 yılında açılan Kılaban Halkodası'na tahsis edilen bina köy malıdır (BCA, 490 100 1717 981 1, 109). Binanın bakımsızlıktan 1949 yılı kış ayında damı çökmüştür (BCA, 491 100 1497 103 1, 7-8).

Kılaban Halkodası'nca 15 Mayıs 1947'de Genel Sekreterlikten bayrak ile Atatürk ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün resimleri istenmiştir. Hem bayrak hem de resimler merkezden Kılaban Halkodası'na gönderilmiştir. İlgili tarihte Kılaban Halkodası'na Hüsnü Elhan başkanlık yapmıştır (BCA, 490 100 1547 295 4, 1-2).

Ocak 1949 yılında Kılaban Halkodası başkanlığını Rıza Timuçin yürütmüştür (BCA, 490 100 1055 1051 1, 32). 1949 yılı bütçesinden Kılaban Halkodası'nın genel ihtiyaçları için 200 lira gönderilmiştir (BCA, 490 100 1497 103 1, 9-13).

1949 yılı birinci devresi için Kılaba Halkodası'nca Türkçe okuma yazma kursu açılmıştır (BCA, 490 100 1055 1051 1, 23-31).

8.4. Çukurca Halkodası

Beytüşşebap ve Kılaba halkodalarında olduğu gibi 1945'te faaliyete geçen Çukurca Halkodası için Çal Halkodası ismi de kullanılmıştır. Çukurca Halkodası binası şahsa aittir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 19-50; BCA, 490 100 1717 981 1, 10)^{ix}. Kirası ödenemediğinden sahibi tarafından onarılmayan bina, çökme tehlikesi geçirmiş ve mobilya ile eşyası bucak müdürlüğü ve jandarına karakol komutanlık dairesine yerleştirilmiştir. Şubat 1948 sürecinde Çukurca Halkodası Başkanı Konya Ereğlili Nazif Seçkin (BCA, 490 100 1497 103 1, 25), Ocak 1949 sürecinde Sözen Tek (BCA, 490 100 1055 1051 1, 48), Mart 1951 itibarıyla de Cemil Derin'dir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 2).

Çukurca Halkodası'nda 27 Aralık 1949'da açılan Türkçe okuma yazma kursu İlkokul Başöğretmeni İbrahim Özcan tarafından verilmiştir (BCA, 490 100 1055 1051 1, 4).

8.5. Piyanis Halkodası

Hakkâri il merkezi Çölemerik kazasına bağlı Piyanis bucağında 19 Şubat 1946 yılında açılan halkodasına, açılış gününde 27 üye kaydedilmiş ve halkodası başkanlığına da Mehmet Okur seçilmiştir Piyanis Halkodası'na Livin Halkodası da denilmektedir (BCA, 490 100 956 701 2, 8-12).

8.6. Gerur Halkodası

Beytüşşebap kazasına bağlı bucak konumundaki Gerur'da halkodası 19 Şubat 1946 yılında açılmıştır. İlk açılışta halkodasına 153 üye kaydedilmiştir (BCA, 490 100 956 701 2, 8). 1949 yılı başlarında Gerur Halkodası başkanlığında Yakup Arka bulunmaktadır. Yakup Arka'nın bildirdiğine göre, açılışta lüzumlu bazı eşyalar temin edilmişse de sonradan halkodası bakımsız bırakılmış ve harap bir hal almış, hatta odanın kira bedelini kendisi karşılamıştır. Yakup Bey, odanın tam manasıyla halka açılabilmesi ve faaliyette bulunabilmesi için ödenek gönderilmesini talep etmiştir (BCA, 490 100 1497 103 1, 4).

8.7. Oramar Halkodası

Yüksekova kazasına bağlı bucak-nahiye konumunda bulunan Oramar'da halkodası 19 Şubat 1946 yılında açılmıştır. Halkodasına açılış gününde 21 üye kaydedilmiştir. Bir salon ve bir odadan ibaret olarak yapımına başlanan Oramar Halkodası için merkezden 250 lira ödenek gönderilmiştir (BCA, 490 100 956 701 2, 8; BCA, 490 100 1717 982 1, 12-16; BCA, 490 100 1144 15 2, 5).

Nisan 1948 itibarıyla Oramar Halkodası başkanlığı görevinde bulunan Kerem Baykal, halkodasının açılışından

1948 Nisanı'na kadar herhangi bir toplantı yapılmamış olduğuna vurgu yapmıştır. Kendilerinin yapacakları toplantı, eğlence ve müsamereler için para talebinde bulunmuştur. Ancak belirtilen hususlar için Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu'na başvurulması istenmiştir (BCA, 490 100 1497 103 1, 22-23).

9. Sonuç

Türkiye'nin ücra bir konumunda, Irak ve İran'a sınırlı bulunan, halkevlerinin etkin olduğu süreç itibarı ile imkânsızlıklarla boğuşan Hakkâri'de halkevinin teşkil edilmesi, Tek Parti iktidarının, ideolojisini yayabilme ve benimsetebilme adına kararlılığının bir göstergesidir. Ancak merkezi yönetimin kararlılığına, özellikle Hakkâri'nin de dâhil olduğu Doğudaki taşra illerinin çoğu zaman farklı nedenlerle cevap veremediği görülmüştür. Hakkâri'nin; teftiş raporlarına, halkevleri ile halkodaları çalışanlarının söylemlerine yansıyan coğrafi yapısı, hem merkezdeki halkevinin hem de bucak ve köylerdeki halkodalarının faaliyet sahasının daralmasına ve şube faaliyetlerinin sınırlı düzeyde seyretmesine yol açmıştır.

Hakkâri Halkevi ve bağlı halkodaları arasında oldukça yetersiz bir iletişim ağı mevcutken, başkan ve şube üyelerinin sık sık çeşitli nedenlerle süreklilik arz eden değişimi önüne geçilemeyen bir sorun teşkil etmiştir. Yine Hakkâri Halkevi ve bucak ile köylerdeki halkodalarının bütçe sıkıntısı yaşamaları faaliyette bulunabilme adına önemli bir engeli oluşturmuştur. Merkez bütçesinin yetersizliği karşısında çoğu zaman bağlı bulunan parti kademeleriyle işbirliği yapılarak ihtiyaçların mahallî imkânlarla karşılanması istenmiştir. Ancak mahallî imkânlar da oldukça yetersiz kalmıştır.

Doğuda teşekkül eden halkevlerinde ve halkodalarında dikkate değer bir sorun, dil mevzusuydu. Hakkâri Halkevi'nde olduğu gibi Doğudaki halkevlerinde görev alan kesim, genellikle Batıdan gelen ve başta Kürtçe olmak üzere yörenin dilini bilmeyen memurlardı. Halkın ekseriyetinin Türkçeyi bilmemesi halkevleri ve halkodalarının şubeleri vasıtasıyla halk nezdinde gerçekleştirmek istediği faaliyetleri aksatmıştır. Ayrıca dil sorunu, halkın halkevine ve halkodalarına karşı kendisini yabancı hissetmesine yol açmıştır. Türkçe okuma ve yazma kursları, dil sorununa çözüm olarak görülmesine karşın kurslara kayıtlar beklentilerin altında kalmıştır. Kurslara kayıt yapanların bir kısmının kurslara hiç devam etmemesi, devam edenlerin çoğunun da belge alabilme adına yapılan imtihanları geçememesi halkın kurslara bir bakıma iradi katılım göstermediğine kanıttır. Diğer taraftan halk içinde bulunduğu zorlu yaşam koşullarında halkevi ve halkodalarını önemseme eğiliminde olmamıştır. Halk nezdindeki böylesi bir kopukluk, kültürel ayrışmanın yol açtığı sorunları giderebilmede halkevleri ve halkodalarına düşen vazifenin icrasında sıkıntı yaratmıştır.

NOTLAR

ⁱ Altı Umde'den kasıt; 1937 yılında Devletin 1924 Anayasası'na da giren cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık ilkeleridir (Baltacıoğlu, 1950: 59)

ⁱⁱ Zoma; yüksek dağlarda bol otlı, ağaçsız, sulak yerlerde kurulan bir nevi çadırlı karargâhtır (BCA, 490 100 658 195 1, 65).

ⁱⁱⁱ Muş Bölgesi Müfettişi Erzincan Milletvekili Feyzi Kalfagil'in Hakkâri Halkevi teftişine ilişkin 28 Aralık 1944 tarihine ait raporda, halkevinin zemin kat bir salonla iki odadan ibaret olduğu belirtilmiştir (BCA, 490 100 658 195 1, 76).

^{iv} Hatta çalışmaların yetersizliğine eleştiri mahiyetinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Erzurum Milletvekili A. F. Tuzer şöyle demektedir: "Muhitte tatmin edici bir mahiyette olmaktan ziyade 'geri kalmış bir halkodası' manzarasını veren halkevinizin çok

çalışmaya ihtiyacı olduğunu söylemeye lüzum var mı? Belli başlı meşgaleniz halka radyo dinletmekten ibaret kalmıştır... Şubelerinizi birer ele alacak olursak hiçbirinde matlup bir verim göze çarpmadığını siz de tasdik edersiniz..." (BCA, 490 100 658 195 1, 129).

^{v20} Aralık 1940 ve sonrasındaki yazışmalarda Spor ve Ar şubelerinin birleştirildiği görülmektedir (BCA, 490 100 940 647 1, 48). Valinin göreve devamı vilayetçe talep edilmiş, ancak ilgili makamlarca uygun görülmemiştir. Halkevi başkanlığına Hakkâri Kültür Direktörü İhsan Kazandıoğlu'nun getirilmesinin daha uygun olacağı bildirilmiştir. Valilik makamı da bu doğrultuda hareket ederek İhsan Kazandıoğlu'nun halkevi başkanlığına getirildiğini beyan etmiştir (BCA, 490 100 940 647 1, 71-73).

^{vi} İdris Bora, Hakkâri Halkevi'nde 1936'dan beri Kitapsaray başkanlığını yaptığını belirtmiştir (BCA, 490 100 834 295 1, 19).

^{vii} Sosyal Yardım şubesi başkanlığını İbrahim Ümit'ten önce Yusuf Yüzen yapmıştır. Yusuf Yüzen Beytüşşebap Demokrat Parti Başkanlığı'na geçtiğinden görevinden ayrılmıştır (BCA, 490 100 834 295 1, 7).

^{viii} Belirtildiği üzere 1949 yılı bütçesinden Hakkâri Halkevi için 500 lira gönderilirken; "... Bundan böyle çalışmalarınızda talimatname imkânlarından faydalanarak mahallen gelir sağlamayı önemle göz önünde bulundurmanızı ve bütçe imkânlarıyla kayıtlı bulunan merkezin yardımlarına güvenmemenizi diler, sevgiler sunarım." denilmektedir (BCA, 490 100 1497 103 1, 20).

^{ix} Çukurca'nın asıl adı Çal olarak bilinmektedir. Çal; engabeli, dar ve çukur anlamı taşımaktadır. Halk ağzında taşlık yer, çıplak tepe, ormanlık, fundalık yer anlamına gelmektedir. Çünkü yörede, Hakkâri'nin diğer yerlerinde olduğu gibi, büyük ve çıplak kaya kütleleri ile bunların çevresinde ağaçlıklarla kaplı ormanlık alanlar bulunmaktadır (Battal, 2010: 34; Kaya, 2007: 50).

Kaynakça

Arıkan, Z. (1999). Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 6(23), 261-281.

Akyay, S. (1999). Bir Uluslaştırma Projesinin Aracı Olarak Halkevleri. *Köprü Dergisi*, (68), 48-54.

BCA, 490 100 834 295 1.

BCA, 490 100 956 701 2.

BCA, 490 100 658 195 1.

BCA, 490 100 1717 981 1.

BCA, 490 100 1497 102 1.

BCA, 490 100 1497 103 1.

BCA, 490 100 985 817 3.

BCA, 490 100 68 257 1.

BCA, 490 100 972 759 5.

BCA, 490 100 1554 332 4.

BCA, 490 100 1144 15 2.

BCA, 490 100 1625 637 2.

BCA, 490 100 985 817 3.

BCA, 490 100 940 647 1.

BCA, 490 100 1046 1019 1.

BCA, 490 100 1122 96 3.

BCA, 490 100 1055 1051 1.

BCA, 490 100 1229 91 1.

BCA, 490 100 1010 897 2.

BCA, 490 100 1023 936 3.

BCA, 490 100 460 1888 4.

BCA, 490 100 1242 137 3.

BCA, 490 100 1717 982 1.

BCA, 490 100 1168 101 3.

BCA, 490 100 1547 295 4.

Arık, R.O. (1947). *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*, Ankara.

Baltacıoğlu, İ.H. (1950). *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi.

Battal, Ö. (2010). *Hakkâri İlinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1950-2010)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

CHP, (1935). *Halkevleri Talimatnamesi*.

CHP, *Geçen Yılda Halkevleri Nasıl Çalıştı, 1937 Yıldönümü Broşürü*,

CHP, (1941). *Halkevleri ve Halkodalarının 1940 Çalışmaları*, Ankara.

CHP, (1945). *1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları*, (Broşür), Ankara.

CHP, (1950). *18. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları* (Broşür), Ankara: Ulus Basımevi.

Çağlayan, E. (2015). Halkevlerinin Vilayet-ı Şarkiyye'deki Faaliyetleri (1932-1951), *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/9 Summer 2015, ss. 105-126, Doi: 10.7827/TurkishStudies.8571.

Çeçen, A. (2000). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Durukan, A. Uraz, T.U. (2008). Cumhuriyetin Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları, *itüdergisi/a*, 7 (1), 38-49.

Kaya, A. M. (2007). *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Hakkâri*. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Köprülü, M. F. (1940). Halkevlerinin İctimai Rolü, *Ülkü Milli Kültür Dergisi*, C. 14.

Pınar, M. (2013). Doğu'da Unutulmuş Bir Kültür Ocağı: Van Halkevi. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İllkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2 (1), 3-23.

Pınar, M. (2013). Hakkari (Çölemerik) Halkevi, VII. *Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 4-7 Ekim 2011, Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 650-661.

Resmi Gazete, 4 Ocak 1936, No: 3197.

Sarınay, Y. (2008). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ankara: Ötüken Yayınları.

Toksoy, N. (2007). Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak, Ankara: Orion Yayınevi.

Ülkü Milli Kültür Dergisi, (1944). 7 (75).

Üstel, F. (2010). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Zeyrek, Ş. (2006). *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ortaçağ'da Ulemânın İktidara Karşı Kullandığı Dil/Üslûb Örneği: Abdü'l-Kayyûm, “İmam Gazzâlî'nin Mektupları” Adlı Eserinin Değerlendirmesi

The Language / Style Example of the Ulama in the Middle Ages against Power: Abd al-Qayyum, The Evaluation of the Work "Imam Gazzali's Letters"

Hatice Güler^{a*}

^a Öğr. Gör. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Kırşehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8544-2734

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 28 Ekim 2018
Kabul tarihi: 07 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

İktidar
Gazzâlî
Mektup
Üslûb
Tavsiye
Eleştiri

ÖZ

İmam Gazzâlî'nin Selçuklu hükümdarlarına, vezirlerine, veliahtlarına ve zamanının ilim insanlarına hitâben yazdığı mektupların toplandığı eser olan Abdü'l-Kayyûm tarafından hazırlanan İmam Gazzâlî'nin Mektupları, ortaçağda ulemânın iktidara hitâben kullandığı dil ve üslûbu anlatması bakımından mühimdir. Eserde iktidara gönderilen mektuplarda, gününün yenileyicisi olan ve zâlimlere boyun eğmeyi reddeden tam bir şuur yansıtılmaktadır. Bu mektuplar aynı zamanda, çağının olaylarını yansıtması bakımından da ilgi çekicidir. Gazzâlî'yi, Selçuklu hükümdarlarını, yetkililerini, kayırma, taraf tutma, adaletsizlik ve rüşvet gibi, o dönemde toplumun temel hastalıkları konusunda ikâz ettiği üslûbu incelendiği vakit bu mektuplara ilgi daha da artmaktadır. Tavsiyelerini sunarken âyet-i kerîmeler ve hadis-i şerifler çerçevesinde hareket etmiştir. Bu çalışmada, iktidara karşı kullanılacak dile örnek teşkil etmesi açısından Abdü'l-Kayyûm'un “İmam Gazzâlî'nin Mektupları” adlı bu eserinin üslûbî değerlendirilmesi yapılmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 16 August 2018
Received In Revised Form : 28 October 2018
Accepted : 07 January 2019

Keywords:

Power
Gazzâlî
Letter
Style
Advice
Criticism

ABSTRACT

Imam Gazzâlî's Letters of Imam Gazzâlî written by Abd al-Qayyûm, the work of Imam Gazzâlî's writings written to the Seljuk rulers, viziers, crown prince, and the scholars of time, are important in terms of the language and style used in the Middle Ages by the ruler. The letter in the work reflects a complete consciousness of refusing to bow to the zâlims, who are the renewers of the day. At the same time, these letters are also interesting in terms of reflecting the events of the time. Gazzâlî, Seljuk rulers, officials, such as favoritism, sides, injustice and bribery, at that time in the style of the basic diseases of society at that time when examined the interest in these letters is growing more and more interest. While presenting his recommendations, he has benefited much from verses and hadiths. In this declaration to be prepared by my person, the evaluation of the article named "Imam Gazzâlî's Letters" by Abd al-Qayyûm will be made in terms of constituting an example to the language to be used against power.

1. Giriş

Türk-İslâm siyâset düşüncesinde başka hiçbir ismin onun kadar köklü bir iz bırakmadığı söylenen Gazzâlî, hem dinî düşünce hem de siyâset düşüncesi açısından odak noktası isimlerden birisi olmuştur. Onun tüm Türk-İslâm dünyasında

ün bulmuş unvanı olan “Gazzâl” kelimesi “iplik eğiren” demektir. Çünkü Gazzâlî'nin babası iplikçi idi. O ise, büktüğü iplikleri Tus'taki dükkanında satardı. Öleceği zaman oğulları Muhammed ile Ahmed'i biriktirebildiği para ile birlikte bir Sûfi'ye onları okutması ricasıyla emanet etmiştir. Lakin

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: haticeozkara9@gmail.com

babalarının bıraktığı para kısa sürede bitmiştir. Sûfi, durumu iki kardeşe açıklamış ve medreseye sığınmaktan başka çare kalmadığını bildirmiştir. İşte geleceğin meşhur Muhammed ve Ahmed Gazzâlî'leri Selçuklu medresesinin verdiği imkândan faydalanılarak topluma bu şekilde kazandırılmıştır (Köymen, 2011: 375-376; Hitti, 2011:584).

450/1058 senesinde Tûs şehrinde doğan Ebû Hamid el-Gazzâlî, Halife ile Sultan Melikşah (öl. h.485/m.1092) arasında elçilik görevi ile bürokrasi yaşamına başlamıştır. Fakat Bağdat'da Gazzâlî'nin bu gibi faaliyetleri çok sürmemiştir. H.488/m.1095 senesinde içine düştüğü bir şüphe bunalımı akabinde Bağdat'dan ayrılarak inzivaya çekilmeye karar vermiş iki sene kadar Şam'da sessiz bir hayat sürdürmüştür. Ancak İslâm ülkesinin her tarafında Bâtınî tehlikesi varken Gazzâlî'nin Bağdat'ta nefsinin ıslah edebileceği tezi mantığa uygun görünmemektedir. Çünkü sâfilerin yoluna sülûk etmek için Allah'tan gayri her şeyden yüz çevirme düşüncesi ağır basmaktadır. Bunun tatbiki; mal, mülk, şöhret, mevkî, dünyevî saadet ve zevkler içinde olmamalıdır. Sözkonusu felsefeden hareketle Gazzâlî'nin inzivasının bu hedefe hizmet ettiği düşünülmektedir (Çubukçu, 1964: 87).

Gazzâlî'nin münzevî süreci, hayatının geri kalanının tohumlarının atılmasındaki etkenlerden biri olmuştur. Gazzâlî'nin ahlâkî gelişim söz konusu olduğunda "uzlet"i tavsiye etmezken "Bu devirde taassuplardan, tartışma ve mücadelelerden sıyrılmış memleket neredeyse yoktur. Bu buhranlardan selâmete çıkmanın çaresi ancak uzlette olmaktadır." diyerek "uzlet" i ve "sükût" u tavsiye etmesi sosyolojik bakımdan üzerinde durulması gereken bir konudur (Çelikel, 2011: 146). İnzivadaki bu süreci Kudüs'e gitmesi takip etmiştir. Hz. İbrahim'in mezarını ziyaret ederek burada sultanların yanına gitmemek, münazara yapmamak ve taassup göstermemek, sultanlardan maddi yardım almamak hususları üzerine yemin etmiştir (Çubukçu, 1964: 60). Zaman zaman felsefî, psikolojik tahlillere girişmiş ve iç gözlemlerde bulunmuştur (Şeşen, 1990: 371). Değerli öğrencilerini açığa çıkarma takdiri etmekten çekinmeyen İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî, talebeliği sürecinde keskin zekâsı, kavrayışı, kuvvetli hafızası ile temâyüz eden Gazzâlî'yi, coşkun denize benzetmiştir (Köymen, 2011: 374;378).

Mağrib'e varana dek İslâm dünyasının her tarafını düşünce/felsefe şemsiyesi altına alan (Şeşen, 1990: 371) Gazzâlî, Bağdat'da baş eseri olan *İhyâ-i Ulûmî'd-Dîn* adlı kitabını telif etmiştir. Bu eserin sahip olduğu tasavvufî hava, şer'î hukuku canlandırdı. Bir başka deyişle şer'î hukukun sünî esaslara göre şekillenmesinde rol oynadı ve İslâm doktrinini mayalandırıp sağlamlaştırdı.

Bu eserde ve yine onun *Fâtihatü'l-Ulûm ve Tehâfütü'l-Felâsife, el-İktisâd fi'l-İ'tikâd* adını taşıyan aynı mahiyetteki eserleri sayesinde sünî düşünce sistemi en yüksek noktasına varmıştır. Latince'ye kısmen de olsa 1150 senesinden evvel çevrilen bu eserler, Yahudi ve Hristiyan Skolastizmi'nde gözle görülür tesirler oluşturmuşlardır. Hristiyan ilâhiyatçılardan Thomas d'Aquinas ve daha sonra Paskal, el-Gazzâlî'nin ortaya koyduğu fikir ve düşüncelerin dolaylı bir şekilde tesiri altında kalmışlardır; böylece O, batı dünyasında gelişen Hristiyan görüşlerin altına imzasını atabilecek İslâm düşünürlerinin en ziyade hak sahibi olanlarından biri olmuştur. El-Eş'ari ve el-Gazzâlî tarafından tesis edilen Skolastik düşünce yapısı, İslâm'ı günümüze kadar taşıyıp getirmiştir (Hitti, 2011:586).

Kendisi için bir dönüm noktası olan başlangıcı Nizâmiye medresesinde, dört yıl süreyle (1091-1095) dersler vermek suretiyle yapmıştır. *İhyâ* adlı eserine giriş mahiyetinde yerleştirdiği öğretimle ilgili bölümde eğitimin asıl gayesinin talebeye ilim öğretmek şeklindeki fikre şiddetle karşı çıkmakta ve bunun aksine, talebeyi ahlâkî ve mânevî bir sistem ile organik bir bütünlük ve ilişki içinde olduğunu İslamda ilk olarak ortaya atan müellif olmaktadır (Hitti, 2011: 559). Başka bir ifade ile "*Hâkim sınıfın memuru*" olarak "*devletin ideolojik aygıtı*" olan medresede Nizâmülmülk'ün ölümüne kadar mühim bir rol üstlenen Gazzâlî, "*abartı ve olumlu olmayan siyaset ile iç savaşların sebebiyet verdiği bir atmosferden etkilenmeden edemeyecek kadar hassas ruha sahip*" biri olarak şöhret bulmuştur (Çelikel, 2011: 150).

Gazzâlî, mistiko-psikolojik üslûba giren ahlâk kitaplarının mümessilidir. İslâmî muhitte revaçta tutulan bütün ahlâkî felsefe sisteminde tevekkül, kanaat ve sabır gibi bazı erdemler pek değerli tutulmuşlardır. Ahlâk felsefecisi nazarında insana has kusur ve noksanlar adeta bir tabip gibi, ruhun hastalıkları olarak teşhis edilmiş ve öylece gösterilmişlerdi; onlara göre faziletlerin bu şekilde sınıflandırılması, ruhun sahip olduğu melekelerin analize tâbi tutulması esasına dayalıdır ve ruhun her bir melekesi, kendine has bir fazilete ve kendine has bir kusura sahiptir (Hitti, 2011:547).

IV-VI/X-XII. yüzyıl zarfında İslâm coğrafyasının doğu yakasında yaşanan siyâsî gelişmeleri mercek altına aldığımızda, Abbâsî hanedan (750-1258) üyeleri arasında yaşanan halifelik mücadelesinin kamu düzenini olumsuz etkilediğini görmekteyiz. Ardından Büveyhîlerin (932-1157) etkin bir siyâsî güç olarak tarih sahnesinde yerini alması bölgede huzur ve istikrârın sağlanmasını geciktirmiştir (Yazar, 2009: 151). Böyle bir zamanda Selçuklu sultanları İslâm devletinin her zaman bayraktarlığını ve hâmilliğini yaparak bu uğurda hâricî ve dâhili birçok savaşı iştirak etmiş ve zaferler kazanmışlardır. Selçukluların İslâma olan hizmetleri devrin büyük âlimi Gazzâlî'nin dikkatinden kaçmamış, yeri geldiğinde sultanları irşad ve yeri geldiğinde de ikaz etmiştir. Takdire şayandır ki, büyük bir devlet adamı olan bu sultanlar, o büyük âlimi her iki halde de anlayışla karşılamışlar, devlet adamlığına yakışır bir tarzda O'na saygı göstermişlerdir. Gazzâlî'nin Selçuklu Türkleri ve sultanları ile olan bu münasebetleri, O'nu bu necib millet hakkında görüş beyan etmeye sevk etmiştir. Gazzâlî ömrünün son dönemlerinde yazdığı eserlerinde, Türkler hakkındaki kanaatlerini belirtmesi, onun bu husustaki görüşlerinin uzun bir tarihî tecrübe ve müşâhedenin mahsülü olduğu neticesini vermektedir (Korkmaz, 1995: 83-84).

Gazzâlî'nin çok sayıda yayınlanmış mektubu, Arapça ve Farsça olarak yazılan *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ, Mecmaü'l-İnşâ* ve *Âsâru'l-Vüzerâ* gibi kitaplarda dağınık bir şekilde yer almaktadır. Mektuplarının en önemli koleksiyonu ise Farsça kaleme alınan *Fezâilü'l-Enâm min Resâil-i Hüccetü'l-İslâm* isimli eserde toplanmıştır. Ortaçağda ulemânın iktidara kullandığı dil bağlamında incelediğimiz Abdül Kayyum'un Gazzâlî'nin mektupları kitabı bu eserdeki mektupların tam metin halinde tercümesidir. El yazması İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut olup İngilizce çevirisinde esas alındığı belirtilen nüsha (Abdu'l-Kayyûm, *Letters of Al-*

Ghazzali, Kitab Bhavan, India, 1992) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki yazmadır.

2. Gazzâlî'nin Mektuplarında İslâm-Siyâset İlişkisi

Gazzâlî'nin Mektupları'nda siyâsetin nasıl yaşandığını, siyasal hareketlerin ve değişimlerin İslâmî terimlerle nasıl algılanıp ifade edildiğini daha kolay anlamak için, her şeyden önce, Müslümanlar arasındaki siyasal söylemin dilini, sözcüklerin nasıl kullanılıp anlaşıldığını, bütün bir siyasal iletişimin gerekli bir bölümü olan eğretileme ve imâların çerçevesinin nasıl oluştuğunu kavramak mühimdir. Bunu yapabilmek için ise, Müslüman dünyasının son yüz, yüz elli senedir önemli ölçüde dış dünya tarafından etkilenen, hatta bozulan bugünkü siyasal hayattaki dil kullanımının ardına uzanılması gerekir (Lewis, 2011: 17).

İnsanlık, tarihsel ve siyâsî tecrübelerine rağmen, bütün zamanlar için geçerli olacak devlet biçimleri ve yönetim şekilleri geliştirememiştir. Her devlet biçimi ve her yönetim tipi, ortaya çıktığı çağın şartlarından etkilenir ve hatta bir anlamda ondan doğar. Her tarihsel çağın gerçekleştirmek üzere kendine koyduğu "ideler" vardır. Ortaçağ için bu ide, insanlığı bir dinsel ethos altında evrensel bir devlet idealinde birleştirmektir. Gazzâlî'nin Mektupları'nda yansıtılan İslâm siyâset tecrübesinde görülen veya en azından teorik olarak kabul edilen bir başka husus da devletin bizzat değer belirleyici olmayıp, ulemânın şahsında temsil edilen sivil toplumun ürettiği değerlerin yaşanır hale getirilmesinde aracı konumda olduğudur. Bu bağlamda ulemânın her yerde hazır ve nâzır olması sebebiyle sosyal tarihçi için ulemâ bahsi cezbedici bir konu olmuştur. Ulemâdan hareketle toplumun geriye kalan kısmı hakkında genellemeler yapılacağını söylemek yanıltıcıdır; ama onların davranışlarının kesin, eleştirel bir bilgisini, aksi halde tamamen karanlıkta kalacak bir toplumsal sistemin dar geçitlerine ve uzak köşelerine ışık tutmak için kullanılabilir. Onların birbirlerini ve ulemâ olmayanları nasıl gördüklerini inceleyerek, genel anlamda Ortaçağ Müslümanları için mümkün olan toplumsal davranış kalıplarının daha anlamlı bir haritası çıkarılabilir (Hitti, 2011: 234).

İslâm dininin en belirgin ve temel niteliklerinden biri hem dünya hem ahiret dini oluşudur. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber Medine'ye hicret eder etmez, yalnız dar anlamda bir din önderi değil, aynı zamanda siyâsî bir lider olarak davranmıştır. Medine'deki Müslüman olan ve olmayan bütün unsurların benimsediği bir anayasal belge hazırlayarak dinin öngördüğü ilke ve hedeflerle uyumlu bir siyâsî yapı oluşturmaya başlamıştır. Siyâset mesleğinin zaman zaman bazı toplumlarda ahlâk ilkelerinin dışına saptırılarak değer aşınmasına uğratılmasını ârizî bir durum olarak değerlendirmek gerekir. Nitekim bizzat Hz. Peygamber ve ashabının önde gelenleri olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin birer siyâsî lider oldukları göz önüne alındığında İslâm'da siyâsetin ne kadar yüce bir meslek ve uğraşı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu durumu dikkate alan İslâm bilgin ve düşünürleri, genellikle siyâsete hem toplumsal faaliyet hem de bir bilim dalı olarak büyük önem vermişler ve onu mesleklerin en şerefli saymışlardır. İslâmî ilimlerden fıkıhın önemli bir kısmını siyâset konuları oluşturur. Genel fıkıh kitaplarından ayrı olarak İslâm hukuk literatürü içinde "el-Ahkâmü's-Sultâniyye" (Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyetü'd-Diniyye*, Beyrut, 1985; Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fakkî),

Kâhire, 1938) ve benzeri eser türlerinin yer alması, fıkıh bilginlerinin siyâset konusunu kendi ilgi alanları içinde görmüş olmalarının önemli bir delilidir. İslâm düşünürleri, bilhassa Fârâbî'den itibaren İslâm kültür tarihi bakımından büyük değer taşıyan, oldukça orijinal bir siyâset felsefesi geliştirmişlerdir. Bütün İslâm bilginleri siyâseti, insanın toplumsal bir varlık olmasının sonucu sayarlar. Bunlardan Gazzâlî, mektuplarında siyâseti özellikle iki açıdan gerekli görmüştür:

Öncelikle siyâset doğal ve toplumsal zorunluluğun bir sonucudur. Şöyle ki; insanlar, yalnız başlarına altından kalkamayacakları çoklukta ihtiyaçlarla yüküldürler. Bu durum insanların birlikte yaşamalarını zorunlu kılar. Ancak bu birliklilik sürtüşme ve çekişmelere de yol açar. İşte ihtiyaçların-çekişmelere yol açmayacak şekilde- barış, güvenlik ve adalet içinde karşılanması ancak siyâset denilen yapılanmayla mümkün olur. Müellif el-Cüveynî de *Atebetü'l-Ketebe* adlı eserinde devlet siyâsetinin temellerini belirlerken birinci sıraya adaleti, sonra şeriat esasları ile saygıdeğer ve kıymetli insanların haklarının korunmasını koymaktadır. Kısacası ideolojik siyâsî fikirlere o devrin devleti, genel itibarıyla adâlete, sultandan en alt sınıftaki memura kadar herkesin takip etmesi gereken yola dayanmaktadır. Sonuç olarak Gazzâlî, siyâsetin ahlâkî boyutuna işaret etmiş olur. Büyük Selçuklu veziri Fahrülmülk Ebu'l-Fethi'l-Muzaffer Ali b. Nizâmülmülk Hazretlerine (1042-1106) hitâben yazdığı satırlarda şu şekilde ifadeler yer almaktadır: "Selçuklu devletinin baş vezirlik makamına geldiğinizi duyduğumda hissettığım memnuniyeti bilemezsiniz. Bu satırları da tebrik etmek ve bu vesileyle riya, yalan-dolan ve ahlâksızlıkla dolu bu dünya hayatı hakkında sizi ikaz etmek için yazıyorum. Devlet için dualar ettikten sonra, hükümdarları, sultanları ve vezirleri ikaz etmek, dervişlerin mukaddes bir vazifesidir. Ben de bir İslâm âlimi ve bir derviş olarak, bu mektubu yazmış olmakla vazifemi yerine getirdiğimi düşünerek mutlu oluyorum" (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 46).

İkinci olarak ise; siyâset, dinî hayatın yürütülmesi için de gereklidir. Çünkü dünya işlerinin düzgün ve sağlıklı işlemediği yerde dinî ödevler de aksar. Bu suretle toplumda huzur ve güvenliği sağlayan siyâset, bireylerin dini yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için rahat bir ortam hazırlamış olur. Siyâsetin din ve dünya hayatına bu hizmeti dolayısıyla İslâm bilginleri, adaletle yürütülen siyâseti üstün bir ibadet saymışlardır. Haşmetli Sultan Sencer hazretlerine; bu ebedî sultanlığa mâlik olmak, bütün cihan halkı için güç ise de Doğu'nun sultanı için güç değil, kolaydır şeklinde başlayan hitabına Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sözleriyle devam etmiştir: "Bir günlük adalet icrası, altmış yıl ibadetten üstündür." (Cüveynî, 1329hş: 74). Mâdemki Allah diğerlerinin altmış yılda kazanabileceğini senin bir günde kazanman için eline vasıta ve sebep vermiş, bundan daha büyük bir devlet ve başarı olur mu? (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 46) sözü ile mektubunda devlet-nimet perspektifindeki görüşünü dile getirmiştir.

3. Gazzâlî'nin Mektuplarına Göre Yöneticinin Bazı Nitelikleri ve Görevleri

3.1. Sultanın Şahsında Olması Gereken Özellikler

Hükümdarlık kesbî değil, vehbidir; yaratma sadece Allah'a aittir. İnsan sadece fiili elde etme kudretine sahiptir. Allah

yaratır kul ise kesb eder, dolayısıyla Allah'ın kulun kesb kudretine müdahalesi yoktur. Başka bir deyişle İnsanın fiili gerçekleştirme noktasındaki işlevini Gazzâlî, “kesb” kavramı ile ifade etmektedir. Güç yetirilen nesnenin kula nispetine “kesb” adını vermektedir (Çubukçu vd, 1962: 60).

Bağdat'da okunan hutbede sultan olarak zikredilen ismin sürekli değişmesi neticesinde yaşanan belirsizlik durumu, ortaya çıkan bütün problemlerin ana kaynağı olarak görülebilir. Böyle bir atmosferde hükümdarın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilmesi, onun meşrû'iyetini sorgulanamaz hale getirecektir. Bu anlayışa göre hükümdarın sorgulanmaması ve yeni arayışlar içerisine girilmemesi de düzen ve istikrârın teminatı olacaktır. Hükümdarın halkı idare etmek için birtakım meziyetlere hâiz olması hayâtî önem arz etmektedir (Gazzâlî, 1969: 8)

Halkı idare etmek için hükümdarın sahip olması gereken meziyetlerin olgunlaşması âlimlerle irtibat kurma ile mümkün olmaktadır. Gazzâlî, tek başına, bilenlerle istişârede bulunulmadan yapılan idârî tasarrufları hoş karşılamamış ve âlim müşâvirleri, devleti idare edenler için zorunlu görmüştür. Âlimin, iyi niyetli âdil bir idareciye ilmi yardımda bulunması, gayr-i âdil bir idareciden de uzak durması, onun için bir görevdir (Korkmaz, 1995: 82).

Âlimlerin, idarecilerle, devlet başkanlarıyla olan irtibatı, dua, methiye nasihat ve halkın ihtiyaçlarını giderme şeklinde kendini göstermektedir. Ortaçağ İslâm yazısının sadece birkaç türü -medhiye, yöneticilere nasihatler, siyâsi polemikler- açıkça kendilerini propaganda- yani bir ideolojinin taşınması ya da güçlendirilmesi için araç- olarak tanımlarlar. Sıfık ve aşırı eleştiri (hypercriticism) şeklindeki çifte risk sadece bizim uyarılmışlığımız ve

duyarlılığımızı arttırmalıdır (Humpreys, 2004: 193). Gazzâlî, mülâkat türlerinden olan duaya çok büyük önem verir ve özellikle mazlumların duasının icabetle sonuçlanacağını belirtir. Devlet başkanına gıyâbında yapılan dualar hoş karşılanırken, yüzüne karşı yapılanlar aynı şekilde değerlendirilmemiştir. Zira Gazzâlî'ye göre, vicâhî dualarda çoğu kez ihlâsın ötesinde riyâ karışımı söz konusudur (Korkmaz, 1995: 77). Demek oluyor ki Gazzâlî, bir yandan idarecilerin, âlimler tarafından ikaz ve irşad edilmesini gerekli görürken, öte yandan onlarla, çok sıkı ilişkiler içerisinde olmayı da uygun bulmamıştır. Zira gereksiz yere hükümdarlarla birlikte olmaya çalışan ve birlikte olanlar, riyâkâr olur ve onların isteği doğrultusunda görüş beyan ederler (Korkmaz, 1995: 79).

3.1.1. Ehliyet ve Liyâkat

Hz. Peygamberimiz, “İş, ehlinde başkasına verildiği zaman kıyâmeti bekle” buyurmuştur. Bu hadîs-i şerif, siyâsette ehliyetin önemini açık bir şekilde göstermektedir. Kur'ân-ı Kerim *Sûre-i Nisâ*, 59. âyet-i kerimede devlet adamları için “*ulû'l-emr*” ifadesi kullanılmıştır. Bu sebeple İslâm bilginleri, eserlerinde siyâsî ve idârî görevlere getirilecek kişilerde aranması gereken niteliklere geniş yer vermişlerdir. Bunlardan Fârâbî, ideal bir devlet başkanında bulunması gereken beden sağlığı ve kusursuzluğu, anlama ve kavrama üstünlüğü, güçlü hafıza, güçlü zekâ, etkili hitâbet, öğrenme sevgisi ve yeteneği, mideye düşkün olmama, doğruluk sevgisi, cömertlik ve ikram sevgisi, tok gözlülük, azim ve kararlılık gibi başlıca nitelikleri sıralamıştır (Farâbî, 1956: 88-89). Benzer şartlar Gazzâlî tarafından da sıralanmıştır.

Gazzâlî'ye göre siyâsette liyâkat kaygısını en çok duyması gereken kişi, bu görevi üstlenecek olandır. Çünkü siyâsî makamda bulunan kimse, kontrolü elinde tutmak ve genel düzeni sağlamak için, başka mesleklerde bulunanlara hâkim olması; insanları dünya ve ahirette kendilerini mutlu kılacak en doğru yola yöneltmesi gereken insandır. Bu yüzden siyâset mesleği, şerefli olduğu kadar tehlikelidir. Bir toplumda sevginin yaygınlaşması, adaletin gerçekleşmesi ve haksız güç kullanımının ortadan kalkması ancak o toplumda yönetimin faziletli insanların elinde bulunmasıyla mümkün olur. Onun için Fârâbî şöyle der: “*Bir faziletli insan öldüğü veya öldürüldüğü zaman insanlar ona ağlasın; asıl onu kaybeden ülke halkına ağlasın!*”

3.1.1. Adalet ve Dürüstlük

Siyâset mesleğinde adalet ve dürüstlük bütün faziletlerin başında gelmektedir. Nitekim tarih boyunca ve bütün toplumlarda devletin işlevleri içinde en önemlilerinin adâlet ve dürüstlük olduğu düşünülmüştür. Toplumun bekâsının teminatı olan adalet, öncelikle bir devlet işlevidir. Maverdî'nin de belirttiği gibi herkesi kucaklayan bir adalet uygulaması, fertleri kaynaşmaya ve her bakımdan saygıya sevk eder (Mâverdî, 1978: 141). Ayrıca ancak kapsamlı bir adaletle ülke mamur olur; iktisâdî gelişme gerçekleşir ve devlet güvencede olur. Maverdî, “*Bir ülkeyi zulüm kadar tahrip edebilecek başka hiçbir şey yoktur*” diyerek ülkedeki bütün bozukluklarda adaletsizliğin mutlaka bir payının ve etkisinin bulunduğunu ifade ederken evrensel bir gözlemi dile getirmiştir. Bu yüzden İslâm bilginleri adâleti, insanın bizzat kendisine karşı âdil olmasından başlayarak bütün ülkeye dalga dalga yayılması gereken bir rahmet gibi görürler.

İnsan vücudu ile devletin bünyesi arasında sıkı bir ilgi gören Gazzâlî, tabibi insan için, fakihî de devlet için lüzümlü görmektedir. O, bedeninin devamının tıbbi imtizaç kanununa, devletin devamının da hakkâniyet kurallarına ve âdil muameleye göre mümkün olacağını belirten (Korkmaz, 1995: 79). Nizâmüddin Fahrülmülk hazretlerine hitâben; “*Sultan adına adaleti tesis etmeniz gerektiği zaman kendinizi, hakkı gasp edilmiş ve sultanın şikâyetini dinleyip hakkını iade etmesini bekleyen sıradan biri gibi görün. Kendinizi halktan kesinlikle farklı görmeyin.*” diyerek son olarak adalet ve hakkâniyetle ilgili olan her şeyde üç haslet olması gerektiğini belirtmiştir (Abdü'l-Kayyûm, 1982, s. 45).

Adil olmayan bir hükümdarın mahkemelerinde adalet aramak, hukukun gerektirdiği cezaların verilmesini istemek, emirden ya da onun kolluk güçlerinden zararın tazminini sağlamalarını istemek, onların atadığı memurlara ve askerlerine, her şeye kâdir Allah'a itaatsizlik halleri dışında boyun eğmek gerekir demektelerdir. Aynı görüşleri, daha keskin ve daha inanmış bir ifadeyle, din bilimci ve filozof Gazzâlî de savunmuştur. Gazzâlî'nin yazdıkları şöyledir: “*Bizim burada beyan ettiğimiz rızamız, irademizle oluşmuş değil; zorunluluğun yasaklanmış olan şeyleri bile meşrû kılmasındandır.*” (Lewis, 2011: 151).

3.1.2. Dinî Emir ve Yasaklara Uyma

İslâm düşüncesi akımlarının kesiştiği yerde bulunurken de salt bir düşünür olmasının yanında bir din savunucusu olan Gazzâlî, “*Hüccetü'l-İslâm*” rolünü üstlenmiştir ki İslâm bilginleri ulemâyı şahsına ve ilmine güvenilen “*hüccet*”, dil ve mantığı iyi kullanan “*hicâc*” ve kendine yenik düşen “*mahcûc*”

olmak üzere üç sınıfa ayırmışlardır (Kaya, 2014: 410). Bu anlamda İslâm düşüncesinde Gazzâlî'den başka, belli bir ekole girmeden çok derin tesir bırakan bir başka düşünür bulamayız. Gazzâlî'ye kelâm ilminde bir dönüm noktası olmayı sağlayan, O'nu felsefenin büyük bir tenkitçisi yapan, bilginin imkânını ve temellerini yoklamaya sevk eden kısaca, zamanının bütün zihni meselelerine el atmaya sevk eden sebepler olmalıdır. Çünkü hiçbir büyük düşünür ve filozof rasgele teoriler kurmaz, yani hiçbir yüksek düşünce ve fikri teori sırf kendisi için kurulmaz. Açık bir şekilde söylenebilir ki; bir düşünürü, sıradan insandan ayıran husus sahip olduğu "zihni terbiye" vesilesiyle kazandığı düşünme metodudur (Güngör, 2003: 254-255).

Bu prensibi düşünürümüze uyguladığımızda O'nu da çağımızın zihni ve itikadi problemleriyle dolu olarak buluruz. Gerçi onun döneminin yoğun siyasi kargaşalıklara rağmen bir iman buhranı içinde olduğu söylenemez fakat İslâm düşüncesinin bütün disiplinleriyle kemâle ulaştığı, kelâm, felsefe ve tasavvufun olabilecek bütün problemlerinin ortaya çıktığı bir dönem olduğu da ortadadır. Yani, çözülmüş problemlerle çözülmemiş olanlar ve dolayısıyla çözüm bekleyenler iyice belirmiştir. İşte Gazzâlî, bu çok çeşitli problemleri çözmeyi, İslâm düşüncesi ve imanın bütünlüğünü kurma görevini yüklenmiş bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gazzâlî'nin mektubundaki Nizâmüddin Fahrülmülk hazretlerine hitâben; "Efendim, tüm gayretinizle Allâhü Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmeye çalışmanızı, dünyevi şehvet ve kibir hastalığına yakalanmış kişilerle alakayı kesmenizi bütün samimiyetle niyâz ediyorum. Putlardan tam kurtuluş ancak Allah'a tam bağlılıkla olur. Manevi tefekkürle kendi sınırlı "ben"inizi unutup yüksek "ben"inizdeki ideal güzelliği görüncüye kadar yükseleceksiniz." (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 30) satırlarından da anlaşılacağı üzere sağlam ve sıhhatli bir idari mekanizmanın tesisi için idarecilerin âlimlerle teşriki mesâi içinde olmalarını zorunlu görmektedir. Peygamber efendimizin "Gerçek saygıdan ayrılmak istemiyorsanız, hâkimlik vazifesini sorumlu, dürüst ve takva sahibi insanlara vermelisiniz." sözünü hatırlatarak Peygamber yolunun öbür dünyayı düşünmeyen idarecilerden çok farklı olduğunu, hâkimin başlıca vazifelerinden birinin yetimlerin malını korumak olduğunu belirtmiştir (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 30).

İlk dönemlerde yaşayan âlimlerin ihlaslı ve metanetli olduklarını, ancak daha sonraları genelde maddi tamah peşinde koştuklarını ifade eden Gazzâlî, Hz. Ali'ye atfedilen "Başlangıçta halk uyuyordu âlimler uyanıktı, bugün ise âlimler uykuda, halk ölüdür. Uykudakinin sözünün ölüye faydası olmaz." sözünün, kendi zamanı için de geçerli olduğunu söyler. Ayrıca yapılan nasihatlerin sonuçsuz kalmasını da, âlimlerin ve halkın gerekli ihlâsa sahip olmamasına bağlamıştır (Korkmaz, 1995: 82).

3.1.3. İhtiyaçları Giderme

Halkın ihtiyaçlarını sultana iletmekten hiçbir zaman geri durmayan Gazzâlî, bunun âlim için önemli bir görev olduğunu, mektuplarında açık bir şekilde belirtmiştir. Meselâ, Gazzâlî, İbrahim es-Sebbâk (öl. h.513/m.1120) hakkında Nizâmüddin Fahrü'l-Mülk'e yazdığı mektubunda "...Duadan sonra, âlimlerin, halkın ihtiyaçlarının sultanlar tarafından karşılanmasını istemeleri, âlimler için en büyük hediyedir. Cürcan şehri, uzun bir müddetten beri kendisine uyulacak bir

âlimden mahrumdur. Şimdi ise oraya büyük âlim İbrahim es-Sebbâk gitmiştir. O beldeyi ilmiyle ve takvasıyla ihyâ etmiştir. Ancak o beldede onun aleyhinde faaliyete geçen din düşmanları ortaya çıkmıştır. Hakkında sana yalan beyanda bulunan bu fesat kimselerin sözlerine itibar etmeyiniz. Kendisini hizmete adayan büyük âlim Sebbâk'ı himayenize alınız" şeklinde ikâzda bulunmuştur (Korkmaz, 1995: 78-79).

Selçuklu Veziri Şihâbü'l-İslâm Ebu'l-Mehâsin Abdürrezzak bin Nizâmülmülk (1119-1121) hazretlerine hitâben; "Zâtiâlinizin böyle dardaki insanları rahatlatacak güzel ve hayırlı işleri ifâda elinden geleni yapmasını niyâz ediyorum (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 62). Bu mektubu size eski bir dostumu tanıtmak amacıyla yazdım. Kendisi bir tasavvuf cemaatinin şeyhi olup, bağlıları da kendilerini Allah yolunda vakfetmişlerdir. Kendisi yaşlı olup hayatını kazanamayacak durumdadır. Kendisine cennetin sırlarının açıldığını söyleyen Ebu Bekr Abdullah onu, size mektup yazıp tanıtmamı ve mâli sıkıntılarını için yardımınızı ricâ etmemi tavsiye etti." (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 65) Selçuklu Veziri Ebû Nasr Ahmed bin Nizâmülmülk İshak bin Ali ibn İshak (1107-1110) hazretlerine hitâben; "Eğer bir tek dini vecibeyi yerine getirmekte zaaf gösterir veya geceleri çok derin uyursanız veya büyük bir günah işlemekle suçlanırsanız veya geniş topraklarınızda yaşayan bir tek köylünün bir gece aç uyduğunu duyarsanız, Allah'ın gazabının size ulaşacağını ve geri kalan günlerinizi, bu vurdumduymazlığınıza dövinerek geçirmek mecburiyetinde kalacağımızı hatırlayınız. Bir İslâm devletinin vezirliğini üstlenen kimsenin tecrübelerini, meselelerini, korku ve üzüntülerini düşünmek durumundasınız." (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 55) şeklindeki üslûbu ise oldukça dikkat çekicidir.

Dönemin atmosferinde savaşların ne kadar mühim olduğunu tarihle haşır neşir olan her araştırmacı pekala bilmektedir. Gazzâlî'nin devlet yöneticilerine düşmanı etkisiz hale getirme noktasındaki tavsiyeleri yabana atılmamalıdır. Bu konuyla alakalı olarak Nizâmüddin Fahrülmülk hazretlerine; her devletin düşmanın saldırdığı acil durumlarda kalelerini korumaya çalıştığını belirtmiştir. Bazı devlet adamlarının, yağız atların, güzel savaş arabalarının ve altınların saldırganları zararsız hale getireceğini ve en iyi savunma gücünün yeterli kılıç ve silahlarla teçhiz edilmiş mahallî kuvvetler olduğunu düşündüklerini anlatıp diğer bazı devlet adamlarının da maddi kaynakları yerinde olan, pahalı ve yüksek kaleler inşa eden devletlerin, düşmanı başarıyla durduracağını söylediklerini ifade etmiştir (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 36).

3.1.4. Merhamet

Esasında bu dünya hayatı bir yolculuktur. Ömür bir gemi, birlikte yaşayanlar da bu geminin yolcularıdır. Yolculukta yol arkadaşlarıyla iyi geçinmek ve onların hak ve hukukunu gözetmek lazımdır (Gazzâlî, 2004: 117). Buradaki mükellefiyetin ise üç temel prensibi vardır: Bunlardan birisi, kimseye zarar ve eziyet vermemektir. Allah Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Müslüman, eliyle ve diliyle Müslümanlara zarar ve eziyet vermeyen kimsedir." İkincisi, herkese gücü nispetinde faydalı olmak ve onlara iyilik etmektir. Üçüncüsü ise onların kötülüklerine iyilikle karşılık vermektir (Gazzâlî, 2004: 120-121).

Gazzâlî, mektuplarında Bağdat vezirliğine atanan Mucirüddin hazretlerine merhamet noktasında tavsiyeyi aşan ikâz

boyutunda değerlendirmeler yapmıştır. Bu değerlendirmelerinden mühim olarak addettiklerimizi burada zikretmek yerinde olacaktır. Mucirüddîn hazretlerine hitâben; *“Gelmiş geçmiş bütün vezirlerin en akıllısı olduğunuza göre, her şeye gösterilecek dikkatin, gerçek değerini ve hissesini bulacağına eminim. Bedeninizdeki bu terkinin çözüleceği, birbirinden ayrılıp başka bir yere yerleştirileceği günün uzak olmadığını unutmayınız. Tebaanıza müşfik olunuz ve onlara iyi davranınız. Masum insanlara zulmetmekten sakınınız, aksi halde Allah'ın indinde utancınız büyük olur. Bu cezadan kurtulmak istiyorsanız, manevî bir kahraman gibi, bu zâlim güçlerle mücadele ediniz ve onların emirlerine uymayınız (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 77) Sosyal adâleti sağlamada tez canlı olunuz. Tabiatla ahenk içinde yaşayabilmeniz için, temel faziletlerden olan irfanımızı, iyi ve güzelin bilgisini geliştirmemiz lâzımdır (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 78). Aldatıcı olan bu hayatın tuzağına düşmemeniz için sizi ikaz ediyorum (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 55) Bütün manevi hakikatlerin ışığında, her gün kendinize dikkatli bir şekilde bakmanızı ve sizi saptıran sebepleri bulmanızı rica ediyorum. Sonra hatalarınızı düzeltin ki, fakir tebaanıza karşı adaleti tesis edemeseniz bile, en azından kendinizi usûlüyle idare etmeyi öğrenir ve vicdanınızın sesine kulak verirsiniz (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 82). Görüldüğü üzere Gazzâlî, yöneticinin kendi düşünce ve davranışları doğru bir biçimde şekillenirse politikalarının da sağlıklı olacağını ve yönetimin de gelişip büyüyeceğini zımnen savunmaktadır. Ancak onun için dinin gerçekliği başattır; yöneticinin davranışının her bir vechesi bu gerçekliğe kişisel bağlılıktan kaynaklanmalıdır (Humphreys, 2004: 208) Mucirüddîn Hazretlerine hitâben devam ederek; *“Gerçekler her zaman acıdır ve kendisine söylenen acı şeylere tahammül gösterenler, manevi muvaffakiyetler elde etmekte zorlanmazlar. Çünkü bu yolla fevkalade bir nefis murâkabesi kabiliyeti kazanırlar (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 83). Geçmiş vezirlerin hiç birinin, kötü amelleriyle sizin kadar dile düşmediğini belirtmeliyim. İdareniz neticesinde halkın çektiği sefâlet ve perişanlık hesaba gelmediği gibi siz hala ıstırap içindeki Tus ahalisine acımıyorsunuz (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 85) şeklinde tenbih de denilebilecek boyuta ulaşmış satırlar yazmaktan kendini alamamıştır.**

Bununla birlikte bir hükümdar korkuyu öyle bir biçimde sağlamalıdır ki, kendisine sevgi duyulmasa da nefret edilen biri de olmamalıdır çünkü nefret uyandırmadan da korkulan biri olunabilir ki bir hükümdar bunu, vatandaşlarının mallarına ve karılarının iffetine göz dikmediği müddetçe başarabilir (Machiavelli, 2013: 113).

3.1.5. Doğru Bilgiye Ulaşma Çabası

Gazzâlî, İslâm düşüncesi tarihinde emsalinden radikal tutumu ile ayrılan bir düşünür olarak karşımıza çıkar. Ondaki bu özelliği belirleyen taraf ise bilgi anlayışında aranmalıdır. Öyle ki; *“Ey devletli hükümdar! Bu faziletin bir adı da bilgi ve akıldır. İnsan bilgisiz doğar ve yaşadıkça öğrenir; bilgi sahibi olunca her işinde muvaffak olur. Çalışmakla elde edilmeyen şey akıldır. Bilgisiz devlet sahibi olsa dahi elinden yitirir. Bilgili devlet sahibi olursa ülkesi huzura kavuşur. Bey bilgili ve akıllı olmalıdır.”* ifadesi bilgi ve bilginin devlet için ne kadar elzem olduğunun göstergeleridir (Taylan, 1994: 19-20). Düşünürümüz ilimleri amelî ve nazarî ilimler diye taksim etmiştir. İnsan hemcinsiyle beraber yaşamaya mecbur olduğu için onun diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen bir ilim olmalıdır. Gazzâlî'ye göre bu ilmin esası İslâm şeriatındadır.

Mesela şehirlerin ve oralarda yaşayan halkın idaresini ele alan siyâset ilmi böyle bir ilimdir (Taylan, 1994: 34). Gazzâlî insanın bir tabi varlık yanının bulunduğu kabul eder fakat onun ilahi varlık yanının bulunduğu fikrinden de hiç uzaklaşmaz. Onu insan yapan şeyin canlı olması, algılaması, aktivitesi ve reaksiyonları değil, düşünebilmesi, sorumlu olduğunu bilmesi ve ilâhî olanla karşı karşıya bulunduğunu hissedip idrak etmesidir (Taylan, 1994: 60).

Akıl ismi birkaç anlama gelen müşterek bir isimdir. Şu anlamlar için kullanılmaktadır: (Gazzâlî, 1994: 30).

i) Bazı zarûrî bilgiler anlamında

ii) İnsanı nazarî bilgileri kavramaya hazırlayan zihni canlılık anlamında

iii) Tecrübe ile elde edilen bilgiler anlamında. Öyle ki tecrübelerin, bu yönüyle eğitip olgunlaştırdığı kişiye akıllı denmez.

iv) Oturup kalkmasında, konuşmasında bir heybet, vakar ve sekîne bulunan kişi anlamında. Bu anlamda olmak üzere, *“falan kişi akıllıdır”* denir ve bununla onda bulunan sükûnet kastedilir.

v) Amelî ilimle birleştiren kişi anlamındadır. Bu yüzden bozguncu, son derece bilgili olsa bile ona akıllı denilemez.

İnsan hem muhtar hem de mecbûrdur. İnsan, Allah'ın kendisi için halk ve takdir ettiği şeyi beğenip seçmek ve onu kendi istek ve iradesiyle fiil haline getirmek zorundadır. Bu zorunluluk, bu şeyin onun kendi akıl, fitrat ve mizaâcına en uygun şey olmasından dolaydır. Bu sebeple Allah, bu şeyi kendisi için takdir etmiştir. Bu nedenle de, insan irade ve ihtiyarına rağmen mecbur, mecburiyetine rağmen de irade sahibi ve muhtardır. Fakat insanın iradesini Allah yönlendirdiği için, insan kendi başına bir etkinliğe sahip değildir (Gazzâlî, 2004: 236-237).

“Âlimin sürçmesiyle âlem sürçer” derken Gazzâlî, ulemâya toplumsal bir rol biçmekteydi ki bu, iyiliği yüceltmekten *“emr-i ma'ruf”* başka bir şey değildir. Kendi âlemindeki sürçmeyi tanımlarken ise sorunun temelde *“insan”* la ilgili olduğunu dile getirmiştir (Çelikel, 2011: 138).

Daima her şeyi mükemmel bir iyilik standardında tutmak isteyen kişi kötülüklerin arasında kaybolur gider. Bu nedenle varlığını sürdürmek isteyen bir hükümdarın koşulların gerektirdiği gibi davranıp, ne zaman iyi ne zaman kötü olacağını öğrenmesi gerekir. Bunu da ancak aklını kullanma yoluyla yapabilir (Machiavelli, 2013: 104-105).

Mektuplarında vezirlerden birisine kendisini bir düşmanı inceler gibi gözlemci bir gözle takip etmesini tavsiye ederek, ihtiraslarını idare etmesini aksi takdirde vicdanının sesine kulak vermeyi öğrenemeyeceğini ve başkalarını hiç idare edemeyeceğini belirtmiştir (Abdü'l-Kayyûm, 1982: 39). Zira, bir hükümdar inanmak ve harekete geçmekte aceleci davranmamalı, korkusunu dışa vurmadan ihtiyat ve insaniyetle ılımlı bir tavır takınarak adım atmalıdır ki gereğinden fazla kendine güven onu tedbirsiz, gereğinden fazla güvensizlik ise onu katlanılmaz birine dönüştürmesin (Machiavelli, 2013: 112).

Sûfilerin eserlerinde, entelektüel üstü bir bilginin ve ifadenin, herkesin onu entelektüel bir tarzda yorumlayabileceği veya yorumlanması gerektiği garip bir etkileşim görülür. Bu

tasavvufî edebiyattaki paradokslardan biridir ve bu paradoksların sonu yoktur. Bu nedenden dolayı, sûfiler eserlerinin uzman olmayanlarca yorumlanmasına sürekli olarak karşı durmuşlardır. Prof. Arkoun yalnızca tarihî metinlerde yazılanları okuma eğilimini eleştirir; ne var ki bu eğilimi, zaman zaman yanlış yorumlanmış sûfi metinlerine sıra geldiğinde daha da önemlidir. İslâma dâir kesinlikle büyük çekinceleri olan bir şarkiyatçı olan W. H. T. Gairdner'in Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-Envâr*'ına yaptığı tercümesine girişte, sûfi edebiyatına dâir şunları yazar-veya şu soruları sorar: "*Onların dillerini çok ciddiye almalı mıyız? Bu dil bilimselmiş gibi bir görüntü sergiler, ancak aslında şiirseldir.*" Bu sorunun kesinlikle doğru ortaya konulduğuna inanılabilir. Aksi takdirde, metinleri, kelimelerin ve kavramların yazıldıkları devirde ne anlama geldiklerine dâir bilgiye göre yorumlamaktan başka bir şey yapılamaz (Schimmel, 2014: 158-159).

Bir hükümdarın her zaman danışmanları olmalıdır. Hükümdar tavsiye istemekten çekinmemeli, sabırlı bir dinleyici olmalıdır. Kendisine doğruları söylemekten kaçınıldığını hissettiğinde de rahatsız olmalıdır. Bilge olarak nam salmış hükümdarların bunu kendi erdemlerine değil, etrafındaki akıllı danışmanlara borçlu olduğunu düşünen kimseler yanılıyorlardır. Zirâ akılsız hükümdarların, akıllı danışmanlara sahip olamayacağı evrensel ve şaşmaz bir kuraldır. İyi nasihatler nereden gelirse gelsin hükümdarın akıllı danışmanlarında değil ihtiyat ve zekâsında can bulurlar (Machiavelli, 2013: 156-157). Âlimler için en önemli görev, devlet başkanına yapılan nasihat ve halkın ihtiyaçlarını ona arz etmekten ibarettir. Gazzâlî, bu görevi çekinmeden ve her fırsatta mektupları sayesinde yerine getirmiştir. Selçuklu vezir ve sultanlarına yazdığı mektuplarında, nasihatın önemi sadedinde Hz. Peygamberin biz Müslümanlara iki nasihatçı bıraktığını, bunlardan birinin Kur'an, diğersinin de ölüm gerçeği olduğunu belirtmiştir (Korkmaz, 1995: 78).

3.1.6. İlim Sahibi Olma

XI. yüzyılda kitleleri kontrol etmenin en etkin aracı ulemâ idi ve bu yönüyle de idareciler ve zenginler tarafından aranan bir güçtü. Nizâmîye medreselerinden önce, kitleleri dini ilimlerde uzmanlaşmış ulemâ aracılığıyla kontrol etmeyi sağlayan bir güç de yoktu (Çelikel, 2011: 138). Selçuklu döneminde bilginin müderrisler ve ulemâların otoritesi vasıtasıyla aktarılması süreci iyice kurumsallaştırmıştır (Ghazzal, 2011: 87). Gazzâlî'nin yaşadığı XI. yy Bağdat'ına dâir önemli çalışmaları olan Makdisî, Nizâmîye medreselerinin kuruluş amacını sorgularken, Nizâmülmülk'ün medreseleri, yönetimi altındaki geniş topraklarda kendi siyâsî icraatlarını gerçekleştirebilmek amacıyla kurduğunu söylemiştir.

İlim sahibi olmanın ilk göstergesi lisânî ustalıklı kullanabilmektir. Zira dilin etkisi diğer organların etkilerinden fazladır. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır (Gazzâlî, 2004: 179). Bir iyiliği olsa bile, bunu hükümsüz kılacak miktarda kötülükleri olan kimseyi tezkiye etmemek, onu iyi bir insan veya Müslüman olduğunu söylememek dilin âfetlerindedir. Çünkü bir insanın iyi olması, iyiliklerinin kötülüklerinden fazla olmasıyla sabit olur (Gazzâlî, 2004: 199). Yöneticinin ilk şartı dilindedir. Onun dilinde öyle bir kudret olmalı ki her bildiğini iyi tahayyül edip güzel sözle ifade etsin, saadeti ve saadete ulaştırıcı işleri öğretsin ve bu meyanda cüz'iyatla ilgili olan işleri görebilmek için vücutça sağlam ve dayanıklı olsun.

Sonra kendisine söylenen her şeyi tabiatı ile iyi kavrayıp anlaması lazımdır ki hemen söyleyenin maksadını hem konu mevzû olan şeyi olduğu gibi anlasın (Fârâbî, 1956: 72). Gazzâlî'nin mektuplarında incitici sözleri neticesinde âkîbetinin hüsrân olduğu kişiler örnek verilerek Selçuklu emirlerine tavsiye bâbında satırlar yer almaktadır.

Hükümdarın ilim sahibi olmasının yanında ilim insanlarının da oynadığı rol önemlidir. "*Organik aydın*" tanımlamasıyla meşhur olan Gramsci'ye göre aydınları düşünce, bilgi ve bilim yayıcı kişiler olarak kabul etmek, bir efsaneden ibarettir. Onlar egemenlerin memurlarıdır ve hâkim zümreye organik bağlarla bağlıdır. Dolayısıyla aydınlar, hâkim sınıfa göre asla bağımsız değildir. Bu yargı, geleneksel büyük aydınlar için daha da geçerlidir. Her toplumsal zümre kendi özel aydınlar tabakasına sahiptir veya bu tabakayı yaratmaya çalışır. İktidardaki grup hem yığınların desteğini kazanmak hem de onları ideolojik ve ahlâkî düzeyde kendi dünya görüşüne uygun olarak biçimlendirmek için aydınlardan yararlanır. Yönetici zümrenin, ortaya çıkan yeni güçleri artık özümleyemeyeceği ve yönetemeyeceği ortaya çıktığı zaman, aydınlar, sindirmesi ne kadar zor olursa olsun, her ideolojiyi çığner ve homojen bir hale getirirler. Bu yönüyle aydınlar, her besini özümlemez yapma işlevine sahip "*mide suyu*"na benzemektedirler (Çelikel, 2011: 149).

3.1.7. Tevâzu ve Hilm

Övmek, övülen kimseyi kibir, riyâ ve kendini beğenme gibi durumlara sevk ederse, böyle bir kimseyi övmekten sakınmak ve onu şükretmeye davet etmek lâzımdır. Çünkü başarılar ve iyilikler ancak Allâhu Teâlâ'nın yardım ve desteği ile sağlanabilirler. Allâh Resûlü bu sebepten ölçüleri aşacak şekilde övmeyi yasaklamıştır (Gazzâlî, 2004: 199).

Kudret kendi gücüne dayanmakta değil, Allâhu Teâlâ'nın güç ve kudretinden yardım dilemekte ve O'na güvenmektedir. Çünkü insanın kudreti zorluklar karşısında iflas edip acze dönüşür. Allâhu Teâlâ'nın kudreti ise, bütün zorlukların üstündedir. Zorluklar O'nun kudreti karşısında kolaylaşıp uysallaşırlar. Bu sebeple, bu kuvvetten yardım alabilen bir kul gerçek anlamda güçlü ve kudreti olur (Gazzâlî, 2004: 232).

Bütün bu özelliklerin tek bir insanda bulunması zordur. Dolayısıyla insanlar arasında doğuştan bu özelliklere sahip sadece bir insan bulunabilir (Kaya, 2014: 146).

4. Sonuç

İslâm bilginleri içerisinde tartışmasız mühim bir yere sahip olan Gazzâlî, mektuplarında siyâseti, yalnız dar manada hakları paylaştıran, sosyal birliği koruyan, sorumlulukları düzenleyen cismanî bir yönetim saymakla yetinmemiş, bunun yanında ve daha da önemlisi, İslâm'ın itikâdî ve ahlâkî boyutuna uygun olarak, toplumdaki herkesin manevî gelişmesini ve en yüksek mutluluktan pay almasını sağlayıcı bütün imkânları araştıran bir disiplin olarak görmüştür. Bu, siyasetin bir peygamber mesleği olmasının gereğidir.

İktidara tavsiye boyutunda yazılmış mektuplar tarzındaki bu eserlerin odaklandığı esas mevzular, genel itibarıyla, ideal yöneticilerin sahip olması gerektiğine inandıkları hasletler ve memleketlerinin bekâsı, tebaalarının saadeti için yapmaları lâzım gelenlerle ilgilidir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta müelliflerinin konulara, siyaset üzerine çalışmalar yapan hem fakihlerden hem de filozoflardan farklı bir yaklaşım sergilemeleridir. Dönemin yöneticilerine öğütleri hâvî bu

eserler, deneyime dayalı devlet idaresi ve yöneticilerin görevlerinin belirlenmesi ve tanımlanmasını amaçlayarak idareci sınıfların pratik ahlâkını yansıtır. Gazzâlî hükümdarlar için ahlâk ve yönetim anlayışı çizmiş, hükümdarın davranış ve hâkimiyetinin pratik sonuçlarını ele alan ideal bir toplum ve yönetim anlayışını benimsemiştir.

Sünnî siyaset ile siyasî gücün ana akımını ve onun dinî-hukukî sınırlarını belirleyen isimlerden birisi olan Gazzâlî'nin mektupları İslâm dünyasındaki siyasal durumun Büyük Selçukluların tarih sahnesine çıkması ile kökten bir değişim geçirdiği ve bu değişimin siyaset teorisine değinen çalışmalarına da yansıdığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Eserinde idare kurumunu temellendirme veya sistematik bir açıklamasını yaparak felsefî bir gerekçelendirmeye gitmek yerine hükümdarın davranışlarıyla ve hükümdarlığının pratik sonuçlarıyla ilgilenmiştir. Buna mukâbil, sultan zorba olursa da dünya harap bir yer olacaktır. Adaletin nasıl tesis edileceğine dair verdiği öğütleri, sultanın şahsında olması gereken özellikler ve sultanın hükmederken dikkat etmesi gereken hususları belirtmiştir. Gazzâlî, devlet başkanına siyaset anlayışında önemli bir yer vermektedir. Sonuç itibarıyla O'na göre kötü bir devlet başkanı bile devlet başkanının olmamasından daha iyidir.

Kaynakça

- Abdü'l-Kayyûm. (2002). *İmam Gazzâlî'nin Mektupları*. (Orj.adı Letters of Al-Ghazzali, Lahor, 1982), (terc. Gürsel Uğurlu). İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- , (1992). *Letters of Al-Ghazzali*. Kitab Bhavan. India.
- Annemarie, S. (2014). Tasavvufta Akıl ve Mistik Tecrübe. *İslâm'da Entelektüel Gelenekler*. (Farhad Daftary). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çelikel, B. (2011). Ulemânın İhaneti: Gazzâlî'nin Ulemâ Eleştirisi. *T.B.Y. Akademi*. Ocak. 137-153.
- Çubukçu, İ. A. (1964). *Gazzâlî ve Şüphelik*. Ankara: Üniversite Basımevi.
- Fârâbî, (1956). *El-Medinetü'l-Fâzıla*. (terc. Nâfiz Danışman). İstanbul: Maarif Basımevi.
- Gazzâlî, (2004). *Dinde Kırk Prensiptir, Kitabü'l-Erbain fî-Usûli ve'd-Dîn*. (tehzip ve tekmil Abdulhalık Duran). İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- , (1969). *Nasihâtü'l-Mülûk (Devlet Başkanlarına Nasihatler)*. (terc. Osman Şekerci). İstanbul: Sinan Yayınları.
- , (1962). *el-İktisat fî'l-İ'tikâd*. (haz. İ. Agâh Çubukçu-Hüseyin Atay). Ankara: A. Ü.İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- , (1994). *el-Mustasfa min İlmi'l-Usul, İslâm Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*. c. I. (terc. Yunus Apaydın). Kayseri: Rey Yayınları.
- Ghazzal, Z. (2011). Ulemâ: Statüsü ve İşlevi. *Ortadoğu Tarihi*. (haz. Youssef M. Choueiri). İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Güngör, E. (2003). *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. (Haz. R. Güler, E. Kılınç). İstanbul: Ötügen Neşr.
- Hitti, P. K. (2011). *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*. (çev. Salih Tuğ). İstanbul: İ.F.A.V. Yayınları.
- Humphreys, S. R. (2004). *İslâm Tarih Metodolojisi*. (çev. Murtaza Bedir-Fuat Aydın). İstanbul: Litera Yayınları.
- Machiavelli, N. (2013). *Hükümdar*. (çev. Sena Öksüz). İstanbul: Martı Yayınları.
- Mâverdî, (1978). *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*. Beyrut: Dâru'l-İhyâ-i Ulûm.
- Mâverdî, (1985). *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyetü'd-Diniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şeşen, R. (1990). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları.
- Kaya, M. (2014). *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Korkmaz, F. (1995). *Gazzâlî'de Devlet*. Ankara: T.D.V. Yayınları.
- Köymen, M. A. (2011). *Alp Arslan ve Zamanı*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Lewis, B. (2011). *İslâm'ın Siyasal Söylemi*. (çev. Ünsal Oskay). Ankara: Phoneix Yayınları.
- Taylan, N. (1994). *Düşünce Sisteminin Temelleri*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Yazar, N. (2016). Gazzâlî'nin Nasihatü'l-Müluk Adlı Eserinde Hükümdarlık Teorisi, *1. Türk İslâm Siyâsî Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı*. 8-10 Ekim, Aksaray. 149-161.

Araştırma Makalesi • Research Article

İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Bir Kamu Kurumu Üzerinde Analitik Bir Araştırma
The Relationship Between Job Satisfaction And Life Satisfaction: An Analytical Research On A Public Institution

Emine Kolbaşı,^{a*} Zübeyir Bağcı^b

^a Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, Denizli/Türkiye
ORCID: 0000-0001-7228-9585

^b Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Denizli/Türkiye
ORCID: 0000-0001-7902-1485

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 13 Aralık 2018
Kabul tarihi: 09 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

İş Doyumu
Yaşam Doyumu
Kamu Çalışanları

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 October 2018
Received in revised form 13 December 2018
Accepted 09 January 2019

Keywords:

Job Satisfaction
Life Satisfaction
Public Employees

ÖZ

Bu çalışmada yaşamlarının önemli bir kısmını işyerlerinde geçiren çalışanların iş doyumları ile yaşam doyumları arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla bir kamu kurumunda çalışan 131 personel üzerinde analitik bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma için gerekli olan veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Hazırlanan anket formunda katılımcıların demografik özellikleri ile iş ve yaşam doyumlarına ilişkin sorular yer almıştır. Katılımcıların iş doyumları Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen tek boyutlu “İş Doyumu Endeksi” ile ölçülmüştür. Katılımcıların yaşam doyumları ise Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen tek boyutlu “Yaşam Doyum Ölçeği” ile ölçülmüştür. Araştırmada analiz yöntemi olarak tanımlayıcı istatistikler ile korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda iş doyumunun yaşam doyumunu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir

ABSTRACT

In this study, the relationship between job satisfaction and life satisfaction of employees who spend a significant part of their lives at workplaces was investigated. For this purpose, an analytical research was carried out on 131 staff working in a public institution. The data required for the research were collected using the survey technique. The questionnaire included questions about the demographic characteristics of the participants and their job and life satisfaction. Job satisfaction of the participants was measured by the one-dimensional “Job Satisfaction Index” developed by Brayfield and Rothe (1951). Life satisfaction of the participants was measured by the one-dimensional “Life Satisfaction Scale” developed by Diener et al. (1985). Descriptive statistics, correlation and regression analyzes were used as the analysis method. As a result of the regression analysis, it was determined that job satisfaction had a significant effect on life satisfaction

1. Giriş

Günümüz iş dünyasında hızla artan küreselleşme ve rekabet ile birlikte teknolojik değişim ve gelişmeler yaşanmaktadır. İş ve çevresini, bu değişen koşullara uyum sağlayabilmesi için yol gösteren temel etkenlerden biri olarak bireyler oluşturmaktadır. Örgütün bireyden beklentilerinin gün geçtikçe artması ile birey hayatının önemli bir bölümünü iş ve çevresinde geçirmektedir. Dolayısıyla bireyin iş yaşantısı artık hayati bir unsur olmaktadır.

İş yaşantısı bireylere ekonomik anlamda yarar sağlamaktadır. Ayrıca örgüt içerisinde yoğun olarak yaşanan iletişim ve etkileşim ile birlikte birey sosyal anlamda da yaşaması gereken ihtiyaçlarını tamamlayabilmektedir. Bu sayede bireyin hem ekonomik hem de sosyal anlamda yakaladığı mutlulukla iş doyumunu artarken bir yandan da yaşam doyumunun artma ihtimali oldukça fazla görülmektedir. Genel bir çerçeveden bakıldığında iş doyumunu ve yaşam doyumunu arasında gözle görülebilir şekilde bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: emineardic0@gmail.com

2. Kavramsal Çerçeve

İş doyumunu soyut bir kavram olması nedeniyle pek çok araştırmacı tarafından çok sayıda tanımı yapılmaktadır (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009: 75). Bozkurt ve Bozkurt'a (2008: 2) göre iş doyumunu "kişinin işinde ne kadar mutlu olduğudur". Çarıkcı (2000:155) ise, iş doyumunu "çalışanların işlerinin çeşitli yönlerine karşı besledikleri tutum toplamı" olduğu şeklinde tanımlamaktadır. Genel olarak iş doyumunu "bireyin işine karşı gösterdiği genel tutumdur" şeklinde tanımlayabiliriz. Ancak her birey farklı kişilik yapısına sahip olduğundan, kendine göre işine karşı olumlu veya olumsuz tutum geliştireceğinden dolayı iş doyumunu, "bireyin iş deneyimlerinin sonucunda ortaya çıkan olumlu ruh halidir" şeklinde tanımlanırken olumsuz tutum ise iş doyumuzluğu olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 1996: 231). Yapılan tanımlamalar incelendiğinde iş doyumunun iki yönü üzerinde durulduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlar ilki tutum diğeri ise duygudur. İş doyumunu, bir taraftan, kişinin işine karşı olumlu veya olumsuz bir duygu hali diğer taraftan ise işini beğenip beğenmediğini hissetme hali olarak görülebilir (Jalagat, 2016:37).

Yönetici ve çalışanlar için iş doyumunu büyük önem arz etmektedir. Örgüt içerisinde iş doyumunu sağlanması adına hem yönetici hem de çalışanların sahip oldukları tutum ve duygularından ödün vermeleri gerekebilmektedir. Tutum ve duygulardan ödün verilerek belirli bir dengenin sağlanması ile birlikte örgüt içerisinde yaşanan iş doyumuna bağlı olarak verimlilik, performans, örgüte ve işe bağlılık ve devamsızlık, geç gelme, işe yabancılaşma, işten ayrılma gibi davranışlarda gözle görülür bir farklılık yaşanabilmektedir (Farrel, 1983:596).

İş doyumunu etkileyen faktörler bireysel ve örgütsel olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Erdoğan, 1996: 233-234). Bireysel faktörleri ortaya çıkaran sebep bireyin yetiştiği aile ve çevredir. Dolayısıyla bu faktörler, bireyin kişilik özellikleri, yetenekleri, iş yaşam tecrübesi, bilgi düzeyi, sosyal yapısıdır. Örgütsel faktörler ise, işin genel görünümü ve zorluk derecesi, ücret, ilerleme olanağı ve uygun ödüllendirme, beşeri ilişkiler, işletmenin sosyal görünümü, çalışma koşulları ve iş güvenliğidir.

İş doyumunu yeterli düzeyde yaşayan çalışan, hayatından memnun olan, olumlu davranışlar sergileyen, sağlıklı bir psikolojiye sahip olan, iş ve özel hayatında bu olumlu durumu başarıya yansıtan bir birey olarak karşımıza çıkabilmektedir (Demirel, 2014: 4926).

Yaşam doyumunu kavramı iş doyumuna benzer niteliktedir. İş doyumundaki gibi yaşam doyumunda da kişilik yapısına bağlı duygulanım söz konusudur (Judge vd., 1998: 31). Yaşam hakkındaki genel duyguları yansıtmakta ve yaşanan mutluluğun bir ölçüsü olarak görülmektedir. Yaşam doyumunu, "kişinin genel hayatını pozitif değerlendirmesinin bir derecesidir" şeklinde tanımlanabilmektedir (Aşan ve Erenler, 2008: 206).

Yaşam doyumunun da iş doyumuna benzer şekilde kişilik, sosyal beklentiler, sosyo-ekonomik faktörler, önemli kişilerle olan ilişki (komşular, ebeveynler, çocuklar), fiziksel ya da psikolojik sağlık, konaklama ve istihdam gibi birçok potansiyel belirleyicisi bulunmaktadır (Argan, 2018:50). Yaşamda belirli bir amacı olan ve hedefine ulaşan bireylerin uygun düzeyde yaşam doyumunu yaşadıkları

söylenilmektedir. Özellikle aile bireyleri arasında sağlıklı bir iletişimin olduğu aile ortamında büyüyen çocukların kendilerini iyi hissettikleri ve bunu da yaşamları boyunca davranışlarına olumlu şekilde yansıttıkları görülmektedir (Arıdağ ve Seydooğulları, 2018:3). Bireysel hedeflere ulaşma isteği artan bireyin yaşam doyumunun da artabileceği söylenebilir. Yaşam iş ve iş dışı zamandan oluşmaktadır. Yaşam doyumunda iş doyumunu önemli bir paya sahiptir. İş doyumunu arttırdığında direkt olarak yaşam doyumunu da arttır diyebiliriz. Buna örnek olarak, işinde belirli bir pozisyona gelmek isteyen birey terfisini aldıktan sonra hem ekonomik anlamda hem de sosyal anlamda işine karşı doyum duygusu artacak ve bu da bütün yaşamına yansıdığından dolayı yaşam doyumunu da artacaktır. Dolayısıyla yaşam doyumunun bütün hayatımızda oluşan gelişmelere karşı verilen duygusal tepkiler sonucunda ortaya çıkmakta olduğu söylenebilir.

Birey hayatını idame etmek için yaşamının büyük bölümünü işinde geçirmektedir. Bedensel olarak işinden ayrılma dahi sürekli olarak işini düşünmek durumunda kalabilmektedirler. Bu nedenle yaptığı iş, hayatının büyük bir parçasını oluşturur. Dolayısıyla, yaşam doyumunu iş doyumundan ayrı düşünülemez.

Maksim Gorki (1978) yaşam ve iş doyumunu arasındaki ilişkiyi "İş bir zevk olduğunda, hayat bir sevinçtir! İş bir görev olduğunda, hayat köleliktir" şeklinde açıklamıştır (Garretto, 2000: 9).

Literatür incelendiğinde çoğu araştırmada iş doyumunu ile yaşam doyumunu arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (Alghamdi, 2015; Özyer vd., 2015; Aşan ve Erenler, 2008; Avşaroğlu vd., 2005; Rode, 2004). Bununla birlikte iş doyumunu ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğunu (Champoux, 1981) ya da iş doyumunu ile yaşam doyumunu arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulunmadığını (Bergermaier vd., 1984) gösteren araştırmalara da rastlanılmaktadır (Köksal, 2014:55). Bu iki değişkenin birbiri üzerindeki etki gücünü ortaya koymaya yönelik gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde üç farklı model geliştirilmiştir. Buna göre saçılma modeli iş ve yaşam tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, giderme modeli iş ve yaşam tatmini arasında yayılmanın aksine negatif yönlü bir ilişki olduğunu, bölünme modeli ise iş ve yaşam doyumunu arasında herhangi bir ilişki olmadığını öne sürmektedir (Yenihan vd., 2016:36). Bu üç modele yön veren asıl etken bireyin sahip olduğu kişilik özellikleridir. Bu sebeple her model farklı bireyde geçerliliğini koruyabilmektedir.

İlgili literatürde gerçekleştirilen çalışmaların bulgularından yola çıkarak bu araştırma kapsamında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur;

H₀: Çalışanların iş doyumunun yaşam doyumları üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

H₁: Çalışanların iş doyumunun yaşam doyumları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

3. Yöntem

Bu araştırmada, çalışanların iş doyumlarının yaşam doyumları üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Araştırma toplamda 215 çalışana sahip olan bir kamu kurumunda gerçekleştirilmiştir. Veriler anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket formları tüm çalışanlara dağıtılmış ancak 135 tanesi geri toplanabilmiştir. Bunlardan 4 tanesinin değerlendirmeye uygun olmadığı belirlenmiştir. Geriye kalan 131 adet anket

formu değerlendirmeye alınmıştır. Hazırlanan anket formunda katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yanında iş doyum ve yaşam doyumlarını ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. Çalışanların iş doyumları Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen “İş Doyumu Endeksi” ile ölçülmüştür. Bu ölçek “işimi severek yaparım” gibi olumlu ve “işimde zaman geçmek bilmiyorum” gibi olumsuz ifadeler içeren 5 sorudan oluşan tek boyutlu bir ölçektir. Ölçek maddeleri 1: Kesinlikle katılmıyorum ve 5: Kesinlikle katılıyorum biçiminde ağırlıklandırılmıştır. Ölçek birçok çalışmada kullanılmış olup geçerlik ve güvenilirliği test edilmiştir (Tutcu ve Çelik, 2018; Doğan ve Aslan, 2018; Cindiloğlu vd, 2017; Büte, 2011; Yürür ve Keser, 2010). Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0,923$ olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların yaşam doyumları ise Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilmiş 5 maddeden oluşan ve çeşitli çalışmalarda (Soylu ve Kabasakal, 2016; Dağlı ve Baysal, 2016; Dost, 2007; Köker, 1991) geçerlik ve güvenilirliği test edilmiş olan “Yaşam Doyum Ölçeği” ile ölçülmüştür. Ölçekte “ideallerime yakın bir yaşıyorum” ve “tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim” gibi 5 madde yer almaktadır. Bu maddeler de aynen diğer ölçekte olduğu gibi 1: Kesinlikle katılmıyorum ve 5: Kesinlikle katılıyorum biçiminde ağırlıklandırılmış olup iç tutarlılık katsayısı da $\alpha=0,914$ olarak hesaplanmıştır.

Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır

4. Bulgular

4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerini içeren bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bulgulara İlişkin Bilgiler

Demografik Bilgiler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	28	21,4
	Erkek	103	78,6
Yaş	<35	46	35,1
	>35	85	64,9
Medeni durum	Bekâr	26	19,8
	Evlî	105	80,2
Eğitim	Lisans	99	75,6
	Lisans öncesi	32	24,4
Çalışma süresi	10 Yıldan az	44	33,6
	10 Yıldan çok	87	66,4

Yukarıdaki tablo 1’e göre katılımcıların %21,4’ü kadınlardan, %78,6’sı da erkeklerden oluşmaktadır. Yaşları itibarıyla katılımcıların %35,1’i 35 yaşın altındakilerden oluşurken %64,9’u da 35 yaşın üzerindeki kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların ağırlığını %80,2 ile evliler oluşturmaktadır. Çalışma süresine göre katılımcıların %33,6’sı 10 yıldan daha az bir süredir bu kurumda çalışmayı sürdürürken %66,4’ü 10 yıldan daha fazla bir süredir bu kurumda çalışmayı sürdürmektedir.

4.2. Ölçme Araçlarının Geçerlik Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlik testleri bilgisayar ortamında LISREL paket programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizleri ile gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde modelin değerlendirilmesinde kullanılan bir takım

uyum iyiliği indeksleri söz konusudur. Bunlar; kök ortalama kare yaklaşım hatası (RMSEA), benzerlik oranı ki-kare istatistiği (χ^2), χ^2/df oranı, uyum iyiliği indeksi (GFI), normlanmış uyum indeksi (NFI), düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi (AGFI) ve karşılaştırmalı uyum indeksleri (CFI) biçiminde sıralanabilir (Şimşek, 2007: 47-49). Kullanılan ölçeklerin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği istatistikleri tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Ölçeklerine İlişkin Uyum İyiliği İndeksleri

Endeksler	İş Doyumu Ölçeği	Yaşam Doyumu Ölçeği	Kabul Edilebilir Değerler
RMSEA	0,056	0,069	$0,05 < RMSEA < 0,10$
χ^2/df	1,76	2,14	$2 < \chi^2/df < 5$
GFI	0,99	0,99	$0,90 < GFI < 0,95$
NFI	0,96	0,97	$0,90 < NFI < 0,95$
CFI	0,98	0,98	$0,90 < CFI < 0,95$

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin yazında geçtiği şekilde bir faktör yapısına sahip oldukları rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla ölçeklerin faktör yapılarının doğrulandığı sonucuna varmak mümkündür.

4.3. Korelasyon ve Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Çalışanların iş doyumları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin miktarını ve yönünü belirlemek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analizinde korelasyon katsayısının mutlak değer olarak 0,70-1,00 arasında olması yüksek; 0,70-0,30 arasında olması orta ve 0,30-0,00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişkinin varlığına işaret eder (Büyüköztürk, 2003:32). Analiz neticesinde elde edilen ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayıları tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları

	Ort.	SS	1	2
İş Doyumu	2,994	0,360	(0,923)	
Yaşam Doyumu	2,948	0,685	0,378**	(0,914)

** $p < 0,01$; parantez içindeki değerler Cronbach’s Alpha değerleridir.

Tablo 3’te görüldüğü üzere, çalışanların iş doyumları ile yaşam doyumları arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla çalışanların iş doyumları artıka buna bağlı olarak yaşam doyumlarının da artacağı söylenebilir. Bu sonuç çalışmanın saçılma modeliyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Daha sonra çalışanların yaşam doyumlarının ne kadarlık bir kısmının iş doyumları ile açıklanabildiğini test edebilmek için basit regresyon analizi uygulanmıştır. Enter yönteminin kullanıldığı regresyon analizine ilişkin bulgular tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. İş Doyumunun Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Basit Regresyon Analizi Sonucu

Değişken	B	Std.Hata	β	T	p
Sabit	0,795	0,467		1,702	0,091
İş Doyumu	0,719	0,155	0,378	4,638	0,000
$R=0,378$ $R^2=0,143$					
$F=21,513$ $p=0,000$					

Bağımlı değişken: Yaşam doyumunu

Tablo 4 incelendiğinde iş doyumunu değişkeninin yaşam doyumunu değişkeni ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir ($R=0,378$, $R^2=0,143$, $p < 0,01$). İş doyumunu

değişkeni yaşam doyumu değişkenindeki varyansın %14'ünü açıklamaktadırlar.

Standardize edilmiş regresyon katsayısı (β) ve regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarına bakıldığında iş doyumunun yaşam doyumu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda “çalışanların iş doyumunun yaşam doyumları üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur” biçimindeki H_0 hipotezi reddedilirken, “çalışanların iş doyumunun yaşam doyumları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır” biçimindeki H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Günümüzün zorlu ekonomik koşulları dikkate alındığında bireylerin asgari düzeyde hayatlarını idame ettirebilmeleri için zamanlarının büyük bir bölümünü işlerinde geçirmeleri gerekmektedir. Yaptıkları işin zorluk derecesi, aldıkları ücret, terfi olanakları, arkadaşlarıyla kurdukları sosyal ilişkiler ve iş güvenliği gibi faktörlere bağlı olarak işlerinden memnun olabilecekleri gibi memnuniyetsizlik de duyabilirler. Üstelik bu durum sadece iş ortamıyla sınırlı kalmayıp işyerinden ayrıldıklarında bile bir yanlarının iş ortamında kalmasından ötürü iş dışı zamanlarını bile etkiler hale gelmektedir. Dolayısıyla bireylerin yaptıkları işin, hayatlarının önemli bir parçasını oluşturması nedeniyle yaşam doyumları ile iş doyumlarının birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada bireylerin iş doyumları ile yaşam doyumları arasındaki bu ilişki ele alınmış olup yaşam doyumlarının ne kadarının iş doyumlarından etkilendiği bir kamu işletmesinin çalışanları üzerinde incelenmiştir.

Elde edilen bulgular katılımcıların hem iş doyumlarının hem de yaşam doyumlarının ortalamasının üzerinde olduğunu göstermiştir. Bu bulgu çeşitli araştırmalarda elde edilen bulgularla uyumludur (Tutcu ve Çelik, 2018; Polatçı, 2015; Donuk, 2009). Ayrıca katılımcıların iş doyumları ile yaşam doyumları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ve yaşam doyumlarının tahminlenmesinde iş doyumlarının önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular literatürde “saçılma etkisi” diye ifade edilen iş doyumunun yaşam doyumunu pozitif bir şekilde etkilediği söylemine uygun düşmektedir. Gerek yabancı literatürde (Alghamdi, 2015; Naz, 2015; Rode, 2004) gerekse de yerli literatürde (Cindiloğlu vd., 2017; Aydınlan ve Koç, 2016; Yenihan vd., 2016; Yiğit vd., 2011; Turgut, 2010) buna benzer sonuçlara rastlamak mümkündür. Dolayısıyla bulguların mevcut literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Bu çalışma bazı sınırlılıklara sahiptir. Bunlardan ilki çalışmanın belli bir kamu kurumunun çalışanları ile sınırlı olmasıdır. İkincisi hem bağımsız hem de bağımlı değişken anket araçlarından türetilen öznel ölçütler olduğu için, ortak yöntem varyansının olası etkilerinden söz edilebilir. Bir diğer sınırlılık ise verilerin toplanmasında yararlanılan tesadüfi olmayan bir örnekleminin kullanılmasına bağlı olarak bulguların genellenebilirliğine ilişkindir.

Bu çalışma benzer çalışmalarda olduğu gibi iş doyumunu ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi birkez daha gözler önüne sermiştir. Bireylerin iş ortamından memnun olmaları iş dışındaki yaşamlarını da olumlu etkilemektedir. Bu da bireylerin performanslarına olumlu yansımaktadır. Çalışanların zihinsel ve psikolojik sağlıklarını inceleyen çalışmalar, özellikle rutin ve monoton işlerde çalışan niteliksiz kişilerin işlerinde yaşadıkları sağlık sorunlarının onların genel

yaşam mutluluğunu olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur (Demirel, 2014;4926). Dolayısıyla yöneticilerin çalışanlarına monotonluktan uzak, sahip oldukları ihtiyaçlarına uygun çalışma ortamı hazırlamak suretiyle onların işlerine karşı olumlu tutumlar geliştirmelerine imkân sağlamalıdır. Bu çalışmanın önemli bir sınırlılığını oluşturan belli bir kurum çalışanlarından ziyade daha geniş katılımlı bir çalışmanın yapılması ve iş doyumunun yanında muhtemel etkileri olabilecek diğer değişkenlerin de kullanılması yaşam doyumuna ilişkin daha geniş bir değerlendirmenin yapılmasına imkân sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alghamdi, F.S. (2015). Another Look At Job And Life Satisfaction Among Employees: Evidence From A Developing Country. *American Journal Of Industrial And Business Management*, 2015/5, 11-19.
- Argan, M., Argan, M.T. & Dursun, M.T. (2018). Examining Relationships Among Well-being, Leisure Satisfaction, Life Satisfaction, and Happiness, *International Journal of Medical Research & Health Sciences*, 2018, 7(4): 49-59.
- Arıdağ, N.Ç. & Seydoogulları, S.Ü. (2018). Lise Öğrencilerinin Yaşam Doyumu ve Yılmazlık Düzeylerinin AnneBaba Tutumlarıyla İlişkisi Açısından İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-24. doi: 10.16986/HUJE.2018038527
- Aşan, Ö. & Erenler E. (2008). İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 203-216.
- Avşaroğlu, S., Deniz M. E. & Kahraman A. (2005). Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 115-129.
- Aydınlan, B. & Koç, H. (2016). The Relationship Between Job Satisfaction And Life Satisfaction: An Empirical Study On Teachers. *International Journal of Business And Social Science*, 7(10), 72-80.
- Bergermaier, R., Borg I. & Champoux J. E. (1984). Structural Relationships Among Facets Of Work, Nonwork And General Well-Being. *Work And Occupations*, 11 (2), 163-181.
- Bozkurt, Ö. & Bozkurt İ. (2008). İş Tatminini Etkileyen İşletme İçi Faktörlerin Eğitim Sektörü Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 1-18.
- Brayfield, A.H. & Rothe, H.F. (1951). An Index Of Job Satisfaction, *Journal of Applied Psychology*. 35(5), 307-311.
- Büte, M. (2011). Nepotizm ve İş Tatmini İlişkisinde İş Stresinin Aracı Rolü Var mıdır?. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 175-184.
- Büyüköztürk, Ş. (2003). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**. 3b., Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Champoux, J. E. (1981). A Sociological Perspective On Work Involvement, *International Review Of Applied Psychology*. 30 (1), 65-86.

- Cindiloğlu, M., Polatçı, S., Özçalık, F. & Gültekin, Z. (2017). İşyeri Yalnızlığının İş ve Yaşam Tatminine Etkisi: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü. *Ege Akademik Bakış*, 17(2),191-200.
- Çarıkçı, İ. H. (2000). Çalışanların İş Tatminlerini Etkileyen Kişisel Özellikler: Süpermarket Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 155-168.
- Dağlı, A. & Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59):1250-1262.
- Demirel, H. (2014), An Investigation Of The Relationship Between Job And Life Satisfaction Among Teachers, *Social And Behavioral Sciences*, 116, 4925-4931
- Diener, E., Emmons, R.A, Larsen, R.J. & Griffin, S. (1985), The Satisfaction With Life Scale, *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Selen Doğan, S. & Aslan, M. (2018). Psikolojik Sermaye, İçsel Motivasyon ve İş Tatmini İlişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 112-125.
- Donuk, B. (2009). Özel ve Kamu Sektöründe Görev Yapan Spor Yöneticilerin İş Tatminlerinin Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009/21, 179-185.
- Dost, M.T. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 132-143.
- Erdoğan, İ. (1996). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Farrell, D. (1983). Exit, Voice, Loyalty, And Neglect As Responses To Job Dissatisfaction: A Multidimensional Scaling Study. *Academy of Management Journal*, 26 (4), 596-607.
- Garretto, F. (2000). *Life Satisfaction Homeostasis And The Role Of Personality*. (Erişim:10/09/2018), https://Nanopdf.Com/Download/Life-Job-Satisfaction-Relationship-And-The-Role-Of-Personality_Pdf.
- Jalagat, R.(2016). Job Performance, Job Satisfaction, and Motivation: A Critical Review of their Relationship, *International Journal of Advances in Management and Economics*, 5(6):36-42
- Judge T. A., Locke E., Durham C. & Kluger A. (1998). Dispositional Effects On Job And Life Satisfaction: The Role Of Core Evaluations. *Journal of Appliedpsychology*, 83 (1), 17-34.
- Köker, S. (1991). *Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeyinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Köksal, O. (2014). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Bireysel Farklılıklar. *İş ve İnsan Dergisi*,1(1), 53-62.
- Naz, S. (2015). Relationship Of Life Satisfaction And Job Satisfaction Among Pakistani Army Soldiers. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 7-25.
- Özdevecioğlu, M. & Doruk, N. Ç. (2009). Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile İş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33 (Temmuz-Aralık), 69-99.
- Özyer, K., Irk E. & Anaç S. (2015). İş Tatmini ve Yaşam Tatmini İlişkisinde İş Arkadaşlığının Aracılık Rolü. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16 (1), 261-278.
- Polatçı,S. (2015). Örgütsel ve Sosyal Destek Algılarının Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş ve Evlilik Tatmininin Aracılık Rolü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 25-44.
- Rode, J.C. (2004). Job Satisfaction And Life Satisfaction Revisited: A Longitudinal Test Of An İntegrated Model, *Human Relations*, 57(9): 1205–1230.
- Soylu, Y. & Kabasakal, Z. (2016). Evli Kadınların Yaşam Doyumunun Evlilik Doyumu ve Çalışma Durumu İle İlişkilerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 215-221
- Turgut, E.M. (2010). *İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi ve İstanbuldaki Devlet Üniversite Hastanelerinde Çalışan Ameliyathane Hemşirelerine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tutcu, A. & Çelik, M. (2018). Çalışanların Duygusal Sermayelerinin İş Doyumu Üzerine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 868-880.
- Yenihan, B., Öner, M. & Balcı, B. (2016). İş Doyumu ve Yaşam Doyumunun Demografik Özelliklerle İlişkisi: Sakarya'daki Avm'lerin Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2016, 4(1), 33-49.
- Yiğit, R., Dilmaç, B. & Deniz, M.E. (2011). İş ve Yaşam Doyumu: Konya Emniyetmüdürlüğü Alan Araştırması. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13 (3), 1-18.
- Yürür, S. & Keser, A. (2010). İş Bağlı Gerginlik İle İş Tatmini İlişkisinde Duygusal Tükenmenin Aracı Rolü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(4), 165-194.

Araştırma Makalesi • Research Article

Para Arzının Belirlenmesinde Post Keynesyenler Arasındaki Temel Ayrılıklar: Uyumcular ve Yapısalcılar

Fundamental Differences Between Post Keynesians in Determining Money Supply: Accommodationists and Structuralists

Dicle Özdemir^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, Muğla/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7594-1054

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 06 Ocak 2019
Kabul tarihi: 13 Şubat 2019

Anahtar Kelimeler:

Para arzı
İçsel Para
Post Keynesyen
Minsky
Uyumcular
Yapısalcılar

ARTICLE INFO

Article history:

Received 24 May 2018
Received in revised 06 January 2019
Accepted 13 February 2019

Keywords:

Money supply
Endogenous Money
Post Keynesian
Minsky
Horizontalists
Structuralists

ÖZ

Para arz eğrisinin eğimi ve paranın içselliği ile likidite tercihi teorisi arasındaki bağlantı Post Keynesyenler arasında önemli bir tartışma konusudur. Gerek uyumcu Post Keynesyen yaklaşım gerekse yapısalcı Post Keynesyen yaklaşım banka kredisini para ile eş değer olarak görseler de kredi arzının tamamen ya da kısmen kredi talebi ile belirlenip belirlenmediği hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Daha da önemlisi paranın içselliği konusunda yapısalcıların “banka kredisi” ve uyumcuların “kredi parası” şeklinde farklı tanımlama durumu da söz konusudur. Bu çalışmada söz konusu Post Keynesyen teorinin iki ana kolunu oluşturan uyumcular ve yapısalcılar arasındaki paranın içselliğine istinaden ortaya çıkan görüş ayrılıklarının temeli tartışılacak ve söz konusu ayrışma, likidite tercihi ve kaldıraçlı kredileri finansal istikrarsızlıkların ana nedeni olarak gören Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezi açısından yeniden incelenecektir.

ABSTRACT

The relationship between the slope of the money supply curve, the endogeneity of the money and the liquidity preference theory leads to a significant debate among the Post Keynesians. Even though both the accommodationists and the structuralists accept bank credit as equivalent to money, they do not agree with the assumption that the credit supply is determined in whole or in part by credit demand. More importantly, with regard to the concept of endogeneity of money, there are also different explanations in the form of "bank loan" as defined by the structuralists or "loan money" made by the accommodationists. The objective of this research is to examine the disagreements between the structuralists and accommodationists, the two main branches of Post Keynesian theory, and to discuss these disagreements in terms of the Minsky's financial instability hypothesis, which sees liquidity preference and leveraged loans as the main reasons for financial instability.

1. Giriş

Para arzının belirlenme mekanizması ekonomistler tarafından uzun zamandır tartışılmakla birlikte, son yıllarda paranın içselliği sorunu ve likidite tercihleri arasındaki ilişkinin de önemi sorgulanmaya başlanmıştır. Keynes'in likidite tercihine ilişkin açıklaması tüm ekonomik kararların

temel belirsizlik koşullarında alındığı görüşüne dayanır ve bu belirsizlik para tutma arzusunun sebebidir. Serbest piyasa ekonomisinde piyasa aktörleri, tam istihdam koşullarından biri olan tam bilgiye sahip değildir ve bu nedenle, iktisadi kararların çoğu belirsizlik altında alınır ve bu kararların şekillenmesinde asıl faktör insanların “hayvansal içgüdüleri”dir. Yine Keynes, Genel Teori’de

*Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: dicleozdemir@mu.edu.tr

para arzının merkez bankalarının kontrolü altında dışsal olarak belirlendiğini varsayar. Esasen gerek Keynesyen ve gerek Monetarist yaklaşım, paranın dışsal olduğu konusunda hemfikirlerdir. Keynes'in, Genel İstihdam, Faiz ve Para Teorisi'nde para arzının merkez bankası tarafından tam olarak kontrol edildiğini açıkça kabul ettiği bilinmektedir. Bu nedenle, Keynes'in Genel Teori'deki görüşünün dikeyist (verticalist) olarak karakterize edilebileceği de ayrı bir tartışma konusudur (Carvalho, 2013). Keynes, benzer şekilde, Likidite Tercihi Teorisi'nde de belirttiği üzere, faiz oranlarının para otoritesi tarafından likidite arz ve talebini dengede tutmak amacı ile belirlendiğini öne sürer.

Post Keynesyen teori ise John Maynard Keynes fikrinin bir uzantısı olarak Keynesyen ekonomik düşünce okulunun daha güncellenmiş bir yansıması olarak kabul edilir. Modern ekonomik düşünce ve politikaya yeni bir boyut kazandıran Post Keynesyen iktisat, para arzının içselliğini, belirsizliği, işsizlik oranının azaltılmasında etkin talebin önemini ve neoklasik genel denge modellerinin reddedilmesini öncelikli olarak ele alır. (Vernengo & Rochon, 2001). Özellikle para arz eğrisinin eğimi ve paranın içselliği ile likidite tercihi teorisinin uygunluğu Post Keynesyenler arasında önemli bir tartışma konusudur. Kaldor, Moore, Lavoie gibi iktisatçıların öncülük ettiği "uyumcu (horizontalists/accommodationists)" görüş, para arzının sadece krediye dayalı olduğunu, para otoritesinin faiz oranını belirlediğini ve artan banka kredileri nedeniyle rezerv talebindeki artışın kaçınılmaz olacağını ileri sürer (Kaldor, 1970; Moore, 1988; Lavoie, 1992). Uyumcu yaklaşım, kredi para arzının faiz oranına sonsuz esnekliğini de varsayar. Bu yaklaşım 1970'lerde geliştirilmiş ve pek çok iktisatçı tarafından desteklenmiştir. Özellikle Kaldor ve Moore para arzının sadece krediye dayalı olduğunu, para otoritesinin faiz oranını belirlediğini, artan banka kredileri nedeniyle rezerv talebindeki artışı karşılamak zorunda olduklarını ve para arzındaki artışın merkez bankaları tarafından kontrol edilemeyeceğini ileri sürer (Pollin, 1991). Uyumcu Post Keynesyenlerin aksine, Minsky, Rousseau, Dow, Sawyer, Wray gibi "yapısalcı (Structuralists)" iktisatçılar para arzının, kredi talebi ve parasal otoritelerden etkilendiğini kabul etmekle birlikte para arzının, bankaların varlık ve borç yönetimine de bağlı olduğunu iddia ederler (Minsky, 1982; Rousseau, 1985; Wray, 1990; Dow, 1997; Sawyer, 2003). Bunun nedeni, merkez bankalarının artan rezerv talebini karşılayamaması durumunda türev araçlar gibi finansal yenilikler ile bu talebi karşılayabilme durumudur (Palley, 2001). Dahası, para otoritesi para talebindeki herhangi bir artışa uyum sağlamayı reddetse bile, bankalar kendi girişimleri ile bu talep artışını kısmen karşılayabilirler (Lavoie, 1986). Piyasa güçleri için gecelik faiz oranını belirlemek mümkün değildir, çünkü rezerv talebi tamamen esnek değildir; rezervlerdeki eksiklik ya da fazlalık faiz oranlarında yapılacak değişikliklerle giderilemez. Yapısalcı yaklaşım, paranın içsel olması durumunda, likidite tercihlerinin bir anlam ifade etmediğini düşünmektedir (Dow, 1997; Sawyer, 1996; Wray, 2007).

Her iki yaklaşım da paranın banka kredilerinden yaratıldığını öne sürer, ancak banka kredi arzının tamamen mi yoksa kısmen mi kredilere olan talep tarafından belirlendiğini konusunda ayrılığa düşer. Gerçekten de, Post Keynesyen teori, içsel para yaklaşımına dikkat çekse de,

iktisat teorisine getirdikleri asıl yenilik, paranın içselliğinin banka kredileri açısından analizidir. Finansal yeniliklerin yaygınlaşması ve finansal araçların çeşitlenmesi sonucu, borçlanma talebi arttığında, bankalar sahip oldukları rezerv miktarından endişe etmeden daha fazla kredi ve banka mevduatı yaratabilmektedirler. Bu, "kredi parası" kavramının, sabit kaldıraç oranına gerek duyulmadan kullanılması olarak düşünülebilir.

Kaldor ve Moore para arzının içsel olarak belirlendiğini ileri sürmelerinin yanında, faiz oranının, merkez bankası tarafından dışsal olarak belirlendiğini öne sürer. Bu görüşün aksine, Minsky, sıkı para politikasının etkin olduğu kısa dönemde finansal yeniliklerden bağımsız bir şekilde oluşan faiz oranındaki bir artışın etkisine ve yine uzun dönemde finansal yeniliklerden kaynaklanan paranın yüksek dolaşım hızına sahip olduğu saiki ile para politikasının etkisiz kalması durumuna dikkat çeker (Mollo, 1999). Bu nedenle, likidite tercihi güçlü ve faiz oranı yüksek olduğu dönemlerde, bankalar, piyasanın likidite ihtiyacını karşılayamayacak, kredi arzı düşecek ve finansal istikrarsızlık yaşanacaktır. Minsky'e göre, yapısal değişikliklerin, merkez bankası tarafından herhangi bir kısıtlama olmadığı duruma kıyasla borç verme kapasitesinde aynı orana artışa yol açma durumu vardır. Ancak uyumculara göre faiz oranı piyasa mekanizması yani ne tasarruf oranı ne de para arz ve talebi tarafından belirlenmez. Nominal faiz oranı, merkez bankası tarafından belirlendiği için dışsaldır. Diğer bir ifade ile faiz oranı, iç ve dış ekonomik koşullara göre dışsal olarak belirlenir (Lavoie, 1992; Moore, 1988). Uyumcuların aksine yapısalcılar ise kredi talebinin tam olarak karşılanması durumunun söz konusu olamayabileceği ve bu nedenle de faiz oranının içsel kaynaklı olarak değişebileceğini ifade eder (Palley, 1997).

Bu tartışmalar esasen finansal kırılma tanımında faiz oranlarının belirlenme sürecinin önemini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, gerek uyumcu Post Keynesyen yaklaşım gerekse yapısalcı Post Keynesyen yaklaşım banka kredisini para ile eş olarak görseler de banka kredisi arzının tamamen ya da kısmen kredi talebi tarafından belirlenip belirlenmediği konusunda hemfikir değildirlir. Bu çalışmada, paranın içselliğine istinaden, söz konusu Post Keynesyen teorisinin iki ana kolunu oluşturan uyumcular ve yapısalcılar arasındaki görüş ayrılıkları, likidite tercihi ve kaldıraçlı kredileri finansal krizlerin ana kaynağı olarak gören Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezi ile birlikte incelenecektir.

2. Post Keynesyen Görüşte Paranın İçselliği ve Likidite Tercihi

Likidite tercih teorisini, diğer bir ifade ile para tahsis teorisini, paranın içselliği çerçevesinde düşünülebilir. Likit varlık şeklinde tutulan para, likidite talebine her türlü cevap verebilir ve belirsizlik ortamlarında kendisinden beklenen görevi yerine getirebilir. Likidite tercihi teorisini, Post-Keynesyen teorisinin de ana görüşlerini doğrular; para arzı içseldir, para arz ve talebinin işlevleri birbirlerinden bağımsız değildir ve kısa vadeli faiz oranı dışsaldır (Rochon, 1999a).

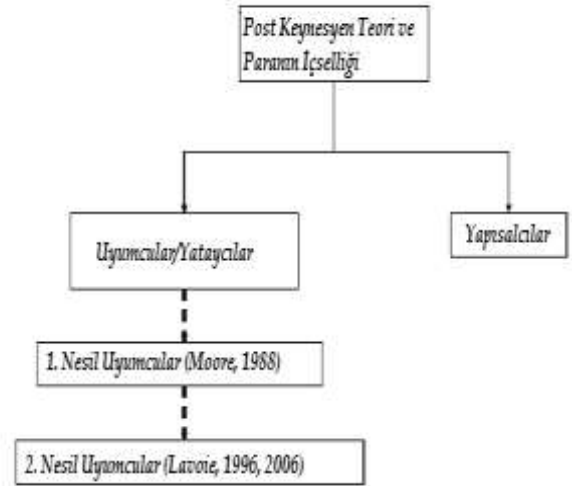
Likidite tercih teorisinde paranın talebini açıklamak için ifade edilen diğer güdüler, paranın yaratılması ve üretim

süreci hakkında hiçbir açıklama getirmeyen, Post Keynesyenler için finans güdüsü ile para talebi, tek başına para yaratmanın temeli olan kredi talebini ve firmalar ile bankalar arasındaki kredi ilişkilerini de açıklar. Örneğin Earley'nin belirttiği gibi, borçlanma ve borç verme hacmi, kredi davranışı ile belirlenen içsel davranışa bağlı temel finansal değişkendir (Earley, 1994). Esasen Post Keynesyen görüşün tüm taraftarları, paranın içselliğini kabul etseler de, Uyumcular ve Yapısalcılar arasında bazı görüş ayrılıkları söz konusudur. Uyumcu görüşün öncülerinden olan Moore, merkez bankalarının finansal sistemdeki istikrarı koruma sorumluluğunu yerine getirmek için gerektiği anda bankaların rezerv talebini karşılaması gerektiğini savunur (Moore, 1998). Buna göre, toplam rezervler, bankaların borç verme ve mevduat yaratma faaliyetlerini desteklemek için talep ettikleri rezerv miktarı ile belirlendiği için merkez bankalarının toplam rezervler üzerinde herhangi bir kontrolü söz konusu değildir, ancak merkez bankası, hedefine ulaşmak için, bir para politikası aracı olarak rezerv oranında değişime gidebilir. Bu nedendir ki, yapısalcı Post Keynesyen görüşe göre para arz eğrisi tam elastiktir. Diğer taraftan yapısalcı görüş, merkez bankalarının rezervlere ve faiz oranlarına yönelik talebi kısmen karşılayabileceğini ve bu durumun da para arzı fonksiyonunun yukarı doğru eğimli olmasına neden olduğunu savunur.

Post Keynesyen görüşün paranın içsel olarak belirlendiği savı uyarınca, faiz oranlarındaki bir değişimin kredilerin miktarı ve mevduatta bir etkisi olduğu açıktır. Ancak, kapitalist piyasa ekonomisinin gelişmesiyle birlikte, kredi parası ana para biçimine dönüştüğünden itibarı para (fiat money) olarak adlandırılan ve ödeme aracı olarak değerini yasalardan alan para turu daha az önemli hale gelmiştir ve ticari bankalar tarafından oluşturulan kredi ve diğer kredi mevduat formları bankaların rezerv yaratma sürecinde ana rolü üstlenmeye başlamıştır (Wray, 1992). Esasen Palley, Post Keynesyen teorisinin ortaya çıkışının monetarist bir tepki niteliğinde olduğu görüşündedir. 1960'li yıllarda yaygınlaşmaya başlayan bu görüşün teorik iddiaları şu şekilde sıralanabilir (Palley, 2014):

1. Para ile finanse edilmediği sürece para ve maliye politikaları etkisizdir.
2. Para arzı dışsaldır ve merkez bankaları tarafından kontrol edilir.
3. Enflasyon sadece para arzındaki büyümeden kaynaklanmaktadır.
4. Merkez bankaları ekonomik istikrarı teşvik etmek için basit bir para arzı büyüme kuralı benimsemelidir.

Sonuç itibarı ile Post Keynesyen teoriye göre paranın içselliği görüşü uyarınca parasal bileşenlerdeki bütün dalgalanmaların nedeni içseldir. Makroekonomik bozulmaların sebebinin merkez bankalarının yetersiz ya da yanlış politikalar izlemesinden kaynaklandığını öne süren Monetarist görüşün aksine Palley, piyasa aksaklıkları ve parasal bileşenler arasında olası bir korelasyonun nedensel olmadığını belirtmiştir.

Kaynak: Palley (2017)

Palley'e göre uyumcular (bkz. Moore, 1988), Keynesyen para teorisinin kalıcı bakış açılarını aşırı derecede sadeleştirme eğilimi göstererek, Post Keynesyenler arasında önemli bir ayrılık ve gereksiz kafa karışıklığına neden olmuştur. Örneğin Moore, likidite tercih teorisini, para talebinin varlığını ve faiz oranlarının içselliğini reddeder. Halbuki daha sonraki uyumcular (bkz. Lavoie, 1996, 2006) likidite tercih teorisini ve faiz oranlarının içselliğini tam olarak kabul ederek, uyumcuların ve yapısalcılarının önemli ölçüde yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur (Palley, 2017). Palley ayrıca paranın içselliği nedeni ile Monetarist yaklaşımla yürütülecek para politikalarının başarısızlıkla sonuçlanacağını da öne sürer. İş döngülerinin ve finansal istikrarsızlıkların meydana gelmesinde para arzında içsel kaynaklı dalgalanmaların önemli rolü olmasına rağmen Post Keynesyen para teorisinin dinamik sonuçları yeterince geliştirilemediğini de ifade eden Palley, Post Keynesyen para teorisinin güncel literatüre yeteri kadar katkı sağlayamamasının sebebinin de bu olduğunu savunur (Palley, 2001). Bu bağlamda içsel para teorisinin araştırılması için uyumcu ve yapısalcı yaklaşımlar ve bu teoride likidite tercihlerinin rolü üzerinde durulmasında fayda vardır.

3. Paranın İçselliği Üzerine Görüş Ayrılıkları

Kaldor (1970, 1982, 1985), Lavoie (1986) ve Moore (1988, 1989) tarafından öncülük edilen uyumcu görüşte, merkez bankası politika faizini belirler ve "son borç veren" (lender of last resort) olarak parasal sistemin likiditesinden ve istikrarından sorumludur. Bu nedenle, merkez bankası, ticari bankaların sadece kredibilitesi olan borçlulara kredi vermesi koşuluyla, gerekli miktarda merkez bankası parasını tedarik ederek kredi bankalarını ve dolayısıyla ticari bankalar ile mevduatlarını tam olarak karşılamak durumundadır. Ticari bankalar, kredi piyasasında faiz oranını belirleyerek, merkez bankasının taban faiz oranı ve daha sonra kredi riski makul düzeyde olan borçlulara bu oranda kredi sağlar. Bu yaklaşımda, likidite tercihi faiz oranlarının seviyesini değil yapısını belirler (Hein, 2009).

Diğer yandan, Post Keynesyen yapısalcılar, paranın içsel olduğu ve merkez bankasının faiz politikasını bir ekonomi politikası aracı olarak kullandığı görüşünü savunurlar.

Ancak merkez bankalarının her zaman belirli bir faiz oranında gerekli miktarda merkez bankası parasıyla artan banka kredi talebini karşılayamayacağını ileri sürerler. Bu nedendir ki ticari bankaların finansal yenilikler yolu ile rezervlerini arttırabilme olanakları söz konusudur ve para ve kredi arz eğrilerinin yukarı eğimli olmasının altında yatan esas neden de budur. Bu noktada ekonomik aktörlerin likidite tercihi, para miktarının ve faiz oranlarının belirlenmesinde önem kazanmaktadır. Ancak yapısalcı görüşün taraftarları uyumlu görüşü likidite tercihi teorisini ihmal ettikleri için eleştiriye tabi tutarlar. Söz konusu eleştirinin odak noktasını, uyumcuların, kredi parasının gereğinden fazla arz edilemeyeceği ve bu nedenle bağımsız bir para talep fonksiyonu olamayacağı varsayımı oluşturur (Goodhart, 1989; Palley, 1991; Arestis & Howells, 1996; Howells, 1997). Dow (1997), likidite tercih teorisinin Keynesyen para teorisinin temelini oluşturduğunu ve bu durumun yapısalcı Post Keynesyen görüş ile de örtüştüğünü fakat uyumlu Post Keynesyen görüş ile bu noktada ayrıştığını savunur. Dow, likidite tercih teorisinin faiz oranı üzerindeki etkisini göstermek için kredi arz fonksiyonunun talep fonksiyonundan bağımsız olması gerektiğini de belirtmektedir. Keynesyen para teorisinin esasları likidite tercihi kavramı etrafında dönmektedir ve kredi arzı talep tarafından belirlenmediği sürece, diğer bir ifade ile kredi arzı tamamen bağımsız olduğu sürece, Keynesyen para teorisi geçerliliğini korur. Likidite tercihleri, faiz oranı beklentilerine göre değişir; likidite tercihindeki artış, faiz oranlarında yukarı yönlü bir baskı yaratır ve bu da para arzının bir dereceye kadar kısıtlanması halinde, çıktı ve istihdam üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturabilir. Ancak bu durum, para arzı fonksiyonunun faiz oranına göre yukarı doğru bir eğime sahip olduğu sürece geçerlidir; para arz eğrisi yatay pozisyonuna yaklaştıkça güç kaybeder (Dow, 1997).

Piyasa aktörlerinin likidite tercihleri birçok faktör aracılığıyla para arzını etkilemektedir. İlk olarak, portföy yapılarındaki değişiklikler ve beklentiler, şirketlerin kârlılığını etkileyebilmekte ve likidite tercih seviyesi düşük olduğunda, daha fazla nakit para ve varlık için cari mevduatlar değiştirilmek istenecektir. Böyle bir durumda, firmaların yüksek verimliliği, sermaye maliyetlerini kullanmak için daha düşük para taleplerine yol açacaktır. b) Bireysel portföyün büyüklüğündeki değişiklikler ile- eğer likidite tercihleri azalır, bireyler, ipotek ve tüketici kredilerini kullanmaya daha eğilimli olacaklardır (Trifonov and Trivonova, 2012). Bununla birlikte, Moore, para arz eğrisinde, piyasalarda yenilikler ve finansal yenilikler sonucu oluşabilecek sağa doğru bir kaymanın dışsal nedeni olacağı görüşündedir. Para arz eğrisinde söz konusu olan bu pozitif eğilimin temel olarak iki sebebi vardır; bunlardan ilki belirsizlik nedeni ile bankacılık sisteminin kredi talebi, diğer ise para otoritesinin sergilediği tutumdur. Dow (1997) bu noktada belirsizliğin en az olduğu bir ortamda bankaların geleneksel araçlarla gerçekleştirdikleri yatırımların niteliksel olarak çeşitlenmesi konusunda aktif rol üstlenebileceğini belirtmiştir. Yine böyle bir ortamda para otoritesinin yaklaşımı da para arzının faiz oranına olan duyarlılığında çok önemli bir faktördür. Burada bankaların rezerv ihtiyaçlarının karşılanmasında parasal tabana ulaşılabilirlik kritik bir önem arz etmektedir. Eğer merkez bankası tarafından uyumlu bir politika izlenmesi söz konusu ise, bankalar kredi arz miktarını faiz oranlarında

fazla bir etki yaratmadan arttırabilir. Aksi takdirde bankalar portföylerindeki bono ya da varlıklardan satış yoluyla nakit elde etmek durumundadırlar.

Post Keynesyen teorisinin bütün farklı görüşlerinde bankaların kredi faiz oranını belirlemede serbest ancak kredi miktarının kontrolünde etkili olmadığı düşüncesi hakim olsa da faiz oranlarındaki değişimin ekonomiyi sermaye malları ve dayanıklı tüketim malları için aşağı doğru eğimli bir talep eğrisi boyunca hareket ettirdiği görüşü bazı Keynesyen ve heterodoks görüşlerle uyuşmamaktadır (Hansgen, 2003). Paranın ve kredinin büyüme teorilerine sokulması, parasal sistemde borç dinamiklerine önemli bir rol atfeder. Bu noktada Keynes'den esinlenen Minsky'nin finansal istikrarsızlık görüşlerine yer vermek faydalı olacaktır.

4. Minsky'nin Dinamik Teorisi

Minsky, paranın, gerçek ve beklenen fiyat seviyesinin belirleyicisi olduğu ve reel ekonomiden ayrı bir biçimde dışsal olarak belirlendiği görüşünü reddetmiştir. Minsky'ye göre paranın miktarı içseldir ve bankalar kredi arz edip ihtiyaçları olan rezervleri elde edebilirler. İş döngülerinin son aşamalarında ya da diğer bir ifade ile varlık fiyatlarında oluşan balonlaşma süreçlerinin son dönemlerinde finansal kurumların ve bankaların ödeme taahhütlerinin lehine bir faiz oranı ile karşılaşmaları gittikçe zorlaşır. Firmalar, kısa vadede ziyade, tahvil ve hisse senedi gibi uzun vadeli finansman seçeneklerini değerlendirmeye başlar. Artan borçlanma sonucu oluşan yüksek risk primi, daha fazla geri ödeme yükümlülüklerine neden olur ve döngünün sonlarına doğru artık söz konusu yükümlülüklerin yerine getirilmesi zorlaşmaya başlar. Özellikle bankalar yeni müşterilerinin kredi taleplerini karşılamaya çalıştıkça büyük ölçekli temerrüde düşme riskleri de artar ve sonuç itibarı ile likiditeye yönelik yoğun talep sonucu ekonomide ve finansal yapıda içsel kaynaklı kırılmalıklar oluşmaya başlar.

Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezinin temelini özellikle belirsizlik ortamlarında kar ya da yeni yatırımlara oranlara aşırı borçlanmanın gittikçe artması oluşturur. Bu noktada gerek Keynes gerekse Minsky depresyondan kaçışın ya da resesyondan çıkışın tek yolunun makroekonomik istikrar politikaları olduğunu savunur. Tymoigne (2006) Minsky'nin iş döngüsünü altı aşamada tanımlar. "Kriz aşaması" kaldıraçlı kredilerin kullanımının artık tükendiği, balon olarak tabir edilen sürecin ani ve hızlı bir şekilde sonlandığı ve yeniden finansman olanaklarının tamamen tükendiği dönemdir. Sonraki süreç "deflasyon" sürecidir; ekonomi aktörlerinin önceliği varlıkların ve borçların geri ödenme safhasında likiditenin hızlandırılmasıdır. "Stagnasyon" aşamasında ekonomik birimler artık daha bilinçlidir; finansal ve yatırım kararları alınırken öz kaynak ve risk faktörleri göz önünde bulundurulur. "İyileşme" döneminde artık geçmişten ders alınmıştır ve tekrar iyimserlik hakimdir. "Genişleme" safhasında yeniden kaldıraçlı kredilere yönelik başlar; yeni bir balonlaşmaya yol açacak kredi ve varlık fiyatları artışı süreci hız kazanmıştır. En nihayetinde iş döngüsünün son aşaması olan "patlama" noktasına yaklaşılar. Bu son aşama, ekonominin en yüksek istihdam seviyesinde olduğu ve kaldıraçlı kredilerden en yüksek getirinin sağlandığı dönemdir. Bununla birlikte Minsky "Can 'It' Happen

Again?" (1982) isimli çalışmasında, 1929 yılındaki borsa çöküşünün, 1933 yılında meydana gelen deflasyonist süreci tetiklediğini, ancak, 1962'deki hisse senedi fiyatlarındaki sert düşüşün benzer bir şekilde deflasyonist bir sürece yol açmadığını savunur ve buna neden olarak da federal bütçenin büyüklüğünün tampon etkisini gösterir: hükümet tarafından yapılan harcamalar ve vergi gelirlerindeki azalma, üretimde düşüşe ve likit varlıkların artmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak Minsky'e göre kapitalist ekonominin davranışsal süreci yatırımların ilerleyişine bağlıdır. Yeni yatırımların finansmanı gelecek dönemlerde elde edilecek karların yeterince yüksek olacağı beklentisi ile yapıldığı müddetçe bugünden yapılan kaldıraçlı borçlanmalarda sakınca görülmez. Yatırımlar arttıkça karlar da artacağından kredi talebindeki artışlar banka ve finansal kurumları daha riskli krediler yaratmaya itecektir. Aslında Minsky'ye göre kredi ile sağlanan finansman kaynakları kapitalist üretim sisteminin esasını temsil etmektedir. Foley (2009), bu durumu, finansal sistemde riskli krediler yaratma isteği arttıkça tüketim ve yatırım harcamalarının da bir şekilde tetikleneceğini ancak bu isteklilik konusunda en ufak bir kırılmanın, finansal sistem içinde daha büyük bir hezeyana yol açabileceğini öne sürer.

5. Finansal İstikrarsızlık Hipotezi ve Paranın İçselliği

Genel Teoride likidite tercihi konusu, gönüllü olmayan işsizlik ve etkin talep büyük önem taşımaktadır. Keynes, yatırımlardaki dalgalanmaların, toplam harcamaları etkilemek için çarpan aracılığıyla hareket eden ticaret döngüsü üzerindeki birincil etki olduğunu savunur. Uyumcu Post Keynesçiler Lavoie (1985) ve Moore (1988), Genel Teori'nin 17. Maddesinde ifade edilen likidite tercihinin, fiziki ve finansal varlıklar arasındaki kısa vadeli varlık piyasası dengesini etkilediği yönündeki görüşünü reddetmiştir. Moore, ek olarak, Keynes'in kuramının döngüsel bir argümana dayandığını, çünkü para talebi ve faiz oranların gelire birlikte değiştiğini, böylece gelir değiştiğinde faiz oranlarının da değişeceğini ve dolayısıyla daha ileri aşamalarda yatırımları etkileyecek gelir ve faiz oranlarında daha da fazla değişimler meydana gelebileceğini ileri sürmektedir. (Wray, 1992). Moore, Genel Teori'nin çarpan analizini ve "kusurlu" bulunduğu likidite tercihinin içsel bir para yaklaşımıyla değiştirmeyi tercih ederken; Lavoie, finans güdüsünün Keynesyen notasyonlarını eleştirerek, para arzının para talebini rahatlıkla karşılayabildiği bir sistemde finans güdüsü ile para talebindeki artışların faiz oranlarına baskı yapamayacağını öne sürer.

Esasen Minsky, 1980'lerde Post Keynesyenler tarafından yeniden canlandırılan "içsel para" yaklaşımını benimsemişti. Günümüzde de çoğu Post Keynesyenler, içsel para ve likidite tercihinin uyumlu olduğu düşüncesindedirler. Bununla birlikte bazı Post Keynesçiler de Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezinin para arzının içselliği argümanı ile tutarsız olduğunu ileri sürer (Wray, 2014). Bu görüşün altında yatan temel neden, Minsky'nin istikrarsızlık hipotezinin sadece modern kapitalist ekonomiye dayandığına inanmalarıdır. Söz konusu Post Keynesyen teorisyenlerine göre Minsky'nin

yaklaşımı, sabit miktarlı finansman odaklıdır (hatta bazıları tasarruf odaklı kredilendirilebilir bir fon yaklaşımını benimsiyordu) ve bu da içsel para yaklaşımına ters düşmektedir (Wray, 2014). Özetlemek gerekirse, Minsky'nin teorisi, genel bir teori olarak olmamakla birlikte kurumsal olarak spesifik şekilde benimsenmiştir. Daha az karmaşık bir karaktere sahip ekonomilerde finansal kırılmalıkların gerçekleşmesi zor görünse de bu istikrarsızlıkların yaşanmayacağı anlamına da gelmemektedir (Dimitri&Wray, 1997).

Lavoie ve Seccareccia (2001)'nin eleştirileri de tartışmaya önemli katkı sağlar niteliktedir; Minsky'nin mikroekonomik modelden makroekonomik bir modele geçişte Kalecki'nin kar denklemini doğru bir şekilde dikkate almadığını savunurlar. Yine Rochon ve Vernengo (2004), Lavoie (2001)'nin Minsky eleştirisini doğru bulmakla birlikte Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezine dair çıkarımlarının, faiz oranının büyüme oranından daha büyük olduğu durumlarda geçerli olabileceğini ileri sürer. Buna göre, Minsky, firmaların, bankaların birikmiş kazançlarının üzerinden borçlandıklarından, bankaların borç/özkaynak oranındaki artışların etkisine dikkat çekerler ve bu da eninde sonunda artan borç/özkaynak oranında kırılmalığa yol açacağını savunurlar. Aynı şekilde, bir ekonominin büyüme oranının (g), faiz oranından (ı) daha yüksek olduğu bir rejimde (g>ı), Ponzi durumu söz konusu olamaz çünkü finansal sistem firmaların başlangıç kredilerinin bankalara geri ödemelerini sağlayacak yeterli kardan daha fazlasını yaratma kapasitesine sahip olduğu kabul edilir.

6. Sonuç

Bu çalışmada Post Keynesyen para teorisindeki uyumculuk ile yapısalılık arasındaki tartışma, yine Keynesyen makrodinamikteki likidite tercihi ve Minsky'nin finansal kırılmalık hipotezleri açısından ele alınmaktadır. Post Keynesyen teorisinin savunucuları arasında parasal bileşenlerdeki dalgalanmaların sebebine istinaden paranın içselliği konusunda da önemli görüş ayrılıkları söz konusudur. İçsel para arzı varsayımı, Post Keynesyen teorisinin en önemli temel varsayımları arasında yer alırken, Minsky geleneğindeki finansal istikrarsızlık kavramının paranın içselliği ve likidite tercihi bağlamında tartışılması Post Keynesyenler için özel bir önem arz eder. Post Keynesyen teoride, bankaların önemi, kapitalist bir kurum olarak paranın yaratılması, dolaştırılması ve güvenilirliğinin sağlanması rollerinden kaynaklanır zira parasal sisteme dayanan bir ekonomide kredi talebi her zaman olacaktır ve kredi hacminden para arzına doğru bir nedensellik olduğu kabul edilir. Likidite tercihi kavramı ise özellikle Post Keynesyen iktisatçılar açısından önemlidir zira piyasa aktörleri kredibilitelerini koruduğu sürece kredi parası yaratılabilir ve para stoku da kredi talefi tarafından belirlenmiş olacağından, bu özelliği itibarı ile içsel olarak değişen para arzı durumu söz konusudur. Bununla birlikte, Post Keynesyen teorisinin iki farklı görüşü temsil eden "uyumcular" ve "yapısalcılar" arasında süren likidite tercihi teorisinden kaynaklanan farklılaşmanın iyi irdelenmesi gerekmektedir.

Uyumcular, banka kredileri faiz oranının bankacılık sektörü tarafından belirlendiğini ve dışsal olduğunu ancak zaman zaman içsel özellik gösterebildiğini fikrini öne sürerken, likidite tercihi kuramının temelinde yatan ihtiyat saiki ile

para tutma talebini reddederler. Zira, likidite tercihi teorisi, para stoğunun, arzının merkez bankasının kontrolü altında dışsal ve faiz oranının da içsel olarak belirlendiğini varsayan bir teoridir ve bu da para arzının kredi talebi tarafından belirlendiği bir sistemde kabul edilebilir değildir. Onlara göre, faiz oranı merkez bankaları tarafından rezerv miktarından bağımsız şekilde dışsal olarak belirlenir. Uyumcuların aksine yapısalcılar, sürekli olarak içsel paranın likidite tercih teorisi ile uyumlu olduğunu ve bankaların kredi verme yeteneğinin bankaların piyasada sağlayabilecekleri fonlamanın maliyeti, miktarı ve yapısı ile sınırlandırıldığı görüşündedirler. Likidite tercihi ve kredi yaratma birbiriyle etkileşime girebilir, çünkü bankaların kredi yaratma kapasiteleri borçlarını “para” olarak kabul ettirme yeteneklerine bağlıdır. Bununla birlikte, yapısalcı görüşün paranın içselliği yaklaşımı ile Minsky’nin finansal istikrarsızlık hipotezi arasında da ortak noktalar bulunmaktadır zira finansal yenilikler artan talep karşısında paranın dolaşım hızını artırarak sıkı para politikasını etkisizleştirebilecektir.

Sonuç olarak, Minsky’nin çok önceleri öngördüğü gibi finansal sistemin son 20 yıldaki gelişimi, kredi kullanımının özellikle türev araçlar vasıtası ile yaygınlaşması, teknolojik gelişmeler ve para piyasasındaki kurumsal değişimler finansal varlıklara olan talebi hızlandırmış ve piyasa aktörlerinin finansman olanaklarını ve kredi arz-talep piyasasının işleyişini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Uyumcular için bu durum kredi arzının kolaylaştığı bir dünyada paranın içselliği savını güçlendirirken, yataycılar açısından likidite tercihi savını kuvvetli hale getirmektedir. Diğer bir ifade ile, Post Keynesyen iktisatçılara göre, para arzındaki değişikliklerin asıl nedeni enflasyonist baskıdır; ancak bu baskının ne şekilde ortaya çıkabileceği konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur.

Kaynakça

- Arestis, P. and Howells, P. (1996). Theoretical Reflections on Endogenous Money: the Problem with Convenience Lending. *Cambridge Journal of Economics*, 20(5), 539-551.
- Bertocco, G. (2001). *Is Kaldor's Theory of Money Supply Endogeneity Still Relevant?* *Metroeconomica*, Volume 52, Issue 1, 95-120.
- Carvalho F. C. (2013). Keynes and the endogeneity of money. *Review of Keynesian Economics*, 1, (4), 431-446.
- Dow, S. C. (1997). Endogenous money. In: G.C. Harcourt and P.A. Riach (eds). *A Second Edition of the General Theory*. London: Routledge, 1997, 63-71.
- Earley, J.S. (1994). Joseph Schumpeter: a frustrated creditist. In G. Dymski and R. Pollin (eds), *New Perspectives in Monetary Macroeconomics: Explorations in the Tradition of Hyman P. Minsky*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Foley, D. (2009). The Anatomy of Financial and Economic Crisis. <http://blog.santafe.edu/wp-content/uploads/2009/05/anatfineconcrisesrev4.pdf>
- Goodhart, C. (1989). Has Moore become too horizontal? *Journal of Post Keynesian Economics*, 12(1), 29-34.
- Hannsgen, G. (2005). “Minsky’s acceleration channel and the role of money.” *Journal of Post Keynesian Economics* 27: 471-490.
- Hein, E. (2009). A Post-Keynesian perspective on “financialisation”. *IMK Studies 01-2009*, IMK at the Hans Boeckler Foundation, Macroeconomic Policy Institute.
- Kaldor, N. (1970). The new monetarism. *Lloyds Bank Review*, 97: 1-7
- Kaldor, N. (1982). *The Scourge of Monetarism*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaldor, N. (1985). How monetarism failed. *Challenge*, May-June, 4-13.
- Lavoie, M. (1986). Systematic Financial Fragility. *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 9, No. 2.
- Lavoie, M. (1992). *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis*. Edward Elgar, England.
- Lavoie, M. (1996). Horizontalism, structuralism, liquidity preference and principle of increasing risk. *Scottish Journal of Political Economy*, 43(3), 275-300
- Lavoie, M. (2001). The reflux mechanism in an open economy. In L.-P. Rochon and M. Vernengo (eds), *Credit, Growth and the Open Economy: Essays in the Horizontalist Tradition*. Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 215-42.
- Lavoie M. and Seccareccia M. (2001). Minsky’s financial fragility hypothesis: a missing macroeconomic link? In R. Bellofiore and P. Ferri (eds.), *Financial Fragility and Investment in the Capitalist Economy: the Economic Legacy of Hyman Minsky*, Vol. II, Cheltenham: Edward Elgar, 76-96.
- Lavoie, M. (2006). Endogenous money: Accommodationist. In P.Arestis and M.Sawyer (eds), *A Handbook of Alternative Monetary Economics*. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 17-34.
- Minsky, H. (1982). The Financial Instability Hypothesis: an interpretation of Keynes and an Alternative to Standard Theory. In *Inflation, Recession and Economic Policy*, Wheatsheaf Books Ltd., Great Britain.
- Mollo, Maria de L. R. (1999). The Endogeneity of Money: Post Keynesian and Marxian Concepts Compared. *Research in Political Economy*, 17, 3-26.
- Moore, B. J. (1988). *Horizontalists and Verticalists: The Macroeconomics of Credit Money*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Moore, B. J. (1989). On the endogeneity of money once more: Comment. *Journal of Post Keynesian Economics*, 11(3), 479-87.

- Moore, B. J. (1998). Accommodation to accommodationism: A note. *Journal of Post Keynesian Economics*, 21(1), 175-78.
- Palley, T.I. (1991). The endogenous money supply: consensus and disagreement. *Journal of Post Keynesian Economics*, vol.13, n.3.
- Palley, T.I. (1997). Endogenous Money and the Business Cycle. *Journal of Economics*, 65, no. 2 , 133–149.
- Palley, T.I. (2001). *Endogenous Money: What it is and Why it Matters*.
http://www.thomaspalley.com/docs/articles/macro_theory/endogenous_money.pdf
- Palley, T.I. (2014). Milton Friedman's economics and political economy: an old Keynesian critique. *Working Paper 134*, IMK/Macroeconomic Policy Institute, Dusseldorf, Germany, July.
- Palley, T.I. (2017). The theory of endogenous money and the LM schedule: prelude to a reconstruction of IS-LM. In *Advances in Endogenous Money Analysis*, edited by L. P. Rochon and S. Rossi. Cheltenham: Edward Elgar, 88–110
- Papadimitriou, D. B. & Wray, L. R. (1997). The Economic Contributions of Hyman Minsky: Varieties of Capitalism and Institutional Reform. *Economics Working Paper Archive wp_217*, Levy Economics Institute.
- Pollin, R. (1991). Two Theories of Money Supply Endogeneity: some empirical evidence. *Journal of Post Keynesian Economics*, vol.13, n. 3.
- Rochon, L. P. (1999a). The Creation and Circulation of Endogenous Money: A Circuit Dynamique Approach. *Journal of Economic Issues*, vol. XXXIII, no.1, March
- Rochon, L. P. (1999b). *Credit, money, and production: an alternative post-Keynesian approach*. Edward Elgar publishing.
- Rochon, L. P. & Vernengo, M. (2004). Interest Rates, Effective Demand, and Financial Fragility: Edward Nell and The Trieste Tradition. In *Growth, Distribution and Effective Demand: Alternatives to Economic Orthodoxy* (Essays in honor of Edward J. Nell, edited by G. Argyrous, M. Forstater, and G. Mongiovi, M. E. Sharpe Inc.
- Rousseas, S. (1985). A mark-up theory of bank loan rates. *Journal of Post Keynesian Economics*, 8, 153-144.
- Sawyer, M. C. (1996). Money, finance and interest rates. In: *Keynes, Money and the Open Economy: essays in honor of Paul Davidson*. Cheltenham: Edward Elgar, 1996
- Sawyer, M. (2003). Employer of Last Resort: Could it deliver full employment and price stability. *Journal of Economic Issues*, 37(4), 881-907.
- Trifonov, T. & Trifonova, V. (2012). Endogenous Money and Central Bank's Control on the Short-Term Interest Rates, DOI: 10.7763/IPEDR. 2012. V54. 18
- Tymoigne, E. (2006). The Minskyan System, Part II: Dynamics of the Minskyan Analysis and the Financial Fragility Hypothesis. *The Levy Economics Institute Working Paper Collection*, Working Paper No. 453
- Wray, L. R. (1990). *Money and Credit in Capitalist Economies: The Endogenous Money Approach*, Edward Elgar, Aldershot.
- Wray, R. (1992). Alternative Approaches to Money and Interest Rate. *Journal of Economic Issues*, vol. xxvi, no.4
- Wray, R. (2007). Endogenous Money: Structuralist and Horizontalist. *Working Paper No. 512*, The Levy Economics Institute and University of Missouri–Kansas City.
- Wray, L. Randall (2014). *From the state theory of money to modern money theory: An alternative to economic orthodoxy*. Working Paper, Levy Economics Institute, No. 792

Araştırma Makalesi • Research Article

Bir Melodramla Tarih Yazmak Mümkün Mü?

Is It Possible to Write History with a Melodrama?

Nilay Ulusoy^{a*}

^a Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, 34488, İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0002-2176-7003

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Aralık 2018

Düzeltilme tarihi: 05 Ocak 2019

Kabul tarihi: 14 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Tarih Yazımı ve Sinema,

Alevilik,

Melodram

ÖZ

Hayden White “Tarihyazımı ve Historiophoty” makalesinde tarihsel filmlerin tarihi olayları aktarabilecek güçlü bir araç olduğunu söyler. Robert A. Rosenstone da White’ın görüşünden yola çıkarak tarihsel dünyanın yaratımında görüntünün ve sesin gücünün, tarihinin tkandığı noktada tarihi anlatmada yeni bir fırsat olduğunu söyler. Ancak sinema ile tarih yazımının olanakları ve sınırları da ayrı bir tartışma konusudur. Tarihi filmlerde tarihi belgelere ne kadar başvurulması gerektiği kadar kullanılan dil ve filmin türü de önem kazanmaktadır. Çalışmada Alevi bir kız ile Sünni bir oğlanın melodramatik aşk hikâyesini anlatının merkezine alarak 1980 Mayıs- Temmuz aylarında gerçekleşen Çorum Olayları’ndan 12 Eylül Darbesi’ne kadar uzanan yaklaşık dört aylık bir süreci aktaran 2010 yapımı “Saklı Hayatlar”ın, türsel özellikleri, teması, anlatı yapısı, karakter oluşumu gibi özellikleri ele tarihyazımı yapması irdelenecektir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 15 December 2018

Received in revised form: 05 January 2019

Accepted: 14 January 2019

Keywords:

Cinema and Historiography,

Alevis,

Melodrama

ABSTRACT

Hayden White in his article “Historywriting and Historiophoty” underlines that films are capable of reflecting historical incidents. In the same way, Robert A. Rosenstone underlines the fact that the possibilities of sound and image provide the basis for a representation of historical facts when the historian feels limited within words. It should be kept in mind that, possibilities and limitations of both cinema and history writing are another topic of debate. In historical film, the filmic language and genre conventions are as critical as the narrative’s relevance to historical documents and facts. In this study, the film “Hidden Lives” which narrate a bitter love story of an Alevi girl and Sunni boy, is also elaborate the period of four months in between Çorum Incidents and 12 September Military coup; will consider through its theme, narration, characterisation with several features of melodramatic modality.

1. Giriş: Tarih Sinemacının Yazdığı Mıdır?

Popüler tarihyazımının aslında çok satan romanlar, popüler televizyon dizileri ya da uzun metraj filmler gibi kurmaca anlatı teknikleri yoluyla tarihsel olayları temsil etme pratiği olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle tarihsel hikâyelerin içerdikleri görsel zenginlik; kahraman, çatışma gibi klasik dramaturjinin ve öyküleme sürecinin en temel öğelerinin tarihte neredeyse hazır malzeme olarak bulunması, sinema için tarihi başvuru bir kaynak durumuna sokmuştur (Erkılıç, 2014, s. 18). Robert A. Rosenstone (1988) film üzerinden tarih anlatısının tür ve dil ile şekillendiğini; tarihsel dünyanın doğasını yönetmenin hikâyeyi hissedişini doğrultusunda seçtiği türler tarafından anlatıya sunulduğunu belirtir (s. 1180). 2010 yapımı “Saklı Hayatlar”ın hikâyesi,

Linda Williams’ın (1998) deyimiyle; popüler sinemanın bir ögesi olan ve anlatısı bolca acı ve aksiyon içeren bir kip olan melodramatik anlatı ile şekillenmiştir (s.51). Film yönetmen Ahmet Haluk Ünal’ın deyişiyle Alevilerin saklı hayatlarını anlatan (A.H. Ünal, kişisel görüşme, Ocak 12, 2013); Türkiye Sineması’nda Alevi-Sünni mezhep ayrımını açık bir şekilde konu eden çok az sayıdaki filminden biri olarak, Çorum Olayları ’ndan başlayarak 12 Eylül Darbesine varan yaklaşık üç aylık bir dönemi ele almaktadır. “Saklı Hayatlar” biri Alevi, diğeri Sünni ailelerden gelen iki gencin imkânsız aşk öyküsünü yukarıda bahsedilen tarihsel dönemde gerçekleşen olaylar eşliğinde işlemiştir. Makalede, film genelde melodram türü özelde ise Türk Sinemasında melodram kipinin özellikleri üzerinden analiz edilmeye çalışılacaktır. Böylece bir melodram filminin tarihteki belli

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: nilay.ulusoy@comm.bau.edu.tr

bir dönemi ele alışı; ana akım filmlerle tarihyazımı kıstasları üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. Geçmişin Temsili Tarihin Özeti

Tarihi metinleri edebiyat kuramları üzerinden okumayı öneren Hayden White, “Geçmişe erişimimiz yalnızca metinler aracılığıyla mümkündür, geçmiş geçmiştir ve tamamen erişilmesi mümkün değildir. Tarihi metinler sadece tarihçilerin yaptığı okumalarla; birçok metne, belgeye dayanarak geçmişe dair ortaya koydukları bilgilerdir yani tarihyazımı aslında anlatıcı olarak tarihçinin bakış açısının bir dışavurumudur” der. Yine White’a göre, bu metinler sözel kurgulardır ve tarihsel dönemin farz edilen somutluk ve erişilebilirliği, aynı edebiyatçının üzerinde çalıştığı metinlerin bağlamının kendisi gibi, bu bağlamı çalışan tarihçinin de kurgu yeteneğinin ürünüdürler (akt. Uysal, 2011, s. 9). White (1988) “tarihin ve tarihsel olaylara ait düşüncelerimizin görsellik ve film söylemi ile temsil edilmesi” olarak açıkladığı “historiophoty” kavramını ortaya koyarken; filmi tarih yazımında bir araç olarak tanımlar. White için görüntü ve sesin alfabeti ile öykü anlatma aracı olan filmler de diğer tüm tarih yazan araçlar gibi bir anlatı olarak içinde yaratıcısının yorumunu barındırırlar (s. 1193). H.G. Walsh (1977) da tarihi olayların çoğu zaman esnek ve tartışmalı oldukları için ancak bir anlatının katkısı ile anlam kazandıklarını söyler. Geçmişe ait gerçeklikler böylece üretildikleri toplumun bu gerçeklikleri ürettiği süre içerisinde etkili olurlar (s. 55). Rosenstone (2006) da bu düşünürlerle aynı görüşü paylaşır ancak bir bilim dalı olarak tarihin; edebiyat ve sinemaya inat her şeyi tüm objektifliği ile vermek iddiasından vazgeçmediğini söyler. Oysa tarihin dili; kurmaca barındırdığı için diğer tüm anlatıların dili gibi muğlaktır. Öncü çalışması “Tarih Nedir?”de Edward Hallett Carr (1990) “tarihsel vakaların” bir büyükelçinin mektubu ya da imzaladığı bir belge gibi somut bilgiler olduğunu ancak bu bilgiye bir anlam yüklemek için onun bir “anlatı ile sarmalanması” gerektiğini söyler. Ancak Carr sözlerine tarihsel vakaların, geçmişe dair hikâyelerle “sarmalandığında” artık bilimsel tarafsızlıklarını kaybedeceklerini de ekler (s. 16). Rosenstone ise sinemanın bu bilimsel tarafsızlık konusundaki kısıtlamalara karşı hassasiyet barındırdığını ve tarihsel olayları daha iyi kaydedebilmek için önemli soruları daha korkusuzca sorabildiğini belirtir. Geçmiş e te kemiğe büründüren sinemacının aynı tarihçi gibi günümüzde de var olan problemlerin geçmişte nasıl problem haline geldiklerini incelemek amacıyla olduğunu belirten Rosenstone; filmin tarihle rekabet etmesi için mutlaka geçmiş tarih yazımından farklı, yeni bir biçimde anlatması gerektiğini söyler. Kısaca filmin kendi estetiğini kullanarak izleyiciyi zaten bildiğini düşündüğü şeyler konusunda yeniden düşünmeye ikna etmesi gerektiğini belirtir (s. 115-118).

Geçmiş unutturmamak ve yeniden üstünde düşündürmek için tarihçinin bilimsel olarak derlediği ve teyit ettiği bilgileri kamusal alanda tartışmaya sunmak gerekir. Ortak bellek ve

teknolojinin birbiriyle yakından ilgili olduğu düşünüldüğünde, kameranın 20. Yüzyılda tarihi materyali topluma ulaştırmada ve saklamada önemli bir yeri olduğunu söylemek gerekir. Kısaca sinema unutkanlığın riskleri doğrultusunda çalışan bir sanattır (Kurasawa, 2004, s. 29). Sinema güçlü bir kitle iletişim aracı olarak bu tartışmayı açabilecek, geçmişte muhtemel olmuş olanın kurgusunu yapabilecek güçtedir. Raack (1983) filmi, geçmişin canlılığını yeniden yaratılabilir kapasitesi sayesinde tarihyazımını en üst seviyede gerçekleştirebilecek araç olarak tanımlar (s. 416). Ancak Erkılıç’a (2014) göre, geçmişin yeniden yaratılmasında sinemacının önemli bir unsura dikkat etmesi gerekir. Sinemacı geçmişte tekrar kurgularken tarihi olaylara bu günün penceresinden bakmamalıdır. Sinema diliyle geçmiş yeniden yaratılırken durumlar, olaylar ve karakterler kendi zaman dilimleri göz önüne alınarak değerlendirilmelidir (ss. 15,16).

Bunun sonucu olarak sinemadan geçmişin birebir aynısını üretmesi beklenemez. Film, yazı dilinden de farklı olarak tarihi evrim, aşk, imkânsızlık gibi genel ifadeler üzerinden tanımlanamaz. Bunun yerine görüntüler aracılığı ile özetleme ve sentezleme yoluna gider. Filmler geçmişin anlamını, görüntülü tasvirlerle dayanarak sembolleştirir (Ersoy, 2016). “Saklı Hayatlar” 12 Eylül Darbesinden önceki üç aylık süreci Rosenstone’un (2018) tarihsel filmi ayrıştırdığı 3 temel kategoriden “drama olarak tarih anlatısı”¹ çerçevesinde işlemektedir (s. 164-177). Daha sonra bu kategoriyi “ana akım drama” olarak adlandırmıştır. Ana akım sinemasının başı ortası sonu belli olan belirli olaylar dizisini, belli karakterler aracılığıyla anlattığı hikâyeleri barındıran “drama olarak tarih anlatısı” filmlerinde genellikle öykünün ilk başında sıradan birer insan olarak tarif edilen bazen tarihte gerçekten yaşamış bazen de anlatıcı tarafından kurgulanmış karakterler daha sonra karşılaştıkları zorluklara göğüs gererek birer kahramana dönüşürler. Bu filmlerdeki karakterler genellikle tanıdık ama hikâyeye geliştikçe; sorunlar gün yüzüne çıktıkça sertleşen, inatçı bir hale gelen karakterlerdir. Bu dönüşümleri hikâyedeki değişimi yaratacak çatışmalar için imkân sağlar. Bu kahramanların kişisel problemleri tarihsel çatışmaların içinde, sanki tarihsel problemlerin bir parçasıymışçasına verilir. Bu yolla söz konusu filmler, izleyicinin kafasında herhangi bir şüphe uyandırmadan geçmişe dair kesin bir neden sonuç ilişkisi verirler (Rosenstone, 2001, s. 53-56).

Hayden White (1985) da öykülendirme ile tarihyazımının; olgulara dayanan bilgileri belli bir kurgu içerisinde anlatma eğiliminde olduğunu söyler. Bu kurgulama edebi pek çok tekniği içinde barındırır (s. 82). Film yarattığı karakterler ile geçmişle bu gün arasında bir bağ kuran bir anlatı olarak bize geçmişe dair bir tahmin sunar. Lubomir Doležel, bizim gerçek dünyamızın diğer olanaklı dünyalarla çevrelendiğini ve kurmaca dünyaların fiili dünyamızın “olanaklı dünyaları” olduğunu söyler. Çünkü bu kurmaca olanaklı dünyalar gerçekleşmemiş, fiiliyata geçmemiş olanaklı kişiler, durumlar, olaylardan oluşurlar. Kurmaca dünyalar gerçek

¹ Rosenstone’un (2018) belirlediği diğer iki kategori ise “belge olarak tarih” ve “deney olarak tarih”tir. Yazar söz konusu çalışmasında, “dram olarak tarih anlatısını” sinema filmleri öyküler anlatmaya başladığı zamandan beri üretilmekte olan” tüm filmleri tanımlamak üzere kullanmıştır. Belgelebilir kişilere veya olaylara dayanan filmlerin yanı sıra; merkezi tema ve karakterleri kurgusal olarak, tarihsel dekorları ve öyküsü özgün bir hikâyeyi

barındıran filmler de “dram olarak tarih anlatısı” yapan filmlerin kapsamı içerisindedir (s.164). “Saklı Hayatlar” bu ikinci kategoride yer alan bir film olarak özgün hikâyesini 1980 yılına uyarlamış, Alevi Sünni çatışmasına odaklanan imkânsız aşk ilişkisini; acıklı, kestirmeci, çapraşık olaylarla dolu, sonuçta ahlak dersi veren melodramatik kipte bir hikâyeye olarak tanımlamıştır (Arslan, 2005, s. 16).

dünyaların taklidi değildir, gerçek dünya ile ilişki kuran olası dünyalardır. Tarihyazımında hiç yaşamadığı ya da tarihsel olaya dâhil olmadığı ispatlanan bir isim, tarihsel dünyanın dışına çıkarılır. Kurmaca dünyada ise bu türden sınırlamalar olmadığı gibi tarihsel kurmaca şahsiyetler hikâyeye eklenebilir ya da hikâyeler bu şekilde tarihi yorumlayanın ki sinema söz konusu olduğunda bu yönetmen ve senaristtir, tarihsel olaya dair kurduğu gerçekliğe destek verecek hikâye ve atmosferin kurulmasına olanak sağlar (akt. Uysal, 2011, s.14). “Saklı Hayatlar”; 12 Eylül Darbesinin hemen öncesindeki çatışma ortamını, toplumun ayrışmasını, anlatsal hareketi zıtlıklar üzerinden veren melodram türünü kullanarak mutlak sona varan ve tamamı kurmaca karakterlerden oluşan bir hikâye üzerinden şekillendirir. Türkiye’de süregelen en temel mezhepsel ayrışmayı, bu ayrışmanın nedeniyle art arda yaşanan şiddet olaylarının en çok ön plana çıktığı tarihi dönemde, imkânsız bir aşk ilişkisi üzerinden sembolleştirir ve 1980 yılının mayıs ile eylül ayları arasında geçen sürece dair bir tahminde bulunur.

Ancak Doležel, Hayden White’ın tarihyazımı ve kurmaca yaratımını eşitleyen bakışını tam anlamıyla kabul etmez ve bir “hakikat değeri” kavramından söz eder. Tarihi metinlerin hakikat değerini gözeterek” gerçek dünyanın geçmişinin modelini” yarattığını belirtir. Oysa kurmaca metinler hakikat değerini tarihsel metinler kadar gözetmezler. Hakikate benzeyen olası dünyalar yaratırlar (a.g.e. s.15). Rosenstone (1992) anaakım filmlerde hikâyenin giriş, gelişme ve sonuç şeklinde ilerleyen kapalı yapılar olmasının tarihi olayları farklı boyutları ile anlatmayı imkânsız kıldığını kabul eder. Ancak bunun bu popüler filmlerin tarihyazımındaki becerilerini azaltmadığını, yazılı tarih geleneğinden uzaklaşılsa dahi tarihsel kesinliği yine de aynı şekilde sağlayabildiklerini belirtir (ss. 507-509). Thompson and Bordwell (2008)e göre anlatı sinemasındaki duygusal deneyim hikâyenin inandırıcılığı artırır (s.69). Atalay’a (2018) göre de tarihteki acıları anlatan melodram filmleri görüntünün gücü yardımıyla izleyiciye tarihsel gerçeklikler yerine geçmişin yönetimde yarattığı hissiyatı anlatır ve bu şekilde bir öznelik yaratır, böylece izleyiciyi tarihin şahidi mertebesine çıkarırlar (s.40). “Saklı Hayatlar”da yukarıda bahsedildiği şekilde; imkansız aşkı temel alan popüler Yeşilçam anlatısını yine 12 Eylül öncesindeki siyasi karışıklık dönemine ve Alevi ve Sünni mezhep çatışmasına kurmaca bir evrende bağlayarak, izleyiciyi romantik ve masum bir nostaljik evrene yönlendirir.

3. Alevilerin Dramı Sünnilerin Trajedisi Hepimizin Melodramı

Linda Williams (1998), melodramın içerdiği pathos ve aksiyon ile seyircinin ilgisini çektiğini; onların motivasyonlarını manipüle etme kabiliyetine sahip olduğunu söyler. Melodramlar izleyiciye yoğun duygular deneyimleme imkânı verirler (s.51-52). Bu sebeple Christine Gledhill (1987) melodramları bir çeşit “duyarlılık” kipi olarak tanımlar (s. 5). Akbulut’a (2011) göre melodramın metinlerarası niteliği, onu eklektik, melez, hayalet bir tür, estetik bir rejik, bir imgelem tarzı olarak tanımlamaya

götürür. Akbulut’un Vasudevan’dan aktardığı şekilde bu imgelem tarzı, her kültürde belli noktalarda yerel ile birleşir ve işler. Batılı bir form olan melodram, yerel olan ile harmanlanır ve o kültüre ait melodram kipini yerelleştirir (s.12). Yeşilçam Sinemasının ise kendine özgü kalıpları, kuralları vardır. Yeşilçam melodramları masalsi formları ile abartıya açıktırlar ve bu sayede popüler kültürdeki herkesin aşına olduğu masallara ve Türk edebiyatındaki sözlü âşık hikâyelerine bağlanırlar. Berna Moran bir çeşit romans niteliği taşıyan bu âşık hikâyelerinin; temel olarak kalıplaşmış, ortak bir olay örgüsü etrafında geliştiklerini ifade eder. Buna göre; genç kız ve genç erkek arasındaki aşk hikâyesinin doğuşu, genç âşıkların kötü karakterlerin yaptıkları yüzünden ayrı düşmeleri, birbirlerine tekrar kavuşabilmeleri için verdikleri mücadele, hikâyenin kötü son yani ölüm veya mutlu son yani evlilikle sona ermesi süreci söz konusu âşık hikâyelerinin ortak anlatı noktalarıdır. Melodramların merkezinde bulunan ve olmazsa olmaz diyebileceğimiz esas oğlan, esas kız ve kötü adamdan oluşan üçlü yapı, bu anlamda geçmişten gelen bir anlatı geleneğini takip eder (Arslan, 2005, s. 52).

“Saklı Hayatlar”da melodramların kalıplaşmış öykü modellerine çok benzer bir şekilde aşk; hayatın merkezindeymişçesine verilir ve hikâye kalıplaşmış iyi-kötü, varıl-yoksul gibi ikilikler üzerinden ayrılan ilişki ağları ile aktarılır². Bu filmler; kötü bir karakterin tamamen iyi, masum karakterleri; bu karakterlerin arasında yaşanacak masum aşkları, nefret, entrika ve kin nedeniyle kurban etme hikâyelerini anlatır (Singer, 2001, s. 39). Rosenstone’un (2018) da belirttiği gibi “drama türünde tarihi filmler” tarihin bireylerin hikâyesi olduğunun altını çizer (s. 167). “Saklı Hayatlar”da anlatı iyiler ve kötülerin arasında geçen temel bir aşk anlatısı biçiminde görülür. İyi ve kötü arasındaki çatışma birbirini seven iyilerin ayrılığı ve birleşmesi ekseninde yaşanır. Bu heteroseksüel arzu ile tüm melodram anlatılarında itici gücü aşk olur. İyi karakterler saflıkları, dürüstlükleri ile aşkı hak ettiklerini izleyiciye yansıtırlar. Anlatının eksenindeki karakterler mutlaka iyidir (Akbulut, 2011, s. 16). Nilgün Abisel (1994) de yerli filmlerin olay örgüsünü dört ana başlıkta inceler. Önce genç kız ve erkek karşılaşır ve ilk bakışta âşık olurlar (s. 92). Filmde Nergis (Ceren Hindistan) gecekondular mahallelerinde halka sağlık hizmeti sunan bir tıp öğrencisi, Murat (Yusuf Akgün) ise sol görüşlü bir derneğe bağlı olarak 12 Eylül’ün hemen öncesindeki siyasi mücadeleyi fotoğraf ile belgelemeye çalışan, bunun yanı sıra yasa dışı yollardan çocuk işçi çalıştıran işletmelerle mücadele eden bir genç olarak iyileri temsil etmektedirler. Nergis’in ailesi Murat’ların kiracısı olarak eve taşınınca iki genç karşılaşır ve âşık olurlar. İyilerin yani Murat ve Nergis’in bir araya gelmesini engelleyen kötüler tek bir kimlikte verilir: Filmin ilk sahnesinde gecekondularda gönüllü olarak çalışan Nergis ve arkadaşlarını kaba bir şekilde kovan ve film süresince her fırsatta bir engel ve tehlike olarak karşımızda beliren polisler. Öte yandan ana hikâyeyi oluşturan aşk ilişkisini bozmaya çalışan diğer kötü ise Murat’ın emekli bir polis olan babası Tevfik (Ahmet Mümtaz Taylan) olur. Böylece

² Sinemasal tarihin ne olduğunu tanımlayan türsel özellikleri ortaya koymaya çalışan Robert Brent Toplin, bu filmlerin aşk ilişkilerini tarihsel olayların merkezinde olmadan, hikâyelerin içine yerleştirdiğini söyler (akt. Erkiş, 2014, s. 51). “Saklı Hayatlar”da ise aşk ilişkisi merkezdedir, tarihi olaylar gerçekleşirken hikâyenin

ana teması olan iki gencin arasındaki aşk ilişkisinin evreleri izleyici tarafından takip edilir. Aşkın hikâyesinin merkezine alınması da melodram kipinin yukarıda bahsedilen özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Abisel'in ikinci kategorisi de gerçekleşir ve sevgililer entrika ya da sosyo ekonomik koşullardan değil ama mezhepsel farklılıklar yüzünden ayrı düşerler (a.g.e.). Yeşilçam melodramlarında karakterlerin iyi ya da kötü olmaları davranış ve tutumları kadar görüntülerinden de anlaşılır. "Saklı Hayatlar"da polis üniforması bir "tehlike sinyali" gibi izleyene sunulur. Polislerin Nergis ve arkadaşlarını zorla durdurmalarının hemen ertesinde, Murat'ın aile evi gösterilir. Tefvik ve babaanne Emine (Zerrin Sümer) Çorum olayları ile ilgili radyo haberini dinlemektedirler. Kamera duvardaki resimlere yönelir. Ölmüş dedenin resminin hemen solunda kamera sabitlenir, çünkü burada artık dünyada olmayan anne ile polis üniformalı Tefvik'in yan yana oturdukları bir aile resmi durmaktadır. Böylece Tefvik'in de hikâyenin üzerine oturduğu aşk ilişkisini bozacak, örseleyecek bir karakter olduğu görülür.

Yönetmen A. Haluk Ünal filmin merkezinde önyargı kavramının durduğunu, önyargıların insanları nasıl felakete sürükleyeceğini anlatmak istediklerini söyler. Bu açıdan bakıldığında Tefvik aslında kötü bir baba değildir, sadece Aleviliğe karşı önyargılıdır. Sokakta, mahallede, iş yerinde iyi birer insan olarak bilinen fakat toplumda bazı hassas konular devreye girdiğinde; ötekini düşman olarak görebilen bir kişidir Tefvik (A.H. Ünal, kişisel görüşme, Ocak 12, 2013). Bu nedenle ilk başta iyi bir insan olarak tanıdığımız Tefvik, filmin ilerleyen sahnelerinde değişir ve toplumda var olan önyargıları taşıyan bir karakter haline döner. Hikâyede problemler çıktıkça daha inatçı olan Tefvik, ilişkide bulunduğu diğer karakterleri de kendi karakter gelişimi doğrultusunda dönüştürür. Öncelikle oğlunu üniversiteden mezun olduğu gibi bir devlet memuriyetine ya da en azından bir fotoğrafçı dükkânı açarak işe başlatma çabası ile bunlar için tanıdıklarını araya sokması ki Murat'ın tutku ile bağlı olduğu fotoğraf sanatını da para kazanılmayacak bir meslek olarak görmektedir; Murat'ın politik görüşlerinden hoşlanmaması ve sürekli oğlunu bu alanda tenkit etmesi hatta zamanla zor kullanması, Alevi olduğunu öğrendiği andan itibaren oğlunun Nergis ile ilişkisine karşı çıkması, Nergis'in ailesini evden kovması, yaptığını savunmak için Çorum Olayları ve Alevilikle ilgili olarak toplumda var olan tüm önyargıları bir çırpıda dile getirmesi ve iki sevgiliyi ayırmak için tanıdığı sağ görüşlü gençlere Nergis'i kaçırtmayı planlaması; polisin yanı sıra Tefvik'in bu aşk hikâyesindeki diğer bir kötü olarak karşımıza çıkmasını doğurur. Ancak önyargı sadece Tefvik ya da babaanne Emine'de değildir. Zeynep kızı Nergis'i Murat ile yol ağzında öpüşürken gördüğünde olduğu yere yığılır, bu iki sevgilinin ayrılacağına dair ilk işaretler; ikisi de ayrı yollara giderler. Zeynep önce "Faşizme karşı omuz omuza" yazılı duvarın önünde düşünür, ağlar; daha sonra eve döndüğünde Nergis'i hırpalar ve ona "Bize yapılanlar hiç mi umurunda değil? Biraz canın yanaydı o Yezid'in oğluyla oynasır mıydın?" diyerek ilişkiyi bitirmesi için adeta emir verir. Aslında "Saklı Hayatlar"da Yeşilçam melodramlarında zengin fakir ikiliği üzerine yerleştirilen hikâyenin dönüşmüş bir şeklini görürüz. Bu farklılık iki sevgilinin bir araya

gelmesini imkânsız hale getirir. Filmde bu ayırım mezhepsel farklılığa dönüştürülmüştür. İstanbullu ve iki katlı apartmanın üst katında oturan ev sahibi Sünni Murat ile taşradan İstanbul'a yeni göçmüş ve alt kata yerleşmiş Alevi Nergis'in aşkı; popüler melodramlarda olağanüstü yollardan sınıf atlayarak sevdiğine kavuşan karakterlerin aşkından çok daha imkânsız olarak verilmektedir. Böylece Abisel'in (1994) sevgililerin çeşitli zorlu ilişkilere sürüklenerek birbirlerinden ayrı kalması kalıbı da filmde gerçekleşir (s. 92). Uzlaşmacı ve mutlu sonla biten melodramlardan farklı olarak yönetmen Haluk Ünal, Alevi Sünni ayırımının, önyargıların kaynaklık ettiği ruh halinin günümüzde de devam ettiğinin altını çizmek için "aynı binayı paylaşıp, aynı eve çıkamayan" iki karakterin hikâyesini anlatmak istediğini belirtmiştir (A. H. Ünal, kişisel görüşme, Ocak 12, 2013).

Pek çok popüler anlatıda olduğu gibi melodramlarda başlangıçta bir denge unsuru vardır. Bu denge bozulur ve sonunda yeniden ama farklı bir şekilde tekrardan kurulur (Abisel vd., 2005, s.24). Çorum'dan kaçarak İstanbul'a gelen, korkudan Amasya'dan geldiklerini söyleyerek bir Sünni mahallesine yerleşen ve kendilerini saklayan Nergis'in ailesi; Murat'ın ailesi için hem iyi bir komşu olmuştur ve hem de Tefvik'in emekli maaşına katkı olacak ek gelir kaynağıdır. Tüm gün evde sıkılan babaanne için küçük kız kardeş Gülcan (Irmak Öztürk) bir can yoldaşı olmuştur. Melodramlarda daima kutsanan, her ne pahasına olursa olsun korunan aile "Saklı Hayatlar"da aslında eksiktir. Almanya'da çalışan baba evde yoktur, filmin ilk sahnelerinde babanın duvardaki resminin aynadaki aksini görürüz ama anne Zeynep (Laçın Ceylan) canla başla babanın yokluğunu hissettirmemek için çabalamaktadır, bu uğurda Çorum'da yaşadıklarını İstanbul'da okuyan kızına açıkça anlatmaz. Yeşilçam filmlerindeki annelerin bir benzeri olan Zeynep güçlü, dayanıklı, kararlı ve sadıktır (Abisel, 1994, s. 81). Filmin açılış sahnesinde Nergis'ten gizli olarak sırtındaki aynadan morlukları kontrol ederken görürüz, Nergis odaya geldiğinde toparlanır ve konuyu değiştirir. Onun etkilenmesinden, korkmasından ya da sinirlenip yanlış bir hareket yapmasından korkmaktadır, ne de olsa "kadın başlarına yaşamaktadırlar". Melodramlardaki ana kadın karakterlerin "kaçınılmaz bir özveri figürü" oldukları ve bunun da geleneksel rol modellerini pekiştirici bir platform olduğu ileri sürülür. Karşıtlıklar, eksiklikler kadar kadınların fedakârlıkları da dramatik özelliklerin yaslandığı bir alandır melodramlarda³ (Kırel, 2005, s. 275). Melodramatik anlatımlarda erkeksiz olmak bir eksiklik olarak belirtilir. Hatta bu eksikli "çile çekmek" şeklinde ifade edilir (Akbulut, 2011, s. 16). Nergis'in ailesindeki eksiklik Murat'ın Nergis'in sevgilisi olarak; Tefvik'in ise ilk başlardaki babacan, düşünceli erkek karakter olarak karşımıza çıkması ile geçici olarak giderilir, bu dengeye Zeynep'in fedakâr ve güçlü anne karakteri de eklenir. Murat'ın da annesi yıllar önce ölmüştür. Babaanne Emine aile içerisinde annenin yokluğunu hissettirmeyen sağduyunun, şefkatin sembolü olarak durmaktadır, Yeşilçam filmlerinde sık rastlanan dindar, doğru yolu bilen

³ Linda Williams (2000) melodramlarda filmin kadın karakterlerinin ataerkil düzende onlara atfedilen anne, eş, terk edilmiş aşık karakterleri içerisinde daima pasif olarak konumlandırıldığını belirtir. Bu pasif konumlandırma zaman zaman kadın karakterlerin ağlamak, acı çekmek şeklinde "aşırı duygular" içerisinde gösterilmesi ile daha yoğun bir hal alır (s. 219). Yukarıda da belirtildiği üzere erkeğin eksikliği ile çile çeken kadınlar nesneye

giden yolu, yani evlilikle ödüllendirilmeyi beklerler. Nergis tıp okuyan genç bir kadın olarak pasif kalmayı ret eden, çile çekmek yerine çabalama, ayakta durmayı deneyen, annesi ve Tefvik gibi otorite figürlerinin zorlamalarına itiraz eden bir karakter olarak filmin girişinde resmedilse de; filmin sonunda sevgilisi kollarında öldüğünde sokağın ortasında çaresizce oturup "çığlık çığlığa" ağlamaktan ve acı çekmekten kurtulamaz.

ninelerdendir. Tevfik Murat'ı işe girmesi için zorladığında karşı çıkar. Nergis'in ailesinin Alevi olduğu öğrenildiğinde mahallelinin evlerine saldırmasını engeller. "Saklı Hayatlar"da Tevfik genellikle Yeşilçam melodramlarında resmedilen mütevâzi ailelerdeki babaların hepsi gibi bir fedakârlık figürü olarak ön plana çıkmaktadır (Abisel, 1994, s. 80-81). Murat'a çok düşkündür, oğlu onun geleceğidir. Yaşlı annesinin yetişemediği yerde anne rolünü oynar, oğluna kıyamaz, yemeğini sofrada önüne koyar. Murat'a eve geri dönmesi için yalvardığında "başka bir kadının eline düşme diye hayatıma kimseyi sokmadım, bu mudur karşılığı?" diyerek hem Murat'ın eksikliğini duyduğu annesinin yerine geçmeye çalıştığına hem de fedakârlık yaptığına dikkat çeker. Nergis'in ailesinde babanın yokluğunun yarattığı güvensizlik ile Murat'ın ailesinde annenin yokluğunun yarattığı hüznün; iki gencin mutlu sonla bitmesi mümkün olmayacak aşkının yanı sıra aslında filmde dengenin de kısa süre içerisinde bozulacağına dair bir hissiyatı daha filmin ilk başında yaratır. Üstelik filmin ilerleyen sahnelerinde Murat'ın babası Tevfik'in politikayı bırakıp işe girmesine ya da Nergis'ten ayrılmasına dair ısrarlarına evinden ayrılarak karşılık vermesi de yani eksik de olsa aileyi dağıtması dengeyi bozan diğer önemli unsurlardandır. Türk Sinemasında korunması, yüceltilmesi gereken, temel bir kurum olan ailenin yıkılması bir "suçtur" ve filmin sonunda cezalandırılır. Abisel'in (1994) yerli filmlere uyguladığı şemanın son şıkkı olan "yanlışlıklar düzelir ve evlenirler ya da ölürlər" kategorisi de "Saklı Hayatlar"da gerçekleşmiş olur (s. 92).

Daha önce belirtildiği üzere melodramlarda kötü karakterler hikâyenin başından itibaren gerek davranışları gerek ise görüntüleri ile kendilerini belli ederler. İyiler onlarla savaşır ve filmlerin sonunda daha ilk başta var olan ahlaki ve toplumsal düzen yeniden sağlanır. Bu durumda "Saklı Hayatlar"ın sonunda Murat'ın babasının yaptığı plan sonucunda Nergis'i kurtarmak uğruna ölmesi yani Alevi-Sünni aşkının mutlu bir sona ulaşamaması; Alevi ailenin İstanbul'un merkezindeki Sünni mahallede barınamayacağını anlayarak Alevilerin yaşadığı gecekondu mahallesine taşınması yani Nergis'in ailesinin şehire, merkeze yerleşme, saklı da olsa çoğunluk ile birlikte yaşama arzusunun ve mücadelesinin yenilgi ile sonuçlanması; var olan toplumsal düzenin filmin sonunda kutsanmasa da yeniden kurulmasını doğurmaktadır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz klasikdramatik anlatılardaki denge, filmin sonunda ikinci defa kurulduğunda ilkinde benziyor olsa da il baştakinden farklı bir denge şeklinde ortaya çıkar (Abisel vd. s. 24). Nergis ve ailesi kendileri gibi Alevilerin olduğu İstanbul'un dış(ı) mahallelerine taşınmış, Tevfik'in mahallesi "temizlenmiş" eski haline dönmüştür ancak bu sefer yeri doldurulamaz büyük bir kayıp vardır; Murat ölmüştür. Linda Williams (2000) melodram filmlerinin temel özelliklerinden bahsederken; bu filmlerde "yoğun duygularla yüklü, aşırıya kaçan mazoistik fantazinin her zaman "çok geç!" bir zamansallık sunduğunu" belirtir. Tevfik, Emine ve tüm mahalleli mezhepsel önyargılarını yıkmak için artık "çok geç" kalmışlardır, bu umut olarak yeşeren aşk sona ermiş ve mutluluk ve bir açıdan toplumsal huzur için fırsat kaçırılmıştır. Ancak yine Williams'a göre

"Çok geç kalma"nın yarattığı çaresizlik ve bu ruh halinin oluşturduğu "aşırı duygusallık" o kadar yoğundur ki; bu durum melodramları "sadece ağlatan hikâyeler" olmaktan çıkararak gerçekleri anlamak açısından güçlü birer aktarıcı durumuna sokarlar (ss. 219-220).

4. Sonuç: "Bir Acıyı Yok Etmenin Yollarından Biri de Onu Görünür Kılmaktır"

Türk Sinemasının anlatımında melodramatik kipin önemi ve izleyici açısından etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Türk Sineması için bir türden çok her filmin içine işleyen bir estetik ve kültürel bir "hayalet usul, biçim ya da yöntem" olan melodramatik kip, Türk Sinemasında hemen hemen her filmde, her türde ve anlatıda kendini konumlandırır ve bu filmlerin anlattıkları hikâyeler izleyicinin alıştığı, tanıdığı hikâyeler olarak ilgi görürler (Arslan, 2011, s. 136). İki genç arasındaki aşk ilişkisinden 12 Eylül Darbesi'nin hemen öncesinde gerçekleşen olayları iki genç arasındaki aşk ilişkisini merkez alarak işleyen "Saklı Hayatlar", Senem Duruel Erkılıç'ın (2014) Türk Sinemasında farklı yaklaşımlarla çekilen tarihi filmler sınıflandırmasında⁴ "Tarihi gerçeklerden yola çıkarak çekilen filmler" kategorisine uymaktadır. Zamanın ve mekânın olduğu kadar o mekânda ve zamanda gerçekleşen çatışmanın da hikâyede açık bir şekilde verildiği bu filmlerde gerçek ve kurmaca iç içedir (s. 84)

Ancak melodramlar söz konusu olduğunda tarihi yorum ve ifade biçimi ikircikli bir durum alabilmektedir. Melodramlarda mutlaka her şeyin tekrar eski düzenine geri döneceğine dair verilen ahlaki mesaj; toplumdaki hızlı değişimlerin karşısında yeni dünyanın ahlaki ve toplumsal değerlerini yeniden tanımlar ve toplumun eskiye bağlılığını kaybetmediğini yansıtmaya çalışır. Her şeyin izleyiciye "gerçekmiş" gibi görüldüğü melodramlar geleneklerin devamlılığını gündelik hayatlarında sağlayamayan modern insan için duygusal bir tüketim mecrası olarak karşımıza çıkarlar (Oskay, 2000, s.333). Söz konusu açıdan "Saklı Hayatlar"da işlenen Alevi Sünni ayrımcılığı, sosyal ve ekonomik bağlamı ikinci plana atılarak imkânsız bir aşk ekseninde izleyiciye sunulmaktadır. Öte yandan Robert Rosentone'a (2018) göre "ana akım dramalar filmler bireyleri tarihsel sürecin ön saflarına yerleştirerek onların kişisel problemlerinin çözümünün, tarihsel problemlerin çözümünüyle yer değiştirmesine yol açarlar. Kısaca kişisel; film tarafından işaret edilen çoğunlukla zor ya da çözülmeyen sosyal problemlerden kaçmanın bir yolu haline gelir" (s. 167). "Saklı Hayatlar" filminde günümüzde hala toplumda devam eden mezhepsel önyargılar ve bunun tarihte aralıklarla ortaya çıkardıkları şiddetli çatışmalar; iki genç arasındaki aşk ilişkisinin kötü bir şekilde son bulması ve duyulan pişmanlık, hüznün, acı ile ifade edilmektedir.

Linda Williams (1998), mizansen, hareket, oyunculuk ya da anlatsal motivasyon ile kurulan gerçekçi sinemasal etkinin aslında melodram etkisini güçlendirdiğini belirtir (s. 42). Rosenstone ana akım dramaların öncelikle tarihsel olayları kişiselleştirdiğini, dramatize ettiğini ve bu şekilde geçmişî duygularla ifade ettiğini söyler. Bu filmler aynı zamanda "geçmişin görünümünü" vermek amacıyla; binaların,

⁴ Erkılıç'ın (2014) sınıflandırmasındaki diğer kategoriler; tarihsel tüm öğelerin kurmaca olduğu "Tarihe yaklaşımda fantastik öğelerin öne çıktığı filmler" ve tarihsel olaylara bir sav ile yaklaşarak,

tarihsel tez geliştiren "Tarihe bir savla yaklaşan filmler"dir (a.g.e. s. 83-84).

çevrenin, kostümün geçmiş zamana uygun görüntülerini de kullanırlar (akt. Erkilic, 2014, s. 44). “Saklı Hayatlar” izleyiciye tanıdık gelen Yeşilçam melodramlarının devamı sayılabilecek imkânsız aşk teması, bu aşkı el ele diz dize yaşayan iki genç ana karakteri, mekânsal kurgu açısından 1970’li yılların İstanbul’unu anımsatan Arnavut kaldırımı sokakları, mütevâzi mahalleleri, bahçe içinde ahşap iki katlı evlerin duvarlara asılı kaybedilmiş aile büyüklerinin resimleri ile dolu, gün boyu radyo dinlenen salonları, bu salonlarda namaz kılan neneleri, politik hareketin içinde topluma yeni bir yön vermeye çalışan genç karakterleri, karakterlerin 1970’lerin giyim kuşamını yansıtan kıyafetleri, saç kesimleri, politik söylemlerle dolu konuşmaları ile 12 Eylül Askeri Darbesi’nin hemen öncesinde var olan siyasal çatışmayı, mezhepsel gerginlikleri aktarıırken aynı zamanda izleyiciye güçlü bir arka plan verir.

Marc Ferro (1995) “Potemkin Zırhlısı” (Sergei Eisenstein, 1925) ile ilgili olarak “eğer Eisenstein bu film üzerinden geçmiş temsilini yapmamış olsaydı tarihe dair bu budanmış versiyon bile belki de insanların belleğinden yitip gitmiş olacaktı” der (s. 88). Edward Carr ise her kuşağın tarihini gözden geçirmez ise bu tarihin yavaş yavaş öleceğini ve toplumsal oluşumun dramatik iniş çıkışları yerine geleneksel söylencelerin geçeceğini söyler (akt. Erkilic, 2014, s.25). Bu tanımlar göz önüne alındığında, Saklı Hayatlar’ın geçmişi sürekli var olan temsil şekilleri ile yeniden inşa ettiğini öne sürerken; aynı zamanda “film imajları ile saklanan tarihin asla solmadığı” da göz önüne alınmalıdır (Anton Kaes, 1990, s. 114). Ayrıca tarihi gerçeklerin ortada açık seçik bir şekilde durmadığı, tarihçiler kadar sinemacıların da bu gerçekleri gömülü olduğu yerden çıkarmayı amaç edindikleri de dikkate alınmalıdır. Bu açıdan A. Haluk Ünal’ın filmi ile daha önce Türkiye Sinemasında dile getirilmemiş bazı olay ve olgulara “Bir acıyı yok etmenin yollarından biri de onu görünür kılmaktır” diyerek dikkat çekmesi önemlidir (Tosun, 2013). İrk, din, dil ayrılığından doğan bir nefret ve önyargının temsilini yapmanın herkes tarafından basit ya da üstün ya da “kesin olarak doğru” şeklinde tanımlanabilecek bir yolu yoktur. Sadece geçmişi bir şekilde izlenilir kılan tarihi filmler, tarihteki olayları tekrar görünür kılarak, izleyiciye geçmişi, bu günü ve yarını düşündürmeye yönlendirir. Tarihyazımı bir bilim dalı olarak teyit edip bütünleştirmeyi hedeflese de tarihi hikâyelemeyi amaçlayan tüm sanatsal türler ebedi bir sorgulama ile muhtemel olanın var olduğu “yaratıcı belirsizlik” alanında gezinir, tarihyazımından farklı sezgisel yükü olan bir bilgiyi paylaşır. Sinema açısından ele alırsak izleyici ile tarihin aktörleri arasında kurulan “empati”, tarihyazımından farklı bir güce sahip olarak, tarihi bireylerin açmazları, hevesleri, toplulukların ortak güdülerini, travmalı üzerinden daha çok düşünmeye itebilir (Ersoy, a.g.e.). Melodram her yerde, her şartta ve her anlatıda var olabilir. İyi-kötü, masum-günahkâr, yoksul-zengin gibi karşıtlıkların çatışmalarından çıkıp

heyecan, ağlama, gerilim, eğlence gibi çeşitli değer duyguları izleyicilere aktarır. Bu sundukları ile izleyicinin ortak paydada bulunduğu değerleri onlara yeniden hatırlatır, hayata temelden bağlı olan toplumun çoğulluğuna seslenir (Arslan, 2005, ss. 112-113). Rosenstone’un (2018) deyiimi ile bu filmler geçmişin gerçek(miş gibi)⁵ dünyasına açtıkları bir pencere ile bağlanır (s. 166). “Saklı Hayatlar” tanıdık bir imkânsız aşk hikâyesinden Alevi Sünni mezhepsel ayrımını ve bu ayrımın taşıdığı ön yargıları eleştirmiş ve bu eleştiriye yaparken de Türkiye’nin yakın tarihinde gerçekleşmiş Çorum Olaylarını, Türk Sinemasında ilk defa arka planına alarak sunmuştur.

Kaynakça

Abisel, N. (1994). *Türk Sineması Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Yayınevi.

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanındık*. İstanbul: Metis.

Akbulut, H. (2008). *Kadına Melodram Yakışır - Türk Melodram Sinemasında Kadın İmgeleri*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Akbulut, H. (2011). *Yeşilçam’dan Yeni Türk Sinemasına Melodramatik İmgelem*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Arslan, S. (2005). *Melodram*, L&M Yayınları: İstanbul.

Arslan, S. (2011). *Cinema in Turkey: A New Critical History-Türkiye’de Sinema: Yeni Eleştirel Tarih*, Oxford University Press: Oxford, New York.

Atalay Gürgen, D. (2018). *Historiography of World War II in Contemporary American Cinema-Günümüz Amerikan Sinemasında II. Dünya Savaşı Tarihyazımı*, Cambridge Scholars: New Castle upon Tyne.

Bordwell, D. & Thompson, K. (2008). *Film Art: An Introduction-Film Sanatı: Giriş*. USA:University of Wisconsin Press.

Carr, E. H. (1990). *What is History-Tarih Nedir?* London: Penguin Books.

Elsaesser, T. (1996). “Subject Positions, Speaking Positions, from Holocaust, our Hitler, and Heimat to Shoah and Schindler’s List-Shoah ve Shindler’in Listesinden Heimat, Hitler, Holocaust’tan Bahsedebilme ve Konu Edebilme”, *Persistence of History, Cinema Television and Modern Event-Modern Olayların, Televizyon ve Sinemada Tarihsel Devamlılığı*, ed: Vivian Sobchack, Routledge: New York, London, s. 145-183.

⁵ Burada Christine Gledhill’in melodramların gerçekçilik ile ilişkisi üzerine söylediklerine değinmek gereklidir. Gledhill’e (1987) göre günlük hayatın zorluklarından ve problemlerinden yola çıkan melodramların (s.22); gerçekçilik ile farklı bir ilişkisi, özdeşleşmesi vardır. Melodramlar “şeyleri” iki farklı şekilde sunarlar; “şeylerin” nasıl olduğu kadar, nasıl olması gerektiğinin de altını çizerek. Böylece maddi dünyanın gündelik gerçekliğinin ve yaşanan gündelik deneyimlerin limitinden sıyrılarak kimlik, benlik ve insanlığa ait değerler gibi pek çok anlamın estetik temsilini bize sunarlar (akt. Williams, 1998, s.48). Vivian Sobchack (1996) da,

tarihteki büyük ve travmatik olayların film karakterlerinin günlük hayatına eklenmesinin bu filmlere yeni, gerçekçi bir tarih bilinci kattığını ve bunun da alternatif bir tarihyazımı oluşturabildiğini söyler. Böylece tarihsel filmlerde var olan karakterlerin hayatlarında tecrübe ettikleri bu “büyük olaylar”; izleyicinin kişisel bağ kurabileceği, “inandırıcı” bir hal alırlar. Hatta bu etki o kadar güçlüdür ki izleyici bu olayları “şimdi yaşıyor muyuz” hissederek izler ve bu olayları yaşayan film karakterleri ile ortaklık kurarlar (s. 5).

Erkılıç, S. D. (2014). *Türk Sinemasında TARİH ve BELLEK*, Ankara: De-Ki Basım Yayım.

Ersoy, A. (2016). "Tarihle Çeşitli Şekillerde Halleşmek Modern İnsan için Varoluşsal Bir Gereklik Olmalı", *Tarihyazını ile Kurmacanın İlişkisi Üzerine*, <http://t24.com.tr/k24/yazi/sorusturma-tarih.881>, son izlenme tarihi: 15.10.2018.

Ferro, M. (1968). "1917: History and Cinema-Tarih ve Sinema", *Journal of Contemporary History*, Vol:3, No:4, 1918-1919: From War to Peace, s. 45-61.

Ferro, M. (1995). *Sinema ve Tarih*. Çev: Turhan Ilgaz, Hülya Tufan, Kesit Yayıncılık: İstanbul.

Gledhill, C. (1987). 'The Melodramatic Field: An Investigation-Melodramatik Alan: Bir Araştırma', C. Gledhill (ed.), *Home is Where the Heart is: Studies in Melodrama and the Woman's Film-Ev Kalbin Neredeyse Oradadır: Kadın Filmleri ve Melodramlar Üzerine Çalışmalar*, BFI: London, ss. 5-39.

Kaes, A. (1990). *History and Film: Public Memory in the Age of Electronic Dissemination-Tarih ve Film: Elektronik Yayılım Döneminde Toplumsal Hafıza*, History and Memory, Vol:2, No:1, s. 111-129.

Kaya, F. (2013). *Representation of Precarious Labor and City Outskirt in the Late Cinema of Turkey-Güvencesiz Emek ve Kent Kıyılarının Son Dönem Türkiye Sinemasında Temsili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Kırel, S. (2005). *Yeşilçam Öykü Sineması*, Babil Yayınları: İstanbul.

Kurasawa, F. (2004). *Cinema, or an Art of Urban Memory in an Age of Forgetting-Unutma Çağında Sinema ya da Kentsel Hafıza Sanatı*, <https://public.journals.yorku.ca/index.php/public/article/view/30355/27883>, son izlenme tarihi: 22.11.2018.

Oskay Ü. (2000). *Tek Kişilik Haçlı Seferleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Raack, R. J. (1983). "Historiography as Cinematography: A Prolegomenon to film work for historians", *The Journal of Contemporary History*, 18 (3). ss. 411-438

Rosenstone, R. A. (Nisan 1985). "Genres, History and Hollywood. A Review Article-Türler, Tarih ve Hollywood", *Comparative Studies in Society and History*, Vol.27, No. 2,s. 367-375.

Rosenstone, R. A. (1988). "History in Images/History in Words: Reflections on the Possibility of Really Putting History onto Film-Görüntüde Tarih/Dilde Tarih: Tarihi Sinemaya Gerçekten Uyarlanmanın İmkânları ", *The American Historical Review*, Vol.93, no.5, ss.1173-1185.

Rosenstone, R. A. (1992). "JFK: Historical Fact / Historical Film-JFK: Tarihsel Gerçek/Tarihsel Film". *The American Historical Review*, 97 (2). ss. 506-511.

Rosenstone, R. A. (2001). "The Historical Film: Looking at the Past in a Postliterate Age-Tarihsel Film: Sözel Dönem

Sonrası Geçmiş Bakmak", *The Historical Film: History and Memory in Media-Tarihsel Film:Medyada Tarih ve Hafıza*, der: Marcia Landy, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, ss. 50-66.

Rosenstone, R.A. (2006). *History on Film/Film on History-Filmde Tarih/Tarihte Film*, Pearson-Longman: London, New York.

Rosenstone, R. A. (2018). "Gerçek Tarih Olarak Tarihsel Film", (Çev. Y. Lüleci), *Sinesine*, 9 (1), 159-181.

Singer, B. (2002). *Melodrama and Modernity-Early Sensational Cinema and its Context-Melodram ve Modernite: Erken Duygusal Sinema ve İçeriği*, Columbia University Press: New York.

Sobchack, V. (1996). "History Happens-Tarih Olur", *The Persistence of History: Cinema, Television, and the Modern Event- Tarihin Israrı: Sinema, Televizyon ve Modern Olay*, (Ed.) Vivian Sobchack, New York, London: Routledge.

Sobchack, V. (1997). "The insistent Fringe: Moving Images and Historical Consciousness. History and Theory". 42. (6). Theme issue 36: *Producing the Past: Making Histories Outside and Inside the Academy*, ss. 4-20

Tosun, A. (2013). "Alevilerin Dramı Sünnilerin Trajedisidir", http://arsiv.tsa.org.tr/uploads/documents/bu_filmin_basrolu_nde_istanbul_var_4373/837_2.pdf, son izlenme tarihi: 25.04.2018.

Ulusoy, N. (2013). "Alevi Revival in Turkish Fictional Cinema After 2000's-2000'ler Sonrasında Türk Kurmaca Sinemasında Alevi Uyanışı", *Humanities and Social Sciences Review*, 2(3): 293-311.

Uyanık, Z. "Son Dönem Türk Sinemasında Alevi Kimliğinin Görünümü", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/155170>, son izlenme tarihi: 13.10.2018.

Uysal, Z. (2011). "Giriş: Edebiyatın Omuzundaki Melek", *Edebiyatın Omuzundaki Melek Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları: İstanbul, ss.7-24.

Walsh, W. H. (1977). "Truth and Fact in History Reconsidered-Tarihte Hakikat ve Gerçeklik", *History and Theory*. 16 (4). ss. 53-71.

White, H. (1985). "Historical Text as Literary Artifact-Tarihsel Metin ve Edebi Olgusu", *Topics of Discourse Essays in Cultural Criticism-Kültürel Eleştiri üzerine Denemelerin Söylemleri*, Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, ss. 82-84.

White, H. (1988). "Historiography and Historiophoty". *American Historical Review*, 93 (5). ss. 1193- 1198.

Williams, L. (1998). "Melodrama Revisited- Melodrama Yeniden Bakış", (ed.) N. Brown, *Refiguring American Film Genres: Theory and History-Amerikan Film Türlerini Tekrardan Ele Almak: Teori ve Tarih*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, ss. 42-89.

Williams, L. (2000). "Film Bodies: Gender, Genre and Excess-Film Yapıları: Cinsiyet, Tür ve Aşırılık", *Film and Theory: An Anthology-Film ve Teori: Bir Anatoloji*, (Ed.) Robert Stam & Toby Miller, Massachusetts, Oxford: Blackwell Publishers, ss.207-222.

Araştırma Makalesi • Research Article

Çok Ürünlü Üretim Planlama Problemlerini Çözmek İçin MINMAX Yaklaşımına Dayanan Bir Bulanık Hedef Programlama Modeli: Mobilya İmalat Fabrikasında Örnek Bir Çalışma

A Fuzzy Goal Programming Model Based on MINIMAX Approach for Solving Multi Product Production-Planning Problems

Melih Yücesan,^{a*} Hilmi Zengin^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Tunceli/Türkiye.
ORCID- 0000-0001-6148-4959

^b Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Trabzon/Türkiye.
ORCID- 0000-0002-7996-1247

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 28 Aralık 2018

Kabul tarihi: 15 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Bulanık hedef programlama

Üretim planlama

Mobilya

ARTICLE INFO

Article history:

Received 23 October 2018

Received in revised form 28 December 2018

Accepted 15 January 2019

Keywords:

Fuzzy goal programming

Production planning

Furniture

ÖZ

Bu çalışmada, bulanık hedef programlama (BHP) kullanarak mobilya üreten bir firma için bir üretim planı önerisi getirilmekte ve karar vericinin miktar ve kar amacına ulaşılması hedeflenmektedir. Bu hedefler kesin olarak belirlenemediği için bulanık sayılarla ifade edilmiştir. Önerilen modelde, her bölümdeki işçi sayısı yeniden düzenlenmiştir. Önerilen modelin kullanılması durumunda, şirketin önceki dönemde olduğundan%8 daha az işçi kullanarak faaliyetlerine devam edebileceği ve üretim bölümlerinin daha verimli çalışacağı öne sürülmüştür.

ABSTRACT

In this study, a production plan proposal is made for a company that produces furniture using fuzzy goal programming (FGP) and aim to reach Produce amount and profit goal of the decision maker. These goals were determined to be fuzzy because they cannot be determined precisely. In the proposed model, the number of workers in each section has been rearranged. In the case of using the proposed model, it was suggested that the company could continue its activities by using 8% less workers than in the previous period and the production departments would work more efficiently.

1. Introduction

In order to minimize the loss of material, machine time and workforce, production planning is required in modern enterprises in order to ensure that the enterprises operate economically. The purpose of production planning is to ensure that the resources allocated for the respective production and minimize the total production costs (Kogan and Khmelnitsky, 1995; Jain and Palekar, 2005). But some strategic issues may be more important than cost minimization. One of the main

objectives of decision makers is to meet the demand for products. Production planning is one of the basic principles of planning for every industrial unit. It seems necessary to use a sophisticated programming system in order to meet product's demands in an efficient way at different planning periods (Mosadegh et al.,2017).

Multi-period and multiproduct production planning is a planning activity between 3 and 18 months (Zhu et al.,2018; Gansterer 2015). A medium-term plan is being prepared for a

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: melihyucesan@munzur.edu.tr

period of three months to one year (Sipper and Bulfin, 1998). In the medium-term production planning model, it is decided to determine the level of production and the number of labor force should be considered each month in order to minimize the total cost by considering demand forecasts.

In order to start the production planning, the processing times for the machine and the employees time must be measured. Production planning steps should be simplified. In addition, all parameters and limitations should be taken into consideration when planning decisions are taken and the alternatives should be evaluated (Stevenson, 1996).

As mentioned by Wang and Liang (2004), production planning problems with multiple conflicting targets coincide with real-world problems. GP models aim to minimize deviations of the parameters in the objective function. The parameters used as deterministic the first studies on Goal programming. However, decision-makers cannot determine the target functions, constraints and resource values to be used in production planning problems as flawlessly. In fact, real-world problems often occur in an uncertain environment (Yaghoobi and Tamiz, 2007; Zhu et al., 2018). The production planning takes place in an uncertain framework that the decision-maker must determine. The boundaries is due to the inaccuracy of the size of available resources (Jamalnia and Soukhakian, 2009).

Zadeh (1968) define fuzzy sets that do not have a crisply defined membership, but rather allow objects to have grades of membership from 0 to 1. Mamdani (1974) applied fuzzy sets first time in order to control of dynamic plant. Zimmermann (1975) first used fuzzy set theory in traditional Linear Programming (LP) problems. In this study, fuzzy purposes and fuzzy constraints are used. Bellman and Zadeh (1970) suggested that LP programming problems could be solved by using linear membership functions in the proposed approach. Fuzzy linear programming solution for fuzzy optimization methods has been developed. Finally, Hintz and Zimmermann (1989) developed fuzzy linear programming solutions using fuzzy optimization methods. Narasimhan 1980 first used Fuzzy set theory in GP problems. Goals and constraints are considered as fuzzy unlike conventional GP.

The furniture production was carried out by independent and small-scale enterprises and labor-intensive production since the beginning of the 1990s, furniture production has started to change and production has begun to industrialize. In the last twenty-five years, significant developments have been achieved in the field of production in the sector (Yücesan, 2016). In this respect, production planning in furniture sector is very important. In this study, it is aimed to achieve the produce amount and profit goal of the decision maker by using FGP. These goals were determined to be fuzzy because they cannot be determined precisely. Also, it is aimed to reveal the necessity of using scientific methods in these activities. FGP applications for the furniture industry are very limited. In this respect, this study is thought to contribute to the literature.

2. Literature review

While the use of FGP is common in many areas, studies for the furniture industry are quite limited. In this section, some studies with FGP are presented. Especially in recent years, there are a lot of studies done with multi-disciplinary areas FGP.

Kağnıcıoğlu et. al. (2006) uses 0-1 integer FGP in order to solve exam assignment problem. Fuzzy model with real data has been solved by using Max-Min approach of Bellman and Zadeh. research assistants have been used as input for proposed approach. They claimed that the proposed model is effective for various data sets. Sharma et al. (2007) used FGP to optimally allocate agricultural land. Goals such as production, profit, water, labor requirements and machine time are modeled as fuzzy. The aim of the proposed model is to reach the highest membership level by taking into account the determined tolerance values of the variables. Madadi and Wong (2014), aim to reach the targeted quality level with a multi-criteria FGP model in automotive parts manufacturing company. In the proposed model, goals, resources, service level are considered fuzzy by considering the performance and availability of the model production lines. Khalili-Damghani and Shahrokh (2014) proposed integrated production planning using fuzzy mixed integer goal programming method. The production plan is for three purposes. These objectives are total cost minimization, service level and quality maximization. The proposed model is compared with the previous production plan. It is claimed that the 17% delivery time will decrease by 37.5% if the proposed model is used. Silva and Marins (2014) presented a production plan proposal using a FGP model in a company producing sugar and ethanol. Uncertainties in sugar and ethanol production are considered fuzzy. Bhargava et al. (2015) used FGP to maximize production capacity, maximize profit, minimize labor and furnace use. The main purpose of the study is to meet the desire of the decision makers. Ertuğrul and Özataş (2016) aim to generate optimal course programming, fuzzy parameters are determined as goals. Then the fuzzy model defuzzificated with Max-Min method developed by Bellman and Zadeh. Chen et al. (2017) considers each customer's needs as a response variable and design requirements as the input variable. The aim of this study is to optimize the maximum customer satisfaction, minimum cost and minimum technical difficulty of DRs parameters using FGP. Mosadegh et. al. (2017) present a FGP model with considering shortage and inventory, overtime, idle time and manpower constraints. Gupta et. al. (2018) presented an efficient FGP proposal to solve the multi-product production and distribution problem. In order to compose the efficient FGP model, fuzzy programming is presented together with goal programming and interactive programming. The aim of this method is to minimize transportation costs and transportation times at the same time. While aiming to achieve this goal, they have also taken into consideration the parameters of budget, inventory levels, stock, market demand and available warehouse space. Umarusman (2018) proposed a model in order to determine optimal system by FGP. Budget parameter is identified as a goal. Finally, MA and Min-max approach are compared with respect to results. Kaçmaz et. al. (2018) proposed menu planning for special patients in hospitals with using FGP. The amount of nutrients that special patients should take cannot be determined precisely. Therefore, the FGP approach has been proposed as a suitable method for this problem.

Our study will contribute to the literature in some ways. Fuzzy goal programming applications in the furniture industry are quite rare. Moreover, in the literature search, FGP was not used for use in furniture seating groups.

3. Fuzzy Goal Programming

GP method is one of the main methods used in production planning problems. Charnes and Cooper (1961), the first implementers of the of this method, have created the goal programming model for linear problems. The traditional GP problem must precisely determine the target level to be reached by the decision-makers. This is often difficult and costly for decision-makers. Fuzzy set theory allows decision makers to overcome this challenge.

Goals which are not determine precisely can be considered fuzzy (Yaghoobi and Tamiz, 2007). There are three types of fuzzy goals. The following FGP model contains these three kinds of fuzzy goals.

$$(AX)_i \leq_{\square} b_i \quad i = 1, \dots, i_0 \quad (1)$$

OPT $(AX)_i \geq_{\square} b_i \quad i = i_0 + 1, \dots, j_0 \quad (2)$

$$(AX)_i =_{\square} b_i \quad i = j_0 + 1, \dots, K \quad (3)$$

where OPT means finding an P optimal decision X such that all fuzzy goals are satisfied. $(AX)_i = \sum_{j=1}^n a_{ij}x_j, i = 1, \dots, K, b_i$ is the aspiration level for the *i*th goal, C_i is an optional set of hard constraints as found in linear programming (LP) and the symbol ‘~’ a fuzzifier representing the imprecise fashion in which the goals are stated.

$$\mu_i(AX) = \begin{cases} 1 & (AX)_i \leq b_i \\ 1 - \frac{(AX)_i - b_i}{\Delta_{iR}} & b_i \leq (AX)_i \leq b_i + \Delta_{iR} \quad i=1, \dots, i_0 \\ 0 & (AX)_i \geq b_i + \Delta_{iR} \end{cases} \quad (4)$$

$$\mu_i(AX) = \begin{cases} 1 & (AX)_i \geq b_i \\ 1 - \frac{b_i - (AX)_i}{\Delta_{iL}} & b_i - \Delta_{iL} \leq (AX)_i \leq b_i \quad i=i_0+1, \dots, j_0 \\ 0 & (AX)_i \leq b_i - \Delta_{iL} \end{cases} \quad (5)$$

$$\mu_i(AX) = \begin{cases} 0 & (AX)_i \geq b_i \\ 1 - \frac{b_i - (AX)_i}{\Delta_{iL}} & b_i - \Delta_{iL} \leq (AX)_i \leq b_i \quad i=j_0+1, \dots, K \\ 1 - \frac{b_i - (AX)_i}{\Delta_{iL}} & b_i \leq (AX)_i \leq b_i + \Delta_{iR} \\ 0 & (AX)_i \geq b_i + \Delta_{iR} \end{cases} \quad (6)$$

where Δ_{iL} and Δ_{iR} are chosen constants of the maximum admissible violations from the aspiration level b_i . Values are determined by decision-makers in subjective judgments. Fuzzy goals can be considered as a fuzzy set. Also fuzzy sets can be expressed by triangular linear membership functions as in Figure 1.

Figure 1. Linear membership functions

Fuzzy goal in Fig. 1 is an example triangular linear membership functions (TLMF) all of the above membership functions belong to the class of problems with piecewise linear concave membership functions (Yang et al. 1991). Yang et al. have proposed a model to solve an FGP problem with TLMFs. they have extended the well-known Zimmerman (1975) to transform the problem into a conventional single objective LP model aiming maximize λ . λ is a degree achievement fuzzy function with $0 \leq \lambda \leq 1$ as follows model ;

$$\begin{aligned} \max \quad & \lambda \\ \text{s.t.} \quad & \lambda \leq 1 - \frac{(AX)_i - b_i}{\Delta_{iR}} \quad i=1, \dots, K \quad (7) \\ & \lambda \leq 1 - \frac{b_i - (AX)_i}{\Delta_{iL}} \quad i=1, \dots, K \\ & \lambda \geq 0, X \in C_s. \end{aligned}$$

λ is a degree achievement fuzzy function with $0 \leq \lambda \leq 1$

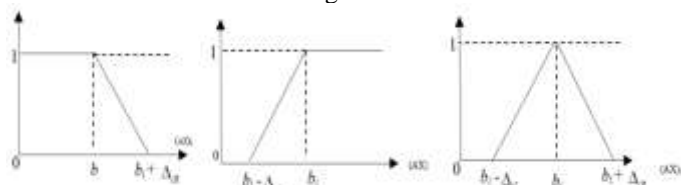
3.1 MINMAX Approach to FGP Problems

MINMAX (GP) was first introduced by Flavell (1976). This proposed approach aims to minimize the deviation from the target. It aims to achieve optimally conflicting goals. General MINMAX goal programming (MMGP) is stated as follows (8) :

$$\begin{aligned} \min \quad & D \\ \text{s.t.} \quad & \alpha_i + \beta_i p_i \leq D \quad i=1, \dots, K \\ & (AX)_i + n_i - p_i = b_i \quad i=1, \dots, K \quad (8) \\ & D, n_i, p_i \geq 0 \quad i=1, \dots, K \\ & X \in C_s. \end{aligned}$$

where b_i is the precise aspiration level for the *i*th goal ($i = 1, \dots, K$), n_i, p_i are negative and positive deviations from aspiration value of the *i*th goal, $\alpha_i(\beta_i) = w_i / k_i n_i(p_i)$ is unwanted, otherwise $\alpha_i(\beta_i) = 0$ The parameters w_i and k_i are the weights reflecting preferential and normalizing purposes attached to the achievement of the *i*th goal (Yaghoobi and Tamiz, 2007).

Yaghoobi and Tamiz (2007) extend to model (8) to solve the FGP models and showed the proposed solution stages model (9).

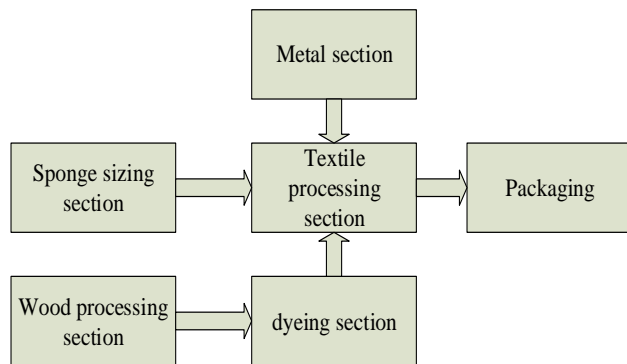

$$\begin{aligned}
 & \max \lambda \\
 & \text{s.t. } (AX)_i - p_i \leq b_i \quad i=1, \dots, i_0 \\
 & \quad (AX)_i + n_i \geq b_i \quad i=i_0 + 1, \dots, j_0 \\
 & \quad (AX)_i + n_i - p_i = b_i \quad i=j_0 + 1, \dots, K \\
 & \quad \lambda + \frac{1}{\Delta_{iR}} p_i \leq 1 \quad i=1, \dots, i_0 \quad (9) \\
 & \quad \lambda + \frac{1}{\Delta_{iL}} n_i \leq 1 \quad i=i_0 + 1, \dots, j_0 \\
 & \quad \lambda + \frac{1}{\Delta_{iL}} n_i + \frac{1}{\Delta_{iR}} p_i \leq 1 \quad i=j_0 + 1, \dots, K \\
 & \quad \lambda, n_i, p_i \geq 0 \quad i=1, \dots, K \\
 & \quad X \in C_s
 \end{aligned}$$

4. Research method

4.1 Problem Description and Its Modeling

The Production Process consists of a total of 5 sections. These sections are metal section, dyeing section, furnishings section, textile processing section, sponge sizing section, and wood processing section. There are total of 154 sub-processes. In the metal section: 3, 13 in the dyeing section, 62 in the textile processing section, 36 in the sponge section, 40 in the wood section and 4 in the textile processing section. The workflows of the 11 sitting groups are different (Yücesan, 2016). Production flow chart of sitting groups is given Figure 2.

Figure 2. Production flow chart of sitting groups

Production planning can be an effective tool in determining manpower, production and, idle time and planning period. On the other hand, a planning which aims to determine company's yearly production policy should take all aspects of problem into consideration and fulfill managers' defined goals.

Policies considered in this paper are as follow:

- *First goal:* Since the loss caused by delay is high, management never accepts shortage. Managers do not want their production to fall below a certain value in order not to lose their existing market shares. Therefore, managers have set a production target for the enterprise.
- *Second goal:* Especially in the furniture industry where the competition is intense, the enterprise must provide a certain amount of profit in order to carry

out its activities in a healthy manner. Therefore, another objective of the enterprise is profit.

- *Third goal:* Managers always want workstations to work balanced. Thus, it is possible to pass the bottlenecks that will limit the production. It will also guide new products to be designed in the future.

The operational conditions together with the assumptions of the model are as follows.

- It is assumed that production planning inputs do not change for a year.
- It is assumed that the inventory level stock is not zero.
- It is assumed that the labor force working on the machines in the furniture production line did not change during the period of the planning.
- The initial product quantity for all products is zero.
- Maintenance and failure of the machines aren't considered
- No further operation can be started on that workstation unless an operation is completed.
- A process initiated on a workstation is continued continuously until it finishes.
- Between workstations, the transport times of the products are considered within the processing times and these periods are independent of the way they are transported.
- Production route of each product is determined. It will not change during the periods.
- There is no overtime in the enterprise.
- The tempo is assumed to be 100% when calculating time studies.
- In production planning, working time is assumed to be 7 hours in one day. 1 hour reserved for maintenance and unexpected errors. Also, the proposed production plan is considered as 3 months.
- Some parameters that cannot be determined precisely considered to fuzzy.
- The tolerance values used in the model are determined by the decision-makers using their information and interpretations.

4.2. Problem Modeling

The following notations are used for the fuzzy target programming model. The proposed model is solved in LINGO 18.0. LINGO is designed to solve mathematical optimization problems. It is very common to use this program since its user friendly and compact.

- y_i : product quantity of i
- c_i : living room cost of i
- μ_{ij} : usage coefficient of component y_i sub-processes j .
- δ_n : maximum work time of the workstation
- b_1 : the aspiration level for the profit goal
- b_2 : the aspiration level for the production goal

Δ_{iR}, Δ_{iL} : chosen constants of the maximum admissible violations from the aspiration level b_i

$W_{15}, W_{16}, W_{17}, W_{18}, W_{19}, W_{20}$: number of workers in work stations.

$tm_{15}, tm_{16}, tm_{17}, tm_{18}, tm_{19}, tm_{20}$: percent use of workstations

$$\max \lambda \tag{10}$$

$$\sum_{i=1}^{11} y_i + n_1 - p_1 = 3470 \tag{11}$$

$$\sum_{i=1}^{11} ((pr_i y_i) - (co_i y_i)) + n_2 \geq 3650000 \tag{12}$$

$$tm_{15} - tm_{17} + n_3 - p_3 = 0 \tag{13}$$

$$tm_{17} - tm_{19} + n_4 - p_4 = 0 \tag{14}$$

$$tm_{19} - tm_{20} + n_5 - p_5 = 0 \tag{15}$$

$$\lambda + (1/200)n_1 + (1/200)p_1 \leq 1 \tag{16}$$

$$\lambda + (1/15000)n_2 \leq 1 \tag{17}$$

$$\lambda + (1/18000)n_3 + (1/18000)p_3 \leq 1 \tag{18}$$

$$\lambda + (1/18000)n_4 + (1/18000)p_4 \leq 1 \tag{19}$$

$$\lambda + (1/18000)n_5 + (1/18000)p_5 \leq 1 \tag{20}$$

$$\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^3 (\mu_{20,j} y_{ij}) \leq (\delta_{20} / w_{20}) \tag{21}$$

$$\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{13} (\mu_{15,j} y_{ij}) \leq (\delta_{15} / w_{15}) \tag{22}$$

$$\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{62} (\mu_{17,j} y_{ij}) \leq \delta_{17} / w_{17} \tag{23}$$

$$\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{36} (\mu_{18,j} y_{ij}) \leq \delta_{18} / w_{18} \tag{24}$$

$$\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^{40} (\mu_{19,j} y_{ij}) \leq \delta_{19} / w_{19} \tag{25}$$

$$\sum_{i=1}^{11} \sum_{j=1}^4 (\mu_{19,j} y_{ij}) \leq \delta_{16} / w_{16} \tag{26}$$

$$P_1, P_2, P_3, P_4, P_5, n_1, n_2, n_3, n_4, n_5 \geq 0$$

$$y_i \geq 0, i=1, \dots, 11$$

The following fuzzy goal programming model is given. In this model, it is aimed to reach the targets of production, profit and balance the work stations working times. For this purpose, it is aimed to minimize deviation variables which are indicative of the difference in working time of workstations. It is not possible for all workstations to work together in equal time. $m_{15}, m_{17}, m_{19}, m_{20}$ workstations are intended to work in equal time.

Eq.(10) is the objective and λ is a degree achievement fuzzy goals with $0 \leq \lambda \leq 1$ Eq (11) and Eq. (12) refers to production and profit goal respectively. Eq.(13-15) is set for the goal of balance to work stations working time. n_i and p_i are the negative and positive deviation variables for the i th goal. Eq.(16-20) refer designate both left and right admissible violations for the fuzzy goals. Eq. (21-26) constraints of workstations. Eq.(21) represent maximum working level of metal section. j refers the subprocess quantity, 3 sub-processes of 11 products are performed in metal section. (δ_{20} / w_{20}) refers maximum working time of this sections. this value is determined by the

decision maker at 2073600 second. tm_{15-20} variables indicate the usage capacity of workstations. They calculate with workstation active time which is find from the GP model.

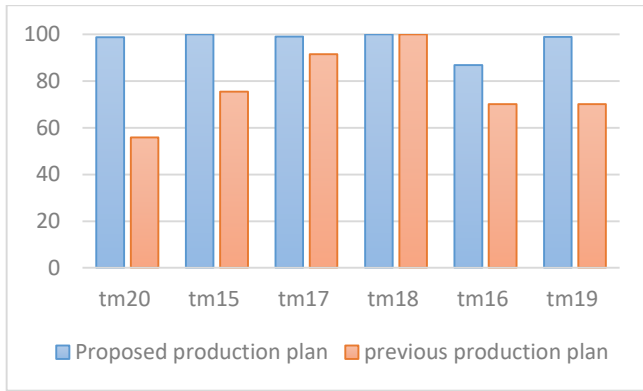
5. Results of the FGP model application

The profit of the proposed production plan is 3650759 and the associated λ value is 0.86. The results show that the degree of satisfaction of the decision maker is appropriate. The profit that can be obtained according to the proposed plan is 3650759 TL and the amount of the product is estimated 3498 living groups. Other outputs of the proposed model are shown in Table 1.

Table 1. Outputs of the proposed model

λ	0.873
n_1	0
n_2	313.7785
n_3	0
n_4	0
n_5	0
p_1	25
p_3	20118.67
p_4	2274.233
p_5	2272.933
Profit	3783563
Production	3495
tm_{20} (%)	98.80993
tm_{15} (%)	99.99945
tm_{17} (%)	99.02922
tm_{18} (%)	100
tm_{16} (%)	86.91737
tm_{19} (%)	98.91954

Labor costs have an important place in the production of the sitting groups. In order to reorganize the number of workers, the current period was analyzed and the number of workers was rearranged. At the beginning of the study group, a total of 164 people were employed at the previous production plan, including seven at tm_{15} , forty-eight at tm_{16} , five at tm_{17} , thirty at tm_{18} , ten at tm_{19} , and four at tm_{20} . According to the proposed model, it will be able to continue its operations if four at tm_{15} , forty-five at tm_{16} , sixty at tm_{17} , thirty-one at tm_{18} , five at tm_{19} , three at tm_{20} . If the proposed model is used, the company's activities can be sustained by using approximately 8% less workers. In addition, workstations will be used more efficiently in the proposed model. The comparison of the proposed model with the previous period is shown in Figure 3.

Figure 3. Comparison of proposed plans with previous

6. Conclusions and Future Research Directions

In the past years, furniture production was realized in small workshops and low production volumes. Due to today's competitive conditions, furniture production has started to move from labor-intensive production to technology-supported series production. Production volumes increased, prices decreased and competition increased. In today's competitive conditions, the continuity of the enterprises is possible with the most effective use of the production facilities available.

The fact that production planning problems depend on many parameters and the objectives contradict each other make the decision-makers work very hard. The complex and difficult-to-solve decision problems have to be simplified by various assumptions. In order to solve the production planning problem, some assumptions have been made and production planning problem has been made suitable for solution by goal programming.

Businesses should either improve their production opportunities or use existing opportunities effectively to increase profits. Due to the structure of the furniture companies, it is a difficult and costly process to increase the production opportunities in the short term. In this study, it is assumed that the production facilities are fixed and it is aimed to reach the goals determined by the existing opportunities. This study presents an FGP model that can be used in decision making processes for an enterprise that produces production under uncertainty in the furniture industry. FGP provides many advantages to decision makers. The most important of these advantages is that working time which is not determined precisely and targets can be expressed as fuzzy.

Based on the proposed production plan model, new results can be obtained for different purposes by changing the number of different product numbers, types and working periods in the future periods. Thus, the usage rates and profitability of workstations can be determined. After the production plan has been created, a production schedule can be created using this plan. In addition to the objectives in the proposed model, new goals can be considered in new models to be developed in order to increase product quality based on raw materials suppliers and prices.

References

- Application of fuzzy algorithms for control of simple dynamic plant. In *Proceedings of the institution of electrical engineers* (Vol. 121, No. 12, pp. 1585-1588). IET.
- Bellman, R. E., & Zadeh, L. A. (1970). Decision-making in a fuzzy environment. *Management science*, 17(4), B-141.
- Bhargava, A. K., Singh, S. R., & Bansal, D. (2015). Fuzzy Goal Programming techniques for production planning in industry. *International Journal of Computer Applications Technology and Research*, 4(2), 92-6.
- Charnes, A., & Cooper, W. W. (1961). *Management models and industrial applications of linear programming* (No. 339.23 C4).
- Chen, L. H., & Tsai, F. C. (2001). Fuzzy goal programming with different importance and priorities. *European Journal of Operational Research*, 133(3), 548-556.
- Chen, L. H., Ko, W. C., & Yeh, F. T. (2017). Approach based on fuzzy goal programming and quality function deployment for new product planning. *European Journal of Operational Research*, 259(2), 654-663.
- Da Silva, A. F., & Marins, F. A. S. (2014). A Fuzzy Goal Programming model for solving aggregate production-planning problems under uncertainty: A case study in a Brazilian sugar mill. *Energy Economics*, 45, 196-204.
- Ertuğrul, İ., & Öztaş, G. Z. (2016). Ders programı oluşturulmasında 0-1 tam sayılı bulanık hedef programlama yaklaşımı. *Ömer Halis demir üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 9(1), 159-177.
- Flavell, R. B. (1976). A new goal programming formulation. *Omega*, 4(6), 731-732.
- Fung, R. Y., Tang, J., & Wang, D. (2003). Multiproduct aggregate production planning with fuzzy demands and fuzzy capacities. *IEEE Transactions on systems, man, and cybernetics-Part A: Systems and humans*, 33(3), 302-313.
- Gansterer, M. (2015). Aggregate planning and forecasting in make-to-order production systems. *International Journal of Production Economics*, 170, 521-528.
- Gür, Ş., Hamurcu, M., & Eren, T. (2017). Ankara'da Monoray projelerinin analitik hiyerarşi prosesi ve 0-1 hedef programlama yöntemleri ile seçimi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 23(4), 437-443.
- Hintz, G. W., & Zimmermann, H. J. (1989). A method to control flexible manufacturing systems. *European Journal of Operational Research*, 41(3), 321-334.
- Jain, A., & Palekar, U. S. (2005). Aggregate production planning for a continuous reconfigurable manufacturing process. *Computers & operations research*, 32(5), 1213-1236.
- Jamalnia, A., & Soukhakian, M. A. (2009). A hybrid fuzzy goal programming approach with different goal priorities to aggregate production planning. *Computers & Industrial Engineering*, 56(4), 1474-1486.
- Kaçmaz, S., Şengül, N., & Eren, T. Ö. (2018). Hastanelerde Özel Hastalar için Bulanık Hedef Programlama ile Menü

- Planlaması. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 1-37.
- Kağnıcıoğlu, C. H., & Yıldız, A. (2006). 0-1 tamsayılı bulanık hedef programlama yaklaşımı ile sınav görevi atama probleminin çözümü. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi A - Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik dergisi*, 7(2).
- Khalili-Damghani, K., & Shahrokh, A. (2014). Solving a new multi-period multi-objective multi-product aggregate production planning problem using fuzzy goal programming. *Industrial Engineering & Management Systems*, 13(4), 369-382.
- Kogan, K., & Khmelnsky, E. (1995). An optimal control method for aggregate production planning in large-scale manufacturing systems with capacity expansion and deterioration. *Computers & industrial engineering*, 28(4), 851-859.
- Madadi, N., & Wong, K. Y. (2014). A multiobjective fuzzy aggregate production planning model considering real capacity and quality of products. *Mathematical Problems in Engineering*, 2014.
- Mosadegh, H., Khakbazan, E., Salmasnia, A., & Mokhtari, H. (2017). A fuzzy multi-objective goal programming model for solving an aggregate production planning problem with uncertainty. *International Journal of Information and Decision Sciences*, 9(2), 97-115.
- Mosadegh, H., Khakbazan, E., Salmasnia, A., & Mokhtari, H. (2017). A fuzzy multi-objective goal programming model for solving an aggregate production planning problem with uncertainty. *International Journal of Information and Decision Sciences*, 9(2), 97-115.
- Narasimhan, R. (1980). Goal programming in a fuzzy environment. *Decision sciences*, 11(2), 325-336.
- Özcan, U., & Toklu, B. (2009). Multiple-criteria decision-making in two-sided assembly line balancing: A goal programming and a fuzzy goal programming models. *Computers & Operations Research*, 36(6), 1955-1965.
- Sipper, D., Bulfin, R. L., González Osuna, M., & Hernández García, S. (1998). *Production: planning, control, and integration*.
- Stevenson, W. J., & van Ness, P. (1999). *Study guide for use with Production/operations management*. Irwin McGraw-Hill.
- Umarusman, N. (2018). Optimal Sistem Tasarımı İçin Minmaks Tabanlı Bulanık Hedef Programlama Kullanımı. *Alphanumeric Journal*, 6(1), 177-192.
- Wang, R. C., & Fang, H. H. (2001). Aggregate production planning with multiple objectives in a fuzzy environment. *European Journal of Operational Research*, 133(3), 521-536.
- Wang, R. C., & Liang, T. F. (2004). Application of fuzzy multi-objective linear programming to aggregate production planning. *Computers & Industrial Engineering*, 46(1), 17-41.
- Yaghoobi, M. A., & Tamiz, M. (2007). A method for solving fuzzy goal programming problems based on MINMAX approach. *European Journal of Operational Research*, 177(3), 1580-1590.
- Yang, T., Ignizio, J. P., & Kim, H. J. (1991). Fuzzy programming with nonlinear membership functions: piecewise linear approximation. *Fuzzy sets and systems*, 41(1), 39-53.
- Yücesan M. (2016). Bütünleşik üretim planlaması uygulaması: Mobilya sektörü Örneği, Unpublished Doctoral Thesis, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Zadeh, L. A. (1968). Probability measures of fuzzy events. *Journal of mathematical analysis and applications*, 23(2), 421-427. Mamdani, E. H. (1974, December).
- Zadeh, L.A., (1965). Fuzzy sets. *Inf. Control*. 8, 338-353.
- Zhu, B., Hui, J., Zhang, F., & He, L. (2018). An Interval Programming Approach for Multi-period and Multi-product Aggregate Production Planning by Considering the Decision Maker's Preference. *International Journal of Fuzzy Systems*, 20(3), 1015-1026.
- Zimmermann, H. J. (1975). Description and optimization of fuzzy systems. *International Journal of General System*, 2(1), 209-215.

Araştırma Makalesi • Research Article

Senaryo Tabanlı Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Matematik Öz Yeterlik Algısı, Tutum ve Kaygılarına Etkisi*

The Effect of Scenario-Based Learning Method on Students' Math Self-Efficacy, Math Attitude and Anxiety

Hasan Yasin Tol,^a Selin Çenberci^{b**}

^aÖğretmen, Belkaya Çok Programlı Anadolu Lisesi, MEB, 42000, Konya/Türkiye.
ORCID:0000-0003-3047-0268

^bDr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, 42090, Konya/Türkiye.
ORCID:0000-0003-4025-7823

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 25 Nisan 2019

Kabul tarihi: 03 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Kaygı

Matematik Tarihi

Öz Yeterlik Algısı

Senaryo Tabanlı Öğrenme

Tutum

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 February 2019

Received in revised form 25 April 2019

Accepted 03 May 2019

Keywords:

Anxiety

Attitude

Mathematics History

Scenario Based Learning

Self Efficacy Perception

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, matematik derslerindeki senaryo tabanlı öğrenme yöntemi kullanımının öğrencilerin tutumuna, öz yeterlik algısına ve matematik kaygısına olan etkisinin incelenmesidir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden yarı deneysel desen modeli ile yapılmıştır. Çalışma grubunu 2016-2017 Eğitim Öğretim yılında bir devlet okulunda öğrenim görmekte olan 45 dokuzuncu sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmanın verileri “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği”, “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ve “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” ile toplanmıştır. Normal dağılım gösterdiği belirlenen verilere parametrik testler uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda senaryo tabanlı öğrenme yönteminin deney grubu öğrencilerinin öz yeterlik algısı ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık ortaya çıkardığı görülmüştür. Buna ilave olarak senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe yönelik tutumuna ve matematik kaygılarına etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the effects of Scenario based learning method on students' math attitude and anxiety, math self-efficacy perception. The study was conducted with quasi-experimental design model of quantitative research methods. The sample of the study consisted of 45 the ninth grade students are studying in a public school in the 2016-2017 academic year. The data of the study were collected by “Attitude Scale towards Math”, “Self-efficacy Perception Scale against Math” and “Math Anxiety Assessment Scale”. Parametrical tests were applied to the data determined to be normal distribution. As a result of the study, it was seen that Scenario based learning method revealed a significant difference between the self-efficacy perception and the pre-test and post-test scores of the experimental group students. In addition to this it was concluded that Scenario based learning did not affect students' attitude towards math and their math anxiety.

1. Giriş

Matematik yaşam gibi eski, yaşama ve insanlık tarihi ile aynı doğrultuda gelişen bir bilim dalıdır (Dönmez, 2002). Ortaya çıkışı antik çağların bilinmeyen zamanlarına kadar

uzanır (Burton, 2017). Aynı zamanda toplumsal yaşamın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkan sayma, ölçme ve hesap sorunlarından başlayarak bugünlere kadar gelmiştir (Tez, 2011). Bu geçen uzun zamana rağmen matematiğe herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanım

*Bu çalışma, Hasan Yasin Tol'un 2018 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi anabilim Dalı Matematik Eğitimi Anabilim Dalı'nda yaptığı “Matematik konularının tarihsel gelişimlerinin senaryo tabanlı öğretim yöntemi ile anlatılmasının öğrenciler üzerindeki etkileri” konulu yüksek lisans tezinden çıkmıştır.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: scenberci@erbakan.edu.tr

getirmek mümkün olmamıştır. Geçmişten bugüne kadar uzanan matematiğin ne olduğu kadar nasıl anlatılacağı ve öğretileceği de cevaplanması gereken sorular arasında yer almaktadır. Gelişen ve değişen çağla beraber bireylerden beklenen hedef ve davranışlarda da farklılıklar meydana gelmiştir. Başta teknolojiye meydana gelen hızlı gelişmeler olmak üzere yaşamımızdaki değişikliklerin sebep olduğu problemlere çözüm bulabilmek için matematiği değerli gören, matematiksel düşünebilen, problem çözerken ve modelleme yaparken matematikten yararlanabilen bireylere ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (MEB, 2018). Dolayısıyla matematik öğretim programının amaçları bu doğrultuda çok büyük önem kazanmaktadır. Bu nedenle de öğretim sürecinin planlanmasında bu hedef ve davranışlar dikkate alınmalı, farklı yöntem ve tekniklere yer verilmelidir. Öğretimin içeriği bireylerin beklentilerine ve amaçlarına uygun tasarlanmışsa bireyin aktif katılımıyla birlikte öğrenme düzeyi yükselmektedir. Fakat bu süreç beklentileri karşılamıyorsa ve amaca uygun değilse bireylerin öğrenme düzeyleri bu doğrultuda düşmektedir (Senemoğlu, 2018). Bu durumda öğrencilerden beklenen hedef ve davranışlara ulaşılmasında etkili bir öğrenme ortamını uygun şekilde hazırlamanın gerekliliğini arttırmaktadır. Matematik öğretim sürecinde etkili bir öğrenme ortamı oluşturabilmek için farklı öğrenme yöntemlerine ihtiyaç vardır. Bu öğrenme yöntemlerinden bir tanesi de senaryo tabanlı öğrenmedir. Senaryo tabanlı öğrenme yönteminde senaryo denilen hikâyelere yer verilmektedir. Senaryo tabanlı öğrenme yöntemi, motivasyonu artırır, bireyi merkeze alır, aktif bilgi içerir, temel becerileri gerçek yaşamla ilişkilendirir, değişik konu içeriğine sahip dersleri bir senaryo ile bütünleştirir ve işbirlikçi öğrenmeye uygun bir ortam sunar (Filiz, Özsoy ve Koçak, 2005). Senaryo tabanlı öğrenme, bireylere kazandırılması gereken hedef ve davranışların senaryolar çerçevesinde oluşturulduğu bir öğrenme yöntemidir. Bireyler kendilerini hikâyede yer alan oyuncunun yerine koyarak ve sorunlara çözüm üreterek hedefe ulaşmaya çalışmaktadırlar (Veznedaroğlu, 2005). Bireyler bu yöntemle, uzun süreçte öğrenim için ihtiyaç duyulan iletişim özelliklerini ve bilgi yönetimini de kullanma şansı yakalamaktadır (Waterman, 1998). Ayrıca, senaryolar yardımıyla öğrenen bireyler çözümlene, sentezleme, değerlendirme ve karar verme becerisi olmak üzere farklı üst düzey düşünme süreçlerini aktif şekilde kullanırlar (Açıkgöz, 2007). Aynı zamanda bireylere olayları birbiriyle ilişkilendirme ve yorumlayabilme, öğrenilen kavramları da gerçek olaylarda uygulayabilme fırsatı vermektedir (Ergin, Pekmez ve Öngel, 2005). Elbette senaryo tabanlı öğrenme yöntemi sürecini doğru şekilde planlamak gerekmektedir. Kullanılan senaryolar oluşturulurken dikkatli olunmalıdır. Bu senaryoların gerçeğe uygun olması, öğretimin amacına hizmet etmesi, öğrencilerin seviyeleri doğrultusunda hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca olaylar yansız ve nesnel bir şekilde anlatılmalıdır (Açıkgöz, 2007). Ancak bu durumda senaryolar etkili birer öğretim materyali haline gelecektir.

Hursen ve Faslı (2017) tarafından yapılan çalışmada da öğretmenlerin eğitiminde kullanılan senaryo tabanlı öğrenme ve reflektif öğrenme yaklaşımlarının etkisi incelenmiştir. Araştırma sonunda elde edilen sonuçlarda senaryo tabanlı öğrenme yönteminin, öğretmen adaylarının akademik başarıları yönünden daha faydalı olduğu görülmüştür. Başka bir çalışmada "Özel Üçgen" konusunda

senaryo tabanlı öğretim yönteminden yararlanılarak sekizinci sınıf öğrencilerine ve lise öğrencilerine bilgisayarla ders anlatımı yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerden olumlu tepkiler alınmıştır (Özsoy, Koçak, Engin ve Engin, 2007). Cautreels (2003) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin meslek hayatlarında öğrencilere bildiklerini daha iyi yansıtmaları sürecinde senaryo oluşturmanın etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonunda öğretmenlerin bilgileri öğrencilere aktarırken senaryolardan yararlanmalarının etkili olduğu görülmüştür. Senaryo tabanlı öğrenme yöntemi ile ilgili çalışmaların hangi açılarından etkilerinin olduğu incelendiğinde kullanılan yöntemin matematik dersindeki başarılarını arttırdığı (Bakaç, 2014; Köroğlu ve Yeşildere, 2002; Hursen ve Faslı, 2017), öğrencilerin derslere daha aktif ve istekli katılmasını sağladığı (Taneri, 2017), problem kurma ve çözme becerilerini arttırdığı (Temur, 2018), öğrencilerin öğrenmelerine ve dersle ilgili tutumlarına olumlu etki ettiği (Razzouk 2011) görülmektedir.

Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin etkisinin özellikle sözelderslerde kullanılarak incelendiği çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin sosyal bilgiler dersindeki tutum ve bilgi seviyelerine olan etkisi (Çakır, 2017), tüketim bilinci üzerindeki etkisi (Taneri 2017) incelenmiş olup Yaman ve Süğümlü (2009) Türkçe dil bilgisi derslerinde öğrenci başarısına etkisini araştırmışlardır. Sosyal bilgiler, Türkçe dersleri gibi sözel derslerde bu yöntemi uygulamak hususunda rahat hareket edilebiliyorken matematik gibi soyut bir derste senaryo tabanlı öğrenme yöntemi kullanmak için problem çözme ve kurma gibi somut konuların tercih edildiği göze çarpmaktadır. Matematik alanında bu yöntemle ilgili yapılan çalışmaların az olmasının sebeplerinden birisi de senaryo oluşturmada zorluk olarak görülmektedir. İşte bu noktada matematik konularının tarihsel gelişimleri bize ışık tutmaktadır. Matematik konularının tarihi birçok olayı, durumu ve şahsiyeti içerisinde barındırmaktadır. Matematik tarihinin zengin bir içeriğe sahip olması nedeniyle senaryo tabanlı öğrenme yönteminde kullanılabilir olması gözden kaçırılmamalıdır. Matematik tarihi, günümüzde 544 farklı dalı olduğu kabul edilen matematik biliminin ilk medeniyetlerden bugüne kadar olan gelişimini inceleyen bağımsız bir alandır (Göker, 1997). Matematik öğretim programının amaçları arasında öğrencilerin matematiğin tarihsel gelişim aşamalarını, matematiğe katkıda bulunan bilim insanlarını ve bu insanların yaptığı çalışmalarını bilmeleri de yer almaktadır (MEB, 2018). Bu doğrultuda matematik tarihi, öğretim programı ve ders kitaplarında da yer almaya başlamıştır. Öğretmenlerin ünlü matematikçileri, bu matematikçilerin kişiliklerini ve çalışmalarını öğretim süreci içerisinde entegre etmeleri matematik derslerinin zenginleşmesini, aynı zamanda öğrencilerin matematiğin insanlık tarihindeki yeri, kültürümüzle ilişkisi ve günlük yaşamımızdaki rolü hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayacaktır (Baki, 2008). Bu sebeplerle matematik tarihinin derslerde kullanılması, derslere entegre edilmesi üzerine çok sayıda çalışmalar yapılarak önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır. Marshall (2000) yaptığı çalışmayla, matematik tarihine derslerde yer verilmesinin ortaöğretim öğrencilerinin tutumlarına olan etkisini incelerken, Sullivan (2000) yaptığı çalışmada ortaöğretim matematik öğretmeni adaylarının başarı ve tutumlarına olan etkisini incelemiştir. Bu uygulama

içerisinde konuların tarihi, matematikçilerin hayat hikayeleri, yönergeler, alıştırmalar ve öğrenci proje ödevleri hakkında öneriler yer almaktadır. Lit, Siu ve Wong (2001) tarafından yapılan çalışmada lise ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin matematik tarihini derslerde kullanma fikri konusunda olumlu düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Özellikle matematik tarihinde yer alan matematik ve matematikçilerle ilgili ilginç hikayelerden öğrencilere ders içerisinde bahsedilmesi, öğretim motivasyonu açısından önem arz etmektedir (Nasibov ve Kaçar, 2005). Bunu gerçekleştirilebilmenin yollarından bir tanesi olarak görülen senaryo tabanlı öğrenme yönteminin bu anlamda katkı sağlayacağını belirtmek gerekmektedir. Senaryolarla, matematik tarihinin içinde barındırdığı birçok hikâyeyi, olayı ve durumu öğrencilere yaşatarak, hissettirerek aktarmanın faydası göz ardı edilemezken matematik tarihinin küçük bilgi notları olarak değil de bir yöntem kullanılarak verilecek olması her iki konuyu birbirleriyle örtüşürecektir. Senaryo tabanlı öğrenme yönteminde yer alan senaryoların, matematik tarihinden hikayelerle oluşturulmuş olması, matematik konularının etkililiğini de arttıracaktır. Tüm bunlar dikkate alındığında senaryo tabanlı öğrenme yönteminde yer alan matematik konularının tarihteki hikayeleriyle konular, gerçek yaşamla birleştirilir ve bireyi merkeze alarak, bireylerin çözümleme, sentez ve değerlendirme becerilerini kullanmalarına fırsat verir. Matematik içinde tarihin daha etkili nasıl kullanılacağı sorusunun ne kadar önemli olduğu, yapılan akademik çalışmalarda da görülmektedir. Dolayısıyla çalışmamız bu noktada büyük önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda senaryo tabanlı öğrenme yönteminin matematik gibi soyut ve anlaşılması zor bir derste matematik öğretimi sürecini daha verimli, somut ve yaşanabilir hale getireceği düşünülmektedir. Ayrıca matematik derslerinde senaryo tabanlı öğrenme yöntemini matematiğin gelişim sürecini kullanarak uygulamak, bir taraftan senaryoların hazırlanmasında kolaylık sağlayacak diğer taraftan matematiğin tarihi hakkında öğrencilerin bilgi sahibi olmalarını, bu bilimi daha iyi anlamalarını ve matematiğe olan bakış açılarının değişmesini sağlayacaktır. Senaryo tabanlı öğrenme yöntemiyle gerçek hayat hikayeleri içinde kendini bulan bireyler, durumları çözümleme ve analiz etme becerilerini kullanarak, değerlendiren ve matematiksel düşünebilen kişiler haline gelebilmektedirler. Öğrenme sürecinde aktif rol alan bireylerin başarabileceklerine olan inancı, matematik dersine karşı sahip oldukları düşünce, davranış ve tutumlar, ön yargıları, korku ve kaygıları matematik öğretiminin amacına ulaşmasında önem arz etmektedir ki bunlar da araştırmanın öz yeterlik algısı, tutum ve kaygı kavramlarıyla ilişkilendirilmesine yönlendirmiştir.

Son yıllarda matematik tarihine MEB öğretim programında ve ders kitaplarında yer verilmekte olduğunu belirtmişti. Literatüre bakıldığında matematik tarihi ile ilgili yapılmış çalışmalar bize matematik tarihinin derslerde matematikçilerin hayat hikâyeleri, yönergeler, alıştırmalar ve öğrenci proje ödevleri (Sullivan, 2000), eski zamanlarda kullanılan yöntem örnekleri (Karakuş, 2009), piramitlerin, koninin ve kürenin hacmi konularının tarihleriyle tasarlanan öğretim süreci (Albayrak, 2011) vb. şekillerde kullanılmaya çalışıldığını göstermektedir. Sadece Kaşıkçı (2015) tarafından yapılan çalışmada bir öğretim yöntemiyle birlikte matematik tarihinin kullanıldığı görülmektedir.

Matematik tarihinin derse daha etkili şekilde entegre edilmesi için bir yöntem kullanımını içeren durumlara az rastlanılması ve bu noktadaki açığı doldurmanın gerekliliği, çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tarihin daha etkili şekilde sunulmasının dersin kalıcılığını ve öğrencilerin derse olan ilgisini arttıracığı da gözden kaçırılmaması gerektiği düşünüldüğünde ve bununla birlikte günümüzde teknolojinin adeta içerisinde doğan öğrenciler dikkate alındığında, onların ilgilerini çekebilmek, merak duygularını uyandırmak, öğrenmelerini daha kalıcı hale getirebilmek için matematik tarihinin daha etkili yöntemlerle birlikte onlara sunulması çok büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, konuların tarihsel gelişim aşamalarının derslerde kullanılması esnasında senaryo tabanlı öğrenme yöntemi gibi belirli bir yöntemin kullanılmasının matematik öğretimi daha etkili hale getireceği düşünülmektedir. Ayrıca matematik konularıyla ilgili tarihsel hikâye ve olayların senaryo tabanlı öğrenme yöntemi dikkate alınarak işlenmesinin matematik öğretimine önemli katkılar sağlayacağı ve böylece öğretim süreçlerinde önemli rol oynayan hikâyenin matematik öğretiminde de etkili olacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı matematik derslerinde konuların tarihsel gelişimlerinin senaryo tabanlı öğrenme yöntemi ile anlatılmasının öğrencilerde öz yeterlik algısı, matematiğe karşı tutum ve matematik kaygısı açısından etkilerinin incelenmesi olmuştur.

Buna göre araştırmanın problemi “Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe yönelik tutum, öz yeterlik algısı ve matematik kaygısına etkisi var mıdır?” şeklinde ortaya konulmuştur. Araştırma problemi doğrultusunda aşağıda belirlenen alt problemlere cevap aranmıştır.

1. Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarına etkisi nedir?
2. Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe karşı öz yeterlik algılarına etkisi nedir?
3. Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematik kaygılarına etkisi nedir?

2. Yöntem

Bu bölümde çalışmadaki veri toplama süreci, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi ayrı ayrı başlıklar altında ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe yönelik tutum, matematik kaygısı ve matematiğe karşı öz yeterlikleri ile ilişkilerini incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Nicel araştırma yaklaşımı değişkenler arasında bulunan ilişkiyi inceleyerek nesnel kuramları test etmeyi amaçlamaktadır (Creswell, 2016).

2.2. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 bahar yarıyılı içerisinde Konya ilinde bulunan bir devlet okulunda öğrenim gören dokuzuncu sınıf öğrencileri oluşturmuştur.

Okulun dokuzuncu sınıflarında bulunan 20 öğrenciden (11 kız ve 9 erkek öğrenci) oluşan şube kontrol, 25 öğrenciden (12 kız ve 13 erkek öğrenci) oluşan diğer şube deney grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmaya toplam 45 öğrenci katılmıştır. Çalışma grubu belirlenirken seçkisiz olmayan atama kullanılmıştır. Yarı deneysel desen seçkisiz atanmanın yer almadığı bir araştırma modelidir (Büyüköztürk, 2013).

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan ölçeklere ayrıntılarıyla yer verilmiştir.

2.3.1. Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği

Araştırmada Çelik ve Bindak (2005) tarafından geliştirilen “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçektebeş seçenekli 20 soru bulunmaktadır. Olumlu maddeler ve olumsuz maddeler ters şekilde puanlanarak değerlendirilmiştir. Bu durumda değerlendirmede ölçekten puan olarak en az 20, en fazla ise 100 alınabilecektir. Bu puanlardaki artış bireylerin tutumlarında olumlu artış olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,88 olarak elde edilmiştir (Çelik ve Bindak, 2005).

2.3.2. Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği

Araştırmada kullanılan “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” Umay (2001) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte 6 olumsuz, 8 olumlu 14 madde yer almaktadır. Ölçekte üç farklı boyut bulunmaktadır. Ölçekten elde edilebilecek puan en az 14, en çok 70 puandır. Alınan puanlardaki artış bireylerin matematiğe karşı öz yeterlik algılarında olumlu artış olduğunu ifade etmektedir. Güvenirlik çalışmasında hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0,82 şeklinde elde edilmiştir.

2.3.3. Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği

Araştırmada Plake ve Parker’in (1982) geliştirdiği ve Akın, Kurbanoglu ve Takunyacı’nın (2011) Türkçeye uyarladığı “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte beş seçenektan oluşan 24 madde yer almaktadır. Ölçekten en düşük 24, en yüksek 120 puan alınabilmektedir. Alınan puanlardaki artış bireylerin matematik kaygılarının da arttığını ifade etmektedir. Ölçekte matematik öğrenme kaygısı (1-16) ve matematik değerlendirme kaygısı (17-24) alt ölçekleri bulunmaktadır. Revize edilmiş matematik kaygısı değerlendirme ölçeğinin test-tekrar güvenilirlik katsayısı 0,91, iç tutarlılık katsayısı 0,93 şeklinde hesaplanmıştır (Akın, Kurbanoglu ve Takunyacı, 2011).

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma sürecinde eldeki deney ve kontrol grupları nadersler öncesinde “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği”, “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ve “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” veri toplama araçları ön test şeklinde uygulanmıştır. Sonrasındaise dersler deney grubu öğrencileriyle senaryo tabanlı öğrenme yöntemi kullanılarak, kontrol grubu öğrencileriyle ise geleneksel yöntem kullanılarak işlenmiştir. 2016-2017 eğitim öğretim yılı matematik dersi müfredatında dokuzuncu sınıf üçgenler konusu yaklaşık iki ay sürmektedir. Senaryo tabanlı öğrenme yöntemi içerisinde

üçgenler konusunun tarihi kullanılarak ve öğrencilerin öğrenme alanları dikkate alınarak hazırlanan yedi senaryo etkinliği haftada bir etkinlik olacak şekilde yedi hafta boyunca uygulanmıştır. Senaryo etkinlikleri öğrencilere bireysel olarak dağıtılmış, etkili bir şekilde senaryolar okunmuş ve öğrencilerden etkinliklerde yer alan uygulamaları yapmaları istenmiştir. Uygulamaları başaran öğrencilere olumlu dönütler verilmiştir. Diğer öğrencilere yardım etmek amacıyla sınıf tartışmalarından yararlanılmıştır. Ders boyunca öğretmen yönlendirici olarak görev yapmıştır. Senaryoların uygulandığı ders saatleri dışındaki zamanlarda yapılan derslerde senaryolara uygun sorular hazırlanarak bu sorular çözülmüş ve soru çözümlerinde etkinlikte yer alan senaryolardan yeri geldiğinde bahsedilerek süreç devam ettirilmiştir. Her hafta bu yol izlenerek yedi haftalık süreç tamamlanmıştır.

Senaryo etkinlikleri konuların tarihsel gelişim basamaklarını anlatır şekilde hazırlanmıştır. Bununla birlikte her bir senaryo etkinliği üçgenler konusu öğretim süreci içerisinde öğrencileri aktif hale getirecek basamakları içermektedir ki öğretmen senaryolardaki oyuncularından ve konuların ortaya çıkış süreçlerinden bahsederek ve öğrencileri aktif hale getirerek uygulamayı gerçekleştirmiştir. Senaryolar oluşturulurken daha önce matematik tarihi ile ilgili yapılan çalışmalardan, matematik tarihi ile ilgili kaynaklardan (Şentürk, 1989; Karadağ, 2004; Cajori, 2014) yararlanılmış ve uzman görüşleri dikkate alınmıştır. Etkinliklerin içerisinde konuyla ilgili resim ve şekillerden yararlanılmıştır. Araştırmada uygulanan senaryo örneklerinden biri daha anlaşılır olması bakımından aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmada Uygulanan Senaryo 1 (1. kısım)

Ders: Matematik

Ünite: Üçgenler

Konu: Üçgen Kavramı

Senaryo 1: Arazi Paylaşımı

Kaynak: www.matematiksel.org

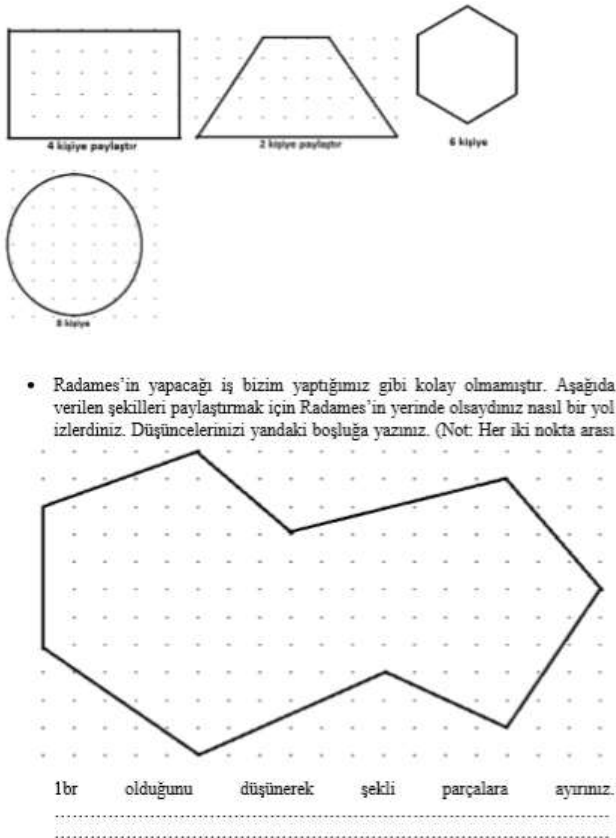
M.Ö. 2045 yılıydı, insanlar Mısır’da güneşli bir güne uyanmışlardı. Yeni başlayan günde yapılacak birçok iş vardı. Radames aldığı talimatları en doğru şekilde yerine getirecek olmanın heyecanıyla etrafındakilere seslendi: “Acele edin daha yapacak çok işimiz var! İnsanları bir an önce tarlalarına kavuşturalım.” diye seslendi. Radames o

zamanlarda kral için çalışan matematikçilerden yalnızca bir tanesiydi ve işine çok fazla önemiyet veriyordu. Mısır’da yağın yağmurun ardından Nil Nehri bütün gücüyle akmış, etrafında bulunan ve insanların ekip biçtikleri tarlaları yok etmişti. Evet, Nil nehrinin Mısır halkı için ne kadar önemli olduğunu herkes biliyordu. Etrafındaki topraklar bu nehir sayesinde çok verimli hale geliyordu ve insanlar bu topraklardan ekmelelerini kazanıyordu fakat yılın belli zamanlarında nehir bu halka böyle bir zorluk çıkarıyordu ve tarlaların sınırları bu taşkınlar sebebiyle yok oluyordu. Bu sınırları yeniden ortaya çıkarmak ise Radames gibi matematikçilerin işiydi.

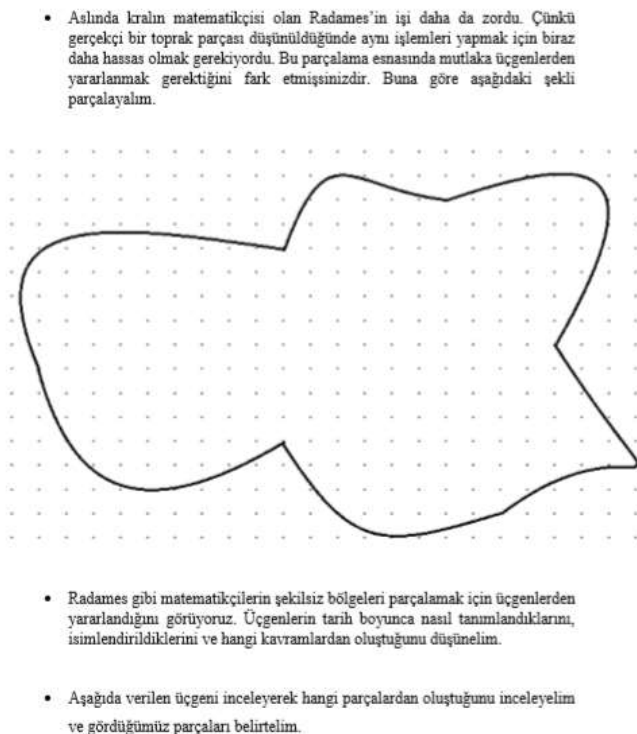
Yapılacak olan bu iş aslında o kadar da kolay değildi. Kimin ne kadar tarlaya sahip olduğu belli fakat, tarlalar düzensiz şekillere sahip. Tarlalar düzgün bir şekilde sahip olsaydı, Radames’in işi oldukça kolay olurdu fakat öyle değil.

- Bu tarlalar aşağıda verilen bildiğimiz şekillerde olsaydı, örneğin aşağıda belirtilen kadar kişiye nasıl paylaştırırdınız? Çizerek açıklayınız.

Şekil 2. Araştırmada Uygulanan Senaryo 1 (2. kısım)

Şekil 3. Araştırmada Uygulanan Senaryo 1 (3.kısım)

Kontrol grubunda ise geleneksel yöntem kullanılmıştır. Dersler esnasında MEB ders kitabından yararlanılmış ve matematik tarihi de ders kitabında yer aldığı haliyle öğrencilere aktarılmıştır. Bu esnada MEB ders kitaplarında yer alan matematik tarihi bilgi notları ders esnasında öğrencilerle okunmuştur. Dersler sonrasında ise

deney ve kontrol gruplarına ölçekler tekrar uygulanarak veriler toplanmış ve uygulama süreci sonlandırılmıştır. Araştırmada elde edilen bütün verilerle deney grubunda yer alan bağımsız değişkenin bağımlı değişkenlere olan etkisi incelenmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Bu bölümde “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği”, “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ve “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” ile toplanan verilerin nasıl analiz edildiği ile ilgili bilgi verilmektedir. Öncelikle deney ve kontrol grubu öğrencilerinden toplanan veri gruplarına normallik testi yapılmıştır. Normallik testinde deney ve kontrol gruplarından toplanan verilerin analizinde Shapiro-Wilk testi değerleri dikkate alınmış ve elde edilen bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği”ne ilişkin Veri Gruplarının Normallik Testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	Shapiro-Wilks(p)
Kontrol Grubu (Tutum ÖnTest)	20	63.80	8.46	0.420
Kontrol Grubu (Tutum SonTest)	20	64.50	8.00	0.342
Deney Grubu (Tutum ÖnTest)	25	64.96	11.01	0.381
Deney Grubu (Tutum SonTest)	25	64.20	9.28	0.143
Kontrol Grubu (Özyeterlik ÖnTest)	20	44.70	4.90	0.242
Kontrol Grubu (Özyeterlik SonTest)	20	42.45	5.91	0.159
Deney Grubu (Özyeterlik ÖnTest)	25	43.16	6.05	0.115
Deney Grubu (Özyeterlik SonTest)	25	45.32	7.35	0.272
Kontrol Grubu (Kaygı ÖnTest)	20	64.60	20.04	0.382
Kontrol Grubu (Kaygı SonTest)	20	64.05	22.77	0.571
Deney Grubu (Kaygı ÖnTest)	25	56.52	15.77	0.311
Deney Grubu (Kaygı SonTest)	25	55.00	15.22	0.583

Bu analizler sonucundan normallik analizinde Shapiro-Wilk (p) değerleri 0.05’ten büyük olarak belirlendiğinden veri gruplarının normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece parametrik testlerden yararlanılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına uygulanan ölçeklerle ulaşılan ön test-son test puanları bağımsız örneklem t-testi yardımıyla değerlendirilmiştir. Sonrasında deney ve kontrol gruplarında ön test-son test verilerine bağımlı örneklem t-

testi uygulanmıştır. Yapılan analizlerdeki sonuçlar ayrıntılı şekilde verilerek yorumlanmıştır.

2.6. Sınırlılıklar

Çalışma bir devlet okulunun dokuzuncu sınıf öğrencileri ve matematik dersi üçgenler konusu ile sınırlıdır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, senaryo tabanlı öğrenme yöntemi kullanılarak işlenen derslerinaştırmaya katılan dokuzuncu sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik tutum, öz yeterlik algısı ve matematik kaygısına etkileri olup olmadığı incelenmiş ve araştırmanın alt problemlerine uygun olarak belirlenen başlıklar halinde açıklanmış ve yorumlanmıştır.

3.1. Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeğine Ait Verilerin İncelenmesi

Öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarını gösteren “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” deney ve kontrol grubu ile yapılan derslerden önce ön test, derslerden sonra ise son test şeklinde uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar alt başlıklar halinde verilmiştir.

3.1.1. “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” ile Elde Edilen Ön Test Verilerinin Karşılaştırılması

Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarına etkisi nedir? şeklinde belirlenen birinci alt problem için, senaryo tabanlı öğrenme ve geleneksel yöntem öncesinde deney ve kontrol grubu öğrencilerinden “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” ile toplanan verilere bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analizden sonra bulunan değerler Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” Ön Test Verilerinin Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Ön Test)	20	63.80	8.46		
Deney Grubu (Ön Test)	25	64.96	11.01	0.388	0.700

Tablo 2’de görüldüğü gibi ön test verileri arasında anlamlı fark bulunmamaktadır ($t=0.388$, $p=0.700>0.05$). Böylece her iki gruptaki öğrencilerin matematikle ilgili sahip oldukları tutum düzeyleri açısından yakınlık gösterdiği ifade edilebilir.

3.1.2. “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” ile Elde Edilen Son Test Verilerinin Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grubu öğrencileriyle gerçekleştirilen derslerin ardından öğrencilerin tutumlarını karşılaştırmak amacıyla “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” ile elde edilen son test verilerine bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Bulunan sonuçlar Tablo 3’de belirtilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” Son Test Verilerinin Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Son Test)	20	64.50	8.00		
Deney Grubu (Son Test)	25	64.20	9.28	0.114	0.909

Ortaya çıkan sonuçlara göre son test deney ve kontrol grupları tutum puanları arasında anlamlı farklılık bulunmadığı belirlenmiştir ($t=0.114$, $p=0.909>0.05$). Dolayısıyla senaryo tabanlı öğrenme yöntemiyle gerçekleştirilen dersler sonucunda deney ve kontrol grubu öğrencilerinin matematik tutum düzeyleri birbirinden farklılaşmamıştır.

3.1.3. “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” ile Elde Edilen Ön Test Son Test Verilerinin Karşılaştırılması

Kontrol grubunun tutuma ait ön test-son test verileri ile deney grubunun tutuma ait ön test-son test verilerini birbiriyle karşılaştırmak için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Sonuçta toplanan veriler Tablo 4’de belirtilmiştir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematiğe Yönelik Tutum Ölçeği” Ön Test Son Test Verilerinin Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Ön Test)	20	63.80	8.46		
Kontrol Grubu (Son Test)	20	64.50	8.00	0.342	0.736
Deney Grubu (Ön Test)	25	64.96	11.01		
Deney Grubu (Son Test)	25	64.20	9.28	0.763	0.453

Kontrol grubu öğrencilerinin tutumlarına ait ön test puanları ile geleneksel yöntemin kullanılmasıyla yapılan derslerin ardından elde edilen tutumlarına ait son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($t=0.342$, $p=0.736>0.05$). Aynı şekilde deney grubuna ait tutum ön test puanları ile deney grubu tutum son test puanlarının birbirinden anlamlı şekilde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($t=0.763$, $p=0.453>0.05$).

3.2. Matematiğe Karşı Öz Yeterlilik Algısına Ait Verilerin İncelenmesi

Öğrencilerin matematiğe karşı öz yeterlik algı düzeylerini belirlemeyi amaçlayan “Matematiğe Karşı Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği” deney ve kontrol grubu ile yapılan derslerden önce ve sonra öğrencilere ön test ve son test şeklinde uygulanmıştır.

3.2.1. “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ile Elde Edilen Ön Test Verilerinin Karşılaştırılması

Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe karşı öz yeterlik algılarına etkisi nedir? şeklinde belirlenen ikinci alt problem için, deney ve kontrol gruplarıyla gerçekleştirilecek dersler öncesinde “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ile ulaşılan ön test verilerine bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Sonuçta ulaşılan veriler Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Ölçeği” Ön Test Verilerinin Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Ön Test)	20	44.70	4.90		
				0.922	0.322
Deney Grubu (Ön Test)	25	43.16	6.05		

Deney grubu ile kontrol grubu ön test verilerine göre anlamlı farklılığın olmadığı söylenebilir ($t=0.922$, $p=0.322>0.05$). Geleneksel yöntem ve senaryo tabanlı öğrenme yöntemikullanılarak yapılan derslerin öncesinde kontrol ve deney gruplarının matematik öz yeterlik algıları açısından yakınlık gösterdiği belirtilebilir.

3.2.2. “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ile Elde Edilen Son Test Verilerinin Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grubu ile gerçekleştirilecek derslerin ardından grupların matematiğe karşı öz yeterlik algılarını karşılaştırmak amacıyla “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ile ulaşılan son test verilerine bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ulaşılan veriler Tablo 6’da belirtilmiştir.

Tablo 6. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Ölçeği” Son Test Verilerinin Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Son Test)	20	42.45	5.91		
				1.417	0.308
Deney Grubu (Son Test)	25	45.32	7.35		

Kontrol ve deney grubu son test verileri arasında anlamlı farklılığın olmadığı bulunmuştur ($t=1.417$, $p=0.308>0.05$). Böylece derslerin senaryo tabanlı öğrenme yöntemiyle anlatılması sonucunda kontrol grubu ve deney grubu öğrencilerinin matematik öz yeterlik algıları yönünden anlamlı şekilde farklılaşmadığı söylenebilir.

3.2.3. “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Ölçeği” ile Elde Edilen Ön Test Son Test Verilerinin Karşılaştırılması

“Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” ile ulaşılan kontrol grubu verileri ile deney grubu verilerini birbiriyle

karşılaştırmak amacıyla bağımsız örneklem t-testinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ulaşılan veriler Tablo 7’de belirtilmiştir.

Tablo 7. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematiğe Karşı Öz Yeterlik Algısı Ölçeği” Ön Test Son Test Verilerinin Bağımsız Örneklem t-testi Verileri

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Ön Test)	20	44.70	4.90		
				1.222	0.237
Kontrol Grubu (Son Test)	20	42.45	5.91		
Deney Grubu (Ön Test)	25	43.16	6.05		
				2.175	0.040
Deney Grubu (Son Test)	25	45.32	7.35		

Kontrol grubu öğrencilerinin öz yeterlik algısı ön test puanları ile geleneksel yöntemin benimsendiği derslerin ardından elde edilen öz yeterlik algısı son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($t=1.222$, $p=0.237>0.05$). Buna karşın deney grubu ön test öz yeterlik algısı puanları ve senaryo tabanlı öğrenme yöntemi yardımıyla işlenen dersler sonrasında ulaşılan son test öz yeterlik algısı puanlarının arasında anlamlı farklılaşma olduğu söylenebilir ($t=2.175$, $p=0.040<0.05$).

3.3. Matematik Kaygısına Ait Verilerin İncelenmesi

Öğrencilerin matematik kaygısı düzeylerini ortaya koymayı amaçlayan “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” deney ve kontrol grubu ile yapılan dersler öncesinde ve sonrasında öğrencilere ön test ve son test şeklinde uygulanmıştır.

3.3.1. “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” ile Elde Edilen Ön Test Verilerinin Karşılaştırılması

Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematik kaygılarına etkisi nedir? şeklindeki üçüncü alt problem için, deney ve kontrol gruplarıyla gerçekleştirilecek dersler öncesinde “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” uygulanmasıyla bulunan ön test verileri bağımsız örneklem t-testi kullanılarak değerlendirilmiştir. Veri toplama aracı ile elde edilen puanlar öğrencilerin matematikle ilgili kaygı seviyelerini göstermektedir. Analiz sonucunda bulunanlar Tablo 8’de belirtilmiştir.

Tablo 8. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” Ön Test Verilerinin Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Ön Test)	20	64.60	20.04		
Deney Grubu (Ön Test)	25	56.52	15.77	1.514	0.137

Kontrol grubu ve deney grubu ön test verileri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($t=1.514$, $p=0.137>0.05$). Bu da kontrol ve deney gruplarındasirasıyla geleneksel yöntemle ve senaryo tabanlı öğrenme yöntemiyleşlenecek derslerin öncesinde grupların matematik kaygı düzeyleri yönünden benzer olduğunu göstermektedir.

3.2.2. “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” ile Elde Edilen Son Test Verilerinin Karşılaştırılması

Deney grubu ve kontrol grubuyla gerçekleştirilecek derslerin bitiminde öğrencilerin matematik kaygı düzeylerini karşılaştırmak amacıyla “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” son test verileri için bağımsız örneklem t-testinden yararlanılmıştır. Analizlerden sonra ulaşılan değerler Tablo 9’da belirtilmiştir.

Tablo 9. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” Son Test Verilerinin Bağımsız Örneklem t-testi Bilgileri

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Son Test)	20	64.05	22.77		
Deney Grubu (Son Test)	25	55.00	15.22	1.525	0.137

Deney ve kontrol gruplarının sahip olduğu son test verileri arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($t=1.525$, $p=0.137>0.05$). Böylece deney ve kontrol gruplarıyla gerçekleştirilen derslerde kullanılan yöntemlerin grupların matematik kaygı seviyelerinin farklılaşmasında etkili olmadığı ifade edilebilir.

3.2.3. “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” ile Elde Edilen Ön Test Son Test Verilerinin Karşılaştırılması

Kontrol grubu ve deney grubuyla gerçekleştirilen derslerin sonrasında “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” ile ulaşılan ön test-son test verilerini karşılaştırırken bağımlı örneklem t-testi yapılmıştır. Verilerin analizi sonunda ulaşılan değerler Tablo 10’da belirtilmiştir.

Tablo 10. Deney ve Kontrol Gruplarının “Matematik Kaygısı Değerlendirme Ölçeği” Ön Test Son Test Verilerinin Bağımlı Örneklem t-testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Kontrol Grubu (Ön Test)	20	64.60	20.04		
Kontrol Grubu (Son Test)	20	64,05	22.77		
Deney Grubu (Ön Test)	25	56.52	15.77	0.153	0.880
Deney Grubu (Son Test)	25	55.00	15.22	0.474	0.640

Kontrol grubundaki öğrencilerinön test matematik kaygısı puanları ile geleneksel yöntem kullanılarak işlenen derslerin ardından ulaşılan matematik kaygısı son test puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($t=0.153$, $p=0.880>0.05$). Benzer şekilde deney grubu ön test matematik kaygı puanları ile deney grubu son test matematik kaygı puanları arasında anlamlı farklılaşma olmadığı belirtilebilir ($t=0.474$, $p=0,640>0.05$). Ayrıca deney ve kontrol grubu ortalamalarında görülen düşüş öğrencilerin sahip olduğu matematik kaygılarının azaldığını göstermektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Matematik soyut bir ders olduğundan derslerde senaryo tabanlı öğrenme yönteminin kullanılması hususunda zorluk yaşanmaktadır. Bu durumları ortadan kaldırmak amacıyla matematik konularının tarihinden yararlanılarak kullanılan senaryo tabanlı öğrenme yöntemi, konuları günlük hayatla birleştirip somutlaştırması bakımından önemli bir yere sahiptir. Nitekim yapılan araştırmalarında bu durumu desteklemekte olduğu görülmektedir. Lit, Siu ve Wong’un (2001) çalışmasında derslerde matematik tarihine yer vermenin öğrenciler tarafından olumlu karşılandığı vurgulanmaktadır. Köroğlu ve Yeşildere (2002) tarafından yapılan çalışmada ise derslerde senaryolara yer vermenin öğrencilere matematiği sevdireceği ifade edilmiştir. Benzer şekilde Herreid’in (2005) çalışmasında da öğrencilerin senaryo tabanlı öğrenme yöntemine karşı olumlu görüşe sahip oldukları görülmektedir. Özsoy, Koçak, Engin ve Engin (2007) çalışmalarında özel üçgen konusu ile ilgili hazırladıkları senaryo anlatımını bilgisayarla sunarak öğrencilerden olumlu dönütler aldıklarını vurgulamışlardır. Bu senaryoları hazırlarken özel üçgenlerle uğraşan ünlü matematikçilerden ve matematiğin tarihinden bahsetmişlerdir. Bir başka çalışmada matematik tarihine derslerde yer verilmesiyle birlikte ortaöğretim öğrencilerinin tutumlarının olumlu yönde etkilendiği de görülmüştür (Marshall, 2000). Sullivan (2000) araştırmasında matematik tarihiyle hazırlanan derslerin matematik öğretmeni adaylarının başarı ve tutumlarına olumlu etki ettiğini belirtmiştir. Böylece matematik tarihine derslerde yer vermenin etkili ve verimli bir eğitim öğretim ortamı oluşturacağı belirtilebilir. Matematik tarihinin belirli bir yöntemle derslere katılmasının bu etkiyi ve verimi artıracığı da dikkate alınmalıdır. Ayrıca senaryo tabanlı öğrenme yöntemini kullanırken de matematik konularının

tarihsel gelişiminden yararlanmanın faydalı olacağı düşünülmüştür. Buna görebilinen problemler doğrultusunda ve elde edilen bulgular dikkate alınarak ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Araştırmada ilk olarak matematik tarihinin yer aldığı senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarına etkisi incelenmiştir. Deney ve kontrol gruplarıyla yapılan dersler sonrasında, öğrencilerin matematiğe yönelik tutum puanlarının anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla matematik konularının tarihi kullanılarak hazırlanan senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin tutumlarının değişmesinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında Veznedaroğlu (2005) senaryo tabanlı öğrenme yönteminin bireylerin tutumlarında herhangi bir değişime sebep olmadığını belirtmiştir. Bu sonuç da çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Çakır (2017) tarafından yapılan çalışmada ise senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin tutumlarını olumlu şekilde etkilediği görülmektedir. Aynı şekilde Razzouk (2011) tarafından yapılan çalışmada da bu yöntemin öğrencilerin dersle ilgili tutumlarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Buna göre literatürde benzer sonuca ulaşılan çalışmaların yanında farklı sonuçların çıktığı çalışmaların da yer aldığını söylemek mümkündür. Kaşıkçı'nın (2015) çalışması bu araştırma doğrultusunda yapılan en önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre drama yönteminin, öğretmen adaylarının matematik tarihinden matematik eğitimi içerisinde yararlanılmasıyla ilgili tutum ve inanışlarını olumlu etkilediği belirlenmiştir. Araştırma sürecinde yapılan derslerde öğrencilerin senaryo etkinliklerine karşı ilgili ve istekli oldukları görülmüştür. Fakat araştırmada öğrencilerin tutumları açısından ortaya çıkan sonucun aynı doğrultuda olumlu olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda senaryo tabanlı öğrenme yöntemi içerisinde hazırlanan senaryoların, öğrencilerin matematiğe karşı olan tutumlarının değişmesinde yeterli olmadığı ifade edilebilir. Kaşıkçı'nın (2015) araştırmasında sürecin 9 atölyede ve bir dönem boyunca gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışmanın sonucunda öğretmen adaylarının tutumlarında olumlu değişiklik meydana gelmiştir. Dolayısıyla araştırmada, Kaşıkçı'nın (2015) çalışmasında olduğu gibi, senaryoların daha yoğun ve uzun bir süreçte yayılarak öğrencilerle buluşturulması gerektiği ifade edilebilir. Öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarının geçmiş yaşantıları sonucunda ortaya çıkan bir davranış olduğu dikkate alındığında, öğrenci tutumlarının gelişmesinde matematik öğretimi süreci ve bu süreçteki yaşantıları önemli bir etken olarak görülmektedir. Nitekim araştırmanın sonucunda senaryo tabanlı öğrenme yönteminin kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin tutumlarında anlamlı artışların olmadığı görülmüştür.

Araştırmada ikinci olarak matematik tarihinin yer aldığı senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin öz yeterlik algılarına olan etkisi incelenmiştir. Deney ve kontrol grubuyla yapılan dersler sonrasında öğrencilerin matematikle ilgili öz yeterlik algıları farklılaşmamış olmasına rağmen gerçekleştirilen dersler öncesinde ve sonrasında öğrencilerin öz yeterlik algıları arasında deney grubunda anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Bu da araştırmada öz yeterlik algısı ile ilgili elde edilen sonucun genellenemez nitelikte olduğunu göstermektedir. Özsevgeç ve Kocadağ (2013) çalışmalarında senaryo tabanlı öğrenme

sürecinin öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirdiği ve öz güvenlerini arttırdığı sonucuna ulaşımlardır. Veznedaroğlu (2005) tarafından yapılan araştırmada da bu çalışmanın sonuçlarıyla benzer olarak senaryo tabanlı öğrenme yönteminin bireylerin öz yeterlik algılarını olumlu şekilde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın Hursen ve Faslı'nın (2017) çalışmasında öğretmen adaylarına uygulanan senaryo tabanlı öğrenme yönteminin adayların öz yeterlik algılarını değiştirmede etkili olmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın, bireylerin öz yeterlik algısı açısından ortaya çıkardığı sonuçları farklı yönlerden değerlendirilebilir. Öz yeterlik algısı, matematik öğretimi sürecinde bireyleri etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Senaryo tabanlı öğrenme yöntemi kullanılarak yapılan derslerin, öğrencilerin matematikte başarılı olabilecekleri ve bu alanda yeterli olduklarıyla ilgili algılarının gelişmesine olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Araştırma içerisinde yer alan derslerde uygulanan senaryoların, bireylerin akademik seviyelerine ve sınıf düzeylerine uygun olarak hazırlanması, sınıf ortamında öğrencilerin yardımlaşmalarına imkan sağlanması ve bu süreçte öğretmenin geri dönütleri yeri ve zamanında vermesi öğrencilerin başarılı olmalarında etkili olmuştur. Matematik dersine karşı ön yargılı ve ilgisiz olan öğrenci grubunun, bu derste başarıyı az da olsa hissetmesiyle birlikte kendilerine ve dersi yapabileceklerine olan inançlarının arttığı görülmüştür. Ders sırasında öğrendikleri konuları gerçek yaşamla birleştirmeyi başaran öğrencilerin, konuları özümseyerek öğrenmede ve günlük hayat problemlerini çözme noktasında daha rahat hareket edebildikleri vurgulanmaktadır (Süğümlü, 2009). Bu durum onların başarıma duygusunu tatmalarını ve kendilerine olan güvenin artmasını sağlar ve öz yeterliklerine geliştirir. Ayrıca öğrencilerin senaryo tabanlı öğrenme yöntemi sırasında aktif rol almaları, matematik konularının ortaya çıkış sürecini görmeleri ve kendilerini hikayedeki karakterin yerine koyma şansı bulmaları da öz yeterlik algılarındaki olumlu değişimin sebepleri arasında belirtilebilir. Böylece senaryo tabanlı öğrenme yönteminin, bireylerin öz yeterlik algılarının geliştirilmesinde kullanılacak etkili yöntemlerden biri olduğu ifade edilebilir.

Araştırmada son olarak matematik tarihinin yer aldığı senaryo tabanlı öğrenme yönteminin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sahip olduğu matematik kaygı puanlarını anlamlı şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylece çalışmada her iki grupta kullanılan yöntemin, bir çok öğrencinin sahip olduğu ve öğrenmeyi olumsuz etkileyen bir kavram olan matematik kaygısı üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Literatürde senaryo tabanlı öğrenme yönteminin matematik kaygısına olan etkisi üzerine bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple çalışmanın, daha önce bakılmamış bir açıdan incelenmiş olması ve bununla ilgili bir sonuç ortaya koyması sebebiyle literatüre katkı sağladığı ifade edilebilir. Köroğlu ve Yeşildere (2002) ile Herreid (2005) tarafından yapılan çalışmalarda senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilere dersleri sevdireceği sonucuna ulaşılmıştır. Fakat bu araştırmada senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe karşı duydukları kaygıya etki etmediği görülmektedir. Matematik kaygısının çoğunlukla öğrenim sürecinin başında bulunması ve kolay çözülemeyen, ciddi bir problem (Hannula, 2005) olması da,

araştırmada elde edilen sonucun nedenleri arasında ifade edilebilir.

Araştırma sürecinde matematik öğretiminde kullanılan senaryo tabanlı öğrenme yöntemi için matematiğin tarihinden yararlanılmıştır. Araştırma sonunda senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin öz yeterlik algılarında birtakım değişikliklere neden olduğu belirlenmiştir. Gerçek yaşamla bağlantı kurulması, öğrencilerin derslerde aktif olarak yer almaları ve kendilerini hikayelerdeki karakterlerin yerine koyma şansı bulmaları sebebiyle senaryo tabanlı öğrenme yönteminin bireylerin öz yeterlik algılarını desteklediği söylenebilir. Bu durum öz yeterlik algılarında farklılaşma yaşanmasının sebebi olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, senaryo tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin matematiğe yönelik tutumları ve matematik kaygısı seviyelerinin değişiminde etkili olmadığı da araştırmanın sonunda tespit edilmiştir.

5. Öneriler

Araştırmada ortaya konulan sonuçlar doğrultusunda matematik derslerinde senaryo tabanlı öğrenme yöntemi ile matematik tarihine yer verilmesi, öğrencilerin matematik dersine karşı öz yeterlik algılarını olumlu yönde değiştirmiştir. Böylece belirli bir yöntem kullanılarak matematik tarihinin derslere entegre edilmesi tavsiye edilmektedir. Bu doğrultuda MEB ders kitaplarında da matematik tarihine senaryo tabanlı öğrenme yöntemiyle birlikte yer verilebilir. Çalışmanın sınırlılıklarında bahsedildiği üzere dokuzuncu sınıf matematik dersi üçgenler konusu üzerine yapılan bu çalışma farklı bir konuda, farklı sınıf seviyesinde veya örnekleme de uygulanabilir. Çalışmanın sonuçlarında tutum ve kaygıda bir değişim olmadığı görüldüğünden farklı örneklemler ve sınıf seviyeleri üzerinde çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara duyuşsal faktörleri incelerken uygulama süresini daha uzun tutmaları tavsiye edilmektedir. Uygulama süreci dikkate alındığında senaryo tabanlı öğrenme yöntemiyle tasarlanan derslerin öğrencilerin yaşlarına ve seviyelerine uygun olması, öğrencileri aktif hale getirecek ve ilgilerini çekecek şekilde hazırlanması ve uygulamanın rahatlığı açısından çok fazla mevcudun olmadığı sınıflarda uygulanması önerilmektedir. Ayrıca senaryo tabanlı öğrenme yönteminin kullanımı sırasında öğretmenlerin rehber konumunda bulunması ve öğrencilerin birbirleriyle olan iletişimlerini sağlaması verimliliği arttırmak amacıyla tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

Açıkgöz, K. (2007). *Aktif öğrenme*. İzmir: Biliş Yayınları.

Akın, A., Kurbanoglu, N. İ. ve Takunyacı, M. (2011). Revize edilmiş matematik kaygısı değerlendirme ölçeği: Doğrulayıcı faktör analizi çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(1), 163-180.

Albayrak, Ö. (2011). *Matematik tarihiyle işlenmiş olan derslerin matematik öz yeterlik algısına ve matematik başarısına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Bakaç, E. (2014). Senaryo tabanlı öğretim yönteminin matematik dersindeki öğrenci başarısına etkisi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 5(9), 3-17.

Baki, A. (2008). *Kuramdan uygulamaya matematik eğitimi* (Genişletilmiş 4. Basım). Ankara: Harf Eğitim Yayıncılık.

Burton, D. M. (2017). *Matematik tarihi giriş*. Nobel Yaşam Yayınları.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Cajori, F. (2014). *Matematik tarihi*. Ankara: Odtü Yayıncılık.

Cautreels, P. (2003). A personal reflection on scenario writing as a powerful tool to become a more professional teacher educator. *European Journal of Teacher Education*, 26(1), 175-180.

Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni nitel nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Eğiten Kitap Yayınları.

Çakır, U. (2017). *Senaryo tabanlı eğitimin ortaokul öğrencilerinin afetlere ilişkin bilgi ve tutum düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Çelik, H. C. ve Bindak, R. (2005). Sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 427-436.

Dönmez, (2002). *Matematiğin öyküsü ve serüveni*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Ergin, Ö., Pekmez, E. Ş. ve Öngel, E. S. (2005). *Kuramdan uygulamaya deney yoluyla fen öğretimi*. İzmir: Dinozor Kitabevi.

Hursen, Ç. ve Fıslı, F. G. (2017). Investigating the efficiency of scenario based learning and reflective learning approaches in teacher education. *European Journal of Contemporary Education*, 6(2), 264-279.

Filiz, A., Özsoy, N. ve Koçak, Z. F. (2005). Bilgisayar destekli trigonometri öğretimi. *Akademik Bilişim Konferansı*. Gaziantep Üniversitesi.

Göker, L. (1997). *Matematik tarihi ve Türk islam matematikçilerinin yeri*. İstanbul: MEB Yayınları.

Hannula, M. (2005). *Affect in mathematical thinking and learning. the future of mathematics education and mathematics learning*. BIFEB Strobl. Australia.

Herreid, C. F. (2005). *Using case studies to teach science*. (Erişim: 12.04.2019), <http://actionbioscience.org/education/herreid.html>.

Karadağ, N. (2004). Gölgelelerin gücü ve thales. *Bilim ve Teknik Dergisi*, Tübitak Yayınları.

Karakuş, F. (2009). Matematik tarihinin matematik öğretiminde kullanılması: Karekök hesaplamada babil metodu. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 3(1), 195-206.

Kaşıkçı, M. (2015). *Matematik tarihi dersinde drama yönteminin ilköğretim matematik öğretmen adaylarının*

- bilgi, inanç ve tutumlarına etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Köroğlu, H. ve Yeşildere, S. (2002). İlköğretim II. kademedeki matematik konularının öğretiminde oyunlar ve senaryolar.V. *Ulusal Fen ve Matematik Eğitimi Kongresi.* ODTÜ. Ankara.
- Lit, C. K., Siu, M. K. ve Wong, N. Y. (2001). The use of history in the teaching of mathematics: theory, practice and evaluation of effectiveness. *Education Journal Education Journal the Chinese of Hong Kong*, 29(1), 17-31.
- Marshall, G. L. (2000). *Using history of mathematics to improve secondary students' attitudes toward mathematics.* Doctoral Dissertation. USA: Illinois State University.
- MEB (2018). *Ortaöğretim matematik dersi (9,10,11 ve 12. sınıflar) öğretim programı.* Milli Eğitim Bakanlığı.
- Nasibov, F. ve Kaçar, A. (2005). Matematik ve matematik eğitimi üzerine. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 339-346.
- Özsevgeç, C. L. ve Kocadağ, Y. (2013). Senaryo tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin kalıtım konusundaki yanlışlarının giderilmesi üzerindeki etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 83-96.
- Özsoy, N., Koçak, Z., Engin, İ. ve Engin, A. (2007). Özel üçgenler.IX. *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri.*Dumlupınar Üniversitesi. Kütahya.
- Plake, B. S. ve Parker, C. S. (1982). The development and validation of a revised version of the mathematics anxiety rating scale. *Educational and Psychological Measurement*, 42, 551-557.
- Razzouk, R. (2011). *The effects of case studies on individual learning outcomes, attitudes toward instruction, and team shared mental models in a team-based learning environment in an undergraduate educational psychology course.* Florida State University.
- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim.* Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sullivan, K. M. (2000). *Pre-service secondary mathematics teachers' attitudes about the history of mathematics.* Unpublished Master's Thesis. Londra: Nevada University.
- Süğümlü, Ü. (2009). *Dilbilgisi öğretiminde senaryo tabanlı öğrenme yaklaşımının etkililiği: Kelime türleri örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Şentürk, H. S. (1989). Pisagor teoreminin ilginç öyküsü. *Bilim ve Teknik Dergisi.* Tübitak Yayınları.
- Taneri, A. (2017). *Sosyal bilgiler eğitiminde senaryo tabanlı örnek olay yönteminin üretim ve tüketim bilincinin kazandırılmasına etkisi.* Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Temur, D. (2018). *Senaryo tabanlı öğrenme yaklaşımının ilkökul 3. sınıf öğrencilerinin dört işlem problemleri çözüme ve kurma becerilerine etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Tez, Z. (2011). *Matematiğin kültürel tarihi.* İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Umay, A. (2001). İlköğretim matematik öğretmenliği programının matematiğe karşı öz yeterlik algısına etkisi. *Journal of Qafqaz University*, 8(1), 1-8.
- Waterman, M. A. (1998). Investigative case study approach for biology learning. *Bioscene*, 4, 24(1), 3-10.
- Veznedaroğlu, M. (2005). *Senaryo temelli öğrenmenin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve öz yeterlik algısına etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yaman, H. ve Süğümlü, Ü. (2009). Dilbilgisi öğretiminde senaryo tabanlı öğrenme yaklaşımının etkililiği: Kelime türleri örneği. *Dil Dergisi*, 144, 56-73.

Araştırma Makalesi • Research Article

Azerbaycan Ekonomisinin Toplumsal Refahındaki Gelişimine Yeni Kurumcu Bir Bakış

An New Institutional View of The Social Welfare of the Azerbaijan Economy

Bora Süslü,^{a*} Yaşar Elmirzeyev^b

^a Prof.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Kötekli-Muğla,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-8029-4018>

^b Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kötekli-Muğla

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 09 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 23 Aralık 2018

Kabul tarihi: 17 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Uzaktan Eğitim

İngilizce

Öğrenci Görüşleri

İkinci Dil Öğretimi/Öğrenimi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 09 October 2018

Received in revised form 23 December 2018

Accepted 17 January 2019

Keywords:

Distance Education

English

Students' Views

Second Language Teaching/Learning

ÖZ

Bir ülkenin toplumsal refahı sadece büyüme faktörüne indirgenemez. Büyümenin yanında esas olan ülkenin kurumlarının kalitesidir. Bu çalışmada Yeni Kurumsal İktisat bakış açısıyla bağımsızlıktan sonra Azerbaycan ekonomisindeki gelişmeler irdelenmiştir. Çalışmada ekonomik ve sosyal göstergeler yardımı ile Azerbaycan ekonomisinin toplumsal refahının ne yönde geliştiği araştırılmıştır. Çalışma sonucunda Azerbaycan ekonomisinin, toplumsal fayda açısından gerekli kurumları oluşturduğu, kurumların toplumsal refah için belirli dönüşümleri sağladığı ancak ekonomik gelişmenin toplumsal faydayı maksimize eden esas unsurları yeterince geliştiremediği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The social welfare of a country cannot be reduced only to the growth factor. Besides the growth, it is the quality of the institutions of the country which is essential. In this study, developments in the Azerbaijani economics were examined after independence from the New Institutional Economics point of view. With the help of economic and social indicators, it has been researched how the social welfare of the Azerbaijani economy has improved. As a result of the study, it is revealed that the Azerbaijani economy has established the institutions necessary for social benefit, institutions provide certain transformations for social welfare, but it is concluded that economic development does not sufficiently improve the social benefit.

1. Giriş

Toplumsal refah (fayda), bir ülkenin gösterdiği gelişmenin, ekonomi politikalarının, yatırım, tüketim ve bölüşüm kararlarının sonucunda belirlenir. Bu nedenle ülkelerin veya bölgelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesi için devlet ve özel kurumların faaliyet yapısının göstergeler vasıtasıyla ele alınması toplumun refahının belirlenmesi açısından son derece önemlidir.

Bu çalışmanın amacı Azerbaycan Devletinin bağımsızlıktan sonraki dönemlerde toplumsal refah durumunu ekonomik ve

sosyal göstergeler vasıtasıyla açıklamak ve toplumun refahının ne yönde değiştiğini ortaya koymaktır. Çalışmada, kurumlarının kalitesi ve ekonomi politikalarının toplumsal sonuçları birbirini etkilediğinden Azerbaycan'ın refah ekonomisindeki gelişimi kurumsal iktisadın temel yapı taşlarına bağlı kalınarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın hipotezi devletlerin ekonomik ve hukuksal kurumlarını iyileştirmeden uyguladıkları ekonomi politikalarının etkili sonuçlar vermesi yani toplumsal refahı artırması zordur şeklinde tasarlanmıştır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: sbora@mu.edu.tr

toplumsal refah kavramı ve refah yapısı hakkında temel bilgiler ortaya konulmuş ve refah ile ekonomik-sosyal değişkenler arasındaki ilişkilerden bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde toplumsal refahı ölçmek için kullanılan hesaplama yöntemlerine de değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde birinci bölümde belirtilen refah ölçme yöntemlerine istinaden Azerbaycan'ın diğer ülkeler arasındaki yeri gösterilmiştir. Burada Azerbaycan gibi bazı eski Sovyet ülkeleri, kurumsal açıdan en iyi verilere sahip ülke olan Norveç ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu bölümde Azerbaycan'ın refah durumunu gösteren endeks oluşturulmuş ve oluşturulan bu endeks yardımı ile bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın toplumsal refahındaki gelişim incelenmiştir.

2. Toplumsal Refah, Kurumsal İktisat Ve Toplumsal Refahın Ölçülmesi

Refah, bir ülkede üretilen ve tüketilen reel gelirin yanı sıra istihdam düzeyinin yüksek veya yükselme eğiliminde olduğu, istihdam edilmeyen işgücü ve atıl durumdaki kaynakların çok az veya bu düzeye yakın olduğu bir durumu ifade etmektedir (Haberler, 1946). Jackson'a (2009) göre refah, çevreyi en az kirletecek kaynak kullanımını ve sosyal tercih olanakları geniş olan yüksek refah düzeyine sahip bireyleri ifade etmektedir. Bir başka tanımda Sen (1990), refahkelimesini zenginlik, faydacılık ve gelişme potansiyelinin karışımı olarak ifade etmiş, farklı gelir gruplarının kazanç ve kayıplarını içermesi olarak kullanmıştır (Dutta, 2002). Prescott'a (2002) göre, depresyon ekonomik büyüme potansiyelinin altındaki bir oran iken, refahbu ekonomik büyüme potansiyelinin farkında olunmasıdır. Deaton'a (2015) göre ise refah, demokrasi ve kurallar çerçevesinde sağlık, mutluluk ve eğitim ile açıklanır.

Toplumsal refah, en basit şekli ile toplumun ulusal gelirden aldığı payın ve ulusal gelirinin yüksek olması durumunda sağlık, eğitim, iş olanakları, sosyal güvence, sosyal katılım gibi hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak yeterli olma halidir (Özmete ve Bayoğlu, 2008). Yani toplumsal refah bireylerin değil toplumun faydasını ortaya koyar. Paretocu anlamda bir bireyin faydasını azaltmadan diğer bireyin faydasını artırabiliyorsak toplumsal fayda artmış demektir (Sönmez 1987). Midgley'e (1995) göre ise toplumsal refah, ortaya çıkan sosyal problemlerin iyi bir şekilde yönetildiği, insan ihtiyaçlarının karşılandığı devlet yapısını ifade eder. Bir başka deyişle toplumun yarattığı artık değer, siyasal otorite tarafından optimal dağıtılma sürecidir, yani mal ve hizmetlerin tahsisinden doğan faydaların dağılımıdır. Buna göre toplumsal refah üç durumun tatmin edilmesine bağlıdır. Bunlar ihtiyaçların karşılanması, sosyal problemlerin yönetimi ve fırsatların geliştirilmesidir. Dolayısıyla toplumsal refahın iki kısmı vardır. Toplum için faydasını artıracak amaçları ortaya koymak ve bu amaçlarla uygun politikalar geliştirmektir (Güney ve Durman, 2014).

Toplumsal refahın amaçları ise iki unsura bağlıdır: Politik ve ekonomik sistem. Politik sistem kişisel hak ve özgürlüklerin korunması, demokrasi, vasıflı iş yaratma kapasitesini gösterir. Ekonomik sistem ise eğitim -iyi bir eğitim sistemi hem uzun vadede ülke ekonomisinin daha verimli çıktılar

üretmesine neden olacak hem de üretim sürecinin ve çıktılarının daha az toplumsal maliyet ile ortaya çıkmasına neden olacaktır- sağlık sisteminde kalite ve ulaşılabilirliği, toplumun sosyal sigorta sistemine erişilebilirliğini göstermektedir (Stahel, 2006).

2.1. Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Değişkenler ile Refah Arasındaki İlişki

Devletlerin refah düzeyi çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasi değişkenlere bağlıdır. Bu değişkenlerin başında gelen ekonomik büyüme, enflasyon, gelir dağılımı gibi ekonomik değişkenler refah düzeyinin yükseltilmesi için gerekli olan ekonomik işleyişin temelini oluşturmaktadır. Refahı açıklamak için en çok kullanılan araçlardan biri ekonomik büyümedir. Bunun ilk nedeni GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) veya GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) ile ölçülen ekonomik büyümenin somut olması ve kolay anlaşılmasıdır. Islam ve Clarke (2002) toplumsal refah artışını ekonomik büyüme, ekonomik büyümenin maliyeti, GSYH, üretim faktörlerinin yıpranma payı, faiz oranı, zaman ve doğal kaynakların tüketilmesi gibi değişkenlerle açıklamıştır. Buna göre, belirli bir dönemde veri bir faiz oranında ekonomik büyümenin maliyeti, ekonomik büyüme ile elde edilen faydadan küçük olduğunda ülkenin toplumsal refahı artmaktadır.

Ekonomik büyümeyi dolayısıyla toplumsal refahı etkileyen önemli bir değişken de gelir dağılımıdır. Gelir dağılımının ekonomik kalkınma, yoksulluk ve kamu finansmanı üzerinde doğrudan etkisi vardır. Gruen ve Klasen (2008), 151 ülke için ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve refah değişkenlerinin 1970 ile 2000 yılları arasındaki ilişkisini incelemiştir. Çalışmaya göre gelir dağılımında adaletsizliğin artması refah düzeyinin azalmasına neden olmaktadır.

Ekonomik değişkenlerin yanında yoksulluk, beşeri sermaye, eğitim ve girişimcilik gibi sosyal değişkenler, ekonomik yapının işleyişine doğrudan veya dolaylı olarak etki ederek, refah düzeyinin pozitif veya negatif yönlü değişmesine neden olabilmektedir. Sosyal değişkenlerden biri olan yoksulluk refah düzeyi ile negatif yönlü ilişkiyken, girişimci ruh, beşeri sermaye ve bireylerin eğitim düzeyi ile pozitif ilişkilidir. Bu değerleri yüksek olan ülkelerde verimlilik arttığı için üretim artmakta böylece refah düzeyi yükselmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2000).

2.2. Kurumlar Ve Toplumsal Refah İlişkisi

Yukarıdaki faktörler yanında devletlerin demokratik yapısı, siyasal yönetim ve bireysel özgürlükler gibi kurumsal faktörler de refah düzeyini dolaylı olarak etkileyen değişkenlerdendir.

Kurumsal yapı, insanlar arasındaki etkileşimi şekillendiren, yine insanlarca oluşturulmuş kurallar ve kısıtlamalardır (North, 2010). Kurumlar, bireysel tercihlerde ortaya çıkan belirsizlikleri azaltarak toplumsal faydayı artırmayı amaçlayan düşünce, davranış ve alışkanlıklar olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda kurumlar, belirsizliklerin ve eksik bilginin hâkim olduğu piyasalarda iktisadi aktörlerin ne yapacaklarına ya da nasıl karar vereceklerine yardımcı olan her türlü kısıtlamalardır (Biber, 2010). Bir başka deyişle

kurumların toplumsal ilişkilerde oynadığı en önemli rol, bireyler arasındaki ilişkinin istikrarlı bir yapı kazanmasını sağlamak ve böylece belirsizliği azaltmaktır. Uphoff (1986) ise kurumları zaman içinde süregelen karmaşık davranış kalıpları olarak tanımlamaktadır.

Kurumsal açıdan ekonomik sistemlerin başarısı organizasyonların nasıl yönetildiği ile yakından ilgilidir. Buna yönetim adı verilmektedir. İyi yönetim/yönetişim kavramı ilk defa Dünya Bankası tarafından 1989 yılında bir raporunda kullanılmış ve bu kullanımda bir ülkenin kaynaklarının etkin bir şekilde kullanımı için hesap verebilirlik, saydamlık, sivil toplumun kamu politikalarına etkin katılımı hukuk devleti, bağımsız yargı sistemi gibi iyi yönetim ilkelerinden bahsedilmiştir (Coşkun, 2013). Bu anlamda bir ülkenin sahip olduğu iyi yönetişimi, devletin ve kamu kurumlarının yönetilmesini pozitif yönde etkilediği gibi, ekonomik alanı da olumlu etkilemektedir. Yeni kurumsal iktisat yaklaşımı da, toplumun sahip olduğu kurumlar ile iktisadi yapı ve işleyiş arasında bir ilişkiyi kabul etmekte ve bu kapsamda bilgi üretmektedir.

İyi yönetim, kurumların kalitesi ve gelişmesi açısından oyunun kurallarını ihtiva eder. Ülkeler piyasa ekonomisine geçseler bile, kurallar iyi belirlenmedikçe veya oyunun kuralları devamlı değiştikçe toplumsal refahın artması zordur (Coase,1992). Bu açıdan iyi yönetim; fiyat sisteminin sağlıklı çalışması ve fiyat sisteminden kaynaklanan maliyetlerin azaltılması dolayısıyla servetin etkin dağıtılması için hukukun üstünlüğü, ekonomik sistemde yozlaşmanın olmaması, siyasal sistemde istikrar gibi konuları bünyesinde barındırır¹. Bu konular aynı zamanda devletin kurumlarının yeterliliği ile ilgilidir (Fukuyama 2012). Kurumsal yapının sağlam temellere dayanması aynı zamanda gelirin yeniden dağıtılmasından doğan siyasal ve ekonomik problemlerin minimize edilmesine yani en düşük maliyetle bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere geçiş yapılmasını sağlar (Acemoğlu ve Robinson, 2000).

Dolayısıyla toplumsal refahı artırmak ve sürdürmek için iyi yönetişime ve kurumlara ihtiyaç vardır. İyi yönetim, kurumların- mülkiyet haklarının korunması, etkin bir şekilde işleyen bürokratik yapı, yolsuzluğun önlenmesi ve ekonomik özgürlük gibi- daha iyi çalışmasına ve sağlam temellere dayanmasına aynı zamanda üretim, dağıtım ve mübadele konuları için de sağlam yapı oluşturmasını sağlar. Böylece devletlerin uyguladıkları ekonomi politikalarının daha etkili ve kalıcı sonuçlar vermesine neden olur (Çetin, 2012).

Kurumsal iktisat yaklaşımı, toplumsal refah sorununu çeşitli araçlar ile analiz etmektedir. Söz konusu araçlar sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuksal kurumların istikrarlı büyümesini sağlanması için zeminolusturur. Bu açıdan kurumsal iktisat makro boyutuyla işlem maliyeti ile ilgilenirken, mikro boyutu ile de kaynakların

ekonomik yapıyı oluşturan bireyler arasında nasıl dağılması gerektiği ile ilgilenir (Murrell, 2002).

Kurumsal iktisadın en önemli aracı mülkiyet haklarıdır. Mülkiyet hakları, toplumsal refahın artmasının teşvik unsurlarından birini oluşturmaktadır. Mülkiyet hakları kaynak tahsisini ve bölüşümü etkileyerek, ülkelerarası büyüme farklılıklarına yol açabilmektedir. Mülkiyet hakları, toplumsal kaynakların kişisel çıkar yerine toplumsal fayda için kullanılmak üzere oluşturulan ekonomik ve hukuksal düzenlemelerden oluşur.

Mülkiyet hakları tüm liberal ekonomik teorilerde olduğu gibi refah ekonomisinde de önemli bir kurumdur. Mülkiyet hakları, iktisadi birimlerin taleplerini karşılamak amacıyla ekonomik kaynaklar üzerinde hâkim olmalarını sağlayan hukuksal normlardır. Bu normlar ile bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere geçiş yapılabilir (Holton, 1995). Böylece kamu kaynaklarının kişisel çıkarlar için değil toplumsal yarar için kullanılması garanti altına alınmış olur².

Mülkiyet haklarının güvenliği ve sürekliliği, modern toplumsal refahın temelinde yatan ana unsuru oluşturmaktadır³. Bu durumun tersi ise, girişimcinin servetinin getirisi üzerinde yeterli bir kontrol hakkına ve buluş yapma teşvikine sahip olmamasıdır. Bu çerçevede işlem maliyetinin yüksek, mülkiyet üzerindeki kontrol haklarının iyi korunmadığı ve belirsizliğin hâkim olduğu durumlarda, yatırımcılar yatırım kararı alamayarak toplumsal refah üzerinde olumsuz etkiye neden olacaktır (Rodrik,2000).

Kurumsal iktisat açısından toplumsal refahı etkileyen diğer bir önemli unsur piyasa ekonomisinin sürdürülebilirliğidir. Piyasaların gelişmesinde ülkedeki kurumların çok önemli yeri vardır. Uluslararası kuruluşların, kurumsal açıdan yetersiz ülkelerde ekonomik kalkınmayı planlama çabalarının başarısız olmasının nedeni, politikalardan ziyade kurumların en başta nasıl oluşması gerektiğine açıklama getirmemesidir. Sorunun kökenine inilmedikçe refaha yönelik planlama ve düzenleme çabaları başarısız olmaya mahkûmdur. Bu doğrultuda refahın artırılmasına yönelik önemli bir yaklaşım da mikro düzeyde piyasa aksaklıklarının düzeltilmesine yönelik kurumları inşa etmektir. Örneğin düşük gelirli ülkelerin sağlık, eğitim ve piyasa sistemleri etkinlikten uzaktır. Bu da bir kısır döngüye neden olarak refah seviyesinin azalmasına neden olmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2012).

Kurumsal iktisada göre, mübadele sürecinde mübadeleyi kısıtlayan dolayısıyla kurumların ve kurumsal yapının etkinliğini azaltarak toplumsal refahın azalmasına yol açan unsurlardan biri de işlem maliyetleridir. Bu maliyetler piyasada ölçülebilen maliyetleri ve bilgi edinmek için harcanan sraya girmek, hatta rüşvet vermek gibi ölçülmesi zor maliyetleri kapsar. Bunların yanında mükemmel olmayan denetim ve uygulama yüzünden

¹ Fiyat sisteminden kaynaklanan maliyetler belirsizlikten kaynaklanan işlem maliyeti ve karar alma maliyetidir. Her iki maliyette dağıtım mekanizmasının optimal dengeden uzaklaşmasına neden olur (Menard, 2008).

² Bunun en belirgin şekli özelleştirilmiştir. Mülkiyet hakları ile iyi çizilmiş hukuksal sınırlar ve şeffaflıklar, özelleştirmeden

kaynaklanan refah kaybını minimize eder. Bakınız Fukuyama (2012).

³ Hukukun üstünlüğü, kamu politikalarının şeffaflığı, yolsuzluğun kontrolü gibi yönetim ilkeleri mülkiyet haklarının temel belirleyicisi konumundadır.

meydana gelen kayıplar da bu maliyet içerisinde kabul edilir. Nitekim De Allesi (1983) kurumsal iktisadın firma içi karar alma süreçlerinde, sözleşmelerin önemi üzerinden bir işlem maliyeti perspektifi sunmuştur. De Allesi'ye göre eksik sözleşmeler durumunda ortaya çıkan yüksek işlem maliyetleri, firmaların kaynak dağıtımında etkin olmayan biçimde çalışmalarına neden olacaktır. Bu durumda firmalar kaçınılmaz olarak üretim imkânları eğrisi altında çalışacaklar dolayısıyla toplumsal refahı azaltacaklarını belirtmiştir.

2.3. Toplumsal Refahın Ölçülmesi

Toplumsal refah çok boyutluluk içerir. Refahın çok boyutlu olarak ölçülmesi için son yıllarda çalışmalar yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı'nın geliştirdiği İnsani Gelişme Paradigması ve İnsani Gelişme Raporlarında yayınlanan endeksler bu yaklaşımın doğrultusunda hazırlanmıştır.

İnsanların ekonomik anlamda refahı veya mutluluğu ilk olarak GSYH ile ölçülmüştür. Daha sonraki yıllarda ise kişi başına düşen milli gelir refah göstergesi olarak kullanılmıştır. 1970'lerde ise temel ihtiyaçların karşılanması insan refahının en önemli ögesi olarak kabul edilmiş, yani kişi başına düşen gelirle birlikte parasal olmayan faktörler de insan refahının ölçümünde kullanılmıştır (Kabaş, 2007). 1990'lara gelindiğinde Sen'in önderliğini yaptığı insani gelişme yaklaşımı, insanların refahını anlamak için kullanılan perspektif olmuştur. 2000'lerde ise evrensel haklar ve özgürlükler ön plana çıkmıştır (Sumner,2004).

Bu doğrultuda toplumsal refahın ölçülmesinde en önemli yöntemlerin başında İnsani Gelişme Endeksi (İGE) gelmektedir. İnsani Gelişme Endeksi üç göstergeye dayanmaktadır: Birincisi uzun, sağlıklı ömür ve doğumda yaşam beklentisi. İkincisi bilgi, yetişkinlerin okuma yazma oranı ve genel okullaşma oranı. Üçüncüsü ise yaşam standardı, satın alma gücü paritesine göre reel gayri safi yurtiçi hasıla (Akder,2004).

Toplumsal refahın ölçülmesinde kullanılan diğer bir yöntem Sosyal İlerleme Endeksidir (SPI). SPI hesaplanırken Temel İnsani İhtiyaçlar, Refahın Temelleri ve Fırsatlar adı altında üç alt endeksin ortalaması alınmaktadır. Temel insani ihtiyaçlar bir ülkede insanların varlıklarını sürdürdürebilmeleri için gerekli olan beslenme, barınma, suya erişim ve güvenlik gibi en temel ihtiyaçların ne kadar karşılandığını ölçmektedir. Refahın temelleri ise bireylerin ve toplumların refahlarının artırılmasını sağlayan temeleğitim, bilgiye ve iletişim kanallarına erişim, sağlıklı yaşam ve çevresel sürdürülebilirlik faktörlerini incelemektedir. Fırsatlar alt

endeksi ise bireylerin kendipotansiyellerini tam olarak değerlendirmelerini sağlayan bireysel ve kolektif haklar, ayrımcılıkla mücadele ve yükseköğretime erişim faktörlerini de değerlendirmektedir (Sökmen,2014).

Kurumsal iktisadın bakış açısıyla toplumsal refahı ölçmek için kullanılan yöntem Ekonomik Özgürlük Endeksi (EÖE) olarak bilinir. Ekonomik özgürlük, "hükümet müdahalesi olmadan; ancak özgürlük için gerekli olan hukukun üstünlüğü, şeffaf piyasa kurumları ve hükümetin desteğiyle birlik te ekonomiki işlemlere katılma özgürlüğü" ifade etmektedir (Drehervd,2012). Bu aynı zamanda kurumsal iktisadın en temel unsuru olan işlem maliyetinin de azalması anlamına gelmektedir.

Bu doğrultuda ekonomik özgürlük endeksi de özel mülkiyet hakkını, işgücünün, sermayenin ve malların özgür bir biçimde dolaşımını ve vatandaşların kendi özgürlüklerini elde etme ve koruma gereğini ölçen endekstir. EÖE, ekonomik özgürlüğün 10 farklı alanı çerçevesinde ülke performanslarının kapsamlı ve karşılaştırmalı bir analizini sunmaktadır.

3. Azerbaycan Ekonomisinin Toplumsal Refahındaki Gelişmeler

Bu bölümün ilk kısmında, yukarıda ifade edilen yöntemler ışığında, Azerbaycan ekonomisindeki toplumsal refah göstergeleri ele alınarak, toplumsal refahındaki gelişim irdelenecektir. Bu yöntemler; Sosyal Göstergeler, İnsani Gelişme Endeksi (İGE), Sosyal İlerleme Endeksi, Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Yönetişim Endeksidir. İkinci kısımda ise Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumunun (ADİK) verilerine dayanarak 3 farklı dönem için hazırlanan refah endeksi karşılaştırılmıştır.

3.1. Azerbaycan Ekonomisindeki Toplumsal Refah Göstergeleri

Bir toplumun refahındaki gelişme kurumsal faktörleri ne derecede oluşturduğuna bağlıdır. Bu açıdan sosyal göstergeler o ülkenin refahının temel göstergeleri konumundadır. Tablo 1'de Azerbaycan ve diğer 6 ülkenin sosyal göstergeleri kıyaslanmıştır. Bu ülkeler Azerbaycan gibi Sovyet dönemi sonunda bağımsızlığını ilan eden diğer ülkeler, Rusya ve toplumsal refah göstergelerinin en başında yer alan Norveç'tir. Böylece hem bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'ın durumu, bağımsızlığını kazanan diğer ülkeler ve refah seviyesi en başta gelen ülke Norveç ile kıyaslanarak daha iyi bir analiz elde edilebilecek hem de daha objektif bakış açısı kazandıracaktır.

Tablo 1. Toplumsal Refah Göstergeleri (2016)

	Azerbaycan	Ermenistan	Belarus	Kazakistan	Rusya	Ukrayna	Norveç	Dünya Ortalaması
Kişi Başına Düşen Mili Gelir (\$)	16000	8190	16752	23446	24416	7668	64139	8977
Doğrudan yabancı yatırım (% GSYH)	6.8	0.6	0.3	2.5	1.7	0.2	2.3	3.12
Toplam Sağlık Harcaması (% GSYH)	6.03	4.48	5.68	4.35	7.07	7.09	9.71	9.9
Araştırma Geliştirme Harcamaları (% GSYH)	0.20	0.24	0.67*	0.17*	1.18	0.65	1.71	2.22
5 Yaş altı Ölüm Oranı (Her Bin Canlı Doğumuna göre)**	31.7	7.4	4.6	14.1	9.6	5.5	2.6	40.8
İmalat Sanayinde Yaratılan Katma Değer (% GSYH)	5.76	10.35	25.93	10.83	14.1	14.21	8.03	15.57
İmalat Sanayinde Yüksek Teknoloji İhracatı Oranı (%)	2.53	5.27	4.31	41.19	13.7	7.26	20.51	-
Çevresel Faktörlerden Ölüm Oranı (Nüfusun %)**	0.21	0.21	0.19	0.20	0.17	0.20	0.09	0.3
Şirket Kurmak İçin Gerekli Süre (gün)	3	4	5	9	9,8	23	4	19
Kişi Başına Elektrik Tüketimi (kWh)	2092	1870	3648	4892	6539	3600	2407	3127
Hava Kirliliğine Maruz Kalma (Yıllık Ortalama Metreküp Başına)**	25.6	21.2	17.9	17.0	15.8	16.6	8.9	7.9

Kaynak: World Bank Data bank, World Development Indicator., **WHO Data (AB Ortalaması)

Bir ülkenin toplumsal refahı kurumlarını ve insani değerlerini ne derece geliştirdiğine bağlı olduğundan, Tablo 1 bu doğrultuda hazırlanmıştır. Tabloya bakıldığında Azerbaycan'ın kişi başına düşen milli gelirinin 16.000 \$ ile üst orta gelir grubunda yer aldığı görülmektedir⁴. Bu oran dünya ortalamasının da üstünde bir orandır, ancak yukarı da ifade edildiği gibi refah sadece gelirin artması değil, hatta daha da önemlisi belirli kurallar çerçevesinde sağlık, iş, eğitim, sosyal güvence gibi kurumların nitelikli olmasıdır. Dolayısıyla tablodaki diğer verilere bakarak kurumsal açıdan toplumsal refaftaki gelişmeyi incelemek gerekmektedir. Örneğin Azerbaycan 5 yaş altı çocuk ölüm oranı, hava kirliliğine maruz kalma ve çevresel faktörlerden ölüm oranı açısından sırasıyla 31.7, 25.6 ve 0.20 ile en kötü ülke konumundadır. Aynı göstergeler açısından Norveç'e bakıldığında sırasıyla 2.6, 8.9 ve 0.09 ile Azerbaycan'dan bir hayli küçük oranlara sahip olduğu görülmektedir.

Kurumsal iktisat açısından önemli bir diğer gösterge de firmaların piyasadaki maliyetlerinin azaltılması vasıtası ile piyasanın daha rekabetçi hale gelmesi ve yapılan Ar-Ge harcamaları ile ülkenin kendi teknoloji üretme kabiliyetini geliştirerek istikrarlı, güçlü ve verimli bir ekonomik yapı ve dolayısıyla toplumsal refahta artış sağlanmasıdır. Bu açıdan tablodaki göstergeler şirket kurmak için gün sayısı, yüksek teknoloji kullanımı ve Ar-Ge harcamaları göstergeleridir. Şirket kurmak için gün sayısı azaldıkça ve firmaların teknoloji kullanımı arttıkça ölçek ekonomilerinden dolayı piyasa daha rekabetçi hale gelecek, işlem maliyeti azalma

gösterecek uzmanlaşma ve verimlilik artacaktır. Azerbaycan ekonomisi için şirket kurmak için gerekli süre 2013 yılı itibarıyla 7 gün iken, 2016 yılı itibarıyla 3 güne indirilmiştir. Tablo 1'den de görüldüğü gibi bu veri hem dünya ortalamasından hem de diğer ülkeler ile kıyaslandığında en düşük değere sahiptir. Buna karşılık imalat sanayinde yüksek teknoloji ihracatı oranı toplam ihracat içerisinde 2.53 ile en küçük değere sahip ülke konumunda iken, Ar-Ge harcamalarına bakıldığında Belarus ve Kazakistan'dan sonra en az paya sahip ülke olduğu görülmektedir. Ar-Ge harcamalarında Dünya ortalamasının % 2.22 olduğu ve Azerbaycan'ın GSYİH büyüklüğü göz önüne alınır ise bu oranın daha yüksek olması gerekmektedir.

Dolayısıyla Azerbaycan ekonomi politikası özel kesim için işlem maliyetini azaltacak ekonomik tedbirleri almasına karşılık, üretim gücünü vasıflı işgücünün kullanımını sağlayan ve yüksek katma değer ile istikrarlı büyümeye imkân veren teknoloji üretimine döndürmemiştir.

Rodrik'e (2004) göre bir ülkedeki kurumların kalitesi o ülkeye yapılan yabancı yatırımlarla ölçülmektedir. Yabancı yatırımlardaki artış, o ülkenin hukukun üstünlüğüne, yolsuzluğa ve hem sosyal hem de ekonomik kurallara ne kadar önem verildiğinin göstergelerden biri olarak ele alınabilir. Tablo 1'deki doğrudan yabancı yatırımlar verisi bu açıdan incelendiğinde 2016 itibarıyla Azerbaycan'daki GSYH %6,8'i kadar yabancı sermaye girişi olmuştur. Bu oran dünya ortalaması da dahil olmak üzere tablodaki diğer ülkelerden daha yüksektir⁵. Dolayısıyla Azerbaycan

⁴ Azerbaycan'ın kişi başına düşen milli geliri 2014 yılında 16.715\$ iken 2015 yılında 16.698 \$ olmuştur. 2014 yılından itibaren düşüş trendine girmiştir.

⁵ Her ne kadar son yıllarda sermaye girişinde artış olsa da,

işsizlik oranı değişmemiş hatta belirli bir oranda yükselmiştir. Bu durum sermaye girişinin katma değer yaratmadığının bir göstergesidir.

ekonomisi kurumsal açıdan ekonomi politikasının sınırlarını önceden belirlemiş ve ekonomik süreç içerisinde bu kuralları değiştirmemiştir. Bir başka deyişle oyun oynanırken oyunun kurallarını değiştirmemiş ve yatırımcı için belirsizlikleri ortadan kaldırmıştır denilebilir.

Tablo 1 bir bütün olarak incelendiğinde ekonomik büyüme açısından yeterli gelişmeyi gösteren Azerbaycan ekonomisinin, toplumsal fayda açısından gerekli kurumları oluşturduğu, kurumların toplumsal refah için belirli dönüşümleri sağladığı; ancak gelişmeyi istikrarlı olarak sürdüremediği ve toplumsal faydayı maksimize eden esas olan faktörleri -hava kirliliği, çevresel faktörlerden kaynaklanan ölüm oranı, 5 yaş altı ölüm oranı gibi- ihmal

ettiği ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda çıkarsamayı desteklemesi açısından, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) oluşturduğu İnsanı Gelişme Endeksi (HDI) göstergelerine yer verilmiştir. 2016 yıllı verilerin bakıldığında, Azerbaycan 0,759 değeriyle 78. sırada olup, Ermenistan 0,74 ile 84., Rusya 0,84 ile 49., Kazakistan 0.79 ile 56., sırada, Ukrayna 0.74 ile 84., Belarus ise 0.79 ile 52. sırada yer almaktadır. Dünya ortalama değeri ise 0.72 dir. Bu bilgilerden görüldüğü gibi Azerbaycan HDI göstergelerinde sadece eski Sovyetler sistemine dahil olan 2 ülkeyi geçebilmiştir. HDI'ya göre birinci sıradaki ülke ise 0.94 puanla Norveç'tir (HumanDevelopmentReports,2016).

Tablo 2. İnsani Gelişme Endeksi ve Bileşenleri (2016)

	Norveç	Rusya	Belarus	Kazakistan	Azerbaycan	Ermenistan	Ukrayna	Dünya Ortalaması
Beklenen Yaşam Süresi	81.7	70.3	71.5	69.6	70.9	74.9	71.1	72.2
Ortalama Eğitim Süresi	12.7	12.0	12.0	11.7	11.2	11.3	11.3	8.4
Eğitime Ayrılan Pay (% GSYH)	7.4	4.2	5.0	-	2.5	2.2	6.7	5.0
HDI Değeri	0.94	0.80	0.79	0.79	0.75	0.74	0.74	0.72
Sıralama	1	49	52	56	78	84	84	-

Kaynak: [http://hdr.undp.org/en/data.\(25.06.2017\)](http://hdr.undp.org/en/data.(25.06.2017))

Gerekli ve yeterli kurumların oluşması ile bireysel faydanın artacağı, bu durumda toplumsal faydanın da artacağı ortadadır. Bu açıdan beşeri sermayenin gelişmesi kurumların temel amaçlarından biri olmalıdır, çünkü bireylerin faydaları piyasa ekonomisinin daha verimli ve etkin çalışmasını sağlayacaktır. Uzun vadede beşeri sermayeye yapılan yatırım kurumsal iktisadın önemli unsurlardan biri olan bilgi birikimini ve rekabet gücünü de artıracaktır (North, 2005). Aynı zamanda bilgi birikimindeki artış refahın sınırını belirlediğinden bilgi birikimi ne kadar artar ise toplumsal refah da o kadar artacaktır.

Tablo 2 ve Tablo 1 bu açıdan incelendiğinde Azerbaycan'ın beşeri sermaye için kurumlarını yeterli derecede geliştiremediği anlaşılmaktadır. Tablo 1'deki GSYİH içerisinde toplam sağlık harcamasının payı % 6 iken beklenen yaşam süresi 70 yıldır. Ukrayna'da % 7,09 iken beklenen yaşam süresi, 71.1 dir. Ancak Azerbaycan'ın 2016 yılı itibarıyla kişi başına düşen GSYH 16.000 \$ iken Ukrayna'nın 7688 \$'dır. Aynı veriler açısından Norveç'e bakıldığında toplam sağlık harcaması % 9.7 iken beklenen yaşam süresi 81 yıl, Dünya ortalama değeri ise 72.2 yıldır.

Azerbaycan'da eğitime ayrılan pay % 2.5 ve Ar-Ge harcamalarının payı ise % 0.20 iken Ukrayna'da eğitime ayrılan pay % 6 ve Ar-Ge harcamalarının payı % 0.65'dir. Dünya ortalamasına bakacak olursak, eğitime ayrılan pay % 5 iken Ar-Ge harcamasının oranı %2.22 dir. Norveç'te ise eğitime ayrılan pay % 7.4 iken ar-ge harcamalarının payı % 1.71.

Bu durum Norveç ekonomisi açısından beşeri sermayeye ve insana verilen önemi göstermektedir ki gerek ekonomide

yaratılan katma değer açısından gerekse milli gelir açısından neden kişi başına düşen gelirin 64139 \$ olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla toplumsal refah sadece ekonomik büyümeyi artırmak değil aynı zamanda beşeri sermayenin de artması anlamına gelmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, kurumsal açıdan toplumsal refah insan ihtiyaçlarının karşılandığı devlet yapısını ifade eder. Bu iki anlama gelmektedir. İlki, minimum insan ihtiyaçlarının karşılanması, ikincisi ise kişisel hak ve özgürlüklerin garanti alınmasıdır. Tablo 3 ve Tablo 4'de bu doğrultuda hazırlanmıştır.

Tablo 3'de Azerbaycan'ın ve diğer 6 ülkenin sosyal ilerleme endeksi verileri karşılaştırılarak gösterilirken, Tablo 4'de Azerbaycan'ın ekonomik özgürlük endeksi verilmiştir.

Tabloda 3 incelendiğinde Rusya'nın 67. ve Ermenistan'ın 59. sırada olduğu gözlemlenirken, Azerbaycan ise 76. sırada yer almaktadır. Bu durum Azerbaycan'ın, orta-üst gelir grubuna dâhil olan diğer ülkelerden farklı olarak, bireylerin temel ihtiyaçlarını yani bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan beslenme, barınma, suya erişim ve güvenlik bakımından toplumun en temel ihtiyaçlarını karşıladığını açıklamaktadır. Buna karşılık özellikle kurumsal yapı göstergeleri olan, insan hakları, kişisel özgürlükler ve kişisel seçimler, çevre kirliliği, haberleşme, bireysel haklar, yükseköğretime erişim, sağlıklı yaşam ve çevresel faktörlerin yer aldığı refahın temelleri alt endeksinde yeterli gelişmeyi sağlayamadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. Sosyal İlerleme Endeksi (2016)

Sıralama	Ülkeler	Sosyal İlerleme Endeksi	Temel İnsani İhtiyaçlar	Refah Seviyesi
76.	Azerbaycan	65.33	82.66	73.83
74.	Kazakistan	66.01	81.23	66.90
67.	Rusya	67.17	79.31	72.09
65.	Belarus	67.80	87.20	67.37
64.	Ukrayna	68.33	79.91	68.62
59.	Ermenistan	69.01	85.83	76.49
3.	Norveç	90.27	95.44	91.15
-	Dünya Ortalaması	64.85	68.69	51.85

Kaynak: Social Progress Index. Dünya Bankası (2016)

Kurumsal iktisat açısından ekonomik özgürlük bireylerin kendi geleceklerini kontrol etme imkânı verdiği için ekonomik büyüme, daha iyi yaşam standardı ve düşük işsizlik gibi daha iyi ekonomik çıktıya neden olurken ekonomik özgürlükteki gerileme gelir dağılımı gibi olumsuz sonuçlar doğuracaktır (Bennett vd. 2016).

Bu bağlamda Ekonomik Özgürlük Endeksi (EÖE), ekonomik özgürlüğün 10 farklı alanı çerçevesinde ülke

performanslarının kapsamlı ve karşılaştırmalı bir analizini sunmaktadır. Bu 10 farklı alandan her birine, 0'dan 100'e kadar puan verilmektedir. Bir ülkenin genel ekonomik özgürlük puanı da bu farklı alanların ortalaması olarak hesaplanmaktadır. 10 ekonomik özgürlük alanı, 4 temel kategoriye ayrılır. Bu 4 temel kategori hükümet politikalarının sınırlandırılması, mülkiyet haklarının korunması, yatırım ve ticaret özgürlüğüdür (Acar ve Bilir 2014).

Tablo 4. Özgürlük Endeksi Göstergesi (2017)

Ülkeler	Dünya Sıralaması	Mülkiyet Hakları	Mali İstikrar	İş Yapma Özgürlüğü	Özgürlük Endeksi Puanı
Norveç	25	86.7	98.4	89.5	74.0
Ermenistan	33	55.5	82.9	76.5	70.3
Kazakistan	42	56.1	98.6	74.5	69.0
Azerbaycan	68	50.5	97.4	71.5	63.6
Belarus	104	50.9	92.8	71.3	58.6
Rusya	114	47.6	93.4	74.8	57.1
Ukrayna	166	41.4	67.6	62.1	41.1
Dünya Ortalaması	-	51.5	68.6	64.8	61.1

Kaynak: www.heritage.org/index/embed/country-data/azerbaijan

Tablo 4'e bakıldığında en kötü verinin mülkiyet hakları verisi olduğu gözlenmektedir. Dünya ortalaması 51.5 iken bu oran Azerbaycan'da 50.5 Kazakistan'da 56.1 Ermenistan'da ise 55.5 dir. Norveç'te ise 86.7 dir. Dolayısıyla ele alınan ülkeler içerisinde Norveç dışındaki diğer ülkeler için mülkiyet haklarının tam olarak korunma altında olmadığı açıktır. Bu durum devletin istediği zaman

herhangi bir kısıtlama uygulamayetkisi nesahip olduğu anlamını taşımaktadır. Bukurumcu iktisat açısından ekonomik ve hukuksal düzenin toplumsal fayda yerine kişisel faydaların oluşturulması için kullanılması anlamına gelmektedir. Bu da sınırlı rasyonaliteye yol açarak toplumsal faydayı ve kalkınma sürecini olumsuz etkileyecektir.

Tablo 5. Azerbaycan Özgürlük Endeksi Göstergesi Yıllara Göre Değişim Tablosu (2017)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Azerbaycan	58.8	59.7	58.9	59.7	61.3	61.0	60.2	63.6
Dünya Ortalaması	59.4	59.7	59.5	59.6	60.3	60.4	60.7	60.9

Kaynak: www.heritage.org/index/embed/country-data/azerbaijan

Tablo 5'de görüldüğü gibi 2017 yılında Azerbaycan Ekonomik Özgürlük sıralamasında 63.6 puanla 68. sırada yer almıştır. Azerbaycan 2010 yılında 58.8 puanla 96. 2013 yılında ise 59.7 puanla 88. sırada. 2014 yılında ise 61.3 puanıyla 81. sırada 2016 yılında ise 61 puanla 85. sırada yer almıştır. Azerbaycan 2017 yıl itibariyle Asya-Pasifik bölgesinde 41 ülke arasında 15. sırada yer almıştır.

Son beş yılda Ekonomik Özgürlük Endeksi düzeyinde gelişmeler olduğu için Azerbaycan "kısmen özgür" ülkeler kategorisine yer almıştır.

Bu çıkarsamamızı desteklemesi açısından Uluslararası Şeffaflık Örgütünün yolsuzluk raporlarına bakılabilir. 2017 yılı itibariyle Norveç 85 puan ile 3. ve Azerbaycan ise 31 puan ile 122. Sıradadır⁶. Yolsuzluk göstergeleri

⁶ Azerbaycan 2012 yılı itibariyle 27 puan alırken, 2016 yılı itibariyle puanını 30'a yükseltmiştir. Bu da kısmen de olsa toplumsal refahındaki artış olarak yansımıştır. 2017 yılı için Sovyet döneminden sonra bağımsızlığını ilan eden diğer devletlerin

göstergeleri, Belarus, 44 puanla 66., Ermenistan 35 puanla 107. Kazakistan ve Ukrayna 30 puanla 130., Rusya ise 29 puanla 135. Sıradadır. Daha detaylı bilgi için bakınız https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perception

incelendiğinde Azerbaycan'ın geçmişe göre ekonomik ve siyasal açıdan kurumlarını yerleştirmeye başladığını ancak kurumlaristikrarlı bir şekilde sürdürmeyi tam anlamıyla başaramadığı sonucuna ulaşılabilir.

Ortaya konan verilerden de anlaşıldığı gibi ekonomik büyüme toplumsal fayda için gerekli ama yeter koşul değildir. Kurumların oluşturulması ve geliştirilmesi toplumsal faydayı sağlamak ve kalkınma sürecini daha iyi bir noktaya taşımak için daha önemlidir. Kurumların oluşturulması ve geliştirilmesi devletin temel amacı

olmalıdır. Buda bizi devletin nasıl şekillenmesi gerektiği sorusuna getirir. Devletin toplumsal faydayı, kalkınma sürecini bir adım öteye taşımak için şeffaflığa ve verimliliğe önem vermesi gerekir. Acemoğlu ve Johnson (2005) 'e göre kurumlar ekonomik performansı belirlerken politik gücün ve kamu kaynaklarının dağılımı da kurumları belirler. Dolayısıyla bir ülkenin kurumsal yapısında ilerleme olup olmadığının önemli bir göstergesi de yukarıda da belirtildiği gibi yönetim verileridir. Aşağıda Tablo 5'de Azerbaycan ve diğer 6 ülkenin ekonomisi için yönetim göstergeleri verilmektedir.

Tablo 6. Yönetişim Göstergeleri (2016)

Ülkeler	Politik İstikrar	Hukukun Egemenliği	Yolsuzlukla Mücadele	Regülasyon Düzenlemeleri
Ermenistan	-0.60	-0.11	-0.57	0.25
Azerbaycan	-0.87	-0.57	-0.87	-0.28
Belarus	0.12	-0.78	-0.29	-0.94
Kazakistan	0.4	-0.42	-0.80	-0.10
Rusya	-0.89	-0.89	-0.86	-0.42
Ukrayna	-1.89	-0.77	-0.84	-0.43
Norveç	2.17	2.02	2.20	1.70

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>

Tablo 6'deki yönetim verileri -2.5 ile 2.5 aralığında olup. -2.5 zayıf yönetim iken 2.5 ise güçlü yönetimi vurgulamaktadır (WGI.2017). Tabloda vurgulanan politik istikrar ile, siyasi istikrarsızlık ve siyasi istikrarsızlığın getirdiği şiddet, regülasyon düzenlemeleri ile özel

sektörün gelişimine izin veren politikalar, düzenlemeler ve hukukun üstünlüğü ise toplum kurallarına ve bu sözleşmelerin icrasına, mülkiyet haklarına ne ölçüde uyduğu kastedilmektedir⁷

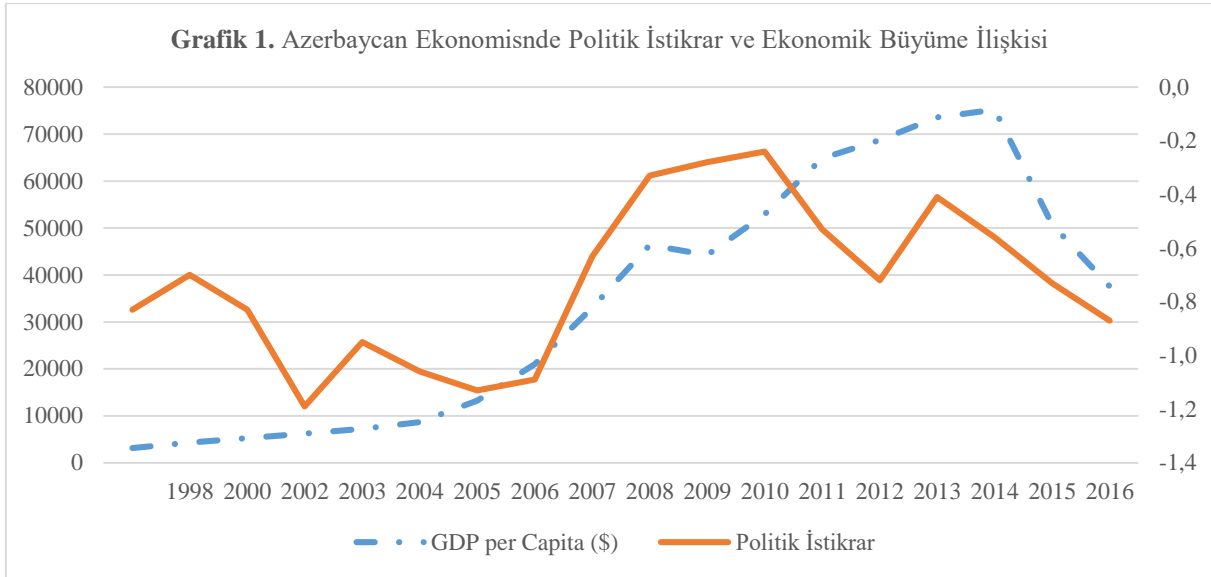
Tablo 7. Azerbaycan Norveç Yıllar İtibariyle Yönetişim Göstergeleri

	Politik İstikrar		Hukukun Egemenliği		Regülasyon Düzenlemeleri		Yolsuzluğun Kontrolü	
	Azerbaycan	Norveç	Azerbaycan	Norveç	Azerbaycan	Norveç	Azerbaycan	Norveç
2010	-0.24	1.33	-0.89	1.90	-0.37	1.51	-1.24	2.09
2011	-0.53	1.34	-0.89	1.87	-0.37	1.61	-1.18	2.15
2012	-0.72	1.33	-0.83	1.96	-0.46	1.55	-1.13	2.26
2013	-0.41	1.35	-0.72	1.98	-0.41	1.67	-0.97	2.29
2014	-0.56	1.12	-0.67	2.03	-0.28	1.65	-1.02	2.23
2015	-0.73	1.16	-0.67	2.01	-0.25	1.61	-0.93	2.24
2016	-0.80	1.20	-0.52	2.04	-0.28	1.70	-0.84	2.20
2017	-0.76	1.15	-0.56	2.02	-0.25	1.81	-0.88	2.24

Kaynak: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>

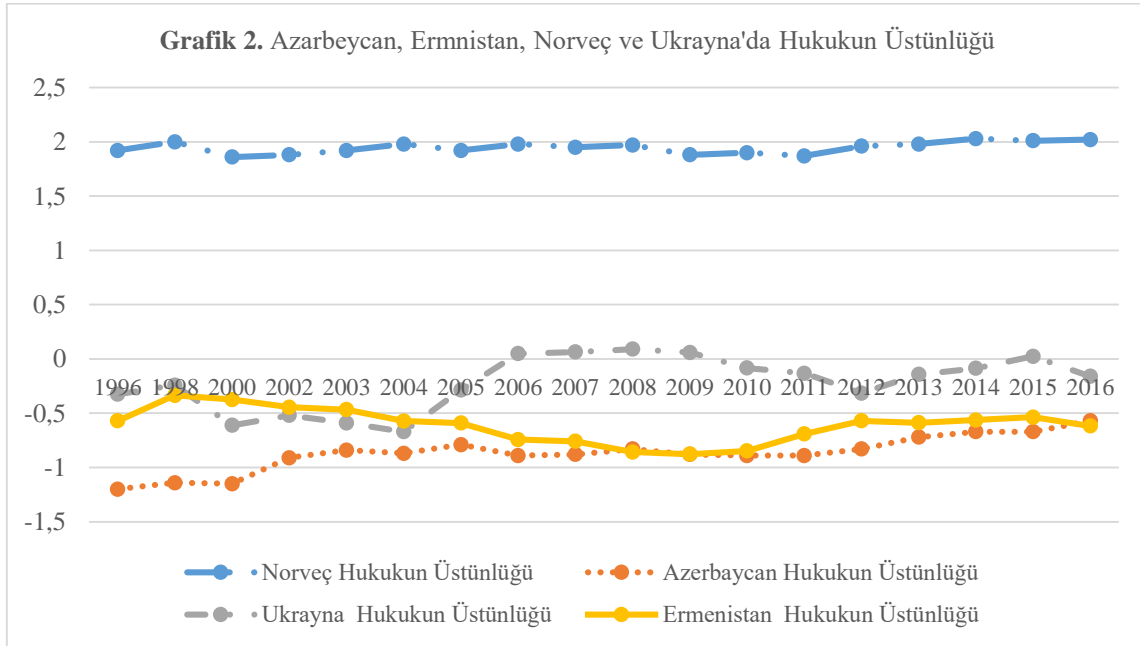
Buna göre tablo 7'ye bakılıp Azerbaycan'ın siyasi kurumlarının yönetim anlamında gelişimi incelendiğinde. politik istikrar 2010 yılında -0.25 iken 2016 yılında -0.87. hukukun egemenliği -0.85 iken -0.57, regülasyon düzenlemeleri -0.37 iken -0.28 ve yolsuzluğun kontrolü ise -1.18 den -0.28'e değişme göstermiştir. Her ne kadar Azerbaycan'ın bütün değerleri

zayıf yönetim gösterse de zaman içerisinde politik istikrar göstergesi hariç diğer verilerde kısmen iyileşme görülmektedir. Buna karşılık Norveç siyasi erkine bakıldığında 2010 yılında politik istikrar, 1.33 den 2.17'ye hukukun egemenliği 1.90 dan 2.02'ye. yolsuzlukla mücadele 2.09 dan 2.20' ye ve regülasyon düzenlemeleri ise 1.51 den 1.70'e yükselmiştir.

Bu doğrultuda Grafik 1’de Azerbaycan ekonomisinin 1998 ile 2016 yılları arasında yönetim ilkelerinden olan politik istikrar ile Reel GSYİH arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Grafiğin sağ tarafı GSYİH verisini sol tarafı ise politik istikrar verisini göstermektedir. Grafik bilhassa 2006 yılı sonrası politik istikrarın arttığını ve bu durumun ekonomik büyümeye yansıdığını ortaya koymaktadır. Ancak 2010 sonrası siyasal anlamda ortaya

çıkan istikrarsızlık ekonomik büyümenin de göreceli olarak yavaşlamasına neden olmuştur. Ekonomik büyümenin istikrarlı olması ve toplumsal faydayı artırması yukarıda da vurgulandığı gibi hem ekonomide hem de siyasette hukuksal normlara ne kadar önem atfedildiği ile ilgilidir.

Nitekim Grafik 2’ye göre Azerbaycan’ın hukuksal normlara verdiği önem geçmiş yıllara göre artmış. 2010 yılından sonra azalan bir eğilim gösteren Ermenistan’ın hukukun üstünlüğü göstergesine yaklaşımıştır. Milli gelir Azerbaycan’ın çok gerisinde olmasına rağmen Ukrayna 2006 yılından itibaren hukukun üstünlüğü anlamında kurumsal yapısını düzenlemiş hem Ermenistan hem de Azerbaycan’dan çok daha iyi bir konuma yükselmiştir.

Dolayısıyla hem Grafik 1 hem de grafik 2 ye bakıldığında Azerbaycan ekonomisinin kurumsal anlamda belirli bir ilerleme kaydettiğini ancak Norveç verisi ile

kıyaslandığında ilerlemenin yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum kurumsal yapının oluşturulması için gerekli olan siyasi düzenlemelerde belirli bir yol kat edildiğini ancak istikrarın tam anlamıyla sağlanamadığını göstermektedir.

Görüldüğü gibi, ülkeler iyi yönetimin normlarını sağladıkça, yani insani değerlere, ekonomik özgürlüklere ve piyasa koşullarının çerçevesini iyi çizip, kamu politikalarını bu bağlamda tekrar yapılandırdıkça kurumların kalitesi de artarak toplumsal faydanın yükselmesini sağlayacaklardır.

3.2. Azerbaycan Ekonomisi İçin Refah Endeksi

Bu kısımda Azerbaycan'ın bağımsızlık yıllarındaki veriler kullanılarak kurumsal iktisat yaklaşımı çerçevesinde refah endeksi hazırlanmıştır. Endeks üç farklı döneme ayrılarak hazırlanmıştır. Bu dönemler, kriz dönemi (1991-1994), geçiş dönemi (1995-2000) ve istikrar dönemi (2001-2016) olarak sıralanmıştır⁸. Endekste 19 gösterge yer almaktadır. Bu on dokuz gösterge, kişi başına düşen milli gelir, istihdam düzeyi, tüketici fiyat endeksi, 1 yaşa kadar ölen çocuk sayısı, toplam işe hacmi, sanayi ürünlerinin hacmi, bilgi ve iletişim hizmet hacmi, eğitim harcamaları, tarım ürünlerinin hacmi, nüfus artışı sayısı, doktorların sayısı, hastane sayısı, kütüphanesayısı, konutsayısı, araştırmaveişlemyapan kurumu msayısıvesosyal savunma ve güvenlik harcamalarıdır. Azerbaycan istatistik kurumu 1991 ve 1992 yılı için bazı göstergelerin değerlerini vermemektedir. Bunun için bazı göstergelerde kriz dönemi için 1993 ve 1994 yılları esas alınmıştır.

Söz konusu bu 19 göstergenin seçilme nedeni bu göstergelerin kurumsal iktisat çerçevesinde ekonomik ve sosyal hayatta önemli rol oynamaları ve toplumun refah düzeyini doğrudan veya dolaylı yollarla etkilemeleridir. Bu göstergelerin diğer bir seçilme nedeni, uluslararası düzeyde toplumsal refahı ölçme yöntemlerinde bu göstergelerin kullanılmasıdır.

Her bir gösterge için genel dönem ortalaması hesaplanmıştır. Genel dönem ortalamasını bulmak için dönemi oluşturan yılları toplayıp yılların sayısına bölünmüştür. Genel dönem ortalamalarını karşılaştırmak için 3 dönemin genel yıllık ortalaması hesaplanmıştır. 3 dönemin genel yıllık ortalamasını bulmak için ise bağımsızlık döneminin toplamı için yirmi dört yıldaki tüm veriler toplanıp yirmi dörde bölünmüştür. Bu yöntemle 3 dönemin genel yıllık ortalaması alınmış ve genel dönem

ortalamaları ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma yapmak için bir üzerinden değerlendirilerek hesaplanmıştır⁹. Bunun için ilk önce 3 dönemin genel yıllık ortalamasına 1 değeri verilmiş ve ters orantı ile hesaplanarak bu değere karşılık tüm farklı göstergelerin dönem ortalamalarının değeri bulunmuştur. Toplumun refahını olumsuz yönde etkileyen göstergeler ise doğru ile hesaplayarak belirtilmiş daha sonra tablo 8 eklenmiştir. Doğru orantı ile hesaplanan göstergeler Tüketici fiyat endeksi, 1 yaşa kadar ölen çocuk sayısı ve cinayet olayları sayısıdır.

Endeksi oluşturmak için göstergelerin bir tanesi 0.02'yle, beş tanesi 0.03'le, yedi tanesi 0.05'le, altı tanesi 0.08'le çarpılarak hesaplanmıştır. Göstergelerin farklı ağırlık katsayılarına çarpılmasının nedeni bazı göstergelerin daha önemli olmasıdır. Toplumun refah durumunu daha fazla etkilediği için ücretler düzeyi, 1 yaşa kadar ölen çocuk sayısı, eğitim harcamaları, konut sayısı, tüm doktor sayısı ve hastane sayısı göstergelerini 0.08 katsayısına çarpılarak alınan sonuçlar tabloda gösterilmiştir. Ücretler düzeyi, eğitim harcamaları, hastane sayısı ve doktor sayısı göstergeleri uluslararası refah ölçme yöntemlerinde daha çok kullanılan gösterge olduğu için bu göstergelere daha çok önem verilerek daha büyük ağırlık katsayısına çarpılarak hesaplanmıştır. İstihdam düzeyi, toplam işe hacmi, cinayet olayları sayısı, kütüphane sayısı, Ar-Ge sayısı, sosyal güvenlik harcamaları ise 0.05 ile çarpılmıştır. Diğer göstergeler; kişi başına düşen milli gelir dağılımı, tüketici fiyat endeksi, bilgi ve iletişim hizmet hacmi, çevre koruma harcamaları, nüfus artışıdır. Bu göstergeler toplumsal refah durumunu etkilemede önemlilik bakımından üçüncü sırada olduğu için 0.03 ağırlık katsayısına çarpılarak hesaplanmıştır. Tarım ürünleri hacmi göstergesi ise 0.02 ağırlık katsayısına çarpılarak hesaplanmıştır¹⁰.

Tablo 8. Azerbaycan Ekonomisi için Refah İndeksi

Gösterge	Ağırlık Katsayısı	Kriz Dönemi	Geçiş Dönemi	İstikrar Dönemi
1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Dağılımı	0.03	0.002	0.005	0.04
2. İstidam Düzeyi	0.05	0.03	0.04	0.05
3. Tüketici Fiyat Endeksi	0.03	0.006	0.04	0.07
4. Ücretler Düzeyi	0.08	-	0.013	0.10
5. 1 Yaşa Kadar Ölen Çocuk Sayısı	0.08	0.04	0.07	0.095
6. Toplam işe Hacmi	0.05	0.00	0.003	0.076
7. Sanayi Ürünleri Hacmi	0.05	0.0015	0.01	0.074
8. Cinayet Olayları Sayısı	0.05	-	0.05	0.048
9. Bilgi, İletişim Hizmet Hacmi	0.03	0.00006	0.0018	0.048
10. Çevre Koruma Harcamaları	0.03	0.0018	0.005	0.046
11. Eğitim Harcamaları	0.08	0.0007	0.017	0.118
12. Tarım Ürünlerinin Hacmi	0.02	0.004	0.00	0.027
13. Nüfus Artışı	0.03	0.037	0.02	0.028
14. Tüm Doktorların Sayısı	0.08	0.075	0.07	0.082
15. Hastane Sayısı	0.08	0.082	0.08	0.076
16. Kütüphane Sayısı	0.05	0.056	0.05	0.046
17. Konut Sayısı	0.08	0.069	0.07	0.083
18. Araştırma Ve İşlem Yapan Kurum Sayısı	0.05	0.046	0.05	0.050
19. Sosyal Güvenlik Harcamaları	0.05	0.0005	0.005	0.047

⁸ Bu dönemler siyasi unsurlar dikkate alınarak ayrılmıştır.

⁹ Endeksi oluşturmada zamana bağlı sabit esaslı denklem

kullanılmıştır. $\sum_{i=1}^N I_{t,0} = \frac{\sum_{i=1}^N P_{it}}{\sum_{i=1}^N P_{i0}}$ Denklemde Pit, t i. değer dönemindeki değer, P_{i0} ise temel döneme ait değer.

¹⁰ Campos (2000) çalışmasında geçiş ekonomilerinde politik ve ekonomik kurumların gelişim sürecini göstermek için veri seti hazırlanmıştır. Kullanılan veri seti yukarıdaki açıklanan teorik temellere dayanarak hazırlanmıştır. Ağırlıklandırma yine teorik bölümde açıklanan toplumsal fayda ve kurumsal iktisat ilişkisine göre yapılmıştır.

Toplam Ağırlık Katsayısı	1	0.469	0.652	1.242
--------------------------	---	-------	-------	-------

Kaynak: Yazarlar Tarafından Hesaplanmıştır

Elde edilen endeksin sonuçlarına bakıldığında, ilk dönemin toplam değerinin 0.469'ye, ikinci dönemin 0.65' ya, üçüncü dönemin ise 1.242' ya eşit olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan anlaşıldığı üzere ikinci dönemde toplumsal refah düzeyi birinci döneme göre 1.4 defa, üçüncü dönemde ise toplumsal refah düzeyi ikinci döneme göre 1.9 defa artmıştır.

Detaya inildiğinde bilhassa kişi başına düşen milli gelirden. Ücretlerde, toplam işe yardımcıları ve eğitim harcamalarında önemli artış olduğu gözlenmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Azerbaycan'da parasal açıdan toplumsal refahın olumlu yönde artmış olduğu ortadadır.

Ancak, kurumsal açıdan bakıldığında beş adet göstergenin son dönemlerde olumsuz yönde değişme gösterdiği gözlemlenmektedir. Hastane sayısı, nüfus artış sayısı, 1 yaşına kadar ölen çocuk sayısı ve kütüphane sayısı birinci döneme göre ikinci ve üçüncü dönemde düşük değerler elde etmiştir. Bu durum yukarıdaki Tablo 8 ve Tablo 2 ile de paralellik arz etmektedir.

Benzer şekilde cinayet sayısında ise birinci döneme göre ikinci ve üçüncü dönemde yükselme olduğu için düşük değer elde etmiş ve bu da toplumsal refah düzeyini olumsuz yönde etkilemiştir. Doktor sayısı, istihdam düzeyi ve konut sayısı göstergelerinde ise çok düşük düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

Tablo 6'daki hesaplamaların sonuçları ile yukarıda gösterilen refah göstergelerinin sonuçları örtüşmektedir. Buna göre Azerbaycan'da son yıllarda kişi başına düşen milli gelir yükselmiş, ama bu yükselişe rağmen toplumun ekonomik ve sosyal durumunu etkileyen dolayısıyla kurumsal yapıyı ifade eden diğer ekonomik değişkenlerin verilerinde düşüşler yaşanmış, bazı göstergelerde ise yeterince gelişme sağlanamamıştır. Nitekim Dünya Bankası verilerine göre. Azerbaycan'da Gini katsayısı. 1995'de 34.65 iken bu değer 2002 yılında. 17.36'ya düşerken 2008 yılında ise katsayı tekrar yükselerek 31.79'a yükselmiştir. En fakir kesimin gelirden aldığı pay 1995 yılında % 2.69 iken en zengin aldığı pay % 26.7 olmuş 2002 yılında gelir dağılımındaki göreceli iyileşme ile beraber en fakirin aldığı pay % 5.77'ye çıkmış. 2008 yılında yine % 3.25'e en zengin % 10'un aldığı pay ise % 25.74 yükselmiştir¹¹.

Bunun da esas nedeni olarak devletin, toplumun refah durumunu etkileyecek önemli ekonomik ve sosyal unsurlarda tam anlamıyla istikrarlı gelişmeyi sürdürememesidir. Nitekim Murrell de (2008) Sovyetler Birliğinden ayrılan devletlerin, kurumsal gelişiminin, Doğu Avrupa devletlerinin kurumsal gelişiminden daha

yavaş olduğu sonucuna varmıştır. Avrupa Bankası Yapılanma ve Kalkınma Raporu (EBRD. 2016-17)'nda da Azerbaycan'da kurumsal gelişimde, şeffaflıkta ve yönetim standartlarında ekonomik büyümeyenin gerisinden geldiğini ifade etmiştir.

Azerbaycan'da kişi başına düşen milli gelirin yüksek olması ama toplum refahı için önemli olan diğer göstergelerin düşük olması açık bir çelişki teşkil etmektedir. Kişi başına düşen milli gelir toplumsal refahı olumlu yönde etkilese de diğer ekonomik ve sosyal göstergelerde gelişme sağlanması gerekmektedir. Toplumsal refahı gösteren tablolardan ve oluşturulan endeks değerlerinden anlaşıldığı gibi toplumsal refahın temel göstergesi parasal gelirin ne kadar arttığı değil ülkenin kurumsal yapısını ne derecede oluşturduğu ile ilgilidir.

4. Sonuç

Çalışmanın temel amacı. Yeni Kurumcu İktisat bakışı açısından bağımsızlığın ardından Azerbaycan ekonomisindeki gelişmeleri irdelemektir. Bu doğrultuda çalışmada ekonomik ve sosyal göstergeler yardımı ile Azerbaycan ekonomisinin toplumsal refahının ne yönde geliştiği araştırılmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı, devletin ekonomik büyüme sağlamanın toplumsal refahın esas nedeni olmadığını ortaya koymaktır. Çünkü toplumsal açıdan büyüme ile refah farklı anlamlar ifade etmektedirler. Refah sadece ekonomik sistemin sağlıklı çalışmasına değil daha da önemlisi sağlık, eğitim, özgürlük, güvenlik gibi kurumların gelişmesine bağlıdır. Yüksek yaşam beklentisi, fakirliğin azaltılması, demokrasi ve hukukun üstünlüğü refahın temel belirleyicileridir. Refah bireylerin karar alma süreçlerine dayanır, kurumlar da bireyin karar alma sürecini şekillendiren yapılarıdır. Dolayısıyla ekonomik, hukuksal ve siyasal organizasyonlar toplumsal refahı etkileyen öncelikli unsurlardır.

Bir toplumda gelir dağılımı adaletsiz ise, işsizlik düzeyi yüksekse ve kurumların gelişmesine yeterince önem verilmiyorsa o zaman toplumsal refahın gelişiminden bahsedilemez. Kurumların gelişmesi bu açıdan hem toplumsal refahı artırır hem de bu refahın kalıcı olmasını sağlar.

Çalışma sonucunda Azerbaycan ekonomisinde bağımsızlıktan sonra belirli bir ekonomik büyümenin ve kurumsal gelişmenin sağlandığı; ancak bu kurumsal gelişmenin istikrarlı olarak sürdürülemediği anlaşılmaktadır. Kurumsal gelişimin istikrarlı olarak sürdürülememesi temel ekonomik problemleri ve toplumsal refah kaybını da beraberinde getirmiştir.¹²

¹¹ Bakınız <https://www4.wider.unu.edu>.

¹² Temel ekonomik problemler petrol fiyatlarındaki dalgalanmaya bağlı olarak cari işlemler açığı, döviz kuru baskısı ve gelir kaybıdır. Buna en iyi örnek Azerbaycan Ekonomisinin 2014 yılında Cari İşlemler Dengesinin GSYH oranı % 13.25 iken, 2016 yılında bu oran % -3.78 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranındaki

değişme 2014 yılında % 2.8 iken 2016 yılında % 13.72; enflasyon oranındaki değişme 2014 yılında % -0.12 iken 2016 yılında ise % 13.3 olarak gerçekleşmiştir (http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weose_lgr.aspx).

Gerek uluslararası hesaplamalara göre gerekse hesaplanan endeks değerine göre. Azerbaycan'ın refah düzeyi parasal anlamda artmıştır. Ancak başlangıç şartlarında etkin kurumsal yapıların veya kuralların oluşturulması, bunların sürekli olarak aynı şekilde işleyeceğini garanti etmemektedir. Dolayısıyla kurumsal açıdan gerekli düzenlemelerin yeterince yapılmaması örneğin; doktor, hastane gibi sağlık hizmetlerinin, kütüphane gibi eğitim sektörünün yeterince kaynak ayrılmasını, cinayetoları gibi toplumsal huzursuzlukların artması toplumsal refahın yeterince artmamasına neden olmuştur. Bağımsızlık sonrası refahın azalmasının en önemli sebebi, piyasa mekanizmasının gerekliliği olan kurumların oluşturulmaması sonucu ortaya çıkan belirsizliklerdir.

Kurumların iyi işlemesi sürekli bir ilgi ve uygun bir atmosfer gerektirir. Kurumlar için bu uygun atmosferin yönetim/iyi yönetim ile oluştuğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla iyi yönetim ilkelerinin yerleşik hale geldiği ülkelerde ve toplumlarda kurumsal etkinliğin de yüksek olduğu ve toplumsal refah açısından daha iyi neticelerin elde edildiği görülmektedir

Bu açıdan Azerbaycan'da toplumsal refahın istikrarlı olarak artmasını sağlamak için kamunun öncelikli olarak kurumların gelişiminin ve denetim sürecine önem vermesi gerekmektedir. Bunun için temel eğitime, bilgiye sağlıklı yaşam ve çevresel sürdürülebilirliğe yönelik politikaların geliştirilmesi ve ayrıca doktorsayısına, istihdam düzeyine ve konutsayısına yönelik kamutarafından politika üretilmesi gerekmektedir. Bu politikalar toplumun refah düzeyinin artırılmasında önemli rol oynamaktadır

Dolayısıyla devletin büyüme ile sağlanan kaynakları kurumların tekrar yapılandırılmasına harcayarak, kurumsal yapının yenilenmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerine daha fazla serbestlik tanınması, mülkiyet haklarının sağlanması AB (Avrupa Birliği) normları doğrultusunda hukuki ve kurumsal düzenlemelere, aynı zamanda iyi yönetimi sağlayarak firmaların karar alma süreçlerindeki belirsizlikler ve maliyetlerin azaltılması bu yapılandırmanın temelini teşkil etmelidir. Bu düzenlemeler yapılırsa toplumsal refah düzeyinin artması konusunda önemli adım atılmış olacak ve daha da önemlisi toplumsal refahın yüksek düzeyde istikrarının sağlanması güvence altına alınmış olacaktır.

Kaynakça

Acar, M. & Bilir, H. (2014). *Ekonomik Özgürlükler ve Türk Dünyası Raporu, İnceleme- Araştırma Dizisi*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.

Acemoglu, D., & James, R. (2000). Inequality, Growth and Development Democratization or Repression. *European Economic Review*, 44, 683-693.

Acemoglu, D., & James, R. (2012). *Ulusların Düşüşü - Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.

Acemoglu, D., & Johnson, S. (2005). Unbundling Institutions. *Journal of Political Economy*. 113(5), 949-995.

Akder, H. (2004). İnsani Gelişme yada Yaşam Kalitesi. *Asomedy*, (Erişim: 25/07/2017), http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/aso_medy/mayis2004/dosyamayis2004.html

Bennett, D. L., Boris, N., & Toke S. A. (2016). Institutional and Well-Being. *European Journal of Political Economy*, 45, 1-10.

Biber, A. E. (2010). İktisadi Büyümede Kurumsal Faktörler ve Kurumsal Değişim. *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 1-24.

Campos, N. (2000). Context is Everything: Measuring Institutional Change in Transition Economies. *World Bank Policy Research*, No: 2269.

Coase, R.H. (1992). The Institutional Structure of Production. *American Economic Review*, 82(4), 713-719

Coşkun, S. (2013), Kamu Yönetiminde Yönetişim Yaklaşımı. İçinde: A. Balcı, A. Nohutçu, N. K. Öztürk, & B. Coşkun (Ed.), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. Seçkin Yayınevi: Ankara.

Çetin, T. (2012). Yeni Kurumsal İktisat. *Sosyoloji Konferansları*. No 45, 43-73

De Allesi, L. (1983). Property Rights, Transaction Costs, and X-Efficiency: An Essay in Economic Theory. *The American Review*, 73, 64 - 81.

Deaton, A. (2015), *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. USA: Princeton University Press.

Dreher, A., Gassebner, M., & Siemens, H.R. (2012). Globalization, Economic Freedom and Human Rights. *Journal of Conflict Resolution*. 56(3), 516-5

Dutta, B. (2002). Inequality, Poverty And Welfare. İçinde: K.J. Arrow, A Sen, & K. Suzumura (Ed.), *Handbook of Social Choice And Welfare*, USA: Elsevier Press.

EBRD Transition Report. (2016) London: EBRD

Fukuyama, F. (2012). *Devletin İnşası Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni*. Türkan Çolak (Çev.). İstanbul: Profil Yayıncılık.

Gruen, C. K. (2008). Growth, Inequality and Welfare: Comparisons Across Space and Time. *Oxford Economic Paper*. 60, 213-236

Güney, T., & Mustafa. D. (2014). Yolsuzluğun Refah Düzeyi Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*. 19(3), 253-266.

Haberler, G. (1946). *Prosperity and Depression*. New York: United Nations. Lake Success.

Holton, R. (1995) *Economy and Society*. USA: Routledge

Index of Economic Freedom (2017). USA: The Heritage Foundation.

Islam, M. N., & Matthew, C. (2002). The Relationship

- between Economic Development and Social Welfare: A New Adjusted GDP Measure of Welfare. *Social Indicators Research*, Volume: 57(2), 201–229.
- Jackson, T. (2009). *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*. New York: Routledge
- Kabaş, T. (2007). Yoksulluğun Çok Boyutlu Olarak Ölçülmesi Ve Ülkeler Arasında Yoksulluk Sıralamalarının Yapılması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16(1), 375-394.
- Menard, C. (2008). A new Institutional Approach to Organization. İçinde: Menard, C., & Shirley, M.M. (Ed.), *Handbook of New Institutional Economics*, USA: Springer
- Midgley, J. (1995), *Social Development: The Developmental Perspective in Social Welfare*. London: Sage Publication
- Murrell, P.(2002). “The Relative Levels and Character of Institutional Development in transition Economies”. İçinde: Nauro C. & Jan F. (Ed), *Political Economy of Transition and Development: Institutions, Politics and Policies*, , USA: Kluwer Academic Publisher.
- Murrell, P. (2008). “Institutions and Firms in Transition Economies”. İçinde: Claude, M.& Mary M.M. *Handbook of New Institutional Economics*, USA: Springer.
- North, D. C. (2005). “Institutions and the Performance of Economies Over Time”. İçinde: Claude. M.& Shirely, M.M. *Handbook of New Institutional Economics*, Netherlands: Springer.
- North, D. C. (2010). *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınlar.
- Özmete, E., & Bayoğlu, A.S. (2008). Geleceği Yapılandırmak: Gençlerin Toplumsal Refah İle İlgili Konularda Geleceğe Bakışları. *Sosyolojik Araştırmalar E-dergisi*, 1-16. (Erişim:25/07/2017),http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/gelecegi_yapilandirmak.pdf.
- Öztürk, N.K. (2012). *Anayasa ve Devlet Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. Muğla: Albi Yayınevi, 2. Baskı.
- Prescott, E. C. (2002). Prosperity and Depression. *American Economic Review*, 92:1-15.
- Robert J. H.(1992). *Economy and society*London. New York : Routledge.
- Rodrik,D. (2000). Institutions for High-Quality Growth: What They are and How to Acquire Them. *NBER Working Paper No. 7540*
- Rodrik, D. (2004). Getting Institutions Right. *CESifo DICE Report*. file:///E:/Yashar%20Elimirzeyev/getting-institutions-right.pdf, (Erişim: 21/09/2017)
- Sen, A. (1990). *On Ethics and Economics*. Basil: Oxford.
- Sökmen, A. (2014). Sosyal Gelişme Endeksi Türkiye için Neyi İfade ediyor?”, *TEPAV*, no.201421. (Erişim:20/08/2017), http://www.tepav.org.tr/upload/files/1403700250-6.Sosyal_Gelisme_Endeksi_Turkiye_Icin_Ne_Ifade_Ediyor.pdf.
- Sönmez, S. (1987). *Kamu Ekonomisi Teorisi Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı*. Ankara: Teori Yayınları.
- Staheli W.(2006). *The Performance Economy*. UK: Palgrave Macmillan Press.
- Sumner A. (2004). Economic Well-being and Non-economic Well-being. *World Institute for Development Economics Research, Research Paper*. No.2004/30
- Transparency International (2016). *Corruption Perceptions Index 2016*. https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
- Uphoff, N. (1986), *Local Institutional Development*. West Hartford: Kumarian Press.

Araştırma Makalesi • Research Article

G20 Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemi Performansı: Yıllara Göre Karşılaştırmalı Bir Analiz

G20 Countries and Turkey's Health System Performance: A Comparative Analysis According to Years

Murat Konca,^a Şenol Demirci^{b*}

^aArş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, 06800, Çankaya/Ankara.
ORCID: 0000-0002-6830-8090

^bArş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Sağlık Yönetimi Bölümü, 49100, Merkez/Muş.
ORCID: 0000-0001-8552-8151

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 30 Aralık 2018
Kabul tarihi: 17 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Malmquist Toplam Faktör Verimliliği
Sağlık Sistemleri
G20 Ülkeleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 01 October 2018
Received in revised form: 30 December 2018
Accepted 17 January 2019

Keywords:

Malmquist Total Factor Productivity
Healthcare Systems
G20 Countries

ÖZ

Sağlıkta performans ölçümü, sağlık bakım sistemi tarafından sunulan hizmetlerin hastaların ihtiyaç ve beklentilerini karşılama etkililiğini izleme ve değerlendirme işlemidir. Sağlık sistemi performansı hakkında anlamlı ve karşılaştırılabilir bilgiler, ulusal ve uluslararası seviyede güçlü sağlık politikaları oluşturulmasını sağlamaktadır. Sağlık performansının kıyaslanabilir bir şekilde değerlendirilmesi özellikle aynı ya da daha üst gelir grubundaki ülkelerle yapılan kıyaslamalar ile mümkün olup, sağlık sistemindeki eksiklikleri ya da daha iyi yönlerin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin de üyesi bulunduğu 19 (Avrupa Birliği Komisyonu hariç) G20 ülkesinin sağlık sistem performanslarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, ülke sağlık sistemlerinin karşılaştırılmasında sıklıkla başvurulan yöntemlerden olan Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (MTFV) Endeksi'nden faydalanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye; 2000-2010, 2010-2015 ve 2000-2015 dönemlerinde sağlık sisteminde verimlilik artışı gösteren ülkeler arasındadır.

ABSTRACT

Performance measurement in health is a process of monitoring and evaluating the effectiveness of the services provided by the health care system to meet the needs and expectations of the patients. Significant and comparable information on health system performance ensures strong health policies at national and international level. A comparable assessment of health performance is possible, especially through comparisons with countries in the same or higher income group, and provides for the elimination of deficiencies or better aspects in the health system. In this study, it is aimed to compare the performance of health care systems of the G20 members (excluding European Union Commission), whose one of members is Turkey. In this respect, the Malmquist Total Factor Productivity (MTFP) Analysis, which is one of the most frequently used methods in the comparison of health systems in the country, was utilized. The results showed that Turkey's healthcare system is one of the healthcare systems which show increase in efficiency in 2000-2010, 2010-2015 and 2000-2015 time periods.

1. Giriş

Sağlıkta yaşanan gelişmeler ve değişimler, bu sektöre yön veren kurumların ve sistemlerin yaşanan gelişme ve değişimleri takip etmesini zorunlu kılmaktadır. Sağlık sisteminde performans ölçümü ile yaşanan bu gelişmeler ölçülerek, daha etkili ve verimli yönetimin yolları

aranmaktadır (Ayanoğlu vd., 2010:41). Sağlıkta performans ölçümü, sağlık bakım sistemi tarafından sunulan hizmetlerin hastaların ihtiyaç ve beklentilerini karşılama etkililiğini izleme ve değerlendirme işlemidir (Smith vd., 2008:2). Performans ölçümüne; sağlık hizmet sağlayıcılarının faaliyetini yansıtan kalite değerlendirmeleri, finansal göstergeler ve sistem kaynakları

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: senoldemrci@gmail.com

dahildir. Endüstriyel üretim sistemlerinde ürün kalitesi ve fiyatı performans ölçümünde temel alınırken; sağlık sisteminde, sağlık hizmetine erişim, sunulan hizmetin uygunluğu ve teknik yeterlilik, hasta tatmini, tıbbi maliyetler ve sağlık göstergeleri (doğumda beklenen yaşam süresi, bebek ölüm hızı, anne ölüm hızı, hastalıklardan yaşanan ölümler vb.) temel alınmaktadır (Pransky vd., 2001:296).

Sağlık sistemi performans ölçümü en başta, benzer gelir düzeylerine sahip ülkelerin finansmanda adaletsizlik, kullanıcıların beklentilerini karşılama ve benzer sağlık düzeylerini gerçekleştirilemeye nedenlerini ve sağlık sisteminin eksikliklerini belirleme işlevi görmektedir. İkinci olarak, sağlık sisteminin yıllara göre değerlendirilmesine izin veren göstergeleri sağlamaktadır. Bu iki etkinlik de gelecekte belirli sağlık sistemleri politikalarının belirli sosyo-ekonomik şartlar altında uygun olup olmadığını teyit etmenin veya reddetmenin temelini oluşturabilecek kanıtlar sağlamaktadır (De Silva, 2000: 1).

Gelir ve eğitim düzeyinde olduğu gibi ülkelerin sağlık düzeylerinde de büyük farklılıklar vardır. Sağlık düzeylerindeki farklılıkların bir kısmı sağlık sistemi performansından kaynaklıdır. Sağlık sistemi performansı hakkında anlamlı ve karşılaştırılabilir bilgiler, ulusal ve uluslararası seviyede güçlü sağlık politikaları oluşturulmasını sağlamaktadır (Murray ve Frenk, 2000:717). Sağlık performansının kıyaslanabilir bir şekilde değerlendirilmesi özellikle aynı ya da daha üst gelir grubundaki ülkelerle yapılan kıyaslamalar ile mümkün olup, sağlık sistemindeki eksiklikleri ya da daha iyi yönlerin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır.

İçerisinde Türkiye'nin de bulunmasından ötürü G20 ülkeleri bu değerlendirme için en uygun topluluktur. G20 ülkeleri dünya nüfusunun %70'ini, toplam dünya ticaretinin %85'ini ve dünyada oluşturulan toplam katma değer %90'ını temsil etmektedir (Aslan ve Aslan, 2014:94). G20 ülkelerinin sağlık sistemlerinin gelişmişliği incelendiğinde ise, LegatumInstitute Foundation tarafından 2016 yılında gerçekleştirilen ve sağlık sistemlerinin; temel fiziksel ve mental sağlık, sağlık altyapısı ve koruyucu hizmetler bakımından gelişmişliğinin sıralandığı bir araştırmada G20 ülkelerinin 7'sinin (Almanya, Avustralya, Fransa, Güney Kore, Birleşik Krallık, Japonya, Kanada) en gelişmiş 20 sağlık sistemi içerisinde yer aldığı görülmektedir. Aynı çalışmada ilk 50'de yer alan 12 G20 ülkesi bulunmaktadır. Bu bulgulara dayanarak, G20 ülkeleri hem ekonomik hem de sağlık sistemlerinin gelişmişliği bakımından diğer ülkelere kıyasla daha iyi performans gösterdikleri söylenebilir (LegatumInstitute Foundation, 2016:4-5).

Bu çalışmada, Türkiye'nin de üyesi bulunduğu 19 (Avrupa Birliği Komisyonu hariç) G20 ülkesinin sağlık sistem performanslarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, ülke sağlık sistemlerinin karşılaştırılmasında sıklıkla başvurulan yöntemlerden olan Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (MTFV) Analizinden faydalanılmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada analiz yöntemi olarak girdi odaklı (inputoriented) ölçeğe göre sabit getirili (constantreturntoscale) Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Analizinden (MTFV) faydalanılmıştır.

Çalışmanın girdi odaklı olmasının nedeni, sağlık sistemlerinde çıktılarının planlanmasının ve kontrolünün zor olmasına bağlı olarak yöneticilerin girdiler üzerindeki kontrolünün daha fazla olmasıdır. Bu sebepten, sağlık hizmetleri ile ilgili etkinlik çalışmalarında çoğunlukla girdi yönelimli modeller benimsenmektedir (ChernveWan 2000; Sherman ve Zhu, 2006; Özcan 2014). Ölçeğe göre sabit getirili modelin seçilme sebebi ise, teknik etkinlik değişim skorları (TED) ile teknolojik değişim skorlarını (TD) ayrı elde ederek MTFV skorunda ilerleme veya gerilemeye hangi etkinlik faktörünün daha çok etki ettiğini bulmaktır.

MTFV, ilk olarak Sten Malmquist (1953) tarafından önerilmiş bir yöntem olmakla birlikte, Caves, Christensen ve Diewert (1982a; 1982b) tarafından veri zarflama analizi (VZA) tabanlı bir parametrik olmayan tekniğe dönüştürülmüştür. MTFV, karar verme birimlerinin (bu çalışmada G20 ülkeleri) iki zaman aralığındaki üretkenlik değişimlerini ortaya koyan parametrik olmayan bir analiz tekniğidir. MTFV skoru, TED ile TD skorlarının çarpımı sonucu elde edilir. Sağlık sistemleri ile ilgili yapılan bir MTFV analizinde TD skoru; yatırımların ve yeni teknolojilerin, yeni sağlık hizmetlerinin ve yeni yönetim sistemlerinin sağlık sistemlerinin etkinliği üzerindeki etkisini ortaya koyarken TED skoru; bilginin, piyasadaki rekabetin, maliyet yapısının ve sağlık sisteminin işlevinin sağlık sistemlerinin etkinliği üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Roh vd., 2011: 8; Chowdhuryvd, 2011: 722-723).

TED, TD ve MTFV açısından iki dönem arasındaki etkinlik değişimini belirleyen sınır 1'dir. İlgili etkinlik değişiminin 1'den büyük olması etkinlik seviyesinde ilerlemeyi, 1'den küçük olması gerilemeyi ve 1'e eşit olması ise durağanlığı göstermektedir (Tone, 2004). MTFV endeksinin ölçeğe göre sabit getirili modeline ait matematiksel formülasyon aşağıda sunulmaktadır. Aşağıdaki formüllerde; t+1 döneminde t dönemine kıyasla gerçekleşen TED, TD ve MTFV değişimi formüle edilmektedir (Caves vd., 1982a; 1982b):

$$TED = \frac{D^{t+1}(x_0^{t+1}, y_0^{t+1})}{D^t(x_0^t, y_0^t)}$$

$$TD = \sqrt{\left(\frac{D^t(x_0^{t+1}, y_0^{t+1})}{D^t(x_0^t, y_0^t)}\right) \times \left(\frac{D^{t+1}(x_0^{t+1}, y_0^{t+1})}{D^{t+1}(x_0^t, y_0^t)}\right)}$$

$$MTFV = TED \times TD$$

Çalışmanın girdi değişkenlerini G20 ülkelerine ait; kişi başı toplam sağlık harcaması, 1000 kişiye düşen hekim sayısı ve 15 yaş üstü sigara kullanım oranı verileri oluşturmaktadır. Çalışmanın çıktı değişkenlerini ise bahsi geçen ülkelerin, toplam ölümler içerisinde; bulaşıcı hastalıklara, doğum öncesi ve sonrası olumsuz durumlara ve yetersiz beslenmeye bağlı ölümlerin oranları ile doğuştan beklenen yaşam süresi verileri oluşturmaktadır (Tablo 1). Çalışmanın analizleri DEASOLVER-13 Programı ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenlerin Açıklamaları	Kısaltması
KişiBaşıToplamSağlıkHarcaması, Satın Alma ParitesineGöreDolarOlarak	Harc.
1000 KişiyedüşenHekimSayısı	Hek.
15 YaşÜstüNüfustaSigaraKullanımOranı	Sig.
ToplamÖlümlerİçerisinde; BulaşıcıHastalıklara, DoğumÖncesi ve Sonrası Olumsuz Durumlar ve Yetersiz Beslenmeye Bağlı Ölümlerin Oranı*	Öl.
Doğumda Beklenen Yaşama Süresi, Yıl Olarak	DBYS

*Bu çıktı değişkenin düşük olması gelişmiş bir sağlık sistemi göstergesi olduğundan, bu çalışmada tersi alınmıştır (1/Öl. Olarak)

2.1. Kısıtlılıklar ve Varsayımlar

Bu çalışma kapsamında G20 ülkelerinin sağlık sistemlerinin performansı, 2000-2015 dönemine ait veriler kullanılarak karşılaştırılmıştır. G20 topluluğunun üyeleri arasında Avrupa Birliği Komisyonu (AB) da bulunmaktadır ve bazı AB üyesi ülkeler, aynı zamanda G20 üyesidir. Bu sebeple analizde, dublikasyondan kaçınmak amacıyla AB ortalamasına yer verilmemiş ve analizler 19 ülke verileri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verileri, World Bank Health Data ve Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Health Data veri tabanlarından alınmıştır. Söz konusu veri tabanlarında çalışma kapsamında faydalanılan değişkenlerin 2005 yılına ait verileri olmaması sebebiyle çalışma; 2000-2010, 2010-2015 ve 2000-2015 dönemlerine ilişkin etkinliği incelemektedir. Bununla birlikte, çalışma kapsamındaki ilgili yıla ait verisi bulunamayan ülkenin verisi, söz konusu yıla en yakın yıl baz alınarak analize dahil edilmiştir ve bu durum, Tablo 3'ün altında belirtilmiştir.

Yukarıda bahsedilen kısıtlılıkların dışında çalışmanın diğer önemli bir kısıtlılığı ise, çalışma kapsamında sağlığın sosyo-ekonomik belirleyicilerinden olan gelir ve eğitim durumu ile ilgili verilerden en az bir tanesinin, oluşturulan modele girdi değişkeni olarak eklenmek istenmesine rağmen bunun mümkün olamamasıdır. Çalışma kapsamında kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYH), çalışmada oluşturulan modele girdi değişkeni olarak eklenmek istenmiş ancak GSYH ile Harc. değişkeni arasındaki yüksek korelasyon buna engel olmuştur. Bununla birlikte, sosyo-ekonomik belirleyicilerden eğitim verilerine ulaşılmaya çalışılmış ancak G20 ülkelerine ait eğitim verilerine ulaşılamamıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Çalışma kapsamında öncelikle, çalışmanın değişkenleri arasında yüksek düzeyli bir korelasyon olup olmadığı kontrol edilmiş ve değişkenler arasında yüksek düzeyli bir korelasyon olmadığı belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Çalışmanın Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Tablosu

2000 Yılı					
	Harc.	Hek.	Sig.	Öl.	DBYS
Harc.	1				
Hek.	0,46	1			
Sig.	0,04	0,48	1		
Öl.	0,56	0,70	0,26	1	
DBYS	0,65	0,50	0,18	0,56	1
2010 Yılı					
	Harc.	Hek.	Sig.	Öl.	DBYS
Harc.	1				
Hek.	0,38	1			
Sig.	0,01	0,35	1		
Öl.	0,49	0,66	0,25	1	
DBYS	0,59	0,46	0,02	0,59	1
2015 Yılı					
	Harc.	Hek.	Sig.	Öl.	DBYS
Harc.	1				
Hek.	0,46	1			
Sig.	-0,03	0,16	1		
Öl.	0,38	0,54	0,24	1	
DBYS	0,60	0,62	-0,07	0,51	1

Tablo 4 incelendiğinde, 2000=>2010 döneminde MTFV ortalamasında, G20 üyesi ülkelerin %7'lik bir verimlilik artışı sağladığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin gösterdiği verimlilik ilerlemesi yaklaşık %48'dir. Söz konusu dönemde en fazla verimlilik ilerlemesi kaydeden ülke Meksika (%55) iken, verimlilikte en fazla gerileme gösteren ülke Rusya Federasyonu (-%46) olmuştur. 2000=>2010 döneminde G20 ülkelerinin sağlık performansları ortalamasında görülen verimlilik artışının sebebi, ortalama TD etkinlik değerinde görülen %16'luk artıştır. Zira aynı dönemde ortalama TED etkinlik değeri yaklaşık olarak %6 azalmıştır. Ortalama TD etkinlik değerinde görülen artış, ortalama TED değerindeki azalışı tolere ederek ortalama MTFV skorunu 1'in üzerine taşımıştır. Buradan, 2000=>2010 döneminde G20 ülkelerinin sağlık alanında; yaptıkları yatırımların ve yeni teknolojilerin, geliştirdikleri yeni sağlık hizmetlerinin ve benimsedikleri yeni yönetim sistemlerinin sağlık performanslarına olumlu etki ettiği söylenebilir.

Tablo 3.Çalışma Kapsamına Giren Ülkelere Ait Veriler

Ülkeler	Harc.			Hek.			Sig.			Öl.			DBYS		
	2000	2010	2015	2000	2010	2015	2000	2010	2015	2000	2010	2015	2000	2010	2015
Kanada	2417,88	4207,67	4600,09	2,00	2,04	2,54	28,20	18,40	15,00	4,50	5,00	5,50	79,24	81,20	82,13
Almanya	2708,86	4412,95	5356,81	3,30	3,78	4,19	35,30	32,20	30,90	3,90	4,60	4,90	77,93	79,99	80,64
Fransa	2514,12	3881,37	4542,31	3,00	3,00	3,23	34,90	33,40	32,80	6,40	5,80	6,00	79,06	81,66	82,27
Birleşik Krallık	1567,75	3053,34	4144,60	1,90	2,70	2,81	38,20	27,20	23,10	11,80	7,30	8,00	77,74	80,40	80,96
İtalya	2047,78	3145,17	3350,58	4,20	3,80	3,90	26,50	24,60	23,80	3,40	3,20	4,70	79,78	82,04	82,54
Japonya	1905,72	3192,52	4405,13	2,04	2,23	2,37	33,00	25,60	22,60	11,90	13,00	12,80	81,08	82,84	83,79
Rusya Federasyonu	367,60	1089,47	1414,03	4,17	5,00	3,98	42,80	40,30	39,50	4,40	4,60	5,10	65,48	68,84	71,17
A.B.D.	4561,91	7949,90	9535,95	2,58	2,43	2,60	31,40	24,80	22,30	6,10	5,40	5,40	76,64	78,54	78,69
Arjantin	643,96	1237,99	1389,84	3,23	3,21	3,91	41,40	27,50	22,50	12,20	14,10	15,50	73,83	75,60	76,42
Avustralya	2152,63	3593,07	4491,63	2,50	2,89	3,50	24,50	17,80	15,20	4,40	3,90	4,40	79,23	81,70	82,40
Brezilya	754,59	1135,85	1391,52	1,13	1,79	1,85	25,20	17,20	14,30	17,40	13,50	13,80	70,06	73,84	75,28
Çin	129,98	407,00	762,24	1,26	1,46	1,81	30,10	27,10	25,80	8,90	5,00	3,90	71,90	75,23	76,09
Hindistan	80,67	145,63	237,72	0,53	0,66	0,70	21,20	14,30	11,90	43,80	33,00	27,00	62,50	66,60	68,30
Endonezya	92,29	285,27	369,29	0,16	0,14	0,20	32,90	37,10	39,00	31,60	24,50	21,50	66,20	68,10	69,02
Güney Kore	717,29	1976,01	2556,05	1,30	2,00	2,27	34,30	26,90	23,90	6,70	7,10	9,70	75,91	80,12	82,02
Meksika	480,46	887,81	1008,68	1,91	1,92	2,23	24,00	17,10	14,50	17,70	11,10	9,70	74,30	76,09	76,93
Suudi Arabistan	1222,41	1550,95	3121,34	0,70	2,35	2,57	14,50	15,10	15,60	17,50	12,60	10,80	72,40	73,50	74,40
Güney Afrika	442,63	882,35	995,97	0,59	0,73	0,77	22,70	21,00	20,50	48,50	52,20	39,80	56,34	55,88	61,90
Türkiye	562,45	863,70	1086,41	1,35	1,71	1,80	38,40	30,80	27,70	10,40	5,70	4,60	70,01	74,10	75,49

*Kanada'nın 2000 yılına; Fransa'nın 2000 ve 2010 yıllarına; İtalya'nın 2010 yılına ve Türkiye ve A.B.D'nin 2015 yılına ait Hek. sayıları OECD veri tabanından alınmıştır.

**Rusya Federasyonu ve Arjantin'in 2000 yılına ait olarak gösterilen Hek. sayıları 2001 yılına; Güney Afrika'nın 2000 yılına ait olarak gösterilen Hek. sayısı 1996 yılına; Avustralya'nın 2010 yılına ait olarak gösterilen Hek. sayısı 2009 yılına; Japonya ve Suudi Arabistan'ın 2015 yılına ait olarak gösterilen Hek. sayıları 2014 yılına; Arjantin ve Brezilya'nın 2015 yılına ait olarak gösterilen Hek. sayıları 2013 yılına; Hindistan ve Endonezya'nın 2015 yılına ait olarak gösterilen Hek. sayıları 2012 yılına aittir.

Tablo 4'te de görüleceği üzere, 2010=>2015 döneminde MTFV ortalamasında, G20 üyesi ülkelerin %0,4'lük bir verimlilik azalışı gösterdiği belirlenmiştir. Bu dönemde Türkiye ise, %18'lik bir verimlilik ilerlemesi göstermiştir. Söz konusu dönemde en fazla verimlilik ilerlemesi kaydeden ülke Meksika (%40) iken, verimlilikte en fazla gerileme gösteren ülke İtalya (-%41) olmuştur. 2010=>2015 döneminde G20 ülkelerinin sağlık performansları ortalamasında görülen verimlilik azalışının sebebi, ortalama TED etkinlik değerinde görülen %8'lik

azalıştır. Aynı dönemde ortalama TD etkinlik değerinde görülen yaklaşık olarak %9,5'lik artış, ortalama MTFV skorunu 1'in üzerine çıkarmaya yetmemiştir. Buradan, 2010=>2015 döneminde G20 ülkelerinin sağlık sistemlerinde; yaşanan rekabet eksikliği ve işlevsel sıkıntılar ile maliyet yapısı bozulmalarının, ortalama MTFV skoruna, diğer faktörlere kıyasla daha fazla etki ettiği ve bunun sağlık sistemleri performansında gerilemeye sebep olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 4. 2000=>2010 ve 2010=>2015 Dönemlerine İlişkin Ülkelere Ait Etkinlik Değerleri

Ülkeler	2000=>2010			2010=>2015		
	TED	TD	MTFV	TED	TD	MTFV
Kanada	0,98067862	1,24908638	1,22495231	0,99495163	1,01632150	1,0111907
Almanya	0,58117600	1,35520135	0,78761051	0,87709101	1,07559599	0,9433955
Fransa	0,77223977	1,34313935	1,03722563	0,90207555	1,06234071	0,9583115
Birleşik Krallık	1,00340418	1,24910594	1,25335813	0,94543982	1,08613340	1,0268737
İtalya	0,90712747	1,07864121	0,97846508	0,53384352	1,10069094	0,5875967
Japonya	0,85097846	1,20506186	1,02548169	0,94339762	1,10929989	1,0465108
Rusya Federasyonu	0,43458321	1,23928500	0,53857246	0,92968698	0,97974406	0,9108553
A.B.D.	0,99221903	1,20213690	1,19278312	0,92687165	1,11857277	1,0367733
Arjantin	0,94925095	1,17820662	1,11841376	0,97522363	1,05730226	1,0311061
Avustralya	1,04063877	1,15297924	1,19983490	1,02215525	0,98350766	1,0052975
Brezilya	1,03337212	1,21930704	1,25999792	0,98554357	1,37139875	1,3515732
Çin	1,15937634	0,95663154	1,10909597	0,81633197	1,07395387	0,8767028
Hindistan	1,49952924	0,78321954	1,17446060	1,08732471	0,91197500	0,9916129
Endonezya	1,23548023	0,76745049	0,94816992	0,80220798	0,94368020	0,7570277
Güney Kore	0,53021273	1,43022549	0,75832376	0,83044919	1,05678684	0,8776077
Meksika	1,16463442	1,33587454	1,55580548	1,16607572	1,20630248	1,4066400
Suudi Arabistan	0,78492158	1,07311839	0,84231379	0,52325401	1,62850675	0,8521227
Güney Afrika	0,84656151	1,04486657	0,88454383	1,06405123	1,00761205	1,0721508
Türkiye	1,14800287	1,29392822	1,48543332	1,16011544	1,01886074	1,1819960
Ortalama	0,94286250	1,16618240	1,07236011	0,92032055	1,09518873	0,9960708
Maksimum	1,49952924	1,43022549	1,55580548	1,16607572	1,62850675	1,4066400
Minimum	0,43458321	0,76745049	0,53857246	0,52325401	0,91197500	0,5875967
Standart Sapma	0,25727922	0,18066468	0,24952690	0,17208167	0,163433024	0,18655864

Tablo 5 incelendiğinde, 2000=>2015 döneminde MTFV ortalamasında, G20 üyesi ülkelerin %3,6'lık bir verimlilik artışı sağladıkları görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin gösterdiği verimlilik ilerlemesi yaklaşık %66'dır.

Bahsi geçen dönemde en fazla verimlilik ilerlemesi kaydeden ülke Meksika (%70) iken, verimlilikte en fazla gerileme gösteren ülke Rusya Federasyonu (-%53,5) olmuştur. Bu duruma, bu çalışmada girdi değişkeni olarak kullanılan 15 yaş üstü nüfusta sigara kullanım oranının 2000-2015 yılları arasında Meksika'da, neredeyse yarıya düşmesi ve bu ülkede söz konusu yıllar arasında, toplam ölümler içerisinde; bulaşıcı hastalıklara, doğum öncesi ve sonrası olumsuz durumlara ve yetersiz beslenmeye bağlı ölümlerin azalması gösterilebilir. Toplam ölümler içerisinde; bulaşıcı hastalıklara, doğum öncesi ve sonrası olumsuz durumlara ve yetersiz beslenmeye bağlı ölümler değişkeninin düşük olması gelişmiş bir sağlık sistemi göstergesi olduğundan, çıktı olarak kullanılan bu değişkenin tersi alınmıştır ve buna bağlı olarak Meksika'nın ilerleme sağladığı görülmüştür. Bu değişkenin 2000-2015 yılları arasında Rusya Federasyonu'nda artış göstermesinin,

söz konusu dönemde verimlilik bakımından en fazla gerileme yaşayan ülkenin Rusya Federasyonu olmasına yol açtığı söylenebilir.

2000=>2015 döneminde G20 ülkelerinin sağlık performansları ortalamasında görülen verimlilik artışının sebebi, ortalama TD etkinlik değerinde görülen %21,7'lik artıştır zira aynı dönemde ortalama TED etkinlik değeri yaklaşık olarak %11,8 azalmıştır. Ortalama TD etkinlik değerinde görülen artış, ortalama TED değerindeki azalışı tolere ederek ortalama MTFV skorunu 1'in üzerine taşımıştır. Buradan, 2000=>2015 döneminde G20 ülkelerinin sağlık alanında; yaptıkları yatırımların ve yeni teknolojilerin, geliştirdikleri yeni sağlık hizmetlerinin ve benimsedikleri yeni yönetim sistemlerinin sağlık performanslarına olumlu etki ettiği söylenebilir.

2000=>2015 döneminde Türkiye'nin sağlık performansı ortalamasında görülen verimlilik artışını hem TED hem de TD ortalamalarında gösterdiği ilerlemeler olumlu etkilemekle birlikte bahsi geçen dönemde Türkiye'nin MTFV değerine TED değerinin daha fazla etki ettiği söylenebilir (Tablo 5).

Tablo 5. 2000=>2015 Dönemine İlişkin Ülkelere Ait Etkinlik Değerleri

Ülkeler	2000=>2015		
	TED	TD	MTFV
Kanada	0,975727793	1,336135058	1,303704111
Almanya	0,509744257	1,448211476	0,738217482
Fransa	0,696618625	1,381121994	0,962115304
Birleşik Krallık	0,948658278	1,249923974	1,185750724
İtalya	0,484264127	1,245163723	0,602988123
Japonya	0,802811061	1,248987504	1,002700984
Rusya Federasyonu	0,404026356	1,153080035	0,465874724
A.B.D.	0,919659706	1,288059065	1,184576021
Arjantin	0,925731958	1,22490156	1,133930519
Avustralya	1,063694386	1,290235383	1,372416134
Brezilya	1,018433264	1,365028412	1,390190342
Çin	0,946435982	0,987570931	0,934672663
Hindistan	1,630475207	0,696395029	1,135454829
Endonezya	0,991112104	0,744023433	0,73741063
Güney Kore	0,440314734	1,378544758	0,606993569
Meksika	1,358051931	1,255348821	1,70482889
Suudi Arabistan	0,410713375	1,534508116	0,630243007
Güney Afrika	0,900784828	1,050759187	0,946507933
Türkiye	1,331815873	1,249213368	1,663722192
Ortalama	0,882056518	1,217221675	1,036963062
Maksimum	1,630475207	1,534508116	1,70482889
Minimum	0,404026356	0,696395029	0,465874724
Standart Sapma	0,338036164	0,215817223	0,355865512

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, G20 ülkelerinin sağlık sistemleri performansı, 2000'li yılların ilk 15 yılı esas alınarak incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre Türkiye, 2000=>2010, 2010=>2015 ve 2000=>2015 dönemlerinin tümünde verimlilik ilerlemesi sağlamıştır. Türkiye'nin, söz konusu dönemlerde gösterdiği verimlilik ilerlemesinin temel kaynağı incelendiğinde bu ilerlemede; 2000=>2010 döneminde TD etkinlik skorunun, 2010=>2015 ve 2000=>2015 dönemlerinde ise TED etkinlik skorunun etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye, tüm dönemlerde tüm etkinlik skorlarında ilerleme sağlamıştır. Bu bulgudan yola çıkarak Türkiye'nin, 2000-2015 yılları arasında, üyesi olduğu G20 ülkeleri içerisinde, sağlık sistemi performansı açısından ilerleme sağlayan ülkelere biri olduğu söylenebilir.

MTFV Analizinin, Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülke sağlık sistemleri performansı değerlendirmesinde karşılaştırmalı bir analiz olarak kullanıldığı çeşitli çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Spinks ve Hollingsworth (2009) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, iki farklı veri setine MTFV tekniği uygulanmıştır. Buna göre, 1995-2000 yıllarını kapsayan ve OECD veri tabanından alınan verilerle gerçekleştirilen analiz sonucunda Türkiye sağlık sistemi, MTFV skoruna göre gerileme göstermektedir. Bu gerilemenin sebebi, TD değerinde gerçekleşen gerilemedir. Zira aynı çalışmada TED değeri durağandır. Bahsi geçen yazarların, 1993-1997 yıllarını kapsayan ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) veri tabanından aldıkları verilerle gerçekleştirdikleri analizlerinde de Türkiye sağlık sistemi, MTFV skoruna göre gerileme göstermektedir. Bu

gerilemenin sebebi de TD değerinde görülen gerilemedir ve bu analizde de TED değeri durağan bulunmuştur.

Bu konuda yapılan diğer bir çalışma ise, Moreno-Serra ve Smith (2012) tarafından gerçekleştirilen ve 2001-2006 yıllarını kapsayan bir çalışmadır. Bu çalışmada, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 79 ülkenin sağlık sistemleri performansı incelenmiştir. Moreno-Serra ve Smith (2012) çalışmasında Türkiye, bahsi geçen dönemde MTFV skoruna göre verimlilik azalışı göstermekte ve bu azalışa TED değerinde yaşanan gerileme sebep olmaktadır. Aynı çalışmaya göre Türkiye, bahsi geçen yıllarda TD değerine göre ilerleme sağlamaktadır ancak bu ilerleme MTFV skorunu 1'in üzerine çıkarmaya yetmemiştir. Samut ve Cafri (2016) tarafından gerçekleştirilen ve 2000-2010 yıllarını kapsayan başka bir çalışmada ise, Türkiye sağlık sisteminin performansı OECD ülkeleri ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada da Türkiye sağlık sistemi, MTFV skoruna göre gerileme göstermektedir. Samut ve Cafri (2016) çalışmasına göre Türkiye'nin MTFV skorunu 1 değerinin altına düşüren etkinlik skoru TD değerinde yaşanan gerilemedir ve söz konusu çalışmada TED değeri durağan bulunmuştur.

Özcan ve Khushalani (2017) tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise, OECD ülkelerinin 2000-2012 dönemindeki sağlık sistemleri performansı değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın bulgularına göre Türkiye, ortalama MTFV skoruna göre verimlilik ilerlemesi sağlamıştır. Özcan ve Khushalani (2017) çalışmasına göre, Türkiye sağlık sisteminin verimliliğine olumlu etki eden etkinlik değeri TD etkinlik değeridir çünkü bu çalışma sonuçlarına göre TED değeri durağandır.

Yukarıdaki çalışmalardan da görülebileceği üzere, farklı

çalışmalar sonucu elde edilen bulgular farklı olabilmektedir. Bu durum, çalışmalarda kullanılan değişkenlerin farklı olması, çalışmaların farklı yılları kapsamı veya karşılaştırılan ülke gruplarının farklı olması ile açıklanabilir.

Bu çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin; 2000-2010, 2010-2015 ve 2000-2015 dönemlerinin tümünde, hem TED hem de TD değerleri bakımından ilerleme sağladığı görülmektedir. Bu bulgudan hareketle, 2000'li yılların başı itibarıyla sağlık ve sosyal güvenlik sisteminde köklü reformlar sergileyen Türkiye'nin, üyesi olduğu G20 ülkeleri ile karşılaştırıldığında, verimlilik açısından ilerleme sağlayan ülkelerden biri olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aslan, H. K., & Aslan, M. (2014). Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi: BM Reformu Çerçevesinde Küresel Düzeyde Sosyal ve Ekonomik Adalet Arayışı. İçinde: Doğan, Çakmak, & Aslan (Ed.), *BM Sistemi ve BM'de Reform Tartışmaları (s.81-108)*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Ayanoğlu, Y., Murat, A., & Beylik, U. (2010). Hastanelerde veri zarflama analizi (VZA) yöntemiyle finansal performans ölçümü ve değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 2(2), 40-62.
- Caves, D.W., Christensen, L.R., & Diewert, W.E. (1982a). The Economic Theory of Index Numbers and the Measurement of Input, Output, and Productivity. *Econometrica*, 50, 1393-1414.
- Caves, D.W., Christensen, L.R., & Diewert, W.E. (1982b). Multilateral comparisons of output, input, and productivity using superlative index numbers. *The Economic Journal*, 92, 73-86.
- Chern, J.Y., & Wan, T.T. (2000). The Impact of The Prospective Payment System on The Technical Efficiency of Hospitals. *Journal of Medical Systems*, 24, 159-172.
- Chowdhury, H., Wodchis, W. & Laporte, A. (2011). Efficiency and Technological Change in Health Care Services in Ontario: An Application of Malmquist Productivity Index with Bootstrapping. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 60(7), 721-745.
- De Silva, A. (2000). A framework for measuring responsiveness. Geneva: World Health Organization.
- Legatum Institute Foundation. (2016). The Legatum Prosperity Index™ 2016: Bringing Prosperity to Life. (Erişim: 1.10 2018), <https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/2016-legatum-prosperity-index-pdf.pdf?sfvrsn=2>
- Malmquist, S. (1953). Index numbers and indifference surfaces. *Trabajos de estadística*, 4(2), 209-242.
- Moreno-Serra, R., & Smith, P. (2012). An Exploratory Application of Data Envelopment Analysis to the Efficiency of Health Service Coverage And Access. (Erişim: 10.09.2018), <https://www.r4d.org/wp-content/uploads/THF-Efficiency-of-health-service-coverage-and-access.pdf>
- Murray, C. J., & Frenk, J. (2000). A framework for assessing the performance of health systems. *Bulletin of the World Health Organization*, 78, 717-731.
- OECD (2018). OECD Health Data.
- Özcan, Y. A. (2014). Health Care Benchmarking and Performance Evaluation. *International Series in Operations Research & Management Science*, USA: Springer.
- Özcan, Y. A., & Khushalani, J. (2017). Assessing efficiency of public health and medical care provision in OECD countries after a decade of reform. *Central European Journal of Operations Research*, 25(2), 325-343.
- Pransky, G., Benjamin, K., & Dembe, A. E. (2001). Performance and quality measurement in occupational health services: current status and agenda for further research. *American Journal of Industrial Medicine*, 40(3), 295-306.
- Roh, C.Y., Park, C., & Moon, M.J. (2016). Economic Performances of U.S. Non-profit Hospitals Using the Malmquist Productivity Change Index. *Journal of Management and Marketing Research*, 8(1), 1-16.
- Samut, P.K., & Cafri, R. (2016). Analysis of the Efficiency Determinants of Health Systems in OECD Countries by DEA and Panel Tobit. *Soc Indic Res*, 129, 113-132.
- Sherman, H., & Zhu, J. (2006). Service Productivity Management: Improving Service Performance Using Data Envelopment Analysis (DEA). USA: Springer.
- Smith, P. C., Mossialos, E., & Papanicolas, I. (2008). Performance measurement for health system improvement: experiences, challenges and prospects. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Spinks, J. & Hollingsworth, B. (2009). Cross-Country Comparisons of Technical Efficiency of Health Production: A Demonstration of Pitfalls. *Applied Economics*, 41(4), 417-427.
- Tone, K. (2004). Malmquist Productivity Index: Efficiency Change over Time. İçinde: Data Envelopment Analysis, Cooper W.W., Seiford L.M., & Zhu J. (Ed.), Handbook on Data Envelopment Analysis. (s. 203 - 227). USA: Kluwer Academic Publishers.
- World Bank (2018). World Bank Health Data.

Araştırma Makalesi • Research Article

Behavioral Patterns of the Modern Age Addiction: Nomophobia of Future Managers***Modern Çağ Bağımlılığının Davranışsal Örüntüleri: Geleceğin Yöneticilerinin Nomofobisi**Halil Özcan Özdemir,^{a**} Hüsnüye Neşe Arslan^b^a Dr. Öğr. Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, 40100, Kırşehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0021-3618^b Lecturer, Technical University Braunschweig/Germany.
ORCID: 0000-0002-6228-1624

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 21 Aralık 2018

Kabul tarihi: 17 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Young Entrepreneurs

Nomophobia

Turkish State University

ÖZ

Nomophobia, is one of the most recent phobias of the 21st century emerged due to the improvement of communication technologies and changing expectance of people in communicating. This study aims to explore the level of nomophobia based on some of the major demographic factors such as age, gender and monthly income. Furthermore, it looks into the relationship between variables of phone use, such as frequency of checking the phone and time of phone ownership, and the four dimensions of nomophobia. As the instruments of the study, a demographic questionnaire and the Nomophobia Questionnaire designed by Yıldırım and Correia (2015) were administered to 242 Business and Administration students at a Turkish university. The findings revealed that the level of nomophobia did not differ based on the demographic variables. It found that the more frequent the participants checked their phone the lower their level of nomophobia was. In a similar vein, participants who checked their phone in the morning and night have indicated to be less nomophobic. The results were discussed and implications suggested.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 25 September 2018

Received in revised form 21 December 2018

Accepted 17 January 2019

Keywords:

Genç Girişimciler

Nomofobi

Türk Devlet Üniversitesi

ABSTRACT

Nomofobi; insanların iletişim kurmadaki beklenti değişikliklerinden ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden dolayı ortaya çıkan en güncel 21. yüzyıl fobilerinden birisidir. Bu çalışma yaş, cinsiyet ve aylık gelir gibi ana demografik faktörleri baz alarak nomofobinin seviyesini ölçmeyi amaçlar. Buna ek olarak telefonu kontrol etme sıklığı ve telefona sahiplik süresi gibi telefon kullanım değişkenleri ve nomofobinin dört boyutu arasındaki ilişkiyi inceler. Bu çalışmada; ölçek olarak demografik bir anket ve Yıldırım ve Correia tarafından (2015) geliştirilmiş “Nomofobi Ölçeği” Türkiye’deki bir devlet üniversitesinde eğitim gören 242 işletme bölümü öğrencisine uygulanmıştır. Araştırmanın bulguları; nomofobi seviyesinin demografik değişkenlere göre değişmediğini göstermiştir. Katılımcılar telefonlarını ne kadar sıklıkla kontrol etmişlerse nomofobi seviyeleri bir o kadar düşük çıkmıştır. Benzer bir şekilde sabah ve gece telefonu kontrol eden katılımcıların daha az nomofobik olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma sonuçları tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

1. Introduction

The 21st century has entrusted us with many innovations in the fields of education, science, medicine and communication. One of the fastest and most remarkable developments was the invention of the smartphone. The opportunity for faster interactions among users through the connection to the internet turned this device into a must-

have for young and old (Hussain & Adeeb, 2009). This innovation and many others are products of the historical period the information age which is highlighted by the presence of particular technical devices that allow rapid information and knowledge exchanges (Stehr, 2010). Communities and individuals inevitably were influenced which announced a new society which was defined as the information society by the Critical theorists. The most

*A part of this study was presented at the 1st International Public Relations and Advertising Congress. (12-13 May)** Corresponding author / Sorumlu yazar
e-posta: hoozdemir@ahievran.edu.tr

prominent figure of this group was Herbert Schiller who stated the main concern of this society as the increase of domination and subordination due to the “production, processing, and transmission of a very large amount of data about all sorts of matter--individual and national, social and commercial, economic and military” (1981, p.25). Furthermore, the theorists warned that a new order “is being forced upon an unsuspecting world by advances in telecommunications” (Angell, 1996, p.81), and feared that individuals of this society would be paralyzed by the overload of knowledge and information or raged by the inequality of access to information.

On the other hand, Castells (1966) proposed the theory of network society on the basis of the innovations during the information age which represent change in all aspects of life such as the social structure, forces of production and culture of society. He argued that this society came into being due to the dynamic process that is pushed by information processing and informationism (Van Dijk, 1999). He added that the “society is characterized by the power embedded in information technology” (2004, p. 7) and that this aspect altered the main characteristics of a society to linking people, companies and countries through networks. One of the fundamental points highlighted by Castells is the restriction of not being a part of the network society if the individual is not on the network (Castells, 2005). In a similar vein, his theory suggests that inclusion in the network society is bound up to the embrace of the digital potentials and tools (Castells, 2005). Individuals who were born into and grown up with digital technologies and make use of the Internet in all parts of their lives are called digital natives (Tapscott, 2009). They are surrounded by digital technologies which have become their norm and expectation of daily learning experience (Thomas, 2011), one of which is the smartphone. It is seen by digital natives and the youth as the key to the world of digitalization and the society.

Apart from the great conveniences provided by this simple but high-tech device, the use of smartphones also uncovered serious consequences such as the need to be approved by the society on the internet, liked by their followers and be up to date in all matters and happenings around the world (Hong et al., 2012; Netburn, 2012). In order to learn more about the negative effects, researchers examined problems caused by smart phone use such as dependence of smart phones (Toda et al., 2006), excessive use of smart phones (Pourrazavi et al., 2006; Özdemir, Çakır, Hussain, 2018) and smart phone addiction (King et al., 2013; Yıldırım et al., 2016). The excessive use leads to not only physical problems, but also psychological and social issues of the user (Chòliz, 2012, Hussain, Çakır, Özdemir & Tahirkheli, 2017). The definition of the psychological problems caused by addictive and excessive use of smartphones was proposed as nomophobia; in other words, the fear of being unable to use one’s mobile phone or being unreachable. King, Valenca, Silva, Baczynski, Carvalho and Nardi (2013) defined nomophobia as the feeling of discomfort or anxiety of individuals when being unable to use their mobile phones. A more comprehensive definition was asserted by Yıldırım (2014) stating that nomophobia is a “fear of not being able to use a smartphone or a mobile phone and/ or the services it offers. It refers to the fear of not being able to communicate, losing the

connectedness that smartphones allow, not being able to access information through smartphones, and giving up convenience that smartphones provide” (p.74).

The spreading of nomophobia was classified as a 21st century disorder which lead to the emergence of studies exploring the reasons and factors affecting the level of nomophobia. In 2012, it was reported that 66% of smartphone users in the United Kingdom suffered from nomophobia, which was higher amongst female (70%) users than male (61%) (SecurEnvoy, 2012). On the other hand, the study of Dixit, Shukla, Bhagwat, Bindal, Goyal, Zaidi and Shrivastava (2010) concluded that nomophobia is equally prevalent irrespective of gender. Similarly, Perry and Lee (2007) who examined mobile phone text messaging overuse of university students revealed no gender difference for addiction measures.

In terms of age, the age group 18-24 years had the highest number of nomophobic individuals (77%), followed by the age group 25-34 years (SecurEnvoy, 2012). In a similar vein, other studies declare that the group which is affected the most by mobile phone addiction and problems associated with is the young adults (Guzeller & Cosguner, 2012; Cheever et al., 2014) the situation of nomophobia is alarming in the USA with 40% of American users facing the fear of not being reachable. In order to be up to date and available at all times, 95% of American users use their smartphone to text, watch television or browse before going to sleep (AddictionTips, 2015).

The literature yields a considerable scope of studies on nomophobia of university students. One of the first studies on nomophobia was conducted by King et al. (2010) who set the general borders of the disorder by stating that it is a “discomfort or anxiety when out of mobile phone or computer contact” (p.52). The next step taken was the search for similarities and common ground, which was filled with the Master’s Thesis of Yıldırım (2014). This mixed method study not only identified four dimensions of nomophobia (1. Not being able to communicate, 2. Losing connectedness, 3. Not being able to access information and 4. Giving up convenience), but also laid the foundation for the widely used Nomophobia Questionnaire used by a large number of the quantitative studies on nomophobia.

One of these studies was conducted by Uysal, Özen and Madenoğlu (2016) who administered the Nomophobia Questionnaire of Yıldırım and Correia (2015) to 265 university students in Turkey. Their aim was to analyze the level of nomophobic and sociophobic behaviors. The study was concluded with the findings that nomophobia and socialphobia are significantly correlated and that the female participants had a higher level of nomophobia than the male participants. Additionally, they explored the effect of class level and found that the senior classes had the highest level of nomophobia, followed by the sophomores and freshmen. Lastly, the researchers stated that the family income was a significant factor in the determination of nomophobia and added that the greater the income was the higher the nomophobia ratio got.

Upon the increase of studies on nomophobia Nishad and Rana (2016) conducted a meta-analysis to analyze whether general conclusions can be drawn. They described that the smart phone has a key role in human’s daily life and added

that the studies done on nomophobia showed an effect of socio-economic status on mobile phone use.

Apart from the relationship between descriptive variables and nomophobia, behaviors related to the phobia, such as not turning off their phone, frequent checking of their phone, carrying a charger and checking their phone in the morning, were explored. A study conducted in India with university students showed that 74% of the students had and frequently used their phone. Furthermore, 80% stated that they left their phone on at night, and 66% reported that they hardly ever turn their phone off or set it to silent mode, including during class (Kaur & Sharma, 2015). In a similar vein, Singh and Yadav (2015) found that nine out of ten people face insomnia due to their late night chats and browsing and added that 78% of their participants check their phone before going to sleep. This number rises to 91% for adults between the age 18-24.

Although a good number of studies have been conducted on the nomophobia behaviors of Turkish university students, the sample of the previous studies were mostly students of a large variety of departments of top universities. On the other hand, the present study focused on solely the Business and Administration Program due to their career path being entrepreneurs shaping future companies and industry. Furthermore, the setting of the study was purposely selected to be a university which required a lower amount of points of the university entrance exam. This was required in order to examine the nomophobic behaviors of the middle class students who are not as successful and hardworking as the students in the previous studies.

2. Purpose and Aim

The aim of the study is to explore the level of nomophobia of Business and Administration students. Furthermore, demographic variables, such as gender, educational level, age and monthly income, were analyzed to reveal any possible differences. This study was conducted for a predictive purpose of the future entrepreneurs in the field. Looking into the level of excessive usage of smart phones may uncover the issues the future businessmen have. Different from other studies, the present study particularly aimed to explore nomophobic behaviors of students with a low monthly income, because owning a mobile phone can be a financial concern.

3. Method

The study focuses on the exploration of nomophobic behaviors of Turkish college students in the department of business and administration through the employment of a quantitative research design. In addition, it looks into possible factors prompting these addictive behaviors and differences in descriptive variables between students who have a high and low level of nomophobia.

4. Research Questions

1. Is there a significant difference in the level of nomophobia based on the descriptive variables gender, age, education, class and monthly income?
2. Is there a significant difference in the level of nomophobia and charger ownership and time of phone ownership?

3. Is there a significant relationship between the level of nomophobia and the variables related to checking the phone?

5. Setting and Participants

The study was conducted at a fairly young state university in Turkey in which approximately 20.000 students and 700 academicians are enrolled. It consists of eight faculties, five colleges of higher education and seven vocational schools of higher education. According to the URAP Center (2018), this university has a point range of 300-350 of 800 points making it a university with a moderate success rate. Compared to other universities in the same area, the majority of students of this university not only enter with a considerably lower number of points in the university entrance exam, but also face financial difficulties in the family. In order to explore the level of phone dependence of students whose family has a below average monthly income, this setting was purposely selected. Additionally, students of the 2-year (associate degree) and 4-year (bachelor degree) program in the department of Business were reached so as to analyze differences in the level of school success.

The Nomophobia Questionnaire (NMP-Q) used to measure the level of nomophobia was administered after consent was granted. The participants were ensured that their identity and responses would be kept confidential and anonymous. 400 copies of the questionnaire were distributed to the participants between October and November 2017, and 250 copies were returned after being filled in. Three of the copies had to be eliminated due to non-answered question items. Furthermore, the filled-in questionnaires of six participants who reported not having a smartphone were disregarded from the data because having a phone is the most crucial factor of nomophobia. In the end, the data consisted of 242 business students studying at a central anatolian university in Turkey.

Of the 242 smart phone users, more than two third of the users (67%, $N=163$) were female and the age of the participants was stated based on five options: 20 and below (33%, $N=79$), 21 (43%, $N=103$), 22 (14%, $N=33$), 23 (7%, $N=17$) and 24 (4%, $N=10$). The study was limited to two degrees: associate degree (49%, $N=118$) and bachelor's degree (51%, $N=124$). While 43 freshmen and 75 sophomores of the 2-year program took part in the study, 6 freshmen, 88 sophomores, 22 juniors and 8 seniors of the 4-year program participated. Another fundamental descriptive variable and aim of the study was the monthly income of the participants. The majority of participants reported that their families received a monthly income of 1.000 or below (79%, $N=190$), while 44 family households earn 1.001 to 2.000 Turkish Liras (18%, $N=44$) and only 8 received between 2.001 to 3.000 Turkish Liras a month (3%, $N=8$).

In the demographic information questionnaire nine items were included to obtain information related to the participants' smartphone use. While 25 participants (10%) reported to have possessed a smartphone for less than a year, 59 (24%), 86 (35%) and 72 (30%) participants stated to be in possession of a phone for 1-2, 3-4, and more than four years, respectively. The frequency of daily checking the smartphones was divided into four categories whose distribution was found to be fairly even: 1-16 times (26%,

$N=64$), 17-32 times (26%, $N=64$), 33-48 times (18%, $N=44$) and 49 and more (29%, $N=70$). Upon asking what the participants used their phones mostly for, 178 participants stated that they most frequently used their phone to keep updated in the social media, such as WhatsApp ($N=68$), Facebook ($N=63$), Instagram ($N=31$) and Twitter ($N=16$), or to read the news ($N=19$). 25 participants explained their frequent phone use as research for homework, while 20 participants use their phone to play games.

Despite their extended use of their smartphones, less than half of the participants stated to carry a phone charger (36%, $N=88$). The analysis of the data revealed that the majority of participants check their phone both the moment they wake up in the morning (79%, $N=192$) and at night before going to sleep (88%, $N=213$). Furthermore, only 42 participants (17%) reported that they turn off their phone at night. Upon these high frequencies of use, the questions whether the participants could give up their phones and if smartphones make people antisocial were addressed. The results indicated that more two thirds of the participants (71%, $N=171$) will not stop using their phones even though almost the same number of participants (74%, $N=180$) agreed that the ownership of smartphones has an impact on antisocial behaviors.

6. Instruments and Data Analysis

A quantitative research method was employed to gain more detailed data and provide greater insight on the participants' level of nomophobia. The instruments consist of a demographic information questionnaire (Appendix A) and the Nomophobia Questionnaire (NMP-Q) (Table 1).

The demographic information questionnaire consists of 13 questions to generate participants' general information such as gender, educational background, age, monthly income of family and smartphone ownership.

To measure the level of nomophobia, the Nomophobia Questionnaire (NMP-Q) (Yıldırım and Correia, 2015) was used. This questionnaire measures the level of phone dependence of and was specifically designed for the analysis of students' nomophobic behaviors. The questionnaire consists of 20 question items designed using a 7-point Likert scale; however, for the present study it was adopted to a 5-point Likert scale (1 = never to 5 = always). The NMP-Q is divided into four dimensions of nomophobia: (1) not being able to access information, (2) losing connectedness, (3) not being able to communicate, (4) giving up convenience. The Turkish version of the questionnaire was administered, which was designed and translated by Yıldırım & Correia (2015). Not only did they translate the NMP-Q, but also indicated that both the questionnaire and its four dimensions have a high Cronbach's alpha coefficient. The Cronbach's alpha of the NMP-Q was determined to be .95 being a high coefficient, and so were the four dimensions being .94, .87, .83, and .81, respectively. Cronbach's alpha coefficient for this study was calculated and was found to be .84, which is accepted as a high coefficient.

The data was collected using convenience sampling to reach student participants. Convenience sampling is within the non-probability sampling design which is widely accepted in sociological research when the primary aim of

the study is to analyzed the sample explorative or descriptively (Atkinson & Flint, 2001). In this type of sampling data is collected from members of the population who are conveniently available in the research setting (Sekaran & Bougie, 2010). The gathered data was computed and analyzed via Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 23.0. The descriptive statistics were used to organize and summarize participants' demographic variables on the questionnaire. All data were quantifiable because they were coded using numerical values. After the analysis of the descriptive data, the data of the questionnaire were examined in terms of distribution of normality to determine the set of tests to be used. In order to test the assumption of normality, the Shapiro-Wilk test was used because it provides a clearer power than the Kolmogorow-Smirnov test and is recommended as the better choice for testing the normality of data (see Thode, 2002; Steinskog, 2007). A Shapiro-Wilk test for normality of the dependent variable Nomophobia was not found to be normal. Due to this non-normal distribution, non-parametric statistics were employed.

7. Results

Before answering the research questions the responses of the participants were analyzed, as summarized in Table 1.

Table 1. Dimension and Item Analysis of the NMP-Q

		M	SD
Dimension 1: Not being able to access information		2.95	1.08
1.	I would feel uncomfortable without constant access to information through my smartphone	3.07	1.34
2.	I would be annoyed if I could not look information up on my smartphone when I wanted to do so.	2.93	1.29
3.	Being unable to get the news (e.g. happenings, weather, etc.) on my smartphone would make me nervous.	2.93	1.33
4.	I would be annoyed if I could not use my smartphone and/or its capabilities when I wanted to do so.	2.88	1.37
Dimension 2: Losing Connectedness		3.22	1.02
5.	Running out of battery in my smartphone would scare me.	2.82	1.47
6.	If I were to run out of credits or hit the monthly data limit, I would panic.	3.41	1.42
7.	If I did not have a data signal or could not connect to Wi-Fi, then I would constantly check to see if I had a signal or could find a Wi-Fi network.	3.74	1.36
8.	If I could not use my smartphone, I would be afraid of getting stranded somewhere.	3.12	1.29
9.	If I could not check my smartphone for a while, I would feel a desire to check it.	2.99	1.29
Dimension 3: Not being able to communicate		2.85	1.03
10.	I would feel anxious because I could not instantly communicate with my family and/or friends.	2.70	1.26
11.	I would be worried because my family and/or friends could not reach me.	2.67	1.24
12.	I would be nervous because I would not be able to receive text messages and calls.	2.89	1.25
13.	I would be anxious because I could not keep in touch with my family and/or friends.	2.76	1.30
14.	I would be nervous because I could not know if someone had tried to get a hold of me.	3.06	1.35
15.	I would feel anxious because my constant connection to my family and friends would be broken.	3.01	1.33
Dimension 4: Giving Up Convenience		3.87	1.00
16.	I would be nervous because I would be disconnected from my online identity.	3.82	1.34
17.	I would be uncomfortable because I could not	3.77	1.25

	stay up-to-date with social media and online networks.		
18.	I would feel awkward because I could not check my notifications for updates from my connections and online networks.	3.84	1.23
19.	I would feel anxious because I could not check my email messages.	3.91	1.18
20.	I would feel weird because I would not know what to do.	3.98	1.22

Examining the results of the NMP-Q of all students, it is noted that Giving Up Convenience (4th dimension) had the highest mean ($M=3.87$; $SD=1.00$), followed by Losing Connectedness (2nd dimension) ($M=3.22$; $SD=1.02$), Not being able to access information (1st dimension) ($M=2.95$; $SD=1.08$) and Not being able to communicate (3rd dimension) ($M=2.85$; $SD=1.03$). The question item with the highest mean was found to be 20th item stating that participant would not know what to do without a smart phone ($M=3.98$; $SD=1.22$), while the lowest mean was obtained by the 11th question item stating that the participant would worry if not being reached ($M=2.67$; $SD=1.24$).

The NMP-Q is divided into 4 levels of nomophobia based on the severity of the addiction: absence, mild, moderate and severe. The participants were analyzed in terms of the severity of nomophobia and the descriptive variables as presented in Table 2. It is noted that the majority of participants had a moderate level of nomophobia ($N=171$) followed by the severe level ($N=51$) and mild level ($N=20$).

Table 2. Descriptive Statistics of Variables by Nomophobia Severity

Variable		NMP-Q					
		Mild		Moderate		Severe	
		N	%	N	%	N	%
Gender	Male	6	7.6	51	64.6	22	27.8
	Female	14	8.6	120	73.6	29	17.8
Age	20 and below	5	6.3	58	73.4	16	20.3
	21	13	12.6	72	69.9	18	17.5
	22	1	3	25	75.8	7	21.2
	23	0	0	9	52.9	8	47.1
	24	1	10.0	7	70.0	2	20.0
Education	Associate Degree	11	9.3	86	72.9	21	17.8
	Bachelor Degree	9	7.3	85	68.5	30	24.2
Monthly Income	1000 and below	15	7.9	140	73.7	35	18.4
	1001-2000	4	9.1	26	59.1	14	31.8
	2001 and above	1	12.5	5	62.5	2	25.0
	Total	20	8.3	171	70.6	51	21.1

Research Question 1

The first research question (Is there a significant difference in the level of nomophobia based on the descriptive variables gender, age, education, class and monthly income?) was analyzed through descriptive statistics and non-parametric statistics between the level of nomophobia and gender, age, education, class and monthly income. The descriptive statistics revealed that male students have a higher level of nomophobia ($M=3.35$; $SD=.87$) than the

female participants ($M=3.15$; $SD=.82$); moreover, the 23 year-old participants were noted to have the highest level ($M=3.61$; $SD=.66$). In terms of the level of education, bachelor’s degree students had a higher level of nomophobia ($M=3.30$; $SD=.82$) than the associate degree students ($M=3.12$; $SD=.85$). The descriptive statistics of class revealed that the sophomores of the bachelor degree had the highest mean in nomophobia ($M=3.38$; $SD=.79$); furthermore, the lowest was found to be the freshmen in the bachelor program ($M=2.69$; $SD=.81$). The last descriptive variable was the monthly income, in which it was noted that the highest level of nomophobia was experienced by the participants with the highest monthly income ($M=3.58$; $SD=.75$). In addition to the results, it was observed that the 4th dimension had the highest mean among all of the descriptive variables.

In order to explore possible significant difference between variables, the Mann-Whitney test for gender and education, the Kruskal-Wallis test for age, class and monthly income was administered. The Mann-Whitney U test showed that there was no statistically significant difference in Nomophobia between gender ($U = 5499.5$, $p> .05$) and education ($U = 6441.5$, $p> .05$). While no significant difference was found in educational level between the four dimensions, a statistically significant difference was found between the second and third dimension based on gender (2. Dimension: $U = 5136.5$, $p< .05$; 3. Dimension: $U = 5124.5$, $p< .05$). The Kruskal-Wallis H test for age showed no significant difference in Nomophobia between age ($H(4) = 5.500$, $p> .05$); however, a significant difference was found for the 4th dimension ($H(4) = 10.833$, $p< .05$). The post-hoc test revealed that there was a significant difference between all age level and 23 for the fourth dimension. No significance was found between the level of Nomophobia and dimensions in terms of class and monthly income.

Research Question 2

The second research question (Is there a significant difference between the level of nomophobia and charger ownership and time of phone ownership?) was explored through the use of Mann-Whitney U tests. The analysis of the descriptive statistics indicated that participants who carry a phone charger with them obtained a lower mean in all dimensions of Nomophobia (see Table 3). This observation lead to the assumptions that significance was to be found, which was confirmed with a Mann-Whitney U test ($U = 5145$, $p< .05$). Additionally, significance was found in the 2nd (Losing Connectedness) and 3rd dimension (Not being able to Communicate) based the carriage of a charger (2. Dimension: $U = 4511.5$, $p< .05$; 3. Dimension: $U = 5247$, $p< .05$).

The difference between the level of nomophobia and time of smart phone ownership was examined through a Mann-Whitney U test. The results showed no significant difference in the level of nomophobia and the length of smart phone ownership age ($H(3) = 1.096$, $p> .05$).

Table 3. Means and Standard Deviations of Nomophobia Scores by Carrying a Charger

Variable	NMP-Q		Dim 1		Dim 2		Dim 3		Dim 4		
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
Charger	Yes	2.96	.94	2.79	1.13	2.81	1.09	2.60	1.06	3.69	1.18
	No	3.36	.74	3.04	1.05	3.45	.91	2.99	.98	3.97	.87

Research Question 3

The third research question (Is there a significant relationship between the level of nomophobia and the variables related to checking the phone?) was analyzed through the investigation of difference between the level of nomophobia and frequency of checking the phone, checking in the morning, checking at night and whether the phone is turned off at night. The first variable was the frequency of checking the phone which ranged from 1-16 times to 49 times and more. The descriptive statistics revealed that 29% of the participants checked their phone 49 and more times ($N=70$), followed by 1-16 (26%; $N=64$) and 17-32 times (26%; $N=64$). The total NMP-Q and all dimensions were observed to be the lowest for the highest frequency of checking and that the means gradually decrease the more frequent the participant check the phone,

except for the 4th dimension. Both in the variables of checking in the morning and at night, participants who answered no were found to have a higher mean in the total NMP-Q and all dimensions. Lastly, the variable of turning off the smart phone at night was explored, and it was found that participants who turn their phone off have a higher mean in NMP-Q and all dimensions (see Table 4).

The statistical tests revealed that significant difference between the level of nomophobia and the frequency of checking the smart phone ($H(3) = 29.245, p < .05$); furthermore, significance was found in all dimensions (1st dimension: $H(3) = 10.417, p < .05$; 2nd dimension: $H(3) = 31.926, p < .05$; 3rd dimension: $H(3) = 19.635, p < .05$; 4th dimension: $H(3) = 18.098, p < .05$). Following Mann-Whitney U tests revealed that all frequencies (1-16 times, 17-32 times and 33-48 times) were significantly different from the highest frequency of checking (49 times and more).

Table 4. Means and Standard Deviations of Nomophobia Scores by Checking of the Smartphone

Variable	NMP-Q		Dim 1		Dim 2		Dim 3		Dim 4		
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	
Frequency of Checking	1-16	3.49	.81	3.21	1.07	3.62	.97	3.11	1.03	4.06	.81
	17-32	3.42	.73	3.06	.98	3.42	.86	3.04	1.02	4.15	.84
	33-48	3.23	.75	2.94	.99	3.22	.94	2.91	.96	3.88	.93
	49 and more	2.77	.87	2.63	1.18	2.67	1.03	2.40	.95	3.42	1.17
Checking in the Morning	Yes	3.09	.81	2.82	1.06	3.05	1.00	2.74	.99	3.76	1.04
	No	3.70	.76	3.45	1.03	3.85	.85	3.27	1.08	4.26	.71
Checking at Night	Yes	3.17	.83	2.92	1.08	3.16	1.00	2.78	1.01	3.82	1.02
	No	3.58	.85	3.16	1.12	3.64	1.06	3.30	1.08	4.19	.82
Turning off at Night	Yes	3.39	.87	3.13	1.10	3.37	1.06	3.09	1.05	3.96	.99
	No	3.18	.83	2.92	1.08	3.18	1.01	2.80	1.02	3.85	1.00

The results of the second variable showed that participants who checked their phone in the morning were significantly different from the participants who do not check their phone in the level of nomophobia ($U = 2843, p < .05$) and all dimensions (1st dimension: $U = 3194.5, p < .05$; 2nd dimension: $U = 2618.5, p < .05$; 3rd dimension: $U = 3371.5, p < .05$; 4th dimension: $U = 3471.5, p < .05$). In a similar vein, participants who did not spend time on their phone at night were found to have a significantly higher level of nomophobia than the participants who did ($U = 2249, p < .05$). Moreover, significance was found in the 2nd dimension (Losing Connectedness) ($U = 2280, p < .05$) and 3rd dimension (Not being able to Communicate) ($U = 2254.5, p < .05$).

After the analysis of the last variable it was noted that the participants who turned off their phone at night were not significantly different in the level of nomophobia ($U = 3702.5, p > .05$) and all dimensions from the participants who did.

8. Discussion and Conclusion

The main goal of the study was to explore the relations between nomophobia and certain demographic variables of university students studying at the Business and Administration Department in a Central Anatolian university. Furthermore, the level of nomophobia was analyzed based on smart phone ownership and checking frequency. To achieve this goal, the Nomophobia Questionnaire (NMP-Q) and a demographic information questionnaire was administered. The findings of the study revealed that the two-thirds of the sample had a moderate level of nomophobia, followed by the severe level. This may be an indication that university students are strongly connected to their smartphones. The result can be supported by the findings of the demographic information question items displaying that students have a fear of being out of battery and unable to check their phones for notifications or news. Based on this, it was no surprise to discover that a large part of the students did not know how to stay

connected and entertained without a phone. This shows that this sample of Business and Administration students faces difficulties in finding a way to spend their spare time well without having a phone close at hand. It should be added that the students were not found to be concerned about not being reached; rather it is a much more weighty matter not being about to follow the happenings around the world. This result is in accordance with the study of Yıldırım et al. (2015) who found that 43% of their Turkish university students have nomophobia. Similarly, Gezgin, Çakır and Yıldırım (2017) administered a study examining the level of nomophobia in a Turkish university setting, and revealed the increase of prevalence of nomophobia among the youth.

Looking at the demographic variables it was found that the level of nomophobia of male and female participants did not differ; neither did education, age, class and monthly income. It was found that the male participants had a higher nomophobia level; however, it was not considerably higher than the level of the female participants. This result is in line with that of Dixit et al. (2010) who reported that gender does not have a noticeably large effect on nomophobia.

Additionally, the age 23 was revealed to have significance in one of the dimensions, but apart from this solemn significance it can be stated that nomophobia does not affect people of a certain age. This result is in accordance with the studies on Turkish university students of Yıldırım et al. (2016) and Çağan et al. (2014). Nevertheless, the literature on nomophobia is more inclined to the claim that the rate of nomophobia is high for the age range of 18-24 (Belwal & Belwal, 2009; Buckner et al., 2012; Cheever et al., 2014; Güzeller & Coşguner, 2012; Sanchez-Martinez & Otero, 2009; SecurEnvoy, 2012; Singh & Yadav, 2015), which can also be supported by the present study. For example, the study of Shin (2014) revealed that students and younger generations are more prone to the dependency of mobile internet.

This study also rejected the hypothesis that students with a low monthly income have a lower level of nomophobia because they cannot afford a smartphone. This result is different from most of the studies in the literature (Nishad & Rana, 2016; Uysal, Özen and Madenoğlu, 2016), which declared that the socio-economic status affect mobile phone addiction. One of the reasons may be listed as the specification of income. As the participants of the present study were university students and were financially bound to their parents, the present study asked the socio-economic status of their parents instead of their own status. Still, further studies investigating the effect of descriptive variable on students' tendency to nomophobia are urgent.

The research revealed that students who carry their charger with them have a lower level of nomophobia than the students who did not. This finding may lead to the interpretation that students with chargers have a sense of trust of their phone not running out of battery. In a similar vein, the research unveiled that students who check their phones in the morning and at night were less nomophobic. According to Pavithra and Madhukumar (2015) 23% of the participants experienced stress caused by the fear of being out of battery or phone credits. In order to allay the fear, carrying a charger has become one of the main objects carried during the day.

Moreover, the findings of the present study revealed that the majority of the students check their phones 49 and more times a day. This result is similar to the results obtained by Pavithra and Madhukumar (2015) who found that 49% of their participants check their phone 2-3 times every hour to look for new messages and emails. They added that this behavior is typical of nomophobes (a person with nomophobia). Likewise, Singh, Gupta and Garg (2013) documented that 76% of their participants acquired a habit of monitoring the smartphone for new calls or messages.

The present study also revealed that the more frequently a student checks his phone the less nomophobic behaviors he displays. One of the reasons for these findings may be that they suffer from a less severe anxiety of missing out owing to the fact that they checked their phone. Akıllı and Gezgin (2016) suggested a different result indicating a significant relationship between the frequency of checking and the level of nomophobia; in other words, the higher the frequency the higher the level of nomophobia. Their study was set in a Turkish university setting with 683 students from 19 different universities. The departments and success rate of the universities were not taken into consideration. However, the present study had a more controlled process during the data collection solemnly fixating on Business and Administration students and a university with a moderate success rate. The difference of sample and setting may have led to the difference of results.

When interpreting the results of the present study, some limitations should be taken into consideration. Firstly, the sample of the study was limited to university students in the program of Business and Administration. Second, the participants of the study may have answered the questionnaire based on their momentary mood which may have hindered to obtainment of general results. To obtain more generalizable conclusions on the nomophobic behaviors of young adults in Turkey, it is suggested that future studies include a larger and heterogenous sample.

Despite the growing academic interest in exploring the problems caused by excessive smartphone use, applied practice in this field has been scarce. As the future entrepreneurs of our country, the students of Business and Administration need to be aware of the risks and danger of nomophobia, which can be provided through seminars and workshops on the efficient use of smartphones without being addictive. Furthermore, software and operating systems should be developed, particularly for students of economics and administrative sciences, which filters and orders news and emails based on their urgency to help managers and directors manage their time. Lastly, a health center like the internet addiction polyclinic at the Bakırköy psychiatric hospital should be opened for the general community to identify risk groups and lessen nomophobic behaviors.

References

- AddictionTips (2015). *25 Surprising Facts about Phone Addiction*. Retrieved on February 14, 2018 from <http://www.addictiontips.net/phone-addiction/phone-addiction-facts/>

- Akıllı, G.K. & Gezgin, D.M. (2016). Examination of Relationship between university Students' Nomophobia Levels and Behavior Patterns. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğiti Fakültesi Dergisi*, 40, 51-69.
- Angell, I. (1996). Winners and losers in the information age. *Society*, 34, 81-85.
- Belwal, R.,& Belwal, S. (2009). Mobile phone usage behavior of university students in Oman. In *New Trends in Information and Service Science*, June 30, 2009. *NISS'09. International Conference on* (pp. 954-962). IEEE. June.
- Buckner, J.E., Castille, C.M., & Sheets, T. (2012). The Five Factor Model of personality and employees' excessive use of technology. *Computers in Human Behavior* 28(5), 1947-1953.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Basil Blackwell.
- Castells, M. (2004). *The Network Society: A Cross-Cultural Perspective*. UK:Edward Elgar.
- Castells, M. (2005). The Message Is the Medium: An Interview with Manuel Castells (conducted by Terhi Rantanen). *Global Media and Communication*, 1 (2): 135-47.
- Cheever, N.A., Rosen, L.D., Carrier L.M., & Chavez, A. (2014) Out of sight is not out of mind: The impact of restricting wireless mobile device use on anxiety levels among low, moderate and high users. *Computers in Human Behavior* 37, 290-297.
- Chóliz, M. (2012). Mobile-phone addiction in adolescence: the test of mobile phone dependence (TMD). *Prog Health Sci*, 2(1), 33-44.
- Çağan, Ö., Ünsal, A. & Çelik, N. (2014). Evaluation of college students' the level of addiction to cellular phone and investigation on the relationship between the addiction and the level of depression. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 114, 831-839.
- Dixit, S., Shukla, H., Bhagwat, A., Bindal, A., Goyal, A., Zaidi, A.K. & Shrivastava, A. (2010). A study to evaluate mobile phone dependence among students of a medical college and associated hospital of central India. *Indian Journal of Community Medicine: Official Publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine*, 35(2), 339-341. doi:10.4103/0970-0218.66878
- Gezgin, D.M., Şahin Y.L. & Yıldırım, S. (2017). Sosyal Ağ Kullanıcıları Arasında Nomofobi Yaygınlığının Çeşitli Faktörler Açısından İncelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*. 7. 10.17943/etku.288485.
- Güzeller, C.O. & Coşguner, T. (2012). Development of a problematic mobile phone use scale for Turkish adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, 15(6), 205-211.
- Hong, F-Y., Chiu, S-I., & Huang, D-H., (2012). A model of the relationship between psychological characteristics, mobile phone addiction and use of mobile phones by Taiwanese university female students. *Computers in Human Behavior*, 28(6), 2152-2159.
- Hussain, I.,& Adeeb, M. A. (2009). Role of Mobile Technology in Promoting Campus-Wide Learning Environment. *Turkish Online Journal of Educational Technology (TOJET)*, 8(3), 48-57.
- Hussain, I. Çakır, O., Özdemir, B., & Tahirkheli, S. A. (2017). Getting closer being apart: living in the age of information and communication technologies. *New Horizons*, 11(1), 145-160.
- Kaur, A.,& Sharma, P. (2015). A Descriptive Study to Assess the Risk of Developing Nomophobia among Students of Selected Nursing Colleges Ludhiana, Punjab. *International Journal of Psychiatric Nursing*, 1(2), 1-6.
- King, A. L. S., Valença, A. M., Silva, A. C. O., Baczynski, T., Carvalho, M. R., & Nardi, A. E. (2013). Nomophobia: Dependency on virtual environments or social phobia? *Computers in Human Behavior*, 29(1), 140-144. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.07.025>
- Netburn, D. (2012). Nomophobia –fear of being without your phone is on the rise. Los Angeles Times. Retrieved on February 14, 2018 from <http://articles.latimes.com/2012/feb/17/business/la-fi-tn-nomophobia-on-the-rise-20120216>
- Nishad, P.,& Rana, A. S. (2016). Impact of mobile phone addiction among college going students. *Advance Research Journal of Social Science*, 7(1), 111-115. <https://doi.org/10.15740/HAS/ARJSS/7.1/111-115>
- Özdemir, B., Çakır, O., & Hussain, I. (2018). Prevalence of Nomophobia among University Students: A comparative Study of Pakistani and Turkish Undergraduate Students. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(4), 1519-1532.
- Pavithra, M.B.,& Madhukumar, S. (2015). A Study on Nomophobia-Mobile Phone Dependence, Among Students of a Medical College in Bangalore. *National Journal of Community Medicine*, 6(3), 340-344.
- Perry, S.,& Lee, K. (2007). Mobile phone text messaging overuse among developing world university students. *Communication*, 33(2), 63-79.
- Pourrazavi, S., Allahverdipour, H., Jafarabadi, MA., & Matlabi, H. (2014). A socio-cognitive inquiry of excessive mobile phone use. *Asian Journal of Psychiatry* 10: 84-89.
- Uysal, S., Özen, H., & Madenoğlu, C. (2016). Social phobia in higher education: the influence of nomophobia on social phobia. *The Global Elearning Journal*, 5(2), 1-8.
- Sanchez-Martinez, M. & Otero, A. (2009). Factors associated with cell phone use in adolescents in the community of Madrid (Spain). *Cyberpsychology & Behavior* 12(2), 131-137.
- Schiller, H.I.(1981). *Who Knows: Information in the Age of the Fortune 500*. Norwood, New Jersey: Ablex.
- SecurEnvoy. (2012). *Newsroom: 66% of the population suffers from Nomophobia the fear of being without the phone*. Retrieved on February 14, 2018 from

<http://www.securevoy.com/blog/2012/02/16/66-of-the-population-suffer-from-nomophobia-the-fear-of-being-without-their-phone/>

Sekaran, U., & Bougie, R. (2010). *Research methods for business: A skill-building approach* (5th ed.). Haddington: John Wiley & Sons.

Singh, B., Gupta, R. & Garg, R. (2013). Mobile Phones; A Boon or Bane for Mankind?-Behavior of Medical Students. *International Journal of Innovative Research and Development*, 2(4), 196-205.

Singh, J. D. & Yadav, R. A. (2015). Health complications caused by excessive use of smartphones. *Global Journal of Multidisciplinary Studies*, 4(2).

Stehr, N. (2010). Theories of the Information Age. In C. Crothers (Eds.), *Historical Developments and Theoretical Approaches in Sociology Volume II*, (pp. 375-395). UK: Eolss Publishers.

Tapscott, D. (2009). *Grown up digital: How the net generation is changing your world*. New York: McGraw-Hill.

Thomas, M. (2011). Digital education: Opportunities for social collaboration. London & New York: Palgrave Macmillian.

URAP Center. (2018). 2017-2018- Devlet Üniversiteleri Genel Sıralaması. Retrieved on July 27, 2018 from http://tr.urapcenter.org/2017/2017_t5.php

Van Dijk, J. A.G.M. (1999). The one-dimensional network society of Manuel Castells. *New Media & Society*, 1(1), 127-138.

Yıldırım, Ç. (2014). *Exploring the dimensions of nomophobia: developing and validating a questionnaire using mixed methods research* (Unpublished Master Thesis). Ames, Iowa State University.

Yıldırım, Ç., & Correia, A.-P. (2015). Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire. *Computers in Human Behavior*, 49, 130-137. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.059>

Yıldırım, Ç., Sumuer, E., Adnan, M., & Yıldırım, S. (2016). A growing fear: Prevalence of nomophobia among Turkish college students. *Information Development*, 32(5), 1322-1331

Appendix

Appendix A. Demographic Information Questionnaire

1. Gender :   Male   Female
2. Age :   20 and below   21   22   23   24
3. Level of Education :   Associate Degree   Bachelor's Degree
4. Class: 1 (freshman)   2 (sophomore)   3 (junior)   4 (senior)
5. Monthly Income of the Family: 1000 TL and below (1001-2000 TL   2001-3000 TL
6. Do you have a smartphone? :   Yes   No
5. How long have you been using your smartphone? : less than 1 year   1-2 years   3-4 years   more than 4 years
6. What is the frequency of checking your phone?: 1-16 times   17-32 times   33-48 times   49 and more times
7. Do you carry a charger with you? :   Yes   No
8. Do you check your phone as soon as you wake up in the morning? :   Yes   No
9. Do you check your phone right before you go to sleep at night? :   Yes   No
10. Do you turn off your phone at night? :   Yes   No
11. Can you give up using your phone? :   Yes   No
12. Do you think smartphones lead to people being antisocial? :   Yes   No
13. What do you use your smartphone most frequently for?:

Araştırma Makalesi • Research Article

Gençler Arası Şiddetin Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Alan Çalışması Elazığ İli Örneği

Elazığ Province Case Study On Determining The Reasons Of Violence Among Teens

Yeşim Kubar ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 23190, Elazığ/Türkiye
ORCID:0000-0002-3439-9430

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 26 Aralık 2018

Kabul tarihi: 17 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Şiddet

Şiddet Türleri

Ekonomik Şiddet

Genç Şiddeti

ÖZ

Günümüzde de genç ve ergen gruplarında artan şiddet olgusu dikkat çekmektedir. Şiddete yönelen faktörler kişilik özellikleri, ailevi özellikler ve okul ortamına ait özellikler olarak sınıflandırılmaktadır. Şiddet türlerine eğilimi etkileyen sebeplerin tespit edilmesi ve bu nedenlerin özel ve devlet okullarında farklılık gösterip göstermediğinin ortaya çıkarılması bu çalışmanın amacını teşkil etmektedir. Çalışma Elazığ ili merkez ilçeye bağlı olan devlet ve özel liselerde gerçekleştirilmiş 42 liseye anket uygulaması yapılarak tamamlanmıştır. Çalışmada; lise öğrencilerinin çoğunun yaşamlarında şiddetin var olduğu ve bunu sıklıkla arkadaş ve okul ortamında yaşadıkları, şiddeti daha çok “dayak ve kavga” gibi fiziksel boyutuyla tanımladıkları, cinsiyetin, sınıfın, özellikle babanın ve annenin işsiz olmasının, ekonomik durumun, gelir seviyesinin şiddet eğiliminde etkili faktörler olduğu sonucu ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 14 October 2018

Received in revised form 26 December 2018

Accepted 17 January 2019

Keywords:

Violence

Sort of Violence

Economic Violence

Young Violence

ABSTRACT

Today, the phenomenon violence increasing in the young and adolescent ages attracts attention. The factors directing to violence are classified as personality traits, familial characteristics, and characteristics belonging to school environment. The aim of this study is to identify the causes affecting the tendency to the sort of violence and reveal whether or not these causes becomes different in the private and public schools. The study was carried out in the public and private high schools under the central district of the province Elazığ and completed by administering survey in 42 high schools. In the study, it was concluded that there was violence in the lives of most of high school student; that they experienced this in the classmate and school environments; that they defined violence in its physical dimensions such as “beating and fighting”; that the gender, class, especially the mother and father that are unemployed, economic state, and income level were the effective factors on propensity for violence.

1. Giriş

Geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren, teknolojinin kullanımıyla birlikte farklı şekillerde yaşanmaya devam eden önemli konulardan biri şiddet olgusudur. Şiddet insan haklarına yönelik ciddi bir tehdittir ve çözülmesi zorunlu olarak 21. yüzyılın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde,

insanların toplumsal sorunlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir (<http://nces.ed.gov/pubsearch>).

Şiddet olayının açığa çıkmasının birçok nedenin vardır bu yüzden şiddet, biyo-psiko-sosyal bütünlük içinde ele alınmaktadır. Dünya çapında 49 toplum üzerinde yürütülen bir araştırmada, sosyal şiddet ve anti-sosyal davranışın ortak bir tablosu oluşturulmaya çalışılmış araştırmacılar, şiddeti

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ykubar@firat.edu.tr

yaratan unsurları ferdi gelir eşitsizliği, siyasi şiddet, bolluk, sosyal hareketlilik, sosyo - kültürel heterojenlik, sosyal değişme oranı ve nüfus büyüklüğü olarak ifade etmişlerdir (Özerkmen, 2012:8). Şiddet farklı özellikler dikkate alınarak farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır:

Fiziksel Şiddet: itmek, tokat atmak, tekmelemek, yumruklamak, kol-bacak kırmak, saçından sürüklemek, temel ihtiyaçları kısıtlamak, yaralamak vb. etkileşimler olarak tanımlanmaktadır.

Sözlü Şiddet: sürekli eleştirmek, aşağılamak, küfür, tehdit, katılımı engellemek, sorgulamak, bağırarak, lakap takmak, alay etmek, hakaret, küçümsemek vb. davranışlar olarak tanımlanmaktadır

Duygusal Şiddet: gruptan dışlama, küçük düşürme, ayrımcılık yapma, eşyaya zarar verme olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomik Şiddet: parasını almak ve geri vermemek, istemediği işte çalıştırmak, çalıştırmamak, işe yollamamak veya zorla çalıştırmak, eline hiç para vermemek vb uygulamalar olarak tanımlanmaktadır.

Cinsel Şiddet: ilişkiye zorlamak, tecavüz, başka kişilerle cinsel ilişkiye zorlamak, kadınlığın/erkekliğini aşağılamak, taciz, namus ve töre baskısı vb. olarak tanımlanmaktadır (Birimoglu, 2012: 14-15).

Psikopatoloji Kuramı (Aile İçi Şiddete Kuramsal Bakış): Şiddet uygulayan kişilerin %60-72 sinde alkol ve madde kötüye kullanımı gözlenirken, %85 inde antisosyal, edilgen-saldırganparanoid kişilik özellikleri, öfke denetiminde sorunlar, dürtü denetim bozuklukları gözlenmektedir. Ailesinde tekrarlı bir şekilde şiddet gören kişilerde depresyona daha fazla rastlanmaktadır. Şiddet davranışı sonucunda öfkenin bir şekilde bastırılması ile ortaya çıkan depresyon, bu kişilerde impulsif suisid girişimine neden olmaktadır (www.Aic.Gov.Au/Publications/Proceedings/27/Roberts.Pdf).

Sosyal Öğrenme Kuramı-Şiddetin Aktarılması: Şiddet sorununun önemli noktalarından biri, kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Şiddet uygulayan yetişkinlerin büyük bölümünde çocuklukta aile içi şiddete maruz kalma öyküsü saptanmaktadır. İçselleştirilen öfke, korku ve çökkünlük duyguları, kişinin tutum ve davranışlarını yaşam boyu etkileyebilmektedir. Şiddet ve ihmâl sonucu oluşan intrapsişik yapı, çoğu kez yine çeşitli biçimleriyle şiddeti doğuran bir saldırganlık kaynağı olmaktadır (Vahip, 2002: 302-306). Çocukta şiddet davranışının ilk belirtileri umursamazlık şeklinde kendini göstermekte, çocuk arkadaşına, kardeşine, hayvanlara karşı zalimce davranabilmekte ama sonuçlarından dolayı acı çekmemektedir. Gençlik ve ergenlik döneminde davranışlarına sınırlandırma getirildiğinde şiddet davranışının uygulayıcısı haline dönüşebilmektedir. Aile içerisinde erkek çocuk gördüğü ve öğrendiği şiddeti ileride eşine veya çocuklarına uygulamaya yatkın olmakta, kız çocukları baba evinde gördüğü ve içselleştirdiği şiddeti, eşinden gördüğünde olağan karşılamaktadır (Chase vd.,2001: 567-572).

Kültür Kuramı: 21. yüzyılda şiddetin evrenselliği ve yaygınlığı, ürkütücü boyutlara ulaşmıştır. Aile içinde

başlayan şiddet, modern toplumlarda iktisadi sistemlerin etkisiyle topluma yayılıp meşrulaşmakta; kadınlara ve çocuklara yönelik kötü ve şiddet içerikli uygulamalar, geleneksel kültürün öğeleri olarak sürdürülmektedir. Dünya çapında yapılan çalışmalarla kadına karşı şiddetin cinsiyet rollerinin katı bir şekilde tanımlandığı ve bunun için baskının yapıldığı, erkekliğin; sertlik, egemen olma ile bağdaştırıldığı yerlerde en yaygın şekilde görüldüğü belirlenmiştir. Aile içi ilişkiler düzeyinde kültürler arası çalışmalar, aile içinde servetin ve karar verme yetkisinin erkeğin kontrolünde olmasının ve eşler arasındaki uyumsuzluğun, istismarın kuvvetli bir nedeni olduğunu göstermiştir (www.Apa.Org/Books/431639a.Html - 7k).

Şiddet farklı şekillerde tanımlanıp farklı türlere ayrıldığı gibi, farklı kültürlerde de farklı anlamlar içerebilmektedir. Doğu ya da Batı kültürlerinde şiddetin kullanılma maksadından, yöntem ve çeşidine kadar pek çok farklılık görülebilmektedir (Çakır, 2007: 22). Şiddetin insan hayatın da kaybettirdikleri düşünüldüğünde, gerekli önlemlerin alınması gündemi meşgul eden konuların başında gelmektedir. Şiddet için alınan önlemler etkili olursa, şiddetin görülme sıklığında kendiliğinden azalma olacağı bu nedenle, toplumu bilinçlendirme, seminerler düzenleme ve eğitim kalitesinin yükseltilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Evlerde, sokakta, futbol sahalarında yaşanan şiddet olaylarının son zamanlarda okullarda da yaşanıyor olması dikkat çekicidir. Medyada, okullarda yaşanan şiddet olaylarına ilişkin haberlerin yer alması çocuk ve ergenler arasında şiddet içeren olayların artması, şiddetin nereden kaynaklandığını anlama, meydana geldiğinde şiddeti azaltacak ve önleyecek yapıcı yollar bulma konusunda yapılan çalışmaları artırmaktadır. Ergenlik döneminde, bireyler arasında çatışma doğuracak birçok yeni sorumluluk ve kimlik oluşturma gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan çatışmalar hem içsel hem de toplumla yaşanmakta, genç bireyler arasında topluma karşı bir başkaldırı olarak ortaya çıkmaktadır. Gençlik dönemi, risk alma davranışının en çok yaşandığı dönem olarak kabul edilmektedir (Gelbal,2006;28-31). Ergenlik döneminde bireyler, kendilerini önemsiz hissedebilmekte, şiddet ile yaşamını olumsuz kılan her şeyi yok edebileceğine inanarak sorunlar karşısında şiddeti kullanabilmektedirler. Gençleri şiddete yönelten önemli etkenlerden biri de gençlerin aileleridir. Aile içinde şiddetin yaygın olarak görülmesi, ailenin sosyo-ekonomik durumu, yaşanılan sosyal çevre, gençleri şiddete yönlendirmektedir (Deveci ve ark., 2007). Şiddet davranışı gösteren gençlerin aile içi ilişkilerinde roller, iletişim, duygusal tepki verebilme, davranış kontrolü, gereken ilgiyi gösterebilme gibi konularda sorunlar yaşandığı gözlenmektedir (Avcı ve Güçray, 2010). Çocukların, gençlerin, kadınların ve erkeklerin şiddetten korunması özel bir önem taşımaktadır. Bu gruplar arasında çocuklar ve gençler için okulların, sosyal yaşam alanlarında karşılaştıkları şiddetin etkilerini azaltabilecek özellikleri barındırması beklenmekte ancak bazen şiddet kaynağı da olabilmektedirler. Okulda şiddet, olarak adlandırılan şiddetin bu biçimi, duygusal, sözel, fiziksel, cinsel, ekonomik vb. gibi tüm şiddet türlerini içerebilmektedir.

Gençlik gibi, insanın dinamik, korkusuz, verimli döneminin incelenmesi, enerjik yapısından yararlanılması insanlık için oldukça önemlidir. Gençlik, bütün sosyolojik kurumların;

eğitim, aile, din, ekonomi, siyaset üzerinde durduğu ve ilgi alanı oluşturduğu varlık ölçөгüdür. Gençlik dönemi, nüfus hareketleri içinde demografik açıdan oluşan göç vb. sorunların içine çekilerek, sıra dışı ve yasadışı sektörlerin etkisinin arttığı bir dönemdir (Filiz, 2000: 117). Bu nedenle, orta öğretim öğrencilerinin çevresi ve gittiği okullar itibariyle çeşitli ideolojilerle şartlandırılması mümkündür (Yarman, 2000:137).

Gençlerin ruhsal açıdan toplumsallaşma süreci dışında kalması, yüksek idealler yerine, insanlara karışmaktan hoşlanmayan, çaresizlik içindeki psikolojik-ruhsal yapılarıyla; kırılcılık, agresiflik, şiddet ve vahşet gibi örüntüler geliştirmesine neden olmakta siyasal ve sosyal entegrasyon, patolojik mantık kurgularıyla çağın hastalığı olarak ifade edilmektedir. Çağımızın bu hastalığı, siyasal yabancılaşma psikolojik, yalnızlaşma ve sosyolojik şiddet örüntülerini içermektedir. Bu paradigmalardan bakıldığında; Türkiye'de Gençlik sorunlarının analizi büyük bir önem taşımaktadır (Tuncay, 2000: 234).

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile "küresel kültür", bireyin yaşamını bir bütün olarak etkilemektedir. Bu etki ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve ahlaki alanda da kendini göstermektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini iyice hissettiren küreselleşmenin, ahlak üzerinde önemli negatif etkilerinin olduğu tartışılmaktadır. Ahlaki değerin yitirilmesi günümüz dünyasının en önemli sorunlarından birisidir. Özellikle gençler arasında görülen şiddet, cinayet, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi sorunlara ek olarak bu dönemde yaşanan ruhsal bunalımlar ve intiharlar bireysel nitelikli olmaktan çıkmış toplumsal hatta küresel ölçekte problemlere dönüşmüştür. Ahlaki değer sorunu ve şiddet sorunlarının çözümü için ülkeler sağlık ve sosyal politikaları üzerinde düzenlemeler yapmakta her geçen gün artan oranda ekonomik kaynak ayırmak durumunda kalmaktadırlar. Bu tür toplumsal nitelikli sorunlar büyük oranda gençler arasında görülmektedir. Bu nedenle problemlerin çözümü sadece ekonomik ya da sosyal politikalarla değil, eğitim politikaları ile de ciddi şekilde ilişkilidir. Gençler bu sorunların çoğunu ergenlik döneminde yaşadığı için ilgili dönemde verilecek olan ahlak eğitimi, doğru sosyalleşme, fiziksel aktivitelere teşvik, şiddete karşı davranışlar büyük önem taşımaktadır (Turan, 2013:273).

Okulda şiddete yönelen gençlerin büyük bir kısmı, şiddete başvurmanın kendilerini ve ailelerini tehditlerden korumak için gerekli olduğunu düşünmektedirler. Bu görüşe sahip gençler sık sık kavgalara karışmakta, silah taşımakta, akranlarını ve öğretmenlerini tehdit edebilmektedirler (Everett ve Price, 1995; Malek ve ark., 1998). Ancak önemli bir sorun, gençlerin şiddet içeren davranışlar sergilemelerine rağmen kendilerini zorba olarak görmemeleridir (Quinn ve ark., 2007). Bu durum, şiddetin içselleşerek, hayatın bir parçası olarak görülmesine neden olmakta kişilerin şiddete yönelme eğilimini, şiddetin uygulandığı durumlara karşı tepkisizliği artırmaktadır.

Bu çalışma, şiddet olaylarının 15– 18 yaş grubu arasında yüksek seviyelere ulaşması ve bu yaş grubunun risk faktörü oluşturması nedeniyle, lise öğrencilerinin eğitim gördüğü orta eğitim düzeyinde gerçekleştirilmiş, lise öğrencilerinin şiddetle karşılaşma ve şiddeti algılama durumlarını, şiddet eğilim düzeylerini ve bunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. Literatür Taraması

Okullarda şiddet olgusu dünya üzerinde pek çok ülkenin önemli sorunları arasındadır. Şiddet kavramına yönelik yurt dışı çalışmalar da, eğitim ortamlarında saldırganlık ve şiddetin artması sebebiyle okullarda şiddet kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (<http://www.schoolsafety.us/School-Crime-and-Violence-Statistics>).

Ulusal okul birliği tarafından, 700 okulun yer aldığı araştırmanın sonucunda okullarda şiddet eğiliminin büyük bir artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Şiddete yönelik çalışmalarda, ABD'de 1986 yılından başlayarak 4 yıllık süre içinde okullarda 71 kişinin tabancayla öldürüldüğü, 201 kişinin ciddi biçimde yaralandığı, 242 kişinin tabanca kullanılarak rehin alındığı tespit edilmiştir (Pietzak ve Petersen, 1998:23-26).

ABD'de 1999-2000 yılları arasında bütün devlet okullarının yer aldığı bir çalışmada, okulların %71'nde en az bir defa şiddet yaşandığı, %20'nde ise ciddi şiddet olaylarının yaşandığı belirlenmiştir. 2001 yılında yapılan bir çalışmada ise 12-18 yaş grubu gençler arasında hırsızlık, ateşli silah kullanma, zorbalık gibi 764.000 suç işlendiği belirtilmiştir (Miller ve Chandler, 2004:6).

Avrupa Konseyi'nin 2-4 Aralık 2002 tarihleri arasında düzenlediği "okullarda şiddetin önlenmesi ve şiddetle mücadele için yerel ortaklıklar" konulu konferansın da, okullarda şiddetin yeni bir olgu olmadığı, ancak son yıllarda özellikle okulların kendilerini ve toplumu etkileyen zorluk ve gerilimlerden uzak tutulamaması nedeniyle, şiddet olayında büyük değişimlerin yaşandığı vurgulanmıştır (Avrupa Konseyi, 2002).

Ülkemizde okullardaki şiddet olaylarıyla ilgili olarak yapılmış bazı araştırmalara göre:

Pişkin (2003) şiddete yönelik çalışmasında, çocukların %35'inin zorbalığa uğradığını, hem zorbalığa uğrayan hem de zorbalık edenlerin oranının % 30, sadece zorbalık edenlerin oranının % 6 olduğunu belirtmiş, erkeklerde bu duruma daha fazla rastlandığını, zorbalığın %34 ile fiziksel, %29 sözel, %21 dolaylı, %11 eşyalara zarar verme biçiminde gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır.

Kapçı (2004) çalışmasında, ilköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısı gibi değişkenlerle ilişkisini araştırmış, ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin %40 oranında bedensel, sözel, duygusal ve cinsel zorbalığa maruz kaldıklarını ve zorbalığın demografik değişkenlerden çok psikolojik değişkenlerle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özcebe, Üner ve Çetik 2004 yılı çalışmalarında, Ankara'da 400 lise öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada, öğrencilerin %19,8'nin çakı, bıçak, kuru sıkı tabanca ve tabanca taşıdığını, öğrencilerin %8,8'nin şiddet uyguladığını, %16,1'nin şiddete maruz kaldığını, %20,6'sının ise hem şiddete maruz kaldığını hem de şiddet uyguladığını, öğrencilerin en fazla fiziksel şiddet sonra da duygusal şiddet uyguladıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Kızmaz (2006) çalışmasında, okullarda meydana gelen şiddet davranışlarına neden olan öncül risk faktörlerini, düşük düzeydeki akademik başarı, okula bağlılık oranının

düşüklüğü, okul koşulları, çeteye katılmalar olarak ifade etmiştir.

Eke ve Ögel (2006) çalışmalarını, İstanbul'da lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirmişler, öğrencilerin yarısının son bir yıl içinde en az bir kez fiziksel kavgada bulduklarını, fiziksel kavga sonucu, yaralandığını belirtenlerin oranının %15.4, başkasını yaralayanların oranı %26.3, bıçak, çakı ya da benzeri kesici alet taşıyanların oranı %22.6, ateşli silah taşıyanların oranı %9.8 olduğunu; araştırmaya katılan öğrencilerin %10'unun çete üyesi olduklarını belirtmişlerdir.

Yurtal ve Cenkseven (2006) çalışmalarında, ilköğretim okullarında erkek öğrencilerin daha fazla zorba davranışlara maruz kaldıklarını, zorbalığın en fazla okul bahçesinde yaşandığını ve zorba davranışlarda bulunanların daha çok erkek ve yaşça büyük öğrenciler olduklarını tespit etmişlerdir.

Sevim ve Ataş (2015) Sütçü İmam Üniversitesinin de okuyan 994 kadın ve erkek öğrenci üzerinde yaptıkları çalışmada, kadın ve erkeklerin şiddet ile ilgili farklı görüşlere sahip oldukları, Erkeklerin kadınlara oranla, şiddete daha ılımlı baktıkları, şiddeti haklı kılacak gerekçeler ortaya koydukları, özellikle kadına yönelik şiddetin kaynağını kadınlarda gördükleri, genel olarak; gençliğin büyük oranının şiddete karşı olumsuz yönde bir tutum içerisinde oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

MEB 2016 raporunda, orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin disiplin sorunlarının azaltılması için yapılması gereken en önemli şeyin, öğrencilerin sosyal, kültürel ve sportif etkinliklere daha fazla yönelmelerini sağlamak olduğunu, enerjisini bu tarz faydalı alanlara kanalize eden öğrencilerin daha az disiplin olayına karıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Disiplin sorunlarının fazla yaşanmasında etkili bir diğer faktörün, okulun çevresel özellikleri olduğuna işaret edilen raporda, 'nispeten şehir dışında olan ve merkezdeki çarşı, kafe ve dış etkenlere açık yerlerden uzak okullarda daha az disiplin sorunları yaşandığı be nedenle okulların merkezden uzak alanlarda konumlandırılmasının bir çözüm olabileceği' değerlendirilmesinde bulunulmuştur (MEB,2016).

Okullarda özellikle de liselerde meydana gelen şiddet olaylarının diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Okullarda görülen şiddet olaylarının hem eğitim-öğretim etkinliğinin hem de geniş bir çerçevede bireyin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyeceği dikkate alındığında, önleyici çalışmalara ihtiyacımız olduğu düşünülmektedir.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Şiddet olaylarının okullarda giderek artması ve alınan önlemlerin disiplin kurallarının dışına çıkamaması, son yıllarda farklı düzeylerde ve türdeki şiddet olayları toplumun genelini kaygılandırarak boyuta ulaşmıştır. Okullarda yaşanan şiddetin, öğrencinin yaşam kalitesini ve başarı düzeyini etkilemesi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Eğitim, toplumsal değişme ve dönüşümün temelini oluşturmaktadır. Şiddet olgusu ise bu durumu engelleyen etmenlerin başında yer almaktadır. Bu nedenle, şiddetin önlenmesine yönelik kalıcı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu gerekçelerden hareketle, araştırma lise

öğrencilerinin şiddetle karşılaşma ve şiddeti algılama durumlarını, şiddet eğilim nedenlerini ve bunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, gerekli izinler alındıktan sonra, Elazığ merkez ilçede bulunan devlet ve özel nitelikteki 42 liseye uygulanmış, liselerde okuyan öğrencilerle (n=1032) gönüllük ilkesi gereğince yürütülmüştür.

3.1. Anket Uygulaması

Veri toplama aracı olarak literatür araştırması sonucu geliştirilen bir adet anket kullanılmıştır. Anket formu 2 kısım ve 53 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümdeki 21 soru demografik nitelikte, bireyi ve okul ortamını tanımaya yöneliktir. İkinci bölüme yönelik sorular öğrencilerin okul içinde davranışları, öğretmenler ve idarenin tutumları, çevrenin durumunu, ailenin davranışını tespit etmeye yönelik likert ölçeğinde düzenlenmiş 32 sorudan oluşmaktadır. Soruların cevaplanması için likert ölçeği 1 "Hiç bir zaman", 2 "Çok nadir", 3 "Ara sıra", 4 "Sık sık", 5 "Her zaman" şeklinde kodlanmıştır.

3.2. Veri Girişi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anketin uygulaması sonucunda elde edilen veriler SPSS 22 (Statistical Packages For The Social Sciences) paket programında tanımlayıcı ve çıkarımsal olarak değerlendirilmiştir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Bu araştırmada, elde edilen veriler, tanımlayıcı istatistik, bağımsız örneklem T Testi ve Anova Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Analizler sonucunda, Elazığ il merkezinde özel ve devlet liselerinde öğrenim gören öğrencilerin lise türü farkı olmaksızın şiddet kavramını literatürdeki şekliyle bilmedikleri, en çok sözel şiddeti yaşadıkları ancak birçoğu tarafından şiddet algısı olarak fiziksel şiddetin ifade edildiği daha sonra cinsel şiddet ve ekonomik şiddetin şiddet olarak algılandığı tespit edilmiştir. Lise öğrencilerinin sözel şiddete çok sık maruz kalmaları nedeniyle alışkanlık kazandıkları ve artık şiddet olarak görmedikleri, daha sert, daha ağır, yaralayıcı ve hatta öldürücü boyuttaki eylemleri şiddet olarak algıladıkları tespit edilmiştir. Şiddetin yaygınlaşmasında medyanın, çevrenin, yoksulluğun ve göçün diğer faktörlere göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonuçları şiddet olaylarının sıklıkla, gençler arasında özellikle de okullarda yaşandığını doğrulamakta, şiddet olayında aile ilişkilerinin önem kazandığını sevgisiz ve baskıcı bir ortamda yetişen ve şiddet yaşayan çocukların psiko-sosyal gelişimlerinin olumsuz etkilenerek ileriki yıllarda toplumda birer şiddet uygulayıcı olabileceklerini kanıtlamaktadır. Gençlerin toplumsallaşmasında ailesinden sonra en önemli ortam okullardır. Bu nedenle şiddete müdahalede okullar da önem kazanmaktadır.

4.1. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizi; daha önceden belirlenmiş bir ölçek türüne göre hazırlanmış ankete verilen yanıtların tutarlılığını ölçmektedir. Ölçek türü ordinal veya aralıklı olabilmekte ancak nominal ölçek bu analizlerde

kullanılmamaktadır. Likert ölçeklerin de olduğu gibi hiçbir zaman(1) her zaman (5) tarzı sıralanabilir yanıtlar için güvenilirlik analizi uygulanmaktadır. Bu analiz, soruların birbirleri ile yakınlıklarının derecesini ortaya koymak için yapılmaktadır. Bu analizi yaparken bizim için önemli noktalardan birisi Cronbach's Alpha değeridir. Bu değer;

- 0.00 < a < 0.40 ise ölçek güvenilir değil
- 0.40 < a < 0.60 ise ölçek düşük güvenilirlikte
- 0.60 < a < 0.80 ise ölçek oldukça güvenilir
- 0.80 < a < 1.00 ise ölçek yüksek güvenilirlikte olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada kolaylık olması için, likert ölçekli üç grup soru için kısaltmalar kullanılmıştır. Öğrencilerin kişilik özelliklerine ait 15 adet soru için KİS kısaltması, öğrencilerin okul içerisinde karşılaştığı tavır ve davranışlar için LİS ve öğrencilerinin aile içerisinde karşılaştıkları tavır ve davranışlar için AİS kısaltmaları tercih edilmiştir. Çalışmada anketin likert ölçeği sorularına güvenilirlik analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo-1 de verilmiştir.

Tablo-1: Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha Değeri KİS için	N	Cronbach's Alpha Değeri LİS için	N	Cronbach's Alpha Değeri AİS için	N
,673	15	,681	8	,632	9

Tablo-1 incelendiğinde öğrencilerin kişilik özellikleri ile ilgili 15 adet soru için (KİS) yapılan güvenilirlik analizinde; Cronbach's Alpha değerinin; ,673 çıktığı, öğrencilerin okul içerisinde karşılaştıkları davranışlara ait 8 soru için (LİS) Cronbach's Alpha değerinin; ,681 ve öğrencilerin ailelerinin tutum ve davranışlarına ilişkin sorulara ait (AİS) Cronbach's Alpha değerinin; ,632 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Verilere ait Güvenilirlik Analizi sonuçları, yukarıda ifade edilen değerlerden 0.60 < a < 0.80 arasında değer aldıkları için ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu söyleyebiliriz.

4.2.T Testi ve ANOVA Testi Analiz Sonuçları

Çalışmamızda, yukarıda yer alan ilkeler ve amaçlar doğrultusunda bilimsel araştırmalar incelenmiş ve anket soruları öğrencilerin kişilik özelliklerini yansıtacak şekilde, lise ve aile ortamında karşılaştığı tutum ve davranışları belirlemeye yönelik olarak hazırlanmış, öğrencilerin şiddet hakkındaki düşüncelerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 21 adet demografik değişken, kişiliğe yönelik 15 soru, lise ortamına yönelik 8 soru ve aile içi ortama yönelik 9 soru hipotezlerle sınanmıştır.

4.2.1. T Testi Analiz Sonuçları

Bağımsız iki örneklem T testi, iki örneklem grubu arasında ortalamalar açısından fark olup olmadığını araştırmak amacıyla kullanılmaktadır. İki grubun üyeleri birbirinden farklıdır ve gruplar arasında aynı özelliğe sahip üye bulunmaması gerekmektedir. T testi, bir gruptaki ortalamanın diğer gruptaki ortalamadan önemli derecede farklı olup olmadığını belirler. T testi için alternatif hipotezi aşağıdaki gibidir:

Ho: Öğrencilere ait kişisel özelliklerin bağımsız değişken cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Öğrencilere ait kişisel özelliklerin bağımsız değişken cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Çalışmada; KİS, LİS VE AİS likert ölçekli sorular tek tek ve ortalamaları alınarak t testi için cinsiyet, şiddete uğrayıp uğramadığı, lise türü ve silah ya da kesici alet taşıyıp taşımadığına göre karşılaştırılmış aralarında anlamlı bir fark olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ölçeklerin ortalamaları, çalışmada uygulayacağımız testleri yaparken soruların genel ortalamalarını alarak diğer sorularla karşılaştırma yapmamızı sağlamaktadır. Tablo-2 de cinsiyet ile KİS T testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo-2. Cinsiyet ile KİS ilişkisi T Testi Sonuçları

Sorular	Cinsiyet	N	X	T testi P değerleri
Arkadaşlarım çok tartışmacı olduğumu söylerler	Kız	540	2,0056	,010
	Erkek	490	2,1918	,010
Birden sinirlenirim	Kız	540	3,2185	,161
	Erkek	490	3,3306	,161
Biri çok üzerime geldiğinde ona vurabilirim	Kız	540	2,5259	,000
	Erkek	490	3,3000	,000
Hayatın bana adaletli davranmadığını düşünüyorum	Kız	540	2,9630	,257
	Erkek	490	3,0755	,258
Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur	Kız	540	1,7185	,000
	Erkek	490	1,9959	,000
Sakin biriyim	Kız	540	3,2222	,295
	Erkek	490	3,1306	,295
İnsanların yüzüne gerçek fikirlerimi söylerim	Kız	540	4,0074	,900
	Erkek	490	3,9918	,904
Genelde kıskanç biriyim	Kız	540	3,0556	,016
	Erkek	490	2,8224	,016
Haklarımı korumak için şiddete başvururum	Kız	540	1,8296	,000
	Erkek	490	2,5408	,000
Yabancılara güvenmem	Kız	540	2,6593	,078
	Erkek	490	2,8490	,078
İnsanlar bana nazik davranırsa ne isteyecek diye merak ederim	Kız	540	3,0944	,842
	Erkek	490	3,1122	,842

İstediğimi elde edemediğimde kızgınlığımı gösteririm	Kız	540	2,8000	,790
	Erkek	490	2,7776	,790
Bir çok insandan daha çok kavga ederim	Kız	540	1,7296	,000
	Erkek	490	2,1041	,000
Beni rahatsız edenlere surarak, tepki vermeyerek ilgilenmem.	Kız	540	2,8037	,461
	Erkek	490	2,8694	,461
Arkadaşlarımla aynı fikirde değilsem açıkça söylerim	Kız	540	4,2148	,319
	Erkek	490	4,1429	,320
KİS_ort	Kız	540	2,7899	,000
	Erkek	490	2,9490	,000

Cinsiyet grupları ile KİS soruları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olup olmadığı bağımsız örneklem T testi ile belirlenmiştir. Tablo-2' de KİS sorularının ortalamalarını ifade eden KİS_ort için p değerinin, Kız öğrenciler için 0,00; Erkek öğrenciler için 0,00 olduğu, p değerlerinin 0,05'den küçük olduğu için cinsiyet ile KİS_ort arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tek tek sorulara bakıldığında; Arkadaşlarım çok tartışmacı olduğumu söylerler (,010),Biri çok üzerime geldiğinde ona vurabilirim (,000), Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur (,000), Genelde kiskanç biriyim (,016), Haklarımı korumak için şiddete başvururum (,000), Birçok insandan daha çok kavga ederim (,000) ifadelerinde p değerleri 0,05 değerinden küçük olduğu için Ho hipotezi red edilmekte ve aralarında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer ifadeler de p değeri 0,05 den büyük olduğu için Ho hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo-2 de likert ölçeği ortalamalarını veren X değerlerine bakıldığında Arkadaşlarım çok tartışmacı olduğumu söyler ifadesine kız erkek ayrımı olmadan çok nadir cevabını verdikleri, Birden sinirlenirim ifadesine yine cinsiyet farkı olmaksızın ara sıra cevabını verdikleri, İnsanların yüzüne gerçek fikirlerimi söylerim, Arkadaşlarımla aynı fikirde değilsem açıkça söylerim ifadelerine sık sık şekilde cevap verdikleri, Haklarımı korumak için şiddete başvururum, Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur, Birçok insandan daha çok kavga ederim gibi şiddet içeren ifadelere cinsiyet ayrımı olmaksızın çok nadir şekilde cevap verdikleri, KİS_ort baktığımızda ise, genel olarak ifadelerin ara sıra şeklinde yorumladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Lisede şiddete uğruyor musunuz evet hayır grupları ile KİS soruları arasında ilişkiyi belirlemek için t testi yapılmış sonuçlar tablo-3 de verilmiştir.

Tablo-3: Lisede Şiddet ile KİS ilişkisi T Testi Sonuçları

Sorular	Lisede şiddet	N	X	T testi P değerleri
Arkadaşlarım çok tartışmacı olduğumu söylerler	Evet	168	2,3095	,008
	Hayır	864	2,0532	,019
Birden sinirlenirim	Evet	168	3,4881	,017
	Hayır	864	3,2303	,016
Biri çok üzerime geldiğinde ona vurabilirim	Evet	168	3,2679	,000
	Hayır	864	2,8264	,000
Hayatın bana adaletli davranmadığını düşünüyorum	Evet	168	3,4643	,000
	Hayır	864	2,9317	,000
Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur	Evet	168	2,1190	,002
	Hayır	864	1,7986	,008
Sakin biriyim	Evet	168	3,0238	,121
	Hayır	864	3,2072	,133
İnsanların yüzüne gerçek fikirlerimi söylerim	Evet	168	3,9226	,578
	Hayır	864	4,0162	,458
Genelde kiskanç biriyim	Evet	168	3,0060	,601
	Hayır	864	2,9375	,601
Haklarımı korumak için şiddete başvururum	Evet	168	2,5357	,000
	Hayır	864	2,0984	,000
Yabancılar güvenmem	Evet	168	3,0476	,015
	Hayır	864	2,6921	,017
İnsanlar bana nazik davranırsa ne isteyecek diye merak ederim	Evet	168	3,2202	,247
	Hayır	864	3,0810	,254
İstediğimi elde edemediğimde kızgınlığımı gösteririm	Evet	168	3,0298	,013
	Hayır	864	2,7454	,016
Bir çok insandan daha çok kavga ederim	Evet	168	2,3750	,000
	Hayır	864	1,8171	,000
Beni rahatsız edenlere surarak, tepki vermeyerek ilgilenmem.	Evet	168	2,8929	,555
	Hayır	864	2,8218	,568

Arkadaşlarımla aynı fikirde değilsem açıkça söylerim	Evet	168	4,0179	,044
	Hayır	864	4,2141	,072
KİS_ort	Evet	168	3,0480	,000
	Hayır	864	2,8314	,000

Lisede şiddete uğruyor musunuz evet hayır grupları ile KİS soruları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olup olmadığı bağımsız örneklem T testi ile belirlenmiştir. Tablo-2' de KİS sorularının ortalamalarını ifade eden KİS_ort için p değerinin, 0,00 olduğu ve p değerlerinin 0,05'den küçük olduğu için, lisede şiddet ile KİS_ort arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tek tek sorulara bakıldığında; Arkadaşlarım çok tartışmacı olduğumu söylerler (,010), Biri çok üzerime geldiğinde ona vurabilirim (,000), Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur (,000), Genelde kışkırtıcı biriyim (,016), Haklarımı korumak için şiddete başvururum (,000), Bir çok insandan daha çok kavga ederim (,000) ifadelerinde p değerleri 0,05 değerinden küçük olduğu için Ho hipotezi red edilmekte ve aralarında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer ifadeler için p değeri 0,05 den büyük olduğu için Ho hipotezi kabul edilmektedir. Arkadaşlarım çok tartışmacı olduğumu söylerler, Birden sinirlenirim, Biri çok üzerime geldiğinde ona vurabilirim, Hayatın bana adaletli davranmadığını düşünüyorum, Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur, Haklarımı korumak için şiddete başvururum, İstedigimi elde edemediğimde kızgınlığımı gösteririm, Bir çok insandan daha çok kavga ederim ifadelerinin p değerleri ,000 ile,005 arasında değerler aldıkları ve ,005 değerinden küçük olduğu için aralarında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmış yani H1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.2.2. ANOVA Analizi

Varyans analizi iki ya da daha fazla gruba ait ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı ile ilgili hipotezleri test etmek için kullanılmaktadır. Eğer ikiden fazla grubun ortalamaları karşılaştırılacak ise F Testi diğer bir ismiyle Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmaktadır. İki den fazla grubun ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test eden ANOVA analizinin alternatif hipotezleri aşağıdaki gibidir.

HA1:Ailenin geliri ile KİS arasında anlamlı bir farklılık vardır.

HA2:Ailenin geliri ile LİS arasında anlamlı bir farklılık vardır.

HA3:Ailenin geliri ile AİS arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotezler ortalama değişkenler ve tek tek sorular ile demografik değişkenlerin p değerlerine göre yorumlanmıştır. Eğer p değeri 0,05 den küçük ise HA hipotezi kabul edilmekte değişkenler arasında anlamlı farklılıklar olduğu şeklinde yorumlanmaktadır, p değeri 0,05 den büyük ise HA reddedilmektedir.

Çalışmada, aile geliri KİS, LİS, AİS gibi bağımlı değişkenler hem tek tek soru olarak hem de ortalaması alınarak ilişkilendirilmiş, p değerleri 0,05 den küçük

bulunmuş ve HA kabul edilerek aralarında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıda bu değişkenlere ait değerler tablo da verilmiş ve yorumlanmıştır. Tablo-4 de Aile geliri ile KİS soruları arasındaki ilişkinin ANOVA analizi sonuçları yer almaktadır. Tablo-4 de ankete katılan öğrencilerin aile gelirleri ile KİS_ort ve 'Biri çok üzerime geldiğinde ona vurabilirim, Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur, Sakin biriyim, Haklarımı korumak için şiddete başvururum, İstedigimi elde edemediğimde kızgınlığımı gösteririm, Birçok insandan daha çok kavga ederim' ifadelerinde p değeri 0,05'den küçük olduğu için aralarında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Varyans analizi, karşılaştırılan grupların hangileri arasında fark olduğunu bildiremez. Bu nedenle anlamlı fark bulunduğu zaman bu farkın hangi gruplar arasındaki farktan kaynaklandığını bulmak amacıyla Post-Hoc testi ile karşılaştırmaların yapılması gerekmektedir. Post-Hoc testlerinde birçok seçenek bulunmaktadır. Hepsinin temel işlevi aynıdır. Çok sayıda Post-Hoc teknik bulunmaktadır ve hangisinin kullanılacağına karar verilirken belirleyici öncelik varyansların homojenliğidir. Varyansların homojen bulunmasına veya bulunmamasına bağlı olarak farklı teknikler tercih edilmektedir. Gruplar arasında fark var ise; varyansların homojenliği testi tablosundaki p (anlamlılık(sig)) değeri incelenir, p>0,05 ise varyanslar homojen dağılmıştır, p<0,05 ise varyanslar homojen dağılmamıştır yorumu yapılır.

Varyanslar homojen dağılmışsa, genellikle Tukey testi tercih edilmektedir. Varyanslar homojen dağılmamışsa genellikle Tamhane's T2 testleri Post- Hoc testleri olarak belirlenmektedir. Tablo-12 de Post-Hoc testi için yapılan homojenlik testi sonuçları; p=0,05 karşılaştırmak için hesaplandığı da ,065; ,329; ,203; ,540; ,070; ,645; ,925; ,163; ,117; ,056; ,687; ,607; ,016; ,958; ,849; ,403 gibi 0,05'den büyük sonuçlar elde edilmiştir.

Bu nedenle Post Hoc için Tukey testi tercih edilmiş, test sonuçları Post Hoc sütununda verilmiştir. Tablo-4 de Post Hoc sütununda; Aile geliri; Çok düşük (1), Düşük (2), Orta (3), Yüksek (4), Çok yüksek (5) şeklinde numaralandırılmış ve her grubun ikişerli karşılaştırmaları yapılarak karşılaştırılan grupların ortalamaları arasındaki farklıklar numaralarla ilişkilendirilerek p değeri olarak verilmiştir. Tablo-4 de Post-Hoc sütununda KİS_ort göre 1-2=00; 2-1=00; 3-1=00; 4-1=,02 ve 5-2=,04 çok düşük gelir düşük gelir, orta gelir çok düşük gelir, yüksek gelir çok düşük gelir ve çok yüksek gelir düşük gelir arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo-5 de ankete katılan öğrencilerin aile gelirleri ile Anne veya babamla sıkıntılarımı, sorunlarımı paylaşırım ifadesi dışındaki tüm ifadelerde p değeri 0,05'den küçük olduğu için aralarında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Varyans analizi, karşılaştırılan grupların hangileri arasında fark olduğunu belirleyemediği için bu farkın hangi gruplar arasındaki farktan kaynaklandığını bulmak amacıyla Post-Hoc testi uygulanmış, Post-Hoc testi için yapılan homojenlik testi sonuçları; p=0,05 karşılaştırmak için hesaplandığı da ,026 ,000 ,000 ,004 ,024 ,013 ,011 ,020 ,014 ,000 gibi 0,05'den küçük sonuçlar elde edilmiştir. Varyanslar homojen dağılmadığı için Tamhane's T2 testleri Post- Hoc testi olarak belirlenmiş test sonuçları Post Hoc sütununda verilmiştir.

Tablo-5 de Post-Hoc Annem veya babam hata yaptığım zaman beni azarlarlar ifadesine göre; 1-2=,020; 2-1=,020 ve 3-1=,006 çok düşük gelir düşük gelir, düşük gelir ile çok düşük gelir, orta gelir ile çok düşük gelir arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, annem veya babam işleri yoğun olduğu için benimle az ilgilenirler ifadesine göre; 1-4=,002; 2-4=,004; 3-4=,011; 4-3=,011 çok düşük gelir yüksek gelir, düşük gelir ile yüksek gelir, orta gelir ile yüksek gelir, yüksek gelir ile orta gelir arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo-6 da ankete katılan öğrencilerin aile gelirleri ile okula gidip gelirken tanımadığım kişilerin bana kötülük yapmalarından korkarım ifadesi dışındaki tüm ifadelerde p değeri 0,05'den küçük olduğu için aralarında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gruplar arasındaki farkın, hangi gruplar arasındaki farktan kaynaklandığını bulmak amacıyla Post-Hoc testi uygulanmış, Post-Hoc testi için yapılan homojenlik testi sonuçları; $p=0,05$ karşılaştırmak için hesaplandığı da, ,002, ,038; ,007; ,047; ,014; ,000; ,040; ,000; ,016 gibi 0,05'den küçük sonuçlar elde edilmiştir. Varyanslar homojen dağılmadığı için Tamhane's T2 testleri Post- Hoc testi olarak belirlenmiş test sonuçları Post Hoc sütununda verilmiştir.

Tablo-6 de Post-Hoc Okulda, bazı öğretmen veya idareciler bana sözlü şiddet uygularlar ifadesine göre; 1-2=,001; 2-5=,041; 3-1=,002; 4-1=,014; 5-2=,041, çok düşük gelir ile düşük gelir, düşük gelir ile çok yüksek gelir, orta gelir ile çok düşük gelir, yüksek gelir ile çok düşük gelir, çok yüksek

gelir ile düşük gelir arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, Öğretmenim, sınıfımızdaki öğrenciler arasında ayırım yapar ifadesine göre; 1-2=,032; 4-1=,016 çok düşük gelir ile düşük gelir, yüksek gelir ile çok düşük gelir, arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, Hata yaptığım zaman öğretmenim bana fiziksel şiddet uygular ifadesine göre, 1-2=,002; 3-1=,004; 4-1=,006 çok düşük gelir ile düşük gelir, orta gelir ile çok düşük gelir, yüksek gelir ile çok düşük gelir, arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, Okul çevresinde uyuşturucu madde, sigara, hap vs. satanlar vardır ifadesine göre, 1-2=,021; 3-1=,017; 4-1=,028 çok düşük gelir ile düşük gelir, orta gelir ile çok düşük gelir, yüksek gelir ile çok düşük gelir, arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, Okul çevresinde yolumuzu kesip harçlıklarımızı bizden zorla alan kişi veya gruplar bulunmaktadırlar ifadesine göre; 2-5=,012; 3-5=,013; 4-5=,029 düşük gelir ile çok yüksek gelir, orta gelir ile çok yüksek gelir, yüksek gelir ile çok yüksek gelir, arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, LİS ort göre; 1-2=,001; 2-5=,007; 3-5=,024; 4-5=,034 düşük gelir ile düşük gelir, düşük gelir ile çok yüksek gelir, orta gelir ile çok yüksek gelir, yüksek gelir ile çok yüksek gelir arasında p değerleri 0,05 den küçük olduğu için ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo-4:Aile Geliri İle KİS Soruları ANOVA analizi

		N	X	P	Post Hoc
Arkadaşlarım çok tartışmacı olduğumu söyler.	Çok Düşük(1)	17	2,588	,067	
	Düşük (2)	269	2,000		
	Orta(3)	561	2,078		
	Yüksek(4)	166	2,210		
	Çok Yüksek(5)	19	2,473		
	Total	1032	2,095		
Birden sinirlenirim.	Çok Düşük(1)	17	3,764	,060	
	Düşük (2)	269	3,171		
	Orta(3)	561	3,251		
	Yüksek(4)	166	3,397		
	Çok Yüksek(5)	19	3,789		
	Total	1032	3,276		
Biri çok üzerime geldiğinde ona vurabilirim.	Çok Düşük(1)	17	3,588	,003	
	Düşük (2)	269	2,888		2-5=,09
	Orta(3)	561	2,869		3-5=,03
	Yüksek(4)	166	2,813		4-5=,05
	Çok Yüksek(5)	19	4,000		
	Total	1032	3,030		
Hayatın bana adaletli davranmadığını düşünüyorum.	Çok Düşük(1)	17	3,882	,067	
	Düşük (2)	269	2,981		
	Orta(3)	561	3,044		
	Yüksek(4)	166	2,849		
	Çok Yüksek(5)	19	3,473		
	Total	1032	3,047		
Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur	Çok Düşük(1)	17	2,294	,004	
	Düşük (2)	269	1,806		2-5=,03
	Orta(3)	561	1,802		3-5=,05
	Yüksek(4)	166	1,933		4-5=,03
	Çok Yüksek(5)	19	2,789		
	Total	1032	1,906		
Sakin biriyim	Çok Düşük(1)	17	2,176	,008	1-3=,02
	Düşük (2)	269	3,115		1-4=,01

	Orta(3)	561	3,224		3-1=,02	
	Yüksek(4)	166	3,283		4-1=,01	
	Çok Yüksek(5)	19	2,631			
İnsanların yüzüne gerçek fikirlerimi söylerim	Çok Düşük(1)	17	3,941	,946		
	Düşük (2)	269	3,962			
	Orta(3)	561	4,048			
	Yüksek(4)	166	3,921			
	Çok Yüksek(5)	19	3,894			
Genelde kıskanç biriyim	Çok Düşük(1)	17	3,529	,211		
	Düşük (2)	269	2,799			
	Orta(3)	561	2,967			
	Yüksek(4)	166	3,060			
	Çok Yüksek(5)	19	3,000			
Haklarımı korumak için şiddete başvururum	Çok Düşük(1)	17	3,117	,001	1-2=,02	
	Düşük (2)	269	2,111			2-5=,03
	Orta(3)	561	2,158			3-5=,02
	Yüksek(4)	166	2,096			4-1=,02
	Çok Yüksek(5)	19	3,105			5-4=,01
Yabancılara güvenmem	Çok Düşük(1)	17	3,470	,248		
	Düşük (2)	269	2,706			
	Orta(3)	561	2,803			
	Yüksek(4)	166	2,590			
	Çok Yüksek(5)	19	2,526			
İnsanlar bana nazik davranırsa ne isteyecek diye merak ederim	Çok Düşük(1)	17	3,705	,287		
	Düşük (2)	269	3,037			
	Orta(3)	561	3,114			
	Yüksek(4)	166	3,072			
	Çok Yüksek(5)	19	3,473			
İstedigimi elde edemediğimde kızgınlığımı gösteririm	Çok Düşük(1)	17	3,882	,010	1-2=,00	
	Düşük (2)	269	2,750			2-1=,00
	Orta(3)	561	2,764			3-1=,02
	Yüksek(4)	166	2,789			4-1=,01
	Çok Yüksek(5)	19	3,210			
Bir çok insandan daha çok kavga ederim	Çok Düşük(1)	17	2,823	,003	1-2=,01	
	Düşük (2)	269	1,869			2-1=,01
	Orta(3)	561	1,898			3-1=,04
	Yüksek(4)	166	1,831			4-1=,01
	Çok Yüksek(5)	19	2,578			
Beni rahatsız edenlere surarak, tepki vermeyerek ilgilenmem.	Çok Düşük(1)	17	2,352	,715		
	Düşük (2)	269	2,832			
	Orta(3)	561	2,836			
	Yüksek(4)	166	2,879			
	Çok Yüksek(5)	19	2,789			
Arkadaşlarımla aynı fikirde değilsem açıkça söylerim	Çok Düşük(1)	17	4,294	,929		
	Düşük (2)	269	4,137			
	Orta(3)	561	4,206			
	Yüksek(4)	166	4,162			
	Çok Yüksek(5)	19	4,157			
KİS_ort	Çok Düşük(1)	17	3,294	,001	1-2=,00	
	Düşük (2)	269	2,811			2-1=,00
	Orta(3)	561	2,871			3-1=,02
	Yüksek(4)	166	2,859			4-1=,02
	Çok Yüksek(5)	19	3,193			5-2=,04

Tablo-5: Aile Geliri İle AİS Soruları ANOVA Analizi

		N	X	P	Post Hoc
Evde annem ve babam birbirleriyle bağırarak konuşurlar	Çok Düşük(1)	17	2,5294	,022	
	Düşük (2)	269	1,8699		
	Orta(3)	561	1,7629		

	Yüksek(4)	166	1,8133		
	Çok Yüksek(5)	19	2,1053		
	Total	1032	1,8178		
Babam çok sinirlendiğinde anneme fiziksel şiddet uygular	Çok Düşük(1)	17	2,4118	,022	
	Düşük (2)	269	1,6729		
	Orta(3)	561	1,6738		
	Yüksek(4)	166	1,7470		
	Çok Yüksek(5)	19	2,0000		
Annem çok sinirlendiğinde babama fiziksel şiddet uygular	Çok Düşük(1)	17	2,3529	,000	
	Düşük (2)	269	1,5762		
	Orta(3)	561	1,5187		
	Yüksek(4)	166	1,5060		
	Çok Yüksek(5)	19	2,2105		
Annem veya babam hata yaptığım zaman beni azarlarlar.	Çok Düşük(1)	17	3,8824	,000	1-2=,020
	Düşük (2)	269	2,5056		2-1=,020
	Orta(3)	561	2,4492		3-1=,006
	Yüksek(4)	166	2,2892		
	Çok Yüksek(5)	19	2,6842		
Annem veya babam işleri yoğun olduğu için benimle az ilgilenirler.	Çok Düşük(1)	17	2,8824	,002	1-4=,002
	Düşük (2)	269	2,0818		2-4=,004
	Orta(3)	561	1,9394		3-4=,011
	Yüksek(4)	166	1,8434		4-3=,011
	Çok Yüksek(5)	19	2,4737		
Annem veya babam (işleri yoğun olmasına rağmen) ihtiyacım olduğunda ödevlerime yardımcı olurlar	Çok Düşük(1)	17	2,0588	,001	
	Düşük (2)	269	2,6691		
	Orta(3)	561	2,8057		
	Yüksek(4)	166	3,2530		
	Çok Yüksek(5)	19	2,9474		
Anne veya babamla sıkıntılarımı, sorunlarımı paylaşıyorum	Çok Düşük(1)	17	2,6471	,081	
	Düşük (2)	269	3,1264		
	Orta(3)	561	3,1747		
	Yüksek(4)	166	3,4639		
	Çok Yüksek(5)	19	3,4737		
Evde istediğim kadar TV izleyebilirim	Çok Düşük(1)	17	2,7059	,034	
	Düşük (2)	269	2,0223		
	Orta(3)	561	2,0374		
	Yüksek(4)	166	2,0482		
	Çok Yüksek(5)	19	2,8421		
AİS_ort	Çok Düşük(1)	17	2,7190	,000	
	Düşük (2)	269	2,3007		
	Orta(3)	561	2,2676		
	Yüksek(4)	166	2,3548		
	Çok Yüksek(5)	19	2,7251		

Tablo-6: Aile Geliri İle LİS Soruları ANOVA Analizi

		N	X	P	Post Hoc
Okulda, arkadaşlarım veya diğer öğrenciler tarafından sözlü şiddete uğrarım	Çok Düşük(1)	17	3,4765	,034	
	Düşük (2)	269	3,2335		
	Orta(3)	561	2,1872		
	Yüksek(4)	166	2,2048		
	Çok Yüksek(5)	19	2,4737		
	Total	1032	2,1550		
Okulda, bazı öğretmen veya idareciler bana sözlü şiddet uygularlar.	Çok Düşük(1)	17	3,2941	,000	1-2=,001
	Düşük (2)	269	2,0149		2-5=,041

	Orta(3)	561	2,0624		3-1=,002
	Yüksek(4)	166	2,2289		4-1=,014
	Çok Yüksek(5)	19	2,8947		5-2=,041
Öğretmenim, beni notla tehdit eder.	Çok Düşük(1)	17	3,1765	,034	
	Düşük (2)	269	2,3717		
	Orta(3)	561	2,3850		
	Yüksek(4)	166	2,4759		
	Çok Yüksek(5)	19	3,2105		
Öğretmenim, sınıfımızdaki öğrenciler arasında ayırım yapar	Çok Düşük(1)	17	3,5882	,006	1-2=,032
	Düşük (2)	269	2,5056		
	Orta(3)	561	2,6595		
	Yüksek(4)	166	2,3976		4-1=,016
	Çok Yüksek(5)	19	3,1053		
Hata yaptığım zaman öğretmenim bana fiziksel şiddet uygular.	Çok Düşük(1)	17	3,0588	,000	1-2=,002
	Düşük (2)	269	1,8364		
	Orta(3)	561	1,9305		3-1=,004
	Yüksek(4)	166	1,9157		4-1=,006
	Çok Yüksek(5)	19	2,6842		
Okul çevresinde uyuşturucu madde, sigara, hap vs. satanlar vardır	Çok Düşük(1)	17	3,2353	,025	1-2=,021
	Düşük (2)	269	2,1450		
	Orta(3)	561	2,1426		3-1=,017
	Yüksek(4)	166	2,1627		4-1=,028
	Çok Yüksek(5)	19	2,5789		
Okul çevresinde yolumuzu kesip harçlıklarımızı bizden zorla alan kişi veya gruplar bulunmaktadır	Çok Düşük(1)	17	1,8235	,033	
	Düşük (2)	269	1,7695		2-5=,012
	Orta(3)	561	1,7897		3-5=,013
	Yüksek(4)	166	1,8313		4-5=,029
	Çok Yüksek(5)	19	2,6842		
Okula gidip gelirken tanımadığım kişilerin bana kötülük yapmalarından korkarım	Çok Düşük(1)	17	2,1176	,076	
	Düşük (2)	269	1,9405		
	Orta(3)	561	2,0463		
	Yüksek(4)	166	2,0000		
	Çok Yüksek(5)	19	1,7895		
LİS_ort	Çok Düşük(1)	17	2,8088	,000	1-2=,001
	Düşük (2)	269	2,0771		2-5=,007
	Orta(3)	561	2,1504		3-5=,024
	Yüksek(4)	166	2,1521		4-5=,034
	Çok Yüksek(5)	19	2,6776		

5. Sonuç

Genç nesil, psikolojik yapıları güçlendirilerek korunması ve kollanması gereken en kıymetli varlıklarımızdır. Gençliğimizi şiddet içeren davranışlardan ve şiddet ortamlarından uzaklaştırmak herkesin en önemli görevidir. Son yıllarda yapılan araştırmalar Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye de de ortaöğretim öğrencileri arasında şiddet içeren faaliyetlerin arttığını göstermektedir. Madde kullanım yaygınlığı, fiziksel ve cinsel şiddet olayları bölgelere göre değişmekle birlikte genel olarak artış göstermektedir. Bu nedenle risk faktörlerinin belirlenmesi, koruyucu önlemlerin alınması açısından önem kazanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu, yaşamlarında şiddetin var olduğunu ve bunu sıklıkla arkadaş ve okul ortamında yaşadıklarını belirtirken, şiddeti daha çok “dayak ve kavga” olarak fiziksel boyutuyla tanımlamışlardır. Ağz dalaşı, lâf atma, alay etme, öğretmenlerin kızması vb. davranışları daha az derecede şiddet olarak algılamakta hatta şiddet olarak değerlendirmemektedirler.

Hızlı sosyal değişim sürecinde toplumlarda bireye değişen ve gelişen rolleri öğretmede kitle iletişim araçları sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ortamlarda internet ağlarının yaygın bir şekilde kullanılması verilmek istenen mesajların kolayca paylaşılmasını sağlamaktadır. Medyada haber olarak verilen şiddet ve sapma eylemleri gerçek bir durumu yansıtırken diğer yandan eyleme maruz kalmamış izleyicilere şiddet içerikli görseller sunmak fiilen şiddetin uygulanması anlamına da gelmektedir şeklinde literatür de ifade edilen durum çalışmada; öğrencilerin büyük çoğunluğunu şiddeti futbol maçları, medya, arkadaş ve okul ortamında gözlemlediklerini ifade etmeleri ile desteklenmektedir.

Literatürde yer alan birçok yıllar öncesine ait ya da daha güncel çalışmalarda şiddet kavramının; ekonomik, sosyal ailevi boyutlarından bahsedilmektedir. Çalışmada, öğrencilerin şiddet yaşama konusunda risk grubu oluşturduğu, cinsiyetin, sınıfın, özellikle babanın ve annenin işsiz olmasının, aile içi davranışın, ekonomik durumun, şiddet eğiliminde etkili faktörler olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç literatürü desteklemektedir.

Şiddet sorununun önemli özelliklerinden biri, kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Şiddet uygulayan yetişkinlerin büyük bölümünde çocuklukta aile içi şiddete maruz kalma öyküsü saptanmaktadır. Öğrencilerin bazılarının şiddetin şiddetle önlenebileceği görüşünde olmaları be nedene bağlı olabileceği düşünülmektedir ve şiddet döngüsünün kırılması için müdahale edilmesi gereken bir nokta olarak görülmektedir.

Gençlerin öğrenim gördüğü okullarda şiddet nedenleri arasında boş zaman değerlendirme olanaklarının yetersizliği, kız arkadaş sorunu, yaşa özgü risk alma davranışları, yoksulluk, okul sevgisinin düşük düzeyde olması, disiplin cezalarının caydırıcı olmaması, öğretmen ilgisizliği, bilinçlendirici ve farkındalık yaratıcı eğitimlerin verilmemesi, sosyal aktivite yetersizliği şiddetin artmasının başlıca etkenleri olarak belirlenmiştir.

KİS soruları arasında şiddet içerikli olanlara genellikle çok düşük ve düşük gelir grubundakilerin sık sık şeklinde cevap vermeleri hem çevresel olarak hem de ekonomik etkenlerin gençler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Yine lisede şiddet olaylarını sık sık yaşayan ve yaşatan grubun çok düşük ve düşük gelir grubundaki öğrencilerden oluşması şiddetin ekonomik etkisinin sadece aile içi ya da çevreyle sınırlı olmadığını okul içerisinde de etkisini gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Gençler eğlenmek, sosyal ve duygusal gereksinimlerini gidermek, sorunlarından uzaklaşmak, heyecan aramak gibi çok değişik nedenlerle madde kullanmayı deneyebilirler. Gençlerin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımına zemin hazırlayan çok sayıda risk etkeni tanımlanmaktadır. Bunlardan biri aile ve gencin geliridir. Çalışmada, yüksek ve çok yüksek gelire sahip ailelerin çocukları ise, okul içi ve okul dışı ortamlarda farklı tehlikeler ve farklı şiddet türleri ile karşılaşmaktadır sonucuna ulaşılmıştır. En büyük tehdit uyuşturucu vb. yasadışı ürünleri satan kişilerin hedeflerine girmelerine, geliri yüksek ailelerin çocuklarının harçlıklarının da yüksek olacağı beklentisi bu gruptaki öğrencilerin riskli grup olmalarına neden olmaktadır. Ayrıca tehdit küfür alay etme gibi sözel şiddet olaylarını ve dayak gibi fiziki şiddet olaylarına maruz kalmalarına da yol açmaktadır. Düşük ve yüksek gelir grubundaki gençlerin öğrencilerin her ikisi de farklı şiddet olayları ile karşı karşıyadır. Ekonomik durum şiddeti kesinlikle olumsuz olarak etkilemektedir. Düşük gelir grubundaki öğrenciler çevresel faktörlerle şiddete alışık ve meyilli olmaktadır.

Şiddetin yaygınlaşarak devam etmesi, toplum bireylerinde çeşitli sağlık sorunlarına ve toplumun sosyal yapısında aksaklıklara neden olarak, toplumun geleceğinin sağlam temellere dayanmasını engelleyeceği bu çalışma ve diğer çalışmalarla desteklenmiştir. Gençlerin sağlığa ve bedene zararlı davranışlar geliştirmemesi, olumlu sosyal ilişkiler kurarak psiko-sosyal gelişimlerini sürdürmesi gereksinimi vardır ve bunun sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu ve bir çok çalışmadan elden edilen sonuçlar baz alınarak özellikle okul ortamında çocuklara iyi vakit geçirecekleri sosyal faaliyetlerin sağlanması, toplumdaki tehlike ve tehditlere karşı aile ve öğrencilerin konferans vb. ile bilinçlendirilmesi, şiddet eğilimi yüksek öğrencilerle özel olarak ilgilenilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin dışarıdaki tehlikelere maruz kalmayacakları şekilde evlerine ulaşmalarının sağlanması, çok düşük gelir grubunda yer alan gençlerin eğitimlerine

devam etmeleri ve şiddetten uzak durmaları için özel ve devlet bursları ile desteklenmeleri, kötü çevre faktörlerini engellemeye yönelik olarak yatılı okul sayısının artırılmasının acil alınması gereken önlemler arasında olduğu düşünülmektedir.

Şiddet konusunda ailelere büyük sorumluluklar düştüğünden, çocuklarına aynı duyarlılık ve istekle, ekonomik ve psikolojik yönden destek olmalı, bu ilgi ve yardımı ailesinden bulamayan gençlerimize bulunduğu kurumun-okulun destek verebilmesi şiddetin önlenmesi için gerekli görülmektedir.

Kaynakça

- Avcı, R. Ve Güçray, S. S. (2010). Şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin ailelerinin aile işlevleri, aile bireylerine ilişkin problemler, öfke ve öfke ifade tarzları açısından incelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 10, 45-76.
- Avrupa Konseyi. (2002). Okullarda şiddetin önlenmesi ve şiddetle mücadele için yerel ortaklıklar. Konferans Sonunda Kabul Edilen Sonuç Bildirgesi, Fransa, 2-4, Aralık.
- Birimoğlu, C. (2012). Gaziantep Üniversitesinin Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Şiddete Bakış Açıları.
- Chase KA., O' Leary K. D, Heyman R E. (2001). Categorizing Partner-Violent Men Within The Reactive-Proactive Typology Model, 69(3), 567-572.
- Çakır, M. (2007). İslam Hukuku Açısından Şiddet Ve Terör Olgusu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Deveci, S. E., Acik, Y., & Ayar, A. (2007). A Survey Of Rate Of Victimization And Attitudes Towards Physical Violence Among School-Aged Children In Turkey. Child: Care, Health And Development, 34 (1), 25-31.
- Eke, C. Y., Ve Ögel, K. (2006). İstanbul'daki Okullarda Suç Ve Şiddetin Yaygınlığı. I. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri. İstanbul: Duman Ofset, S.22.
- Everett, S.,And Price, J. (1995). Students' Perceptions Of Violence İn The Public Schools: The Met Life Survey. Journal Of Adolescent Health, 17, 345-352.
- Filiz,H. (2000). Cumhurbaşkanlığının Üniversite Sorunları Raporu, 26 Mart, Ankara.
- Gelbal S. (2006). Okullarda Şiddetin Önlenmesi, Mevcut Uygulamalar Ve Sonuçları. Türk Eğitim Derneği Kitapçığı. Ankara, 28-31.
- Güney C. (2008). Şiddetin Bahanesi Olmaz. Tepe Yayınları, Arı Matbaası; İstanbul, 144-151.
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Kalma Türünün Ve Sıklığının Depresyon, Kaygı Ve Benlik Saygısıyla İlişkisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37 (1), 1-13.
- Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki Şiddet Davranışının Kaynakları Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, 30 (1), 47-70.

- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2016). Ortaöğretim İzleme ve Değerlendirme Raporu, <http://www.meb.gov.tr/liselere-yonelik-degerlendirme-raporu-yayimlandi/haber/12227/tr>, E.T: 03.01.2019.
- Miller, A. K. and Chandler, K. (2004). Violence In U. S. Public Schools. 2000 School Survey On Crime And Safety, National Center Of Education Statistics.
- November, www.Apa.Org/Books/431639a.Html - 7k – E. T:02.01.2019.
- Özcebe, H., Üner, S. ve Çetik, H. (2006), Adolelanlarda Şiddet Davranışları (Üç Lise, Ankara, 2004). I. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri. İstanbul: Duman Ofset, S.27.
- Özerkmen, N. (2012). Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet. Akademik Bakış Dergisi, (28): 1-19.
- Pietzak, D., Petersen, G. J. And Speaker, K. M. (1998). Perception Of School Violence By Elementary And Middle School. Professional School Counseling, 1(4), 23-29.
- Pişkin, M. (2003). Okullarımızda Yaygın Bir Sorun: Akran Zorbalığı. VII. Ulusal Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri, Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Roberts G. Response of Health Professionals to Domestic Violence in Emergency Departments, www.Aic.Gov.Au/Publications/Proceedings/27/Robert.s.Pdf, E. T. 01.01.2019.
- Sevim Y. ve Ataş S. (2015). Üniversite Gençlerinde Şiddet Eğilimliliği Ve Öğrencilerin Aile İçi Şiddete Bakış Açıları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25 (1),285-302.
- Quinn, G., Bell-Ellison, B., Loomis, W., & Tucci, M. (2007). Adolescent Perceptions Of Violence: Formative Research Findings From A Social Marketing Campaign To Reduce Violence Among Middle School Youth. Public Health, 121 (5), 357-366.
- The National School Safety Center, <http://www.Schoolsafety.Us/School-Crime-And-Violence-Statistics-P-9.html>_E.T: 03.08.2018.
- Tuncay S. (2000). Türkiye’de Gençlik Sorunlarının Psikolojik Boyutu” Muğla Üniversitesi, SBE Dergisi, Güz, 1 (1).
- Turan İ. (2013),Gençlik Döneminde Görülen Ahlaki Sorunlar Karşısında Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yeri, Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 40, 271-293.
- U.S. Department Of Education. Crime, Violence, Discipline, And Safety In U.S. Public Schools. Findings From The School Survey On Crime And Safety: 2005-06. Retrieved September 27, 2007. From [Http://nces.ed.gov/pubsearch](http://nces.ed.gov/pubsearch). Et: 08.10.2018.
- Vahip I. (2002). Evdeki Şiddet Ve Gelişimsel Boyutu: Farklı Bir Açıdan Bakış, Türk Psikiyatri Dergisi, 13(4): 312-319.
- Yarman, S. (2000). Cumhurbaşkanlığının Üniversite Sorunları Raporu, 26 Mart, Ankara.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2006). İlköğretim Okullarında Zorbalığın İncelenmesi. I. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri. İstanbul: Duman Ofset.

Araştırma Makalesi • Research Article

Havayolu Marka Kişiliği Algısının Geleneksel ve Nöropazarlama Yöntemleri İle Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Uygulama*

An Application for Comparing Airline Brand Personality Perception with Traditional and Neuromarketing Methods

Şahap Akan,^{a**} Özlem Atalık,^b Nurcan Yücel^c

^a Arş. Gör., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, 26470, Eskişehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4633-4683

^b Doç. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, 26470, Eskişehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4249-2237

^c Dr. Öğr. Üyesi., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 23000, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2915-2334

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 26 Kasım 2018

Kabul tarihi: 21 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Nöropazarlama

EEG

Marka Kişiliği

Havayolları

ÖZ

Günümüzde araştırmacılar bilimsel alandaki çeşitli sorulara cevap bulabilmek için disiplinler arası alanlara ilgi duymaya başlamıştır. Bu kapsamda pazarlama ile nörobilimi bir araya getiren, nöropazarlama tekniklerinin, tüketicilerin gerçek duygularını ve düşüncelerini belirlemenin en etkin yollarından biri olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmada; Türkiye’de faaliyet gösteren Kırmızı Havayolları ile Sarı Havayolları’nın marka kişilik özellikleri anket ve nöropazarlama tekniklerinden EEG Analiz Yöntemi kullanılarak belirlenmiş ve her iki yöntem karşılaştırılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında; 32 gönüllü katılımcıya her iki havayoluna ilişkin marka kişiliği sıfatları gösterilmiş ve bu sıfatlara ilişkin tepkileri ölçümlenmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise; Aaker tarafından geliştirilen ve 42 marka kişiliği sıfatından oluşan marka kişiliği skalasını gönüllü katılımcıların her iki havayoluna göre cevaplandırmaları istenmiştir. Çalışmanın sonucunda her iki yöntemden elde edilen bulguların büyük oranda farklılık gösterdiği saptanmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 11 October 2018

Received in revised form 26 November 2018

Accepted 21 January 2019

Keywords:

Neuromarketing

EEG

Brand Personality

Airlines

ABSTRACT

Nowadays, researchers are interested in multidisciplinary fields to find answers to various questions in the scientific field. In this context, it has been stated that neuromarketing techniques, which combine marketing and neuroscience and provide the opportunity to find answers to many questions in different areas of marketing, are one of the most effective ways of determining the real feelings and thoughts of consumers. In this study; brand personality features of Red Airlines and Yellow Airlines operating in Turkey are determined using the survey and EEG Analysis Method, one of the neuromarketing techniques and then, both methods are compared. In the first phase of the study; the features of brand personality for both airlines are shown to 32 volunteer participants and their reactions to these attributes are measured. In the second phase of the study; the brand personality scale, which was developed by Aaker and composed of 42 brand personality, is asked to the voluntary participants for both airlines. Consequently, it is found that the findings of both methods differ significantly.

*Bu çalışma yazarın 2017 yılında Doç. Dr. Özlem ATALIK ve Dr. Öğr. Üyesi Nurcan YÜCEL danışmanlığında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sivil Havacılık Anabilim Dalı’nda yapılan “Havayolu marka kişiliği algısının yüz yüze görüşme ve nöropazarlama yöntemlerinden EEG ile karşılaştırılması: Bir uygulama” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: sakan@anadolu.edu.tr

1. Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, rekabetin artması, tüketicilerin bilinçlenmesi ve küreselleşme gibi birçok faktör pazarlama anlayışının değişiminde önemli rol oynamışlardır. Pazarlama anlayışı; son 60 yılda ürün merkezli yaklaşımdan (pazarlama 1.0) tüketici merkezli yaklaşıma (pazarlama 2.0) geçmiş, günümüzde ise değere odaklı yaklaşıma doğru (pazarlama 3.0) bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Değere odaklı pazarlama yaklaşımı insanları sadece tüketen varlıklar olarak değil, ruhu, aklı ve duyguları olan “insanlar” olarak yaklaşmaktadır. Dolayısıyla, insanların tüketim ihtiyaçlarının yanında, diğer ihtiyaçlarının da göz ardı edilmediği ve bütünsel olarak değerlendirildiği bir döneme girilmiştir (Kotler, 2011).

Pazarlama anlayışındaki bu değişimlere paralel olarak işletmeler de daha bilinçli tüketiciler ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu doğrultuda pazarlama akademisyenleri ve uygulamacıları da tüketicilerin pazarlama uyarılarına gösterdiği tepkileri ve bu tepkilerin arkasında yatan gerçek sebepleri anlamak amacıyla farklı pazar araştırmaları araçlarından faydalanmaya başlamıştır. Bu araştırmalardan elde edilen veriler tüketicilerin daha iyi anlaşılması ve işletmelerin daha etkin pazarlama stratejileri geliştirmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir (Yücel, 2016).

Geleneksel yöntemler, tüketicilerin davranışlarını çözümleme noktasında tüketiciler ile işbirliğine ve tüketicilerin kendilerini ifade edebilme yeterliliklerine ihtiyaç duymaktadır. Ancak son yıllarda yapılmış çeşitli çalışmalar tüketici kararlarının çoğunda bilinç öncesi alınan kararların etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda da geleneksel yöntemlerin yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Geleneksel pazar araştırmalarının ve yöntemlerinin etkin ve doğru sonuçlar üretememesi pazarlama profesyonellerini nöropazarlama gibi yeni ve farklı alanlara yöneltmiştir (Özkara, 2017). Yapılacak araştırmalarda Nöropazarlama tekniklerinin kullanılmasının tüketicilerin bilinçaltı ve bilinç düzeyindeki gerçek duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarmak adına en doğru ve tutarlı yöntemlerden biri olarak görülmektedir.

Bu çalışmada; Türk Sivil Havacılık sektöründe faaliyet gösteren Kırmızı ve Sarı Havayolları'nın marka kişiliklerinin geleneksel yöntemlerden anket ile nöropazarlama yöntemlerinden EEG Analiz Yöntemiyle ölçülmesi ve her iki yöntemin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarının herhangi yanlış anlamaya sebep olmaması için havayolu işletmeleri Kırmızı ve Sarı Havayolları olarak kodlanmıştır. Kırmızı Havayolları ülkemizde geleneksel taşıyıcı modeli ile faaliyet gösteren en büyük havayollarından biridir. Sarı Havayolları ise düşük maliyetli taşıyıcı modeli ile faaliyetlerini sürdüren bir havayolu işletmesidir. Çalışmada; ilk olarak nöropazarlama ve marka kişiliği yaklaşımı hakkında kısaca bilgi verilerek ilgili bölümlere ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir. Ardından EEG analiz yöntemi açıklanarak, çalışmadaki deneysel yöntem ile deneyden elde edilen bulgular ve bulgulara ilişkin sonuçlar ortaya konulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Nöropazarlama

Nöro ve Pazarlama sözcüklerinin bir araya gelerek oluşturulduğu nöropazarlama kavramı “pazar ve pazarlama değişimleriyle ilgili olarak insan davranışlarını anlamak ve analiz edebilmek için nörobilimsel yöntemlerin uygulaması” olarak tanımlanmaktadır. (Lee vd., 2007). Nörolojik ve fizyolojik tarama teknolojileri ile pazarlama stratejilerinin birleşmesi anlamında kullanılmakta olan nöropazarlama; tüketicileri daha iyi anlayabilmek amacıyla pazarlama profesyonellerinin kullandığı bir yöntem olarak ifade edilmektedir (Tüzel, 2010).

Nöropazarlama; fizyolojik ve beyinsel ölçümler vasıtasıyla tüketici satın alma davranışı kararlarına ilişkin beynin hangi bölgelerinde hareketlenme olduğunu ya da hangi fizyolojik tepkilerin verildiğini tespit etme hususunda etkili yollardan biri olarak kabul edilmektedir. Nöropazarlama, tüketici tercihlerinin arkasındaki asıl nedenleri ortaya çıkarırken elde edilen bulgular ile yeni anlamlar inşa etmeye olanak sağlamaktadır (Ural, 2008).

Nöropazarlama; sadece tüketici satın alma davranışı kararları temelinde kullanılan bir yöntem olarak görülmektedir. Tüketicilerin tercihlerinin yanında sosyal davranışlarının da hangi biyolojik temellere dayandığını deneysel olarak test edebilme imkânı sunarak siyaset pazarlamasından reklam sloganlarının belirlenmesine, markalamadan ambalaj tasarımına kadar pek çok farklı alanda ve disiplindeki çalışmalara araştırma yapma imkânı sağlamaktadır (Yücel ve Çubuk, 2014).

Nöropazarlama; çeşitli alanlardan farklı disiplinlerin bir araya gelerek oluşturduğu bir multidisipliner alan olarak ifade edilmektedir. Bu disiplinler arasında biyoloji, nörofizyoloji, nöroloji ve bilişsel bilimlerin sayılması mümkündür. Literatür taramalarında nöropazarlamanın pazarlama, nörobilim ve psikoloji çatısı altında toplandığı görülmektedir (Akın ve Sütütemiz, 2014). Nöropazarlamayı bir bilim dalı olarak adlandırmak yanlış olsa da, yukarıda belirtilen üç disiplin arasında faaliyet gösteren bir alan olduğunu belirtmek mümkündür. (Erdemir ve Yavuz, 2016).

Nöropazarlama araştırmaları yapılırken nörobilimin kullandığı çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Bu teknikler sadece beyinsel aktiviteleri değil, aynı zamanda fizyolojik aktiviteleri de ölçümlenerek araştırmacıların farklı teknikleri ayrı ayrı ya da birlikte kullanmalarına olanak sağlamaktadır. Nöropazarlama araştırmalarında sıklıkla kullanılan teknikler arasında; Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme (fMRI), Elektroensefalografi (EEG), Pozitron Emisyon Tomografisi (PET), Magnetoensefalografi (MEG), Göz izleme, Yüz kodlama ve Galvanik Deri Tepkisi (GSR) bulunmaktadır (Fortunato vd., 2014).

- fMRI; herhangi bir uyarı karşısında insan beyninin iç kısımlarında meydana gelen anlık hareketlenmeleri üç boyutlu haritalar hâlinde sunmaktadır (Poldrack vd., 2011).
- EEG; serebral korteksteki postsinaptik potansiyellerden kaynaklanan ve kafa derisinin

yüzeyinde meydana gelen elektriksel potansiyel değişimlerini kaydetmektedir (Yücel ve Çubuk, 2014).

- PET; fMRI tekniği ile çeşitli benzerlikler göstermekle birlikte, katılımcılara radyoaktif madde enjekte edilmesiyle insan beyninin iç kısımlarının görüntülenmesine imkân sağlamaktadır (Fortunato vd., 2014).
- MEG; beyindeki elektriksel aktivitelerin neden olduğu manyetik alanlardaki küçük değişiklikleri kafa derisi üzerine yerleştirilmiş birçok sensörle ölçümleyen beyin görüntüleme tekniğidir (Hansen vd., 2010).
- Göz izleme; adından da anlaşılacağı gibi insanların nereye baktıklarını tespit etmeye yarayan bir tekniktir (Özdoğan, 2008).
- Yüz okuma; bir yazılım vasıtasıyla uyaran karşısındaki yüz ifadelerinden yola çıkarak o andaki duygusal tepkileri ölçümlenmektedir (Erdemir ve Yavuz, 2016).
- GSR; parmak uçlarına yerleştirilen sensörler vasıtasıyla derideki elektriksel yayılımın büyüklüğünü ölçümleyerek uyaranın yarattığı duygusal şiddeti tespit edilebilmektedir (Erdemir ve Yavuz, 2016).

1990'lı yıllarda Coca-Cola ve Ford gibi çok uluslu pek çok işletme pazarlama faaliyetlerinde farklı nöropazarlama tekniklerini kullanmış ancak bu araştırmalarda elde edilen bulguları ticari bir sır olarak saklamışlardır (Çakar, 2011). Ancak, 1990'lı yılların sonunda Gerry Zaltman'ın fMRI tekniğini pazarlama araştırmalarında kullanmaya başlamasından sonra kavramın popülaritesi artmıştır (Fisher vd., 2010).

Nöropazarlamaya ilişkin yapılmış ilk bilimsel araştırma Baylor Tıp Merkezi'nde Read Montague ve arkadaşları tarafından 2004 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada; katılımcılar Pepsi ve Coca-Cola içeceklerine ilişkin bir tadım testine tabi tutulmuşlardır. Test esnasında fMRI tekniği ile beyin tarama işlemi yapılmış ve katılımcıların beyin aktivasyon haritaları elde edilmiş veyapılan analiz sonucunda tüketicilerin iki markadan birini seçmelerinin altında yatan sebeplerin neler olduğu araştırılmıştır. İki safhadan oluşan araştırmada katılımcıların ilk olarak markaları bilmeden içtikleri kör tadım testinde Pepsi'yi tat olarak Coca-Cola'ya göre daha fazla tercih ettikleri gözlemlenmiştir. İkinci safhada markayı görerek tadım testine tabi olan katılımcıların Coca-Cola'yı daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Araştırmanın sonucunda marka ile bellek arasındaki ilişkinin, satın alma tercihleri üzerinde önemli derecede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (McClure vd., 2004).

2004 yılında yapılan ilk nöropazarlama çalışmasından itibaren nöropazarlamaya olan ilgi yıllar içerisinde artmış ve Tablo 1'de görüldüğü gibi pazarlamanın pek çok alanında nöropazarlama çalışmaları yürütülmüştür. Ancak, bu konuların yanında marka kişiliğiyle ilgili sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır (Öztürk vd., 2018; Yoon vd., 2006).

Tablo 1. Nöropazarlamaya İlişkin Bazı Çalışma Konuları

Nöropazarlama Konuları	Yazarlar
Ürün Ambalaj ve Paket Tasarımı	(Khushaba vd., 2013; Barré, Afonso-Jaco vd., 2015)
Reklam	(Ohme vd., 2009; Vecchiato vd., 2011; Astolfi vd., 2008; Morris vd., 2009)
Film Fragmanı Etkinliği	(Boksem ve Smidts, 2015)
Marka Genişlemesi	(Ma vd., 2008; Ma vd., 2007; Ma vd., 2010; Wang vd., 2012)
Marka Seçimi	(Hillenbrand vd., 2013; Santos vd., 2011)
Marka Sadakati	(Lin vd., 2010)
Satın Alma Kararları	(Po vd., 2013; Taqwa vd., 2015)
Web Sitelerinin Etkinliği	(Shamir ve Ahmadi, 2016)
Marka Bağlılığı	(Knutson vd., 2007)

2.2. Marka Kişiliği

Bir marka ile ilişkili ve bir markaya uygulanabilir bir dizi insan kişiliği özelliği olarak tanımlanan (Azoulay ve Kapferer, 2003) marka kişiliği, markaların da insanlar gibi bir takım duygu ve kişilik özelliklerine sahip olduğu varsayımına dayandırılmıştır (Uztuğ, 2003). Bu varsayımaya dayanarak yapılan araştırmalar sonucunda, tüketicilerin kendilerine yakın gördükleri, kendilerini rahat hissettikleri ve risk değerlendirmesi açısından daha az tehlike arz eden markalara kişilik atfettikleri sonucuna varılmıştır (Yener, 2007). Tüketicilerin kendilerini yakın hissettikleri markaları kişileştirme eğiliminde bulunmaları ve işletmelerin ezici rekabet ortamında daha güçlü markalar oluşturma eğiliminde olmaları ise marka kişiliğinin önemini daha fazla artırmıştır (Aysan vd., 2012).

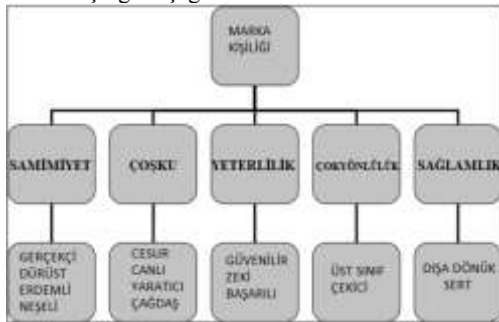
Marka kişiliği, markalara insani kişilik özelliklerinin atfedilmesi sonucunda oluşmaktadır. Başka bir deyişle marka kişiliği "Marka, eğer bir insan olsaydı hangi kişilik özelliklerine sahip olurdu?" sorusunun yanıtını ifade etmektedir. Bu doğrultuda yapılan araştırmalar farklı markaların farklı kişilik özelliklerine sahip olduğunu göstermiştir. Örneğin, Mr. Coffee entelektüel ve arkadaş canlısı bir marka olarak değerlendirilirken Harley Davidson sert ve dışadönük bir marka olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu markalar, tüketicilerin zihninde sadece ürün olarak değil farklı insani özelliklere sahip markalar olarak da algılanarak ayrıcalıklı bir konuma erişmektedir (Yücel ve Halifeoğlu, 2017).

Marka kişiliği kavramının oluşumu hem tüketicilerin hem de işletmelerin içinde bulunduğu çift yönlü bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte işletmeler markalarının sahip olmasını istediği marka kişiliği özelliklerini çeşitli iletişim kanalları vasıtasıyla tüketicilerine aktarmakta ve tüketiciler nezdinde markaya ilişkin algılanan kişilik özellikleri dizisi oluşmaktadır (Aysan vd., 2012). Bu durumda marka kişiliği özellikleri tüketicilerin markaya ilişkin algılarından ve atfettiği marka kişiliği özelliklerinden oluşmaktadır.

Dolayısıyla, gerçek marka kişiliği özellikleri aslında tüketicilerin zihinlerinde inşa ettikleri anlamlar ile özdeşleşmektedir (Boyras ve Balım, 2015).

Markaların kişilik özelliklerini kantitatif ve kalitatif yöntem ile ölçümlemek mümkündür. Ancak, Aaker tarafından geliştirilen “marka kişiliği skalası en bilinen ve tercih edilen yöntemlerin başında gelmektedir(Kalemcı, 2015).Jennifer Aaker 1997 yılında yaptığı çalışmasında; “Markalar hangi kişilik özelliklerine sahip olabilirler?” sorusundan hareketle bir marka kişiliği skalası geliştirmiştir. Şekil 1’de görüldüğü gibi marka kişiliği skalası 5 boyut (samimiyet, coşku, yeterlilik, çok yönlülük, sağlamlık) ve 15 özellik (gerçekçi, dürüst, erdemli, neşeli, cesur, canlı, yaratıcı, çağdaş, güvenilir, zeki, başarılı, üst sınıf, çocuk, dışa dönük, sert) ve 42 marka kişiliği sıfatından meydana gelmiştir (Şekil 1)(Aaker, 1997).

Şekil 1. Marka Kişiliği Ölçeği

Kaynak: Aaker (1997)

Marka kişiliğinin rakiplerine göre farklılık yaratması, tüketicilerin duygusal kararlarını etkilemesi ve diğer pazarlama faaliyetlerine fayda sağlaması dolayısıyla Aaker tarafından geliştirilen marka kişiliği skalası çeşitli alanlardaki marka kişiliği çalışmalarında kullanılmıştır (Lee vd., 2009; Guzmán ve Paswan, 2009; Köse vd., 2015; Boyraz ve Balım, 2015). Bu kapsamda, havayolu işletmeleri ile ilgili sadece geleneksel yöntemler kullanılarak yapılan marka kişiliği çalışmaları da bulunmaktadır.

Kotsi ve Valek’in(2018)Etihad ve Emirates havayolu işletmelerinin reklam kampanyalarının tüketicilerde yarattığı görsel algılarına yönelik bir marka kişiliği çalışması yürütmüştür. Araştırma sonucunda; Etihad ve Emirates beş marka boyutunun üçünde (samimiyet, heyecan, yeterlilik) önemli derecede farklılık gösterdiği ortaya konulmuştur.

Karoubi ve Noghhan (2014); İran’da faaliyet gösteren İran Air ile Mahan Air’in marka kişiliğine ilişkin bir çalışma gerçekleştirmiştir. Özel bir havayolu işletmesi olan Mahan Air’inbeş marka kişiliği boyutunun tümünde devlet sahipliğindeki İran Air’e üstünlük sağladığı ortaya konulmuştur.

Özer ve Ersoy (2012); Türkiye’de faaliyet gösteren beş havayolu işletmesinin marka kişiliği algılarını belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda birinci havayolunun samimiyet, heyecan, yeterlilik, çok yönlülük ve sağlamlık boyutlarında, ikinci havayolunun samimiyet boyutunda, üçüncü havayolunun samimiyet ve yeterlilik boyutlarında, dördüncü havayolunun heyecan boyutunda, beşinci havayolunun ise yeterlilik boyutunda algılandığı ortaya konulmuştur.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Türkiye’de faaliyet gösteren Kırmızı Havayolları ile Sarı Havayolları’nın marka kişilik özelliklerinin anket ve nöropazarlama tekniklerinden EEG analiz yöntemi kullanılarak belirlenmesi ve her iki yöntemin karşılaştırılmasıdır.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırma; Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden 32 gönüllü katılımcı ile yapılmıştır. Gönüllü katılımcıların yaş aralığı 20-25 arasında olup, 8’inin kadın 24’ünün erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların farklı zamanlarda hem Kırmızı hem de Sarı Havayolları’nı kullandıklarına ilişkin sözlü beyanları alınmış ve örneklem grubu bu doğrultuda belirlenmiştir. Hem anket formunu cevaplayan hem de EEG ölçümlerine katılan örneklem grubunun 32 kişi ile sınırlandırılmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; Stephen F. Sands’ın EEG analiz yönteminde optimum örneklem sayısının belirlenmesine ilişkin yaptığı çalışmasında 30-40 kişi arasındaki örneklem gruplarının EEG ölçümleri için %1’den daha düşük bir hata payı ile en optimum ve tutarlı örneklem sayısını vermiş olmasıdır(Sands, 2009). İkincisi ise; EEG analiz yönteminde hem katılımcı başına maliyetinin yüksek olması hem de verilerin analizinin fazla zaman almasıdır.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında kullanılacak cihazların Fırat Üniversitesi Pazarlama ve Nöropazarlama Araştırma Merkezi’nde (FÜPNAM) olması nedeniyle, örneklemin Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden seçilmiş olması, araştırmanın kapsamını Türkiye’de faaliyet gösteren Kırmızı ve Sarı Havayolları’nın oluşturması, katılımcıların marka kişiliği sıfatlarına ilişkin herhangi bir tepki göstermemesi ve deney sırasında oluşan artefektler araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

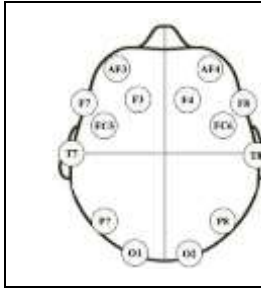
Araştırmada; nöropazarlama yöntemlerinden EEG analiz yöntemi ve geleneksel yöntemlerden anket yöntemi birlikte kullanılmış ve araştırma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada; gönüllü katılımcılara EEG cihazı yerleştirilerek her iki havayolununAaker’in marka kişiliği ölçeğine göre belirlenmiş 42 farklı sıfatı içeren marka kişiliği görselleri izlettirilmiştir ve katılımcıların bu uyarılara ilişkin beyinsel tepkileri ölçümlenmiştir. İkinci aşamada ise; katılımcılardan bu havayollarına ilişkin Aaker’in marka kişiliği ölçeğine göre belirlenmiş olan marka kişiliği ifadelerini markalarla özdeşleştirdikleri şekilde anket formu ile cevaplamaları istenmiştir.

Araştırmanın ilk aşamasında; nöropazarlama çalışmalarında sıkça kullanılan ve nörobilim yöntemlerinden biri olan EEG analiz yöntemi kullanılmıştır. EEG yöntemi; serebral korteksteki senkronize postsinaptik potansiyellerden kaynaklanan, kafa derisinin yüzeyinden kaydedilebilen elektriksel potansiyel değişimlerinin elektriksel yöntemlerle

izlenmesidir (Yücel ve Çubuk, 2014). EEG yöntemi vasıtasıyla beyinde meydana gelen elektriksel değişimler ölçülebilmekte ve bu sayede uyaranlara ilişkin tepkiler ortaya çıkarılabilmektedir (Freeman ve Quiroga, 2013). EEG yöntemi nöropazarlama çalışmalarında fMRI yönteminden sonra en fazla tercih edilen yöntemdir. Çünkü basit ve düşük maliyetli bir yöntemdir. Öte yandan bilişsel süreçlere ilişkin tepkileri anlık olarak milisaniye bazında ölçme ve değerlendirebilme imkânı sunmaktadır (Bercea, 2013).

Araştırmada EEG tepkilerinin ölçülmesinde 14 kanallı yüksek çözünürlüklü ve kablosuz olarak veri alıp işleyebilen Emotiv Epoc cihazı seçilmiştir. Emotiv Epoc cihazının tercih edilmesinin nedeni; bu cihazın pek çok çalışmada kullanılmış olmasıdır (Khushaba vd., 2013; Berčík vd., 2015). Emotiv Epoc cihazı uluslararası 10 -20 sistemine göre tasarlanmış olup, bu cihaza ilişkin elektrotların serebral korteks üzerine yerleşimi şu şekildedir; AF3, F7, F3, FC5, T7, P7, O1, O2, P8, T8, FC6, F4, F8, AF4'tür. Harf olarak gösterilen sembollerden F: Frontal(Ön), P: Parietal (yan), O: Oksipital (arka), T: Temporal (Şakak), A: Ön Frontal anlamına gelmektedir.

Şekil 2. Emotiv Epoc Cihazının Serebral Korteksteki Yerleşimi

Kaynak: Mehmood ve Lee (2016)

Emotiv Epoc cihazı katılımcıların tepkilerini belirli algoritmalar dâhilinde ölçmekte ve katılımcıların duygusal tepkilerini ortaya koymaktadır. Yüksek çözünürlüklü bir cihaz olan Emotiv Epoc saniyede 2048 Hz frekansta veri toplarken verilerin yorumlanması safhasında Delta (4 Hz'den düşük), Teta (4-8 Hz), Alfa (8-12 Hz) ve Beta (13-30 Hz) değer aralıkları referans alınmaktadır.

Şekil 3. Epoc Emotiv Cihazı

Araştırmanın ilk aşamasında; katılımcıların havayolu marka kişiliği görsellerine ilişkin tepkilerini ölçebilmek için marka kişiliği sıfatları Power Point sunumu yardımıyla görselleştirilmiştir. İlk slayt; katılımcıların kendilerini rahat hissedebilmeleri için 3 saniye boş bırakılmıştır. İkinci slaytta katılımcıların Kırmızı Havayolları'nı anımsayabileceği görsellere yer verilerek bu havayoluna odaklanmaları amaçlanmıştır. Üçüncü slaytta ise; Kırmızı Havayolları'na ilişkin uçak ve logonun olduğu "Kırmızı

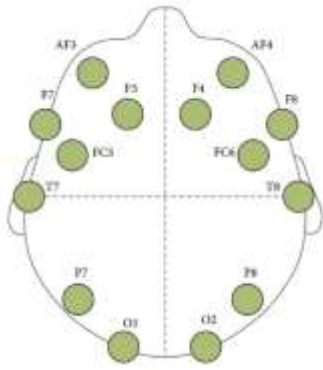
Havayolları İnsan Olarak Düşünüldüğünde Sizce Hangi Kişilik Özelliklerine Sahip Olurdu?" cümlesi konumlandırılmıştır. Ardından 5 saniyelik bir geçiş slaytı yerleştirilmiş ve 3'er saniyelik periyotlarla Kırmızı Havayolları'nın Aaker tarafından önerilmiş 42 marka kişiliği görseli tek tek oluşturulmuştur. Bu görsellerde beyaz zemin üzerine siyah renkle yazılmış olan marka kişiliği sıfatı slaytın orta kısmına konumlandırılmış ve ilgili marka kişiliği sıfatı üzerine Kırmızı Havayolu'nun logosu yerleştirilmiştir. Daha sonra aynı süreç Sarı Havayolları için de gerçekleştirilerek toplamda her iki havayolunu da kapsayan 282 saniyelik bir görsel hazırlanmıştır. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Fırat Üniversitesi Pazarlama ve Nöropazarlama Araştırma Merkezi (FÜPNAM)'nde deney aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada; EEG analiz yöntemi için katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortam hazırlanmıştır. Bu ortamda çeşitli artefektlerin oluşumunu önlemek için gerekli itina gösterilmiş ve uygun şartlar sağlandıktan sonra katılımcılar laboratuvara kabul edilerek nasıl davranmaları gerektiği konusunda bilgilendirilmiştir. Katılımcıların deney esnasında hiçbir işlem yapmadan veya hareket etmeden sabit bir şekilde ekrana gelecek görselleri izlemeleri istenmiş ve izleyecekleri slayt görselleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu süreçte katılımcılardan herhangi bir beyan beklenmeden sadece marka kişiliği sıfatlarından oluşan sunuyu takip etmeleri istenmiştir. Katılımcıların özellikle ellerini bacaklarının üzerine koymaları ve artefektlere neden olabilecek baş hareketlerinden kaçınmaları konusunda uyarılmıştır. Daha sonra katılımcılar ekran karşısına oturularak Emotiv Epoc cihazı kafa derisinin uygun bölgelerine yerleştirilmiştir.

Görsel 1. Emotiv Epoc Cihazının Kafa Derisine Yerleştirilme Aşaması

Epoc Emotiv cihazının kafa derisi üzerine doğru yerleştirilip yerleştirilmediği sistemin bir ara yüzü olan Emotiv Testbench programı yardımı ile kontrol edilmiştir. Bu süreçte kafa derisine doğru yerleştirilen elektrotlardan yeşil sinyal alınarak tüm elektrotların bu yolla kontrolleri sağlanmış ve bu kontrollerden sonra deney aşamasına geçilmiştir. Şekil 4'te Emotiv Epoc cihazının serebral kortekse doğru yerleşimi gösterilmiştir.

Şekil 4. Emotiv Epoc Cihazının Serebral Kortekse Doğru Yerleşimi

Kaynak: Choi vd. (2014)

Katılımcılardan EEG verileri elde edildikten sonra bu verilerin yorumlanması aşamasına geçilmiştir. Araştırmasonunda her bir katılımcıya ait tepkiler, EEG uzmanı ve nöropazarlama alanında faaliyet gösteren öğretim üyeleri ile değerlendirilmiştir. Katılımcılara ait beyin aktivite haritaları incelenirken herhangi bir dönüşüm yapılmamıştır. Katılımcıların beyin aktivite haritalarına ait artefaktlar belirlenirken EEG uzmanının tecrübelerinden faydalanılmıştır. EEG uzmanı tarafından artefaktların temizlenmesi, filtreleme ve artefaktlar hakkındaki düzeltmelerin yapılması ile ilgili gerekli işlemler yapılmıştır. Böylece, hangilerinin gerçek bir tepki hangilerinin artefakt olduğu tespit edilmiş ve daha net bir veriye ulaşılmıştır.

Artefaktların temizlenmesinden sonra elde edilen verilerin incelenmesi aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada katılımcıların vermiş oldukları tepkiler tek tek belirlenmiş ve bu tepkilerin 42 adet marka kişiliği görsellerinden hangisine ait olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılara ait tepkiler ile görseller eşleştirilmiş ve eşleştirme sonucunda katılımcıların tepki verdikleri görseller ile marka kişilik sıfatları belirlenmiştir. Araştırmada; EEG Analiz yönteminde kullanılan program Biometric Software Suite Basic Edition lisanslı programı kullanılmıştır. Bu program dâhilinde tepkilerin belirlenmesinde sadece Teta dalga boyu dikkate alınmıştır. Zira Teta dalgası hafıza etkinliği gibi içsel olarak odaklanmış bilişsel süreçlerde meydana gelmektedir (Genco vd., 2013). Dolayısıyla katılımcıların marka kişiliği ile havayollarını eşleştirmelerinin bilişsel bir süreci ifade edebileceği düşünülmüştür. Bu sebeple, bu araştırmada tepkilerin Teta dalga boyundaki Frekans dalgası referans alınmıştır.

Artefaktlar; serebral kaynaklı olmayan ve gerçekte kayıt edilmek istenen aktivitelerin dışında kalan ve kayda dâhil olan tüm sinyaller olarak tanımlanmaktadır. Artefaktlar EEG verilerinin yanlış yorumlanmasında en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Göz kırpması ve diğer göz hareketleri, terleme etkisi, kas kasılması ve hareket artefaktları en fazla karşılaşılan artefaktların başında gelmektedir. Bu sebeple, EEG verilerinin doğru yorumlanmasında artefaktların minimum düzeye indirilmesi önemli bir unsur olarak görülmektedir.

İlk aşamada; EEG verilerinin elde edilmesinden sonra çalışmanın ikinci aşamasında katılımcılara geleneksel yöntemlerden anket yöntemi uygulanmıştır. Anket formu; katılımcıların demografik ve tanımlayıcı özellikleri ile

Aaker tarafından geliştirilen marka kişiliği skalası olmak üzere 2 bölümden oluşmuştur. Katılımcılardan ilk bölümde tanımlayıcı ve demografik özelliklerini cevaplamaları istenmiştir. Sonra “Kırmızı Havayolları insan olarak düşünüldüğünde aşağıdaki kişilik özelliklerinden hangisine sahip olurdu?” şeklinde yöneltilen soruyu Aaker’in “Samimiyet, Coşku, Yeterlilik, Çok Yönlülük, Sağlamlık” olarak ifade edilen 5 boyutu ve 42 marka kişiliği sıfatına “1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum” yargılarına dayandırılan 5’li Likert ölçeğine uygun olarak işaretlemişlerdir. Aynı süreç Sarı Havayolları için de uygulanarak anket formundan elde edilen veriler her iki havayolu için de SPSS Statistics 24.0 programında analiz edilmiştir. Verilen cevapların frekans oranları %65’in (Öztürk vd., 2018) üzerinde olan kişilik sıfatları ilgili havayolunun kişilik özelliği olarak belirlenmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. Kırmızı Havayollarına İlişkin EEG ve Anket Sonuçlarının Karşılaştırılması

Kırmızı Havayollarına ilişkin anket verilerinin frekans analizine tabi tutulması sonucunda marka kişiliği sıfatları belirlenmiştir. Kırmızı Havayolları’nın 5 marka kişiliği boyutunda 40 marka kişiliği sıfatına sahip olduğu saptanmıştır.

Frekans değeri %65’in üzerindeki kişilik sıfatları *Gerçekçi, Aile Odaklı, Dürüst, Samimi, Gerçek, Sağlıklı, Orijinal, Neşeli, Duygusal, Arkadaş Canlısı, Cesur, Modaya Uyan, Heyecanlı, Canlı, Soğukkanlı, Genç, Yaratıcı, Eşsiz, Modern (Güncel), Bağımsız, Çağdaş, Güvenilir, Çalışkan, Güvenli, Zeki, Teknik, Kurumsal, Başarılı, Lider, Kendinden Emin, Üst Sınıf, Göz Alıcı (Büyüleyici), Yakışıklı (İyi Görünümlü), Çekici, Düzgün (Muntazam), Dışa Dönük, Erkeksi, Batılı, Çetin (Zorlu), Yalçın (Sağlam)* şeklinde belirlenmiştir. Öte yandan *Kasabalı (Köylü)* ve *Kadınsı* kişilik sıfatlarının %65’in altında olmasından ötürü analize dâhil edilmemiştir.

EEG beyin aktivite haritalarını yorumlanması sonucunda katılımcıların Kırmızı Havayollarının marka kişiliğine ilişkin tepkilerinin dalga bölgesi, dalga boyu ve dalga değeri elde edilmiştir. EEG verilerinin yorumlanması sonucunda katılımcıların Kırmızı Havayolları’na ilişkin 5 boyutta 10 kişilik sıfatı (*Kasabalı, Samimi, Arkadaş Canlısı, Soğukkanlı, Eşsiz, Yaratıcı, Genç, Çekici, Çetin, Sağlam*) atfetmiştir. Katılımcıların iki yönetime ilişkin karşılaştırılmalı verileri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kırmızı Havayolları’nın Marka Kişiliğine İlişkin EEG ve Anket Sonuçlarının Karşılaştırılması

Kişilik Sıfatları	EEG	İfade	Frekans	Yüzde
Kasabalı	Dalga Bölgesi; F7, F8, P8, F3	Kararsızım	7	21,9
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	3	9,4
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	6	18,8
Samimi	Dalga Bölgesi; F4, O2	Kararsızım	5	15,6
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	12	37,5
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	15	46,9

Arkadaş Canlısı	Dalga Bölgesi; F5, F8, FC6, F7	Kararsızım	3	9,4
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	13	40,6
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	13	40,6
Soğukkanlı	Dalga Bölgesi; F4, FC6, P7	Kararsızım	7	21,9
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	7	21,9
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	12	37,5
Eşsiz	Dalga Bölgesi; F4, AF3	Kararsızım	6	18,8
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	9	28,1
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	12	37,5
Yaratıcı	Dalga Bölgesi; F4, FC6, F8	Kararsızım	4	12,5
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	6	18,8
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	20	62,5
Genç	Dalga Bölgesi; AF3, F4, AF4, P8	Kararsızım	6	18,8
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	12	37,5
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	13	40,6
Çekici	Dalga Bölgesi; F4, F8	Kararsızım	4	12,5
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	12	37,5
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	15	46,9
Çetin	Dalga Bölgesi; F4, F8, F7	Kararsızım	11	34,4
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	6	18,8
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	8	25
Sağlam	Dalga Bölgesi; F4, FC6, FC5, P8	Kararsızım	3	9,4
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	13	40,6
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	15	46,9

4.2. Sarı Havayollarına İlişkin EEG ve Anket sonuçlarının karşılaştırılması

Katılımcıların Sarı Havayolları'na ilişkin anket verilerinin frekans analizine tabi tutulması sonucunda bu havayoluna ilişkin marka kişiliği sıfatları belirlenmiştir. Sarı Havayolları'nın 3 marka kişiliği boyutunda 8 kişilik özelliğine sahip olduğu saptanmıştır. Frekans değeri %65'in üzerinde olan kişilik özellikleri; *Gerçek, Heyecanlı, Canlı, Genç, Bağımsız, Çağdaş, Çalışkan, Zeki* şeklinde belirlenmiştir. Öte yandan *Gerçekçi, Aile Odaklı, Kasabalı (Köylü), Dürüst, Samimi, , Sağlıklı, Orijinal, Neşeli, Duygusal, Arkadaş Canlısı, Cesur, Modaya Uyan, Soğukkanlı, , Yaratıcı, Eşsiz, Modern (Güncel), Güvenilir, Güvenli, Teknik, Kurumsal, Başarılı, Lider, Kendinden Emin, Üst Sınıf, Göz Alıcı(Büyüleyici), Yakışıklı (İyi Görünümlü), Çekici, Kadınsı, Düzgün (Muntazam), Dışa Dönük, Erkeksi, Batılı, Çetin (Zorlu), Yalçın (Sağlam)* kişilik özellikleri frekans analizinde %65 frekans değerinin altında kalmasından ötürü analize dâhil edilmemiştir.

EEG beyin aktivite haritalarının yorumlanması sonucunda katılımcıların Sarı Havayolları'nın marka kişiliğine ilişkin

tepkilerinin dalga bölgesi, dalga boyu ve dalga değeri elde edilmiştir. Katılımcıların Sarı Havayollarına 2 boyutta 4 kişilik sıfatı (*Dürüst, Sağlıklı, Yaratıcı, Çağdaş*) atfetmiştir. Katılımcıların iki yönetime ilişkin karşılaştırılmalı verileri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Sarı Havayolları'nın Marka Kişiliğine İlişkin EEG ve Anket Sonuçlarının Karşılaştırılması

Kişilik Sıfatları	Anket			
	EEG	İfade	Frekans	Yüzde
Dürüst	Dalga Bölgesi; AF3, F7, FC6, F8	Kararsızım	11	34,4
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	11	34,4
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	4	12,5
Sağlıklı	Dalga Bölgesi; F3, FC5, O2	Kararsızım	8	25
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	14	43,8
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	2	6,3
Yaratıcı	Dalga Bölgesi; P8, F7, O1	Kararsızım	9	28,1
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	10	31,3
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	2	6,3
Çağdaş	Dalga Bölgesi; F3, FC6, F8	Kararsızım	8	25
	Dalga Boyu; 4-7 Hz Teta	Katılıyorum	13	40,6
	Dalga Değeri: Normal	Kesinlikle Katılıyorum	5	15,6

4.3. Sarı ve Kırmızı Havayolları'na İlişkin Anket ve EEG Analiz Sonuçlarının Karşılaştırılması

Araştırmada incelenen her iki havayolunun marka kişiliğine ilişkin anket yöntemi ve EEG analiz yöntemi sonuçları karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Bu sonuçlara göre; Kırmızı Havayollarının anket yöntemine göre frekans analizi sonucunda 5 boyutta 40 kişilik sıfatından, EEG analiz yöntemi sonucunda ise; 4 boyutta 11 kişilik sıfatından oluştuğu belirlenmiştir. Diğer taraftan, Sarı Havayollarının anket yöntemine göre frekans analizi sonucunda 3 boyutta 8 kişilik sıfatından, EEG analiz yöntemi sonucunda ise; 2 boyutta 4 kişilik sıfatından oluştuğu belirlenmiştir (Tablo4).

Kırmızı Havayolları'nın EEG analiz yönteminden elde edilen veriler anket yönteminden elde edilen verileri büyük oranda desteklemiştir. EEG analiz yöntemi sonuçları anket sonuçlarını filtrelemiş ve daha gerçekçi sonuçların elde edilmesini sağlamıştır. Ancak, Sarı Havayolları'ndan elde edilen verilerin Kırmızı Havayolları'ndan elde edilen veriler gibi paralellik göstermediği görülmüştür. Sarı Havayolları'nın marka kişiliğine ilişkin verilen yanıtlar ile beyinsel tepki sonuçları neredeyse birbirinden ayrı sonuçlar vermiştir. Sarı Havayolları'nın marka kişiliğine ilişkin anket ve EEG analiz sonuçları katılımcıların yazılı beyanları ile gerçekteki düşüncelerinin farklı olduğu varsayımını destekler nitelikte olmuştur.

Tablo 4. Kırmızı Havayolları ve Sarı Havayolları'nın Marka Kişiliğine İlişkin EEG ve Anket sonuçlarının Karşılaştırılması

MARKA KİŞİLİĞİ BOYUTLARI	Kırmızı Havayolları		Sarı Havayolları	
	ANKET	EEG	ANKET	EEG
Samimiyet	Gerçekçi, Aile odaklı, Dürüst, Samimi, Gerçek, Sağlıklı, Orijinal, Neşeli, Duygusal, Arkadaş Canlısı	Kasabalı, Samimi, Arkadaş Canlısı	Gerçek	Dürüst, Sağlıklı
Coşku	Cesur, Modaya Uyan, Heyecanlı, Canlı, Soğukkanlı, Yaratıcı, Eşsiz, Modern, Bağımsız, Çağdaş	Soğukkanlı, Eşsiz, Yaratıcı, Genç	Heyecanlı, Canlı, Genç, Bağımsız, Çağdaş	Yaratıcı, Çağdaş
Yeterlilik	Güvenilir, Çalışkan, Emniyetli/Zeki, Teknik, Kurumsal/Başarılı, Lider, Kendinden Emin, Genç	-----	-----	-----
Çok Yönlülük	Üst Sınıf, Göz Alıcı, Yakışıklı, Çekici, Düzgün	Çekici	-----	-----
Sağlamlık	Dışa Dönük, Erkeksi, Batılı Çetin, Sağlam	Çetin, Sağlam	Zeki, Çalışkan	-----

5. Sonuç ve Öneriler

Havayolu işletmelerinin bir ürün değil de hizmet sunuyor olmasından dolayı, tüketicilerin havayolu hizmetine ilişkin gerçek duygu ve düşüncelerini anlamak oldukça güç olmaktadır. Bu güçlüğün aşılmasında, günümüze kadar anket ve yüz yüze görüşme gibi geleneksel yöntemler kullanılmış olsa da, artık daha doğru ve tutarlı analiz yöntemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla nöropazarlama yöntemlerinin, yeni bir bakış açısı sunarak özellikle tüketicilerin marka ve ürünlere ilişkin algılarını, düşüncelerini ve satın alma süreçlerini ortaya çıkarma konusunda yol gösterici konumda olduğu düşünülmektedir (Hsu, 2017).

Son yıllarda yapılan pazarlama çalışmalarda nöropazarlama yöntemleri sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Buna paralel olarak da EEG yöntemlerinin kullanıldığı çalışmaların sayısı da oldukça artmıştır (Lee vd., 2017). EEG çalışmalarıyla ilgili olarak literatürde genellikle reklamların test edilmesi, markaya ilişkin algıların belirlenmesi, mağaza içi deneyimlerin test edilmesi, logo ve sloganların etkinliğinin ölçülmesi ve web sitelerinin etkinliği gibi konulara odaklanıldığı gözlemlenmiştir (Bercea, 2013). Bunların yanında yöntemsel karşılaştırmaların olduğu çalışmalara da rastlanmıştır (Öztürk vd., 2018; Sadedil, 2016). Bu çalışmalarda geleneksel yöntemler ile nöropazarlama yöntemleri karşılaştırılarak yöntemsel farklılık sonuçları belirlenmiş ve nöropazarlama yöntemlerinin daha gerçekçi ve doğru sonuçlar verdiği ortaya çıkarılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmada; geleneksel ve nöropazarlama yöntemleri karşılaştırılarak havayolu işletmelerinin marka kişiliği özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anket verilerinden elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcılar Sarı Havayolları'na 3 boyutta 8 marka kişiliği sıfatı atfederken Kırmızı Havayolları'na 5 boyutta 40 marka kişiliği sıfatı atfettikleri görülmüştür. Bu sonuçlardan

hareketle katılımcılar Kırmızı Havayolları'na neredeyse tüm marka kişiliği sıfatlarını atfettikleri gözlemlenmiştir. Ancak, bir markanın neredeyse tüm kişilik özelliklerine sahip olması mümkün olmamaktadır (Aaker, 1997).

Araştırmanın EEG analiz yöntemi verilerinden elde edilen bulgular ışığında ise katılımcıların Kırmızı Havayolları'na 4 boyutta (samimiyet, coşku, çok yönlülük, sağlamlık) kişilik özellikleri atfedildiği gözlemlenmiştir. Bilindiği gibi 'samimiyet, heyecan ve coşku' gibi duygusal özellikler insanlarda doğuştan olan kişilik özellikleri iken, 'çok yönlülük ve sağlamlık' özellikleri insanlarda doğuştan bulunmayıp aslında sahip olunmak istenen kişilik boyutları olarak görülmüştür (Özer ve Ersoy, 2012). Bu nedenle, havayolu işletmelerinin müşterileri ile duygusal bir bağ kurabilmeleri açısından "samimiyet, coşku ve yeterlilik" boyutlarına vurgu yapmalarının, müşterilerin marka algısı açısından önem arz edeceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda Kırmızı Havayolları'nın üç boyut arasında 'samimiyet ve coşku' boyutlarını sağladığı görülmüştür. Öte yandan Kırmızı Havayolları, saygı ve sosyal kabullenme duygularını çağrıştıran 'çok yönlülük ve sağlamlık' boyutlarında da algılanmıştır. Bu yönüyle Kırmızı Havayolları'nın müşteri algılarında lüks ve ayrıcalıklı markaların sahip olacağı kişilik boyutlarını taşıdığı ortaya çıkmıştır.

Kırmızı Havayolları'nın müşteriler tarafından ayrıcalıklı bir marka olarak algılanmasının arkasında yatan sebeplerin; havayolu işletmesinin köklü bir geçmişe sahip olması, uzun yıllardan beri faaliyette bulunması, uçuş ağının geniş ve frekansının sık olması olarak düşünülmektedir. Kırmızı Havayolları'nın özellikle reklam ve promosyon gibi tutundurma faaliyetlerinde bu kişilik boyutlarını vurgulamasının müşteriler tarafından daha kolay algılanacağını göstermektedir. Bununla birlikte, Kırmızı Havayolları'na 'yeterlilik' boyutunda kişilik özelliği atfedilmemesi dikkat çekici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Havayolu ulaşımının hızının ve

konforun yanında emniyetli ve güvenilir bir taşımacılık türü olmasından dolayı bu boyut içerisinde yer alan *güvenilir*, *emniyetli* ve *kurumsal* gibi marka kişiliği sıfatlarına sahip olmamasının hizmet kalitesi algısını olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Diğer yandan Sarı Havayolları'na 'samimiyet ve coşku' boyutunda kişilik özellikleri atfedildiği, çok yönlülük, yeterlilik ve sağlamlık boyutlarında ise kişilik özelliklerinin atfedilmediği görülmüştür. Sarı Havayolları Türkiye'de düşük maliyetli taşıyıcılık modeli ile maliyet ve temel uçuş hizmetine odaklanarak faaliyet gösteren bir havayolu işletmesidir. Ancak, Sarı Havayolları'na da Kırmızı Havayolları gibi 'yeterlilik' boyutunda kişilik özellikleri atfedilmemesi dikkat çekicidir. Sarı Havayolları için düşük maliyetli taşıyıcı olmasının yanında güvenilir ve emniyetli kişilik sıfatlarını barındıran 'yeterlilik' boyutunda kişilik atfedilmesinin bu iş modeline ilişkin pozitif algıyı güçlendireceği tahmin edilmektedir.

Araştırmanın sonucunda anket yöntemi ile EEG yönteminden elde edilen sonuçlar arasında bir takım farklılıklar ortaya çıkmış ve anket yönteminde her iki havayoluna da daha fazla marka kişiliği sıfatı atfedilmiştir. Bu farklılıklar katılımcıların sahip olduğu bilinçli ya da bilinçsiz ön yargılarla açıklanabilmektedir. Katılımcılar sözlü veya yazılı beyanları esnasında duygularının etkisinde kalarak sorulara taraflı cevaplar verebilmektedir. Bu durumda farkında olarak ya da olmayarak araştırmaların güvenilirlik ve geçerliliğini etkilemektedir (Erdemir ve Yavuz, 2016). Dolayısıyla EEG yönteminden elde edilen bulguların daha doğru ve gerçekçi olduğundan söz edilebilmektedir. Ayrıca, EEG yönteminin anket yöntemi ile kıyaslandığı zaman "filtre" görevi gördüğü ve daha anlamlı sonuçların elde edilmesini sağladığı söylenebilir. Nitekim Öztürk vd.'nin (2018) yaptıkları çalışma da busonucu destekler niteliktedir. Öte yandan geleneksel yöntemlerin nöropazarlama yöntemleri ile birlikte uygulanmasının çalışmaların etkinliğini artıracakları önerilmektedir. Bu çalışmanın; akademik anlamda havayolu pazarlaması literatüründe yapılmış ilk çalışmalardan biri olması sebebiyle havacılık ve pazarlama alanına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca, havayolu hizmet kalitesi ve marka algısı gibi ölçümlenmesi zor alanlara ilişkin boşlukların ortaya çıkarılması konusunda yol göstereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aaker, J. L. (1997). Dimension of Brand Personality. *Journal of Marketing Research*, 34(3), 347-356.
- Akın, M. S., & Sütütemiz, N. (2014). Nöropazarlama ve Uygulamacıların Perspektifinden Etik Yönü. *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2(1), 67-83.
- Astolfi, L., Fallani, F. D., Cincotti, F., Mattia, D., Bianchi, L., Marciani, M. G., . . . Colosimo, A. (2008). Neural Basis for Brain Responses to TV Commercials: A High-Resolution EEG Study. *IEEE Transactions on Neural Systems and Rehabilitation Engineering*, 16(6), 522-531.

- Aysan, E., Yaylı, A., & Helvacı, E. (2012). Üniversitelerin Marka Kişiliği Algısının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 182-204.
- Azoulay, A., & Kapferer, J. (2003). Do Brand Personality Scales Really Measure Brand Personality? *Journal of Brand Management*, 11(2), 143-155.
- Barré, J., Afonso-Jaco, A., Buisine, S., & Aoussat, A. (2015). Brain Imaging And Product Design: Towards New Evaluation Methods. *Le Travail Humain*, 78(3), 217-238.
- Bercea, M. D. (2013). Anatomy of methodologies for measuring consumer behavior in neuromarketing research. *Proceedings of the Lupcon Center for Business Research (LCBR) European Marketing Conference*, (s. 1-14). Ebermannstadt.
- Berčík, J., E. Horská, W. W., & Chen, Y. (2015). How can food retailing benefit from neuromarketing research: a case of various parameters of store illumination and consumer response. *Consumer Behavior in a Changing World: Food, Culture, Society*. Napoli.
- Boksem, M. A., & Smidts, A. (2015). Brain Responses To Movie Trailers Predict Individual Preferences For Movies And Their Population-Wide Commercial Success. *Journal of Marketing Research*, 52(4), 482-492.
- Boyras, E., & Balım, O. (2015). Nasıl Bir Parti? Seçmenlerin Siyasal Marka Kişiliği Algısı Üzerine Bir Araştırma: Tokat İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 347-367.
- Choi, Y., Kwon, N., Lee, S., Shin, Y., Ryo, C. Y., Park, J., & Shin, D. (2014). Hypovigilance Detection for UCAV Operators Based on a Hidden Markov Mode. *Computational and Mathematical Methods in Medicine*, 2014, 1-13.
- Çakar, T. (2011, 02 01). *Nöropazarlamanın Kısa'cık Tarihi*. 08 08, 2018 tarihinde <http://www.iktisadiyat.com/2011/02/01/npd-6-noropazarlamanin-kisacik-tarihi/> adresinden alındı
- Erdemir, K. O., & Yavuz, Ö. (2016). *Nöropazarlama'ya Giriş*. İstanbul: Brand Map.
- Fisher, C. E., Chin, L., & Klitzman, R. (2010). Defining Neuromarketing: Practices And Professional Challenges. *Harv Rev Psychiatry*, 18(4), 230-237.
- Fortunato, V. C., Giraldo, J. d., & Oliveira, J. H. (2014). A Review of Studies on Neuromarketing: Practical Results, Techniques, Contributions and Limitations. *Journal of Management Research*, 6(2), 201-220.
- Freeman, W. J., & Quiroga, R. Q. (2013). *Imagining Brain Function With EEG*. New York : Springer Science Business Media.
- Genco, S. J., Pohlmann, A. P., & Steidl, P. (2013). *Neuromarketing For Dummies*. Mississauga: John Wiley and Sons.

- Hansen, P., Kringelbach, M., & Salmelin, R. (2010). *MEG an Introduction to Methods*. New York: Oxford University Press.
- Hillenbrand, P., Alcauter, S., Cervantes, J., & Barrios, F. (2013). Better Branding: Brand Names Can Influence Consumer Choice. *Journal of Product & Brand Management*, 22(4), 300-308.
- Hsu, M. (2017). Neuromarketing: Inside the Mind of the Consumer. *California Management Review*, 59(4), 5-22.
- Kalemci, G. (2015). Tüketicilerde Marka Kişiliği Algısının Analizine İlişkin Hijyenik Ürünler Sektöründe Bir Uygulama. *Dumlupınar Sosyal Bilimler Dergisi*(24).
- Karoubi, M., & Noghan, S. A. (2014). Investigating Brand Personality Of State-Owned And Private Airlines: Maham Versus Iran Air. *Management Science Letters*, 4, 1245-1254.
- Khushaba, R., Wise, C., Kodagoda, S., Louviere, J., E.Kahn, B., & Townsend, C. (2013). Consumer Neuroscience: Assessing The Brain Response To Marketing Stimuli Using Electroencephalogram (EEG) And Eye Tracking. *Expert Systems with Applications*, 40(9), 3803-3812.
- Knutson, B., Rick, S., Wimmer, G., & Prelec, D. (2007). Neural Predictors Of Purchases. *Neuron*, 53(1), 147-156.
- Kotler, P. (2011). *Pazarlama 3.0 Ürün, Müşteri, İnsan Ruhü*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Kotsi, F., & Valek, N. S. (2018). Flying With Nicole Kidman or Jennifer Aniston? Brand Funnel Stages' Influence On Brand Personality. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(3), 365-376.
- Lee, N., Broderick, A. J., & Chamberlain, L. (2007). What Is 'Neuromarketing'? A Discussion And Agenda For Future Research. *International Journal of Psychophysiology*, 63(2), 199-204.
- Lee, N., Chamberlain, L., & Brandes, L. (2017). Welcome to the jungle! The neuromarketing literature through the eyes of a newcomer. *European Journal of Marketing*, 52(1), 4-38.
- Lin, C., Tuan, H., & Chiu, Y. (2010). Medial Frontal Activity in Brand-Loyal Consumers: A Behavior And Near-Infrared Ray Study. *Journal of Neuroscience, Psychology, and Economics*, 3(2), 59-73.
- Ma, Q., Wang, K., X Wang, Wang, C., & Wang, L. (2010). The Influence Of Negative Emotion On Brand Extension As Reflected By The Change of N2: A Preliminary Study . *Neuroscience Letters*, 485(3), 237-240.
- Ma, Q., Wang, X., Shu, L., & Dai, S. (2008). P300 and Categorization In Brand Extension. *Neuroscience Letters*, 431(1), 57-61.
- McClure, S. M., Li, J., Tomlin, D., S.Cypert, K., Montague, L. M., & Montague, P. (2004). Neural Correlates of Behavioral Preference for Culturally Familiar Drinks. *Neuron*, 44(2), 379-387.
- Mehmoor, R. M., & Lee, H. J. (2016). Towards human brain signal preprocessing and artifact rejection methods. *Int'l Conf. Biomedical Engineering and Sciences (BIOENG'16)*, (s. 27-31). Las Vegas.
- Morris, J. D., Klahr, N. J., Shen, F., & Villegas, J. (2009). Mapping a Multidimensional Emotion in Response. *Human Brain Mapping to Television Commercials*, 30, 789-796.
- Ohme, R., Reykowska, D., Wiener, D., & Choromanska, A. (2009). Analysis of Neurophysiological Reactions to Advertising Stimuliby Means of EEG and Galvanic Skin Response Measures. *Journal of Neuroscience, Psychology and Economic*, 2(1), 21-31.
- Özdoğan, B. (2008). Göz İzleme ve Pazarlamada Kullanılması Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*(2), 134-147.
- Özer, S. U., & Ersoy, E. G. (2012). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Havayolu Şirketlerinin Marka Kişiliklerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Turizm Araştırmaları Dergis*, 23(2), 173 - 186.
- Özkara, B. Y. (2017). *Nöröpazarlamada Elektroensefalografi (EEG) Kullanımı*. Ankara: Ekin Yayınevi.
- Öztürk, S., Bayır, T., & Yücel, N. (2018). Does the Brain and Tongue Speak the Same? Comparison of Survey and EEG Methods: A Study on the Measurement of the Brand Personality. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 4(1), 139-176.
- Po, N. A., Iorga, A., & Pelau, C. (2013). Process, Using Neuromarketing Studies to Explore Emotional Intelligence-as a key to the Buying Decision. *European Conference on Knowledge Management*, (s. 1-8). Bucharest.
- Poldrack, R. A., Mumford, J. A., & Nichols, T. E. (2011). *Handbook of Functional MRI Data Analysis*. New York: Cambridge Universty Press.
- Sadedil, S. N. (2016). *Pazarlama Mesajlarının Etkinliği Açısından Geleneksel Pazarlama Araştırmaları İle Nöröpazarlama araştırmalarının Karşılaştırılması; "Sigara Paketleri Üzerindeki Caydırıcı Mesajların, Sigara Kullanma Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Sands, S. F. (2009). *Sample Size Analysis for Brainwave Collection (EEG) Methodologies*. <http://www.sandsresearch.com/assets/white-paper.pdf> adresinden alındı
- Santos, J., Seixas, D., Brandão, S., & Moutinho, L. (2011). Investigating The Role of The Ventromedial Prefrontal Cortex In The Assessment Of Brands. *Frontiers in neuroscience*, 5, 77.
- Shamir, B., & Ahmadi, S. (2016). Evaluating The Effectiveness Of Neuro Web Design Model İn Business Websites (Observational Study). *Iranian journal of Information Processing & Management*, 31(3), 767-784.

- Taqwa, T., Suhendra, A., Hermita, M., & Darmayantie, A. (2015). Implementation Of Naïve Bayes Method For Product Purchasing Decision Using Neural Impulse Actuator In Neuromarketing. Surabaya, Indonesia.
- Tüzel, N. (2010). Tüketicilerin Zihnini Okumak: Nöropazarlama ve Reklam. *Marmara İletişim Dergisi* (10), 163-176.
- Ural, T. (2008). Pazarlamada Yeni Bir Yaklaşım; Nöropazarlama Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 421-432.
- Uztuğ, F. (2003). *Markan Kadar Konuş*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Vecchiato, G., Toppi, J., Astolfi, L., Fallani, F. d., Cincotti, F., Mattia, D., . . . Babiloni, F. (2011). Spectral EEG Frontal Asymmetries Correlate With The Experienced Pleasantness Of Tv Commercial Advertisements. *Medical & Biological Engineering & Computing*, 49(5), 579-583.
- Wang, X., Ma, Q., & Wang, C. (2012). N400 As An Index Of Uncontrolled Categorization Processing In Brand Extension. *Neuroscience Letters*, 525(1), 76-81.
- Yener, D. (2007). *Marka Çağrışım Unsurlarının Marka Kişiliği Üzerine Etkisi: Süttaş Markası Üzerine Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yoon, C., Gutchess, A., & Feinberg, F. (2006). A Functional Magnetic Resonance Imaging Study of Neural Dissociations Between Brand And Person Judgments. *Journal of Consumer Research*, 33(1), 31-40.
- Yücel, A., & Çubuk, F. (2014). Bir Nöropazarlama Araştırmasının Deneysel Yolculuğu ve Araştırmanın İlk İpuçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 133-149.
- Yücel, N. (2016). *Pazarlamada Yeni Bir Trend Nöropazarlama ve Uygulamaları*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Yücel, N., & Halifeoğlu, M. (2017). Marka Kişiliği Algısı: Sosyal Medya MARKaları Üzerine Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 177-191.

Araştırma Makalesi • Research Article

Reklam ve Perakende Çabalarının Genç Tüketicilerin Karar Alma Tarzları Üzerindeki Etkisi*

The Effects Of Advertising And Retail Efforts On Decision Making Styles Of Young Consumers

Melih Başkol,^a Mehmet Said Köse^{b**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 74100, Bartın/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5257-9160

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, 74100, Bartın/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7505-2735

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 09 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi: 28 Aralık 2018
Kabul tarihi: 21 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Karar alma tarzları
Genç tüketici
Reklam
Perakende çabaları

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, tüketicilerin karar alma tarzları envanterine dayalı olarak genç tüketicilerin karar alma tarzlarını belirlemek ve şirketlerin reklam ve perakende çabalarının belirlenen karar alma tarzları üzerindeki etkilerini ölçmektir. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen 443 üniversite öğrencisine yapılandırılmış bir anket uygulanmıştır. Tüketici karar alma tarzı envanterini doğrulamak için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Verilerin analizi Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile gerçekleştirilmiş ve orijinal tüketici karar verme tarzları envanterinde yer alan (mükemmeliyetçi/yüksek kalite odaklı, seçenek karmaşası, alışkanlık/marka bağımlısı odaklı, marka odaklı, yenilikçi/moda odaklı ve fiyat odaklı) altı karar alma tarzı sonuçlarla desteklenmiştir ve yeni bir karar alma tarzı (ünlü kabulüne dayanan karar alma tarzı) belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre reklam ve perakende çabalarının tüketicilerin karar alma tarzlarını anlamlı şekilde etkilediği belirlenmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 09 October 2018
Received in revised form 28 December 2018
Accepted 21 January 2019

Keywords:

Decision making styles
Young consumer
Advertising
Retail efforts

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the decision-making styles of young consumers based on consumers' decision-making inventory, and to measure the impact of the company's advertising and retail efforts on the determined decision-making styles. A structured questionnaire was applied to 443 selected university students using the convenience sampling method. Exploratory and confirmatory factor analysis is used to validate the CSI. Data analysis was performed by the Structural Equation Model (SEM) and support was found for six decision-making styles from the original consumer decision making styles inventory (perfectionist, high quality, confused by over-choice, habitual/brand loyal, novelty/fashion, and recreation conscious) and one new decision-making style is developed (celebrity endorsement). Research has shown that advertising and retail efforts significantly affect consumers' decision-making styles.

1. Giriş

Küresel bütünleşme ile dünya ekonomileri farklı biçime dönüşürken, tüketicilerin karar alma işlemleri de gittikçe daha karmaşık hale gelmeye başlamıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tüketiciler, kapalı ekonomi dönemlerinde kısıtlı perakendecilik ortamlarında daha az

seçeneklerle karşı karşıya kalmaktaydılar. Ancak küreselleşme sonucunda ekonomik politikaların değişime uğraması ile aynı tüketiciler günümüzde daha modern bir pazar ve bu pazarların sağladığı her türlü olanaktan yararlanmaya başlamışlardır. Günümüz tüketicisi, pek çoğu karmaşık mesajlar içeren bilgi bolluğu sağlayan reklamlar, gazete haberleri ve doğrudan postalama

*Bu çalışma, 7-9 Eylül 2017 tarihlerinde Zonguldak'da düzenlenen International Congress on Management Economics and Business Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/*Corresponding author*
e-posta: mskose@bartin.edu.tr

gibi araçların kuşatması altındadır. Bütün bunlara ek olarak, sayısı ve çeşitliliği artan mallar ve hizmetler, mağazalar, alışveriş merkezleri ve elektronik olarak satın alma yapabilme kapasitesinin artması tüketici seçenek alanını genişletmiş ve karar alma işlemini karmaşıklştırmıştır (Hafstrom, Chae ve Chung, 1992; Lysonski ve Durvasula, 2013; Sam ve Chatwin, 2015). Tüketicilerin satın alma kararlarını; kalite, pazardaki diğer alternatiflerin karşılaştırılması ve marka sadakatlerine göre aldıkları bilinmektedir. Bu unsurlar farklı tüketici karar alma tarzlarının birer parçasıdır. Tüketici karar alma tarzları hakkında bilgi sahibi olma; perakendecilere tüketicilerinin profillerini çıkarma, farklı tüketicilerin tercihlerini ve ihtiyaçlarını ve bu tercih ve ihtiyaçların köklerini daha iyi anlayabilme, onlara uygun mesajları iletme ve tercih ettikleri karar alma tarzlarına göre bireysel tüketicilerine mağaza içi deneyim sunma olanağı sağlar (Burns, 2011; De Mattos, Salciuviene, Auruskeviciene, ve Juneja, 2015).

Tüketici karar alma tarzı tüketiciler için önemli olan ve satın alma kararlarını etkileyen çeşitli faktörlerin dâhil olduğu karmaşık bir olgudur. Yaşam tarzlarındaki gelişmeler ve tüketicinin satın alma tarzlarının artan gücü sayesinde, farklı satın alma tarzları daha da önemli bir hale gelmiştir (Goswami ve Khan, 2015). Tüketici karar alma stilleri, yaşam tarzları gibi tüketici davranışı çalışmaları ile ilgili belirgin alanlardır. Bu çalışmalar, alışveriş ve satın alma yönünde genel yönelimlerinin belirlenmesi amacıyla tüketicinin karar verme sürecine odaklanır, başka bir deyişle tüketicileri alışveriş tarzı boyutları içerisinde belirli sınıflandırmalara tabi tutarlar. Bir veya daha fazla spesifik alışveriş tarzı boyutu tüketici alışveriş tercihlerini etkileyebilir ve bu etkiler göreceli olarak kalıcı olabilmektedir (Tai, 2005).

Tüketici karar alma stilleri bilgisi (pazar bölümlendirme, konumlandırma ve pazarlama stratejileri gibi) pazar bölümlendirme stratejilerinde olduğu kadar pazarlama çabaları açısından da önemlidir. Gerek online gerekse geleneksel perakende mağazalar tüketicilerin bilgi arayışı ve satın alma konularındaki davranışları konularında çok az kontrole sahiptirler. Tüketicinin aldığı her karar, değer elde etme ve tasarruf etme ile ölçülebilen çeşitli sonuçlar içerir. Tüketici karar alma tarzlarını anlamak, her türlü perakende işletme açısından tüketicilerine en iyi değerleri sunmaları açısından en önemli konulardan birisi haline gelmiştir (Rezaei, 2015).

Tüketici karar alma tarzı; tüketicilerin kültürlerarası ve uluslararası karşılaştırmalarında (Durvasula, Lysonski, ve Andrews, 1993; Lysonski, Durvasula, Srinivas, ve Zotos, 1996; Tarnanidis, Owusu-Frimpong, Nwankwo, ve Omar, 2015; Zhou, Arnold, Pereira, ve Yu, 2010), cinsiyetlere göre karşılaştırmalarında (Cathy Bakewell, 2004; Hanzae ve Aghasibeig, 2008; Mitchell ve Walsh, 2001), genç ve yetişkin tüketici grupları üzerinde (Hiu, Siu, Wang, ve Chang, 2001; Mafini ve Dhurup, 2014), online alışveriş üzerine yapılan çalışmalarda (Coward ve Goldsmith, 2007; Kin Meng Sam, 2015), ürüne bağlı olarak tüketici karar alma tarzlarının incelenmesinde (Anic, Rajh, ve Rajh, 2014; Nayeem ve Casidy, 2015) geniş çapta araştırma konusu olarak en fazla incelenen konulardan birisi haline gelmiştir. Tüketici karar alma tarzı araştırmaları ülkemizde de ilgi gören ve üzerinde çalışılan bir konu olmuştur (Akturan,

Tezcan, ve Vignolles, 2011; Yasin, 2009; Yeşilada ve Kavas, 2008).

Bu araştırmanın amacı, tüketicilerin karar alma tarzları envanteri'ne dayalı olarak genç tüketicilerin karar verme tarzlarını belirlemek ve şirketlerin reklam ve perakende çabalarının belirlenen karar alma tarzları üzerindeki etkilerini ölçmektir.

2. Literatür Taraması

Son yıllarda tüketici karar alma tarzlarının keşfi üzerine yapılan çalışmalar önemli ölçüde artmış ve günümüzde tüketici davranışları literatürü, karar alma yapısını başlıca üç yaklaşım altında sınıflandırmıştır. Bunlar; psikografik / yaşam tarzı yaklaşımı, tüketici tipolojisi yaklaşımı ve tüketici özellikleri yaklaşımıdır (Leo, Bennett, ve Härtel, 2005; Siu, Wang, Chang, ve Hui, 2001). Psikografik araştırmalar, pazarlama işlevine daha yakın olması nedeniyle, tüketicinin eylem, ilgi ve fikir ifadelerinin tüketici kişiliklerini ölçme ve tüketici davranışlarını tahmin etmede çok etkili olabileceğini varsayar. Tüketici tipolojisi yaklaşımının birbirinden farklı türleri, tüketicileri sınırlı sayıda türler içerisinde sınıflandırarak tüketicilerin alışveriş motivasyonlarını ve tutumsal yönlerini tanımlamaya çalışır. Tüketici davranışlarının bilişsel ve duyuşsal yönü üzerinde yoğunlaştığı için, bu üç yaklaşım arasından tüketici özellikleri yaklaşımı tüketici araştırmacıları tarafından en açıklayıcı ve güçlü yapı olarak yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Bu yaklaşım, tüketicilerin alışveriş faaliyetine yönelik genel yatkınlıklarını ve tüketicilerin karar verme sürecinde zihinsel yönelimini anlatmaktadır (Kamaruddin ve Mokhlis, 2003; Lam ve Bae, 2014; Wanninayake, 2014). Tüketici karakteristikleri yaklaşımı tüketicilerin alışveriş sürecinde belirli karar alma tarzı özellikleri gösterdiğini varsaymaktadır (Bauer, Hans H., Sauer, Nicola E.ve Becker, Christine, 2006). Bu yaklaşımın altında yatan varsayım; tüketicilerin karar alma tarzlarını belirleyen bilişsel ve duyuşsal yönelimlere sahip olduğuna dayanır. Tüketici bir satın alma kararı vereceğinde anlık olarak çeşitli boyutları dikkate alır. Örneğin; ürün hakkında ne kadar bilgi toplayacak, araştırmaya ne kadar zaman ayıracak, tutar olarak ürüne ne kadar para harcamaya istekli olacak, ürün kalitesine ne kadar dikkat edecek v.b. Ayrıca bu varsayımın göre karar alma sürecindeki boyutların her birinin birbirinden bağımsız olduğu varsayılr (Fan, Xiao, ve Xu, 1997).

Burns (2011) tüketici karar alma tarzının, tüketici kişiliğinin temel bir bölümünü oluşturan psikolojik bir yapı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, tüketici karar alma tarzı, tüketicinin tüm hayatını etkileyen nispeten istikrarlı bir yapı olarak kabul edilir ve tüketici tercihlerinin doğasını daha iyi anlamak için bir araç olarak kullanılabilir (Burns, 2011). Bakau vd.(2010) ise; tüketici karar verme tarzını, tüketicinin seçim yapma yaklaşımını karakterize eden zihinsel yönelim olarak tanımlamak ve bu tarzların, tüketicilerin mal veya hizmet satın alırken tüketicinin satın alma kararı üzerinde farkında olamadıkları psikolojik olarak zorlayıcı bir role sahip olduğunu belirtmişlerdir (Baoku, Cuixia, ve Weimin, 2010). Tüketici karar alma tarzlarının belirlenmesi bir bireyin tüketici olma tarzının profiline oluşturulmasına ve tüketicilerin belirli karar alma tarzları hakkında tüketicilerin eğitilmesine yardımcı olur (Sproles ve Kendall, 1986). Sproles ve Kendall bu yapıyı,

psikolojideki kişilik kavramına benzer şekilde temel tüketici kişiliği olarak görmektedirler (Lysonski, Zotos, ve Durvasula, 1996).

Sproles ve Kendall (1986) önceki yazarların bulgularını birleştirip daha da sağlam bir yapıya sokarak, tüketici karar alma stilleri (CSI) listesini geliştirmişlerdir. Sproles ve Kendall'ın tüketici karar alma tarzı envanteri ise, kişisel ürünler için belirli alışveriş yönelimleri doğrultusunda tüketicilerin temel özelliklerini etkin bir biçimde özetleyen bir yaklaşımdır. Tüketici karar alma tarzı envanteri genellikle, sabit bilişsel kişisel envanteri olarak karakterize edilmektedir ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kadar farklı ülkeler ve nüfuslar üzerinde incelenmiştir (Tarnanidis, Owusu-Frimpong, Nwankwo, ve Omar, 2015).

Sproles ve Kendall (1986) tüketici karar alma tarzlarını; tüketicinin seçim yapma yaklaşımını karakterize eden zihinsel yönelimi olarak tanımlamışlardır. Bu yönelim hem bilişsel ve hem de duygusal özellikler taşıyabilmektedir. Yazarlar, tüketicilerin satın alma kararı verirken sekiz yaklaşımdan birisine göre hareket edeceklerini tespit etmişlerdir:

Mükemmeliyetçi/yüksek kalite odaklılık: Bu tarz tüketiciler en iyi kalitede olan ürünleri ararlar. Mükemmeliyetçilik seviyesi yüksek olan bu tüketiciler çok daha dikkatli, daha sistematik olarak alışveriş yaparlar.

Marka odaklılık: Bu tüketici grubu için fiyat eşittir kalitedir. Daha çok daha pahalı ve iyi bilinen ulusal markaları tercih ederler. Marka isimlerinin ve yüksek fiyatların sunulduğu mağazalara karşı olumlu duygulara sahiptirler.

Yenilikçi/moda odaklılık: Bu tarz tüketiciler moda odaklı oldukları kadar yenilikçi odaklı olma eğilimi de taşırlar. Yeni şeyler aramaktan dolayı heyecan duyar ve zevk alırlar. Tarzlarını güncellerler ve tarz sahibi olmaktan hoşlanırlar. Çeşitlilik arama bu tarz tüketiciler için önemli bir özelliktir.

Eğlence/hedonist odaklılık: Alışveriş yapmayı eğlenceli olarak değerlendirirler ve sadece eğlence amaçlı alışveriş yapabilirler.

Fiyat/paranın karşılığını alma odaklılık: Satış fiyatlarına dikkat ederler ve genellikle düşük fiyatlı ürünlere doğru yönelimlidirler. Paraları karşılığında en yüksek değeri almaya özen gösterirler.

Anlık/plansız alışveriş odaklılık: Alışverişlerini planlı yapmazlar. Daha da ötesi, en iyi koşullarda satın alma ya da ne kadar harcama yaptıkları konusunda pek endişe etmezler.

Seçenek karmaşası odaklılık: Pek çok marka ve mağaza seçeneği karşısında seçim yapmakta zorlanırlar, aynı zamanda aşırı bilgi yüklemesi ile de karşı karşıya kalırlar.

Alışkanlık/marka bağımlılığı odaklılık: Favori marka ve mağazaları vardır ve bunları seçmede şekillenmiş bir alışkanlıkları söz konusudur.

Burada dikkate alınması gereken en önemli unsurlardan birisi tüketici tarzı özelliklerinin genelleştirilebilmesi sorunudur. Örneğin, gerçekte tüketiciler farklı ürün kategorileri için farklı tarzlar sergileyebilirler (Sproles ve Kendall, 1986).

Sproles ve Kendall'ın orijinal çalışmasına ek olarak bu araştırma çerçevesinde günümüzde özellikle genç tüketicilerin ünlülerden etkilenerek ürün/hizmet tüketimlerinde yeni bir karar alma tarzını geliştirip geliştirmedikleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Ünlü kabulü olarak adlandırılan bu tüketim tarzının etkisi de yadsınamaz boyuttadır. Ünlüler, günümüz pazar ortamının ortak bir özelliğidir, sadece tüketici ürünleri ve markaların değil, aynı zamanda kuruluşların da yüzü veya imajı haline gelmişlerdir. Pazarlama ve marka yöneticileri bu bağılıkları destekleyerek satın alma kararları yönünde tüketicilerin memnuniyet, güven ve satın alma taahhüt derecelerini etkileyebilirler (Ilicic ve Webster, 2011). Ünlü kabulü, dünya genelindeki pazarlamacılar tarafından etkili bir tanıtım aracı olarak düşünülmektedir. Her dört reklamdan birisinde ünlü onayı teması kullanılmaktadır. Ünlülerin herhangi bir ürün/hizmeti onaylanması; reklam etkinliği, marka tanıma, marka hatırlama, satın alma niyeti ve hatta satın alma davranışını etkilemektedir. Yakın zamanda yapılan araştırmalar, ünlülerin onayladığı markalara karşı tüketicilerin olumlu bir tutum sergilediğini de ortaya koymuştur (Spry, Pappu, ve Cornwell, 2011). Ünlülerin onaylarının daha olumlu bir reklam değerlendirme ve ürün değerlendirmesine neden olabileceğini ve bunları kullanan şirketler için mali getiriler üzerinde önemli bir olumlu etkisi olabileceğini kabul edilmektedir. Ünlü onayının etkinliği, tüketicilerin ünlülerin tanıttıkları ürünlerden aldıkları ücretten ziyade ürüne karşı gösterdikleri sevgiden dolayı tanıtım faaliyetini kabul ettiklerini düşünmeleri ve ünlülerin son derece güvenilir, inandırıcı, ikna edici ve hoşça giden olduklarını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır (Silvera ve Austad, 2004).

Tüketici karar alma tarzı kavramı birçok araştırmacı tarafından yaygın bir biçimde kabul görmüştür. Bu tarzların tanımlanması ve geçerliliği, tüketici davranış araştırmaları için önemli bir alan haline gelmiştir. Araştırmacılar, farklı kültürel alanlardaki tüketici karar verme tarzlarının varlığını onaylamak için Sproles ve Kendall (1986) tarafından gündeme getirilen tüketici tarzları envanterini (CSI) kullanarak farklı kültürlerdeki genellebilirliğini test etmeye çalışmışlardır (Sun, Su, ve Huang, 2013). Durvasula vd. (1993) yaptıkları çalışmada; tüketici karar alma tarzları envanterinin kültürlerarası uygulanabilirliğini test etmeye çalışmışlardır. Araştırma Yeni Zelanda'da işletme öğrencileri ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda sekiz faktörün tamamı küçük farklılıklar olmasına rağmen Yeni Zelanda örneği için doğrulanmıştır (Durvasula et al., 1993).

Lysonski vd.(1996) ise araştırmalarını dört farklı ülkenin(ABD, Hindistan, Yunanistan ve Yeni Zelanda) üniversite öğrencileri üzerinde yaparak tüketici tarzları envanterinin kültürlerarası genellebilirliğini ölçmeye çalışmışlardır. Bu ülkeler, kişi başına düşen gelir ve reklam gibi pazarlama harcama tutarları dikkate alınarak seçilmiştir. Araştırma sonucunda; marka odaklılık, yenilik-moda odaklılık ve alışkanlık-marka sadakati odaklılık faktörleri dört ülkede de değişmez bir biçimde ortaya çıkmıştır (Lysonski, Zotos, et al., 1996).

Fan vd. (1997), Sproles ve Kendall'ın orijinal çalışmasında değişiklikler yaparak genç Çinli tüketicilerin karar alma tarzlarını belirlemeye çalışmışlardır. Bununla birlikte; Çinli tüketiciler ile Amerikalı ve Koreli tüketiciler arasında karar

alma tarzları arasında kıyaslama yapmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda beş faktörlü tüketici karar alma tarzı ortaya çıkmıştır. Marka, zaman, kalite, fiyat ve bilgi yönelimi araştırma sonucunda model tarafından onaylanmıştır. Yapılan çalışmada bu beş boyut Amerikan ve Koreli tüketiciler için benzer sonuçları vermiştir (Fan et al., 1997).

Kore'li ve Amerika'lı öğrenci ve çalışan tüketicilerin karşılaştırılmasının yapıldığı araştırma sonucunda elde edilen bulgular, bazı boyutların Sproless ve Kendall'ın geliştirdikleri ölçeğin boyutları ile tutarlılık göstermesine rağmen, ölçeğin kültürden kültüre değişik sonuçlar verdiğini ve bu ölçeğin daha sağlıklı sonuçlar gösterebilmesi için kültürlere göre uyarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır (Wickliffe, 2004).

Leo vd. (2005) benzer şekilde kültürel farklılıkların tüketici karar alma tarzları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik araştırmayı Singapur ve Avustralya'da yapmışlardır. Tüketici karar alma tarzı bilişsel ve duygusal tepkilerin nispeten tutarlı örneklerini temsil etmesine rağmen, milli kültürün, bireysel değerler ve tutumlar üzerinde önemli bir etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Bu nedenle kültürün, tüketici karar verme sürecinin üzerinde önemli bir etkiye sahip olması doğaldır (Leo et al., 2005).

Malezya'daki genç tüketicilerin karar alma tarzları üzerinde yapılan araştırmada ise yedi faktör bulunmuştur. Bunlar; yenilik, marka odaklı tüketiciler; mükemmeliyetçi; çeşitlilikten kafası karışmış tüketici; eğlence ve hedenostik tüketici; anlık-dikkatsiz tüketici; çeşitlilik arayan-alışkanlık; marka sadakati olan tüketiciler. Aynı zamanda araştırma bulguları farklı ülkelerde yapılan araştırmalarla da karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen en önemli sonuçlardan birisi; Malezyalı genç tüketicilerin U.S.A'daki genç tüketicilerle benzer karar alma tarzlarına sahip olduklarının belirlenmesidir (Mokhlis, 2009).

Sproless ve Kendall'ın orijinal çalışmasının Yunanistan'da da geçerli olup olmadığını test etmek için yapılan araştırma aynı zamanda belirli bir ürün grubu temel alınarak tüketiciler üzerinde uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, sekiz faktör yerine altı faktörün geçerli olduğu görülmüştür. Bu faktörler; marka odaklı tüketiciler, aşırı seçenekten kafası karışmaz tüketiciler, kalite odaklı tüketiciler, yenilik ve moda odaklı tüketiciler, haz odaklı tüketiciler ve anlık karar alan tüketicilerdir (Tarnanidis et al., 2015b).

Karar alma tarzlarının çeşitli psikolojik değişkenlere ve zaman dilimlerine göre ne tür değişiklikler yaşandığı konusunda yapılan bir çalışmada ise, 1994 ve 2009 yılları arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Yapılan analiz sekiz karar verme stilinden dördünün 1994 ve 2009 yılları arasında istatistiksel olarak değiştiğini göstermiştir. Marka bilinci, yenilik moda bilinçliliği ve anlık-dikkatsiz alışveriş için artışlar gözlemlenmiş; ancak mükemmeliyetçi kalite bilincinin azaldığı ortaya çıkmıştır (Lysonski ve Durvasula, 2013).

Erkek ve kadın tüketiciler farklı alışveriş alışkanlıkları ve davranışları sergilemekte ve tüketim, ürün seçimi, reklam ve ürün konumlandırmasına da farklı tepkiler göstermektedir. Kadın tüketiciler ayrıca satın alma sürecinde daha fazla yer almakta, daha aktif bilgi aramakta ve mağazalardan erkeklerden daha fazla zaman geçirmektedirler (V. Jackson, Stoel, ve Brantley, 2011). Bu

tarz farklılıklar doğal olarak tüketim tarzları araştırmalarının da konusu haline gelmiş ve cinsiyete göre farklılıkların olup olmadığı konusunda literatürde çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Mitchell ve Walls (2001) karar alma tarzlarında cinsiyete göre farklılıkları araştırdıkları çalışmalarında erkek örneklem grubu için tatmin edici, eğlence ve çeşitlilik arama ve indirim arama faktörleri; kadın örneklem grubu için ise yenilik-moda arayanlar ve eğlence faktörlerinin ortaya çıktığını belirlemişlerdir (Mitchell ve Walsh, 2001). Blackwell ve Mitchell (2004) erkekler üzerinde yaptıkları benzer bir çalışmada, orijinal sekiz ölçeğe ek olarak erkek tüketiciler için sadakat/düşük fiyat indirimi, zaman-enerji tasarrufu, zaman sınırlaması nedeniyle karmaşa yaşama ve mağaza karmaşası olarak dört yeni boyut belirlemişlerdir (Bakewell ve Mitchell, 2004). Yazarlar benzer çalışmayı 2006 yılında da erkek ve kadın tüketiciler açısından yapmışlardır. Yaptıkları çalışmada dokuz karar alma özelliğinin hem erkek hem de kadın tüketicilerde aynı olduğunu belirlemişlerdir (Bakewell ve Mitchell, 2006). Çin'de çalışan kadın tüketiciler üzerine yapılan bir araştırma sonucunda ise; dört adet yeni tüketici karar alma tarzı ortaya çıkarmıştır. Bu dört farklı tarz; aktif moda takipçileri, akılcı alışverişçiler, değer satın alanlar ve fikir arayıcılarıdır (Tai, 2005).

Hanzaee ve Aghasibeig, (2008), İran'da yaşayan Y kuşağı erkek ve kadın tüketicilerin karar alma tarzları incelenmiştir. Araştırma bulguları bu kuşağındaki erkek ve kadın tüketiciler arasında farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma bulguları aynı zamanda, diğer araştırmaların tersine, erkek tüketicilerin de kadın tüketiciler kadar yenilikçi ve hedonistik karar alma tarzına sahip olduklarını yani, erkek tüketicilerin kadın tüketiciler kadar alışveriş yapmaktan hoşlandıklarını göstermiştir (Hanzaee ve Aghasibeig, 2008).

Hem yetişkin hem de genç Çinli tüketicilerin karar alma tarzlarının karşılaştırıldığı araştırma sonuçları; beş karar alma tarzının (mükemmeliyetçi, yenilik-moda odaklı, eğlence, fiyat odaklı ve aşırı seçenekten kafası karışmış) Çin kültüründe geçerli olduğunu göstermiştir (Hui, Siu, Wang, ve Chang, 2001). Anic vd. (2010) ise Makedonya Cumhuriyeti'ndeki genç tüketicilerin karar alma tarzlarını belirlemek ve aynı zamanda, genç tüketicileri karar verme stillerine göre gruplara ayırarak gruplar arasında herhangi bir farklılık olup olmadığını da ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırma bulgularına göre tüketicilerin iki homojen gruba bölündüğü belirlenmiştir: Ekonomik tüketiciler ve eğlence odaklı tüketiciler. Tüketici karar verme tarzlarının dört faktöründe (marka bilinci, yenilik-moda bilinci, eğlence-hedonistik tüketici ve alışkanlık, marka sadakati gösteren tüketici) cinsiyete göre önemli farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır (Anic, Suleska, ve Rajh, 2010).

Mafini ve Dhurup (2014) Güney Afrika Y nesli tüketicilerinin satın alma kararlarına yönelik bir tipoloji geliştirmek üzere yaptıkları araştırma sonucunda aşırı seçenekten kafası karışmış tüketiciler grubunda, genç tüketicilerle yetişkin tüketiciler arasında farklılıklar bulunmuştur. Genç tüketicilerin yetişkin tüketicilerle karşılaştırıldığında, daha fazla karmaşa yaşadıkları tespit edilmiştir (Mafini ve Dhurup, 2014).

18 ila 21 yaş arasındaki genç Hint tüketicilerin karar verme stillerini belirlemeyi ve bu stillerin önceki çalışmalarda bulunanlara benzeyip benzemediğini araştırmayı amaçlayan Tanksale vd.(2014)'in yaptıkları çalışma altı karar verme stilinin bu tüketici grubu için de geçerli olduğunu belirlemiştir. Alışverişten kaçınma-zaman tasarrufu sağlama bilinci bu gruba özgü yeni bir faktör olarak ortaya çıkmıştır (Tanksale, Neelam, ve Venkatachalam, 2014).

Çek Cumhuriyeti'nde üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada yedi karar alma tarzı belirlenmiştir. Bunlar içerisinde; moda, eğlence, anlık ve fiyat odaklı karar alma tarzları ile yerel markalara yönelik yanlılık arasında doğrudan ilişki tespit edilmiştir. Alışkanlık-marka bağımlılığı karar alma tarzları ile yerel marka tercihleri arasında ise doğrudan bir ilişki tespit edilememiştir (Wanninayake, 2014b).

Tüketici karar alma tarzları çalışmaları online alışveriş yapan tüketiciler açısından da incelenmiştir. Cowart ve Goldsmith (2007) yürüttükleri çalışmada üniversite öğrencilerinin online ortamda giysi alışverişlerinde sergiledikleri karar alma tarzları incelenmişler ve; kalite odaklılık, marka odaklılık, moda odaklılık, hedonistik alışveriş, anlık ve marka sadakati boyutları online elbise alışveriş ile olumlu yönde ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Fiyat duyarlılığı boyutu ise negatif bir ilişki sergilemiştir (Cowart ve Goldsmith, 2007). Sam ve Catwin (2015) ise bu doğrultuda, O-CSI (online tüketici karar alma tarzı envanteri) geliştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda yedi karar alma tarzı belirlenmiştir. Bunlar; yüksek kalite odaklılık, marka odaklılık, fiyat odaklılık, yenilik-moda odaklılık, ürün taşınabilirliği, web sitesi içeriği odaklılık ve web sitesinin ara yüzü odaklılığıdır. (Sam ve Chatwin, 2015).

Ürüne bağlı olarak tüketici karar alma tarzları ile seçilen ürün ilgilenimi arasında bir ilişki olup olmadığı konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Tayland'lı tüketicilerin belirli bir ürüne (dijital kamera) bağlı olarak gösterdikleri karar alma tarzları incelendiği bir araştırmada, Sproles ve Kendall'ın orijinal çalışmasına ek olarak üç yeni boyut (medya etkisi, sosyal etki ve yaşam tarzı) eklenmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda, dijital kamera ürünü satın alımında Tayland tüketicisinin on adet karar alma tarzı sergilediği belirlenmiştir. Bunlar; fiyat odaklılık, anlık, moda odaklılık, sosyal etki, alışkanlık /marka ya da mağaza sadakati, medya etkisi, kalite odaklılık, yaşam tarzı etkisi, kafa karmaşıklığı ve eğlence odaklılıktır. Fiyat, anlık, medya etkisi, kalite, kafa karmaşıklığı ve eğlence odaklı karar alma tarzları cinsiyetlere göre farklılık göstermezken; moda odaklılık, sosyal etki, alışkanlık /marka sadakati ve yaşam tarzı etkisi cinsiyet temelinde farklılıklar göstermiştir (Boonlertvanich, 2009).

Anic vd. (2014) tüketici karar alma tarzı ölçeğini gıda ürünleri satın alımında bulunan tüketicilere uygulamışlardır. Her bir modelde bağımsız değişkenler olarak sosyo demografik değişkenler ve yiyecek ürün ilgilenimi, bağımlı değişkenler olarak ise gıda ile ilişkili sekiz faktör kullanılmıştır. Yapılan regresyon analizleri, gıda ile ilgili tüketici karar alma tarzlarının her birinin öncül değişkenlerden etkilendiğini göstermiştir. Mükemmeliyetçilik, yüksek kaliteli bilinci cinsiyet, yaş, gelir ve yiyecek ürün ilgileniminden; marka bilinci yaş, gelir ve yiyecek ürün ilgileniminden; yenilik bilincinin sadece ürün ilgileniminden; eğlence ve hedonistik

odaklılığın cinsiyet, yaş ve ürün ilgileniminden; fiyat odaklılığın yaş, eğitim ve gelirden; anlık-plansızlık odaklılığın yaş, eğitim ve gelirden; çok seçenekten kafası karışma odaklılığın eğitim ve ürün ilgileniminden ve marka sadakatinin de eğitim, gelir ve ürün ilgilenim düzeyinden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Anic, Rajh, ve Rajh, 2014). Benzer bir çalışma Nayeem ve Casidy (2015) tarafından günlük satın olarak sıklıkla satın alınan şekerleme tarzı ürünler için uygulanmış ve yapılan araştırmada sekiz faktörden altı faktörün (mükemmeliyetçi/yüksek kalite, aşırı seçenekten kafası karışmış, anlık, alışkanlık /marka sadakati, yenilik/moda ve eğlence odaklı) uygulanabilir olduğu görülmüştür. Aynı zamanda araştırma sonucunda rasyonel/fiyat odaklı olarak isimlendirilen yeni bir faktör de belirlenmiştir (Nayeem ve Casidy, 2015).

Yeşilada ve Kavas (2008) örneklemini Kıbrıslı kadın tüketiciler arasından seçerek yaptıkları araştırmada; belirlenen sekiz karar verme özelliğinden üçünün ("mükemmeliyetçi, yüksek kalite odaklı tüketiciler", "çeşit karmaşası yaşayan tüketiciler", "marka bilincine sahip tüketiciler") Sproles ve Kendall (1986)'ın çalışmasında ulaşılan boyutlarla aynı olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak, belirlenen üç boyut ("zaman-enerji tasarruf eden, dikkatsiz tüketiciler", "dikkatli, parasının karşılığını almak isteyen tüketiciler", marka-mağaza bağımlısı tüketiciler") düşük güvenilirlik düzeyine sahiptir (Yeşilada ve Kavas, 2008). Yasin (2009)'de Türk tüketicisinin karar alma tarzlarını ve bu tarzlar arasında cinsiyete göre bir farklılık olup olmadığı konusunda bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda Türk tüketicisine yönelik olarak dokuz tarz belirlenmiştir. Yenilik-moda, aşırı seçenekten kafası karışmış, marka odaklı ve eğlence odaklı tarzlarda cinsiyetler arasında anlamlı farklılıklar bulmuşlardır. Kadınlarda bu tarzların daha belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmüştür (Yasin, 2009). Yine Türk tüketicisinin karar alma tarzlarını ortaya koymak için yapılan başka bir çalışmada, uyarlanmış bir tüketici karar alma tarzı envanterine yönelinmiştir. Araştırma sonucunda Türk tüketicisine yönelik olarak 9 faktörlü (Mükemmeliyetçilik-yüksek kalite odaklılık, Marka odaklılık-"fiyat =kalite" bilinci, Moda odaklılık, Fiyat odaklılık, Düşünmeden-dikkatsiz alışveriş, Bilgi karmaşası yaşama, Alışkanlık-Marka bağlılığı odaklılık, Alışverişten kaçınma ve Kararsızlık) bir model ortaya çıkmıştır (İnci vd., 2013). Akturan vd. (2011) Fransa ve Türkiye'de 18-24 yaşlarındaki üniversite öğrencilerinin tüketim tarzlarını karşılaştırdıkları araştırma sonucunda; sekiz faktör yerine, Türkiye için mükemmeliyetçi, marka bilinçli, moda bilinçli, eğlence amaçlı ve çok seçenekten kafası karışmış olmak üzere beş karar alma tarzı olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Akturan vd., 2011). Yaptığımız araştırmanın sonuçları da aynı zamanda yıllar itibarıyla karşılaştırma yapıldığında, genel anlamda benzer sonuçlara ve karar alma tarzlarına ulaşmıştır.

3.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evrenini Bartın Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu evreni temsil edeceği düşünülen örneklem seçimi için olasılığa dayalı olmayan kolayda örneklem yönteminden yararlanılmış ve bu doğrultuda Bartın Üniversitesi öğrencileri seçilerek anket uygulaması

yapılmıştır. Araştırmada toplam 500 öğrenciye anket uygulanmıştır.

Anketlerin incelenmesi sonucu, 57 anket -eksik doldurma gibi nedenlerle- elenerek 443 adet anketin analize uygun olduğu belirlenmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tüketici karar alma tarzı boyutlarına yönelik ifadeler 5'li likert (1.kesinlikle katılmıyorum 5. kesinlikle katılıyorum) ölçeği şeklinde hazırlanmıştır. İkinci bölümde ise cevaplayıcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Anket sonuçlarının değerlendirilmesi yapısal eşitlik modellemesi ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler SPSS ve AMOS programıyla çeşitli analizlere ve Yapısal Eşitlik Modellemesine tabi tutulmuştur.

Araştırmada kullanılan mükemmeliyetçi/yüksek kalite odaklı, marka odaklı, yenilikçi/moda odaklı, eğlence/hedonist odaklı, fiyat/paranın karşılığını alma odaklı, anlık ve plansız/dikkatsiz alışveriş odaklı, seçenek karmaşası ve alışkanlık/marka bağlılığı odaklı boyutları Sproless ve Kendall (1986) orijinal çalışmasından; ünlü kabulü boyutu Lam ve Bae, (2014)'nin çalışmasından; reklam ve perakende boyutları ise Rezaei (2015)'nin çalışmasından alınmıştır.

4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Pazarlamacılar için müşterilerin ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak, pazara sundukları ürünlerini geliştirmek ve farklı hedef kitle bölümleri için etkin tutundurma faaliyetlerini organize etmek çok önemlidir (Radam vd. 2008). Perakendecilik endüstrisindeki yoğun rekabet, perakendecileri, kârlarını ve yatırım getirisini nasıl artırebilecekleri konusunda yeni yollar aramaya itmektedir. Bu yolları bulabilmeleri için perakendecilerin tüketicilerini daha iyi tanımaları (De Mattos vd. 2015) ve onların karar alma tarzlarının ortaya koydukları çabalarla olumlu bir ilişki içerisinde olup olmadıklarını bilmeleri gerekir. Sproles ve Kendall'ın amacı da pazarlamacıların tüketicilerin satın alma tarzlarını daha iyi anlamalarını kolaylaştıracak bir araç sağlamaktır (Chi ve Lovett 2010).

Araştırma, reklam ve perakende çabalarının tüketicilerin sahip oldukları karar alma tarzı üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuş ve araştırmanın modeli Şekil 1.'de gösterilmiştir:

H1a: Reklam çabaları ünlü kabulü odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H2a: Reklam çabaları fiyat/paranın karşılığını alma odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H3a: Reklam çabaları seçenek karmaşası odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H4a: Reklam çabaları yenilikçi/moda odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H5a: Reklam çabaları mükemmeliyetçi/yüksek kalite odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H6a: Reklam çabaları marka odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H7a: Reklam çabaları alışkanlık/marka bağlılığı odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1b: Perakende çabaları ünlü kabulü odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H2b: Perakende çabaları fiyat/paranın karşılığını alma odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H3b: Perakende çabaları seçenek karmaşası odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

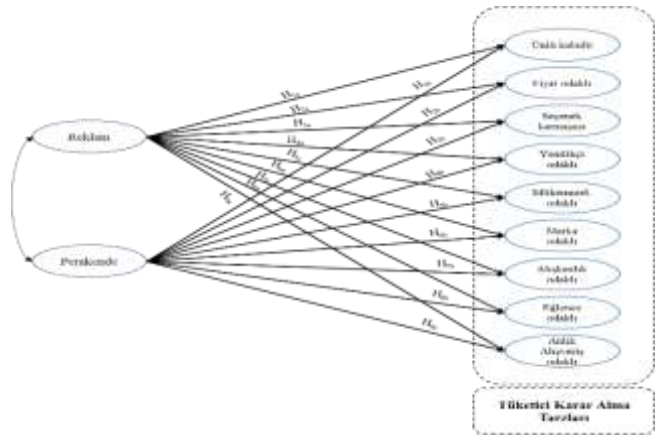
H4b: Perakende çabaları yenilikçi/moda odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H5b: Perakende çabaları mükemmeliyetçi/yüksek kalite odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H6b: Perakende çabaları marka odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H7b: Perakende çabaları alışkanlık/marka bağlılığı odaklı karar alma tarzı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Şekil 1. Önerilen Araştırma Modeli

5. Verilerin Analizi ve Bulgular

Ankete katılanların demografik özellikleri cinsiyet, yaş, gelir açısından değerlendirilmiştir. Cinsiyete göre dağılımın %45,7'sini bayan %54,3'ünü erkek öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir. Yaşlara göre dağılım ise; yaklaşık olarak %60 20-22 yaş grubunda, %30 17-19 yaş grubunda ve %10'u ise 23-24 yaş grubunda olduğunu göstermektedir. Harcanabilir gelir dağılımı ise; %41,3'ü 301-500, %27,3'ü 501-800, %16,2'si 101-300 ve %15,2'si ise 801 TL ve üstü olarak dağılmaktadır.

Bir tüketici grubu olarak, üniversite öğrencilerinin tüketici karar alma tarzlarının neler olduğu ve bu tarzların pazarlama çabalarından reklam ve perakendecilik uygulamaları ile olan ilişkilerini ortaya koymaya amacını taşıyan ölçme aracı 11 boyut ve bu boyutlara ait toplam 56 adet sorudan oluşmaktadır. Bu boyutlar öncelikle açıklayıcı faktör analizi kullanılarak analiz edilmiş ve daha sonra da oluşturulan hipotezlerin geçerli olup olmadıkları yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Yapılan faktör analizinde; çıkarma (Extraction) yöntemi olarak Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) ve döndürme yöntemi olarak da dik döndürme yöntemi olan Maksimum Değişkenlik tekniği (Varimax) kullanılmıştır. 0.50'den

düşük faktör yükleri olan değişkenler analize dâhil edilmemiştir. Örneklem büyüklüğünün faktörleşmeye uygun olup olmadığını test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütü, örnekleminin faktör analizine uygunluğunu incelemek için kullanılan bir ölçüttür. Yüksek değerler (0.5 ile 1.0 arasında) faktör analizine uygun olduğunu gösterirken. 0.5'in altındaki değerler, faktör analizine uygun olmadığını gösterir (Malhotra ve Birks 2007:648). Analiz sonucunda elde edilen KMO değeri 0.773 olup örneklemimizin faktör analizi için uygun olduğu belirlenmiştir. Bartlett Küresellik testi de kontrol edilerek evrene ait testin birim matris olup olmadığı test edilmiş yani, değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Bartlett Küresellik testinin anlamlı olması ($p<0,001$) beklenmektedir (Field 2005:660). Bu araştırma

için elde edilen Bartlett testi (4189,197; p değeri:000) anlamlı olarak belirlenmiştir. Faktör analizi sonucunda 9 boyut elde edilmiş ve bu 9 boyutun toplam varyansın %72,89'nu açıkladığı görülmektedir. İçsel tutarlılığı ölçmek için en yaygın kullanılan yöntem Cronbach's alfa yöntemidir. Bu değer 0-1 arasında değer alması beklenir ve 0,70 ve üstü değerler kabul edilir değerlerdir. Ancak, bu değer 0,5'e kadar kabul edilebilmektedir (Altunışık vd. 2010:124). Analizden düşük faktör yükü Cronbach's alfa değerlerine sahip oldukları için çıkarılan boyutlar ise "anlık ve plansız alışveriş" ve "eğlence/hedonist odaklı boyutları olmuştur. Bu sonuç da, Türk genç tüketicisinin Sproless ve Kendall'ın orijinal karar alma tarzlarından ayrıştığını göstermektedir. Tablo 1'de faktör analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 1. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktör Yükleri	Öz değer	Açıklanan Varyans %	Cronbach's alpha
Ünlü Kabulü				
Ünlü kişiler tarafından benimsenmiş ve kabul görmüş ürünleri tercih ederim.	,887			
Ünlü kişiler tarafından bir ürünün kabul görmesi benim için önemlidir.	,869	5,59	20,71	0,890
Bir ürünün bir ünlü tarafından benimsenmesi alışveriş yaparken benim karar alma davranışım üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.	,847			
Fiyat Odaklılık				
Mümkün olduğunca indirimli fiyatlardan satın almaya çalışırım.	,897			
Paramın karşılığını en iyi şekilde karşılayacak ürünleri satın almaya dikkat ederim.	,883	2,56	9,49	0,829
Alışverişlerimde mümkün olduğunca fiyat indirimi olan ürünleri tercih ederim.	,799			
Seçenek Karmaşası Odaklı				
Bazen hangi markadan alışveriş edileceğini seçmek zordur.	,862			
Aralarından seçim yapabileceğim pek çok marka var, bu nedenle kafam karışıyor.	,835	2,14	7,95	0,781
Ürünler hakkında bilgi seviyem arttıkça en iyisini seçmek zorlaşıyor.	,742			
Yenilikçi/Moda Odaklı				
Değişen moda uygun olarak gardırobumu yenilerim	,866			
Modaya uygun çekici tarzlar benim için önemlidir.	,815	1,56	5,79	0,787
Genellikle yer tarz bir ya da daha fazla kıyafetim olur.	,663			
Mükemmeliyetçi/Kalite Odaklı				
Ürün satın almam gerektiğinde en iyisini almaya özen gösteririm.	,857			
Aldığım ürünlerinin kalitesinin yüksek olması benim için önemlidir.	,817	1,47	5,46	0,762
En kaliteli ürünü almak için özel çaba harcarım.	,744			
Marka Odaklı				
Ürünün fiyatı yükseldikçe kalitesi de artar.	,841			
İyi mağazalar en iyi ürünleri satar.	,829	1,41	5,23	0,778
En fazla satan markaları tercih ederim.	,723			
Alışkanlık/Marka Bağımlısı Odaklı				
Sürekli satın aldığım favori markalarım vardır.	,833			
Sevdiğim bir ürün ya da marka bulduğumda ona bağlanırım.	,784	1,28	4,74	0,751
Alışveriş için her zaman aynı mağazalara giderim.	,697			
Reklam Çabaları				
Reklamlar genellikle eğlencelidir.	,843			
Reklamlar genellikle hoşuma gitmektedir.	,825	2,24	8,31	0,803
Reklamlar kaldırılırsa tüketiciler için iyi olmaz.	,767			
Perakende Çabaları				
Perakendeciler genellikle müşterilerine iyi hizmet vermektedir.	,806			
Perakendecilerin bana yönelik davranışları neticesinde yaptığım pek çok alışveriş hoş ve güzeldi.	,797	1,23	4,57	0,743
Satış elemanlarının genellikle yardımsever olduğunu düşünüyorum.	,745			
KMO	,773			
Toplam Açıklanan Varyans			% 72,89	

5.1.Yapısal Modelin Analizi

Yapısal eşitlik modeli (YEM), bir takım değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayabilecek teorik modellerin geçerli olup olmadığını araştırmak için birçok bilimsel disiplinde standart bir araç haline gelmiştir. Yapısal eşitlik modeli, analizdeki değişkenlerin nasıl üretildiğine ve ilişkili olduğuna ilişkin bir dizi hipotezi temsil eder (Hu ve Bentler 1999).

Yapısal modelin analizi için öncelikle ölçüm modeli oluşturulmuş ve doğrulayıcı faktör analizi ile bu model test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), gizli yapılar arasındaki ilişkileri incelemek için güçlü bir istatistiksel araçtır. Araştırmacı faktör analizinin aksine, DFA'de, gözlemlenen değişkenler ile gizli değişkenler veya faktörler arasındaki ilişkiler üzerine önceden hipotezleri açıkça test eder (D. Jackson, Gillaspay, ve Purc-Stephenson, 2009). Doğrulayıcı faktör analizi modelleri, gözlenemeyen yapılar arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla kullanılır (Bayram 2013:15). Doğrulayıcı faktör analizi modeli yapısal eşitlik modellemesi çerçevesinde faktörler ve bu faktörlere ait ölçülen değişkenler arasındaki bağlantı üzerine odaklanır ki bu nedenle ölçüm modeli olarak adlandırılır (Byrne 2010:6).

Ölçüm modelini test etmek için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu, χ^2 /serbestlik derecesi oranı 1,499 olarak elde edilmiştir. Bu oranın, oranı $2 < \chi^2/sd < 5$ olması beklenmektedir (Hooper vd. 2008). Dolayısı ile elde edilen bu değer veri ile model arasında iyi bir uyumun olduğunu

göstermektedir. Bununla birlikte, model uyumun değerlendirilmesinde kullanılan diğer uyum iyiliği indeksleri ve değerleri Tablo 2'de verilmiştir. Diğer indeksler için kabul edilen değerler literatürde; $RMSEA \leq 0.06$, $TLI \geq 0.95$, $CFI \geq 0.95$ ve $SRMR \leq 0.08$ olarak kabul edilmekte, ancak CFI ve TLI 0.95'ten küçük olduğunda (örneğin 0.90) modelin kabulü için yeterli olabilmektedir (Bagozzi 2010).

Tablo 2. Model Uyumu Değerlendirme İndeksleri

Uyum Ölçüleri	Araştırma Modeli	Kısaltmalar
χ^2/sd	1,409	CMIN/DF
Uyum İyiliği İndeksi	0,926	GFI
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	0,902	AGFI
Artırmalı Uyum İndeksi	0,964	IFI
Trucker-Levis İndeksi	0,956	TLI
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	0,964	CFI
Yaklaşık Hataların Karekökü	0,036	RMSEA
Standardize Edilmiş Kalıntıların Karekökü	0,044	SRMR

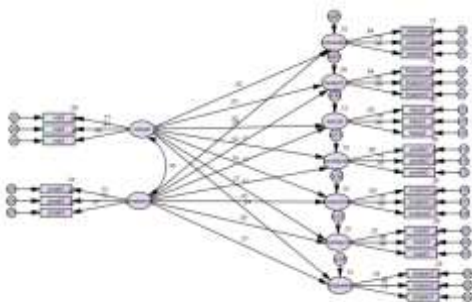
Ölçüm modelinin güvenilirliğinin test edilmesinde ise birleşik geçerlilik (composite reliability: CR) ve AVE (average variance extracted) değerleri dikkate alınmaktadır. CR değerinin 0,6 ve üstü; AVE değerinin ise 0,5 ve üstü olması güvenilirliğin sağlandığını göstermektedir (Bagozzi ve Yi 1988). Tablo 3'te yer alan değerler doğrultusunda, ölçüm modelinin yeterli geçerlik ve güvenilirliği sağladığı görülmektedir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler, Korelasyonlar ve Güvenilirlik Sonuçları

	ORT.	Std. Sapma	CR	AVE	MSV	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Alışkanlık	3,095	,0947	0,761	0,522	0,212	0,723								
2.Ünlü kabulü	1,997	0,992	0,893	0,737	0,148	0,294	0,859							
3.Fiyat odaklılık	3,091	0,788	0,835	0,633	0,019	0,046	0,055	0,795						
4.Reklam çab.	3,094	0,877	0,806	0,582	0,193	0,293	0,365	0,019	0,763					
5.Seçenek kar.	3,155	0,902	0,788	0,556	0,097	0,170	0,164	0,059	0,312	0,746				
6.Yenilik/Moda	2,700	0,941	0,800	0,575	0,190	0,436	0,385	0,021	0,253	0,215	0,759			
7.Mükemmeliyetçilik	3,931	0,833	0,776	0,541	0,084	0,289	0,009	0,064	0,080	0,211	0,268	0,735		
8.Marka Odak.	2,752	0,913	0,785	0,552	0,212	0,460	0,299	0,138	0,212	0,170	0,378	0,249	0,743	
9.Perakende Çab.	3,065	0,754	0,753	0,508	0,193	0,269	0,315	0,012	0,439	0,285	0,304	-0,008	0,214	0,713

Yapılan doğrulayıcı faktör analizin sonrasında yapısal modelin analizine geçilerek hipotezler test edilmiştir.

Şekil 2. Yapısal Model Analizi

Tablo 4' de gösterilen yapısal modelin uyum iyiliği indeksleri, modelin kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Yapısal Model Uyum İyiliği İndeksi Sonuçları

Uyum Ölçüleri	Araştırma Modeli	Kısaltmalar
χ^2/sd	1,993	CMIN/DF
Uyum İyiliği İndeksi	0,891	GFI
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	0,866	AGFI
Artırmalı Uyum İndeksi	0,928	IFI
Trucker-Levis İndeksi	0,917	TLI
Karşılaştırmalı Uyum İndeksi	0,927	CFI
Yaklaşık Hataların Karekökü	0,049	RMSEA

Tablo 4 incelendiğinde, elde edilen değerlerin araştırma modeli açısından kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

	Reklam	Perakende Çab.
Ünlü kabulü	0,285*	0,231*
Fiyat odaklılık	-	-
Seçenek karmaşası	0,241*	0,189*
Yenilikçi/moda	0,173**	0,273*
Mükemmeliyetçi	-	-
Marka odaklı	0,169**	0,197*
Alışkanlık odaklı	0,243*	0,215

*p<0,01; **p<0,05

Tablo 5'deki değerler göz önüne alınarak hipotez testi sonuçları değerlendirildiğinde; reklam ve perakende çabalarının ünlü kabulü, seçenek karmaşası, yenilik/moda odaklı, marka odaklı, alışkanlık/marka bağımlılığı odaklı karar alma tarzları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Fiyat/paranın karşılığını alma ve mükemmeliyetçi/yüksek kalite odaklı karar alma tarzı üzerinde reklam ve perakende çabalarının herhangi bir şekilde etkili olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda; H1a, H3a, H4a, H6a, H7a, H1b, H3b, H4b, H6b ve H7b hipotezleri kabul edilirken H2a, H5a, H2b, H5b hipotezleri reddedilmiştir.

6. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, reklam ve perakende çabalarının genç tüketicilerin karar alma tarzları üzerinde ne tür etkiye sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmada Sproless ve Kendall'ın (1986) orijinal ölçeği, Lam ve Bea (2014) ve Reza'i'nin (2015) çalışmalarından esinlenerek oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda yedi karar alma tarzı elde edilmiştir ki bu da orijinal ölçekle arasında bir farklılık olduğunu göstermektedir. Bu farklılığın en önemli nedeni ise, orijinal ölçeğin Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılmış olması sonucu ortaya çıkan kültürel farklılıklardır. Araştırma sonuçlarından elde edilen önemli bulgulardan birisi de, özellikle genç tüketicilerin ünlüler tarafından kabul görmüş olmasını yeni bir karar alma tarzı olarak benimsemeleridir. Bu sonuç, yoğun bir genç nüfusa sahip ülkemiz işletmeleri geniş bir tüketici kitlesinin daha iyi tanınması ve bu doğrultuda pazarlama çabalarının oluşturulması açısından önemli olabilir. Bu bulgu da gerek perakendeci ve gerekse reklamcılar açısından bu tarza sahip tüketicilere yöneltilen çabalarda referans grubu olarak ünlülerin kullanımının önemli olabileceğini göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, gerek reklam gerekse perakende çabalarının, tüketicilerin karar alma tarzları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda işletmeler, sahip oldukları tüketicilerin karar alma tarzlarını yakından tanımalı ve pazarlama çabalarını bu doğrultuda belirlemelidirler. Bu tarz bir yaklaşım işletmeler açısından hem pazarlama çabalarını etkin bir biçimde yönetebilmelerine olanak tanıyacak hem de gereksiz maliyet yüklerine girmelerini önleyecektir. Aynı zamanda, tüketicilerin doğru bir biçimde bölümlendirilmelerini ve daha doğru hedef pazar belirlemelerine de olanak tanıyacaktır.

Bu çalışma belirli açılardan sınırlılıklar içermektedir. Öncelikle, araştırma belirli bir ürün temel alınarak

yapılmamıştır. Bu nedenle gelecek çalışmalarda çeşitli ürünlere göre yapılacak çalışmalar, karar alma tarzlarının ürün bazında değişiklik gösterip göstermediğini ortaya koyacaktır. Bu tarz çalışmalar da hem perakendeciler açısından hem de reklam mesajlarının belirli karar alma tarzlarına daha net odaklanmasını sağlayabilir. İkinci kısıtlılık ise; araştırmanın genç tüketiciler üzerinde yürütülmesidir. Gelecekteki çalışmaların daha farklı demografik faktörlere sahip tüketicilere yapılması gerek literatür gerekse uygulama açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Akturan, U., Tezcan, N., ve Vignolles, A. (2011). Segmenting young adults through their consumption styles: a cross-cultural study. *Young Consumers*, 12(4), 348–360.
- Anic, I.-D., Rajh, S. P., ve Rajh, E. (2014). Antecedents of food-related consumer decision-making styles. *British Food Journal*, 116(3), 431–450.
- Anic, I.-D., Suleska, A., ve Rajh, E. (2010). Decision-Making Styles of Young-Adult Consumers in The Republic of Macedonia. *Ekonomika Istrazivanja*, 4, 102–113.
- Bagozzi, R. P. (2010). Structural equation models are modelling tools with many ambiguities: Comments acknowledging the need for caution and humility in their use. *Journal of Consumer Psychology*, 20(2), 208–214.
- Bagozzi, R. P., ve Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74–94.
- Bakewell, C., ve Mitchell, V.-W. (2004). Male Consumer Decision-Making Styles. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 14(2), 223–240.
- Bakewell, C., ve Mitchell, V. W. (2006). Male versus female consumer decision making styles. *Journal of Business Research*, 59(12), 1297–1300.
- Baoku, L., Cuixia, Z., ve Weimin, B. (2010). An empirical study on the decision-making styles of the Chinese peasant consumers. *Journal of Consumer Marketing*, 27(7), 629–637.
- Bauer, H. H., Sauer, N. E., ve Becker, C. (2006). Investigating the relationship between product involvement and consumer decision-making styles. *Journal of Consumer Behaviour*, 5, 342–354.
- Boonlertvanich, K. (2009). Consumer Buying and Decision Making Behavior of a Digital Camera in Thailand. *RU. Int. J.*, 3(1), 57–66.
- Burns, D. J. (2011). Consumer Decision-Making Styles: Relationships with Consumer Alienation. *Journal of Business ve Retail Management Research*, 6(1), 48–62.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*. *Structural Equation Modeling (Second, Vol. 22)*. New York: Taylor and Francis Group, LLC.

- Cathy Bakewell, V.-W. M. (2004). Male Consumer Decision-Making Styles. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 14(2), 223–240.
- Chi, Y., ve Lovett, M. (2010). Consumer Decision-Making Styles of Hispanic American College Students: a Consumer Styles Inventory Approach. *American Journal of Business Research (AJBR)*, 3(2), 5–25.
- Cowart, K. O., ve Goldsmith, R. E. (2007). The influence of consumer decision-making styles on online apparel consumption by college students. *International Journal of Consumer Studies*, 31, 639–647.
- De Mattos, C., Salciuviene, L., Auruskeviciene, V., ve Juneja, G. (2015). What are Decision Making Styles for International Apparel Brands in a Large Emerging Market? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 213(0), 683–686.
- Durvasula, S., Lysonski, S., ve Andrews, J. C. (1993). Cross-Cultural Generalizability of a Scale for Profiling Consumers Decision-Making Styles. *The Journal of Consumer Affairs*, 27(1), 55–65.
- Fan, J., Xiao, J., ve Xu, Y. (1997). Decision-making Styles of Young-adult Chinese Consumers: An International Comparison 1. *Consumer Interest Annual*, 43(2), 76–81.
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS. Ism Introducing Statistical Methods (Vol. 2nd)*.
- Goswami, Shubham, S. K. (2015). Impact of Consumer Decision-making Styles on Online Apparel Consumption in India. *Vision: The Journal of Business Perspective*.
- Hafstrom, J. L., Chae, J. S., ve Chung, Y. S. (1992). Consumer Decision-Making Styles: Comparison Between United States and Korean Young Consumers. *Journal of Consumer Affairs*, 26(1), 146–158.
- Hanzaee, K. H., ve Aghasibeig, S. (2008). Generation Y female and male decision-making styles in Iran: are they different? *International Review of Retail, Distribution ve Consumer Research*, 18(5), 521–537.
- Hiu, A., Siu, N., Wang, C., ve Chang, L. (2001). An Investigation of Decision-Making Styles of Consumers in China. *Journal of Consumer Affairs*, 35(2), 326–345.
- Hooper, D., Coughlan, J., ve Mullen, M. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit Structural equation modelling: guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53–60.
- Hu, L., ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55.
- Ilicic, J., ve Webster, C. M. (2011). Effects of multiple endorsements and consumer-celebrity attachment on attitude and purchase intention. *Australasian Marketing Journal*, 19(4), 230–237.
- İnci, D., Ümit, A., ve Ebru, T. K. (2013). Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği Yapısı ve Boyutları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 293–304.
- Jackson, D., Gillaspay, A., ve Purc-Stephenson, R. (2009). Reporting practices in confirmatory factor analysis: an overview and some recommendations. *Psychological Methods*, 14(1), 6–23.
- Jackson, V., Stoel, L., ve Brantley, A. (2011). Mall attributes and shopping value: Differences by gender and generational cohort. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 18(1), 1-9.
- Kamaruddin, A. R., ve Mokhlis, S. (2003). Consumer Socialization, Social Structural Factors and Decision-Making Styles: A Case Study of Adolescents in Malaysia. *International Journal of Consumer Studies*, 2(March), 145–156.
- Kin Meng Sam, C. C. (2015). Online consumer decision-making styles for enhanced understanding of Macau online consumer behavior. *Asia Pacific Management Review*, 20, 100–107.
- Lam, E. T. C., ve Bae, J. (2014). Confirmatory factor analysis of the Purchaser Style Inventory for Sport Products (PSISP). *Sport Management Review*, 17(3), 254–264.
- Leo, C., Bennett, R., ve Härtel, C. E. J. (2005). Cross-cultural differences in consumer decision-making styles. *Cross Cultural Management: An International Journal*, 12(3), 32–62.
- Lysonski, S., Durvasula, Srinivas, ve Zotos, Y. (1996). Consumer decision-making styles: a multi-country investigation. *European Journal of Marketing*, 30(12), 10–21.
- Lysonski, S., ve Durvasula, S. (2013). Consumer decision making styles in retailing: evolution of mindsets and psychological impacts. *Journal of Consumer Marketing*, 30, 75–87.
- Mafini, C., ve Dhurup, M. (2014). Assessing Consumer Purchasing Decision Styles: An Empirical Investigation From South Africa. *International Business ve Economics Research Journal*, 13(4), 679–688.
- Malhotra, N. K., ve Birks, D. F. (2007). *Marketing Research: An Applied Approach*. Pearson Education Limited (Vol. 3).
- Mitchell, V., ve Walsh, G. (2001). Gender differences in German consumer decision-making styles. *Journal of Consumer Behaviour*, 3(4), 331–346.
- Mokhlis, S. (2009). An Investigation of Consumer Decision-Making Styles of Young-Adults in Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 4(4), 140–148.
- Nayeem, T., ve Casidy, R. (2015). Australian consumers' decision-making styles for everyday products. *Australasian Marketing Journal*, 23(1), 67–74.
- Radam, A., Ali, M., ve Leng, Y. (2008). Decision-Making Style of Chinese Consumer on Clothing. *Journal of Global Business Management*, 7(2), 1–8.

- Rezaei, S. (2015). Segmenting consumer decision-making styles (CDMS) toward marketing practice: A partial least squares (PLS) path modeling approach. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 1–15.
- Sam, K. M., ve Chatwin, C. (2015). Online consumer decision-making styles for enhanced understanding of Macau online consumer behavior. *Asia Pacific Management Review*, 20(2), 100–107.
- Silvera, D. H., ve Austad, B. (2004). Factors predicting the effectiveness of celebrity endorsement advertisements. *European Journal of Marketing*, 38(11/12), 1509–1526.
- Siu, N. Y. M., Wang, C. C. L., Chang, L. M. K., ve Hui, A. S. Y. (2001). Adapting Consumer Style Inventory to Chinese Consumers. *Journal of International Consumer Marketing*, 13(2), 37–41.
- Sproles, G. B., ve Kendall, E. L. (1986). A methodology for profiling consumers decision-making styles.pdf. *The Journal of Consumer Affairs*, 20(2), 267–279.
- Spry, A., Pappu, R., ve Cornwell, T. B. (2011). Celebrity endorsement , brand credibility and brand equity. *European Journal of Marketing*, 45(September 2015), 882–909.
- Sun, C., Su, S., ve Huang, J. (2013). Cultural value, perceived value, and consumer decision-making style in China: A comparison based on an urbanization dimension. *Nankai Business Review International*, 4(3), 248–262.
- Tai, S. H. C. (2005). Shopping styles of working Chinese females. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 12(3), 191–203.
- Tanksale, D., Neelam, N., ve Venkatachalam, R. (2014). Consumer Decision Making Styles of Young Adult Consumers in India. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 133, 211–218.
- Tarnanidis, T., Owusu-Frimpong, N., Nwankwo, S., ve Omar, M. (2015). A confirmatory factor analysis of consumer styles inventory: Evidence from Greece. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 164–177.
- Wanninayake, B. W. M. C. (2014). Consumer Decision-Making Styles and Local Brand Biasness: Exploration in the Czech Republic. *Journal of Competitiveness*.
- Wickliffe, V. P. (2004). Refinement and re-assessment of the consumer decision-making style instrument. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 11(1), 9–17.
- Yasin, B. (2009). The Role of Gender on Turkish Consumers' Decision-Making Styles. *Advances in Consumer Research*, 8, 301–308.
- Yeşilada, F., ve Kavas, A. (2008). Understanding the Female Consumers' Decision Making Styles. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*.
- Zhou, J. X., Arnold, M. J., Pereira, A., ve Yu, J. (2010). Chinese consumer decision-making styles: A comparison between the coastal and inland regions. *Journal of Business Research*, 63(1), 45–51.

Araştırma Makalesi • Research Article

Bireylerin Tıbbi-Aromatik Bitki Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Erzurum Merkez İlçeleri Örneği

Determining the Factors Affecting the Medicinal-Aromatic Plant Consumption of Individuals: The Case of Erzurum Central Districts

Rüveyda Yüzbaşıoğlu^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat/Türkiye
ORCID: 0000-0002-6520-0543

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Nisan 2018

Düzeltilme tarihi: 03 Ocak 2019

Kabul tarihi: 22 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Bilinç Düzeyi

Binary Kogit

Tercih

Tıbbi Aromatik Bitkiler

Tüketim

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 April 2018

Received in revised form 03 January 2019

Accepted 22 January 2019

Keywords:

Awareness Level

Binary Logit

Preferences

Medical Aromatic Plants

Consumption

ÖZ

Bu çalışmada, Erzurum İli merkez ilçelerinde (Aziziye, Palandöken ve Yakutiye) kentsel alanda yaşayan bireylerin tükettikleri tıbbi ve aromatik bitkileri bilinçli olarak mı tüketildiği ya da ne amaçla tükettiklerini belirleyip ve tüketimi etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamın görüldüğü 384 bireyin ortalama yaşı 35,19, %63,80'ni erkek, %73,70'inin evli ve %58,85'nin çocuğu olduğu belirlenmiştir. Araştırmada bireylerin tıbbi aromatik ürünleri bilinçli tüketimini etkileyen faktörleri binary logit analizi yardımı ile belirlenmeye amaçlanmıştır. Analiz sonuçları bireylerin cinsiyeti, çocuk sahibi olma durumu, medeni durumu, hanedeki fert sayısı ve eşlerin çalışma durumu ile tıbbi aromatik bitki tüketimindeki bilinçli olma durumu arasında anlamlı bir ilişki ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda söz konusu bölgede bireylerin tıbbi aromatik bitkileri tüketimi bilinç düzeyi çok düşük olmamakla beraber tercih de kadınların ve yalnız yaşayanların daha çok tüketmeye meyilli olduğu söylenebilir.

ABSTRACT

This study aimed to determine the medicinal and aromatic plant consumption of individuals living in the central urban districts (Aziziye, Palandöken, and Yakutiye) of Erzurum province and the factors affecting their consumption. The data of the study were collected through a questionnaire. The mean age of the interviewed individuals of 384 was found to be 35,19. 63,80% were male, 73,70% were married, and 58,85% had children. In the study, the factors affecting the consumption of medicinal aromatic plants were determined using binary logit analysis. As a result of the analysis, while individuals' gender, having children, the marital status, the number of households, the employment status of spouses of individuals who were found to be significant with consciousness level in terms of medicinal aromatic plant consumption. As a result of the research, it can be stated that while the consciousness level of individuals in the region was not very low in terms consumption of medicinal aromatic plants, women, and individuals living alone tended to consume these products more.

1. Giriş

Tıbbi ve aromatik bitkiler; insanoğlunun daha sağlıklı bir yaşam sürmesi veya çeşitli hastalıklara karşı korumak ve iyileştirmek için kullanılmaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkiler, en çok gıda olarak tüketilmekle birlikte ilaç, kozmetik, vücut bakımı, tütsü veya dini törenler ve benzer amaçlarla da

kullanılmaktadır (Lewin, 2000; Heinrich ve ark., 2004; Bayram ve ark., 2010; Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011).

Türkiye'de tıbbi aromatik bitkilerin tüketim şekilleri tam anlamıyla bilinmemekle birlikte, Botanik ve Eczacılık eğitimi görmemiş yazarlar tarafından çeviri veya derleme şeklinde hazırlanan ya da pek çok geleneksel hekimlik uygulaması mevcuttur. Buna karşılık tıbbi bitkiler, hasta

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ruveyda.kiziloglu@gop.edu.tr

tedavisinde kullanıldığı gibi sağlıklı yaşam için de tamamlayıcı ya da destekleyici ürün olarak tercih edilebilmektedir (Dicle, 2010).

Literatür incelendiğinde yurt içi ya da yurt dışında tüketicilerin tıbbi aromatik bitkilere karşı davranışları ya da aktarlardan satın alma-satımı incelenmiştir (Demirci ve ark., 2007; Dicle, 2010; Faydalıoğlu ve Sürücü, 2011; Arya ve ark., 2012; Çelik, 2014; Kökçü ve ark., 2015; Adıgüzel ve Kızılaslan, 2016; Akbulut ve Özkan, 2016; Demirçivi ve Altaş, 2016; Kocabaş ve Gedik, 2016; Yüzbaşıoğlu ve Ataoglu, 2018). Ancak gerek yurt içi gerek yurt dışı çalışmalarında tüketim veya tıbbi aromatik bitki tüketimini etkileyen faktörler istatistiki olarak incelenmediği gözlenmiş, bu araştırma ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Bireyler çeşitli nedenlerden dolayı bilerek ya da bilmeyerek bir şekilde gündelik hayatlarında en az bir tıbbi aromatik ürünlerden en az bir kere kullanmaktadır. Bireylerin tıbbi ve aromatik bitkiyi bilerek mi yoksa alışkanlıktan ya da damak tadı olarak mı kullandığını belirlemek yani bireylerin bilinçli bir tüketici mi olduğunu ortaya koymak bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca önceki literatürler incelendiğinde istatistiki olarak tıbbi ve aromatik bitkilerin bilinçli olarak tüketimini belirleyen bazı durumları ortaya koyan araştırmanın olmaması da bu araştırmanın önemini artırmaktadır. Bu çalışma ile Erzurum İli merkez ilçelerinde (Aziziye, Palandöken ve Yakutiye) kentsel alanda yaşayan bireylerin tıbbi ve aromatik bitki tüketimi ile bu ürünlerin bilinçli olarak tüketimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bireylerin sosyo-demografik özellikleri ortaya konulmuştur. İkinci bölümde bireylerin tıbbi aromatik bitkileri bilme, hangi bitkileri kullandığı ve ne amaçla kullandığı ortaya konulmaktadır. Son bölüm bireylerin tıbbi ve aromatik bitki tüketimini etkileyen bazı özelliklerini istatistiki olarak ortaya koymayı kapsamaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Erzurum İli merkez ilçelerinin kentsel alanlarında yaşayan bireylerle yüz yüze görüşülerek bu araştırmanın ana materyali elde edilmiştir. Ayrıca önceki literatür kaynaklarından da yararlanılmıştır.

2.2. Verilerin Toplanması Aşamasında İzlenen Yöntem

Toplam popülasyonun iyi düzeyde temsil edilecek örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde oransal yaklaşımdan yararlanılmıştır.

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_p^2 + p(1-p)} \quad (1)$$

n= örnek büyüklüğü,

N= popülasyon büyüklüğü,

p= tahmin oranı (0,5 maksimum örnek büyüklüğü için), (Miran, 2003; Kızıloğlu ve Kızılaslan, 2017)

σ_p^2 = oran varyansı (maksimum örnek hacmine ulaşmak için %95 güven aralığında tablo değeri 1,96 ve %5 hata payı ile). Ana kitleyi oluşturan bireylerin özellikleri başlangıçta bilinmediği için, örnek hacmini maksimum kılacak şekilde $p=0,5$ olarak alınmış ve örnek hacmi 384 birey olarak bulunmuştur. Görülecek bireylerin sayısının belirlenmesinde, yerleşim birimlerinin toplam popülasyon içindeki payları esas alınmış (Kızıloğlu ve Kızılaslan, 2013) ve örneğe alınan bireyler tesadüfi olarak belirlenmiştir.

Tablo 1'de Erzurum şehrinin merkeze bağlı üç ilçesinin nüfusu, toplamdaki oranı ve örnek hacmindeki dağılımı verilmiştir. Merkez ilçelerin toplamı 417,385 olarak belirlenmiş ve bu oran içinde merkez ilçelerin nüfuslarına göre oranları ortaya konulmuştur. Oransal örnekleme ile belirlenen sayı, bu oranlar doğrultusunda rastgele bir dağıtım yapılarak ilçelerdeki örnek hacmi belirlenmiştir.

Tablo 1. Erzurum İli Nüfusu (2016)

	Nüfus (N)	Oran (%)	Örnek Hacmi (n)
Aziziye	57,092	13,68	53
Palandöken	168,430	40,35	155
Yakutiye	191,863	45,97	177
Erzurum (Merkez)	417,385	100,00	384

2.3. Verilerin Analizi Aşamasında İzlenen Yöntem

Araştırmada bireylerin tıbbi ve aromatik bitkilerin tüketimini etkileyen faktörler binary logit model yardımı ile belirlenmiştir. Nitekim; bireylerin çeşidi fazla olan tıbbi aromatik bitkilerin en az birini tüketeceği varsayımından yola çıkarak ve bilinçli bireylerin tüketim olasılıklarını ortaya koymak, bilinç düzeyini belirleyici sorular (Tıbbi aromatik bitkiyi doğru ve yanlış tanımlayacak ifadeler) sorulmuştur. Böylelikle modelin bağımlı değişkeni olan doğru tanımlayan (bilinçli) bireyler ve yanlış tanımlayan (bilinç seviyesi düşük) bireyler belirlenmiştir.

Soruların cevaplarına ise puanlar verilmiş ve bu puanlar toplanmıştır. Tam puan, 5 olarak hesaplanmıştır. Tam puanın yarısına denk gelen 2,5 üstü puan alan bireyler, bilinçli olarak değerlendirilmiş ve 1 olarak kodlanmış, 2,5 altı puan olan bireyler bilinçsiz olarak değerlendirilmiş ve 0 olarak kodlandırılmıştır. Bilinç düzeyini belirleyici sorular ve puanları Tablo 3'te verilmiştir.

Tıbbi aromatik ürünleri tüketimini etkileyecek bazı sosyo-demografik değişkenler binary logit modeli yardımı ile belirlenmiştir. Logit modelinde bağımlı değişken kukla ve tahmin edilen olasılık değerleri 0 ile 1 olarak kodlanmıştır. Lojistik fonksiyon (LOGIT) genel formülü (Gujarati, 1992);

$$F_i(\beta X_i) = \frac{\exp(\beta X_i + \varepsilon_i)}{1 + \exp(\beta X_i + \varepsilon_i)} \quad (2)$$

F (βX_i)= İndex fonksiyonunu (1inci bireyler için gözlenen tıbbi aromatik ürünleri tüketimi, bilinçli tüketmeyenler için j=0; bilinçli tüketenler için j=1)

β= Açıklayıcı değişkenlerin katsayı vektörünü,

X_i= Bireylerin karakterlerini temsil eden açıklayıcı değişkenleri,

ε_i = Hata terimini göstermektedir.

Bireylerin tıbbi aromatik ürünleri bilinçli tüketme olasılığı:

$$P_i = \frac{1}{1 + e^{-z_i}} \quad (3)$$

P_i = Bağımlı değişkenin olma olasılığı

e = doğal logaritma

$$Z_i = \beta X_i Z_i \quad Z_i = \beta_1 + \beta_2 X_2 \quad (4)$$

tıbbi aromatik ürünleri bilinçsiz tüketme olasılığı ise (1- P_i) formülü;

$$\frac{P_i}{1 - P_i} = \frac{1 + e^{+z_i}}{1 + e^{-z_i}} = e^{z_i} \quad (5)$$

tıbbi aromatik ürünleri bilinçli tüketme bahis oranı olan formülün doğal logaritması alınır aşağıdaki sonuca ulaşılır.

$$L_i = \ln \frac{P_i}{1 - P_i} \quad Z_i = \beta_1 + \beta_2 X_2 \quad (6)$$

Bahis oranının logaritması L, yalnız X 'e göre değil, ana kitle katsayılarına göre de doğrusaldır. L'ye logit denir ve logit modeli formülden gelmektedir (Gujarati, 1992).

Açıklayıcı değişkenler, gözlemlenen değişkenlerden çıkartılmaktadır ve onların doğrusal bileşenleri olarak tahmin edilebilirler. J'inci faktör olan F_j 'in genel tahmin eşitliği şu şekilde ifade edilebilir:

$$F_j = \sum_{i=1}^p [W_{ji} X_1 + W_j X_2 + \dots + W_{jp} X_p] \quad (7)$$

W_i : Açıklayıcı değişkenler skor katsayılarını

P : değişken sayısını göstermektedir (Berenson ve Levine, 1996; Akgül ve Çevik, 2005).

Lojistik modelde yer alan bazı değişkenler, kategoriler arası farklılıkları olasılık oranları olarak elde edilebilmek üzere kategorik değişkene çevrilmiştir. Bağımlı değişken ile ilişkilendirilmesi yani açıklaması daha kolay ya da anlaşılır olması için açıklayıcı değişkenler kukla değişken halinde modele alınmıştır.

Modele açıklayıcı değişken olarak; bireylerin yaşı (sürekli değişken), cinsiyet (kadın ise 0, erkek ise 1 olarak kodlanmıştır), medeni durum (bekar ise 0, evli ise 1 olarak kodlanmıştır), eğitim durumu (lise ve lise altı ise 0, lise üstü ise 1 olarak kodlanmıştır), eşinin çalışma durumu (çalışmıyorsa 0 ile çalışıyorsa 1 ile kodlanmıştır), bireylerin aylık gelirleri (sürekli değişken), hanedeki fert sayısı (sürekli değişken), çocuk sahibi olma (çocuk sahibi ise 1, değilse 0 olarak kodlanmıştır), bireylerin, kalp, tansiyon, kolesterol, şeker ve böbrek rahatsızlığı olma durumu (rahatsız var ise 1, yok ise 0 olarak kodlanmıştır) ve herhangi bir rahatsızlığı için ilaç niyetine tıbbi aromatik bitki tercih etme durumu (tercih ediliyorsa 1, edilmiyor ise 0 olarak kodlanmıştır) dahil edilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

3.1. Bireylerin Genel Özellikleri

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin bazı sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri Tablo 2'de gösterilmiştir. Bireylerin %36,20'si kadın, %63,80'i erkektir. Bireylerin %73,70'i evli, %39,84'nün eşlerinin çalıştığı ve hanede ortalama 3,50 birey yaşamakta olup bireylerin %41,15'i çocuk sahibi olduğu Tablo 2'de görülmektedir. Görüşülen bireylerin ortalama yaşı 35,19 olarak bulunmuştur. Görüşülen bireylerin eğitim durumları incelendiğinde ise yarısından fazlasının (%59,38) lise ve lise altı eğitim gördükleri belirlenmiştir. Bireylerin ortalama aylık geliri 2,527,290 TL olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Bireylerin Genel Özelliklerine Ait Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken Tanımları	Frekans	%	Ortalama	Standart Sapma
Bağımlı Değişken (Y)	Bilinçli tüketiyorsa:1	235	61,20	
	Bilinçsiz tüketiyorsa:0	149	38,80	0,488
Yaş (YAS)			35,19	10,237
Gelir (ay/TL) (GELİR)			2 527,290	1 217,083
Cinsiyet (CINSİYET)	Kadın:0	139	36,20	
	Erkek:1	245	63,80	
Medeni Durum (MD)	Bekar:0	101	26,30	
	Evli:1	283	73,70	
Eğitim Durumu (ED)	Lise ve lise altı Mezunu Olanlar:0	228	59,38	
	Lise üstü Mezunu Olanlar:1	156	40,63	
Eşinin Çalışma Durumu (ESCALISM)	Çalışmıyor (Emekli, İşsiz, İş arıyor, öğrenci):0	231	60,16	
	Çalışıyor:1	153	39,84	
Hanedeki fert sayısı (FERT)			3,50	1,329
Çocuk Sahibi Olma Durumu (COCUK)	Çocuk sahibi olmayanlar:0	226	58,85	
	Çocuk sahibi olanlar:1	158	41,15	
	Olanlar:1	37	9,64	

Kalp Rahatsızlığının Olma Durumu (KALP)	Olmayanlar:0	347	90,36
Tansiyon Rahatsızlığının Olma Durumu (TANSİYON)	Olanlar:1	74	19,27
Şeker Rahatsızlığının Olma Durumu (SEKER)	Olmayanlar:0	310	80,73
Kolesterol Rahatsızlığının Olma Durumu (KOLESTER)	Olanlar:1	41	10,68
Böbrek Rahatsızlığının Olma Durumu (BOBREK)	Olmayanlar:0	343	89,32
Herhangi bir rahatsızlığı için ilaç niyetine tıbbi aromatik bitki tercih etme durumu (ALTERNTF)	Olanlar:1	72	18,75
	Olmayanlar:0	312	81,25
	Olanlar:1	67	17,45
	Olmayanlar:0	317	82,55
	Tercih ediliyorsa 1	43	11,20
	Edilmiyor ise 0	341	88,80

Bireylerin sağlık durumları Tablo 2’de görüldüğü üzere; %9,64’ünün kalp rahatsızlığı, %19,27’sinin tansiyon rahatsızlığı, %10,68’nin şeker hastalığı, %18,75’inin kolesterol rahatsızlığı ve %17,45’nin böbrek rahatsızlığı bulunduğu belirlenmiştir. Bireylerin %88’i herhangi bir rahatsızlığı için ilaç olarak tıbbi ve aromatik bitkileri tercih etmişlerdir.

3.2. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitkiyi Bilme veya Tanıma Durumu

Bireylerin evlerinde gıda, tedavi, bitkisel çay, koku, tat katması, kozmetik veya, estetik gibi çeşitli amaçlar için kullandıkları tıbbi aromatik bitkileri tanıma bilme durumlarını belirlemek için tıbbi aromatik bitkilerin çeşitli tanımları anket yolu ile sorulmuştur. Sorular ve sorulara “evet tanım budur” diyenler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitkiyi Bilme veya Tanıma Durumu

Sorulan Tanımlar	Puan	Frekans	%
Koku, renk ve tat bakımından tercih edilen bitkilere tıbbi aromatik bitki denir.	1	290	75,52
Bütün bitkiler tıbbi bitkidir.	0	23	5,99
Tıbbi bitkiler, ilk çağlardan beri uygulanan bir tedavi yoludur. Günümüzde de hastalıkların önlenmesi, sağlıklı ve zinde bir yaşam için tıbbi ve aromatik bitkiler tamamlayıcı bir tıp yöntemidir. Aslında bitkiler yalnızca hasta olunca değil, hasta olmamak için, bağışıklık sistemini destekleyici olarak da kullanılır.	1	324	84,38
Yaygın olarak bulunan 12. yüzyıldan bu yana tek başına veya değişik karışımlar ile tedavilerde ve eczacılık sanayinde ilaçların yapımında etkin madde olarak kullanılan bitkilere “tıbbi bitkiler” denmektedir.	1	326	84,90
Şifalı bitkiler, kısa sürede hastalıkları tedavi etmekten çok uzun süreli bir yaşam biçimi olarak değerlendirilir.	1	372	96,88

Tablo 4’te bireylerin yoğun olarak tüketmeyi tercih ettikleri bitkiler verilmiştir. Bireylerin en fazla tüketmeyi tercih ettikleri bitkiler sırasıyla; kırmızı pul biber (%85,42), nane (%77,34), sarımsak (%57,81), kekik (%42,45) ve reyhan (%28,13)’dir.

Dicle (2010)’nin İzmir’de yaptığı çalışmasında tüketicilerin %85,42 gibi yüksek oranla en fazla tarçın bitkisini tükettiği belirlenmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki bireyler damak tadı ve alışkanlıktan dolayı kırmızı pul biberi fazla tüketirken Batı Bölgesindeki İzmir’de tarçın bitkisinin en yaygın olarak tüketilmektedir. Demircioğlu ve ark. (2007)’nin Ankara Merkez İlçesinde kadınların baharat kullanımı üzerine

yaptıkları araştırmalarında katılımcıların İç ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden geldikleri ve %83,5’inin kırmızı pul biberi yaygın olarak tükettikleri belirlenmiştir.

Tablo 4. Bireylerin Tüketmeyi Tercih Ettikleri Tıbbi Aromatik Bitkiler

Kullanılan Bitkiler	F	%	Kullanılan Bitkiler	F	%
Kırmızı Pul Biber	328	85,42	Kişniş	12	3,13
Nane	297	77,34	Ekinezya	12	3,13
Sarımsak	222	57,81	Nar Çiçeği	11	2,86
Kekik	163	42,45	Yaban Mersini	10	2,60
Reyhan	108	28,13	Fesleğen	10	2,60
Adaçayı	85	22,14	Avakado Yaprağı	9	2,34
Ihlamur	82	21,35	Kantaron	8	2,08
Dereotu	71	18,49	Melisa(Limon Otu)	7	1,82
Çörek Otu	64	16,67	Keten Tohumu	7	1,82
Kuşburnu	57	14,84	Gülhatmi	6	1,56
Papatya	52	13,54	Civanperçemi	4	1,04
Böğürtlen	38	9,90	Hindiba	3	0,78
Ebegümece	34	8,85	Sütleğen	3	0,78
Melengiç	34	8,85	Mercanköşk	3	0,78
Isırgan	30	7,81	Oğul Otu	3	0,78
Keçiboynuzu	29	7,55	Zerdeçal	3	0,78
Salep	23	5,99	Efelek	2	0,52
Biberiye	14	3,65	Kebere	2	0,52
Zencefil	13	3,39			

Tablo 5'te bireylerin tıbbi aromatik bitkileri kullanma nedenleri verilmiştir. Bireylerin tıbbi ve aromatik bitkileri en çok (%77,60) gıda amaçlı tükettikleri belirlenmiştir. Bunu sırasıyla; koku ve tat katmaları (%72,14), tedavi ve gıda (%27,34), bitkisel çay (%26,30) ve kozmetik-estetik (%3,91) amaçlı tüketim takip etmektedir.

Tablo 6. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitkileri Bilinçli Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Binary Logit Analiz Sonuçları

	Kat Sayı	Standart Hata	z	z >Z	Marjinal Etki
Sabit	-0,378	0,745	-0,510	0,612	
YAS	0,011	0,018	0,590	0,557	0,002
CINSİYET	-0,767***	0,267	-2,870	0,004	-0,164***
MD	1,131**	0,450	2,510	0,012	0,242***
ED	0,127	0,253	0,500	0,617	0,028
ESCALISM	-0,579*	0,297	-1,950	0,051	-0,127**
GELIR	0,002	0,01	0,240	0,809	0,005
FERT	0,283***	0,102	2,770	0,006	0,062***
COCUK	-1,164**	0,496	-2,350	0,019	-0,239***
KALP	0,211	0,444	0,480	0,634	0,045
TANSİYON	-0,145	0,384	-0,380	0,706	-0,032
KOLESTER	0,320	0,376	0,850	0,395	0,069
SEKER	-0,655	0,404	-1,620	0,105	-0,149
BOBREK	0,194	0,461	0,420	0,674	0,042
ALTERNTF	-0,448	0,364	-1,230	0,218	-0,101

Not: ***, **, * ==> Önem seviyesinde temsili %1, %5, %10
loglikelihood:-256,456, Khi Kare [14 d.f.]: 30,585, Önem Seviyesi: 0,00633, McFadden R²: 0,059

Bireylerin cinsiyet ve çocuk sahibi olma durumu %1 anlamlılık düzeyinde tıbbi ve aromatik bitkileri bilinçli tüketimini negatif yönde etkilerken, bireylerin medeni durumu ve hanede yaşayan birey sayısının bilinçli tüketimi pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Kadınların erkeklere oranla %16 olasılıkla daha bilinçli tüketim yaptığı söylenebilir. Bekar olmayan bireylerin bekarlara oranla %24

Kocabaş ve Gedik (2016), Kahramanmaraş'ta semt pazarında satılan etnobotanik bitkilerin; gıda, tedavi ve süs amacıyla kullanıldığı sonucuna varmışlardır. Arya ve ark.(2012)'nin Hindistan'da yaptıkları çalışmalarında; tüketicilerin %78,4'ü tıbbi aromatik ürünleri sağlık için tükettikleri ortaya konulmuştur. Buradan; yurt içinde yapılan araştırmalarda tıbbi ve baharat bitkilerin kullanım nedenleri benzerlik gösterirken, yurt dışındaki araştırmalarda kullanım farklılıklar anlaşılabilir.

Tablo 5. Bireylerin Tıbbi Aromatik Bitkileri Kullanma Nedenleri

Kullanma Nedenleri	F	%
Tedavi	30	7,81
Gıda	298	77,60
Tedavi-Gıda	105	27,34
Bitkisel çay	101	26,30
Koku ve tat	277	72,14
Kozmetik-estetik	15	3,91

3.3. Bireylerin Tıbbi ve Aromatik Bitkileri Tüketmesini Etkileyen Faktörler

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin çeşitli tıbbi aromatik bitkilerden en az birini çeşitli nedenlerden dolayı doğrudan veya dolaylı tüketebileceği varsayılmıştır. Ancak bireylerin tükettikleri tıbbi aromatik bitkileri bilinçli olarak tüketme olasılığını etkileyen bazı faktörlerin belirlenmesi için binary logit analizi uygulanmıştır. Bireylerin tıbbi aromatik bitki tüketimini etkileyen faktörlerin analiz sonuçları Tablo 6 'da verilmiştir.

olasılıkla daha bilinçli bir tıbbi aromatik bitki tüketicisi oldukları ortaya konulmuştur. Kişi sayısı bir fazla olan hanelerin tıbbi ve baharat bitkilerini daha bilinçli tüketme olasılığı diğer hanelere göre %6 yüksektir. Çocuk sahibi olan bireylerin olmayanlara göre tıbbi ve aromatik bitkileri bilinçli tüketme olasılığı %24 daha azdır.

Bireylerin eşlerinin çalışması ile tıbbi ve aromatik bitkileri bilinçli tüketmeleri arasında %5 önem seviyesinde anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur. Eşleri çalışmayan bireylerin eşleri çalışanlara göre tıbbi ve aromatik bitkileri bilinçli tüketme olasılığı %13 daha yüksektir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bireylerin isteyerek ya da kullanma sebebini bilerek tüketmeyi tercih etmesi, tüketeceği üründen yararlanma olasılığını artırmaktadır. Bu çalışmada bireylerin tıbbi ve aromatik bitkileri bilinçli tüketimlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin nüfus yoğunluğu bakımından üçüncü sırada olan Erzurum İlindeki bireylerin tıbbi aromatik bitkilerden en az birini tükettiği varsayılarak bilinçli tüketim yapanlar ile bilinçsiz tüketim yapanların karşılaştırılması istenmiştir.

Genç ve orta gelirli sayılabilecek bireylerle araştırma kapsamında görüşülmüş ve bireylerin eğitim durumları lise ve altı olduğu araştırma bulguları sonucunda ortaya konulmuştur. Bireylerin yarısından fazlasının evli çocuk sahibi olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda bireylerin büyük bir çoğunluğunun kalp, tansiyon, şeker, kolesterol gibi sağlık sorunları yaşamadığı belirlenmiştir.

Bu bilgiler ışığında bireylerin büyük bir çoğunluğunun tıbbi ve aromatik bitkileri bildiği ve tükettikleri belirlenmiştir.

Analiz sonucunda kadınların erkeklere oranla daha bilinçli tıbbi aromatik bitki tükettiği belirlenmiştir. Bunda kadınların tıbbi ve aromatik bitkilere; yemeklere tat ve aroma katması, çayın zayıflatma özelliği, kozmetik açıdan tüketilmesine daha fazla önem vermelerinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Evli ve hane de yaşayan birey sayısı ile bilinçli tüketim arasında pozitif ilişki olması da olası bir sonuçtur. Çünkü bireylerin tıbbi aromatik ürünleri tüketme nedenlerinin en önemli sebebi olarak gıda ve tat-koku katması göz önüne alınırsa istatistiki olarak da anlamlı çıkması ispatı olmuştur. Sonuç olarak bireylerin %39,80'ni tükettikleri tıbbi aromatik ürünleri bilmediği ya da bitkisel gelenek görenek yada alışkanlık gibi sebeplerden dolayı yani bilinçsiz tükettiği tespit edilmiştir. Kadınların daha çok tüketmeyi ve bilinçli olarak tüketmeyi tercih ettiği göz önüne alınarak bu yönde pazarlama stratejisi geliştirilmesi, reklam tanıtımlarının yapılması tüketimin daha bilinçli yapılmasına katkı sağlayacağı ifade edilebilir. Araştırma bölgesindeki bireylerin tıbbi aromatik bitkileri tüketimi bilinç düzeyleri çok düşük olmamakla beraber, kadınlar ve yalnız yaşayanların bu bitkileri daha çok tüketmeye meyilli oldukları tespit edilmiştir.

Kaynakça

Adıgüzel, F. & Kızılaslan, N. (2016). İstanbul ilinde tıbbi, aromatik ve baharat bitkileri satışı yapan aktarların yapısal özellikleri ve mevzuat hakkındaki görüşleri. *Anadolu Tarım Bilim. Dergisi*, 31, 40-59.

Akbulut, S. & Özkan, Z.C. (2016). Herbalist-Customer Profile in Medicinal and Aromatic Herbs Trade: A Case Study of Kahramanmaraş, Turkey. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 16 (1), 246-252.

Akgül, A. & Çevik, O. (2005). İstatistiksel Analiz Teknikleri. Emek Ofset Ltd. Şti. 2. Baskı. s.y. 428. Ankara.

Arya, V.,Thakur, R., Kumar, S. & Kumar, S. (2012). Consumer buying behaviour towards Ayurvedicmedicines/products in Jogindernagar-A survey.Ayurpharm-International Journal of AyurvedaandAlliedSciences, 1(3), 60-64.

Bayram, E., Kırıcı, S., Tansı, S., Yılmaz, G., Arabacı, O., Kızıl, S. & Telci,İ.(2010). Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Arttırılması Olanakları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı-I, 437-456, 11-15 Ocak, Ankara.

Berenson, M.L. & Levine, D.M. (1996). Basic Business statisticsconceptsandapplications. sixth ed.. p. 837. prentice-hallinternational. New York.

Çelik, Y. (2014). Konya İlinde tıbbi ve aromatik bitki satışı yapan aktarların sosyo-ekonomik yapıları üzerine bir araştırma. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 1(3), 369-376.

Demircioğlu, Y., Yaman, M. & Şimşek, I. (2007). Kadınların baharat kullanım alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *TSKY Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(3).

Demirçivi, B.M. & Altaş, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Baharatlara İlişkin Bilgileri ve Tüketim Tercihleri: Aksaray Üniversitesinde Bir Uygulama. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 4(4), 88-112.

Dicle, M. (2010). İzmir İli Bornova İlçesinde Tıbbi Bitkilere İlişkin Tüketici Davranışlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmış) Yüksek Lisans Tezi*.

Faydaoğlu, E. & Sürücüoğlu, M. S. (2011). Geçmişten günümüze tıbbi ve aromatik bitkilerin kullanılması ve ekonomik önemi. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11(1), 52-67.

Gujarati, N. D. (1992). *Essential of Econometrics*. McGrawHill. New York. 1999. Temel Ekonometri. Çeviren: Şenesen. Ü..Şenesen. G.G.. Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Heinrich, M.,Barnes, J., Gibbons, S. & Williamson, E.M. (2004). *Fundamentals of Pharmacognosy and Phytotherapy*, Churchill Livingstone, Edinburgh.

Kızıloğlu, R. & Kızılaslan, H. (2013).Consumer behaviors on foodpurchasingplaces: A casestudy of redmeatconsumption in Turkey, *Research&Reviews in Biosciences (RRBS)*, ISSN : 0974 – 7532, 7 (11), 453-459.

Kızıloğlu, R. & Kızılaslan, N. (2017). Kahramanmaraş İli Merkez İlçe Kırsalında Çiftçilerin Gübre Kullanım Durumu. *Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(1): 18-23.

Kocabaş, Y.Z. & Gedik, O.(2016). Kahramanmaraş İl Merkezi Semt Pazarlarında Satılan Bitkiler Hakkında Etnobotanik Araştırmalar. *Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. &Tech.* 6(4): 41-50.

Kökçü, B., Esen, O. & Uysal İ. (2015). Medicinal plants sold in Çanakkale/Turkey city center herbalists. *Biological Diversity and Conservation*. 8(3), 80-91.

Lewin, R. (2000). *Modern insanın Kökeni*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Çeviri: N. Özüaydın, 7. basım, TÜBİTAK, Ankara.

Miran B. (2003). *Temel istatistik*. Ege Üniversitesi Basımevi. ISBN 975-9308800 Bornova İzmir.

Yüzbaşıoğlu, R. & Ataođlu, S.N. (2018). Tüketicilerin Kekik Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Manisa İli Salihli İlçesi Örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 259-270.

Araştırma Makalesi • Research Article

Mortgage Krizi Öncesi ve Sonrasında Enflasyon - Faiz Etkileşimi: Türkiye Örneği

Inflation – Interest Interaction Before and After the Mortgage Crisis: The Case of Turkey

Ahmet Tayfur Akcan^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü/ 42100 KONYA
ORCID: 0000-0001-8210-7327

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 02 Ocak 2019
Kabul tarihi: 23 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Fisher Hipotezi,
Enflasyon,
Faiz,
Nedensellik

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 August 2018
Received in revised form 02 January 2019
Accepted 23 January 2019

Keywords:

Fisher Hypothesis,
Inflation,
Interest,
Causality

ÖZ

Enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişki birçok çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda çoğunlukla Fisher Hipotezi üzerinedir. Fisher Hipotezi, reel faiz oranlarının uzun dönemde değişmeyeceği varsayımında, nominal faiz ile beklenen enflasyon oranının uzun dönemli ilişkili olacağını ileri sürmektedir. Çalışmada, Mortgage krizi öncesi ve sonrasında enflasyon ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi ve Fisher Hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır. Haziran 2000 – Eylül 2007 ve Ekim 2007 – Ekim 2018 arası aylık veriler Augmented Dickey Fuller Birim Kök, Johansen Eşbütünlük, ve Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre; Mortgage Krizi öncesi, sonrası ve 2000-2018 arasında Fisher Hipotezi geçerlidir. Ancak Mortgage krizi öncesi değişkenler arasında var olan çift yönlü nedensellik ilişkisi kriz sonrasında kaybolmuştur. 2000-2018 dönemi arasında ise faiz oranlarından enflasyona doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The relationship between inflation and interest rates is the subject of many studies. These studies are mostly about the Fisher Hypothesis. The Fisher hypothesis suggests that the nominal interest rate and the inflation rate will be in a long-run relationship under the assumption that real interest rates will not change. In this study, the causality relationship between inflation and unemployment and the validity of the Fisher Hypothesis were investigated before and after the mortgage crisis. June 2000 - September 2007 and October 2007 - October 2018 Monthly data were analyzed by Augmented Dickey Fuller Root Test, Johansen Cointegration Test and Granger Causality Test. According to the results of the study; The Fisher Hypothesis is valid before, after the crisis and during June 2000 – October 2018. However, the two-way causality relationship between the variables before the mortgage crisis was lost after the crisis. The causality relationship from interest rates to inflation was determined between June 2000 – October 2018.

1. Giriş

Enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişki, Türkiye Ekonomisi açısından en fazla tartışılan konular arasındadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, enflasyon ve faiz etkileşimi, sürdürülebilir ekonomik büyüme açısından da önem arz etmektedir. Faiz ve enflasyon politikalarının birbiri ile çelişmesi, uygulanan ekonomi politikalarının verimlilik ve etkinliğini azaltacaktır. Bu bakımdan söz konusu değişkenlerin birbiri ile korelasyonunun tespit edilmesi, uygulanan ekonomi politikalarının planlanması ve başarı olasılığının artmasına neden olacaktır.

Enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ilk inceleyen Irving Fisher'dir (Fisher: 1930). I. Fisher enflasyon ve faiz arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiş ve uzun dönemde enflasyon ve faiz oranları arasında ilişki olduğunu savunan Fisher Hipotezi literatüre kazandırılmıştır. Ancak Fisher söz konusu değişkenlerin nedensel ilişki boyutu ile ilgili herhangi bir çıkarımda bulunmamıştır.

Çalışmanın amacı Türkiye'de 2008 Küresel Mortgage Krizi öncesi ve sonrasında enflasyon ve faiz oranı değişkenlerinin etkileşiminde herhangi bir değişimin meydana gelip

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: tayfurakcan@hotmail.com

gelmediğini hem Fisher Hipotezi hem de enflasyon ve faiz oranlarının nedensellik boyutunu analiz etmektedir.

Türkiye ekonomisinde enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkinin araştırılması için, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden 2000 yılı Haziran ayı ve 2018 yılı Ekim ayı arası periyotta gerçekleşen bir ay vadeli dolar mevduat hesabına uygulanan faiz oranları ve yurt dışı üretici fiyat endeksleri kullanılmıştır. Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu (National Bureau of Economic Research, NBER) küresel krizin başlangıç noktasını 2007 yılının 3. Çeyreğinin sonu, 4. Çeyreğinin başı olarak kabul ettiği için, veri seti 2007 yılı Eylül ayı itibarı ile ikiye ayrılmıştır. Daha önce yapılan çalışmaların araştırılması aşamasında, Türkiye için enflasyon ve faiz değişkenlerinin, 2008 krizi öncesi ve sonrasında analiz edildiği çalışmaya rastlanmadığı için, çalışmanın literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir.

2. Enflasyon-Faiz İlişkisi ve Fisher Hipotezi

Faiz ve enflasyon oranı arasındaki ilişkiye, ilk olarak 1930 yılında Irving Fisher tarafından "Faiz Teorisi" kitabında değinilmiştir. Fisher'e göre, nominal faiz oranları, beklenen enflasyondaki değişmeye duyarlı hareket etmekte, ancak reel faiz oranları, beklenen enflasyon oranındaki değişmelere duyarlı kalmaktadır. Nominal faiz oranı ile beklenen enflasyon oranı arasındaki bu ilişkiye "Fisher Hipotezi" denilmektedir.

Fisher Hipotezi'nin formülize edilmiş hali; " $i_t = r_t + \pi_t^e$ " şeklinde gösterilmektedir. Bu formülasyonda; " i " nominal faiz oranını, " r " reel faiz oranını, π^e beklenen enflasyon oranını temsil etmektedir. Ancak ekonometrik modelleme açısından uygulamalarda, geçmişe dönük beklenen enflasyon oranının tespit edilmesi ve modele dahil edilmesi mümkün olmamaktadır. Bu sebeple "Rasyonel Beklentiler

Tablo 1: Fisher Hipotezinin Testine Yönelik Literatür Taraması

Yazar	Yıl	Ülke	Sonuç
Fama	1975	Amerika Birleşik Devletleri	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Mishkin	1984	OECD Ülkeleri	Fisher Hipotezi Geçerlidir
MacDonald ve Murphy	1989	Amerika, Kanada, Belçika ve İngiltere	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Woodward	1992	Birleşik Krallık	Fisher Hipotezi Geçerli Değildir
Dutt ve Ghosh	1995	Kanada	Fisher Hipotezi Geçerli Değildir
Wiedmann	1997	Almanya	Fisher Hipotezi Geçerli Değildir
Lanne	2001	Amerika Birleşik Devletleri	Fisher Hipotezi Geçerli Değildir
Juntilla	2001	Finlandiya	Fisher Hipotezi Geçerli Değildir
Çakmak, Aksu ve Başar	2002	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Kutan ve Aksoy	2004	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Turgutlu	2004	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Şimşek ve Kadılar	2006	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Bolatoğlu	2006	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Gül ve Açıkalın	2008	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Westerlund	2008	OECD Ülkeleri	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Yılanıcı	2009	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerli Değildir
Ahmad	2010	Kuveyt	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Badillo, Reverte ve Rubio	2011	Avrupa Birliği Ülkeleri	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Köse, Emirmahmutoğlu ve Aksoy	2012	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
İncekara, Ustaoglu ve Aksoy	2012	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Mercan	2013	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Bayat, Kayhan ve Doğan	2013	BRIC - Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Uçak, Öztürk ve Aslan	2014	Avrupa Birliği Ülkeleri	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Zainal, Nassır ve Yahya	2014	Malezya	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Köksel ve Destek	2015	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Takayasu	2015	İsveç	Fisher Hipotezi Geçerlidir

Hipotezi" gereğince, beklenen enflasyon oranını temsil etmek üzere gerçekleşen enflasyon oranı kullanılmaktadır. Beklenen enflasyon oranı yerine gerçekleşen enflasyon oranının kullanılmasından dolayı Fisher Hipotezi formülasyonuna sıfır ortalamaya sahip hata terimi de eklenerek " $i_t = r_t + \pi_t^e + \varepsilon_t$ " nihai halini almaktadır. Çalışmada beklenen enflasyon oranı yerine gerçekleşen cari enflasyon oranı kullanıldığından, Fisher Hipotezi "Rasyonel Beklentiler Hipotezi'nin" geçerliliği varsayımı altında analiz edilmektedir.

2008 Mortgage Krizi, Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamış ve kısa sürede domino etkisi ile dünya geneline yayılmıştır. Bankalar tarafından düşük gelir grubuna (subprime) kullanılan konut kredi taksitlerinin geri ödenememesinden kaynaklanan küresel kriz, en fazla bankacılık ve finans sektörlerini etkilemiştir. Finans sektöründe meydana gelen etkiler sebebi ile bazı makroekonomik değişkenlerin birbiri ile etkileşimi de değişime uğramıştır.

3. Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde Fisher Hipotezinin geçerliliğine yönelik yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Fisher Hipotezinin testine yönelik çalışmalar tablo 1'de listelenmiştir. Literatür taramasında görülmektedir ki, özellikle Türkiye ekonomisi üzerinde yapılan çalışmaların hepsinde, Fisher Hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Almanya ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerde, Fisher Hipotezinin geçerli olmadığı görülmektedir. Türkiye için ise Fisher hipotezinin geçerliliğine yönelik yapılan çalışmalarda ise genellikle Fisher Hipotezi'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır

Yazar	Yıl	Ülke	Sonuç
Kanca, Üzümcü ve Deniz	2015	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Lebe ve Özalp	2016	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Akıncı ve Yılmaz	2016	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir
Caporale ve Alana	2017	G-7 Ülkeleri	Fisher Hipotezi Geçerli Değildir
Ümit	2017	Türkiye	Fisher Hipotezi Geçerlidir.

4. Yöntem

4.1. Veri Seti

Çalışmada Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi veri havuzundan faydalanılarak, Haziran 2000 – Ekim 2018 tarihleri arasındaki bir ay vadeli dolar mevduat hesabına uygulanan faiz oranları ve yurt dışı üretici fiyat endeksi değerleri kullanılmıştır. Veri seti küresel kriz öncesi ve sonrası olmak üzere Haziran 2000 – Eylül 2007, Ekim 2007 - Ekim 2018 tarihleri arası şeklinde ikiye ayrılmıştır. Yurt Dışı ÜFE değişkeni endeks değer olduğu için logaritması alınarak eşitliğe dahil edilmiştir. Veri setleri mevsimsel etki içerdiğinden öncelikle mevsimsellikten arındırılmıştır. Haziran 2000 – Eylül 2007 tarihleri arası veri seti kriz öncesini temsil ettiğinden KOENFLASYON ve KOFAİZ olarak adlandırılmıştır. Ekim 2007 - Ekim 2018 dönemini temsil eden veri seti ise kriz sonrası olduğu için KSENFLASYON ve KSFAİZ olarak adlandırılmıştır. Son olarak enflasyon ve faizin genel olarak ilişkilerinin incelenmesi için ise Haziran 2000 – Ekim 2018 dönemi arası veriler GENFLASYON ve GFAİZ olarak adlandırılmıştır. Bu kapsamda kurulan modeller aşağıdaki gibidir.

$$\Delta KOFAİZ = \beta_0 + \beta_1 \log KOENFLASYON + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta KSFAİZ = \beta_0 + \beta_1 \log KSENFLASYON + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta GFAİZ = \beta_0 + \beta_1 \log GENFLASYON + \varepsilon_t \quad (3)$$

1 numaralı eşitlik kriz öncesini, 2 numaralı eşitlik kriz sonrasında ve 3 numaralı eşitlik ise 2000-2018 kümülatif olarak enflasyon ve faiz ilişkisini analiz etmek için kullanılmıştır.

4.2. Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Zaman serilerinde sürekli artış ya da sürekli azalış trendlerinin varlığı durumu, değişkenler arasında olmayan ilişkinin söz konusu trendler sebebi ile varmış gibi görünmesine, dolayısıyla sahte regresyon çıkmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle değişkenler ekonometrik testlere tabi tutulmadan önce sahte regresyonların oluşmasının önlenmesi için birim kök testi ile incelenmektedir. Birim kök testlerinin ilki 1979 yılında D. Dickey ve W. Fuller tarafından bulunmuştur. Bulunan bu test iki yıl sonra geliştirilerek son halini almış ve Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi olarak literatüre girmiştir (Dickey ve Fuller: 1981).

Augmented Dickey Fuller Birim Kök testinde zaman serisi değişkenlerinde trend gözlemlendiğinden, trend içeren serilerde durağanlık analizi için kullanılan 4 numaralı eşitlik ile durağanlık durumları analiz edilmiştir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \rho Y_{t-1} + \beta_t \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi temelinde, yukarıda geçen denklemlerdeki ρ katsayısının tahmin değerinin ve standart hata değerinin En Küçük Kareler yöntemini kullanarak hesaplamaya dayanmaktadır. Söz konusu denklemlerle hesaplanan test değerleri D. Dickey ve W. Fuller tarafından oluşturulan tablodaki ilgili değerlerle kıyaslanmaktadır. Bu kıyaslama da temel amaç $\rho=0$ eşitliğinin sağlanıp sağlanmadığına bakmaktır. ρ değerine bağlı kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir.

$$H_0 = \rho = 0 \quad \text{Seri durağan değildir,}$$

$H_1 = \rho < 0$ Seri durağandır sonucu çıkarılmaktadır.

4.3. Johansen Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme analizi zaman serilerinde, değişkenlerin arasında uzun dönemde herhangi bir ilişkinin olup olmaması durumunu analiz etmektedir. Johansen Eşbütünleşme Testinin uygulanabilmesinin ön koşulu serilerin aynı dereceden durağan olması gerekliliğidir. Johansen Eşbütünleşme testinde temel olarak iki denklem kullanılmakta olup, bu denklemler 5 ve 6 numaralı eşitlikler olarak aşağıdadır (Johansen: 1988).

$$y_t = \alpha_1 y_{t-1} + \dots + \alpha_k y_{t-k} + \varepsilon_t, \quad t = 1, 2, \dots, T(5)$$

$$\Delta y_t = \sum_{i=2}^{k-1} \Gamma \Delta y_{t-i} + \prod y_{t-k} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Yukarıdaki eşitlikler ile iz istatistiği ve maksimum öz değer hesaplanmaktadır. Hesaplanan iz değeri ve maksimum öz değer %5 güvenlilik düzeyi için hesaplanan test istatistiğinden büyük olması halinde, değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Ancak tersi olması durumunda ise değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin olmadığı dolayısıyla uzun dönemli ilişkiden bahsedilemeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

4.4. Granger Nedensellik Testi

Nedensellik testleri iki değişken arasındaki neden yönünün araştırılması için tasarlanmış testlerdir. Literatürde kullanılan en yaygın test ise 1986 yılında oluşturulan ve 1987 yılında geliştirilen Granger Nedensellik testidir. Değişkenler arasındaki nedensellik yönünün tespit edilmesi için ise 7 ve 8 numaralı eşitlikler kullanılmaktadır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (7)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (8)$$

Haziran 2000 – Ekim 2018 enflasyon ve faiz oranına ait değişkenler ilk önce birim kök testine tabi tutulmuştur. Ardından VAR analizi ile uygun gecikmelerinin tespit edilmesinden sonra uzun dönem ilişkilerinin analizi için Johansen Eşbütünleşme testi ve nedenselliklerinin analizi için ise Granger Nedensellik testine tabi tutulmuştur. Bu testlerde ulaşılan değerler, ampirik bulgular başlığı altında raporlanmıştır.

5. Ampirik Bulgular

Kriz öncesi, kriz sonrası ve kümülatif olarak değerlendirilen veri setlerine ait durağanlık analizi sonuçları tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi Bulguları

Değişken	Trend ve sabit terimli %5 Değeri (Test İstatistiği) [Olasılık Değeri]
KÖEnflasyon	-3,463547 (-2,256111) [0,4527]
ΔKÖEnflasyon	-3,463912 (-4,688006) [0,0015]
KÖFaiz	-3,470032 (-2,669968) [0,2519]
ΔKÖFaiz	-3,470851 (-7,508165) [0,0000]
KSEnflasyon	-3,444487 (-0,810174) [0,9613]
ΔKSEnflasyon	-3,444487 (-7,142936) [0,0000]
KSFaiz	-3,444487 (-1,398958) [0,8570]
ΔKSFaiz	-3,444487 (-8,784803) [0,0000]
GENflasyon	-3,430477 (-4,888479) [0,0004]
GFaiz	-3,431062 (-4,914685) [0,0004]

Tablo 2’deki değişkenlere ait birim kök testi sonuçlarına göre; kriz öncesi ve sonrası enflasyon ve faiz oranı değişkenleri, birinci farklarında durağan çıkmakta ancak kriz öncesi ve sonrasında kesintisiz dahil edildiği veri seti ise düzey değerinde durağan çıkmaktadır. Bu nedenle ayrı modeller halinde incelenen kriz öncesi ve kriz sonrası enflasyon ve faiz oranı değişkenlerinin birinci dereceden farkları alınması suretiyle modele dahil edilmiştir.

Tablo 4’te ise üç farklı modele ait uygun gecikmeler gösterilmektedir. Modeller ayrı ayrı VAR analizine tabi tutulduğunda, Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterlerine göre kriz öncesinde 4. gecikme, kriz sonrasında 2. gecikme ve kümülatif seride ise 7. gecikmenin seçilmesi uygun görülmüştür. Modellerde bazen bilgi kriterleri farklı dereceleri uygun görmektedir. Böyle durumlarda karşılaştırıldığında, en küçük değere sahip olan bil kriteri dikkate alınarak uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir.

Tablo 3: Uygun Gecikme Uzunlukları

G.U	Akaike	Schwartz	Hannan-Quinn
Haziran 2000 – Eylül 2007			
0	-4,845325	-4,787039	-4,821909
1	-5,715716	-5,540860	-5,645468
2	-5,846108	-5,554682	-5,729029
3	-6,205494	-5,797496*	-6,041583

4	-6,313057*	-6,313057	-6,102315*
Ekim 2007 - Ekim 2018			
0	-8,720477	-8,676361	-8,702551
1	-8,962119*	-8,829771*	-8,908342*
2	-8,676361	-8,724252	-8,855203
Haziran 2000 – Ekim 2018			
0	2,186576	2,218668	2,199552
1	-8,050042	-7,953767	-8,011113
2	-8,525746	-8,365287	-8,460865
3	-8,523043	-8,298401	-8,432209
4	-8,596731	-8,307906	-8,479945
5	-8,751456	-8,398447	-8,608717
6	-9,056970	-8,639778*	-8,888279*
7	-9,077366*	-8,596490	-8,883222

Bu gecikme değerleri baz alındığından kurulan modellerde ise Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçları tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Testi Bulguları

Haziran 2000 – Eylül 2007				
Test	Özdeğer	İz Değeri veya Maksimum Öz Değeri		Olasılık Değeri
		%5 Kritik Değeri		
İz Testi	0,201714	24,12080	12,32090	0,0004
Maksimum Öz Değer Testi	0,201714	18,47368	11,22480	0,0023
Ekim 2007 - Ekim 2018				
İz Testi	0,326575	72,17663	20,26184	0,0000
Maksimum Öz Değer Testi	0,326575	51,00386	15,89210	0,0000
Haziran 2000 – Ekim 2018				
İz Testi	0,176054	45,11670	25,87211	0,0001
Maksimum Öz Değer Testi	0,176054	40,08564	19,38704	0,0001

Yukarıdaki sonuçlar değerlendirilirken en kolay yol olasılık değerlerine göre yorumlamaktır. Eğer modele ait olasılık değeri 0,05 değerinden küçükse H_0 hipotezi reddedilmekte, H_1 hipotezi ise kabul edilmektedir. Söz konusu hipotezler ise aşağıdaki gibidir.

H_0 = Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 = Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 5: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotez	Ki Kare	Gecikme	Olasılık
Haziran 2000 – Eylül 2007			
Enflasyon → Faiz	55,50748	4	0,0000
Faiz → Enflasyon	12,00602	4	0,0173
Ekim 2007 - Ekim 2018			
Enflasyon → Faiz	2,073058	1	0,1499
Faiz → Enflasyon	0,287602	1	0,5918
Haziran 2000 – Ekim 2018			
Enflasyon → Faiz	13,28687	7	0,0654
Faiz → Enflasyon	81,72928	7	0,0000

Tablo 5’e göre kriz öncesi dönemde enflasyon ve faiz oranları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Kriz sonrası dönemde ise söz konusu çift yönlü nedensellik ilişkisinin ortadan kalktığı görülmektedir. Ancak Haziran

2000 ve Ekim 2018 arası dönem kümülatif olarak incelendiğinde ise %95 güven düzeyinde faiz oranlarının enflasyonun nedeni olduğu görülmektedir. Ancak güven düzeyi %90 olarak kabul edildiğinde ise enflasyon ve faiz oranları arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

6. Sonuç

Enflasyon, faiz, istihdam ve ekonomik büyüme değişkenleri makroekonomik performans kriterlerinin en önemlilerindedir. Bu nedenle söz konusu değişkenlere yönelik çok sayıda çalışma yapılmış ve aralarındaki ilişki araştırılmıştır. Bu çalışmada da Türkiye ekonomisinde enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen ilk bulgu, literatürle de mükemmel uyum sağlamaktadır. Türkiye ekonomisinden 2008 yılında yaşanan küresel Mortgage krizi öncesinde ve sonrasında da enflasyon ve faiz oranları arasında uzun dönemli eşbütünlük ilişkisinin olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye’de 2008 Küresel Mortgage krizi öncesi ve sonrasında Fisher Hipotezi geçerlidir.

Fisher Hipotezinin geçerli olduğu ekonomilerde, faiz oranı ve para arzı ile enflasyon oranı hedeflerinin tutturulması mümkün olabilmektedir. Özellikle Türkiye gibi fiyat istikrarının önemli olduğu ülkelerde, Merkez Bankaları’nın uyguladığı politikalar önem kazanmaktadır.

Çalışmadan elde edilen ikinci bulgu ise değişkenlerin arasındaki nedensellik ilişkisi kapsamındadır. 2008 yılında yaşanan Mortgage krizinden önce enflasyon ve faiz oranları arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisi, kriz sonrası dönemde kaybolmuştur. Ancak söz konusu ilişki 2000-2018 yılları arası periyoda bakıldığında %90 güven seviyesinde mevcut durumda iken, %95 seviyesinde sadece faizden enflasyona doğru bir nedensellik olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda çıkarılan net sonuç ise zamanla enflasyonun faize neden olma durumu etkisini kaybetmektedir.

Faizlerin enflasyonun nedeni olması ve bu etkinin zamanla artması, Merkez Bankası’nın en önemli aracı olan politika faizinin, öncelikli amacı olan fiyat istikrarının sağlanması hedefinde daha önemli hale getirmektedir. Hatalı uygulanan faiz politikaları ekonomide enflasyonist etki oluşturacak ve enflasyonist süreç ise Merkez Bankasının başarısız olmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla Merkez Bankası’nın bağımsızlığı, doğrudan başarısı ile ilgili olmaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, S. (2010) “The Long Run Fisher Effect in Developing Countries”, *Studies in Economics and Finance*, 27 (4), 268-275
- Akinci M. ve Yılmaz, Ö. (2016), “Enflasyon- Faiz Oranı Takası: Fisher Hipotezi Bağlamında Türkiye Ekonomisi İçin Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi”, *Sosyoekonomi*, 24(27), 33-55
- Atgür, M, ve Altay, N. O. (2015) “Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği (2004-2013)”, *Journal of Management & Economics*, 22(2). 521-533

- Badillo, R. C. Reverte, E. Rubio, (2011), “The Fisher Effect in The EU Revisited: New Evidence Using Panel Cointegration Estimation With Global Stochastic Trends”, *Applied Economics Letters*, 18, 1247-1251
- Bayat, T. (2012), “Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği: Doğrusal Olmayan Eşbütünlük Yaklaşımı”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38, 47-60.
- Bayat, T., Kayhan, S. ve Doğan, Ç. (2013) “BRIC-T Ülkelerinde Fisher Etkisinin Ampirik Olarak İncelenmesi” *İktisat İşletme ve Finans*, 29(334), 95-120
- Bolatoğlu, N. (2006), “Türkiye’de Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişki: Fisher Etkisi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 1-15
- Caporale, G. M. ve Alana, L. A. G. (2017), “Testing the Fisher Hypothesis in the G-7 Countries Using I(d) Techniques”, *CESifo Working Paper Series No. 6482*, 1-21
- Çakmak, E., Aksu, H. ve Başar, S. (2002), “Fisher Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi: 1989-2001”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(3-4), 31-40.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1979), “Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root”, *Journal of The American Statistical Association*, 74, 427 – 431.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1981), “Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With a Unit Root”, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072
- Dutt, S., D. Ghosh (1995), “The Fisher Hypothesis: Examining The Canadian Experience”, *Applied Economics*, 27, 1025–1030.
- Engle, R. ve Granger, C. (1987) “Co-İntegration and Error Correction: Representation, Estimation And Testing”, *Journal Of Econometrica*, 251-276
- Fama, E. (1975), “Short-Term Interest Rates as Predictors of Inflation”, *American Economic Review*, 65, 269–282.
- Fisher, I. (1930), “The Theory of Interest”, *The Macmillan Company, New York*. (<http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Fisher/fshTol.html>)
- Gül, E., Açıkalm S. (2008), “An Examination of The Fisher Hypothesis: The Case of Turkey”, *Applied Economics*, 40, 3227-3231.
- İncekara A.; Demez, S. ve Ustaoglu, M. (2012), “Validity of Fisher Effect for Turkish Economy: Cointegration Analysis”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58: 396-405
- Johansen, S. (1988), “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12 (2-3), 231-254.
- Juntilla, J. (2001), “Testing an Augmented Fisher Hypothesis for Small Open Economy: The Case of Finland”, *Journal of Macroeconomics*, 23, 577-599.

- Kanca, O.C, Üzümcü, A, Deniz, A. (2015). "Fisher Etkisi Türkiye Ekonomisi İçin Geçerli Mİ? Bir Zaman Serisi Analizi: 1980-2013", *Verimlilik Dergisi*, 3, 1-18
- Köksel, B. ve Destek, M. A. (2015). "Türkiye Ekonomisinde Fisher Hipotezinin Test Edilmesi: 2002-2014 Dönemi Üzerine Bir Ampirik Analiz", *The Journal of International Social Research*, 8(41), 1247-1253
- Köse, N., Emirmahmutoğlu, F. ve Aksoy, S. (2012), "The Interest Rate-Inflation Relationship Under an Inflation Targeting Regime: The Case of Turkey", *Journal of Asian Economics*, 23, 476-485.
- Kutan, A.M. ve Aksoy, T. (2003), "Public Information Arrival And The Fisher Effect In Emerging Markets: Evidence From Stock And Bond Markets In Turkey", *Journal of Financial Services Research*, 23(3), 225-239.
- Lanne, M. (2001), "Near Unit Root and The Relationship Between Inflation and Interest Rates: a Reexamination of The Fisher Effect", *Empirical Economics*, 26, 357-366.
- Lebe F., Özalp, L. F. (2016), "Fisher Hipotezinin Alternatif Faiz Oranları ile Türkiye Ekonomisi Açısından Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 95-122
- Macdonald, R., P. Murphy (1989), "Testing for The Long Run Relationship Between Nominal Interest Rate and Inflation Using Cointegration Techniques", *Applied Economics*, 21, 439-447.
- Mercan, M. (2013), "Enflasyon Ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönem İlişkinin Fisher Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi: Türkiye Örneği", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27, 368-384.
- Mishkin, F.S. (1984), "Are Real Interest Rates Equal Across Countries? an Empirical Investigation of International Parity Conditions", *Journal of Finance*, 39, 1345-1357.
- Öruç E. (2016), "Fisher Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, 297-311
- Şimşek, M., Kadılar, C. (2006), "Fisher Etkisinin Türkiye Verileri İle Testi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7, 99-111.
- Takayasu, I., (2015), "Does the Fisher Hypothesis Hold in Sweden? An Analysis of Long-Term Interest Rates under the Regime of Inflation Targeting", *Review of Integrative Business and Economics*, 5(3), 283-295
- Turgutlu, E. (2004), "Fisher Hipotezinin Tutarlılığının Testi: Parçalı Durağanlık ve Parçalı Koentegrasyon Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19, 55-74.
- Umit, A. O, (2017), "Empirical Analysis of Fisher Hypothesis for the Period Following the Inflation Targeting Strategy in Turkey", *International Journal of Economic Perspectives*, 11(2), 97-109
- Weidmann, J. (1997), "New Hope For The Fisher Effect?", *Discussion Paper B-385, University of Bonn, Institut Für Internationale Wirtschaftspolitik*, 1-25
- Westerlund, J. (2008), "Panel Cointegration Tests Of The Fisher Effect", *Journal of Applied Econometrics*, 23, 193-223
- Woodward G. T. (1992), "Evidence of The Fisher Effect From U.K. Indexed Bonds", *The Review of Economics and Statistics*, 315-320
- Yılancı, V. (2009), "Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 205-213.
- Zainal, N., Nassır, A. M. D. ve Mohamed, H. Y. (2014). "Fisher Effect: Evidence From Money Market in Malaysia", *Journal of Social Science Studies*, 1(2), 112-124

Araştırma Makalesi • Research Article

Kadın Çalışanların Yaşam Kalite Algılarının Rol Stresi Üzerindeki Etkisi

The Influence of Woman's Life Quality Perceptions on Role Stress

Serdar Yener,^a Özgür Demirtaş,^{b*}^aDoç.Dr. Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, Sinop/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6113-1528^bDoç.Dr.,Kayseri Üniversitesi, SBF, Kayseri/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2495-2124

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 13 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 05 Ocak 2019

Kabul tarihi: 29 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Kadın Çalışanlar

Yaşam Kalite Algısı

Rol Çatışması

Rol Stresi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 13 September 2018

Received in revised form 05 January 2019

Accepted 09 January 2019

Keywords:

Woman Employee

Life Quality Perception

Role Stress

Role Conflict

ÖZ

Yaşam kalitesi algısı, bireylerin yaşamın birçok alanındaki ihtiyaçlarının karşılanma düzeyine göre memnuniyet ölçüsüdür. Bireylerin yaşamın farklı alanlarındaki ihtiyaçlarını karşılanmasının bireylerin yaşayacakları cinsiyet rol stresini azaltacağı düşünülmektedir. Birey ihtiyacı kuramı çerçevesinde kurulan modelin araştırılması için Sinop il ve ilçelerinde kamu ve özel sektörde ücretli çalışan kadınlardan oluşan örneklem kullanılmıştır. Örneklemden toplanan veriler SPSS 21 ile analiz edilmiştir. Regresyon sonuçlarına göre kadınların yaşam kalite algılarının cinsiyet rol stresini olumsuz olarak etkilediği görülmüştür. Bu çalışma ile kadın çalışanlar ile (kamu-özel) yapılan anketler sonucu elde edilen verilerle, kadın rol stresinin kadınların yaşam kalite algıları üzerine olan etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tarz saha çalışmalarının özellikle Türkçe literatür açısından henüz yeterince ele alınmamış olması mevcut çalışma ile sağlanabilecek potansiyel katkının önemini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

Quality of life perception is determined by the satisfaction level of human needs in different areas of life. It is thought that female employee's quality of life perception decreases the level of feminine role stress. 212 Female employees working in government and private sectors of Sinop and its districts are consisting the sample group of the research. The research frame is based on human need theory. Data gathered from sample was analyzed with SPSS 21. According to the regression test results negative effect of quality of life perception on feminine role stress was observed. This study, which is taken to the consideration of the women who are working in public or private sector, is one of the rare researches that was being examined in Turkish literature.

1. Giriş

Kadın cinsiyet normlarının temeli toplum kültürü olup bir taraftan erkek egemen bir bakış açısı ve baskısını diğer taraftan toplumsal kültürün dayattığı örf, adet ve geleneklerin topluca yarattığı baskıyı temsil etmektedir (Paluck ve Ball, 2010). Bu tarz bir önyargılı bakış açısı kadının iş dünyasındaki rekabet için zayıf kaldığı, kendini işine veremediğini, kadını rolleri (hamilelik, annelik vs.) kullanarak kaytarma eğilimleri gösterdiği, işinden bir anlam çıkaramadığından dolayı işini sevemediğini ve dolayısı ile

düşük etkinlik ve verimlilik ile iş yaptığını savunabilmektedir (Paluck ve Ball, 2010).

Yaşam kalitesi ile anlatılmak istenen yaşamın bir çok alanındaki ihtiyaçların karşılanma düzeyi ve memnuniyet ölçüsüdür (Cummins vd., 2003; Haas, 1999). Bireylerin gereksinimleri, bu gereksinimlerin karşılanma düzeyi ve buna yönelik algıları arasındaki ilişki, değerlendirme kapasiteleri, kültürel bağlam, eğitimleri, bilgi düzeyleri, mizaç ve karakterlerinden kaynaklanan nedenlerden dolayı aynı toplumda aynı şartlara sahip bireylerde bile farklılık gösterebilmektedir (Constanza vd., 2007). Bu çerçevede en büyük öneme sahip faktör öznel boyut olup, bireylerin

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: demirtasozgur@yahoo.com

algılarının içinde yaşadığı kültürün değişkenlerine göre şekillendiği ifade edilmektedir (Azar, 2004). Herhangi bir topluma göre ihtiyaç olarak gösterilen bir faktörün bir başka toplumda ihtiyaç olarak görülmemesi, ihtiyaç karşılama düzeyi problemini de ortadan kaldıracığı için memnuniyet düzeylerini etkileyebilir. İnsanların ihtiyaçları, kültürlerine bağlı olarak fiziksel barınma ve güvenlik ihtiyaçlarından başlayarak en üstte kendini gerçekleştirme vb. ihtiyaçlara kadar farklı şekilde ortaya çıktığı için, değerlendirmelerin de kültürel bağlamda yapılmasının gereklilik olduğu düşünülebilir. Kültür perspektifinden bakıldığında, farklı kültürlerde farklı nesnel göstergelere sahip bireylerin benzer yaşam kalitesi algısına sahip olması veya benzer nesnel göstergelere sahip bireylerin farklı yaşam kalitesi algılarına sahip olması (Schalock ve Keith, 2016) ihtiyaçlarının da kültüre göre şekillendiğini gösterebilmektedir.

Yapılan bu çalışma ile kadınların etkisinin gittikçe yoğun olarak hissedildiği günümüz iş yaşamında, kadının ev ve iş yerinde üstlenmiş olduğu farklı rollerin kadınlarda oluşturmuş olduğu stres üzerinde yaşam kalite algılarının etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bireylerin yaşam kalite algısının bireylerin ihtiyaçlarına göre şekillendiği öngörüldüğünden bu araştırma Birey İhtiyacı Kuramı (Theory of Human Need, THN) çerçevesinde şekillendirilmiştir.

1.1. Yaşam Kalitesi Algısı

Yaşam kalitesi ile anlatılmak istenen yaşamın birçok alanındaki ihtiyaçların karşılama düzeyi ve memnuniyet ölçüsüdür (Cummins vd., 2003; Haas, 1999; Duvdevany, 2010). Alanyazında bu konu ile ilgili yapılan çalışmalarda ortak noktanın, bireylerin kendi deneyimleri çerçevesinde geliştirdiği algı ile yaşam kalitesini değerlendirdiği şeklindedir (Constanza, 2007; Rzońca vd., 2018). Yaşam kalitesi göstergeleri olarak geçmişte ekonomik göstergeler referans alınmasına rağmen günümüzde bunun yeterli olmadığı görülmektedir (Bognar, 2005). Geçmişte aynı toplumda yaşayan benzer ekonomik göstergelere sahip bireylerin benzer yaşam kalite algılarına sahip olacağı düşünülürken, günümüzde bireysel psikoloji ve algı süreçlerinin farklılığının yaşam kalitesi algılarını değiştirebildiği gözlemlenmektedir (Zapf, 2000). Bireylerin yaşam kalitesi algılarının sadece ekonomik göstergeler değil hayatın farklı alanlarındaki farklı rolleri veya durumlarıyla şekillenebildiği düşünüldüğünde, araştırma çerçevesinin öznel değişkenleri de içine alacak şekilde genişlemesi normal olarak görülmektedir. Bundan dolayı yaşam kalitesi araştırmalarında öznel göstergeleri ortaya koyan araştırma süreçleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yaklaşıma göre bireylerin öznel yaşam kalite algılarını ölçen herhangi bir yöntemin onların mutluluk veya yaşam memnuniyetlerini ölçebileceği önerilmektedir (Sumner, 1996). Bu yaklaşımda objektif göstergelerin (tanımlayıcı yaşam kalitesi göstergeleri) etkisinin en iyi öznel algılarla değerlendirilebileceği düşünülmektedir. İnsanların kendilerine yaşamı kolaylaştıran ürün, hizmet vb. araçlara sahip olmasının göstergesi olarak ifade edilen objektif göstergelerin (tanımlayıcı yaşam kalitesi göstergeleri) bireyler tarafından nasıl algılandığının ortaya konulması, yaşam kalitesi araştırmalarının temel amacı olmaktadır (Hagerty vd., 2001). Yaşam kalitesi araştırmalarının hem

objektif hem subjektif göstergeleri içine alması, bir yandan da aynı objektif göstergelerin farklı kültürlerdeki etkisinin de ortaya konulması için önemlidir. Kültürlerarası karşılaştırmalar için referans olabilecek yaşam kalitesi araştırmaları devlet politikalarının da şekillendirilmesini sağlamaktadır (Rothstein ve Tannenber, 2015). Öznel bakış açılarıyla salt bireylerin kendi deneyimlerini referans alan bir yaklaşımda bireylerin kendi deneyimlerini ne ölçüde tanımlayabildikleri bir başka problem sahasını oluştururken, nesnel bakış açılarıyla tüm insanlığın kalite algısını etkileyecek faktörlerin olduğunu önermekte hataya sürükleyebilir. Yaşam kalitesi bireyin fiziksel sağlığı, psikolojik durumu, otonomi derecesi, sosyal çevresi ve ilişkilerinden etkilenmektedir (Schalock vd., 2002). Bu değişkenler çerçevesinde içinde yaşadığı toplumda sosyal olarak bir çevreye sahip olup etkileşimde bulunan, yakın çevresinden destek ve saygı gören ve kendini güvende hissedilen, kendini sözel veya farklı yollarla ifade edebilen, fiziksel olarak kendini sağlıklı hissedilen bireylerin yaşam kalite seviyesinin yüksek olduğu söylenebilir. Buna göre yaşam kalitesi algısını şekillendiren etkenler (Pereira vd., 2006:14) aşağıdaki gibi sayılabilir;

- Psikolojik Durum: Bireyin yaşamdan doyum almasını, yararlı olduğunu düşünmesini, fiziki imaj algısını, gündelik hayatla ilgili uğraşlarına yönelik algısını şekillendiren psikolojik durum bireyin stres veya memnuniyet duymasını sağlar.
- Fiziksel Durum: Bireylerin gündelik yaşam aktivitelerini yerine getirebilme derecesini ifade etmektedir. Bunun seviyesi bireyin yaşam kalitesi algısını şekillendirmektedir.
- Sosyal Çevre ve Etkileşim: Bireyin yaşadığı sosyal çevrede çevresiyle etkileşim düzeyi ve bu sosyal çevrede kendini konumlandırması yaşam kalitesini şekillendirmektedir.
- Finansal Durumu: Bireyin yaşamı ve beklentisiyle orantılı olarak finansal durumu, ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılaması açısından yaşam kalite algısını şekillendirir.

Constanza vd. (2007) bireylerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda sahip oldukları kaynakların, yaşam kalitesi algılarını şekillendirdiğini ifade etmektedir. Bu kaynaklar (s.271);

- Sosyal Sermaye: Bireyin sahip olduğu bağlantı ve ilişkilerini ifade etmektedir.
- İnsan Sermayesi: Bireysel sahip olunan bilgi ve düşünce yeteneğidir.
- Fiziksel Kaynaklar: Bireylerin gündelik gereksinimlerini yerine getirmede kullandıkları fiziksel araçlardır.
- Doğal Kaynaklar: Bireylerin yenilenebilir veya yenilemez kaynak ve hizmetlere sahip olma düzeyidir.

Yaşam kalite algısının bireylerin ihtiyaçlarına göre şekillendiği göz önüne alındığında, bu ihtiyaçları gidermek için sahip oldukları kaynakların da bu algının şekillenmesinde etkisi olduğu söylenebilir. Örneğin, barınma ve güvenlik ihtiyacının karşılanması için fiziksel kaynaklara; aidiyet ve sosyal katılım için de bireysel ilişki ve bağlantı kaynaklarına ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu

kaynaklardan fiziksel olanları, yani yenilenebilir-yenilenemez kaynakların kullanım ömürlerinde gereksinimleri karşılama çerçevesinde yaşam kalitesi algısını etkilediği söylenebilir. Bireylerin yaşamın farklı alanlarındaki gereksinimlerine göre bilişsel ve duygusal deneyimleri şekillenmektedir (Sirgy, 2002). İhtiyaçların bireysel, toplumsal, ulusal ve evrensel değerlendirilmesi yaşam kalitesi algısının çok boyutlu olmasının bir başka nedenidir. Yaşamın farklı alanlarındaki ihtiyaçların bireylerin yaşam kalitesi algısını ne ölçüde etkilediği sorusunun cevabı ise ilgili alanın bireyin yaşamındaki önemidir. Bireyin, yaşamın herhangi bir alanına verdiği önem derecesi ve bu alandaki gereksinimlerinin karşılanma düzeyi, dolaylı olarak yaşam kalitesini de aynı derecede etkilemektedir. Bu önem derecesi topluma, zamana ve kültürel çevreye göre değişebilir (Constanza, vd., 2007). Schwarz ve Strack (1999) bireyin ilgili yaşam alanına verdiği önemi belirleyen birkaç faktörün olduğunu ifade etmektedirler. Bunlar ilgili yaşam alanının (s.65);

- Bireyin geçmişindeki payı.
- Bireyin halihazırdaki yaşamındaki yeri.
- Bireyin geçmişindeki tanımı (Sıra dışı etki oluşturup oluşturmadığı).
- Diğerleriyle karşılaştırma konusunda referans derecesi ile
- Bireyin içinde yaşadığı toplumdaki diğer bireylerin ilgili yaşam alanına yönelik değerlendirmelerinden oluşmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında yaşam alanlarının değerlendirilmesi daha değişken ve çok yönlü bir konu olmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu toplum, kültür, zaman ve diğer değişkenlerin değişmesiyle birlikte bu alana verdiği önem de değişebilmektedir (Akdoğan ve Demirtaş, 2014). Örneğin, barınma ve güvenliğe yönelik ihtiyaçların zaman, toplum ve kültüre göre farklılaşacağı düşünülebilir. Dolayısıyla genel yaşam kalitesi algısının ölçülmesi sürecinde içinde, yaşanan toplum, kültür, zaman vb. faktörlerin dikkate alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Kagawa-Singer vd., 2010). Yaşam kalitesi algılarını şekillendiren ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların karşılanmasına aracılık eden kaynaklar yukarıda anlatılmıştı. Ancak ihtiyaç ve kaynaklarla yaşam kalitesi algısını etkilemesi açısından ele alınmasında önem atfedilen birkaç faktör daha bulunmaktadır. Bunlar (Constanza, 2007: 272);

- İhtiyaçların giderilmesiyle ihtiyaçların önemi arasındaki ilişki etki seviyesini şekillendirir. Yaşam kalitesi algısı için çok önemli görülen bir ihtiyacın giderilemeyecek derecede kaynağa ihtiyaç duyması veya yaşam kalitesi algısı açısından önemli olmayan bir ihtiyacın çok kolay giderilebilmesi.
- İhtiyacın giderilmesi ve ihtiyaç duyulan kaynağın sağlanması konusundaki uyumsuzluk,
- Nüfusun özelliklerinin farklılaşması,
- Toplumların herhangi bir ihtiyacının diğer toplum üzerinden karşılanması olarak sayılabilir.

Bu faktörler bireyleri, ihtiyaçları ve kaynakları konusunda yanlış değerlendirmelere itebilir. Örneğin Sirgy (2002), bireylerin deneyimleri, kendilerini kimliklendirmesi, beklentileri, sosyal anlamda diğerleriyle karşılaştırmaları gibi nedenlerle yanlış değerlendirmelere itilebileceklerini ifade etmektedir.

1.2. Kadın Cinsiyet Rol Çatışması

Biyolojik olarak kadın ve erkek cinsiyetine toplumun bakışı açısı sahip olduğu değer algıları ve inanışlar yoluyla şekillenmektedir. Bu değer algıları ve inanışlar ise cinsiyete yönelik oluşturmuş olduğu normlarla toplumun kadın ve erkek bireylerinin algı, tutum ve davranışlarını tanımlamaktadır. Kadın ve erkek bireyler toplumun değer ve inanışlarına göre oluşan normlarla kendilerine biçilen statü ve beklentiye göre davranırlar. Bireylerin kadınsı cinsiyet normlara göre şekillenen bu beklentiye uygun davranması, sosyal uyumu sağladığı için olumlu görülürken, uyumlu davranmaması sapma olarak ifade edilmektedir (Dudte, 2008). Bronfenbrenner (2005) sosyal normları bireylerin davranışlarının temel belirleyicisi olarak görmektedir.

Cinsiyet normları sosyal normların cinsiyete ilişkin türleridir (Eagly vd., 2004). Cinsiyet normları toplumda kadın ya da erkek cinsiyetine ilişkin yerleşmiş olan inanış ve tecrübelerden oluşmakta olup o toplum için beklenen davranışları belirler (Boudet vd., 2012). Cinsiyet doğal bir sınıflandırma olmasına rağmen kadın ve erkek sınıflandırması sosyal düşünce ve inanışlarla farklı şemalar oluşturarak kadın ve erkeğe ilişkin farklı senaryolarda farklı roller ortaya çıkarmıştır (Cialdini ve Trost, 1998). Burada hatırlanması gereken önemli bir konu, yukarıda ifade edildiği gibi kadınsı cinsiyet rollerinin kadının içinde yaşadığı topluma göre ve içinde bulunacağı farklı senaryolara göre farklılaşabileceğidir. Çünkü roller, içinde yaşanılan toplumun genel inanışına ve tecrübelerle şekillenen sosyal normlar tarafından belirlenmektedir. Cinsiyete ilişkin normların yayılması aile, öğretmen, akran ve arkadaşlar, medya gibi sosyal taşıyıcılar (Agents) tarafından olmaktadır (Mahalik vd., 2005). Lytton ve Romney (1991) bireylerin beş yaşına geldiklerinde toplumda kadın ve erkeğe ilişkin rolleri tanımlayabildiklerini ifade etmektedir. Buradan toplumda kadın ve erkeğin davranışlarını yönlendiren cinsiyet normlarının bilindiğinden daha erken yerleştiği ve yerleşmesinden itibaren bireylerin davranışlarında etkiye sahip olduğu çıkarılabilir. Cinsiyet normları bireylerin doğumundan itibaren öncelikle ailelerin davranışlarıyla öğrenilmektedir. Ailelerin çocuklara cinsiyete göre farklılaşan davranışları, bakımı, kıyafet alması ve oyun oynaması, çocuğun etrafındaki kadın ve erkek cinsiyetlerin yaptıkları farklı işleri kadın ve erkek cinsiyetiyle ilişkilendirmesi, medya araçlarıyla tüketicileri etkilemek üzere cinsiyet farklılığı teması üzerindeki reklamlar bireylerin küçük yaşlardan itibaren cinsiyet konusunda şema oluşturmasını sağlar (Blackmore, 2003).

Cinsiyet normlarının kadın erkek eşitsizliğini desteklediği toplumlarda, kadın erkek eşitsizliklerinin cinsiyet normu olarak kabul edildiğini ifade etmek gerekir (Boudet vd., 2012). Bu toplumlarda kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında hayatta daha fazla olumsuz sosyal normlara maruz kalması, sosyal normların toplumun

genelindeki etkisinden dolayı normal olarak görülmekte olup, bu inanışların yakın zamanda da değişmeyeceği ileri sürülmektedir (Ridgeway, 1997). Bu durum neticesinde de kadınlarda işlerine karşı yılma veya tükenme durumları söz konusu olabilmektedir (Demirtaş, 2014).

Cinsiyet rol kuramı 1970'lerde SandraBEM'inalanyazına tanıttığı cinsiyet şema kuramına dayandırılmaktadır. Cinsiyet şema kuramı kişilerin cinsiyetlerine göre birtakım özellikler göstererek toplumsallaştığını önermektedir (Bem, 1981). Biyolojik cinsiyet insanların birbirine yönelik algılarını şekillendiren temel kategorilerden biridir. Biyolojik olarak cinsiyetler arasında birçok farklılığın olması, cinsiyete yönelik bir kategori oluşturmayı şart kılmıştır. Bu şekilde psikolojik şemalar oluşturularak insanların birbirine yönelik algıları şekillendirilmektedir. Kategorileştirme ile kast edilen cinsiyetin önceden öğrenilebilen ancak daha sonra toplumsal algılarla biraz daha şekillendirilebilen bir olgu olduğu varsayımdır. Kadın ve erkeğin toplumda farklı rolleri ve görevleri olduğu düşünülmektedir. Toplum içerisinde bu şekilde bir kategorizasyon yapmak ve içselleştirmek için cinsiyet ve psikolojik cinsiyet ayrımını öneren iki tane kuram vardır. Bunlardan bir tanesi Cinsiyet diğeri de Benlik Şeması kuramıdır. Bem (1977) bu bağlamda cinsiyet rol ölçeğini cinsiyet şema kuramı ve cinsiyet rol kuramına göre oluşturmuştur. Cinsiyet rol ölçeğine göre 4 farklı cinsiyet rol yeterliliği önerilmektedir (Bem, 1977: 199). Bunlar;

- Cinsiyete bağlı şekillenen cinsiyet rolleri
- Diğer cinsiyete bağlı şekillenen roller
- Her iki cinsiyetten bağımsız şekillenen roller
- Her iki cinsiyete bağlı şekillenen roller.

O'Neil (2008) bireylerin cinsiyet rol çatışmasını, benlikleriyle uyuşmayan ve kendilerini kısıtlayarak zarar veren cinsiyet rolü yaşamaya zorlandıklarında yaşadıklarını ifade etmektedir. Bu ikilem ile görev ve sorumluluklar zamanla strese yol açmakta ve kişi zarar görebilmektedir (Greenhaus ve Beutell, 1985). Bir yandan toplumun beklentilerini ve dayatmalarını yerine getirmeye çalışmakta, diğer yandan sahip olduğu potansiyelin ortaya çıkarılması engellendiğinden eli kolu bağlı hissetmekte ve maruz kaldığı psikolojik rahatsızlık ile öngörülemez zararlar görebilmektedir (Stillson vd. 1991). Örneğin, erkek rollerini yaşamak zorunda kalmak, öz bakım yetersizliği, içselleştirme ve duyguların bastırılması, hesapsız risk alma davranışlarını doğurmaktadır (Liu vd., 2005). Benzer şekilde araştırmalarda kadınsı rollerini yaşamak zorunda kalan bireylerin, diğerlerine kendinden daha fazla öncelik vermesi ile dolaylı bir mutsuzluk yaşamasına neden olmaktadır (Richmond vd., 2015).

O'Neil ve Denke (2016) Cinsiyet rol çatışmasının aşağıda ifade edilen farklı psikolojik içeriklerde yaşandığını belirtmektedir. Bunlar (O'Neil ve Denke, 2016:54);

- Cinsiyet rolleri hakkındaki bilişsel düşünce,
- Baskın cinsiyet rolüne göre davranırken diğer rollerin bastırılması,
- Cinsiyete dayalı rolleri gösterirken başarı ya da başarısızlık durumunda yaşanan mutluluk ya da keder,

- Bilinçli olarak ifade edilmeyen duygu, düşünce ve davranışlar.

Erkek cinsiyet rol çatışması konusunda çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen kadın rol çatışmasına ilişkin kapsamlı herhangi bir kuram ortaya konulamamıştır. Kadın rol çatışmasına ilişkin Coyle vd. (2015:9) tespitleri aşağıda yer almaktadır;

- Bazı kadınların bedenlerinin erkeksi yaratılışından dolayı maruz kaldıkları çatışma,
- Yaşamlarındaki amaçsızlık (unassertiveness),
- Erkeklerle karşı saygı ve itaat dayatması,
- Annelik, aile ve ev işlerinin kendilerinden ve kariyerlerinden öncelik kazanması gibi konular çözüm bekleyen sorular.

Yüksek cinsiyet rol çatışmasına sahip bireylerin daha fazla stres yaşadıkları ifade edilmektedir (Liu vd., 2005; MATud, 2004). Levant vd. (2007) cinsiyet rollerinin ve cinsiyet rol stresinin cinsiyetin yanında kültürden de kaynaklanabildiğini söylemektedir. Örneğin, erkekler açısından cinsiyet rol çatışması bazen bir tartışmada odak noktası olduklarında ya da erkekliklerine karşı bir tehlike sezdiklerinde ortaya çıkabilmektedir (Mahalik vd., 1998). Erkekler bu tür savunma mekanizmasına dayalı tepkisel rol çatışmasını, güven ve üstünlük ile ilgili erkeklik normlarında yaşadıkları çelişkilerde gösterebilmektedir. Ve ayrıca rol çatışması yüksek olan erkeklerin şiddet, diğerlerine baskınlık kurma ve kullanma gibi davranışlar sergiledikleri de iddia edilmektedir (Amato, 2012). Diğer yandan kadın rol stresi, düşük özsaygı ve özgüven, depresyon, düzensiz yeme alışkanlığı, utangaçlık ve endişe gibi nedenlerden kaynaklanabilmektedir (Efthim vd., 2001).

Kadın cinsiyet rol stres ölçeği ise Gillespie ve Eisler tarafından (1992) alan yazına kazandırılmış olup beş alt faktörden oluşmaktadır. Bunlar (s.430);

- Duygusal olmayan ilişki korkusu.
- Fiziksel çekici olmama.
- Kurban olma (victimized, obje olma).
- İddialı davranış.
- Destek ihtiyacı şeklindedir.

1.3. Yaşam Kalite Algısı ve Kadın Rol Stresi İlişkisinin Kuramsal Altyapısı

Kadının rolü geleneksel toplumlarda ev çevresinde şekillendiği için işteki rolleri de bazen ikinci planda kalabilmekte ve öncelik hep ev olacağından işe yönelik olumsuz algılar ortaya çıkabilmektedir. Çalışan kadın sayısının artması ve şehirleşme ile birlikte olumsuz tavırlarda göreceli bir azalışın olduğu görülse de kadının evde veya işte ihtiyaç duyacağı yardım ve desteği sağlama konusunda sorunlar halen yaşanmaya devam etmektedir. Ev ve işteki olumsuz duygular, memnuniyetinin düşmesine ve mutsuz olmasına yani yaşam kalite algısının düşmesine yol açabilmektedir. Buradan hareketle, yüksek yaşam kalitesi algısının, kadınsı cinsiyet normları ve cinsiyet rol stresi arasında düzenleyici rol oynayabileceği ve olumsuz etkinin düzeyini düşürebileceği düşünülmektedir. Buna göre bir toplumda yaşayan bireylerin hangi rolü oynayacakları konusu büyük ölçüde o topluma ait normlar tarafından belirlenmekte (Bem, 1981) ve bu kültürden kültüre farklılık

gösterebilmektedir (Dökmen, 2004). Günlük iş yaşamında kadın çalışan yüksek performans beklentisi ile erkeklerle sıkı bir şekilde rekabet etmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda evde şefkatli ve çocuklarının üzerine titreyen bir anne ama aynı zamanda eşinin arzu ve isteklerini duraksamadan yerine getirmeye çalışan bir kadın ve nihayet ev işlerini titizlikle yapan ve herkesin arkasını toparlamaya çabalayan bir hizmetçi olmaya gayret etmektedir. Bu tarz farklı yerlerde farklı rollere bürünmek zaman zaman birbirleriyle çakışan rollerin oluşmasına neden olabilmektedir. Aslında kadına biçilen rol daha önceki bölümlerde bahsedilen şemalar yoluyla zihnimizde oluşan ve farklı senaryolardaki deneyimlerimize göre şekillenen rollerini oynamaktadırlar. Aynı şey erkekler için de söylenebilir.

Kadınların farklı alanlardaki rolleri, baş edebilecek kaynaklarının yetersizliğinden dolayı (Repetti, 1987), oluşabilecek rol stresini sürekli hale getirebilir. Bu durumda fiziki ve ruhsal olarak tepki verecek gücü de kalmamakta tükenmişlik yaşayabilmektedir (Hayes ve Mahalik, 2000).

Birey İhtiyacı Kuramına (Theory of Human Need, THN) göre bütün toplumlarda kişisel ihtiyaçların temeli otonomi ve sağlıktır ve bunların sağlandığı sürece insanların yaşam memnuniyeti duydukları ifade edilmektedir (Doyal ve Gough, 1991). Bundan yola çıkarak bireyin ulaşılabilir, kendini zorlayan, yeteneklerini ortaya çıkaran ve diğerlerinden farklılaştıran amaçlarına ulaşma sürecinin otonomi sağlayacağı ve bu otonomi seviyesinin yaşam memnuniyetinin göstergesi olabileceği ifade edilmektedir (Ryan ve Deci, 2000). Bireysel toplumlarda yaşam memnuniyeti duygusuyla yüksek anlamlılık gösteren otonomi seviyesi, kolektivist toplumlarda aynı etkiyi göstermemektedir (Oishi ve Diener, 2001). Ulusal gelişmişlik seviyesi ve gelirin yaşam memnuniyeti üzerinde bireysel gelirden daha fazla etkiye sahip olduğu ifade edilirken, bireylerin algılarını toplumdaki diğer bireylerin de etkilediği ifade edilmektedir. Diener ve Suh (2000) bunu kültüre bağlayarak fiziksel olarak olumsuz şartlara sahip bütün toplumlarda öznel iyi oluş seviyesinin düşük olmadığını ifade etmektedir. Genel olarak ulusal gelirin artmasıyla birlikte altyapı ve diğer fiziksel imkanların seviyesinin artarak toplumun genelinin olumlu duygularını arttıracakı düşünülebilir.

Birey ihtiyacı kuramından yola çıkarak kadınların yaşamlarının farklı alanlarındaki rollerinin ortaya çıkaracağı rol stresinin yaşamın farklı alanlarındaki ihtiyaçlarının giderilmesiyle düşebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

Hipotez: Algılanan yaşam kalitesi kadınsı normların yaratabileceği cinsiyet rol stresini azaltır.

2. Yöntem

Çalışmanın yöntem kısmına yönelik yapılan değerlendirmeler aşağıdaki başlıklar halinde sunulmuştur.

2.1 Amaç

Sinop il merkezi ve ilçelerinde kadın çalışanların yaşam kalite algılarının cinsiyet rol stresine üzerine etkisinin araştırılması hedeflenmiştir. Kısaca, erkek egemen bakış açısı ve toplumsal dayatmaların sonucu oluşan kadın rol stresinin kadınların yaşam kalite algılarından ne ölçüde etkilendiği araştırılmıştır.

2.2 Yöntem

Sinop il merkezi ve ilçelerinde çalışan yaklaşık 400 çalışan kadın kolayda örnekleme yoluyla tespit edilmiş olup yüz yüze görüşmeler ile veya zamanı olmayan çalışanlardan daha sonra alınmak suretiyle formlar toplanmış olup, nihai değerlendirmede analize tabi tutulan örneklem sayısı 212 olarak gerçekleşmiştir. Bu kadınların %61'i kamu olmak üzere kalan %39'luk kesim de Özel Sektör adı altında çalışmalarına devam etmektedirler. Kadınların %57.5'i lisans seviyesi eğitime sahip olup, genelde 26-33 yaş aralığı olarak tespit edilen orta yaş grubuna yakın bir örneklem söz konusudur.

Çalışma kapsamında toplanan veriler IBM SPSS 21 programı ile analiz edilmiştir.

2.3 Konu Kapsamı

Sinop İl Merkezi ve ilçelerinde 212 kadın çalışanla (kamu-özel) yapılan anketler sonucu elde edilecek verilerle, kadın rol stresinin kadınların yaşam kalite algıları üzerine olan etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu ve benzerialan çalışmalarının yeterli düzeyde olmadığı değerlendirildiğinden, mevcut çalışma ile Türkiye genelinde kadın çalışmalarına ışık tutacak nitelikte bir çalışmanın gerçekleştirilmesi ve ilgili alanyazına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

2.4. Ölçekler

Çalışmada kullanılan ölçekler aşağıdaki gibidir.

2.4.1. Yaşam Kalitesi Ölçeği

Orijinali SF36 olarak bilinen ve ilk olarak Ware ve Sherbourne (1992) tarafından alan yazına kazandırılan bu ölçeğin Türkçe'deki karşılığı MF07-01 "Yaşam Kalitesi Formu" olarak bilinmektedir. Bu kapsamda toplamda 17 soru sorulmuştur.

2.4.2. Kadın Rol Stresi Ölçeği

Gillespieve Eisler (1992) tarafında alan yazına kazandırılan ölçek Türkçe'de bulunamadığından bu proje kapsamında pilot uyarlaması da yapılmıştır. Toplam 39 sorudan oluşmaktadır.

2.5. Tanımlayıcı İstatistiksel Sonuçlar

Örnekleme ait tanımlayıcı bilgiler (medeni durum, yaş, konum, eğitim seviyesi) aşağıdaki Çapraz Tablo 1 ve Tablo 2 'de verilmiştir.

Tablo 1. Medeni Durum ve Yaşı Gösterir Tablo

		Medeni Durum		Toplam
		Evli	Bekar	
Yaşınız	18-25	2	10	12
	26-33	32	73	105
	34-41	22	73	95
Toplam		56	156	212

Tablo 2. Eğitim Durumu ve Çalışma Konumunu Gösterir Tablo

		İşyerindeki Konumunuz		Toplam
		Yönetici-Yön. Yrd.	Düz Çalışan	
Eğitim Durumunuz	Lise-MYO	7	65	72
	Lisans	2	122	124
	Yüksek Lisans-Master	9	4	13
	Doktora	3	0	3
Toplam		21	191	212

2.5.1. Analiz Sonuçları

Çalışmanın analiz sonuçları şu şekilde özetlenebilir.

2.5.1.1. Değişkenlere ait Güvenirlik ve Geçerlik Analiz Sonuçları

Modelde yer alan her değişkene ait geçerlik analizi için KMO değerlerine, faktör yüklerine ve teklik değerlerine bakılmıştır. %30'dan az olan faktör yüküne sahip ifadeler çıkarılmıştır. Güvenirlik analizleri için de hem alt faktörler hem de her ölçeğin genel güvenirlik değeri olan alpha katsayıları incelenmiştir.

Kadın Rol Stresi Ölçeği Değişkenlerine ait Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri

Kadın Rol Stresi ölçeğine ait analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur. %30'dan düşük faktör yüküne sahip toplam 6 ifade çıkarılarak analizler yapılmıştır. Sonuçlara göre ölçek KMO değeri yeterlidir (%96). Ölçek iki faktörden oluşmakta olup tüm ölçeğin güvenirlik katsayısı %95'dir. Sonuçlara ait detaylı analizler aşağıdadır. Faktör yükleri düşük olan 16,19,24,25,36,37 no'lu ifadeler çıkarılmıştır.

Tablo sonuçlarındaki Ki Kare değerleri ve anlamlılıklarından da anlaşılacağı üzere ölçeğin iki faktörden ibaret olduğu sonucu anlamlı olarak değerlendirilmiş ve analizlere geçilmiştir.

Tablo 3. Kadın Rol Stresi Ölçeğine ait Faktör Analizi Sonuçları

KMO=0,96			
Rotsdyon: orthogonalvarimax (Kaiser on)			
	Factor1	Factor2	Uniqueness
Rol1	0,54		0,64
Rol2	0,54		0,62
Rol3	0,55		0,62
Rol4	0,52		0,66
Rol5	0,57		0,59
Rol6	0,52		0,62
Rol7	0,60		0,60
Rol8	0,63		0,55
Rol9	0,60		0,61
Rol10	0,60		0,62
Rol11	0,55		0,63
Rol12	0,51		0,67
Rol13	0,56		0,61
Rol14	0,48		0,68
Rol15	0,56		0,62
Rol17	0,58		0,57

Rol18	0,50	0,66		
Rol20	0,60	0,59		
Rol21	0,50	0,65		
Rol22	0,50	0,63		
Rol23	0,55	0,57		
Rol26	0,52	0,58		
Rol27	0,53	0,54		
Rol28	0,55	0,53		
Rol29	0,62	0,58		
Rol30	0,63	0,54		
Rol31	0,63	0,50		
Rol32	0,62	0,56		
Rol33	0,61	0,51		
Rol34	0,67	0,49		
Rol35	0,57	0,57		
Rol38	0,57	0,62		
Rol39	0,61	0,57		
Tüm ölçek		$\alpha=0,95$		
Faktör	Varyans	Fark	Oran	Kümülatif
Faktör 1	7,56	1,73	0,50	0,50
Faktör 2	5,83		0,39	0,89
LR test: independent vs. saturated: $\chi^2(528) = 6112.25$ Prob> $\chi^2 = 0.0000$				

Yaşam Kalitesi Ölçeği Değişkenlerine ait Güvenirlilik ve Geçerlik Analizleri

Yaşam kalitesi ölçeğine ait analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur. %30'dan düşük faktör yüküne sahip toplam tek ifade çıkarılarak analizler yapılmıştır. Sonuçlara göre ölçek KMO değeri yeterlidir (%85). Bu ölçek de üç faktörden oluşmakta olup tüm ölçeğin güvenirlilik katsayısı %76'dır.

Ölçek için faktör analizi genellikle yapılmamakta ve her 8 faktör için bir puan hesaplaması olmaktadır (Bkz. <http://www.fronline.com/sf-36-nasil-hesaplanir/>). Araştırma modeli için kullanılan 16 maddenin aritmetik ortalamasını alınarak analizlere dahil edilmiştir. Akademik çalışma olması nedeniyle diğer değişkenlerde olduğu gibi bu değişken için de faktör analizi yapılmıştır. Sonuçlara ait detaylı analizler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Yaşam Kalitesi Ölçeğine ait Faktör Analizi Sonuçları

KMO = 0,85				
Rotasyon: obliquepromax (Kaiser on)				
Variable	Factor1	Factor2	Factor3	Uniqueness
YasKal1	0,36			0,78
YasKal2	0,36			0,79
YasKal3	0,44			0,77
YasKal4		0,35		0,85
YasKal5		0,42		0,79
YasKal7		0,51		0,74
YasKal8		0,30		0,84
YasKal9		0,35		0,75
YasKal10			0,35	0,78
YasKal11			0,47	0,67
YasKal12			0,35	0,77
YasKal13			0,39	0,75
YasKal14			0,51	0,76

YasKal15	0,40	0,81
YasKal16	0,51	0,77
YasKal17	0,32	0,89
Tüm ölçek		$\alpha=0,76$
Faktör	Varyans	Oran
Faktör 1	2,32	0,83
Faktör 2	2,06	0,74
Faktör 3	1,37	0,49
LR test: independentvs, saturated: $\chi^2(120) = 802,55$ Prob> $\chi^2 = 0,0000$		

2.5.1.2. Araştırma Modeli için Yapılan Analiz Sonuçları

Araştırma modelinde ileri sürülen ilişkilerin analizi için bir istatistik programı kullanılmıştır. Analize tabii 212 kişilik örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında bootstrap yöntemi ile 5000 olarak yeniden oluşturulmuştur. Bootstrap yöntemi ile analize giren veri setinden daha büyük veri setleri üretmek amacıyla yeniden örnekleme yapabilmek mümkündür (Sacchi, 1998). Böylece küçük veri setlerinde çıkan sonuçların sağlıklı olup olmadığını kontrol etmek için, yeniden örnekleme ile elde edilen daha büyük veri setleri için de benzer analizler yapılmakta ve benzer sonuçlar verip vermediğine bakılmaktadır. Ayrıca normal dağılım vb. önşartlar gerektirmediği de ileri sürülmektedir (Hayes, 2013).

Regresyon analizlerinden önce modelde yer alan değişkenler arası bir ilişkinin olup olmadığına da bakılmış ve bu amaçla yapılan pearsonkorelasyon testi sonuçları Tablo 5’de ($R=-,531$) verilmiştir.

Yaşam kalitesinin kadın rol stresi üzerinde etkili olduğu ve bu etkinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır ($\beta= -0,38$, $p < ,000$; %95 $R^2=,28$). Bu sonuçlara göre algılanan yaşam kalitesinin kadınların yaşayacağı cinsiyet rol stresini % 38 azaltabileceği ve cinsiyet rol stresinin % 28’nin yaşam kalitesine bağlı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Test Sonucu

		RolStres	YasKalite
RolStres	PearsonCorrelation	1	-,531**
	Sig. (2-tailed)		,000
YasKalite	PearsonCorrelation	-,531**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (çift taraflı).

Tablo 6. Araştırma Model Özeti

Model	R	R kare	Düzenlenmiş R kare	Std. Hata
1	,531 ^a	,282	,279	,50381

a. Bağımsız Değişken: Rol Stres

Katsayılar^a

Model	Standardize Katsayılar	Edilmemiş Standardize Katsayılar	t	Anlamlılık.
	B	Std. Hata	Beta	
1 (Sabit)	3,595	,108		33,374,000
1 RolStres	-,388	,043	-,531	-9,083 ,000

a. Bağımlı Değişken: YasKalite

3. Sonuç ve Öneriler

3.1. Sonuç

Modelde yaşam kalitesinin normların baskısı sonucu kadınların yaşayabileceği kadın cinsiyet rol stresini azaltabileceği görülmüştür. Yapılan analizler sonucu bu savların doğrulandığı görülmüştür. Yaşam kalitesi algısını olumlu etkileyecek düzenlemelerin yapılmasının çalışanların etkililiğini ve dolaylı olarak işletmelerin gelirlerini arttıracacağı gözönüne alınmalıdır (Afşar, 2014). Özellikle kadınlar için yaşam kalitesi algılarının yukarıda anlatılanlar ışığında çalışma ve yaşam koşullarının hem nesnel hem öznel değerlendirmelerle şekillendiği tartışılmıştır. Sirgy vd. (2008) yaşam kalitesi algılarının örgütsel aidiyet, iş memnuniyeti ve iş performansını olumlu olarak etkilediğini ifade etmektedir. Bu nedenle nesnel ve öznel koşulları olumlu etkileyecek düzenlemelerin dolaylı olarak örgütsel aidiyeti, iş memnuniyetini, iş performansını da etkileyebileceği düşünülmektedir. Nesnel olarak bakıldığında yaşam kalitesinin çalışanlar için belirleyenleri ücretler, (esnek) çalışma saatleri, çalışma koşulları, iş güvenliği olmaktadır (Davis, 1983). Ancak nesnel etkenlerin her çalışan tarafından aynı algılanamayacağı ve bu farklı algıların yaşam kalitesi algısını da şekillendirebileceğini ileri sürülmektedir (Sirgy vd., 2002). Birey ihtiyacı kuramının da önerdiği gibi bireylerin ihtiyaçlarının iyi analiz edilmesi yaşam kalite algılarını arttıracak tedbirleri şekillendirebilir. Örneğin Hakim (2000) düşük seviyeli bir işte çalışan fakat iç ve dış motivasyonları yüksek olan kadınların yüksek yaşam memnuniyetine sahip olduğunu iddia etmiştir. Fahey vd. (2003) kadınlar için iş ve aile rolleri arasındaki dengenin yaşam memnuniyetinin temel belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir. Uygun bir iş ve aile rol dengesinin kadınlar için hemen hemen tüm kültürlerde yaşam kalitesi algısının da belirleyicisi olduğu öne sürülmektedir (Wallace ve Lemaire, 2007). Hofstede'in gözlemlerine dayanarak kolektivist özellikler taşıyan Türk toplumunda aile bireylerinin geleneksel bakış açısının dışına çıkarak, günümüz gereklerine göre çocuk yetiştirme ve ailedeki diğer sorumluluklara ortak olması, kadının ev ve iş rolleri arasındaki dengeyi kurmasını sağlayabilir. Avrupa Birliğinin kadın iş hayatına katılımını artırıcı politikalarının temel vurgusu da bu olmaktadır (EUC, 2017). Kadının iş ve evine ilişkin rollerinin sorumluluğunun sadece kadına yüklenemeyeceğini, bu dengenin kurulması için birtakım kalıcı devlet politikaların uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Wallace vd. (2007) çalışmaları kadının iş ve aile dengesinin kurmasının yaşam memnuniyeti ve dolayısıyla yaşam kalite algısının temel belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Kurum yaptığı araştırmada kadınların iş-aile dengesini sağlayabildiği sürece yaşam memnuniyetinin arttığını iddia etmektedir

3.2. Öneriler

Her şeyden önce ataerkilli ağırlıklı normların egemen olduğu Türk toplumunda kadına olan genel bakış açısı ve subjektif değerlendirmelerin bir anda değiştirilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu konunun geniş kapsamlı bir şekilde yaygın ve örgün eğitimde müfredat konularında işlenmesi, özellikle kırsal kesimde ve büyük şehirlerin varoşlarında yaşayan ailelerin devlet veya STK'lar yardımı ile eğitilmeleri gibi önlemlerin alınması ancak orta ve uzun vadede bir değişiklik beklentisi yaratabilecektir. Herşeyden önce

araştırmada da çıkan en önemli bulgu, kadınların algılayacağı yaşam kalitesindeki ciddi bir iyileşmenin duyumsuyacakları baskı ve stresi ciddi ölçüde azaltabileceğinin görülmesidir. Toplumsal refah seviyesinin artması ile yaşam koşullarında yaşanacak göreceli iyileşmenin de bu bağlamda faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

4857 sayılı İş Kanunu işyerinde "eşit davranma ilkesi" başlıklı 5. Maddesi çalışanın ayrıma tabi tutulamayacağı, çalışanlar arasında eşit davranılması gerekliliğini düzenlemektedir. Ancak uygulamada sıkıntıların olduğu ve etkin denetleme yapılamadığından işyerlerinin kendi işine gelecek şekilde kanunu yorumlayıp uyguladığı gözlemlenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin işgücü piyasası ve işgücü istatistiklerine göre cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın mevcut olduğu ve özellikle kadınların bundan dolayı işgücü piyasasında birtakım sorunlarla karşılaştığı öne sürülmektedir (Parlaktuna, 2010: 1223'ten aktaran Alparslan vd., 2015). Öyle görülüyor ki kadınlar daha çok düşük maaş ve tekdüze mesleklerin ağırlıkta olduğu işlerde çalışmaktadırlar (Giddens, 2000:340'tan aktaran Alparslan vd., 2015). Kısa vadede alınabilecek önlemler arasında kadın çalışanların liyakatı ve performansı ölçüsünde erkeklere denk maaş ve yan ödemelerle göreceli yaşam kalitesinin artırılabilirliği değerlendirilmektedir.

Son olarak 6715 sayılı iş kanunu ile yasal hale getirilen uzaktan ve esnek çalışma imkanlarından özellikle kadın çalışanların yararlandırılması yönünde teşviklerin ve bilinçlendirmenin yapılması ve pozitif ayrımcılık kapsamında 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği kanununa dayanılarak, kimi işyerlerinde kreş açma zorunluluğunun (150'den fazla kadın çalışanı olan işyerlerinde) uygulanması ve denetimi ile kısa vadede kadınlar için yaşam kalitesi algısında farkındalık yaratılabilecek önerilerden bazılarını oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Afşar, S.T. (2014). Impact of Quality of Work-life on Organizational Commitment, *International Journal of Social Sciences*, 3(4), 124-152.
- Akdogan, A. A., & Demirtas, O. (2014). Managerial role in strategic supply chain management. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 1020-1029.
- Akdoğan, A., & Demirtaş, Ö. (2014). Etik liderlik davranışlarının etik iklim üzerindeki etkisi: örgütsel politik algılamaların aracılık rolü. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 16(1), 103-120.
- Alparslan, A.M., Bozkurt, Ö.Ç. ve Özgöz, A. (2015). İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları, *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 66-81.
- Amato, F. J. (2012). The Relationship of Violence to Gender Role Conflict and Conformity to Masculine Norms in a Forensic Sample, *The Journal of Men's Studies*, 20(3), 187-208.
- Azar, O.H. (2004). What sustains social norms and how they evolve? The case of tipping, *Journal of Economic Behavior and Organization* 54, 49-64.
- Beaglaioich, C., Sarma, K. ve Morrison, T.G. (2013). *New directions in gender role conflict research*. In Gelfer,

- J. (Ed.), *Masculinities in a global era* (pp. 17-51). New York: Springer.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing, *Psychological Review*, 88, 354-364.
- Bicchieri, C. (2014). *Norms, conventions, and the power of expectations*. In Cartwright, N. and Montuschi, E. (Eds.), *Philosophy of social science: A new introduction* (pp. 208-229). Oxford: Oxford University Press.
- Blackmore, J. E. O. (2003). Children's beliefs about violating gender norms: Boys shouldn't look like girls, and girls shouldn't act like boys, *Sex Roles*, 48, 411-419.
- Bognar (2005). The Concept of Quality of Life, *Social Theory & Practice*, 31(4), 561-580.
- Boudet, A.M., Pettesch, P. ve Turk, C., with Thumala, A. (2012). *On Norms And Agency. Conversations with Women and Men about Gender Equality in 20 Countries*. Washington, DC: World Bank. (<http://bit.ly/1jGGobQ>, 12 Nisan 2017 tarihinde erişildi).
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cialdini, R. B., & Trost, M. R. (1998). Social influence: Social norms, conformity and compliance.
- Costanza, R. vd. (2007). Quality of Life: An Approach Integrating Opportunities, Human Needs, and Subjective Well-Being, *Ecological Economics*, 61, 267-276.
- Coyle, D. (2015). *GDP: A Brief but Affectionate History-Revised and expanded Edition*. Princeton University Press.
- Crane, M. ve Markus, H. (1982). Gender identity: Benefits of a self-schema approach, *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 1195-1197.
- Cummins, R.A., Eckersley, R., Pallant, J., Van Vugt, J. ve Misajon, R. (2003). Developing a national index of subjective wellbeing: the Australian Unity Wellbeing index, *Social Indicators Research* 64, 159-190.
- Davis, L. E. (1983). *Design of new organizations*. In H.Kolodny & H.V.Beinum (Eds.), *The quality of working life and the 1980s*. New York: Praeger Publishers.
- Demirtaş, Ö. (2014). İşyerlerinde olumsuz durumları ifşa etmenin etik iklim üzerindeki etkisi: Yıldırma algısının moderatör rolü. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 43(1).
- Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being, *Journal of Happiness Studies*, 7(4), 397-404.
- Diener, E., & Suh, E. M. (2000). Measuring subjective well-being to compare the quality of life of cultures. *Culture and subjective well-being*, 3-12.
- Doyal, L. ve Gough, I. (1991). *A theory of human need*. London: Macmillan.
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar*. Sistem yayıncılık.
- Dudte, K. (2008). *Social Influence and Gender Norms*. Ohio State University, Unpublished Doctoral Thesis, 2008.
- Eagly, A. H., Beall, A. ve Sternberg, R. S. (Eds.). (2004). *The psychology of gender* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
- Efthim, P. W., Kenny, M. E. ve Mahalik J. R. (2001). Gender Role Stress in Relation to Shame, Guilt, and Externalization, *Journal of Counseling & Development*, 79, 430-438.
- EUC (2017). *Report on Equality between Women and Men in the EU*. European Commission Report. Belgium.
- Fahey, T., Nolan, B. ve Whelan, C. (2003). *Monitoring quality of life in Europe, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*, Office for Official Publications of the European Commission, Luxembourg, 2003.
- Gillespie, B.L. ve Eisler, R.M. (1992). Development of the Feminine Gender Role Stress Scale: A cognitive-behavioral measure of stress, appraisal, and coping for women, *Behavior Modification*, 16, 426-438.
- Greenhaus, J. H. ve Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles, *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Haas, B.K. (1999). A multidisciplinary concept analysis of quality of life, *Western Journal of Nursing Research*, 21, 728-742.
- Hagerty, M. R., Cummins, R., Ferriss, A. L., Land, K., Michalos, A. C., Peterson, M., ... & Vogel, J. (2001). Quality of life indexes for national policy: Review and agenda for research. *Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 71(1), 58-78.
- Hakim, C. (2000). *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Hayes, J. A., & Mahalik, J. R. (2000). Gender role conflict and psychological distress in male counseling center clients. *Psychology of Men & Masculinity*, 1(2), 116.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values* (abridged ed.). Beverly Hills, CA: Sage Pub.
- Kagawa-Singer, M., Padilla, G. V. ve Ashing-Giwa, K. (2010). Health-related quality of life and culture, *Seminars in Oncology Nursing*, 26, 59-67.
- Kahn, R.L. ve Quinn, R.P. (1970). *Role stress: A framework for analysis*. In McLean, A. (Ed), *Occupational mental health*. New York NY:Rand-McNally.
- Levant, R. F. vd. (2007). Initial validation of the Male Role Norms Inventory-Revised (MRNI-R), *The Journal of Men's Studies*, 15(1), 83-100.
- Liu, W. M., Rochlen, A. ve Mohr, J. J. (2005). Real and ideal gender-role conflict: Exploring psychological distress among men, *Psychology of Men & Masculinity*, 6(2), 137-148.
- Lytton, H. ve Romney, D. M. (1991). Parents' differential socialization of boys and girls: A meta-analysis, *Psychological Bulletin*, 109, 267-296.
- Mahalik, J. R. vd. (2005). Development of the conformity to Feminine Norms Inventory, *Sex Roles*, 52, 417-435.
- O'Neil, J. M. ve Denke, R. (2016). *An empirical review of gender role conflict research: New conceptual models and research paradigms*. In Wong, Y. J., Wester, S. R., Wong, Y. J., and Wester, S. R. (Eds.), *APA handbook of men and masculinities* (pp. 51-79). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- O'Neil, J.M. (2008). Summarizing 25 years of research on men's gender role conflict using the gender role conflict scale: New research paradigms and clinical

- implications, *The Counseling Psychologist*, 36(3), 358-445.
- Oishi, S., & Diener, E. (2001). Re-examining the general positivity model of subjective well-being: The discrepancy between specific and global domain satisfaction. *Journal of Personality*, 69(4), 641-666.
- Paluck, E.L. ve Ball, L. (2010). *Social Norms Marketing Aimed at Gender Based Violence: A Literature Review and Critical Assessment*. NY: International Rescue Committee.
- Pereira, R. G., Sirker, J., Caux, J. S., Hagemans, R., Maillet, J. M., White, S. R., & Affleck, I. (2006). Dynamical spin structure factor for the anisotropic spin-1/2 Heisenberg chain. *Physical review letters*, 96(25), 257202.
- Pool, G.J, Schwegler, A.F, Theodore B.R ve Fuchs P.N (2007). Role of gender norms and group identification on hypothetical and experimental pain tolerance, *Pain*, 129, 122-129.
- Ratzlaff, C., Matsumoto, D., Kouznetsova, N., Raroque, ve Ray, R. (2000). *Individual psychological culture and subjective well-being*. In Diener, E. and Suh, E. M. (Eds.), *Culture and subjective well-being* (pp. 37-60). Boston, MA: Massachusetts Institute of Technology.
- Repetti, R. L. (1987). Linkages between work and family roles, *Applied Social Psychology Annual*, 7, 98-127.
- Richmond, K., Levant, R., Smalley, B. ve Cook, S. (2015). The Femininity Ideology Scale (FIS): dimensions and its relationship to anxiety and feminine gender role stress, *Women & Health*, 55(3), 263-279.
- Ridgeway, C.L. (1997). Interaction and the conservation of gender inequality: considering employment, *American Sociological Review*, 62, 218-35.
- Rothstein, B. ve Tannenberg, M. (2015). *The Quality of Government and Development Policy, The Quality of Government Institute Report, 2015*. (http://qog.pol.gu.se/digitalAssets/1549/1549815_the-quality-of-government-and-development-policy.pdf, 15 Mayıs 2017 tarihinde erişildi).
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary educational psychology*, 25(1), 54-67.
- Schalock, R. L. ve Keith, K.D. (Eds.) (2016). *Cross-Cultural Quality of Life: Enhancing the Lives of People with Intellectual Disability* (2nd Ed). American Assoc. on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Schwarz, N. ve Strack, F. (1999). *Reports of subjective well-being: judgmental processes and their methodological implications*. In Kahneman, D., Diener, E., and Schwarz, N. (Eds.), *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology* (pp. 61-84). Russell Sage Foundation, New York.
- Sirgy, M.J. (2002). *The Psychology of Quality of Life. Dordrecht*, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Skevington, S.M., MacArthur, P. ve Somerset, M. (1997). Developing items for the health in Britain, *British Journal of Health Psychology*, 2, 55-72.
- Stillson, R. W., O'Neil, J. M. ve Owen, S. V. (1991). Predictors of adult men's gender-role conflict: Race, class, unemployment, age, instrumentality-expressiveness, and personal strain, *Journal of Counseling Psychology*, 38(4), 458-464.
- Sumner, L.W. (1996). *Welfare, Happiness, and Ethics*. Oxford: Clarendon Press.
- Wallace, J. E., & Lemaire, J. (2007). On physician well being—you'll get by with a little help from your friends. *Social science & medicine*, 64(12), 2565-2577.
- Ware Jr, J. E., & Sherbourne, C. D. (1992). The MOS 36-item short-form health survey (SF-36): I. Conceptual framework and item selection. *Medical care*, 473-483.
- West, C. ve Fenstermaker, S. (1995). Doing difference, *Gender & Society*, 9(1), 8-37.
- Zapf, W. (2000). Social Reporting in the 1970s and 1990s, *Social Indicators Research*, 51, 1-15.

Araştırma Makalesi • Research Article

Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği*

Validity and Reliability of the Strengths Self Efficacy Scale Turkish Version

Cem Dönmezoğulları, a** Serap Nazlı b

aArş. Gör., Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, 57000, Sinop/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7011-5928

bProf. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, 06590, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8875-7926

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 07 Ocak 2019

Kabul tarihi: 04 Şubat 2019

Anahtar Kelimeler:

Güçlü Yönler

Öz Yeterlilik

Geçerlik

Güvenirlik

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 September 2018

Received in revised form 07 January 2019

Accepted 04 February 2019

Keywords:

Strengths

Self Efficacy

Validity

Reliability

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez (2014) tarafından geliştirilen “Strengths Self Efficacy Scale” Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği’nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 öğretim yılı bahar döneminde Ankara Üniversitesi ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi’nden 289 öğrenci (118 erkek, 171 kadın) oluşturmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum iyiliği değerleri $\chi^2(df=44)=114.96$, $p<.001$, $\chi^2/df=2.80$, RMSEA=.079, CFI=.98, GFI=.93, NFI=.97, NNFI=.97, SRMR=.044’dür. Ayrılma geçerliği için ölçeğin, Yaşam Doyumu Ölçeği ile arasındaki ilişki $r=.271$, $p<.01$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin bütünü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .899, test tekrar test korelasyonu $r=.735$, $p<.01$, eşit uzunluk ve eşit olmayan uzunluk Spearman Brown değeri .83 ve Guttman yarı test değeri de .82 olarak bulunmuştur.

ABSTRACT

The purpose of this study is to adapt Strengths Self Efficacy Scale (SSES) developed by Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez (2014) into Turkish and to examine its reliability and validity. The study group consists of 289 undergraduate students (118 men, 171 women) studying in Ankara University and Recep Tayyip Erdoğan University in spring term of 2017-2018 academic year. As a result of confirmatory factor analysis, goodness of fit test was $\chi^2(df=44)=114.96$, $p<.001$, $\chi^2/df=2.80$, RMSEA=.079, CFI=.98, GFI=.93, NFI=.97, NNFI=.97, SRMR=.044. For determining divergent validity, the relationship between SSES and Life Satisfaction Scale was examined $r=.271$, $p<.01$. Cronbach Alpha coefficient was .899, test retest correlation was $r=.735$, $p<.01$, equal and unequal length Spearman Brown were .83 and Guttman was .82.

1. Giriş

Pozitif psikoloji temelde bireylerin zayıf yönlerinin yerine güçlü yönleri ile ilişkili düşünceleri, duyguları ve davranışlarına odaklanan ve güçlü yönlerini geliştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Peterson, 2006). Son yıllarda psikolojik danışmanlık alanyazınında pozitif psikoloji yaklaşımıyla ilgili yapılan çalışmaların sayısı artmış ve pozitif psikoloji birçok disipline katkı sağlamıştır. Pozitif

psikolojinin katkı sağladığı disiplinler arasında kariyer danışmanlığı da yerini almıştır. Pozitif psikolojinin birçok alana katkı sağlamasındaki en önemli faktör bireylerin güçlü yönlerinin, yaşam doyumlarının ve iyi oluşlarının kariyer başarısı, eğitim, ruh sağlığı gibi birçok yaşam sonuçlarıyla ilişkili olmasıdır (Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez, 2014). Kariyer danışmanlığının önemli amaçlarından biri bireyin var olan kaynaklarını ve güçlü yönlerini keşfetmesini ve geliştirmesini sağlamaktır (Jones, 1994). Bu

* Bu çalışma birinci yazarın Seap NAZLI danışmanlığında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık anabilim Dalı’nda yürüttüğü “Kariyer Yapılandırma Kuramına Dayalı Psiko-Eğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Güçlü Yönler Özyeterlilik ve Kariyer Kararı Üzerindeki Etkisi” doktora tez çalışması kapsamında elde edilmiş verilerden hazırlanmıştır.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: donmezogullari@gmail.com

noktada kariyer danışmanlığı pozitif psikolojinin sağladığı bilgileri ve ölçme araçlarını kullanmaktadır (Robitschek ve Woodson, 2006).

Psikolojik danışmanlık alanyazınında pozitif psikolojinin önemli kavramlarından biri olan güçlü yönlerin tanımlanmasıyla ilgili iki temel görüş bulunmaktadır. Buckingham ve Clifton'a (2001) göre güçlü yönler, belirli bir görevde tutarlı ve neredeyse mükemmel yakın performans sunabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre güçlü yönler kavramının üç önemli boyutu bulunmaktadır. Bunlar, yetenek, beceri ve bilgidir. Yetenek, herhangi bir bilgi ya da beceriyi öğrenebilmek için doğuştan sahip olduğumuz kapasitenin çevre ile etkileşim sonucu geliştirilmiş ve yeni öğrenmeler için hazır hale getirilmiş kısmıdır (Kuzgun, 2008). Beceri, potansiyel, ilgi ve koşulların etkileşimi sonucu gelinen nokta ya da bireyin ondan istenen işi yapabilecek düzeyde olması şeklinde tanımlanabilir (Pişkin, 2011). Bilgi kavramı ise eğitim, deneyim ve uygulamalar sonucunda öğrenilmiş olgular ya da ilkelerin tümü olarak ifade edilmektedir. Bireyin yetenekleri, becerileri ve edindiği bilgilerin toplamı güçlü yönleri oluşturmaktadır (Buckingham ve Clifton, 2001).

Bireyin güçlü yönlerini anlayabilmek için zayıf yönleri yerine, bilgi, beceri ve yeteneklerine odaklanmak gerekmektedir. Yetenekler doğuştan getirildiği ve sonradan öğrenme ile kazanılmadığı için bireyin katıldığı çeşitli aktivitelerde göstermiş olduğu performans düzeyi ya da becerisi ve bilgisi gözlemlenerek güçlü yönleri belirlenebilir. Güçlü yönler konusunda diğer bir görüşü ileri süren Peterson ve Seligman (2004) güçlü yönleri altı maddede sınıflandırdıkları aşkınlık, bilgelik, cesaret, insanîyet, adillik ve ölçülülük erdemlerini göstermedeki psikolojik süreçler ve yapılar olarak ele almışlardır. Örneğin ölçülülük erdemine sağduyulu olma, alçakgönüllü olma, affedicilik ve öz denetim gibi güçlü yönlerle ulaşılabilir. Altı erdem kapsamında maneviyat, umut, şükür, mizah, estetiğe ve mükemmelliği takdir etme, özgünlük, merak, öğrenmeye açık olma, çok yönlü bakış açısı, açık fikirlilik, dürüstlük, sebatkarlık, cesur olma, yaşam coşkusu, iyi yüreklilik, sevmeye ve sevilme, sosyal zeka, hakkaniyet, liderlik, sorumluluk, affedicilik, alçak gönüllülük, tedbirlilik ve öz denetim olmak üzere 24 güçlü yön belirlemişlerdir. Güçlü yönler belirlenirken din, tarih ve felsefe gibi birçok alandan faydalanılmıştır. Park, Peterson ve Seligman (2004) güçlü yönlerin tüm kültürlerde yaygın bir şekilde fark edilebildiğini, her bireyde farklı düzeylerde yaygın ve tutarlı bir biçimde bulunması nedeniyle bireysel fark değişkeni olarak değerlendirilebildiğini, herkes tarafından takdir edildiğini, ahlaki açıdan değerli olduğunu, yaşam doyumu, mutluluk ve umut gibi olumlu duygularla ilişkili olduğunu, gözlemlenebilir ve ölçülebilir olduğunu belirtmişlerdir.

Alanyazın incelendiğinde güçlü yönler kavramı ile ilgili çalışmaların son yıllarda arttığı söylenebilir. Yurtdışı alanyazında, güçlü yönlere dayalı müdahale programlarının etkililiğinin incelenmesine ve güçlü yönlerin kariyer, akademik başarı, ve ruh sağlığı ile ilgili çeşitli değişkenlerle ilişkisine yönelik birçok araştırma bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, güçlü yönlere dayalı olarak hazırlanan müdahale programlarının bireylerin; üretkenliğini, iş birliğini ve çalışma performansını (Connelly, 2002); öz yeterlik ve motivasyonlarını (Austin, 2006); öz güvenini, akademik başarısını, kariyer doyumunu ve kariyer başarısını (Hohn,

2009); öznel iyi oluş ve yaşam doyumlarını (Littman-Ovadai, Lazar-Butbul ve Benjamin, 2014; Proctor, Tsukayama, Wood, Maltby, Eades ve Linley, 2011; Quinlan, Vella-Brodrick, Gray ve Swain, 2018), problem çözme ve yılmazlık düzeylerini (Craig ve Furman, 2018), genel öz yeterlik ve bireysel gelişim düzeylerini (Van Woerkom ve Meyer, 2018) anlamlı bir şekilde artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte alanyazında, güçlü yönlerin; okul işlevselliği, sosyal beceriler ve uyum sağlama becerileri (Nickerson ve Fishman, 2009); yılmazlık (Hutchinson, Stuart ve Pretorius, 2010); okul uyumu ve akademik başarı (Shoshani ve Slone, 2012); kariyer doyumu (Merritt, Huber ve Bartkoski, 2019; Ruch, Gander, Platt ve Hofmann, 2018); yaşam doyumu ve öznel iyi oluş (Bakker, Hetland, Olsen ve Espevik, 2018; Blanca, Ferragut, Ortiz-Tallo ve Bendayan, 2018; Douglass ve Dufy, 2015; Kim, Dowdy, Furlong ve You, 2018) değişkenleri ile aynı yönde anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmüştür. Yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde güçlü yönler, bireylerin yaşam boyu kariyer gelişimlerini destekleyici önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

Güçlü yönler, bireylerin pozitif duygularını arttırmakta ve ruh sağlığına olumlu şekilde katkıda bulunmaktadır. Güçlü yönler, düşüncelere, duygulara ve davranışlara yansıyan olumlu özellikler olarak tanımlanabilir. Bu özellikler bireylerin olumlu duygularını desteklemekte ve en iyi şekilde performans göstermesini sağlamaktadır (Peterson, 2006). Bu açıdan bireylerin, yalnızca güçlü yönlerinin farkında olması önemli değildir. Güçlü yönlerin kariyer hedeflerini gerçekleştirme doğrultusunda kullanılabilmesi gerekmektedir (Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez, 2014). Bandura'ya (2001) göre öz yeterlilik bireyin güçlü yönlerini belirli bir görevde ya da aktivitede uygulama ve kullanma becerisi hakkındaki kendine olan güven seviyesini göstermektedir. Bireyin güçlü yönlerini fark ettikten sonra güçlü yönlerini kullanması üzerinde durulması gerekmektedir. Motlag, Amrai, Yazdani, Abderahim ve Sourı (2011) lise öğrencileri ile yaptıkları çalışmada öz yeterliliğin akademik başarı ile aynı yönde ilişkili olduğunu; benzer bir şekilde Usher, Mamaril, Li, Economy ve Kennedy (2015) öz yeterliliğin üniversite öğrencilerinin akademik beceriler ve başarı ile aynı yönde ilişkili olduğunu; Crişan ve Turda (2015) lise öğrencilerin öz yeterliliğin kariyer kararı verme ile aynı yönde ilişkili olduğunu; Yalalova ve Zhang (2017) çalışan bireyler üzerinde yaptıkları çalışmada öz yeterliliğin iş performansı ve kariyer doyumu ile ilişkili olduğunu; Lam ve Santos (2018) üniversite öğrencilerine uyguladıkları kariyer kararı öz yeterliliği müdahale programının öğrencilerin kariyer kararı verme düzeylerini artırdığını; Lisbona, Palaci, Salanova ve Frese (2018) çalışanlar üzerinde yaptıkları çalışmada öz yeterliliğin işe bağlanma ve iş performansı ile aynı yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonuçları öz yeterliliğin akademik ve kariyer alanlarında önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Alanyazında güçlü yönleri ölçmeye yönelik çeşitli ölçme araçları mevcuttur. The Gallup Organization (2000) tarafından geliştirilen ve internet üzerinden uygulanabilen "Clifton Strengths Finder" bireylerin 34 güçlü yönünü ölçmektedir. Peterson ve Seligman (2004) tarafından geliştirilen "Character Strengths Inventory" Karakter Güçleri Envanteri, bireylerin 24 güçlü yönünü ölçmektedir. Fry ve Debats (2014) tarafından geliştirilen "Sources of Life

Strengths Appraisal Scale”, bilişsel ve duygusal açıdan güçlü yönlerin içsel ve dışsal kaynaklarını ölçmektedir. Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez (2014) bireylerin günlük yaşamda güçlü yönlerini kullanabilmeleri konusunda kendilerine olan güven düzeyini ölçen “Strengths Self Efficacy Scale” Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği’ni geliştirmişlerdir. Türkiye’de ise Peterson ve Seligman (2004) tarafından geliştirilen Karakter Güçleri ve Erdemli Oluş Gençlik Envanteri’nin Kabakçı (2013) tarafından Türk kültürüne uyarlama çalışması yapıldığı görülmektedir.

Türkiye’deki psikolojik danışmanlık alanyazınındagüçlü yönlerle ilişkin uyarlanan diğer ölçme araçları bireylerin öne çıkan güçlü yönlerinin neler olduğunu belirlemeyi ve sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez (2014) tarafından geliştirilen “Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği” ise bireylerin öne çıkan güçlü yönlerini belirlemenin yanında uyarlanan diğer ölçme araçlarından farklı olarak, okulda ve günlük yaşamda güçlü yönlerini kullanma konusunda kendilerine ne düzeyde güvendiklerini ölçmektedir. Ghielen, Van Woerkom ve Meyers’a (2018) göre güçlü yönleri belirlemeye ve kullanmaya odaklanan müdahale programları, güçlü yönleri yalnızca belirlemeye ve sınıflandırmaya dayalı olarak hazırlanan müdahale programlarından daha etkili olmaktadır.

Güçlü yönlerin belirlenmesinin yanında aynı zamanda kullanımının desteklenmesi, bu programlara katılan bireylerin süreç içerisinde öğrendiklerini uygulamaya geçirebilmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye’dekialanyazınındagüçlü yönlerin belirlenmesi ve sınıflandırılmasına yönelik çalışmaların olmasına rağmen güçlü yönlerigeliştirme ve kullanma konusunda yapılan herhangi bir çalışma olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, öğrencilerin ya da çalışanların güçlü yönlerini geliştirmeleri ve kullanmalarınayönelik hazırlanacak müdahale programlarının etkililiğinin değerlendirilmesi noktasındaalanyazına katkı sağlayacağı düşünülerek “Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği”nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği incelenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Çalışma Grubu

Bu çalışmada çalışma grubunun belirlenmesinde uygun örnekleme (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yönteminde araştırmacılar; zaman, işgücü ve paradan ekonomi açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle katılımcıları kolay ulaşılabilir, araştırma için gönüllü ve uygun bireylerden seçmektedir (Gravetter ve Forzano, 2012).Araştırmacı tarafından uygulamanın kolay, ulaşılabilir bir şekilde yapılabilmesi için iki farklı üniversitenin öğretmenlik lisans programlarında öğrenimine devam eden ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğrencilerden çalışma grubu oluşturulmuştur. 2017-2018 eğitim öğretim yılında yapılan uygulamaya Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nin farklı bölümlerinde öğrenim görmekte olan toplam 289 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması, 20.87 ($S_x=1.37$)’dir. Katılımcıların 118’i (%40.8) erkek, 171’i (%59.2) kadındır. Ayrıca, 147 katılımcı (%50.9) Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümünde, 58 katılımcı (%20.1) Sınıf Öğretmenliği bölümünde, 45

katılımcı (%15.6) Matematik Öğretmenliği bölümünde ve 39 katılımcı (%13.5) Türkçe Öğretmenliği bölümünde öğrenimine devam etmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği uygulanmıştır. Bununla birlikte katılımcıların yaş, cinsiyet ve okudukları bölüm bilgilerine ilişkin sorulara yer verilmiştir.

2.2.1. Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği

Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez (2014) tarafından geliştirilen ölçek, bireylerin güçlü yönlerini günlük yaşamda kullanabilmelerine yönelik kendilerine olan güven düzeyini ölçmektedir. Ergenlerden yetişkinlere kadar tüm yaşlar için uygundur. Ölçek likert tipinde olup, güçlü yönler genel öz yeterlik puanı veren tek boyut ve 11 maddeden oluşmaktadır. Her bir madde 11’li derecelendirilmiş cevap sistemine (0: Hiç Güvenmiyorum, 11: Çok Güveniyorum) göre yanıtlanmaktadır. Ölçeğin özgün formu için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tek boyutlu yapıya ilişkin uyum iyiliği değerlerinin $\chi^2(df=43)= 206.19, p<.001, \chi^2/df= 4.80; CFI= .94; RMSEA= .11; SRMR= .04$ olduğu görülmektedir. Ölçeğin özgün formunun Cronbach alfa değeri .95, test tekrar test güvenilirlik katsayısı $r= .88, p<.01$ olarak bulunmuştur.

2.2.2. Yaşam Doyumu Ölçeği

Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlaması Köker (1991) tarafından yapılmıştır. Ölçek genel yaşam doyumunu ölçen tek boyut ve 5 maddeden oluşmaktadır. Her bir madde 7’li derecelendirilmiş cevaplama sistemine (1: hiç uygun değil – 7: çok uygun) göre yanıtlanmaktadır. Ölçeğin madde-test korelasyonları .71 ile .80 arasında, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .85 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 5, en yüksek puan ise 35’dir. Ölçekten alınan puanların yüksek olması algılanan genel yaşam doyumunun yüksek olduğunu göstermektedir.

2.2.3. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada katılımcılara ait cinsiyet, yaş ve bölüm bilgileri araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile öğrenilmiştir.

2.3. Ölçeğin Çeviri Çalışması

Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği’nin Türk kültürüne uyarlama çalışmasını yapmak için Lisa Flores’ den 23.11.2017’de mail yoluyla gerekli izinler alınmıştır. Ölçeğin İngilizce formu Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde görev yapmakta olan 2 öğretim üyesi, İngilizceye hâkim Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programında doktora eğitimi alan 4 araştırma görevlisi ve 3 İngilizce öğretmeni tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ölçeğin Türkçe formunun 42 lisans öğrencisine pilot uygulaması yapılarak maddeler hakkında dönüt alınmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun uzman görüşü alınarak son hali verildikten sonra İngilizceye geri çevirisi Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programında doktora eğitimi alan 4 araştırma görevlisi ve TÖMER’de çalışan 2 okutman tarafından yapılmıştır.

Ölçeğin Türkçe'den İngilizce'ye çevirilen formu ve Türkçe formu ölçeği geliştiren Lisa Flores'e mail yoluyla gönderilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada öncelikle Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği'nde yer alan maddelerin gösterdiği yapıyı incelemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Daha sonra ölçeğin kültürel uyarlaması gerçekleştirildiği için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), daha önceden tanımlanmış bir yapının doğrulanıp doğrulanmadığını test etmek ve yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Kline, 2005). Doğan, Soysal ve Karaman'a (2017) göre zayıf tek boyutlu yapılarda AFA ve DFA'ya dayalı olarak madde sayısı koşulunun her iki düzeyi için bir örneklemin ikiye bölünmesi ile elde edilen faktör yükleri kestirim hatalarının aynı örneklemden bölünmeden elde edilen faktör yükleri kestirim hatalarından önemli düzeyde daha yüksek değerler aldığı için araştırmada AFA ve DFA 289 kişilik aynı çalışma grubundan elde edilen verilere uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi SPSS 21, doğrulayıcı faktör analizi ise LISREL paket programı ile yapılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, ayrılma geçerliği ve güvenilirlik çalışması ile ilgili bulgular yer almaktadır.

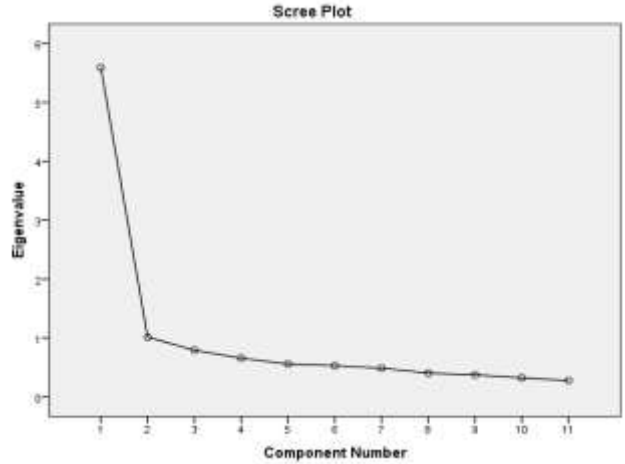
3.1. Açımlayıcı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizinin ilk adımı verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığının değerlendirilmesidir. Bunun için öncelikle verilerin normal dağılıma uygunluğuna bakılmış daha sonra da Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett's Testi'nin değerleri incelenmiştir. Toplam 312 katılımcıdan toplanan veriler üzerinden ölçeği eksik dolduran katılımcılar ve aykırı değerler (outliers) veri setinden çıkarılmıştır. Analizler 289 kişiden elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler üzerinde uygulanan normallik testi sonucunda ölçek verilerinden elde edilen çarpıklık (Skewness) değeri $-2,15$; basıklık (kurtosis) değeri ise $-2,262$ 'dir. Verilerin normal dağılıma uygun olabilmesi için çarpıklık değerinin -1 ile 1 arasında, basıklık değerlerinin ise -1 ile $+2$ arasında olması gerekmektedir (Huck, 2008). Elde edilen basıklık ve çarpıklık sonuçları değerlendirildiğinde verilerin normal dağılıma uygun olduğu söylenilebilir. Pallant'a (2016) göre veri setinin faktör analizine uygun olduğunu belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin Measure Örneklem Yeterliliği Ölçütü (KMO) değerinin $.6$ ya da daha yüksek olup olmadığı ve Bartlett's Küresellik Testi değerinin $p < .05$ düzeyde anlamlı olup olmadığı kontrol edilmelidir. KMO değeri $.917$ ve Bartlett's Küresellik Testi değeri ise $\chi^2(df=55) = 1468,541$, $p < .001$ anlamlı olduğu için veri seti faktör analizi için uygun bulunmuştur.

Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda öz değeri 1 ve daha yukarıda olan 2 boyut olduğu görülmektedir. Birinci faktör toplam varyansın $\%50.849$ 'unu 2 .faktör ise toplam varyansın $\%9.215$ 'ini açıklamaktadır. Öz değeri 1 ve daha yukarıda olan iki boyut toplamda ise varyansın $\%60.064$ 'ünü açıklamaktadır. Pallant'a (2016) göre genellikle Kaiser kriteri çok fazla sayıda bileşen çıkarmaktadır, bu yüzden, yamaç

birikinti grafiğine bakmak önemlidir. Şekil 1'de yamaç birikinti grafiğine yer verilmiştir.

Şekil 1. Yamaç Birikinti Grafiği

Şekil 1'deki Yamaç birikinti grafiği (Scree Plot) incelendiğinde 1.faktörden sonra yüksek ivmeli bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu durum ölçeğin tek boyutlu bir yapı gösterdiğine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Büyüköztürk'e (2009) göre ölçekte yer alan maddelerin döndürme öncesindeki birinci faktör değerlerinin yüksek bulunması, birinci faktörün açıkladığı varyansın dikkate değer olması, birinci faktöre ait öz değerin ikinci faktörün öz değerinin 3 katından fazla olması, ölçeğin tek boyutlu olduğunu göstermektedir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda döndürme öncesinde birinci faktör yük değerlerinin $.622$ ile $.789$ arasında değişmesi; birinci faktörün açıkladığı varyansın ($\%50.849$), ikinci faktörün açıkladığı varyansın ($\%9.125$) dikkate değer biçimde yüksek olması ve birinci faktörün öz değerinin (5.593), ikinci faktörün öz değerinin (1.014) 3 katından fazla olması nedeniyle ölçeğin tek boyutlu olduğu söylenilebilir. Tablo 1'de ölçeğe ilişkin madde faktör yükleri ve madde toplam korelasyonlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Güçlü Yönler Öz Yeterliliği Ölçeği'nin Madde Faktör Yükleri ve Madde Toplam Korelasyonları

Madde No	Faktör Yükleri	Madde Toplam Korelasyonları
M1	,640	,562
M2	,669	,599
M3	,653	,584
M4	,789	,722
M5	,773	,696
M6	,777	,704
M7	,756	,677
M8	,721	,649
M9	,622	,548
M10	,719	,646
M11	,700	,627
Açıklanan Toplam Varyans (%)	50.849	
Cronbach Alfa Bütün Ölçek İçin	.899	

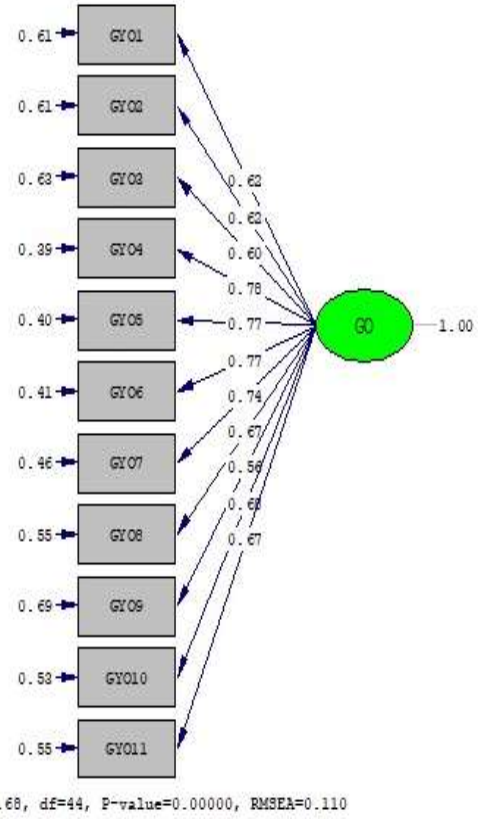
Tablo 1 incelendiğinde ölçeğin bütünü için Cronbach Alpha değerinin .899 olduğu görülmektedir. George ve Mallery'e (2003) göre Cronbach Alfa değeri .70 ile .90 arasında ise ölçek iyi düzeyde güvenilirdir. Madde toplam korelasyon değerlerinin .548 ile .722 arasında olduğu ve toplam varyansın %50.849'unu açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Büyüköztürk'e (2009) göre madde toplam korelasyon değeri .30 ve üzerindeki maddeler bireyleri iyi düzeyde ayırt etmektedir. Diğer bir ifadeyle maddelerin, ölçeğin bütünü ile ölçülmek istenen özelliği iyi ölçebilen maddeler oldukları söylenilebilir.

Açımlayıcı faktör analizi sonuçları değerlendirildiğinde ölçeğin tek boyutlu bir yapı gösterdiği görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen tek boyutlu yapının sınanması için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

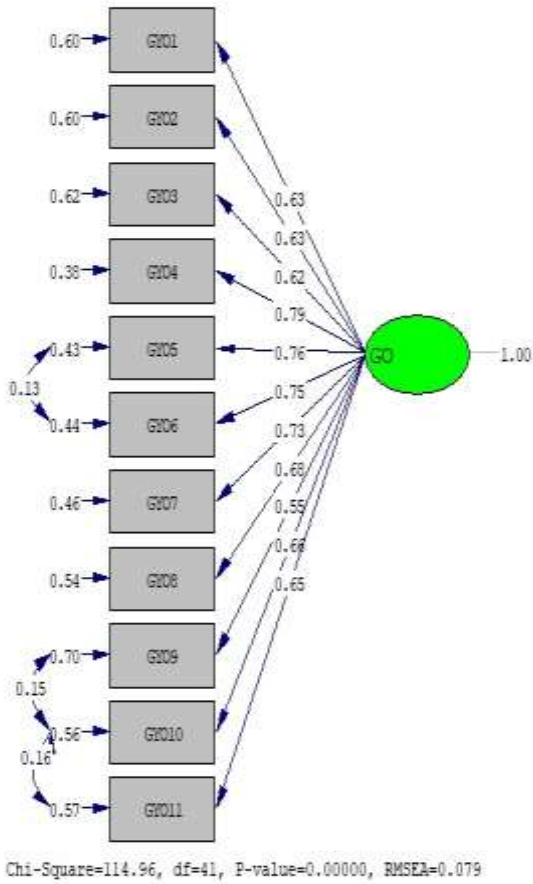
Doğrulayıcı faktör analizi öncesinde normallik, eksik değerler, aykırı değerler varsayımlarının yanında çoklu bağlantılılık varsayımı da test edilmiştir. Çoklu bağlantılılık varsayımı için değişkenlerin varyans artış faktörleri (VIF) ve tolerans değerleri incelenmiştir. Çoklu bağlantılılığın olmaması için VIF değerlerinin 10'dan küçük; tolerans değerlerinin ise .10'dan büyük olması gerekmektedir (Hair, Anderson, Tatham, Ronald ve Black, 1998). Bulgular, VIF değerlerinin 1.147 ile 2.306; tolerans değerlerinin ise .434 ile .872 arasında değiştiğine işaret etmektedir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde çoklu bağlantılılığın olmadığı görülmektedir. Varsayımların test edilmesinden sonra ölçeğin açımlayıcı faktör analizi sonucundaki tek boyutlu yapısı test edilmiş ve sonuçlar Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Birinci Düzey DFA Modeli

Yapılan DFA analizinde öncelikle maddelere ait t değerlerinin $p < .01$ düzeyinde anlamlı olma durumu ve standardize edilmiş yük değerleri incelenmiştir. Her bir maddenin t değerleri anlamlı olduğu ve standardize yük değerlerinin (β) .56 ile .78 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Uyum iyiliği değerleri ise $\chi^2(df=44) = 196.68$, $p < .001$, $\chi^2/df = 4.47$, RMSEA=.11, CFI=.96, NFI=.95, NNFI=.95, SRMR=.055, GFI=.89 olarak bulunmuştur. Bu değerler incelendiğinde Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez (2014) tarafından geliştirilen ölçeğin özgün formundan elde edilen değerlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ölçeğin özgün formuna ait uyum iyiliği değerleri; $\chi^2(df=44) = 238,33$, $p < .001$, $\chi^2/df = 5.42$, CFI=.93, RMSEA= .12 ve SRMR= .04'dür. Ölçeğin özgün formu için araştırmacı tarafından 6.madde-7.maddeler arasındaki hata kovaryansları ilişkilendirilerek tekrar DFA yapılmıştır. Bunun sonucunda ölçeğin özgün formu için uyum iyiliği değerleri, $\chi^2(df=43) = 206,19$, $p < .001$, $\chi^2/df = 4.80$, CFI=.94, RMSEA= .11 ve SRMR= .04 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe formunda yapılan DFA sonucunda benzer şekilde hata kovaryansları incelenmiş ve 11.madde-10.madde, 6.madde-5.madde ve 10.madde-9.madde arasında kovaryans düzeyleri dikkate alınarak düzeltmeler yapıldığında modelin uyum değerlerinin iyileştiği görülmüştür. Şekil 3'te modifikasyon indeksleri eklendikten sonraki birinci düzey DFA modeli sunulmuştur.

Şekil 3. Modifikasyon İndeksleri Eklenmiş Birinci Düzey DFA Modeli

Modifikasyon yapıldıktan sonra maddelere ait t değerlerinin $p < .01$ düzeyinde anlamlı olduğu ve standardize yük değerlerinin (β) .55 ile .75 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Hesaplanan uyum iyiliği değerleri ise $\chi^2(df=44) = 114.96$, $p < .001$, $\chi^2/df = 2.80$, $RMSEA = .079$, $CFI = .98$, $GFI = .93$, $NFI = .97$, $NNFI = .97$, $SRMR = .044$ olarak bulunmuştur.

3.3. Ayrılma Geçerliliği

Ölçeğin Türkçe formunda ayrılma (divergent) geçerliliği için özgün formunda olduğu gibi Yaşam Doymu Ölçeği ile arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Peterson ve Seligman (2004) güçlü yönleri kullanmanın bireylerin yaşam doyumunu arttırdığını belirtmektedir. Alanyazında, güçlü yönlerin yaşam doymu ile aynı yönde ilişkili olduğuna dair çalışmalar mevcuttur (Bakker, Hetland, Olsen ve Espevik, 2018; Blanca, Ferragut, Ortiz-Tallo ve Bendayan, 2018; Douglass ve Dufy, 2015; Kim, Dowdy, Furlong ve You, 2018; Littman-Ovadai, Lazar-Butbul ve Benjamin, 2014; Proctor, Tsukayama, Wood, Maltby, Eades ve Linley, 2011; Shoshani ve Slone, 2012). Yapılan analiz sonucunda Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği'nin, Yaşam Doymu Ölçeği'yle aynı yönde ($r = .271$, $p < .01$) ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin özgün formunun da Yaşam Doymu Ölçeği'yle arasındaki ilişkinin aynı yönde ($r = .49$, $p < .01$) olduğu görülmektedir.

3.4. Güvenirlilik Çalışması

Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliğine Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı, test tekrar test güvenilirliği ve iki yarı

güvenirliliği hesaplanarak bakılmıştır. Ölçeğin bütünü için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .899 olarak bulunmuştur. Test tekrar test yöntemi için ölçek, 55 kişiye 3 hafta arayla uygulanmıştır. Elde edilen veriler Pearson korelasyon katsayısı ile hesaplanmıştır. İki uygulama arasında $r = .735$, $p < .01$ aynı yönde yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte iki yarı güvenilirliği için de eşit uzunluk Spearman Brown, eşit olmayan uzunluk Spearman Brown ve Guttman yarı test değerlerine bakılmıştır. Eşit uzunluk Spearman Brown değeri .83, eşit olmayan uzunluk Spearman Brown değeri .83 ve Guttman yarı test değeri de .82 olarak bulunmuştur. Bu değerlere göre ölçeğin güvenilir sonuçlar verdiği söylenebilir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada Tsai, Chaichanasakul, Zhao, Flores ve Lopez (2014) tarafından geliştirilen Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması amaçlanmıştır. Ölçeğin özgün formu tek boyut (Öz yeterlilik) ve 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe formu için yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri tek boyut ve 11 maddeden oluşan yapının geçerli ve güvenilir sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında öncelikle ölçeğin çeviri çalışması yapılmış ve gerekli uzman görüşleri alınmıştır. Ölçeğin son hali verildikten sonra yapı geçerliği için örneklem sayısının yeterliliği incelenmiş; normallik, aykırı değerler, eksik değerler ve çoklu bağlantılılık varsayımları test edilmiştir. Veri setinin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşıldıktan sonra açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçekteki maddelerin özgün formundakine benzer şekilde tek boyutlu bir yapı gösterdiği, doğrulayıcı faktör analiziyle de tek boyutlu yapının desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin özgün formundaki uyum iyiliğine benzer sonuçlar elde edilmiş, doğrulayıcı faktör analizi önerileri doğrultusunda düzeltmeler yapıldığında model uyum değerleri iyileşmiştir. Ölçeğin özgün formu için araştırmacı tarafından modifikasyon yapılmış, ölçeğin uyum iyilik değerleri $\chi^2(df=43) = 206.19$, $p < .001$, $\chi^2/df = 4.80$, $CFI = .94$, $RMSEA = .11$ ve $SRMR = .04$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe formu için yapılan ilk doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum iyilik değerlerinin $\chi^2(df=44) = 196.68$, $p < .001$, $\chi^2/df = 4.47$, $RMSEA = .11$, $CFI = .96$, $NFI = .95$, $NNFI = .95$, $SRMR = .055$, $GFI = .89$ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin Türkçe formuna ait modifikasyon yapılmadan önceki uyum iyilik değerleri özgün formundakine benzer çıkmıştır. Munro (2005) alanyazında hangi uyum indekslerinin kullanılacağına dair bir standardın olmadığını; benzer şekilde Çapık (2014) da doğrulayıcı faktör analizi uygulamalarında tek bir uyum indeksine göre değil, çeşitli uyum indekslerine göre karar verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ölçeğin Türkçe formuna ait sonuçlar Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde ölçme ve değerlendirme alanında uzman bir öğretim üyesi tarafından incelenmiş ve modifikasyon öncesindeki uyum iyiliği değerlerinin psikometrik açıdan uygun olduğu görüşü alınmıştır. Yapılan ilk DFA sonucunda modelin uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisindeydi. Modifikasyon önerileri doğrultusunda analizin yapılması durumunda modelin uyumu daha da iyileşmiştir. Modifikasyon

yapabilmek için bir takım koşulların dikkate alınması gerekmektedir. Öncelikle DFA sonucunda birbiri ile ilişkilendirilen maddelerin kuramsal olarak açıklanabilmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan yalnızca aynı boyutta yer alan modifikasyon önerileri dikkate alınması ve yapılacak modifikasyon işleminin χ^2/sd değerinde kritik bir değişim meydana getirmesi gerekmektedir (Çelik ve Yılmaz, 2013; Şimşek, 2007).

Modifikasyondan önce bu koşullar göz önünde bulundurularak DFA önerileri doğrultusunda ortak bir değişkeni ölçen 11.madde-10.madde, 6.madde-5.madde ve 10.madde-9.maddeler arasında modifikasyon yapılması uygun görülmüştür. Hata kovaryansları ilişkilendirilen 11.madde-10.madde ve 10.madde-9.maddeler benzer şekilde, bireyin amaçlarına ulaşmada güçlü yönlerini kullanma konusunda kendine olan güvenini ifade eden ortak bir değişkeni ölçmektedir. 6.madde-5.madde ise bireyin karşılaştığı çeşitli durumlarda güçlü yönlerini kullanma konusunda kendine olan güvenini ifade eden ortak bir değişkeni ölçmektedir. Bununla birlikte ilişkilendirilen maddeler aynı boyutta yer almakta ve modifikasyon sonucunda χ^2/sd değerinde kritik bir değişim gerçekleşmektedir. Schreiber, Nora, Stage, Barlow ve King'e (2006) göre doğrulayıcı faktör analizi sonucunda önerilen düzeltmeler, kurulan modelin uyum değerlerini iyileştirmeye yeterli değilse, model kuramsal yapıya uygun olarak farklı bir şekilde yeniden kurulmalıdır.

Ölçeğin tek boyuttan oluşması, hata kovaryansları ilişkilendirilen maddeler arasında anlam benzerliklerinin olması ve model uyum değerlerinin iyileşmesinden dolayı modifikasyonun yapılması uygun görülmüştür. DFA önerileri doğrultusunda yapılan modifikasyon sonucunda elde edilen uyum iyiliği indekslerini değerlendirebilmek amacıyla standart uyum ölçütlerine Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Standart Uyum Ölçütleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/Sd	$0.00 \leq \chi^2/Sd \leq 3.00$	$3.00 \leq \chi^2/Sd \leq 5.00$
RMSEA	$0.00 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$
CFI	$0.95 \leq CFI \leq 1.00$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1.00$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$
NNFI	$0.97 \leq NNFI \leq 1.00$	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$

(Schermelele-Engel ve Moosbrugger, 2003)

Tablo 2'deki standart uyum ölçütlerine göre $\chi^2/df=2.80$ iyi uyum düzeyini, RMSEA=.079 kabul edilebilir uyum düzeyini, CFI=.98 iyi uyum düzeyini, GFI=.93 kabul edilebilir uyum düzeyini, NFI=.97 iyi uyum düzeyini, NNFI=.97 iyi uyum düzeyini ve SRMR=.044 iyi uyum düzeyini göstermektedir. Yapısal geçerliği belirlemek amacıyla yapılan ayrılma geçerlik testi sonucunda ölçeğin özgün formunda olduğu gibi Yaşam Doyumu Ölçeği ile arasındaki ilişkiye bakılmış ve aynı yönde zayıf düzeyde ($r=.271$, $p<.01$) ilişki bulunmuştur. Ayrılma geçerliği sonucu değerlendirildiğinde iki ölçek arasındaki ilişki ölçeğin özgün formunda olduğu gibi aynı yöndedir. Güvenirlik düzeyinin belirlenmesi için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, test tekrar test güvenirliliği ve iki yarı güvenirliliği hesaplanmıştır..

Ölçeğin Türkçe formunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .899, test tekrar test güvenirliliği korelasyon katsayısının $r=.735$, $p<.01$, eşit uzunluk Spearman Brown değerinin .83, eşit olmayan uzunluk Spearman Brown değerinin .83 ve Guttman yarı test değerinin ise .82 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik analizlerinden elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ölçeğin Türk katılımcılarla da kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Yurtdışı alanyazında güçlü yönlerle ilgili olarak işbirliği kurma ve üretkenlik (Connelly, 2002), özgüven, kariyer başarısı ve kariyer doyumu (Hohn, 2009; Ruch, Gander, Platt ve Hofmann, 2018), okul işlevselliği, sosyal beceriler, uyum sağlama becerileri, depresyon, anksiyete (Nickerson ve Fishman, 2009), yılmazlık (Craig ve Furman, 2018; Hutchinson, Stuart ve Pretorius, 2010), öznel iyi oluş (Merritt, Huber ve Bartkoski, 2019; Proctor, Tsukayama, Wood, Maltby, Eades ve Linley, 2011), akademik başarı (Shoshani ve Slone, 2012), yaşam doyumu ve ruh sağlığı (Bakker, Hetland, Olsen ve Espevik, 2018; Blanca, Ferragut, Ortiz-Tallo ve Bendayan, 2018; Douglass ve Dufy, 2015; Kim, Dowdy, Furlong ve You, 2018; Littman-Ovadaı, Lazar-Butbul ve Benjamin, 2014; Quinlan, Vella-Brodrick, Gray ve Swain, 2018), öz yeterlik ve bireysel gelişim (Van Woerkom ve Meyer, 2018) konularında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Alanyazındaki bu çalışmalar değerlendirildiğinde genel olarak öğrencilerin ve çalışanların güçlü yönlerinin desteklenmesi ve kullanılmasına yönelik olduğu görülmektedir. Bireylerin günlük yaşamda güçlü yönlerini kullanabilmeleri konusunda kendilerine olan güven düzeyini ölçmeyi amaçlayan Güçlü Yönler Öz Yeterlilik Ölçeği, Türkiye'de de bu konularda yapılacak çeşitli tarama çalışmalarında ya da güçlü yönlerle dayalı olarak hazırlanan müdahale programlarının etkililiğini değerlendirmek amacıyla kullanılabilir.

Bu araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırmaya katılan öğrencilerin seçiminde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından kolay ulaşılabılır olması nedeniyle iki farklı üniversitenin öğretmenlik lisans programlarında öğrenimine devam eden ve araştırmaya katılmaya gönüllü öğrencilerden veri toplanmıştır. Uygun örnekleme yönteminin kullanılması araştırma sonuçlarının genellenebilirliği açısından bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bununla birlikte araştırmada yalnızca üniversite öğrencilerinden veri toplanmıştır. Daha sonraki çalışmalarda ölçeğin olasılık temelli örneklemeler üzerinde uygulanması ve farklı yaş grupları üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması önemli olacaktır. Diğer bir sınırlılık ise araştırmada ölçeğin Türkçe ve İngilizce formları arasındaki korelasyon değerine yani dilsel eşdeğerliğine bakılmamıştır. Bu açıdan sonraki araştırmalarda ölçeğin dilsel eşdeğerlik çalışması yapılabilir.

Kaynakça

- Austin, D. B. (2006). Building on a Foundation of Strengths. *Educational Horizons*, 84(3), 176-182.
- Bakker, A., B., Hetland, J., Olsen, O., K. and Espevik, R. (2018). Daily strengths use and employee well-being: The moderating role of personality. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 15, 1-25.

- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1–26.
- Blanca, M. J., Ferragut, M., Ortiz-Tallo, M. and Bendayan, R. (2018). Life satisfaction and character strengths in Spanish early adolescents. *Journal of Happiness Studies*, 19, 1247-1260.
- Buckingham, M. and Clifton, D. (2001). *Now, discover your strengths*. New York, NY: Free Press.
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Veri Analizi El Kitabı* (10.Baskı). Pegem Akademi: Ankara.
- Connelly, J. (2002). All together now. *The Gallup Management Journal*, 2(1), 13-18.
- Craig, S. L. and Furman, E. (2018) Do marginalized youth experience strengths in strengths-based interventions? *Journal of Social Service Research*, 44(2), 168-179.
- Crışan, C. and Turda, S. (2015). The connection between the level of career indecision and the perceived self-efficacy on the career decision-making among teenagers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 209, 154 – 160.
- Çapık, C. (2014). Geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizi kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-205.
- Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2013). *Yapısal eşitlik modellemesi temel kavramlar, uygulamalar ve programlama*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), 71-75.
- Doğan, N, Soysal, S. ve Karaman, H. (2017). Aynı örnekleme açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanabilir mi?. *Küreselleşen Dünyada Eğitim*, 25, 373-400.
- Douglass, R. P. and Dufy, R. D. (2015). Strengths use and life Satisfaction: A moderated mediation approach. *Journal of Happiness Studies*, 16, 619-632.
- Fry, P. and Debats, D. L. (2014). Sources of life strengths appraisal scale: A multidimensional approach to assessing older adults' perceived sources of life strengths. *Journal of Aging Research*, 1-15.
- George, D. and Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. 11.0 update (4th ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Ghielen, S. T. S., Van Woerkom, M. and Meyers, M. C. (2018). Promoting positive outcomes through strengths interventions: A literature review. *The Journal of Positive Psychology*, 13, 573–585.
- Gravetter, J. F. and Forzano, L. B. (2012). *Research methods for the behavioral sciences* (Fourth Edition). USA: Linda Schreiber-Ganster.
- Hair, J. F. Jr., Anderson, R. E., Tatham, R. L., Ronald, L., and Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis*. (Fifth Edition). New Jersey: Prentice Hall.
- Hohn, M. C. (2009). *The effects of a strengths-based assessment and development program on first-term Masters of Business Administration students and future academic success* (Doctoral dissertation Publication). ProQuest Dissertations and Theses. George Fox University, Newberg: OR.
- Huck, S. W. (2008). *Reading Statistics and Research* (Fifth Edition). Addison Wesley Longman: New York.
- Hutchinson, A. K., Stuart, A. D., and Pretorius, H. G. (2010). Biological contributions to wellbeing: The relationships amongst temperament, character strengths and resilience. *SA Journal of Industrial Psychology*, 36(2), 1-10.
- Jones, L. K. (1994). Frank Parsons' contribution to career counseling. *Journal of Career Development*, 20, 287–294.
- Kabakçı, Ö. F. (2013). *Karakter güçleri açısından pozitif gençlik gelişiminin incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Kim, E. K., Dowdy, E., Furlong, M. M. and You, S. (2018). Complete mental health screening: Psychological strengths and life satisfaction in Korean students. *Child Indicators Research*.
- Kline, T. J. B. (2005). *Psychological testing: A practical approach to design and evaluation*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuzgun, Y. (2008). *Meslek danışmanlığı: Kuramlar uygulamalar*. Nobel Yayın ve Dağıtım: Ankara.
- Lam, M. and Santos, A. (2018). The Impact of a College Career Intervention Program on Career Decision Self-Efficacy, Career Indecision, and Decision-Making Difficulties. *Journal of Career Assessment*, 26(3), 425-444.
- Lisbona, A., Palaci, F., Salanova, M. and Frese, M. (2018). The effects of work engagement and self efficacy on personal initiative and performance. *Psicotheme*, 30(1).
- Littman-Ovadia, H., Lazar-Butbul, V. and Benjamin, B. (2014). Strengths-Based Career Counseling: Overview and Initial Evaluation. *Journal of Career Assessment*, 22(3), 403-419.
- Merritt, S., Huber, K. and Bartkoski, T. (2019) Application of signature strengths at work: A dual-level analysis, *The Journal of Positive Psychology*, 14(1), 113-124.
- Motlagh, S. E., Amrai, K., Yazdani, M. J., Abderahim, H. A., and Souri, H. (2011). The relationship between self-efficacy and academic achievement in high school students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 765–768.
- Munro, B. H. (2005). *Statistical Methods For Health Care Research*. Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins, 351-376.
- Nickerson, A. B., and Fishman, C. (2009). Convergent and divergent validity of the devereux student strengths

- assessment. *Journal of School Psychology Quarterly*, 24(1), 48–59.
- Pallant, J. (2016). *Spss Kullanma Kılavuzu*. (Çev. Sibel Balcı, Berat Ahi). Anı Yayıncılık: Ankara.
- Park, N., Peterson, C., and Seligman, M. P. (2004). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23, 603–619.
- Peterson, C., and Seligman, M. E. P. (Eds.). (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Peterson, C. (2006). *A primer in positive Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Pişkin, M. (2011). Kariyer gelişim sürecini etkileyen faktörler. İçinde B. Yeşilyaprak (ed.). *Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı: Kuramdan Uygulamaya*. (s.44 - 74). Ankara: Pegem Akademi.
- Proctor, C., Tsukayama, E., Wood, A. M., Maltby, J., Eades, J. F., and Linley, P. A. (2011). Strengths Gym: The impact of a character strengths-based intervention on the life satisfaction and well-being of adolescents. *The Journal of Positive Psychology*, 6(5), 377–388.
- Quinlan, D., Vella-Brodrick, D. A., Gray, A. and Swain, N. (2018). Teachers Matter: Student Outcomes Following a Strengths Intervention are Mediated by Teacher Strengths Spotting. *Journal of Happiness Studies*, 19, 1-17.
- Robitschek, C. and Woodson, J. S. (2006). Vocational Psychology: Using One of Counseling Psychology's Strengths to Foster Human Strength. *The Counseling Psychologist*, 34(2), 260-275.
- Ruch, W., Gander, F., Platt, T. and Hofmann, J. (2018) Team roles: Their relationships to character strengths and job satisfaction, *The Journal of Positive Psychology*, 13(2), 190-199.
- Schermelleh-Engel, K. and Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Test of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schreiber J.B., Nora A., Stage F.K., Barlow E.A. and King J. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-38.
- Shoshani, A. and Slone, M. (2012). Middle School Transition from the Strengths Perspective: Young Adolescents' Character Strengths, Subjective Well-Being, and School Adjustment. *Journal of Happiness Studies*, 14, 1163–118.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*. Ekinoks Eğitim: Ankara.
- The Gallup Organization. (2000). *StrengthsFinder Test-Retest Study*. Princeton, N.J.: The Gallup Organization.
- Tsai, C. L., Chaichanasakul, A., Zhao, R., Flores, L. Y., and Lopez, S. (2014). Development and validation of the Strengths Self-Efficacy Scale (SSES). *Journal of Career Assessment*, 22, 221-232.
- Usher, E. L., Mamaril, N. A., Li, C., Economy, D. R., and Kennedy, M. S. (2015, June), *Sources of Self-Efficacy in Undergraduate Engineering*. Paper presented at ASEE Annual Conference & Exposition, Seattle, Washington.
- Van Woerkom, M. and Meyers, M. C. (2018). Strengthening personal growth: The effects of a strengths intervention on personal growth initiative. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 1-24.
- Yalalova, Julia and Li, Zhang. (2017). The Impact of Self-Efficacy on Career Satisfaction: Evidence from Russia. *Sustainable Development of Science and Education*, 2, 141-151.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ebeveynleri Boşanmış Yetişkin Bireylerin Kişilerarası İlişkilerinde Bağlanma Modelleri ile Ayrılma Kaygısının İlişkisi*

The Relationship Between Attachment Styles and Separation Anxiety of Adults in Divorced Families

Ceren Yaşa,^{a**} Melis Seray Özden Yıldırım^b

^a Uzm. Kl. Psk., Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji (Tezli) Yüksek Lisans Programı, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3474-6527

^b Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 34158, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5584-7378

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Ağustos 2018

Düzeltilme tarihi: 09 Ocak 2019

Kabul tarihi: 04 Şubat 2019

Anahtar Kelimeler:

Bağlanma Modelleri

Ayrılma Kaygısı

Boşanma

ÖZ

Çalışmada ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri 151 yetişkin bireyin kişilerarası ilişkilerindeki bağlanma modelleri ve ayrılma kaygıları çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Çalışmada; boşanmadan sonra babasının ilgisinde azalma olduğunu bildiren katılımcıların kayıtsız bağlanma düzeyleri yüksektir. Boşanma sonra babalarının ikinci bir evlilik yaptığını belirten katılımcıların kayıtsız bağlanma düzeylerinin daha yüksek olduğu yine çalışmada, cinsiyete göre bağlanma modelleri ve ayrılma kaygısı düzeylerinin farklılaşmış farklılaşmadığı araştırma soruları kapsamında incelenmiş olup, kadınların ayrılma kaygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Güvenli bağlanma düzeyi erkeklerde kadınlara oranla daha yüksektir. Aynı zamanda ayrılma kaygısı ile kayıtsız, korkulu ve saplantılı bağlanma modelleri arasında pozitif; güvenli bağlanma modeli ile arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 August 2018

Received in revised form 09 January 2019

Accepted 04 February 2019

Keywords:

Attachment Styles

Separation Anxiety

Divorcement

ABSTRACT

In this study, the relationship between attachment styles and separation anxiety in divorced parents aged 21 and over of 151 adults. Demographic Information Form, The Relationship Scale and The Separation Anxiety Questionnaire were used. It was found that the relationship between fathers and the children after divorce was different and that participants who reported that there was a decrease in the interest of their fathers after divorce were significantly higher. Since parents made the second marriage after divorce, it was observed that there was a relationship between the attachment models and it was found that the participants who stated that their fathers made the second marriage after divorce were significantly higher than the indifferent bonding levels. It was determined that the separation anxiety levels of women were significantly higher than men. There was a positive relationship between separation anxiety and indifferent, fearful and obsessive attachment styles, and a negative relationship between the secure attachment

1. Giriş

Aile; toplumun en küçük yapı taşıdır. Çiftlerin; evlilikleri süre boyunca yaşadıkları problemleri çözüme kavuşturamaması ve problemlerin birikmesi sonucunda tıkanma noktasına gelen evlilik birliğinin sonlanması

yönünde verilen karardır boşanma kararı. Evlenmeye karar veren çiftlerin bir kısmı evlilik birliğini devam ettirirken, evlilik birliğini devam ettiremeyip boşanan çiftlerin sayısı ise gün geçtikçe artmaktadır (Salman ve Uzunboylu, 2011). 2001- 2015 yılları arasında Türkiye' nin evlenme ve boşanma verileri incelendiğinde; 2015 yılında 131. 830

*Bu çalışma, 2017 yılında Uzm. Kl. Psk. Ceren Yaşa'nın Dr. Öğr. Üyesi Melis Seray Özden Yıldırım danışmanlığında hazırladığı ve Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Ebeveynleri Boşanmış 21 Yaş ve Üzeri Yetişkin Bireylerin Kişilerarası İlişkilerinde Bağlanma Modelleri ve Ayrılma Kaygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: cerengumus.91@gmail.com

sayısı ile evlilik birliğinin sonlanması amacıyla yapılan boşanma oranlarının en yüksek rakamlara ulaştığı anlaşılmaktadır.

Boşanma sadece çiftleri değil aynı zamanda çocukları da olumsuz etkileyen ve toplumun temelini sarsan bir olgudur (Akyüz, 1978). Ebeveynlerin boşanmasından sonra çocuğun velayeti konusunda ebeveynler arasında anlaşmazlık yaşanması, ebeveynlerden birinin farklı bir evde yaşayacak olması, boşanmadan sonra çocuğun sorumluluğunun ebeveynler arasında paylaşılması, çocuğun ebeveynleri ile görüşme sıklığı, boşanma süreci hakkında çocuğa verilen bilgi, boşanma sonrasında ebeveynlerin birbiri ile iletişimi gibi konularda problem yaşanması çocuğun boşanma sürecinde yaşayacağı travmatik etkileri artırarak çocuklarda örseleyici etkilere yol açabilir. Sardoğan ve arkadaşlarının (2007) yapmış olduğu karşılaştırmalı çalışmalara göre; ebeveynleri boşanmış çocukların ebeveynleriyle yaşayan çocuklara oranla güvensiz bağlanma geliştirdikleri bulunmuştur.

Bağlanma ise; geçmişten günümüze değin yaygın olarak incelenen bir kuram ve kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Savunmasız olarak dünyaya gelen bireyin, doğduğu andan itibaren güven arayışı içerisinde oluşu ve bir bağlanma figürüne ihtiyaç duyması çevreye kolaylıkla ve etkin bir biçimde uyum sağlamasına zemin hazırlamaktadır. Bebeklik dönemi itibarıyla, bebeğin bakım veren kişi ile kurduğu iletişim, bebeğin güven ihtiyacını karşılayabilmekte ve herhangi bir tehditle karşılaştığında bağlanma figüründen destek ve koruma alacağını bilincinde hareket etmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, her birey aynı düzeyde bağlanma modeli geliştirememektedir (Bowlby, 1980; Shaver & Hazan, 1994). Bunun sebepleri konusunda yapılan araştırmalarda özellikle ebeveyn tutumunun ve çocuğun yetiştiği aile ortamının bu hususta önemli rol oynadığı öne sürülmüştür (Aral & Sağlam, 2012; Sardoğan ve ark., 2007; Serin & Öztürk, 2007; Ünlü, 2015; Yakupoğlu, 2011). Çocuğun içinde doğup büyüdüğü aile ortamında çocuğu etkileyen stres faktörlerinin olması, erken dönemde ebeveyn ve genel olarak çevreye karşı olumsuz bilişsel düşüncelere ve inançlara zemin hazırlayabilmektedir. Yapılan çalışmalarda boşanmadan sonra çocuklarda; derslerde başarısızlık, değersizlik duygusu, kendini suçlama, ayrılma kaygısı, regresyon, şiddet eğilimi, anne babaya karşı suçlayıcı düşünce ve saldırgan davranışlar görülebilmektedir (Ünlü, 2015; Yakupoğlu, 2011).

Bu makalede; bir aile içi travma niteliği taşıyan boşanma olgusu ve boşanmanın çocuklar üzerindeki olası etkilerinden yola çıkarak, ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri yetişkin bireylerin bağlanma modellerinin boşanma sürecinden nasıl etkilendiği, aynı zamanda bu kişilerin boşanma süreçleri ile ayrılma kaygı düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiş ve bulgular aktarılmıştır.

1.1. Bağlanma

Bağlanma konusunda yaptığı çalışmalar ile öncü olarak kabul edilen Bowlby; bağlanmayı kişilik gelişimi olarak ele almış ve kişilerin kurduğu kişilerarası ilişkinin psikanalitik açıdan daha sonraki evrelerde öznel iyilik hali ve ilişki kalitesini belirleyen önemli bir aşama olduğunu öne sürmüştür (Bowlby, 1980). Bağlanma kuramının ana fikri; bebekler olgunlaşmadan dünyaya geldiklerinden

dolayı, yaşamlarını devam ettirebilmek için bir yetişkinin bakım ve korumasına ihtiyaç duymalarıdır. Bir süre sonra bebekler kendilerine koruyucu ve bakıcı olarak yaklaşan bu yetişkine karşı yakınlık geliştirmeye başlamaktadır. Bebek, yakınlık kurduğu yetişkin bireyle arasındaki yakınlığa ait herhangi tehlike hissettiği zaman bu yakınlığı tekrar sağlamak amacıyla bağlanma davranışlarını başlatmaktadır. Bebek ile bakım veren kişi arasında yakınlığın tekrar sağlanması sevgi ve güven duygusunu oluştururken, ilişkisinin kesilmesi ise olumsuz duyguların oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Tüm bunlardan dolayı Bowlby'e göre çocuk ile çocuğa bakım veren kişi arasında oluşan duygusal bağa bağlanma denmektedir (Hazan & Shaver, 1994).

Bowlby (1980)' e göre bağlanmanın sağlıklı olmasının, güvenli bağlanmayı sağlamak ile olabileceği, bebeğin bakım veren kişiler kurduğu iletişim ve bağlılığın düzenli şekilde birbirini tekrarlaması ile bebekte zihinsel temsillerin oluştuğu, bu yüzden bağlanma modellerinin kişinin hem kendisi hemde çevresi hakkında bilişsel temsillerini yapılandırması anlamda öncem taşıdığını belirtmiştir. Çocuğun bu alanda geliştirdiği zihinsel temsillerin bağlanma figürü ile ilişkili olduğu ve çocuğun bakıcısının tepsine bağlı olarak ergenlik ve erişkinliğe kadar bilişsel modelleri değişime uğradığı belirtilmiştir.

Bowlby' e göre (1980) bağlanmanın gerçekleşmesi için güvenlik ve güvensizlik durumlarının oluşması gerekmektedir. Gelişimsel aşamalara göre bağlanma ilişkisinin kurulması incelendiğinde;

Birinci aşamada, doğum ile başlayan ve doğumu takip eden ilk altı hafta bağlanma öncesi aşama olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde bebekle anne veya bakıcı yakın temas halinde olmaktadır. Bebeğin temel ihtiyaçlarının karşılandığı bu dönemde, bebek yanında yabancı biri varken bundan rahatsızlık duymamakta; çünkü bu evrede bakımını üstlenen kişi ile yabancı birisini ayırt edememektedir (Bowlby, 1980).

İkinci aşamada, bağlanmanın başlama aşaması ilk altı hafta ve sekiz aylık dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde bebekler yabancılara ve tanıdığı kişilere farklı davranmaya başlamakta ve kendisine bakım veren kişi ile yakın temasta olmak istemektedirler (Bowlby, 1980).

Üçüncü aşama olan tam bağlanma aşaması ise 6-8 ay ve 18-24 aylık dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde bebekler, annelerinden veya bağlanma figüründen ayrıldıklarında endişe duymaya başlamakta ve bu endişe aracılığı ile bağlanma figürüyle aralarındaki duygusal ve fiziksel bağlılığı düzenlemektedirler. Bağlanma figürü ile aralarında uzaklığın arttığı durumlarda bunu azaltmaya çalışmaktadırlar. Çocuklar, bu evrede bağlanma figürünü güvenli bir saha olarak görmekte ve o bağlılıkla çevreyi keşfetmek istemektedirler (Bowlby, 1980).

1.1.1. Erişkin Bağlanma Modeli Olarak Bartholomew'in Dörtlü Bağlanma Modeli

Bowlby (1973) bağlanma kuramını birbirini takip eden çalışmalar çerçevesinde üç ana boyutta incelerken Bartholomew (1993) bağlanma stillerini geliştirilmiş olarak araştırmalarına dahil etmiştir. Bartholomew (1993), bağlanmanın yalnızca bebeklik ve çocukluk dönemi ile sınırlı olmaksızın yetişkinlik evresindeki boyutunu da ele

alan kapsamlı bir model oluşturmuştur. Bununla birlikte, bu alanda yapılan, Ainsworth ve arkadaşları (1978) tarafından uygulanan “Yabancı Ortam” deneyi ile Shaver ve Hazan (1994) tarafından yapılan anne-çocuk bağlanmasının yetişkinlik dönemindeki temsillerinden ilham alan Bartholomew (1993), Bowlby’nin “İçsel Çalışan Model”i ve Ainsworth ve arkadaşlarının (1978)Güvenli Bağlanma, Güvensiz / Kaçınan Bağlanma, Güvensiz Kaygılı/ Kararsız Bağlanma olarak üçlü bağlanma modeli olarak belirtmiş oldukları bağlanma modelini de bir arada almıştır. Oluşturduğu sentez neticesinde bağlanma stillerini dört temel türde incelemiştir. Bu modele göre güvenli bağlanma olumlu benlik ve olumlu başkaları modeli, saplantılı (kaygılı/dengesiz) olumsuz benlik ve olumlu başkaları modeli, kayıtsız (kaçıncı) olumlu benlik modeli olumsuz başkaları modeli, korkulu (kaçıncı) bağlanma ise hem olumsuz benlik hem de olumsuz başkaları modeli olarak yorumlanmaktadır.

Güvenli Bağlanma: Kişilerin hem kendilerine hem de başkalarına dair olumlu bakış açısıyla yaklaştığı, benlik saygısının yüksek olduğu ve bağımsızlık düşüncelerinin hakim olduğu bağlanma stildir. Güvenli bağlanan bireyler diğer bağlanma modellerindeki kişilere göre başkalarıyla daha kolay ilişki kurabilmekte, aynı zamanda yaşamları boyunca diğer kişilerin onay vermelerine daha az ihtiyaç duydukları için bağımsız (bireysel) kararları daha kolay alabilmektedir. Güvenli bağlanan kişiler, kişilerarası ilişkileri konusunda da daha az kaygı yaşamaktadır (Bartholomew&Horowitz, 1991).

Saplantılı Bağlanma: Bu bağlanma stilinde kişiler kendilerine dair olumsuz içsel çalışan modellere sahipken başkalarını da olduğundan çok daha fazla üst düzey ve olumlu görmektedir. Hissettikleri güvensizlik duygusu neticesinde karşısındaki kişiyi önemli ve olumlu algılayıp saplantılı geliştirme eğilimi sergilemektedirler. Saplantılı bağlanma stiline sahip bireyler bağlanma figürü tarafından terk edilme korkusu yaşamaktadırlar (Bartholomew&Horowitz, 1991).

Saplantılı Bağlanma: Saplantılı bağlanmada kişiler genellikle kendilerini sevmeye değerli bulmamaktadırlar. Kendileri hakkında olumsuz inançları vardır. Ancak saplantılı bağlanma modeli geliştiren kişiler başkalarını sevmek ve onlara karşı olumlu düşünceler geliştirmek eğilimindedirler. Bu kişiler için terk edilme fikri oldukça korkutucu hale gelmektedir. Bundan dolayı kişilerarası ilişkileri oldukça fazla sayıdadır ve insanlara bağımlı bir yapılı vardır (Pietromonaco ve Barret, 2000).

Kayıtsız Bağlanma: Kayıtsız bağlanma stili görülen bireylerin kendileri hakkında olumlu görüşleri vardır; fakat başkalarına karşı olumsuz zihinsel temsillere sahiptirler. Bu yüzden de yakın ilişki kurmaktan kaçınılmaktadırlar. Kayıtsız bağlanma modeline sahip kişiler, kişilerarası ilişkilerinden dolayı oluşabilecek kırgınlıklara ve hayal kırıklıklarına karşı kendilerini korumak isterler. Bireyselliğe ve benlik saygılarına verdikleri önemden dolayı kişilerarası ilişkilerdeki yakınlıklardan yoksun kalmaktadırlar. İnsanlara güvenmekte zorlandıkları için kendi iç dünyalarını açmak istemezler (Bartholomew & Horowitz, 1991).

Korkulu Bağlanma: Güvenli bağlanma stiline tam tersi olan bir bağlanma modelidir. Korkulu bağlanma stiline

sahip bireylerde hem kendileri hem de başkalarına dair olumsuz içsel çalışan modellere sahiptir ve yakınlık kurmak istemelerine rağmen olumsuz inançları yüzünden terk edilme korkuları vardır. Bu yüzden de yakın ilişki kurmaktan olabildiğince kaçınırlar. Bu kişiler çevresindeki insanları ve kendisini değerli görmeyip, insanları, kendisini güvenilmez ve engelleyici bulmakta, bundan dolayı insanlardan uzak durmaya çalışarak kendisini korumayı amaçlamaktadır (Bartholomew&Horowitz, 1991).

Bağlanma kuramının kurusu olan Bowlby yapmış olduğu çalışmalar sonucunda; bağlanma davranışın bebeklik dönemiyle sınırlı kalmadığını çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde de çeşitli şekillerde görülmeye devam ettiğini belirtmiştir. 6 yaş ve üzeri çocukların, ebeveynlerinin ellerini tutmakta ısrarcı davranışları, ebeveynlerin çocuklarının ellerini tutmadığı ve tutmayı reddettiği takdirde, çocukların sinirlendiklerini gözlemlemiştir. Yetişkinlik döneminde bağlanmanın devam ettiğini hatta bir yetişkinin anne babasına olan bağlanma davranışının, kurduğu ilişkilerdeki davranışlarının etkilediğini belirtmiştir. Bağlanma davranışlarının cinsiyetler arasında değişiminin olduğunu inanan Bowlby’ e göre; toplumlarda kadınların anneleriyle kurduğu bağlanma düzeyleri ile erkeklerin anneleriyle kurduğu bağlanma düzeylerinden daha açıktır. (Bowlby, 1969: 262-265).

Bowlby (1969: 255-256)’ e göre bağlanma davranışının zayıflaması, birçok değişkene bağlı olarak etkilenebilir. Bunlardan biri çocukların sık sık korkutucu olaylara maruz kalması, diğeri ise; anne ile bebek arasında çok erken dönemlerden itibaren süregelen şekilde devam eden ayrılıklar olarak belirlenmiştir. Ebeveynin özellikle annenin çocuğuna karşı kötü muamele uygulaması, çocuğun süregelen şekilde terk etmekle ilgili tehdit edilmesi, çocuk ve anne arasındaki bağlanma davranışının hem yoğunluğunu hem de bağlanma davranışının görülme sıklığının azaldığını belirtmektedir.

Kesebir, Kavzoğlu, Üstündağ (2011) bağlanmanın, kişilerin kuracağı nesne ilişkilerinde belirleyici ve şekillendirici role sahip olduğu, farklı bağlanma modellerine sahip olanların klinik örüntüsünün de farklı olacağını belirtmiştir. Güvenli bağlanma ile sağlıklı bir psikopatolojiyi eşleştirmek mümkünken, güvensiz bağlanmanın bir parçası olan kaygılı/ kararsız bağlanmaya sahip olan kişilerin ise depresyon ve anksiyete problemlerini yaşayabileceği, kaçınan bağlanma modelinde ise çeşitli davranış problemlerinin görülebileceğini söylemiştir.

1.2. Ayrılma Kaygısı Bozukluğu

Ayrılma Kaygısı, bağlanma figüründen uzak kalmaya ilişkin hissedilen yoğun kaygı olarak tanımlanmaktadır. Ayrılma Kaygısının, klinik anlamda tanı alabilmesi için DSM-5 A tanı kriterlerinin en az 3 maddesinin olması ile belirli; kişinin bağlandığı insanlardan ayrılmasıyla ilgili, gelişimsel olarak uygun olmayan aşırı düzeyde kaygıya da korku duyması halinin süreklilik göstermesi, çocuk ve ergen bireylerde en az 4 hafta, erişkin bireylerde ise en az 6 aydan uzun süre devam etmesi gerekmektedir. (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014: 113-114)

Bowlby (1973: 21)’ e göre; bireyler korku duydukları bir olay veya düşünce karşısında bağlanma davranışlarını

gösterirler. Bundan dolayı; bağlanma korku davranışı altında gruplanan davranışlardan biri olarak kabul edilmektedir. Yine bağlanma davranışı ile kaçma davranışını oluşturan durumların ortak noktalarının olduğunu söylemiştir. Bireylerde kaçma isteği uyandıran durum, olay veya düşünceler karşısında korku, ürperti, kaygılanma gibi duyguları yaşadıklarını, bağlanma davranışlarını ortaya çıkartan durumlarda ise tıpkı geri çekilmemizi sağlayan durumlarda olduğu gibi korku, tedirginlik, ürperti duygularımızı ortaya çıkaran durumlar olduğunu belirtmiştir.

1.2.1. Çocuklarda Ayrılma Kaygısı Bozukluğu

İnsanlar doğumdan ölüme kadar, yaşamları boyunca birçok kez ayrılık süreçlerini yaşamak zorunda kalır. Ev ortamına ve bağlanma figürüne alışan çocuk okula başlamasıyla birlikte (eğer daha önce anne-baba ayrılığı yaşamadıysa) ayrılma kaygısı ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrılma kaygısının, ilkökul dönemlerinde %4-%5prevelans aralığında olduğu görülmektedir. En sık görüldüğü yaş grupları ise 5-7 ve 11-13 yaşlar arasındır (Mukaddes, 2001: 121).

Çocuklar; bağlanma nesnesinden hayali veya gerçekçi şekilde ayrılma durumlarında hem bedensel hem de ruhsal belirtiler göstermektedir. Ayrıldığında kendisine veya ayrı kalınan bağlanma nesnesinin başına bir felaket/kötülük geleceği düşüncesi, ayrılıkla ilgili gündüz ve gece kâbusları görmesi, evden çıkmak istememe veya evden çıksa bile hemen geri dönme isteği, okul reddien sık görülen ruhsal ve davranışsal belirtiler arasında yer almaktadır. Kusma, karın ağrısı, baş dönmesi, mide bulantısı, ağlama, terleme, çarpıntı, nefes darlığı ayrılma kaygısı sırasında görülen bedensel belirtilerdir. Bu çocuklar kendilerini güvende hissettikleri ortamlarda kişilerarası ilişkileri olumlu olmaktadır ancak ayrılığa karşı verdikleri tepkiler ve bağlanma nesnesinden ayrılmak istememesinden dolayı sosyal faaliyetleri ve günlük işlerini kısıtlamaktadır. Arkadaşlarıyla onların ev ortamında vakit geçirme, yatıya kalmak veya evden uzakta geçireceği bir gezi programına katılamamaktadır (Mukaddes, 2001:12-121).

1.2.2. Ayrılma Kaygısı Bozukluğu ve Bağlanma

Çocukluk döneminde bağlanma nesnesi olarak kabul edilebilen ebeveynlerden ayrı kalma durumuna ilişkin verilebilecek tepkiler arasında öfke patlamaları, okula gitmeyi reddetme, ağlama gibi davranışlar yer almaktadır. Yetişkinlerde ise bu durum özellikle eşlerinden, çocuklarından ayrı kalma durumu veya ayrı kalma düşüncesine karşı hissettikleri yoğun kaygı olarak nitelendirilebilmektedir. Hissettikleri yoğun kaygı sebebiyle bağlanma figürlerine sürekli yakın olma arzuları olmaktadır (Schneider ve ark, 2011). Özellikle yetişkinlik dönemindeki ayrılma kaygısı bozukluğu, kişilerin iş ve okul gibi bağlanma figüründen ayrı kalma ihtimalleri olan durumlardan kaçınmaları ve bu sebeple işlevselliğin olumsuz yönde etkilenmesi gibi durumların oluşmasına yol açmaktadır. Yetişkinlerde kaygı bozukluklarının farklı türleri ile eş tanı alabilecek bir durum olan ayrılma kaygısı bozukluğunun, aynı zamanda eş tanı alan diğer psikiyatrik bozuklukların tedavisini zorlaştırabilecek bir durum olduğu belirtilmiştir. Yetişkinlerde ayrılık anksiyetesi incelenirken, çocuklarda görülen ayrılık anksiyetesinden farklı olarak, çoklu bağlanma figürlerine ilişkin kaygı ve korku

hissedilebileceği hakkında durulmuştur. Yetişkin bireylerin ailesi veya partnerine yönelik kaybetme korkusuna ilişkin kaygıları yetişkinlik döneminde ayrılık anksiyetesinin belirtileri arasında kabul edilmektedir (Pini ve ark., 2014).

1.3. Boşanma

Toplumun en küçük yapı birimi olan aile; evlilik kurumu aracılığıyla oluşmaktadır. Toplumsal yapının hızla modern sürece ayak uydurarak değişmesi aile birimini de etkilemiş, aile yapısında zamanla dönüşüm yaşanmıştır. Dünyanın hızlı ve devamlı değişmesi aile yapısında da pek çok değişikliğe sebep olmuş, dünya üzerindeki tüm toplumlar da bu değişiklikleri farklı şiddetlerde yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Toplum içerisinde göçlerin artması, kadınların geçmiş yıllara oranla iş hayatında daha aktif rol alması, geniş aile yaşantısının yerini çekirdek aile yaşantısına bırakması, toplumda eğitim öğretim oranının artması gibi nedenlerden dolayı toplumsal yapı zaman içinde değişimler göstermiştir. Bu ailesel değişimlerden biri, özellikle batı toplumlarında daha yaygın görülen ülkemizde de sayısı hızla artan tek ebeveynli ailelerdir. Tek ebeveynli aile yapısı, 3 şekilde oluşmaktadır. Eşlerden birinin hayatını kaybetmesi, eşlerin boşanma yoluyla ayrılması veya eşlerin boşanmadan ayrı yaşamaları sonucunda tek ebeveynli aile yapısı oluşmaktadır (Uğur, 2014). Kadın ve erkeğin evlilik ve boşanmaya karşı yükledikleri anlamlar zaman içinde değişiklik göstererek ilişkileri etkilemiş ve boşanma oranlarının artmasına neden olmuştur (Erbay, Gök, Kardeş, 2015).

Evlilik süresi boyunca çiftler zaman içinde fiziksel, psikolojik, ekonomik ve çevresel problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Problemlerin çözülememesi, evlilikte çatışmaların artması ve iletişimin sağlıklı olmaması çiftlerin boşanma kararı almasına sebep olmaktadır. Günümüzde boşanma nedenleri arasında; ekonomik problemler, toplumun evliliğe, aile yapısına ve boşanmaya karşı düşüncelerinin değişmesi, çiftlerin evlilikten beklentilerinin karşılanmaması, iletişim problemleri ve eşler arasındaki kültürel farklılıklar boşanma nedenleri arasında yer almaktadır (Erbay, Gök, Kardeş, 2015).

Boşanma; çocuğun hayatını olumsuz etkileyecek birçok değişikliği beraberinde getirdiği için sadece ebeveynleri değil çocukları da etkileyen önemli bir süreçtir (Kelly, 2012). Çocuğa göre, boşanma sonrasında o güne kadar sıkı sıkıya bağlı olduğu anne ve babasına eskisi gibi eşit olarak ulaşamayacak ve aile bütünlüğü bölünecektir. Boşanma sürecinden sonra çocuğun velayetinin genellikle annede kalması; baba ile annenin farklı evlerde yaşamaya başlaması, boşanmadan sonra çocuğun sorumluluğunun anne ve baba arasında paylaşılması, çocuğun ebeveynleriyle görüşmesi, çocuk ile ebeveynlerin ilişkilerinin devam etmesi gibi konularda değişiklikler ortaya çıkmaktadır (Öngider, 2013).

Bebeklik ve ilk çocukluk dönemlerini kapsayan yaş grupları içerisinde anne baba boşanmasından dolayı ebeveynin sevgisinden, ilgisinden ve desteğinden yoksun kalması, çocuğun gelecek yaşantısında güven problemi yaşamasına yol açmaktadır. Çocuğu koruyan, çocuğun fiziksel, sosyal, duygusal doyumunu sağlayan aile biriminin sonlanması sonucunda çocuk, güç ve güven problemi yaşayabilmektedir (Bilici, 2014).

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisine örnek olarak yapılan pek çok çalışma bulunmaktadır (Göktürk, 2001; Mechanic&Hansell, 1989; Smyth&Weston, 2000; Specher ve ark, 1988). Anne babası boşanmış çocukların 5 ile 10 yıllık izlem sonuçlarına göre boşanmadan sonra yaşanan ilk 18 ay hem aile bireyleri için hem de çocuk için şok etkisi yaratan ve akut semptomların ortaya çıkmasını sağlayan bir süre olarak düşünülmektedir. Bu 18 aylık süre zarfında çocuklarda ayrılma kaygısı, çeşitli fobiler, çaresizlik, korku, üzüntü gibi duygular ve yas belirtileri görülebilmektedir. Yine aynı araştırmalarda 18 aydan sonra ise bu akut belirtilerin yerini yoğun bir kayıp duygusu, kendini suçlayıcı düşüncelerin ve kırılmanın aldığı belirtilmiştir. Gelişimsel perspektiften ele alındığında da boşanma zamanında çocuğun yaşı ne kadar küçükse, etkisinin de o kadar kötü olduğu kabul edilmektedir (Göktürk, 2001).

Boşanma ve baba yoksunluğu ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında çocuğun baba yoksunluğu yaşamaması, babanın ilgi ve desteğini daimi şekilde çocuğuna aktarması, çocuğun ihtiyaçlarını anlaması ve karşılaması, kaliteli iletişim kurması, çocuğunun bilişsel gelişimini destekleyen çalışmalarda çocuğuna yardımcı olması; çocukların ergenlik ve yetişkinlik döneminde daha kolay iletişim kurabilen, kendini ifade etme yeteneği kuvvetli, iyi ilişkiler geliştirebilen, uyumlu kişiler olmaktadır (Yakupoğlu, 2011).

1.4. Araştırmanın Amacı

Bireyin bağlanma modelini geliştiren, etkileyen aynı zamanda ayrılma kaygısı yaşamasına yol açan ortak neden arasında ebeveynin çocuğu ile kurmuş olduğu ilişkinin niteliği, kalıcılığı ve sürekli olduğu yapılan literatür çalışmalarından anlaşılmıştır. Bağlanmayı etkileyen bir nedeninde aile içi stres mekanizmalarından biri olan boşanmanın etkileri düşündürmüştü ve incelenmeye değer bulunmuştur.

Bu araştırmanın temel amacı; ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri yetişkin bireylerinkişilerarası ilişkilerindeki bağlanma modelleri ile ayrılma kaygıları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın alt amaçları olarak araştırma örnekleminde yer alan yetişkinlerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi çeşitli demografik özelliklerine göre bağlanma modelleri ve ayrılma kaygıları incelenmiştir. Ebeveynlerin boşanmadan önce ne sıklıkla problem yaşadığı, boşanma sürecinin çocuğa yansıtılma biçimi, ebeveynlerin boşanma süreci sonrasında birbiri ile görüşme sıklığı, ebeveynlerin düzenli olarak boşanma sürecinden sonra çocuğu/çocukları ile görüşme düzenleri, velayet durumu, ebeveynlerden birinin yada ikisinin boşanmadan sonra ikinci evlilik yapması gibi konuların bağlanma modelleri ve ayrılma kaygısı üzerine etkisi olup olmadığı çalışmanın diğer alt amaçlarındandır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri yetişkin katılımcıların kişilerarası ilişkilerindeki bağlanma modelleri ve ayrılma kaygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken

arasındaki birlikte değişimi belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2016).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Türkiye’de ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri yetişkin bireyler olarak belirlenmiş olup, ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri yetişkin bireylere hızlı ve aynı anda ulaşabilmek amacıyla oluşturulan Demografik Bilgi Formu, İlişki Ölçekleri Anketi ve Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Anketi Google-docsayfasına soruların yüklenerek düzenlenmesi Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Anketi envanterlerini kullanabilmek amacıyla anketi oluşturan kişilerle görüşüp izin alınması akabinde kullanımı sağlanmıştır. Aynı zamanda katılımcılar İlişki Ölçekleri ve Anketlerin ilk kısmında yer alan “Bilgilendirilmiş Onam” alındıktan sonra anketleri çevrimiçi ortamda doldurmaları istenmiştir. Araştırmada kullanılan üç envanterin sorularına tam ve eksiksiz şekilde yanıt veren katılımcıların yanıtları değerlendirmeye alınmış olup, envanterlere tam ve eksiksiz yanıt veremeyen katılımcıların cevapları değerlendirmeye alınmamış, yanıtları geçersiz sayılmıştır.

Örneklem, katılımcıların gönüllülük esasına göre sistematik tesadüfi örneklem yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırmaya ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri 151 yetişkin katılmıştır. Katılımcıların 118’i kadın, 33’ü erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 26,15 (ss= 4,52) olarak bulunurken, en düşük yaş 21, en yüksek yaş ise 42’dir. Katılımcıların ebeveynlerinin boşandığı zamanki yaş aralığı ortalaması 12,15 (ss= 6,56)’dir.

Katılımcıların demografik bulgularına ilişkin bilgiler ise Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bulgulara İlişkin Bilgiler

Demografik Bilgiler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	118	78,1
	Erkek	33	21,9
Medeni Durumu	Bekar	125	82,8
	Evlü	26	17,2
Ebeveynleri Boşandığındaki Yaş Aralığı	1-12 yaş	72	47,7
	13-25 yaş	79	52,3
Eğitim Düzeyi	Lise ve altı	9	0,6
	Üniversite ve Yüksekokul	104	68,9
	Yükseklisans ve üstü	38	25,2

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerini toplamak amacıyla “Demografik Bilgi Formu”, “İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA)”, “Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Anketi” kullanılmıştır.

Demografik Bilgi Formu. Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Demografik Bilgi Formu katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, ebeveynlerinin boşanma durumu, boşanma öncesinde ve sonrasında ebeveynlerinin çocuklarına karşı ilişkilerinin

niteliği, boşanma sonrası ebeveynlerinin ikinci bir evlilik yapıp yapmadığı, ne kadar anne sütü aldığı, boşanma öncesinde çocuğun ebeveyni ile herhangi bir ayrılık yaşayıp yaşamadığı gibi hem demografik bilgileri hemde boşanma ve çocukluk dönemine ait bilgileri hakkında kapsayan soruları barındıran öz bildirim formudur.

İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA), Griffin ve Bartholomew (1994) tarafından geliştirilmiştir. 30 maddeden oluşan öz bildirim ölçeğinde kişilerin aldıkları puanlar doğrultusunda dört tip bağlanma modeli hakkında bilgi sağlanmaktadır. Ölçeğin psikometrik özellikleri incelendiğinde, alt boyutların Cronbach alfa değerinin ,41 ile ,71 arasında değiştiği saptanmıştır. Katsayıların düşük olmasının alt boyutların madde sayısının azlığından ileri geldiği düşünülmektedir (Griffin ve Bartholomew, 1994). Bununla birlikte, katsayılarının düşük olmasına rağmen testin bağlanma modellerini ölçebilecek düzeyde geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Sümer ve Güngör (1999) tarafından yapılmış olup, alt boyutlarda Cronbach alfa değeri,54 ile ,61 arasında değiştiği bulunmuştur. Bu çalışmada örneklem grubu için ölçeğin Cronbach alfa değeri toplam ölçek için ,80; alt boyutlar için ,50 ile ,74 arasında değişmiştir.

Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Anketi, Manicavasagar ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen ve yetişkinlik dönemi ayrılık anksiyetesi belirtilerini ölçmeyi amaçlayan bir öz bildirim ölçeğidir. Ankette 27 madde yer almaktadır ve 4'lü likert puanlama sistemi ile ölçülmektedir. Maddelerin puanlandırılması 0=hiç hissetmedim ve 3=çok sık hissettim arasındadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar yetişkin kişide ayrılık anksiyetesinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ayrılık anksiyetesini karşılayan bir kesme puanı belirtilmemiştir. Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenilirlik çalışması Diriöz ve arkadaşları (2010) tarafından yapılmıştır, ölçeğin Cronbach alfa değeri,93'tür. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa değeri ,89 bulunmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma için; araştırmada kullanılan demografik bilgi formu, İlişki Ölçekleri Anketi ve Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Anketi çalışmaya gönüllü olarak katılan ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri 151 kişiye uygulanmıştır. Ölçeklerden elde edilen verilerin analizi için SPSS 20. versiyonu kullanılmıştır. Öncelikle, araştırma değişkenlerinin katılımcılarda normal dağılım gösterip göstermediğini tespit edebilmek amacıyla "normallik testi" uygulanmış olup, normal dağılım gösteren değişkenlere parametrik istatistiksel yöntemler olan, varyans analizi (ANOVA), bağımsız örneklem t testi, betimleyici istatistik, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda araştırmada kullanılan örneklem grubu için toplam iç-tutarlık katsayısı İlişki Ölçekleri Anketi için ,80 olarak hesaplanmıştır. Yine yapılan analizler sonucunda araştırmada kullanılan örneklem grubu için toplam iç tutarlılık katsayısı Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Anketinde ,89 bulunmuştur.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırma değişkenlerine yönelik oluşturulan hipotezlerin test edilmesi ve araştırma sorularının cevaplandırılması amacıyla uygulanan veri analizlerinin tablo ve açıklamaları yer almaktadır. Yapılan veri analizlerinde $p < .05$ anlamlılık düzeyi temel alınmıştır.

3.1. Demografik Değişkenlere Göre Bağlanma Modelleri ve Ayrılma Kaygısının İncelenmesi

Tablo 2. Ayrılma Kaygısının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Erkek	33	27,70	12,128	-2,897	149	,004*
Kadın	118	35,14	13,278			

* $p < .01$

Tablo 2'de görüldüğü üzere örneklem grubunun ayrılma kaygısı düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmış olduğunu saptamak için yapılan "Bağımsız Gruplar t-Testi" sonuçlarına göre ayrılma kaygısı düzeylerinin kadın ve erkeklerde anlamlı düzeyde farklılaştığı ve kadınların bildirdiği ayrılma kaygısı düzeyinin erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($t = -2,897$, $p < .05$).

Tablo 3. Bağlanma Modellerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Bağlanma	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Korkulu	Erkek	33	14,91	5,083	-1,769	149	,079
bağlanma	Kadın	118	16,81	5,567			
Güvenli	Erkek	33	20,82	6,126	2,650	149	,009*
bağlanma	Kadın	118	18,19	4,705			
Saplantılı	Erkek	33	14,91	4,496	-2,107	149	,037**
bağlanma	Kadın	118	16,64	4,065			
Kayıtsız	Erkek	33	22,45	3,641	,417	149	,677
bağlanma	Kadın	118	22,13	4,077			

* $p < .01$ ** $p < .05$

Tablo 3'te belirtilen bağlanma modellerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmış olduğunu saptamak için yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi sonuçlarına göre güvenli bağlanma ($p = .009$, $p < .01$) ve saplantılı bağlanma ($p = .037$, $p < .05$) düzeylerinin kadın ve erkeklerde anlamlı fark oluşturduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda, erkeklerin güvenli bağlanma düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek; saplantılı bağlanma düzeyinin ise kadınlarda erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Ayrılma Kaygısının Kişinin Ebeveynleri Boşandığı Zamanki Yaşı Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Boşanmadaki yaş	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
1-12 yaş	72	33,65	13,885	,125	149	,901
13-25 yaş	79	33,38	12,945			

Tablo 4'te de görüldüğü üzere ebeveynleri boşandığı zaman kişilerin bulunduğu yaş grubuna göre ayrılma kaygısı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını saptamak amacıyla yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi sonuçlarına göre; 1-12 yaş ve 13-25 yaş aralığında ayrı ayrı gruplandırılan katılımcıların ayrılma kaygısı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($t=,125$, $p>,05$).

Tablo 5. Bağlanma Modellerinin Kişinin Ebeveynleri Boşandığı Zamanki Yaşı Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

Bağlanma	Boşanmadaki yaş	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Korkulu bağlanma	1-12 yaş	72	15,76	5,460	-1,354	149	,178
	13-25 yaş	79	16,97	5,517			
Güvenli bağlanma	1-12 yaş	72	19,06	5,704	,669	149	,504
	13-25 yaş	79	18,49	4,596			
Saplantılı bağlanma	1-12 yaş	72	15,75	4,353	-1,422	149	,157
	13-25 yaş	79	16,72	4,044			
Kayıtsız bağlanma	1-12 yaş	72	22,25	3,591	,151	149	,880
	13-25 yaş	79	22,15	4,321			

Tablo 5'te de görüldüğü gibi ebeveynleri boşandığı zaman kişilerin bulunduğu yaş grubuna göre bağlanma modelleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek için yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi sonuçlarına göre korkulu bağlanma ($t=-1,354$, $p>,05$), güvenli bağlanma ($t=,669$, $p>,05$), saplantılı bağlanma ($t=-1,422$, $p>,05$) ve kayıtsız bağlanma ($t=,151$, $p>,05$) düzeyleri açısından 1-12 yaş ve 13-25 yaş aralığında ayrı ayrı gruplandırılan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 6. Bağlanma Modelleri ve Boşanma Sonrası Babayla İlişki Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi

Bağlanma Modelleri	Boşanma Sonrası Babayla İlişki	N	$\bar{X}$	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Df	Kareler Ortalaması	F	p
Korkulu Bağlanma	Değişiklik oldu, daha ilgiliydi.	3	11,67	7,506	Gruplar arası	224,802	3	74,934	2,549	,058
	Değişiklik oldu.	66	16,29	5,276						
	Değişiklik oldu. İlgisinde azalma oldu.	20	19,05	5,424						
	Herhangi bir değişiklik olmadı.	62	15,89	5,492						
	Toplam	151	16,40	5,505						
Güvenli Bağlanma	Değişiklik oldu, daha ilgiliydi.	3	16,67	3,786	Gruplar arası	37,022	3	12,341	,461	,710
	Değişiklik oldu.	66	18,47	5,085						
	Değişiklik oldu. İlgisinde azalma oldu.	20	18,45	3,927						
	Herhangi bir değişiklik olmadı.	62	19,27	5,625						
	Toplam	151	18,76	5,144						
Saplantılı Bağlanma	Değişiklik oldu, daha ilgiliydi.	3	15,67	7,024	Gruplar arası	29,341	3	9,780	,547	,651
	Değişiklik oldu.	66	16,71	4,292						
	Değişiklik oldu. İlgisinde azalma oldu.	20	16,35	3,588						
	Herhangi bir değişiklik olmadı.	62	15,77	4,221						
	Toplam	151	16,26	4,209						
Kayıtsız Bağlanma	Değişiklik oldu, daha ilgiliydi.	3	17,67	7,506	Gruplar arası	179,195	3	59,732	4,004	,0009*
	Değişiklik oldu.	66	22,94	3,341						
	Değişiklik oldu. İlgisinde azalma oldu.	20	23,35	3,801						
	Herhangi bir değişiklik olmadı.	62	21,26	4,207						
	Toplam	151	22,20	3,977						

* $p<,01$

Tablo 6' da görüldüğü üzere ebeveynlerin boşanmasının ardından babaların çocuklarıyla olan ilişkilerine göre ayrılma kaygısı düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını

saptamak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda; babalarının boşanma sonrasında ilgisinde; “azalma olduğunu”, sadece “değişiklik

olduğunu”, “herhangi bir değişiklik olmadığını” veya “ilgisinin arttığını” ifade eden katılımcıların ayrılma kaygısı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F(3,147)=0,993$ $p>,05$). Bu kişilerin bağlanma modelleri incelendiği zaman da korkulu bağlanma ($F(3,147)=2,549$, $p>,05$), güvenli bağlanma ($F(3,147)=0,461$, $p>,05$), saplantılı bağlanma ($F(3,147)=0,547$, $p>,05$) düzeyleri arasında babalarıyla olan ilişkilerine göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bağlanma modellerinden sadece kayıtsız bağlanmada boşanma sonrası babanın çocuğuyla ilişkisinin niteliğinin değişmesine göre ileri düzeyde anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür ($F(3,147)=4,004$, $p<,01$). Bu doğrultuda, boşanma sonrasında babasının ilgisinde azalma olduğunu bildiren katılımcıların kayıtsız bağlanma düzeyleri diğer katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Ayrılma kaygısı ve bağlanma modelleri, boşanma sonrasında annelerin çocuklarıyla olan ilişkisinin niteliğine göre incelendiği zaman yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda; annenin ilgisinin “aynen devam ettiğini”, “arttığını”, “ilgisinde azalma olduğunu”, boşanmadan sonra annesiyle “hiç görüşmediğini”, “ilgisinin değişimi yönünü bilemediğini” ifade eden katılımcıların ayrılma kaygısı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F(6,144)=1,026$, $p>,05$). Korkulu bağlanma ($F(6,144)=0,572$, $p>,05$), güvenli bağlanma ($F(6,144)=0,197$, $p>,05$), saplantılı bağlanma ($F(6,144)=0,758$, $p>,05$) ve kayıtsız bağlanma ($F(6,144)=0,941$, $p>,05$) düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 7. Bağlanma Modellerinin Ebeveynlerin Boşanma Sonrası Ebeveynin İkinci Defa Evlilik Yapması Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans Analizi

Bağlanma Modelleri	EbeveyninBaşka Evlilik Yapması	N	$\bar{X}$	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Df	Kareler Ortalaması	F	p
Korkulu Bağlanma	Hayır evlilik yapmadı	56	16,18	5,791					,407	,748
	İkisi de şuan evli	37	15,81	5,967						
	Sadece annem evlendi	2	18,00	1,414	Gruplar arası	37,430	3	12,477		
	Sadece babam evlendi	56	16,95	5,011	Gruplar içi	4508,729	147	30,672		
	Toplam	151	16,40	5,505	Toplam	4546,159	150			
Güvenli Bağlanma	Hayır evlilik yapmadı	56	18,11	4,986						
	İkisi de şuan evli	37	19,32	6,142						
	Sadece annem evlendi	2	17,00	1,414	Gruplar arası	48,595	3	16,198	,607	,611
	Sadece babam evlendi	56	19,11	4,658	Gruplar içi	3920,822	147	26,672		
	Toplam	151	18,76	5,144	Toplam	3969,417	150			
Saplantılı Bağlanma	Hayır evlilik yapmadı	56	16,32	5,060						
	İkisi de şuan evli	37	16,38	3,692					,410	,746
	Sadece annem evlendi	2	13,00	5,657	Gruplar arası	22,028	3	7,343		
	Sadece babam evlendi	56	16,23	3,578	Gruplar içi	2634,899	147	17,924		
	Toplam	151	16,26	4,209	Toplam	2656,927	150			
Kayıtsız Bağlanma	Hayırevlilik yapmadı	56	20,82	4,628						
	İkisi de şuan evli	37	22,78	3,583					3,966	,009*
	Sadece annem evlendi	2	21,50	2,121	Gruplar arası	177,627	3	59,209		
	Sadece babam evlendi	56	23,21	3,161	Gruplar içi	2194,413	147	14,928		
	Toplam	151	22,20	3,977	Toplam	2372,040	150			

* $p<,05$

Ebeveynlerin boşanma sonrasında ikinci evlilik yapmasına göre ayrılma kaygıları ve bağlanma modelleri açısından farklılık olup olmadığınısaptamak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda; “hayır evlilik yapmadı”, “sadece annem veya sadece babam evlendi” ve “ikisi de şuan evli” şeklinde yanıtlar veren katılımcıların ayrılma kaygısı düzeylerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı tespit

edilmiştir ($F(3,147)=0,809$ $p>,05$). Bağlanma modelleri açısından ise korkulu ($F(3,147)=0,407$, $p>,05$), güvenli ($F(3,147)=,607$, $p>,05$), saplantılı ($F(3,147)=410$, $p>,05$) bağlanma düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bağlanma modellerinden sadece kayıtsız bağlanma modelinde ebeveynlerin boşanma sonrası ikinci bir evlilik yapması değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($F(3,147)=3,966$, $p<,05$). Bu

doğrultuda, boşanma sonrasında babalarının tekrar evlendiğini bildiren katılımcıların kayıtsız bağlanma düzeylerinin diğer katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. (Bkz. Tablo 7)

3.2. Ayrılma Kaygısı ve Bağlanma Modelleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri yetişkin bireylerin kişilerarası ilişkilerindeki bağlanma modelleri ve ayrılma kaygıları arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 8’ de verilmiştir.

Tablo 8. Yetişkin Bağlanma Modelleri ve Ayrılma Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi için Yapılan Pearson Korelasyon Analizi

Araştırma Değişkenleri	1	2	3	4	5
1. Ayrılma kaygısı	1				
2. Korkulu bağlanma	,302**	1			
3. Güvenli bağlanma	-,346**	-,473**	1		
4. Saplantılı bağlanma	,389**	,206*	-,203*	1	
5. Kayıtsız bağlanma	-,156**	,255**	,007	,039	1

**p<,001 *p<,05

Tablo 8’e göre ayrılma kaygısı ve korkulu bağlanma arasında istatistiksel olarak zayıf düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,302$, $p<,001$). Ayrılma Kaygısı ve güvenli bağlanma arasında zayıf düzeyde, negatif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-,346$, $p<,001$). Buna göre bir yetişkinde güvenli bağlanma düzeyi zayıfladıkça ayrılma kaygısı da artmaktadır. Ayrılma Kaygısı ve saplantılı bağlanma arasında istatistiksel olarak zayıf düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,389$, $p<,001$). Yetişkin bir bireyde ayrılma kaygısı düzeyi arttıkça saplantılı bağlanma oranı buna bağlı olarak artmaktadır. Ayrılma Kaygısı ve kayıtsız bağlanma arasında istatistiksel olarak zayıf düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,156$, $p<,001$).

3.3. Yetişkin Bireylerin Bağlanma Modellerinin Ayrılma Kaygısını Yordayıcı Rolü

Ebeveyni boşanmış yetişkin bireylerin bağlanma modellerinin ayrılma kaygısını yordayıcı rolünü test etmek için yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Bağlanma Modellerinin Ayrılma Kaygısını Yordayıcı Rolünü İncelemek için Yapılan Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Model	B	SH	β	t	p
(Sabit)	34,209	8,187		4,178	,000
Güvenli bağlanma	-,474	,210	-,182	-2,251	,026
1 Saplantılı bağlanma	1,008	,229	,318	4,400	,000
Korkulu bağlanma	-,738	,246	-,220	-2,999	,003
Kayıtsız bağlanma	,500	,203	,206	2,458	,015

a. Bağımlı Değişken: Ayrılma Kaygısı ile

Model 1 için Düzeltilmiş $R^2=0,263$

Tablo 9’ da belirtildiği gibi yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucuna göre güvenli ($\beta=-0,18$; $p<,05$), saplantılı ($\beta=0,32$; $p<,01$), korkulu ($\beta=-0,22$; $p<,01$) ve kayıtsız ($\beta=0,21$; $p<,05$) bağlanma modellerinin ayrılma kaygısını anlamlı ölçüde yordadığı ve yordayıcı rolünün %26 olduğu tespit edilmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu ve medeni duruma göre ise katılımcıların ağırlıklı olarak bekâr olduğunu görülmektedir. Eğitim durumuna göre katılımcıların yarısından fazlası üniversite mezunu olduğu anlaşılmaktadır.

Ebeveynleri boşanma sürecindeyken katılımcıların yaşları 1-12 ve 13-25 şeklinde iki gruba ayrılmış ve örneklem grubunun yaş değişkenine göre bağlanma modelleri ve ayrılma kaygısı düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Ebeveynlerinin boşanma sebebinin katılımcılar tarafından ağırlıklı olarak şiddetli geçimsizlik şeklinde belirtilmesi, katılımcıların evdeki şiddetli geçimsizlik durumuna tanıklık etme ihtimalini güçlendirmekle birlikte; boşanma öncesinde ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkisine dair veriler incelendiğinde annelerin boşanma sonrasında çocuklarıyla ilişkilerinin değişmeden aynı şekilde devam ettiği, babaların boşanma öncesinde nadiren ilgili olduğu ve boşanma sonrasında ise çocukları ile olan ilişkilerinde değişiklik olduğu görülmektedir. Bu durum da boşanma sonrasında velayetin büyük bir çoğunlukla anneye verilmiş olmasının da etkisine dayandırılabilir.

Demografik değişkenler arasında yer alan cinsiyet değişkeninin bağlanma modelleri ve ayrılma kaygısının farklılaşp farklılaşmadığı analiz edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında; ayrılma kaygısı düzeyinin cinsiyete göre farklılaştığı görülmüştür. Bu doğrultuda, kadınların ayrılma kaygısı düzeylerinin erkekler göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bağlanma modelleri ve cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde ise; güvenli bağlanmanın erkeklerde kadınlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek; kayıtsız bağlanmanın ise kadınlarda erkekler göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ebeveynlerin boşanma sonrasında çocuklarıyla olan ilişkilerinin niteliği ve ebeveynlerin ikinci bir evlilik yapma durumları incelendiğinde ise özellikle babaların boşanma sonrasında çocuklarına karşı ilgisinin azalmasının ve ikinci bir evlilik yapmalarının da bu durumu pekiştirdiği ve kayıtsız bağlanma düzeyinin arttığı bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda yapılan diğer çalışmaların bu sonucu destekler nitelikte olduğunu görmekteyiz. Ankara Adalet Sarayı’nda bulunan 9. Aile Mahkemesince 2009 -2010 yıllarında boşanma davaları

devam eden çiftlerin 7 ile 11 yaş arasında bulunan 40 çocukla yapılan çalışmada, anne babası boşanma sürecinde olan çocukların duyguları ile anne babası birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre karşılaştırılması amaçlanmıştır. 7 – 11 yaş arasında anne babasıyla birlikte yaşayan ve anne babası boşanma sürecinde olan 40 öğrenciyle yapılan araştırma sonucunda anne babası boşanmış çocukların anne ve babasıyla eşit şekilde görüşemedikleri ortaya çıkmıştır. Çocukların %87,5 sıklıkla anneleriyle görüşebildiklerini, babalarıyla ise %55 oranında görüşebildiklerini söylemişlerdir. Kız çocukların % 40'ının babalarını istedikleri zaman görebildiklerini, erkek çocukların ise % 52' sinin babalarını istedikleri zaman görebildiklerini belirtmiştir (Aral ve Sağlam, 2012).

Ayrılma kaygısı ve erişkin bağlanma modelleri arasındaki ilişki sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda ayrılma kaygısı güvenli bağlanma ile negatif yönde, zayıf düzeyde ve anlamlı ilişkili olduğu görülmüştür. Yani güvenli bağlanma düzeyi arttıkça ayrılma kaygısı azalmaktadır. Korkulu ve saplantılı bağlanma ile ayrılma kaygısı arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde ve anlamlı ilişkili bulunmuştur yani saplantılı ve korkulu bağlanma düzeyleri arttıkça ayrılma kaygısı da artmaktadır. Kayıtsız bağlanma düzeyi ile ayrılma kaygısı arasında pozitif yönlü, anlamlı ve zayıf düzeyde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca, bağlanma modellerinin ayrılma kaygısını yordayıcı rolü incelendiğinde ise %26 düzeyinde açıkladığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile literatürde yer verilen diğer çalışma sonuçları ile benzer yönleri olduğu görülmektedir. Marganska, Gallager ve Miranda (2013)' nin yapmış olduğu araştırmanın sonucunda; güvenli bağlanma örüntüsüne sahip olan bireylerin yaygın kaygı bozukluğu ve duygu durum bozukluklarının görünme sıklığının daha az olduğu belirlenmiştir. Güvensiz bağlanma örüntüsüne sahip kişilerde ise belirtilen durumların yaşanma oranlarının yüksek olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulguların, bağlanma modelleri ve öznel iyilik halini ve kişilerarası ilişkileri konu alan diğer çalışmalarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda, bağlanma modelleri konusunda yapılan araştırmalarda, kişilerin bağlanma stilleri ile ilişki doyumu, ilişki tutumu ve deneyimleri açısından farklılıkları olduğu görülmüştür. Bu alanda yapılan çalışmalarda yetişkinlerde güvenli bağlanmanın kişilerin hem kendileri hem de başkaları hakkında olumlu görüşlere sahip olduğunu ve pozitif tutumda olduğunu göstermektedir. Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler başkaları tarafından kabul gördüğüne ve değerli olduklarına inanan bireylerdir. Saplantılı bağlanmada, kişi kendisinden çok karşısındakine çok fazla değer verir ve onu vazgeçilmez kılar. Korkulu bağlanmada kişi kaçınan bir tutum içerisinde olur. Hem kendisi hem de başkalarına dair olumlu tutum içerisinde değildirler. Kayıtsız bağlanmada ise kişiler kırılmamak adına başkalarını kendi alanlarına almaktan yana değildirler. Kayıtsız bağlanmada kişiler kendilerine dair olumlu,

başkalarına karşı olumsuz düşünce ve tutum içerisinde (Karakuş, 2012). Bu doğrultuda, kişilerin değişkenlik gösteren bağlanma modellerinin kişilerarası ilişkilerdeki deneyimlerde farklı durumlara yol açabileceği düşünülmektedir.

Shear ve arkadaşları (2006), Amerika'da yetişkinlik döneminde ayrılma kaygısı bozukluğunun yaygınlığını ele alındığı çalışmada hayat boyu yaygınlığın %6,6 olduğunu ve ayrılık anksiyetesi görülen yetişkinlerin %36,1 oranının da çocukluk döneminde başlangıç belirtileri taşıdığı görüşmüştür. Ayrıca, kadınlarda ayrılık anksiyetesinin erkeklere göre daha yaygın olduğu tespit edilmiştir.

Boşanmanın çocukların öznel iyilik hali üzerinde etkisini inceleyen araştırmalarda depresyon ve anksiyete gibi psikiyatrik rahatsızlıklarla ilişkisi olabilecek bir deneyim olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu çalışmada ise ayrılma kaygısı düzeyinin ebeveyni boşanmış bireylerin ayrılma kaygısı üzerinde anlamlı farklılığı olmadığı bulunmuştur. Storksens ve arkadaşları (2005), çocukluk döneminde ebeveyni boşanmış ergen bireylerin ruhsal belirtileri ve uyumluluk düzeylerini inceledikleri boylamsal çalışmada ergenlerde depresyon, anksiyete, öznel iyi olma hali ve benlik saygısının ebeveyn boşanması ile anlamlı düzeyde ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Mack (2001), 19 yaş öncesi ailenin dağılması söz konusu olan yetişkin bireylerde öznel iyilik halini incelediği çalışmasında boşanma veya ebeveynlerden birinin ölümü sebebiyle bireylerde söz konusu olabilecek problemler analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre kişilerde ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesinde düşüş ve depresyon belirtilerinin her iki durumda da anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, depresyon belirtilerinin de hem boşanma hem de ebeveynlerden birinin kaybı durumunda söz konusu olan ruhsal belirti olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri yetişkin bireylerin bağlanma modellerini ve ayrılma kaygılarını etkileyebilecek değişkenlerin incelendiği bu çalışmada boşanma sonrası babanın ilgisinin azalması ve babanın boşanma sonrasında tekrar evlenmesinin kayıtsız bağlanma düzeyinde anlamlı farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Babanın boşanma sonrası ilgisinin azalmasının kayıtsız bağlanma puanında anlamlı farklılık oluşturması, kayıtsız bağlanmanın kişilerde benliğe yönelik olumlu fakat başkalarına yönelik olumsuz tutumunu destekleyen bir bulgu olduğu düşünülmektedir. Kayıtsız bağlanmada kişi hayal kırıklığından ve incinmekten kaçındığı için yalnız kalsa dahi başkalarını kendi kişisel alanına dâhil etmek istemez ve bunun eksikliğini hissetmez. Bu durumun da ebeveyni boşanmış yetişkin bireylerde babayla ilgili yaşadıkları terk edilmişlik duygusundan ileri gelen hayal kırıklığı ve/veya travmadan kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde, babanın boşanma sonrası tekrar evlenmesinin de çocuğu ikinci plana alması gibi bir duruma yol açabileceğinden ötürü benzer tepkilere yol açabileceği düşünülmektedir.

Baba yoksunluğu, daha önce birçok çalışmada ele alınmış ve özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde boşanma veya ölüm sebepli baba yoksunluğunun bireylerde duygusal, sosyal ve psikolojik problemlere yol açtığını destekleyen bulgular elde edilmiştir (Najam & Kausar, 2012). Baba yoksunluğunun kadın ve erkeklerde farklı etkilerinin olduğu ve o yüzden araştırmalarda ayrı ayrı değerlendirildiği görülmüştür. Kadınlarda baba yoksunluğu, baba tarafından terk edilme sonucunda oluşan öfke ve yalnızlık ile kendisini gösterebiliyorken; erkeklerde davranışların olumsuz ve tepkisel hale dönüşmesi şeklinde kendisini göstermektedir (Amato & Keith, 1991). Bununla birlikte kadın ve erkeklerin ortak olarak duygusal destek azlığı, düşük benlik saygısı, stres yönetimi problemi, yalnız kalma korkusu ve suçluluk duygusu yaşadığı öne sürülmektedir (Amato & Keith, 1991).

Sonuç olarak, bu çalışmada incelenen ayrılma kaygısı ve bağlanma modelleri konularına ek olarak, ebeveynleri boşanmış bireylerin kişilerarası ilişkilerde ilişki doyumu incelemeye dâhil edilebileceği düşünülmektedir. Araştırmaya dâhil edilebilecek ve önemli bulgular sağlayabileceği düşünülen, son dönemlerde farklı çalışmalarda kullanılan duygu düzenleme becerilerinin de dahil edilmesinin uygun olabileceği düşünülmektedir. Ayrılma kaygısı ve diğer anksiyete tipleri ile karşılaştırılması ve bağlanma modelleri ile ilişkilendirilmesinin daha sonraki çalışmalar için uygulanabilecek bir inceleme olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca, araştırmanın örneklem sayısı artırılarak, özellikle çalışmaya erkek katılımcıların katılımlarını destekleyerek, ülke geneli için temsil gücü daha yüksek bir çalışmanın yapılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Akyüz, E. (1978). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 10(1-2), Ankara, 1-6
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, 4. Baskı, Tanı Ölçütleri Başvuru Kitabından. E.Köseoğlu (Çev.) Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2014, 113-114.
- Aral, N., Sağlam, M. (2012). Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocuklar ile ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların duyguların cinsiyete göre incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 74-79.

- Bartholomew, K. (1993). *From Childhood to Adult Relationships: Attachment Theory and Research*. İçinde: S. Duck (Ed.), *Learning About Relationships*(s. 30-62). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Bartholomew, K.& Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of Personality & Social Psychology*, 61,226-244
- Bilici, A. T. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psikososyal etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 79- 85.
- Bowlby, J. (1969). *Bağlanma. Bağlanma ve Kaybetme* 1.T. V. Soylu. (Çev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 262-265.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment And Loss: Vol 2. Separation: Anxiety And Anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment And Loss: Vol 3. Loss: Sadness And Depression*. New York: Basic Books.
- Diriöz, M. (2010). *Ayrılma Anksiyetesi için Yapılandırılmış Klinik Görüşme, Çocukluk ve Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Ölçeklerinin Geçerlilik ve Güvenirliliği*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erbay, E. , Gök, F. A. & Kardeş, T.Y. (2015). Aile mahkemelerine başvuran ve boşanma sürecinde olan ailelerin problem çözme ve becerilerin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19 (1),139-154.
- Göktürk, Ü. (2001). Boşanma, *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Ders Kitabı*.(Ed. Ö. Polvan) (1. baskı) içinde (s. 251-255). İstanbul: Nobel.
- Hazan C.& Shaver P. (1994). Bağlanma yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir çerçeve. A. Dönmez (Çev.)*Psychological Inquiry*, 5(1), 1-2.
- Kelly JB. (2012). Risk and protective factors associated with child adolescent adjustment following separation and divorce. In *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court* (Eds. K Kuehne, L Drozd):49-84. New York, Oxford University Press.
- Karakuş, Ö. (2012). Ergenlerde bağlanma stilleri ve yalnızlık arasındaki ilişki. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 23(2), 33-46.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. (İkinci Yazım ve 30. Basım). Ankara: Nobel.
- Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö.& Üstündağ, M.F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji attachment and psychopathology. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(2), 321-342
- Mack, K.Y. (2001). Childhood family disruptions and adult well-being: The differential effects of divorce and parental death. *Death Study*, 25, 419-443.
- Manicavasagar, V., Silove, D., Marnane, C., & Wagner, R. (2009). Adult attachment styles in panic disorder with and without comorbid adult separation anxiety disorder. *The Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 43(2), 167-172.

- Marganska, A., Gallagher, M. & Miranda, R. (2013). Adult attachment, emotion dysregulation, and symptoms of depression and generalized anxiety disorder. *American Journal of Orthopsychiatry*, 83(1), 131-141.
- Mechanic, D. & Hansell, P. (1989). Divorce, family conflict and adolescents' well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 30, 105-116.
- Mukaddes, N. M. (2001). Çocukluk Çağı Anksiyete Bozuklukları, Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Ders Kitabı (Ed. Ö. Polvan) (1. baskı) içinde (s. 120-121). İstanbul: Nobel.
- Najam, N. & Kausar, R. (2012). Father acceptance-rejection, father involvement and socioemotional adjustment of adolescents in Pakistan. *Journal of Behavioural Sciences*, 22(1), 1-22.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri, effects of divorce on children. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 5(2), 140-161.
- Pietromonaco, P. & Barret L. (2000). Internal working models: What do we really know about the self in relation to others? *Review of General Psychology*, 4(2), 155-175.
- Pini, S., Abelli, M., Troisi, A., Siracusano, A., Cassano, G.B., Shear, K.M. & Baldwin, D. (2014). The relationships among separation anxiety disorder, adult attachment style and agoraphobia in patients with panic disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 28: 741-746.
- Salman, N., Uzunboylu, H. (2011). *Eşlerin Boşanma Nedenleri ve Eğitimi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Sardoğan, M. T., Karahan, T. T., Dicle, A. T., & Menteş, Ö. T. (2007). Ebeveyn bağlanma düzeyine ve anne-babanın boşanma/birliktelik durumuna göre çocuklarda evlilik çatışmasını algılama biçimleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (23), 12.
- Schneider, S., Blatter-Meunier, J., Herrn, C., Adornetto, C., In-Albon, T. & Lavalée, K. (2011). Disorder-specific cognitive-behavioural therapy for separation anxiety disorder in young children: A randomised waitinglist-controlled trial. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 80, 206-215.
- Storksens, I., Roysamb, E., Moum, T. & Tambs, K. (2005). Adolescents with a childhood experience of parental divorce: A longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal of Adolescence*, 28(6), 725-739.
- Yakupoğlu, Y. (2011). *Erken çocukluk döneminde yer alan, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların benlik kavramı algısıyla babalarının bağlanma stillerinin (güvenli-korkulu-kayıtsız-saplantılı) arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemonDerginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>**Araştırma Makalesi • Research Article****Avrupa Ülkelerindeki Gelişmeler Işığında Türkiye’de Engelli Evde Bakım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Sivas İli Örneği******Developments in European Countries In The Light in Turkey Disability Evaluation of Home Care Services: The Case of Sivas Province***Naim Karagöz,^a Selin Üstün,^b Ebrar İlman^{c**}^aDr. Öğretim Üyesi., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Sivas/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6456-1128^bÖğrenci, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği Bölümü, Sivas/Türkiye.^cÖğr. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Bölümü, Sivas/Türkiye.
ORCID:0000-0002-5255-8482**MAKALE BİLGİSİ****Makale Geçmişi:**

Başvuru tarihi: 17 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 10 Ocak 2019

Kabul tarihi: 07 Şubat 2019

Anahtar Kelimeler:

Almanya,

Türkiye,

Sağlık hizmetleri,

Engelli evde bakım.

ÖZ

Sağlık hizmetleri, herkesçe en önemli hizmet grubundadır. Sağlık hizmetlerinin maliyetli harcamalarının karşılanmasında ihtiyaç sahiplerinedevlet desteğinin sağlanması çok önemli bir politikadır. Özellikle engelli kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması süreklilik arz ettiğinden diğer sağlık harcamalarına göre uzun dönemde daha yüksek maliyetlidir. Bu nedenle engelli kişilerin ihtiyaçlarını karşılariken devlet tarafından desteklenmesi daha da önemlidir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2006 yılı itibari ile sunmaya başladığı Engelli Evde Bakım hizmeti, ağır engeli bulunan kişiler ve yakınları için önemli bir destek sağlamaktadır. Bu çalışmada Avrupa ülkeleri (Almanya örneği) ile Türkiye’de engelli evde bakım hizmeti arasındaki farklılıklar, bu farklılığın nedeni ve Sivas ilinde engelli evde bakım hizmetinden faydalanan kişi sayısı incelenmiştir. İnceleme esnasında engelli evde bakım hizmetinden faydalanan kişi sayısının arttığı gözlemlenmesi söz konusu hizmet modelinin amacına eriştiğini göstermektedir.

ARTICLE INFO**Article history:**

Received 17 October 2018

Received in revised form 10 January 2019

Accepted 07 February 2019

Keywords:

Germany,

Turkey,

Health services,

Disabled home care.

ABSTRACT

Health care is the most important service group for all people. It is a very important policy to provide state support to the needy in meeting the costly expenditures of health services. Especially in meeting the needs of people with disabilities, it is more costly in the long term than other health expenditures because it is continuous. For this reason, it is even more important for the disabled people to be supported by the government in meeting their needs. The Home and Family Care service, which the Ministry of Family and Social Policy started to offer in 2006, provides serious support for people with severe disabilities and their relatives. In this study, European countries (Germany instance) between Turkey and the cause of the differences and the differences between disabled home care is the number of people with disabilities who benefit from home care services in Sivas were investigated. The observation of the increase in the number of persons benefiting from the care service at home during the study shows that the service model has reached its goal.

1. Giriş

Sağlık hizmetleri, bir ülkenin vatandaşlarının öncelikli hakları olup bu haktan faydalanabilmelerini sağlamak

*Bu makale ikinci yazarın 2018 yılında Naim KARAGÖZ danışmanlığında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kurumları Yöneticiliği anabilim Dalı’nda yürüttüğü “2007-2016 Dönemi Sivas İli Engelli Evde Bakım Ücreti Alan Bakıma Muhtaç Hastaların Sosyodemografik Özellikleri” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: ebrar@cumhuriyet.edu.tr

yönetim erkleri tarafından da dikkat isteyen bir hizmet alanıdır. Türkiye’de 2002 yılından itibaren, Acil Eylem Planı olarak vatandaşın yaşamını kolaylaştırmak adına “Herkesin Sağlık” anlayışı ile ortaya konan sağlık

politikaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu eylem planı sayesinde **Sağlıkta Dönüşüm Programı** adı altında bir program hazırlanmış ve *sadece maddî gücü yeterli olan vatandaşların sağlık hizmetinden faydalandırılmasına* dayanan anlayış yerine *maddî gücü yeterli olmasa da devlet desteği sayesinde sağlık hizmetlerinden herkesin faydalandırılması* anlayışı getirilmiştir.

Bu dönemde daha önceleri herhangi bir iyileştirme adına ciddi adımların atılmadığı engelliler ile ilgili birçok önemli çalışma da gerçekleşmeye başlamıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında engellilere gereken önem verilmeye başlanmış ve tüm engel gruplarının kendilerini toplumsal hayattan soyutlamalarının önüne geçmek adına gerekli tüm düzenlemeler hazırlanmıştır. Öncelik olarak engellilerin sağlık durumlarının iyileştirilmesi ve bu iyileştirilme esnasında bakımlarının gerekli biçimde yapılabilmesi için gerekli adımlar atılmıştır.

Birçok ülkede evde bakım hizmeti üzerindeki yapılandırmalar, temelde daha çok tıbbî bakımdan oluşan ve sağlık sisteminin bir parçası olan profesyonel evde bakım hizmetleri, daha çok evde yardım hizmetleri ile görünür olan ve sosyal hizmet sistemi içerisinde yer alan sosyal bakım hizmetleri ve informal bakım ve nakit yardımı kapsamında biçimsel olarak değerlendirilmekte ve bu hizmet türünün yerel yönetimler, bölgesel ve merkezî hükümetler düzeyinde hizmet sunulması ile çeşitlenerek oldukça karmaşık ve matrix bir yapı biçimde yer almaktadır (Kersktra ve Hunten, 1996; Tarricone ve Tsouros, 2008; Genet et. 2012 sayfa numarası).

Birçok ülke bu hizmeti, Aile Bakanlığı, Sosyal İşler Bakanlığı, Sosyal Yardım Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı vb. gibi farklı bakanlıkları aracılığı ile kişilerarası ilişkiler, kültürler, hizmetin içeriği, finansal kaynaklar ve hizmetin uygulanma biçimleri gibi orantılarla bağlantılı olarak değişen şekillerde kamuya sunmaktadır.

Türkiye’de de engelliler ile ilgili çalışmalar başta Sağlık Bakanlığı olmak üzere diğer bakanlıkların da desteği ile başlamış olup halen devam etmektedir. İlerleyen dönemlerde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulmasına müteakiben engelliler ile ilgili çalışmalarda söz sahibi bakanlık sayısı artırılmıştır. Bu sayede daha geniş engel grubuna daha fazla hizmet sunmak ve her türlü desteğin sağlanması amaçlanmıştır.

Sağlık Bakanlığı’nın engelliler ile ilgili çalışmaları koruyucu ve tedavi edici hizmetler olmak üzere sınırlı iken Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın hizmet sahası biraz daha zorlu ve geniştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından engelli bireyler için yapılan çalışmalar arasında engellilerin toplumsal yaşama uyum sağlayabilecekleri her türlü politika, uygulama vb. çalışmalar etkin bir şekilde denetleyici ve kontrol edici mekanizma olarak rol almanın yanı sıra engelli ve engelli yakınına psikososyal olarak destek olmak büyük önem arz etmektedir. Özellikle engellinin maddî ve manevî ihtiyaçlarının karşılanması konusunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı daha etkin rol oynamaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 2007 yılından itibaren sunulmaya başlanan Engelli Evde Bakım

Hizmet modeli, engelli ve engelli yakınları için ciddi katkılar gözlendiği bir hizmet modelidir. Engelli evde bakım hizmeti sayesinde engellinin ihtiyaçları azamî düzeyde karşılanmakta olup engellinin masrafları engelliye ve engelli yakınına bir yük olmaktan çıkmaktadır. Engelli evde bakım hizmetinin maddî açıdan bu faydasının yanı sıra engellinin kendi yaşadığı ortamda tedavi görürken ihtiyacı olan psikososyal ve manevî destek de bu hizmet modeli ile sağlanmaktadır.

Engelli evde bakım hizmetinden faydalanma sayısı hizmet ilk sunulmaya başlandığında yaklaşık olarak 85 bin civarında iken 2016 yılı itibarı ile yaklaşık 5.7 milyon kişi civarındadır. Fakat engelli evde bakım hizmetinden faydalanan sayısı ne kadar çok olursa olsun hizmet sunumunda ne kadar yoğunluk yaşanırsa yaşansın yönetim erki vatandaşlarının sağlığının korunması ve iyileştirilmesi adına daha fazla çalışmalı ve gerekli adımları atmalıdır.

1.1. Engellilik ve Engelli Evde Bakım Hizmeti

Engelli bireylerin varlığı, insanlık kadar eski (MEB, 2014:6) olduğundan engelli ya da engellilik kavramını her zaman ve her yerde geçerli olabilecek şekilde tanımlamak zor olup literatürde çok farklı tanımlamalar mevcuttur. 1945 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletlerin uzmanların katılımıyla yani bizzat engelli bireyler ve engelli bireylerin oluşturdukları sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla hazırlanan ve literatür açısından kabul görüp dünya üzerinde yaklaşık olarak 150’den fazla ülkenin imza atarak kabullendiği tanım, Engellilerin İnsan Haklarına Dair Sözleşmesi’nde “engelli kişiler, diğerleri yanında, çeşitli engellerle etkileşerek kişinin diğerleriyle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmasını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal sakatlığı olan kişiler” olarak yer almaktadır (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2009: 1.md.). Birleşmiş Milletlerin hazırladığı ve diğer ülkeler tarafından da imzalanan Sözleşme, TBMM tarafından 2008 yılında onaylanmış ve 2009 yılında yürürlüğe girmiştir.

Engelli bireyler kavramı; diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, duyuşsal ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir (30/03/2013 tarih ve 28603 sayılı Resmî Gazete’de yer alan Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırılması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinin “c” fıkrası).

Barış ve Genç (2015: 39) engelliliği, kişinin, süreğen bir hastalığının sonucu oluşan bir durum olarak tanımlarken, Öztürk’e (2011: 18 ve 2012: 8) göre, engelli, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir.

Bakıma muhtaçlık kavramı, geçici veya uzun süreli hastalık, kaza ve benzeri sosyal riskler nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede zorlanma ve başkalarının geçici ya da sürekli bakımına ve gözetimine

gereksinim duyma durumudur olarak tanımlanmaktadır (Oğlak, 2007: 5).

Bakıma muhtaçlık durumunun tespiti, ülkemizde tam teşekküllü hastanelerin sağlık kurulları tarafından yapılmaktadır. Engelli evde bakım hizmeti de birçok devletin engelli vatandaşlarının sağlık hizmetlerini kendi yaşam ortamlarında sağlamak adına aileye sağlamış olduğu maddi ve manevi destekleri içeren bir bakım hizmetidir.

Engelli evde bakım hizmeti, aslında bir tür destek hizmetidir. Bu hizmetlerden bazıları, engellilerin evde sağlığını takip etme, gıda ihtiyaçlarını karşılama, danışmanlık hizmeti ve engelli bireye veya engelli bireyin ailesine kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ücret ödenmesi hizmetleridir. Bentur'a (2001: 73) göre, evde bakım hizmetlerini diğer sağlık hizmet sunumlarından farklı kılan bir takım özellikler bulunmaktadır. Bunlar, hizmetin hastanın ayağına gitmesi, odakta hastanın olması, kontrolün hastada olmasıdır.

1.2. Engelli Evde Bakım Hizmetinde Ülkeler Arası Farklılıklar

Sağlık hizmetlerinde ciddi bir yere sahip olan engelli evde bakım hizmeti, birçok faktörün etkisi ile ülkeler arasında değişiklikler göstermektedir. Bu farklılıkların ortadan kaldırılması için özellikle daha az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin uyguladığı politikalara benzer politikalar uygulamaya çalışmakta veya daha gelişmiş politikalar uygulamaktadır.

Engelli evde bakım hizmetinde ülkeler arasında farklılıklarının olabildiğince ortadan kaldırılabilmesi için uygulanabilecek politikalar ülkelerin refah seviyesi açısından önemlidir. Ayrıca aradaki farkın kapanması ile diğer alanlarda da gelişmelerin yaşanabilmesi için gerekli politikaların uygulanabilirliği daha da kolaylaşmaktadır.

Engelli Evde Bakım Hizmetinde ülkeler arası farklılıklar; toplumsal, ekonomik, coğrafi, eğitimsel, politik farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

1.3. Türkiye'de Engelli Hakları

Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren engelli vatandaşlara yönelik birçok çalışma yapılmasına rağmen bunlar hep politik uygulamalar olarak her hükümet devrinde değişiklik göstermiştir. Engellileri ile ilgili çalışmaların sistemleşmesi adına bir çok kanun çıkarılmış ve uygulamaya konulmuş olmasına rağmen 07/07/2005 tarih ve 25868 sayılı Resmî Gazete'de engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onuru saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamak amacı ile 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun yayınlanmıştır. Bu kanun, 2.maddesi ile engellileri, ailelerini, engellilere yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar ile diğer ilgilileri kapsar. Kanun ile birlikte bütün kamusal hizmetlerde daha erişilebilir düzenlemeler yer almaya başlamıştır.

Engelliler hakkında çıkarılan bu kanun, ilerleyen dönemlerde birçok değişiklik yaşamıştır ve gelişmesi adına iyileştirmeler yaşamaya devam edecektir. Kanunla birlikte

tüm kamu hizmetlerinde engelli bireylerin de toplumsal yaşamdaki rollerine bağlı olarak yatırımlar ve düzenlemeler yapılmaktadır.

Ayrıca engelliler ile ilgili çıkarılan bu kanunların yanı sıra kamu kurumlarının ve hizmetlerinin yürütülebilmesi için çıkarılan her türlü resmî düzenleme de engelliler düşünülerek hazırlanmaktadır.

1.4. Türkiye'de Sağlık Hizmetlerine Erişimde Bölgesel Farklılıklar

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını takip eden günlerde kurulan Sağlık Bakanlığı, teşkilat yapısı olarak dar bölgede hizmet veren bir görünüme sahiptir. Bakanlık kurulduktan sonra bu görünüm değişmesi için birçok alt yapı ve üst yapı çalışmaları yapılmıştır.

Bakanlık öncelikli olarak değiştirmesi gereken yönetim anlayışı üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu amaçla, sağlık hizmetlerinin en küçük yerleşim birimleri de dahil olmak üzere ülkenin her bölgesinde yaşayan vatandaşlara ulaştırılması hedef olarak konulmuştur. Ancak burada şu da göz önünde bulundurulmuştur: Ülke büyük bir bağımsızlık savaşından zaferle çıkmasına rağmen toplumsal ve ekonomik olarak büyük yara almıştır. Ülke yöneticilerinin göz önünde tuttukları bu esas çerçevesinde hizmetlerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilmek için öncelikle gerekli mevzuat çalışmaları üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. İnsani kaynakların temin edilmesi, hizmet sunumlarında gerekli olan envanterin tedarik edilmesi vb. gibi düzenlemeler öncelikli olarak yapılmıştır. Daha sonra kaynakların kullanımı ve vatandaşlara hizmet sunumu düzenlemeleri mevcut şartlar göz önüne alınarak düzenlenmiştir.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda en önemli esas, kaynakların kullanımı şeklindedir. Kaynaklar, vatandaşlar ihtiyaç duydukları bölgelerin yoğunluğuna göre kullanılmıştır. Şöyle ki, iki farklı bölgenin de ihtiyacı olan aynı kaynak, daha önemli sorunun çözümü için kullanılmıştır. Burada söz konusu olan bölgenin coğrafi konumundan ziyade vatandaşın ihtiyaç düzeyinin önemidir.

Cumhuriyetin kurulmasını ve Bakanlığının kurulmasını takip eden yıllarda ilk çalışmalar genellikle İç Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. Burada etkili olan faktör yukarıda da bahsettiğimiz alt yapı ve üst yapı çalışmalarının yapılmasıdır. Ayrıca Bakanlığının Ankara'da bulunması ve ilk olarak yakın illerden başlanması da söz konusu faktörler arasında yer almaktadır.

Sağlık hizmeti sunumunu, bölgeler arasında çeşitli faktörlerin etkisi ile farklılık göstermiştir ve zaman zaman da bu farklılık halen devam etmektedir. Bunun nedeni olarak eğitim, coğrafya, ekonomik, psikolojik, toplumsal çevre ve politika kaynaklı nedenler gösterilebilir. Sağlık Bakanlığı kurulduğundan beri bu etkenler daima göz önünde bulundurulmuştur. Ortaya konulan ve konulacak olan politikalar bu etkenlerin eşliğinde hazırlanmaktadır.

1.5. Araştırmanın Problemi

Engelli bireyler, bir toplumun en kırılgan noktası olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Çünkü engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımında yaşadıkları sorunlar ve bu

sorunların dile getirilmesi birçok devlet politikasında ciddi etkilere sahiptir. Engelli bireylerin sorunları gidermek adına zaman zaman devlet politikaları büyük değişikliklere uğramaktadır. Engelli bireylerin yaşadıkları sorunları ortadan kaldırmamanın yanı sıra engelli bireylerin ailelerinin de yaşadıkları sorunların ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Yaşanan sorunların çözümlenebilmesi için toplumsal yaşamdan soyutlanmalarına neden olan etkenlerin ortadan kaldırılması, aileye destek sağlanması ve engelli bireylerin ve ailelerinin topluma tekrar uyum sağlayabilmeleri için sosyal uyum programları ve projeler gerçekleştirilmektedir. Bu durum, birçok ülkede daha çok engelli evde bakım hizmeti adı altında sunulan hizmetle bertaraf edilmektedir. Engelli bakım hizmeti ile ilgili farklı ülkelerde değişik politikalar mevcuttur. Bu çalışma bu farklılıkları ve engelli bakımının önemini göze alarak hazırlanmıştır.

1.6. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Avrupa ülkeleri (Almanya örneği) ile Türkiye arasında engelli evde bakım hizmeti arasındaki farklılıkları, bu farklılıkların nedenini ve Sivas ilinde engelli evde bakım hizmetinden faydalanan kişi sayısını belirlemektir.

2. Yöntem

Araştırma kesitsel tipte tanımlayıcı bir araştırmadır. Bu yöntem, sağlık hizmetlerinin planlanmasını ve önceliklerin belirlenmesini sağlamaktadır. Analitik çalışmaların ilk adımını oluşturur ve bazı etyolojik faktörler hakkında bilgi (ipucu) vermektedir. Aynı zamanda etyolojiye yönelik hipotezlerin oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda araştırma için öncelikle uzman kişilerin görüşleri alınmış daha sonra Almanya ve Sivas iline ait veriler elde edilmiştir. Sonrasında elde edilen veriler yorumlanarak sonuca varılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde “Sağlık Hizmetlerine (Engelli Evde Bakım Hizmeti/Ücreti) Erişimde Avrupa(Almanya) İle Türkiye'nin Karşılaştırılması” ile ilgili bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

3.1. Almanya Verileri

Livindhome'a (2011: 21) göre, Almanya'da evde bakım hizmeti, kamu ödemeleri ile desteklenen ve sorumluluğun aileye de yansıtıldığı devlet destekli bir modele sahiptir. Bu nedenle bakım hizmetleri, ilgili fonları gereği eyaletler ve hayır kurumları arasında paylaştırılmıştır. Almanya'da bakım sektörü ile ilgili politika gelişim sürecinde kurumsal düzeyde birçok politik aktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları (Akt:Çoban, 2015:46; European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2013:11);

- Aile İşleri, Yaşlılar, Kadınlar ve Gençlik Federal Bakanlığı
- Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı,
- Federal Sağlık Bakanlığı,
- Federal Ekonomi ve Teknoloji Bakanlığı,
- Alman Sağlık Profesyonelleri Derneği,

- Alman Bakım Derneği,
- Alman Bakım Meclisi,
- AOK Federal Birliği,
- Bakım İşverenleri Derneği,
- İstihdam Desteği Federal Birliği.

Bakıma muhtaçlık riskinin ilişkilendiği bakım sigortası ilk kez 1995 yılında Alman sosyal sigortalar sisteminde gerçekleştirilmiştir (Arntz et. 2007). Bu sistem hangi yaşta olursa olsun Alman devletinde yaşayan bakıma muhtaç hale gelmiş kişileri ve yakınlarını güvence altına alan bir yapıya sahiptir (Seyyar ve Oğlak, 2004; Arntz et., 2007).

Almanya'da evde bakım hizmetlerinde finansman kaynağı temel olarak “zorunlu uzun dönem bakım sigortası” olarak adlandırılan ve Alman Sosyal Güvenlik Sisteminin temel taşıyıcısı olan Almanya Sosyal Kod Kitabı'nın 11. bölümünde yer alan sigortadır. Ayrıca sosyal yardım gereksinimi olan kişilere destek olmak için oluşturulmuş ve SGB XII olarak kısaltılan sosyal yardım sigortası, gerektiği durumlarda yoksullar ve yardıma muhtaç kişiler için evde bakım hizmetlerinin finansmanında tamamlayıcı ve destek unsuru olarak da yer almaktadır (Çoban, 2015: 48).

Almanya'nın bakım hizmetleri ile ilgili en köklü değişimlerini 1994'te genel bakım sigortasını yasalaştırarak yaptığı söylenebilir. Ancak daha sonraki yıllarda bu yasada değişiklikler yaşanmıştır. İlk değişiklik evde bakım hizmetlerinin vatandaşa sunulması yönünde olarak hizmet, vatandaşın ayağına götürülmüştür. Çünkü bu dönemde Almanya nüfusunun yaklaşık %15'ini 65 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır.

Almanya'daki bakım sigortası, kişilerin mali durumlarını göz önünde bulundurmaksızın yetersizliği olan genç ve yaşlı kişileri ayırt etmeden beş yıl sigorta primi ödeyen kişilerin geniş çaplı evde bakım hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamayı hedeflemektedir (Wiener ve Cuellar, 1999; Zuchandke, et., 2010:629).

Almanya'da 2009 yılı itibari ile yaklaşık 1,7 milyon kişinin evde bakım hizmetinden yararlandığı görülmektedir. Bu kişilerin yaklaşık 2/3'ü aile fertleri tarafından bakım hizmeti görmektedir. Geri kalan kısım ise evde bakım kuruluşlarından hizmet almaktadır. 2012 tarihi itibari ile bu sayı 1.845,095 kişi olarak bildirilmektedir. Bu sayının ülke çapındaki engellilerin ve ihtiyaç sahiplerinin tümüne ulaşım sağlamadığı konusunda kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak bilinmelidir ki ekonomik durumlar bu hizmet türünden faydalanma oranında ciddi bir etkiye sahiptir. Ayrıca Almanya'da söz konusu evde bakım hizmetinin büyük çoğunluğunu, Türkiye'deki evde bakım hizmetindeki akraba bakıcı rolünün aksine, meslekî bakıcı rolü oluşturmaktadır. Bu ise ailelerin maddî olarak daha da desteklenebilir olmasını gerekli kılmıştır. Buradan şu anlaşılmamalıdır: evde bakımda akrabaların hiçbir rolü yoktur. Tam aksine informal bakım personeli olarak adlandırılan akraba üyeleri, kendilerine verilen ücret karşılığı bakım hizmetini sunmaktadırlar. Bu ücret, hastalığın bakım derecesine (aslında hastalığın getirdiği bakım masrafı söz konusudur) göre değişiklik göstermektedir. Hastanın bakımı ve ihtiyaçlarını karşılamak

üzere verilen bu ücretin amacıyla kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek amacıyla derecelendirmeler yapılmıştır. Bu derecelendirmelere göre, çeşitli onaylı kurum ve kuruluşlar tarafından belirli periyotlarla bakım hizmetinde denetimler yapılmaktadır. Yapılan denetimler sonucunda bakım hizmetinde uygunsuzluklar tespit edildiğinde gerekli yasal iş ve işlemler yapılmaktadır. Almanya’da evde bakım hizmetleri ile ilgili bazı veriler aşağıda incelenmiştir.

Tablo 1. Almanya’da evde bakım kuruluşlarında çalışanların yıllara göre dağılımı

Yıl	Evde Bakım Kuruluşu Personel Sayısı		
	Tam Zamanlı	Yarı Zamanlı	Toplam Çalışan
2003	57.510	143.387	200.897
2005	56.354	157.953	214.307
2007	62.405	173.757	236.162
2009	71.964	196.927	268.891
2011	79.755	210.959	290.714

Tablo 1’de çalışan sayısında gözlemlenen artışın nedeni aslında bir çeşit demografik değişimden kaynaklanmaktadır. Uzun dönem bakım ihtiyacı gereksinimi riski, yaş artıka artmaktadır (Çoban, 2015:5). Klein (2008)’e göre ise Almanya’da bakım hizmetlerindeki artışın temel nedenlerinden biri, 80 yaş ve üzerindeki nüfusun artmasıdır (Akt: Çoban, 2015: 45).

Tablo 2. Almanya’da bakım derecesine göre yapılan informal

Bakım Derecesi	2014 yılı için ödeme (Euro/Ay)	2015 yılı için ödeme (Euro/Ay)
Sıfır derece (Demans gelişmiş)	120	123
Birinci derece	235	244
Birinci derece (Demans gelişmiş)	305	316
İkinci derece	440	458
İkinci derece (Demanslı)	525	545
Üçüncü derece	700	728
Üçüncü derece (Demanslı)	700	728

bakım ücretleri

Kaynak: Akt: Çoban, 2015: 55; Bundesministerium für Gesundheit.

Almanya’da evde bakım hizmeti informal bakım personeli dışında kurumlar tarafından da sunulmaktadır. Daha profesyonel şekilde hizmet veren bu kuruluşlara ödemeler doğrudan yapılmaktadır. Almanya’da hizmet veren bu kuruluşların lisanslı ve akredite olma zorunluluğu bulunmaktadır (Heinicke ve Thomsen, 2010: 10). Bu kuruluşların 2/3’ü özel olarak hizmet vermekte iken geri kalan kısmı kar amacı gütmeyen hizmet vermektedir.

Almanya’da evde bakım hizmetlerinin verilemediği ya da hasta evde bakım hizmetini istemediği durumlarda bakım ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gündüz veya gece hizmet veren kuruluşlar bulunmaktadır.

Tablo 3: Almanya’da bakım derecesine göre profesyonel evde bakım kuruluşlarına yapılan bakım ücretleri

Bakım Derecesi	2014 yılı için ödeme (Euro/Ay)	2015 yılı için ödeme (Euro/Ay)
Sıfır derece(Demans gelişmiş)	225	231
Birinci derece	450	468
Birinci derece(Demans gelişmiş)	665	689
İkinci derece	1100	1144
İkinci derece(Demanslı)	1250	1298
Üçüncü derece	1550	1612
Üçüncü derece(Demanslı)	1550	1612
Yoğun bakım gereksinimi	1918	1995
Yoğun bakım gereksinimi(Demanslı)	1918	1995

Kaynak: Akt: Çoban, 2015: 56; Bundesministerium für Gesundheit

Tablo 3’ te görüldüğü üzere, Almanya’da bakım personelinin çeşitli nedenlerle bakım hizmetini sunamaması durumunda hizmeti sürdürülebilmesi için bir çeşit yedek bakıcı için ücret ödenebilmektedir. Verhinderungspflege/Urlaubsvertretung denilen engellilik bakım yardımı denilen sistemde bakım derecelerine göre ödemeler yapılmaktadır. Aynı zamanda Kurzeitpflege denilen kısa süreli bakım parası için de aynı şekilde ödeme yapılır.

Tablo 4: Almanya’da bakım derecesine göre yapılan engelli bakım ücreti

Bakım Derecesi	2014 yılı için ödeme	2015 yılı için ödeme
Sıfır derece(Demans gelişmiş)	En fazla dört haftalık süre için yılda 1550 Euro	En fazla altı haftalık süre için yılda 1612 Euro
Bakım derecesi I, II, III	En fazla dört haftalık süre için yılda 1550 Euro	En fazla altı haftalık süre için yılda 1612 Euro

Kaynak: Akt: Çoban, 2015: 57; Bundesministerium für Gesundheit.

Almanya’da evde bakım hizmeti/ücretinden faydalanan informal bakım personelleri için finansmanının bakım sigortası tarafından karşılandığı bakım kursları düzenlenmektedir. Bu kurslar sırasında teorik ve uygulamalı eğitimlerin yanı sıra danışmanlık hizmetleri de verilmektedir. Bu kurslar uygun ortamlar sağlandığı ve hastanın sağlığı da tehlikeye atılmadığı durumlarda ev ortamında da verilebilmektedir.

Hastanın evde veya uygun kuruluşlarda hizmet alabilmesini kolaylaştırıcı her türlü araç ve gereç devlet tarafından karşılanmaktadır. Aynı zamanda engellilerin yaşamış oldukları yerlerde engellinin yaşamını kolaylaştırıcı her türlü çevre düzenlemesinin ödeneği de devlet tarafından karşılanmaktadır.

3.2. Türkiye Verileri

Bu bölümde Türkiye’de engelli bakım hizmetlerine dair bilgiler verilecek daha sonra Sivas ilinde veriler değerlendirilecektir.

3.2.1. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Tarafından Sunulan Engelli Evde Bakım Hizmeti

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, engelli evde bakım hizmetini özel evde bakım kuruluşları ve engellinin ailesinin desteklenmesi şeklinde sunmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın hizmet alanı daha çok engelli evde bakım hizmetinin aileler tarafından karşılanmasıdır. Bakanlık, 2006 yılından itibaren engelli yakınlarına engelli evde bakım ücreti adı altında maddî ve manevî (destek sağlanması için giden sosyal çalışma görevlileri tarafından) destek sağlamaktadır. Bu maddî destek, her ay aynı miktarda engellinin ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayabilmesini sağlamaktadır. Bu sayede aile, ekonomik anlamda biraz olsun rahatlamakta ve kendi ihtiyaçları için de destek görmektedir. Manevî destek ise hizmetten faydalanan bireyler, engelli bakımı konusunda daha da bilgili hale gelmelerini sağlayan psikolojik

danışmanlık ve rehberlik hizmetinden de faydalanmaktadır. Ailelerin yaşadığı duygusal, fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunlar bu hizmet sayesinde minimize edilmektedir. Ayrıca evde bakım hizmetlerinin farklı amaçlarından biri de hizmet alan bireyleri günlük aktivitelere ve yaşama dahil etmektir (Ak et., 2003). Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri tarafından görevlendirilen personeller, ailelere gerekli rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini de vermekte olup hasta bakımında bilgilendirmektedirler. Dolayısıyla cinsiyetin öğrencilerin program hakkındaki görüşlerini *girdi* boyutunda etkileyen bir faktör olduğu görülmektedir. Fakat diğer boyutlar olan *başlam*, *süreç* ve *ürün* boyutlarında ise cinsiyetin öğrencilerin program hakkındaki görüşlerini etkileyen bir faktör olmadığı görülmüştür.

Tablo 5: Türkiye’de Evde Bakım Hizmetleri İle İlgili Güncel Mevzuat Karşılaştırılması

Mevzuat Adı	Yürürlük Tarihi ve Yürütücü	Hizmeti Veren	Hedef Kitle	Hizmet İçeriği	Finansmanı
Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik	10.03.2005, SB	Özel ve Kamu	Hasta Kişi	Rehabilitasyon Fizyoterapi Tedavi Tıbbi Bakım	Cepten ödeme, GSS
Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik	30.07.2006, ASPB	Akraba Gündüzlü Bakım Merkezi(ÖzelKamu) Yatılı Bakım Merkezi (Özel-Kamu)	Yoksul, bakıma muhtaç özürlü	Kişisel Bakım Psikososyal destek	Genel Bütçe
Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik	07.08.2008, ASPB	Kamu Özel	Akıl ve ruh sağlığı yerinde olan, tıbbi bakıma ihtiyacı olmayan ve herhangi bir özrü bulunmayan	Sosyal, psikolojik destek hizmetleri, kişisel bakım hizmetleri, boş zamanları değerlendirme, beslenme, ev düzenlemesi	Cepten ödeme, Genel Bütçe
SB Tarafından Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge	01.02.2010, SB	SB bağlı olarak faaliyet gösteren eğitim ve araştırma hastaneleri, genel veya dal hastaneleri, AD/SM, toplum sağlığı merkezleri, aile sağlığı merkezi, aile hekimi hizmetleri ve tıp fakültesi hastaneleri	Hasta Kişi	Sosyal ve psikolojik danışmanlık, tedavi hizmetleri, tetkik ve tahlil, tıbbi bakım, takip, rehabilitasyon hizmetleri, ağız ve diş sağlığı hizmetleri	Genel Bütçe, GSS
Aile Hekimliği Uygulama Yönetmelik	25.01.2013, SB	Aile hekimliği birimi Aile Sağlığı Merkezi	Hasta Kişi	Birinci basamak sağlık hizmetleri	Genel Bütçe, GSS

Kaynak: Çoban, 2015: 73.

3.2.2. Türkiye’de Engelli Evde Bakım Hizmeti/Ücreti

Ülkemizde engelliler hastalık türlerine göre çeşitli hizmet modellerinden faydalandırılmaktadırlar. Bu konuda Sağlık Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı öncü bakanlıklar olarak görev yapmaktadırlar. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, ihtiyaç sahibi olup, Engelli Evde Bakım Hizmetinden faydalanan bireylere aylık olarak;

- 2007 yılında 419,15 TL,
- 2008 yılında 457,63 TL,
- 2009 yılında 496,53 TL,
- 2010 yılında 544,44 TL,
- 2011 yılında 599,21 TL,
- 2012 yılında 673,31 TL,

- 2013 yılında 730,28 TL,
- 2014 yılında 769,96 TL,
- 2015 yılında 830,84 TL,
- 2016 yılında 932,59 TL,
- 2017 yılında 960,58 TL

engelli evde bakım ücreti ödemiştir.

İhtiyaç sahibi olan veya engellinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek ek bir destek olarak gören tüm vatandaşların faydalanabileceği bir hizmet modeli olan Engelli Evde Bakım Hizmeti, maddi veya manevi olarak birçok kişi için devletin vatandaşa uzanan elidir.

3.2.3. Engelli Evde Bakım Hizmetinin/Ücretinin Yasal İşleyiş Süreci ve Yasal Sorumluluğu

Engelli bireylerin ve engelli bireye sahip ebeveynlerin Engelli Evde Bakım Hizmeti'nden faydalanırken, 2828 sayılı kanunun EK 7.maddesine göre, bakıma ihtiyacı olan engellilerin evde bakımına destek için yapılacak sosyal yardımlara ilişkin iş ve işlemler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca gerçekleştirilir. Bakıma ihtiyacı olan engellilerin evde bakımına destek için yapılacak sosyal yardımın başvuru şekline, değerlendirilmesine, ödenmesine ve diğer hususlara ilişkin usul ve esaslar, Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak Maliye Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca müşterek çıkarılan yönetmelikle belirlenir (EK:1/7/2005-5378/30 md.; Dğşk:6/2/2014-6518/21 md.).

Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmeliği, engelli bireyin hizmetten faydalanabilmesi için gerekli olan her kriteri ayrıntılı bir şekilde ifade etmiştir. Engellinin engel oranı, engellinin özbakım ihtiyaçlarını karşılayabilme durumu, özbakım becerilerini yerine getirme durumu, engelliye bakacak kişinin sahip olması gereken beceri/yeterlilik (sağlıklı ve engellinin hastalığı hakkında bilgi sahibi olması), engelliye bakacak kişinin engellinin mahremiyeti açısından yakınlık durumu, engelliye bakılacak olan meskenin maddî ve hijyenik yeterliliği vb. gibi kriterler bu yönetmelik çerçevesinde belirlenmiştir.

Engelli evde bakım hizmeti/ücretinden faydalanmak üzere yaşanan çevredeki vatandaşların, engellinin yakınları veya engellinin bizzat kendisi ve kamu kurum ve kuruluşları tarafından engellinin ihtiyaçlarının yeteri kadar karşılanmadığı ve gerekli tedbirlerin alınmadığı takdirde ölümlü sonuçların doğabileceği kanısı ile Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerine/Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüklerine ihbar yoluyla müracaatlar yapılabilmektedir. Bu gibi durumlarda öncelikli olarak ihbarı yapan kişi ile ön görüşme yapılarak nasıl bir yol takip edileceği belirlenir.

İlgili yönetmeliğin 9. maddesinde bakıma muhtaç kişinin kişisel ve psikososyal destek hizmetlerinin kapsamı belirlenmiştir (Bak. Muh. Özur. Tes. ve Bak. Hiz. Es. Bel. İl. Yön., 9.md./2. fık., 2006). Buna göre;

Kişisel bakım hizmetleri;

- Banyo yaptırılması,
- Tuvalet ihtiyacını gidermede yardım edilmesi ve gerektiğinde temizliğinin yapılması,
- Tırnaklarının kesilmesi,
- Saçlarının taranması,
- Dişlerinin temizlenmesi,
- Yemek ve içecek ihtiyacının giderilmesi,
- El, yüz ve ayak temizliği,
- Sakal tıraşının yapılması,
- İstenmeyen tüylerin temizlenmesi,
- Elbiselerinin giydirilmesi ve çıkarılması,
- Burun ve kulak temizliğinin yapılması,
- Yatağının temizlenmesi ve düzeltilmesi,
- Odasının temizlenmesi,
- Çamaşırlarının yıkanması,

- Tehlikelere karşı korunması ve gözetilmesidir.

Psikososyal destek hizmetleri;

- Bakıma muhtaç özürlü ailesinin, özürlüyü ve özür durumunu kabullenmesine, bilgilendirilmesine yönelik kişisel veya grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetleri,
- Bakıma muhtaç özürlünün özürlü, mevcut durumunu ve yerleştirildiği ortamı kabullenmesine, bilgilendirilmesine ve gelişim alanlarında desteklenmesine yönelik kişisel ve grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetleri,
- Özürlü ve ailesinin sosyal hakları ve mevcut kaynakların kullanılmasına yönelik kişisel ve grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetleri,
- Özürlünün bağımsız yaşama, sosyal hayata uyumuna ve katılımına yönelik sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinlikler ile düzenlenecek bu tür etkinliklere katılabilmesi için refakat hizmetleri,
- Özürlünün terk edilme, reddedilme, özür durumunu kabullenememe, ümitsizlik, intihar etme, yalnızlık, sevgisizlik ve benzeri olumsuz duygulardan kurtarılmasına ve depresyon, stres ve benzeri durumların yaşanmasının engellenmesine yönelik kişisel veya grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetlerdir.

3.2.4. Sivas İlinde Engelli Evde Bakım Hizmetinden/Ücretinden Faydalanan Sayısı

Sağlık hizmetlerinin vatandaşa ulaştırılmasında ve sunulmasında, bölgelerin çeşitli özellikleri etkili olabilmektedir. Her bölgenin coğrafi, ekonomik, eğitim ve toplumsal yapısı, hizmetlerin ulaştırılmasında ve ulaştırılma dahi sunulmasında zaman zaman farklılıklar yaşanmaktadır.

Sivas ili özelinde düşünüldüğünde sağlık hizmetlerinin ulaştırılmasında diğer illere göre özellikle ekonomik nedenli farklılıklar bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi ile İç Anadolu ve batı bölgeleri arasında geçiş güzergahı üzerinde bulunmasına ve köprü vazifesi görmesine rağmen ekonomik açıdan yeterli gelişmişliği gösterememektedir. İl geneline yapılan ekonomik yatırımlar oldukça kısıtlı düzeyde kalmakta ve ekonomik anlamda dar bir çerçevede çizmektedir.

Sağlık hizmetlerinin sunulmasında ekonomik gücün önemi göz önüne alındığında Sivas ili özelinde sağlık hizmeti sunumunda devlet desteği olmadığı takdirde sorunların yaşanabileceği görülecektir. Ekonomik olarak asgari ücret düzeyinde ve daha düşük gelir seviyesinde yaşam standardı bulunan hastaların ve hasta yakınlarının, yüksek ücretli sağlık hizmetleri karşısında mağduriyet yaşamaları, zaman zaman tedavilerin ve gerekli tıbbî çalışmaların yarım kalmasına ya da hiç faydalanılamamasına ve ölümlü sonuçların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu gibi durumların önüne geçebilmek ve eşitlik ilkesi gereğince gerekli tıbbî desteği ve ihtiyacı asgari düzeyde temin etmek üzere sağlanan devlet desteği, vatandaşlar için büyük bir öneme sahiptir.

Sivas ilinde engelli evde bakım hizmeti de söz konusu sağlık hizmetleri içerisinde engelin/hastalığın türüne göre değişiklik gösterir şekilde yüksek maliyetlere sahiptir. Bu

nedenle aile ortamında tedavisi ve bakımı gerçekleştirilmek istenen hastanın/engellinin desteklenmesi gerekmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı temsilcisi konumunda İl Müdürlükleri/Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlükleri tarafından sunulan Engelli Evde Bakım Hizmet modeli sayesinde, ihtiyaç sahibi olan kişilere gereken destek asgarî düzeyde sağlanmaktadır.

Engelli evde bakım hizmeti, 2006 yılında ilk hizmete sunulduğunda merkez teşkilatlar sayesinde vatandaşa sunulmaya başlanmış olmasına rağmen taşra teşkilatları tarafından ise daha sonra sunulmaya başlanmıştır. Bu konudaki kopukluk tamamen hizmet modelinin ihtiyacının tespitinden ve karşılanmasının uzun sürmesinden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, taşra teşkilatı olmasından kaynaklı hizmet modeli sunulmaya başlandığında hizmetin ihtiyaç sahiplerine tanıtılması konusunda gerekli rehberlik çalışmalarının uygulanmasında, hizmet modelinin

uygulanmasında gerekli olan personel ihtiyacının karşılanmasında ve gerekli materyallerin toplanmasında ve ihtiyaç sahiplerinin başvurularının alınmasında geniş zamanlı bir sürenin geçmiş olmasıdır.

Gerekli alt yapı ve üst yapı çalışmaları ile ihtiyaç sahiplerinin hizmetten faydalanmak üzere başvurularının yapılması ve inceleme çalışmalarının tamamlanması sürecinin bir buçuk yıl kadar sürmesi 2007 yılının Aralık ayı itibari ile hizmet sunulmaya başlanmıştır. Tablo 6'da 2007 yılından başlayarak 2011 yılına kadar Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne 2011 yılından itibaren ise Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü/Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü'ne engelli evde bakım hizmet modelinden faydalanmak üzere başvuru yapan veya yardım talebinde bulunan kişilerden hizmet modelinden yararlanması uygun görülen ve yararlandırılan kişi sayısı ile bu kişilerin Sivas nüfusuna oranı gösterilmiştir.

Tablo 6: Sivas İli Nüfus Dağılımı, Engelli Sayısı* ve Engelli Sayısının Nüfusa Oranı**

Yıl	Değer	Miktar	Yıl	Değer	Miktar
2007	Nüfus	583.853	2008	Nüfus	583.532
	Engelli Sayısı	27		Engelli Sayısı	910
	Nüfusa Oranı	0,005		Nüfusa Oranı	0,16
2009	Nüfus	580.036	2010	Nüfus	576.376
	Engelli Sayısı	1.975		Engelli Sayısı	2.844
	Nüfusa Oranı	0,34		Nüfusa Oranı	0,49
2011	Nüfus	572.023	2012	Nüfus	565.828
	Engelli Sayısı	4.201		Engelli Sayısı	4.813
	Nüfusa Oranı	0,73		Nüfusa Oranı	0,85
2013	Nüfus	565.189	2014	Nüfus	563.927
	Engelli Sayısı	5.151		Engelli Sayısı	5.306
	Nüfusa Oranı	0,91		Nüfusa Oranı	0,94
2015	Nüfus	555.257	2016	Nüfus	556.503
	Engelli Sayısı	5.517		Engelli Sayısı	5.649
	Nüfusa Oranı	0,99		Nüfusa Oranı	1,02

Kaynak: ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, TÜİK İkamet Esaslı Raporlama, 2017.

* Engelli sayısı, hizmetten faydalanmak üzere başvuru yapıp yararlandırılması uygun görülen kişi sayısı

** Oranlar % olarak hesaplanmıştır.

İhtiyaç sahibi olarak başvuru yapan ve başvurusu uygun görülüp hizmetten faydalanan kişi sayısının artmasında başlıca etkenler, ihtiyaç sahipleri tarafından hizmetin yeteri kadar anlaşılmış olmasıdır. Ayrıca hizmet sunumun görev alacak personel bulunmasında ve hizmet sunumunda materyal açısından yaşan giderilmiş olması da etkilidir. Yaşanılan aksaklıkların tam olarak giderildiği söylenemese de yine de her geçen yıl bir yıl öncesine göre gerek iş ve işlemlerin yürütülmesi esnasında karşılaşılan mevzuat çalışmaları gerekse de hizmet sunumunda gerekli araç ve gereçler açısından sürekli olarak düzenlemeler ve iyileştirmeler yapılarak ihtiyaç sahiplerinin mağduriyetleri kısa zamanda çözümlenmektedir. Sağlık hizmetlerinin kullanımında yeterli güce sahip olmayan ihtiyaç sahiplerinin desteklenmesi konusunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, insan odaklı hizmet anlayışı ile hareket etmektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hizmet modelinin usul ve esaslarının belirlenmesinden hemen sonra taşra teşkilatlanmalarında görülen eksiklikler, her geçen gün gerekli iyileştirmeler ve düzenlemeler sayesinde giderilmiştir. Giderilen bu eksiklikler sayesinde ihtiyaç sahiplerinin hizmetten faydalanmaları kolaylaşmıştır.

Tablo 7'de Sivas ili genelinde engelli evde bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısı; Tablo 8'de ise Türkiye genelinde engelli evde bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısı ve her iki tabloda da engellilere ödenen yıllık toplam bütçe gösterilmiştir.

Tablo 9'da ise Sivas ilinde engelli evde bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısının Türkiye genelinde engelli evde bakım hizmetinden yararlanan engelli sayısına oranı ile bu engellilere ödenen yıllık toplam bütçe oranları karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 7: Sivas İli ASPB Engelli Evde Bakım Hizmetinden Faydalanan Kişi Sayısı

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
OCAK	Engelli Sayısı	0	93	950	1.998	2.891	4.447	4.600	5.420	5.318	5.515
	Ödenen Tutar*	0	38.981	434.749	992.067	1.573.976	2.664.687	3.097.226	3.958.118	4.094.754	4.582.083
ŞUBAT	Engelli Sayısı	0	183	1.031	2.041	2.986	4.568	4.531	5.000	5.319	5.530
	Ödenen Tutar	0	79.668	491.973	1.065.177	1.702.677	2.899.081	3.169.933	3.828.350	4.218.393	4.911.580
MART	Engelli Sayısı	0	300	1.153	2.031	2.986	4.687	4.598	5.000	5.354	5.474
	Ödenen Tutar	0	130.776	550.189	1.059.959	1.702.677	2.974.605	3.216.807	3.849.900	4.246.150	4.861.843
NİSAN	Engelli Sayısı	0	412	1.255	2.113	2.986	4.821	4.694	5.118	5.374	5.466
	Ödenen Tutar	0	179.429	598.861	1.102.754	1.702.677	3.059.648	3.283.969	3.940.758	4.262.012	4.854.737
MAYIS	Engelli Sayısı	0	486	1.350	2.190	3.077	4.478	4.761	5.161	5.403	5.569
	Ödenen Tutar	0	211.857	644.193	1.142.940	1.754.567	2.841.963	3.330.843	3.973.867	4.285.011	4.946.219
HAZİRAN	Engelli Sayısı	0	570	1.439	2.234	3.306	4.511	4.903	5.209	5.445	5.611
	Ödenen Tutar	0	248.474	686.662	1.165.903	1.885.147	2.862.906	3.430.188	4.010.826	4.318.321	4.983.522
TEMMUZ	Engelli Sayısı	0	490	1.454	2.250	3.535	4.587	5.064	5.266	5.492	5.624
	Ödenen Tutar	0	213.601	693.820	1.174.253	2.015.728	2.911.140	3.542.825	4.054.715	4.355.595	4.995.068
AĞUSTOS	Engelli Sayısı	0	851	1.564	2.419	3.792	4.678	4.949	5.264	5.518	5.634
	Ödenen Tutar	0	389.443	776.573	1.317.001	2.272.204	3.149.744	3.614.156	4.053.175	4.584.575	5.254.212
EYLÜL	Engelli Sayısı	0	754	1.696	2.534	3.815	4.764	5.055	5.283	5.519	5.654
	Ödenen Tutar	0	345.053	842.115	1.379.611	2.285.986	3.207.649	3.691.565	4.067.804	4.585.406	5.272.864
EKİM	Engelli Sayısı	0	830	1.699	2.742	3.984	4.884	5.117	5.296	5.499	5.645
	Ödenen Tutar	0	379.833	843.604	1.492.854	2.387.253	3.288.446	3.736.843	4.077.814	4.568.789	5.264.471
KASIM	Engelli Sayısı	0	809	1.802	2.742	4.079	4.940	5.253	5.331	5.509	5.625
	Ödenen Tutar	0	370.223	894.747	1.492.854	2.444.178	3.326.151	3.836.161	4.104.763	4.577.098	5.245.819
ARALIK	Engelli Sayısı	27	910	1.975	2.844	4.201	4.813	5.151	5.306	5.517	5.649
	Ödenen Tutar	11.317	416.443	980.647	1.548.387	2.517.281	3.240.641	3.761.672	4.085.514	4.583.744	5.268.201
Toplam		27	6.688	17.368	28.138	41.638	56.178	58.676	62.654	65.267	66.996
		11.317	3.003.781	8.438.133	14.933.760	24.244.351	36.426.661	41.712.188	48.005.604	52.679.848	60.440.619

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017.

* Ödenen Tutar +000 TL şeklinde hesaplanmaktadır.

Tablo 8: Türkiye Geneli ASPB Engelli Evde Bakım Hizmetinden Faydalanan Kişi Sayısı

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
OCAK	Eng. Say.*	10	32.874	120.064	210.320	284.508	352.859	400.347	427.434	450.031	464.494
	Ödenen Tutar**	3.805	13.779.137	54.944.888	104.430.231	154.897.538	211.436.646	269.557.638	312.146.500	346.514.874	385.920.195
ŞUBAT	Eng. Say.	15	40.003	129.255	217.679	290.293	358.231	403.758	428.127	454.487	464.490
	Ödenen Tutar	6.045	17.438.068	61.677.901	113.604.493	165.530.873	227.351.310	282.473.134	327.804.004	360.444.552	412.546.083
MART	Eng. Say.	196	46.856	136.779	223.955	296.085	362.536	404.761	431.798	455.423	467.884
	Ödenen Tutar	79.123	20.425.457	65.268.203	116.879.914	168.833.589	230.083.479	283.174.845	332.475.829	361.186.873	415.560.532
NİSAN	Eng. Say.	346	55.513	146.698	231.697	301.815	367.235	408.165	434.324	458.293	469.305
	Ödenen Tutar	139.372	24.199.362	70.001.352	120.920.385	172.100.953	233.700.046	285.556.313	334.420.791	363.463.012	416.822.622
MAYIS	Eng. Say.	1.495	68.012	156.443	239.549	308.173	371.941	411.516	437.684	460.285	472.424
	Ödenen Tutar	602.564	29.647.776	74.651.471	125.018.270	175.726.411	236.052.361	287.900.711	337.007.931	365.042.828	419.592.824
HAZİRAN	Eng. Say.	2.595	78.551	164.493	246.804	314.657	376.553	416.570	442.095	463.901	475.452
	Ödenen Tutar	1.045.891	34.241.952	78.492.770	128.804.575	179.423.717	238.979.360	291.436.541	340.404.311	367.910.605	422.282.203
TEMMUZ	Eng. Say.	4.035	86.849	171.526	254.110	322.436	382.519	421.093	446.442	465.777	478.319
	Ödenen Tutar	1.626.292	37.859.216	81.848.777	132.617.511	183.859.457	242.765.684	294.600.875	343.751.412	369.398.423	424.828.586
AĞUSTOS	Eng. Say.	7.110	94.097	179.787	262.257	328.573	387.097	422.898	447.333	467.050	480.708
	Ödenen Tutar	2.980.303	43.061.610	89.269.639	142.783.234	196.884.228	260.636.284	308.833.950	344.437.461	388.043.822	448.303.474
EYLÜL	Eng. Say.	10.299	100.870	186.457	266.898	334.702	391.136	423.539	447.915	467.778	481.228
	Ödenen Tutar	4.316.861	46.161.138	92.581.494	145.309.947	200.556.788	263.355.183	309.302.059	344.885.595	388.648.674	448.778.421
EKİM	Eng. Say.	11.028	106.458	191.816	271.962	339.186	393.638	424.823	449.769	466.427	480.276
	Ödenen Tutar	4.622.244	48.718.375	95.242.398	148.066.989	203.243.647	265.040.400	310.239.737	346.313.134	387.526.209	447.900.595
KASIM	Eng. Say.	19.047	110.043	199.003	275.795	342.732	395.821	424.347	449.600	465.177	478.708
	Ödenen Tutar	7.983.591	50.358.931	98.810.960	150.153.831	205.368.443	266.510.235	309.892.132	346.183.012	386.487.659	446.438.294
ARALIK	Eng. Say.	28.583	113.000	204.652	279.580	347.756	398.335	425.928	450.036	464.741	478.711
	Ödenen Tutar	11.980.564	51.712.190	101.615.896	152.214.537	208.378.871	268.202.941	311.046.697	346.518.720	386.125.412	446.441.091
Toplam		84.759	933.126	1.986.973	2.980.606	3.810.916	4.537.901	4.987.745	5.292.557	5.539.370	5.691.999
		35.386.655	417.603.212	964.405.749	1.580.803.917	2.214.804.515	2.944.113.929	3.544.014.632	4.056.348.700	4.470.792.943	5.132.414.920

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017.

*Engelli Sayısı **Ödenen Tutar +000 TL şeklinde hesaplanmaktadır.

Tablo 9: Sivas İlinde ASPB Engelli Evde Bakım Hizmetinden Faydalanan Kişi Sayısının Türkiye Geneline Oranı*

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
OCAK	Engelli Sayısı	0	0,28	0,8	0,95	1,02	1,26	1,15	1,27	1,18	1,19
	Ödenen Tutar	0	0,28	0,8	0,95	1,02	1,26	1,15	1,27	1,18	1,19
ŞUBAT	Engelli Sayısı	0	0,46	0,8	0,94	1,03	1,28	1,12	1,17	1,17	1,19
	Ödenen Tutar	0	0,46	0,8	0,94	1,03	1,28	1,12	1,17	1,17	1,19
MART	Engelli Sayısı	0	0,64	0,84	0,91	1,01	1,29	1,14	1,16	1,18	1,17
	Ödenen Tutar	0	0,64	0,84	0,91	1,01	1,29	1,14	1,16	1,18	1,17
NİSAN	Engelli Sayısı	0	0,74	0,86	0,91	0,99	1,31	1,15	1,18	1,17	1,17
	Ödenen Tutar	0	0,74	0,86	0,91	0,99	1,31	1,15	1,18	1,17	1,17
MAYIS	Engelli Sayısı	0	0,71	0,86	0,91	1	1,2	1,16	1,18	1,17	1,18
	Ödenen Tutar	0	0,71	0,86	0,91	1	1,2	1,16	1,18	1,17	1,18
HAZİRAN	Engelli Sayısı	0	0,73	0,87	0,91	1,05	1,2	1,18	1,18	1,17	1,18
	Ödenen Tutar	0	0,73	0,87	0,91	1,05	1,2	1,18	1,18	1,17	1,18
TEMMUZ	Engelli Sayısı	0	0,56	0,85	0,86	1,1	1,2	1,2	1,18	1,18	1,18
	Ödenen Tutar	0	0,56	0,85	0,86	1,1	1,2	1,2	1,18	1,18	1,18
AĞUSTOS	Engelli Sayısı	0	0,91	0,87	0,92	1,15	1,21	1,17	1,18	1,18	1,17
	Ödenen Tutar	0	0,91	0,87	0,92	1,15	1,21	1,17	1,18	1,18	1,17
EYLÜL	Engelli Sayısı	0	0,75	0,91	0,95	1,14	1,22	1,19	1,18	1,18	1,18
	Ödenen Tutar	0	0,75	0,91	0,95	1,14	1,22	1,19	1,18	1,18	1,18
EKİM	Engelli Sayısı	0	0,78	0,89	1,01	1,17	1,24	1,2	1,18	1,18	1,18
	Ödenen Tutar	0	0,78	0,89	1,01	1,17	1,24	1,2	1,18	1,18	1,18
KASIM	Engelli Sayısı	0	0,74	0,91	0,99	1,19	1,25	1,24	1,19	1,18	1,18
	Ödenen Tutar	0	0,74	0,91	0,99	1,19	1,25	1,24	1,19	1,18	1,18
ARALIK	Engelli Sayısı	0,09	0,81	0,97	1,02	1,21	1,21	1,21	1,18	1,19	1,18
	Ödenen Tutar	0,09	0,81	0,97	1,02	1,21	1,21	1,21	1,18	1,19	1,18
Toplam		0,18	16,22	20,86	22,56	26,12	29,74	28,22	28,46	28,26	28,3

* Oranlar % şeklinde hesaplanmıştır.

4. Sonuç ve Tartışma

Sağlık hizmetleri, birçok devletin daha kuruluş aşamasında önemi bilinen ve en çok ciddiye alınan alandır. Kendi ülke vatandaşlarının sağlığının korunmasında veya tedavisinde yetersiz kalan bir yönetim erkinin, uzun süreli yönetimde kalması mümkün değildir.

Kamu hizmetlerinin sunumunda Avrupa devletleri ile Türkiye açısından karşılaştırmayapıldığında Avrupalı devletlerinin gelişmişlik düzeyi açısından Türkiye'den daha ileri seviyede olduğu görülmektedir. Bu gelişmişlik birçok alanda kendini göstermektedir. Özellikle ekonomik açıdan büyük güce sahip Almanya'da sağlık alanında her engel türüne göre gerekli koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin yerine getirilmesi için ciddi adımlar atılmaktadır. İhtiyaç sahipleri açısından bu gelişmeler büyük destekler sağlamaktadır ve toplumsal sağlık göstergelerinin yükselmesini sağlamaktadır. Tabi bunda etkili en önemli faktör, Almanya'nın gelişmiş sanayileşmesine bağlı olarak büyüyen ekonomik gücüdür. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesinde yer alan "Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur." ibaresine istinaden hazırlanan sağlık politikalarının uygulanması hali de etkilidir.

Türkiye Cumhuriyeti ise, kurulmasından günümüze birçok faktörün etkisi altında kalarak politikalarını uygulamakta zorlanmış veya uygulamaya koyamadan sadece teorik alanda kalmasını istemiştir. Sağlık hizmetleri alanında uygulanması istenilen politikalar diğer kamu hizmetlerine göre daha yüksek maliyetlere neden olduğu için ciddi adımların atılması ve yatırımların buna göre yapılması

gerekmektedir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra ülke refahının yükseltilmesi adına sağlık da dahil olmak üzere bütün kamu hizmetlerinde yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Ancak sağlık alanında siyasî kaynaklı sorunlardan dolayı istikrar sağlanamamıştır. İstikrarsızlık ortamının olduğu yaklaşık 80 yıl boyunca ihtiyaç sahipleri sağlık hizmetlerinden yeteri kadar faydalanamamış hatta öyle durumlar olmuştur ki hiç faydalanamamışlardır.

2000'li yıllarda artık dünya konjonktüründe büyük değişimlerin yaşandığı ve yeni dünya düzenin kurulduğu ve kurulan yeni düzene uyum sağlayabilmek için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne istinaden daha ciddi uygulamaların yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Özellikle kamu alanında yapılacak yatırımlar da ihtiyaca göre politikaların izlenmesi, yönetim erkleri tarafından benimsenen bir durum olmuştur. Bu nedenle özellikle sağlık alanındaki ihtiyaçlar daha da önem arz etmekte ve buna göre politikalar üretilmektedir.

Engelli ve engelli yakın ihtiyaç sahibi kişilerin sağlık hizmetlerinde faydalanırken maddî olarak kendi bütçeleri oranında faydalandıkları, bütçelerinin yetersiz olduğu durumlarda ise hayatlarına pahasına da olsa faydalanamadıkları görülmüştür. İhtiyaç sahiplerinin bu mağduriyetlerinin giderilmesi ve kayıpların önlenmesi adına anayasanın eşitlik ilkesi gereği herkesin sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri için devlet desteği zorunlu görülmüştür. Sağlanan bu devlet desteğinin ise asgarî ölçüde ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde olması gerekmektedir.

Türkiye’de 2006 yılında uygulamaya konulan engelli evde bakım hizmeti, ihtiyaç sahibi aileler için maddî ve manevî destek sağlamak amaçlı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuş bir hizmet modelidir. Avrupalı devletlerin sağladığı benzer sağlık hizmetlerinden yararlanılarak sunulmaya başlayan engelli evde bakım hizmetinde, hizmeti sunan psikoteknik ekip personelinin birçok farklı meslek grubundan olması nedeni ile aileye sağlık ve psikolojik gibi birden çok farklı alanda gerekli rehberlik edici destek sağlanmaktadır.

Sivas’ın ticarî açıdan gelişmemiş olması nedeni ile ekonomik refah seviyesi açısından düşük gelir düzeyinde bulunan ihtiyaç sahibi engelliler ve engelli yakınları için evde engelli bakım hizmeti modeli, maddî ve manevî açıdan oldukça büyük bir öneme sahiptir. Sivas’ın yer aldığı konum ve ekonomisi itibarı ile sağlık hizmetlerinin yetersizliği veya sağlık hizmetlerinden faydalanılarak ödenen ücretin yüksek olması sonucu koruyucu ve tedavi edici hizmet sunumunu gerçekleştirebilecek yeterliliğe sahip veya hizmet sunumunda daha uygun hizmet ücreti ödenen illere gitmek zorunda kalan engelliler ve engelli yakınları için maddî anlamda zorlanma söz konusudur. Ekonomik olarak kendi bütçeleri ile refah seviyelerini düzeltemeyecek vatandaşların devlet tarafından desteklenmesi sürekli dile getirilen bir talep olmuştur.

Sivas ilinde 2007 yılından itibaren uygulamaya girmiş ve ilk olarak 27 kişi ile başlayan engelli evde bakım hizmeti, 2016 yılına gelindiğinde 5.649 kişiye ulaşmıştır. Hizmet sunumunda temel kriter ihtiyaç sahiplerine ulaşmak olduğu için ihtiyaç sahibi olduğu tespit edilen her engelli ve engelli yakını bu hizmet modelinden faydalanabilmektedir.

Ayrıca 2007 yılı ve 2016 yılları arasında ihtiyaç sahibi engelli ve engelli yakınlarına ödenen engelli evde bakım ücreti, ekonomik ilerleme ve gelişmelere bağlı olarak her yıl arttığı için vatandaşlar tarafından ek destek olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle sadece Sivas ili genelinde düşünüldüğünde sayının her geçen yıl hatta her geçen ay bir öncekine göre arttığı görülmektedir. Sayının artmasında en önemli etken, Bakanlık tarafından taşra teşkilatlarında vatandaşların mağduriyetlerin yaşanmasının önüne geçilebilmesi ve devlet desteğinden bir an önce faydalanabilmeleri için yaşanan eksikliklerin giderilmesidir.

5. Öneriler

Stratejik açıdan önemli ve kilit noktada köprü vazifesi gören Sivas iline, devletin sosyal devlet anlayışı gereği daha fazla bütçe ayırması dahilinde var olan göç potansiyeli, yapılacak yeni yatırımlar, açılacak yeni iş sahaları sayesinde azalacak ve ekonomik açıdan çevre illere oranla sanayisi geride kalmış Sivas ili için yeni bir başlangıç sağlanmış olacaktır. Bu sayede engelli bireyler ve yakınları için de yeni istihdam alanları oluşturulacak, yeni iş imkanları sunulacak ve sosyal yaşam açısından özellikle engelli bireylerin topluma uyum sağlamaları daha da kolaylaşacaktır.

Gelişmiş ülkelerde, örneğin Almanya’da, engelli vatandaşlara yönelik yapılan çalışmalar ışığında Türkiye’de de gerekli alt yapı çalışmaları oluşturulduktan sonra benzer uygulamalar hayata geçirilebilir.

Almanya’daki engelli evde bakım hizmeti kapsamında uygulanan “yedek bakıcı” sistemi Türkiye’de de

uygulanabilir. Türk kültürü gereği engelli bireylerin bakımının akrabalar tarafından yapılması, doğru bir uygulamadır; ancak engelli bakımının ne denli zor olduğu da gerçektir. Engellilere uzun süreli bakım hizmeti veren bakıcıların kısa süre de olsa dinlendirilmesi gerektiğinden “yedek bakıcı” sisteminin Türkiye’de de hayata geçirilmesi faydalı olacaktır.

Evde bakım ücreti, engelli aylığı, engelli yakını aylığı başvurularında aranan gelir kriteri şartlarında yeni uygulamaların yapılması gerekmektedir. Maaşları bağlanan engelli ya da bakıcıların çalışabilecek bedensel yeterliliğe sahip olmalarına rağmen alacakları yardımda gelir kriterinde sorun yaşamamak için çalışmamaktadırlar. Çalışmayan engelli veya yakını iş yaşamından kendilerini soyutladıklarından ruhsal açıdan da sorun yaşamaya başlamaktadır. Bu nedenle hem durumun suiistimal edilmesini engellemek hem de bu kişilerin kendilerini toplumsal yaşamdan soyutlamalarını engellemek adına mevzuat açısından değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu değişiklikler, kişinin bedensel durumunun tespiti açısından konusunda uzman kişilerin daha ayrıntılı çalışmalarını da kapsayacak şekilde olması ile fayda gösterecektir.

Gelişmiş ülkelerde uygulanan politikalar kapsamında çok yüksek miktarda ödenek ayrılan sağlık sektörü, sürekli gelişmekte, hasta, engelli ve yaşlılara sunulan imkanlar her geçen gün artmaktadır. Türkiye’de sağlık sektörüne ayrılan ödenek arttırıldığında engelli, yaşlı ve hasta vatandaşların her türlü ihtiyaçlarının karşılanması yönünde önemli adımların atılacağı ve toplumsal yaşama uyum sağlamaları açısından önemli gelişmelerin sağlanacağı yadsınamaz bir gerçektir.

Ülke genelinde engelli vatandaşlara yönelik sosyal tesis alanlarının açılması, kamuda ve özelde öncelikli istihdam olanaklarının artırılması, çevre düzenlemelerinde öncelik tanınması, gündüzlü ve geceli yatılı kuruluş sayılarının artırılması, daha etkili kontrol mekanizmalarının oluşturulması faydalı olacaktır.

Türkiye’de son on beş yılda sağlık sektöründe hızla büyüyen ve gelişen hizmet kalitesinin daha da ivme kazanabilmesi için, hem alt yapı çalışmaları bakımından hem de üst yapı çalışmaları açısından teşvik edici unsurların da devreye sokulması gerekmektedir. Evde bakımlarının daha uygun olan engellilerin ihtiyaçlarının daha profesyonel bir şekilde karşılanması için yardımcı olabilecek personellerin yetiştirilmesi ve bu personellerin yetiştirilmesi için de gerekli eğitim programlarının planlanıp devreye girmesi gerekmektedir. Ayrıca her ne kadar engelli evde bakımında aile üyelerinden veya akrabalarından herhangi birinin yeterli olduğu düşünülse de hastalık türüne göre değişen tedavi şekillerinin eksiksiz yerine getirilmesi, engellinin/hastanın ihtiyaçlarının tam olarak karşılanabilmesi ve fayda sağlama konusunda daha etkili olunabilmesi açısından daha profesyonel kişilerin varlığı daha faydalı sonuçların alınmasını sağlayacaktır. Bu nedenle yatırım açısından daha fazla maddî yükümlülüklerin getirileceği öngörülse de bundan kaçınılmaması, ileriye dönük olarak daha kârlı olacaktır.

Kaynakça

- Ak, D., Ir, H. & Thome, B. (2003), Home care with regard to definiton, care recipients, content and out come: systematic literatüre rewiew, *Journal of Clinical Nursing*, 12(6).
- Arntz, M., Sacchetto, R., Spermann, A., Steffes, Susanne & Widmaier, S. (2007), *The German Social Long-Term Care Insurance: Structure and Reform Options*. Bonn: The İnstute for the Study of Labor, German.
- Bariş, İ. ve Genç, Y. (2015), Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Çağdaş Yaklaşım: Kurumsal Bakım Yerine Evde Bakım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:10.
- Bentur, N. (2001), Hospital at Home: What is its place in the health system. *Health Policy*, 55(1), 71-79.
- Birleşmiş Milletler Engellilerin İnsan Haklarına Dair Sözleşme, 1.madde, Mart 2007, ABD.
- Çoban, M. (2015), Evde Bakım Hizmet Sisteminin Almanya ve Türkiye Örneğinde İncelenmesi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Genet, N., Boerma, W., Kroneman, M., Hutchinson, A. & Saltman, R.B (2012), *Home care across Europe, current structure and future challenges*, Denmark:World Health Organization (acting as the host organization for and secretariat of the European Observatory on Health Systems and Policies), 9,83.
- Heinicke, K. & Thomsen, L.S. (2010), The social long term care insurance in Germany: origin, situation, threats and perspectives, *Discussion Paper*, 10-012, Bonn:Center of Economic Research (ZEW).
- Kerskra, A. & Hutten, J.B.F. (1996), Organization and financing of home nursing in the European Union, *Journal of Advanced Nursing*, 24, 1023-1032.
- Klein, B. (2008), Current situation of German care homes, *International Journal of Older People Nursing*, 3(4), 287-290.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2014). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İşitme Engelliler, Çalışma Modülü, Ankara.
- Oğlak, S. (2007), Uzun Süreli Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası, *Turkish Journal of Geriatrics*.
- Oğlak, S. (2008), *Evde Bakım Hizmetleri ve Bakım Sigortası(Ülke Örnekleri ve Türkiye)*, 2. Basım, İskenderun Belediyesi Kültür Yayınları, Hatay.
- Öztürk, M. (2011), *Türkiye’de Engelli Gerçeği*, MÜSİAD Cep Kitapları, Ajansvısta Matbaacılık, İstanbul.
- Öztürk, M. (2012), *Türkiye’de Engelli Gerçeği Raporu*, Canda Özür Olmaz Derneği, syf:8, İstanbul.
- Sağlık Bakanlığı (2010), Sağlık Bakanlığı Tarafından Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge, 1 Şubat 2010 tarih ve 3895 sayılı Makam Olur’u, Ankara.
- Seyyar, A. ve Oğlak, S. (2004), Danimarka ve Hollanda Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Bakım Hizmetleri(Mukayeseli Bir Değerlendirme), *Özveri Dergisi*, Cilt:1 Sayı:2.
- Tarricone, R. & Tsouros, A. D. (2008), *The solid facts, home care in European Copenhagen: The Regional Office for Europe the World Health Organization*, 13-14.
- Wiener, M. J. & Cuellar, A., E. (1999), Public and private responsibilities: Home and community-based services in the United Kingdom and Germany, *Journal of Aging and Health*, 11(3), 417-444.
- Zuchandke, A., Reddemann, S., Krummacker, S.&Schulenburg, J.M. (2010), Impact of the introduction of the social long term care insurance in Germany on financial security assesment in case of long term care need, *The Geneva Papers*, 35, 626-643.
- WEB_1: <http://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html>, 28/04/2017.
- WEB_2: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, 08/06/2017, 21:03
- 10/03/2005 tarihli Resmi Gazete’de yer alan Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik, Başbakanlık Mevzuat Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- 01/07/2005 tarih ve 25868 sayılı Resmî Gazete’de yer alan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un 1. Maddesi; 2.maddesi ve 3. maddesi “c”, “e” fıkrası, Ankara.
- 130/07/2006 tarih ve 26244 sayılı Resmî Gazete, Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik, Ankara.
- 03/12/2008 tarih ve 27084 sayılı Resmî Gazete’de yer alan 5825 sayılı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun’un 1. Maddesi, Ankara.
- 24/05/1983 tarih ve 18059 sayılı Resmî Gazete’de yer alan 2828 Sosyal Hizmet Kanunu’nun 1. maddesi c fıkrası; 3. maddesi a ve c fıkraları; 4. maddesi EK a, e ve f fıkraları, Ankara.
- 30/03/2013 tarih ve 28603 sayılı Resmî Gazete’de yer alan Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırılması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinin “c”, “e” fıkrası; 5.maddesinin 1.fıkrası
- 03/09/2010 tarih ve 27691 sayılı Resmî Gazete’de yer alan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyon ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmeliğin 4. Maddesi “ğ”, “h”, “ı”, “ö” fıkrası
- 14/07/2019tarih ve 27288 sayılı Resmi Gazete’de yer alan, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, Ankara.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye'nin Suriye Politikasında Turgut Özal Dönemi

Turgut Özal Era in Turkey's Syria Policy

Özkan Gökcan^{a*}

^aArş. Gör. Dr. Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 62000, Tunceli/Türkiye
ORCID: 0000-0002-3286-1580

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 16 Mart 2019
Kabul tarihi: 12 Nisan 2019

Anahtar Kelimeler:

Turgut Özal
Su Sorunu
PKK
Ekonomik İşbirliği
Güvelik Protokolleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received 05 February 2019
Received in revised form 16 March 2019
Accepted 12 April 2019

Keywords:

Turgut Özal
The Water Problem
PKK
Economic Cooperation
Security Protocols

ÖZ

1980'lerin ikinci ve 1990'ların ise ilk yarısı boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerine yön veren en önemli siyasal aktörlerden birinin Turgut Özal olduğunu söylemek mümkündür. Özal'ın komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurma ve siyasi uzlaşmazlıkları ekonomik ilişkiler geliştirerek çözme arayışı Türkiye-Suriye ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Suriye'deki PKK varlığı ve su sorunu gibi nedenlerle gergin seyreden Türkiye-Suriye ilişkileri, Özal'ın öncülüğünde gerçekleşen karşılıklı ziyaretler ve imzalanan güvenlik ve ekonomik işbirliği protokolleri ile aşmaya çalışılmıştır. Özal döneminde atılan somut adımlar iki ülke ilişkilerinde kalıcı bir işbirliğine neden olmasa da tarafların sorunları müzakere edebilmelerine olanak tanımış olması bakımından önemlidir. Bu çalışmada Turgut Özal dönemi olarak adlandırılan 1983-1993 döneminde Türkiye-Suriye ilişkilerinin nasıl bir seyir izlediği ele alınmaktadır. Söz konusu yıllar, tüm somut girişimlere rağmen Türkiye-Suriye ilişkilerinde uzlaşmazlıkların hakim olduğu bir dönem olarak tarihe geçmiştir.

ABSTRACT

During the second half of the 1980s and the first half of the 1990s, one of the most important political actors that shape the Turkey-Syria relations is possible to say Turgut Özal. Özal's quest to establish good relations with neighboring countries and to resolve political disputes by developing economic relations has directly affected Turkey-Syria relations. Turkey-Syria relations, which are tense due to the PKK presence in Syria and water problem, were tried to be overcome with high-level mutual visits under the leadership of Özal and the protocols of security and economic cooperation signed. The concrete steps taken during the Özal period are important in terms of the fact that the two sides have allowed them to negotiate the problems, even though they do not result in a lasting cooperation between the two countries. In this study, the so-called Turgut Özal period in the 1983-1993 period, Turkey-Syria relations are followed by what kind of course is discussed. These years have passed into history as a period in which disputes prevailed in Turkey-Syria relations despite all the concrete initiatives.

1. Giriş

Turgut Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı görevleri yürüttüğü 10 yıllık süreyi (1983-1993) Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında önemli değişim adımlarının atıldığı bir dönem olarak tanımlamak mümkündür. Özal dönemi olarak adlandırabileceğimiz söz konusu 10 yıllık süre zarfında iç politika kadar dış politikayı da doğrudan ilgilendiren bir konu başlığı haline gelen PKK, Türkiye-Suriye ilişkilerinin yönünü tayin eden temel konu başlığı

olmuştur. Öyle ki iki ülke ilişkilerinde Suriye yönetiminin ülke topraklarında PKK faaliyetlerine izin vermesinden dolayı görülen gerginlik hali, bir diğer uzlaşmazlık konusu olan Fırat ve Dicle sularının paylaşımı sorununun¹gidişatını da doğrudan etkilemiştir. Dış politikadaki siyasal uzlaşmazlıkları ekonomik ve diplomatik ilişkileri geliştirerek ve işbirliğine dayalı karşılıklı bağımlılık yaratarak aşma yolunda bir tutum benimseyen Özal, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik hacmi genişletmeye ve iki ülkenin teknik konularda işbirliği

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ozkangokcan@munzur.edu.tr

sağlamasına özel bir önem atfetmiştir. Özal bu sayede Suriye'nin PKK faaliyetlerine olan desteğini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Bu çalışmanın amacı Turgut Özal dönemi olarak adlandırılan 1983-1993 yılları arasında Türkiye'nin Suriye politikasının nasıl bir seyir izlediğini analiz etmektir. Söz konusu 10 yıllık zaman diliminde PKK faktörü ve su sorunu etrafında sorunlu bir şekilde seyreden Türkiye-Suriye ilişkileri, Özal'ın kendine has dış politika anlayışının bir yansıması olarak dönem dönem işbirliğine de sahne olmuştur. Özal'ın siyasal uzlaşmazlıkları ekonomik ve teknik konulara ilişkin işbirliği geliştirerek aşma yolundaki aktif dış politika yaklaşımı, Türkiye-Suriye ilişkilerinin en gergin olduğu dönemlerde de dahi uzlaşma ve işbirliği adımlarının atılmasına olanak tanımıştır. Ancak Suriye'deki PKK faaliyetlerinin 1980'lerin sonlarıyla beraber giderek artması ve buna paralel olarak örgütün Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik tehditler sıralamasındaki yerinin yükselmesi, iki ülke ilişkilerinde işbirliği yolunda atılan adımların kalıcı sonuçlar doğuramamasına neden olmuştur.

Turgut Özal döneminde Türkiye'nin Suriye politikasının nasıl bir seyir izlediğinin analiz edilmeye çalışıldığı bu çalışmanın ilk bölümünde çalışmaya bir temel oluşturması açısından Özal'ın dış politika anlayışı genel hatlarıyla değerlendirilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Özal'ın başbakanlık koltuğuna oturduğu Aralık 1983'ten cumhurbaşkanı olduğu Kasım 1989'a kadar Türkiye'nin Suriye politikası ele alınmakta ve askerin dış politika kararları üzerindeki ağırlığına ve güvenlik merkezli dış politika izlenmesi isteğine rağmen ikili ilişkilerde hangi işbirliği adımlarının atılmaya çalışıldığı analiz edilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Özal'ın cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduğu Kasım 1989'dan hayatını kaybettiği Nisan 1993'e kadar Suriye ile gerilen ilişkileri düzeltmek adına ne gibi somut adımların atıldığı ve bu adımların ne oranda sonuç verdiği incelenmektedir. Söz konusu dönemin Özal'ın gerek iç gerekse dış siyasette bir lider olarak daha etkin bir rol oynamaya başladığı bir dönem olması nedeniyle Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesi adına birçok girişimin ortaya çıktığı bir dönem olduğunu söylemek mümkündür.

2. Özal Dış Politikası

Günümüzde bir devletin dış politika tercihlerini iç siyasetindeki gelişmeleri, uluslararası sistemle ilişkin mevcut durumu ve uluslararası politikanın seyrini göz önünde bulundurmadan analiz edebilmek mümkün değildir. Benzer bir durumun iç siyasete ilişkin gelişmeleri analiz ederken de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Devletlerin iç politikasına ilişkin değerlendirmelerde dış politika yönelim ve tercihleri, uluslararası politika ve sisteme ilişkin gelişmeler doğrudan dikkate alınması gereken faktörler haline gelmiştir. İç ve dış politikanın bu iç içe geçmiş ve birbirlerini etkileyen hali, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının 100 seneye yaklaşan seyrinin analiz edebilmesinde de farklı içsel, uluslararası ve sistemsel değişkenleri dikkate alma gerekliliğini doğurmaktadır.

Türk dış politikasının Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne farklı içsel, sistemsel ve uluslararası gelişmelerin etkisiyle farklı yönelimler ve öncelikler etrafında şekillendiği

söylemek mümkündür. Söz konusu yönelimleri ve öncelikleri etkileyen faktörlerin tarihsel süreç boyunca gösterdiği çeşitlilik, Türk dış politikasını şekillendiren ve Türk dış politikasına süreklilik kazandıran unsurları sınırlandırmayı zorlaştırsa da Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'li yıllara kadar iki temel ilkenin Türkiye'nin dış dünya ile ilişkilerine yön tayin ettiğini söylemek mümkündür. Bu ilkelerden ilki mevcut sınırların korunması ve mevcut uluslararası dengelerin korunması gerektiği anlayışına dayanan statükoculuktur (Oran, 2009a: 46). Cumhuriyet'in kuruluş döneminde yönetici elitlerin temel kaygısı mevcut toprakları korumak ve yeni rejimin inşasını başarıyla tamamlamak olmuştur. Bu nedenle dışarıyla kurulan ilişki, bir diğer ifadeyle dış politika mevcut toprakları korumak ve rejimin inşasını başarıyla tamamlayabilmek adına yeni Türkiye'nin de parçası olmaya çalıştığı uluslararası düzendeki dengelerin sürdürülmesini savunmak olmuştur. Bu kapsamda örneğin kuruluş döneminde İngiltere'ye karşı Fransa ve İtalya ile kurulan ilişkiler, Batı'ya karşı ise Rusya ile kurulan ilişkilerle uluslararası sistemin gerçeklerini göz ardı etmeyen bir denge politikası izlenmeye çalışılmıştır (Oran, 2009b: 104-109). Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının izlediği dış politika Hatay örneği dışarıda tutulacak olursa devletin var olan sınırlarını korumayı amaçlayan ve ittifaklarını bu amaç doğrultusunda inşa etmeye çalışan bir içerik sergilemiştir (Balci, 2013: 29). Bu statükocu dış politika anlayışı ilerleyen yıllarda daha da yerleşmiş ve 1980'li yıllara kadar Türk dış politikasına yön veren ana ilkelerden biri haline gelmiştir.

Türk dış politikasının 1980'li yıllara kadar sergilediği yönelim ve önceliklerin temel direği olan ikinci ilke Batıcılıktır. Türkiye'nin yüzünü Batı'ya dönmesine ve Türk dış politikasının Batıcı bir karakter kazanmasına neden olan temel faktörün Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının, olumsuzladıkları Osmanlı kültürel, siyasal ve dinsel mirasından Batı tarzı bir çağdaşlaşma ile kurtulunabileceğine inanmaları olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının gözünde Batı 19. yüzyıldan itibaren kaydettiği siyasi, ekonomik ve bilgi düzeyindeki ilerleme ile dünya siyasetinin merkezi haline gelmiş ve Batı'nın siyasal ve ekonomik olarak ulaştığı seviye "muasır medeniyet" standartlarını belirlemiştir (Balci, 2013: 28-29). Bu standartlara ulaşmanın yolunun içeride Batı odaklı bir kültürel, siyasal, ekonomik değişim geçirilmesi dışarı da ise Batı odaklı bir dış politika izlenmesi olduğuna inanılmıştır. Kurucu kadrolar, Batı odaklı dış politikayı ve Batı tipi modernleşmeyi uluslararası sistemde var olmanın, mevcut sınırlarını koruyan egemen ve bağımsız bir devlet olarak kalmanın anahtarı olarak görmüştür (Zarakol, 2011: 143). Bu anlamda Batıcılık Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının zihinlerinde statükonun korunmasının bir parçası olarak yer almıştır. Bu durum, ilerleyen yıllarda Cumhuriyet hükümetlerinin dönem dönem çok yönlü dış politika arayışları sergilemesine rağmen Batıcılığın Türk dış politikasının temel karakteristiklerinden biri ve süreklilik unsuru haline gelmesine zemin hazırlamıştır. 1980'li yıllara kadar iktidara gelen Cumhuriyet hükümetlerinin, temel dış politika önceliği olarak Batı ile ilişkileri korumayı ve sağlamlaştırılmayı belirlediğini ve diğer aktörlerle ilişkilerini çoğunlukla Batı ile ilişkiler üzerinden inşa ettiğini söylemek mümkündür.

6 Kasım 1983 yılında gerçekleşen genel seçimlerden zaferle çıkan ve Aralık ayında başbakanlık koltuğuna oturan Turgut

Özal, birçoklarına göre Türk dış politikasının 60 yıllık seyrinde yaşanan sürekliliği kıran ilk isim olmuştur. Özal'ın -kişisel özelliklerinin de etkisiyle- içeride ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda yaratmaya çalıştığı önemli değişimler, uluslararası sistemin yaşadığı ekonomik ve siyasal dönüşüm ile birleşince Türk dış politikasının yönelimlerinde ve yapılışında önemli bir kırılma yaşanmıştır (Uzgel, 2009: 48-49). Bu yeni dönemin yeni dış politikası, Turgut Özal'ın kişisel özelliklerinin dış politika yapımı üzerindeki ağırlığı ve etkisi nedeniyle Özal dış politikası olarak anılmıştır. Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca (1983-1993) Türk dış politikasının, önceki dönemlerde olmadığı kadar aktif, çok boyutlu, bireysel kararların etkili olduğu, ekonomi ağırlıklı ve revizyonist bir karakter ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Özal döneminde Türk dış politikasının yapımında yeni bir döneme girildiğini, Özal dış politikasının 3 temel özelliğine bakarak anlamak mümkündür. Bu özelliklerden ilki iktisadi liberalizme dönük ekonomi öncelikli dış politika anlayışının benimsenmiş olmasıdır. Özal'ın 1980'li yıllarda yaşanan küresel ekonomik dönüşüme bağlı olarak dünyada trend haline gelmeye başlayan neoliberal politikaları uygulamak için harcadığı çaba, sadece iç politika ile sınırlı kalmamış Türk dış politikasının da ekonomi öncelikli hamlelere yönelmesine zemin hazırlamıştır. Özal'ın dış politikada ekonomik ilişkileri önceleyen bir strateji izlemesinin çeşitli nedenleri olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilkinin ve en önemlisinin Özal'ın ekonomik ilişkilerin gelişmesi ile devletler arasında karşılıklı bağımlılığın artacağına ve bu durumda siyasi sorunların çözümüne ciddi katkı sunacağına duyduğu inanç olduğunu söylemek mümkündür (Ertosun, 2014: 299). Özal bu inancını *"aralarında sorun bulunan ülkeler ekonomik ilişkiler kurmak suretiyle bir çeşit karşılıklı bağımlılık yaratırlar ve sorunlarını çözmeye bu alandan başlarlar, ardından da siyasi çözüm gelir. İnsanlar serbest biçimde ticaret yapabilirlerse savaş ihtimali düşer"* açıklaması ile açıkça ifade etmiştir (Laçınok, 2007: 555). Özal'ın dış politikada ekonomiyi önceleyen bir yaklaşım benimsemesinin diğer nedenlerinin ise ekonomik ilişkiler kurma yoluyla kötü durumdaki Türkiye ekonomisinin güçlenmesini ve dünyaya açılmasını sağlama isteği, etkin bir dış politika izlemenin ancak ekonomik olarak güçlenme ile olacağına yönelik inanç, ithalat-ihracat ile güçlenecek ekonominin içeride demokratikleşmeye ve kalkınmaya katkı yapacağı düşüncesi ve Özal'ın kişisel birikimi nedeniyle ekonomi politikalarına önem vermesi olduğunu söylemek mümkündür (Ertosun, 2016: 38-45).

Özal dış politikasının ikinci temel özelliği çok boyutlu bir dış politika izleme çabasıdır. Özal bu çaba doğrultusunda Batı'ya bağımlı ve Batı odaklı bir dış politika anlayışından karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı çıkar ilişkilerine dayanan, Batı ile bağları koparmadan Orta Asya Cumhuriyetleri, Ortadoğu ülkeleri, komşu ülkeler ve Doğu Avrupa ülkeleri ile çok boyutlu ilişkiler kurmaya odaklanan bir dış politika yaklaşımını benimsemiştir (Ataman, 2003: 53). 1980 öncesi yönetici kadrolarının büyük bir çoğunluğunun zihinlerinde ve eylemlerinde Batıcılığın statükonun korunmasının bir parçası olarak yer aldığı düşünüldüğünde, Özal'ın çok yönlü dış politika arayışıyla statükocu dış politika anlayışına bir alternatif geliştirmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Özal dış politikasının üçüncü temel özelliği ise aktif bir dış politika olmasıdır. Çok taraflı işbirliğini geliştirmeyi

amaçlayan her türlü uluslararası faaliyete katılmak için istekli davranan Özal, Ortadoğu ülkelerinden ABD'ye uzanan geniş bir coğrafya yönelik girişken, çok yönlü, çok boyutlu ve ittifaklara dayanan bir dış politika izlemeye çalışmıştır (Ataman, 2002: 132). Bu politika kapsamında başta daha önceki hükümetler döneminde mesafeli durulan Ortadoğu devletleri olmak üzere farklı coğrafyalardaki birçok devletle aktif ilişkiler kurulmuş ve birçok ekonomik ve siyasal temelli anlaşmaya imza atılmıştır. Bosna Hersek sorunu, Kuveyt Krizi örneklerinde somut olarak görüleceği üzere Türkiye'nin uluslararası gelişmelere ilişkin aktif bir siyaset izlemesi gerektiğini savunan Özal, bölge ülkeleri ile ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirmek adına Karadeniz İşbirliği Örgütü'nün kurulmasında aktif rol oynamış, Türkiye'nin İslam Konferansı Örgütü'ndeki rolünü ise canlandırmıştır.

Turgut Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yaptığı 10 yıllık zaman diliminde izlediği dış politika kimi araştırmacılarca maceracı kimilerince ise uluslararası düzenin ve iç politikanın gerçekleri ile uyumlu reel ve pragmatik bir politika olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Özal dönemini spesifik olarak çalışan isimlerden biri olan akademisyen Muhittin Ataman'a göre Turgut Özal dönemi, Türk dış politikasında "aşağılık" kompleksinin kırılmaya başlanmış olması ve "bağımlıktan" "çok taraflılığa" doğru yeniden bir yapılandırma başlatılması nedeniyle bir başarı hikayesi olarak değerlendirilebilir (Ataman, 2001a: 42-44; Ataman, 2003: 60-62). Öte yandan Türk dış politikası üzerine çalışan bir diğer akademisyen Baskın Oran'a göre ise Özal dönemini, ekonominin hiçbir önlem alınmadan dışa açılması ve dışa bağımlı kılınması, iyisiyle kötüsüyle Türk dış politikasının 60 yıllık çizgisinin yok sayılması, ekonomik ve siyasal olarak ABD'ye ciddi ölçüde bağımlı hale gelmesi gibi nedenlerden dolayı yıpranmışlık dönemi olarak adlandırmak daha doğrudur (Oran, 2009c: 28-29).

Hangi bakış açısından değerlendirilirse değerlendirilsin Özal dış politikasının Cumhuriyet'in 60 yıllık dış politika birikiminin ciddi şekilde sorgulandığı bir karakter sergilediğini söylemek mümkündür. Zira eleştirenler de dahil olmak üzere Türk dış politikası üzerine çalışan araştırmacıların büyük bir çoğunluğunun Özal dış politikasının önceki hükümetlerin statükocu dış politika anlayışından kopuşu temsil ettiği konusunda hem fikir olduğunu söylemek mümkündür. Turgut Özal döneminde, 1980'li yıllara kadar sürdürülen genel hatlarıyla pasif, mevcut dengeleri sürdürmeye ve Batı'ya odaklı, statükocu dış politika anlayışına alternatif bir dış politika anlayışı takip edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Özal'ın kişisel özelliklerinin de etkisinin olduğu çok yönlü, ekonomi odaklı, uluslararası siyasetteki koşulların ortaya çıkardığı fırsatları değerlendirmeye dönük ve gerektiğinde risk alabilen aktif bir dış politika inşasına girişilmiştir (Ertosun, 2014: 297-299). Başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerin sürdürülmesi ve derinleştirilmesi ama tek yönlü olmaması gerekliliğini dillendiren Özal, Türk dış politikasının uluslararası siyasetin değişen şartlarına uyum sağlamasını ve statükocu ilkeler arasına sıkıştırılmamasını savunmuştur (Gürbey, 2001: 305). Bu savunu doğrultusunda kimi zaman Dışişleri Bakanlığı'nı ve bürokrasiyi karar alma süreci dışında bırakarak bireysel kararlar almış olan ve bu nedenle çokça eleştirilen Özal, Türk dış politikasının etki alanını genişleten ve çeşitlendiren bir isim olarak tarihe geçmiştir.

Özal dönemi olarak adlandırdığımız 1983-1993 yılları arasında Türk dış politikasının en fazla önem gösterdiği coğrafyalardan biri Osmanlı mirasının bir parçası olarak görülen Ortadoğu olmuştur. Özal, Ortadoğu'ya yönelik politikasını inanç (İslam) ve pragmatizm ilkelerine dayandırmış ve Ortadoğu ülkeleri ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayanan siyasi ilişkiler inşa etmeye özel önem atfetmiştir (Ataman, 2001b: 361). Belirsizliklerin, etnik çatışmaların ve savaşların en yoğun olduğu coğrafyalardan biri olan Ortadoğu'ya yönelik Özal dış politikasının temel ilkesi ekonomik işbirliği geliştirmek olmuştur (Daban, 2017: 87). Zira Turgut Özal, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesiyle siyasi, kültürel ve güvenlik konularında da işbirliğinin gelişeceğine ve sorunların daha kolay aşılabacağına inanmıştır. Özal'ın bu yaklaşımı 1980'ler ve 1990'lar boyunca PKK ve su sorunu gibi nedenlerle oldukça sorunlu bir seyir izleyen Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin neler olduğu, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Özal'ın dış politika anlayışının Türkiye'nin Suriye politikasını nasıl etkilediği üzerine yapılacak incelemede ele alınmaktadır.

3. Özal'ın Başbakanlık Dönemi ve Türkiye'nin Suriye Politikası (1983-1989)

1983 yılı sonunda başbakanlık koltuğuna oturan Turgut Özal, başbakanlığının ilk yıllarında dış politikadaki temel meselelerle ve özelinde Türkiye'nin Suriye politikası ile bir değişim yaratabilecek kadar ilgilenememiştir. Bunun iki temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenlerden ilki 12 Eylül darbesinin mimarı ve dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in dış politika kararları üzerindeki kontrolüken, ikincisi Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü ekonomik koşullar nedeniyle Özal'ın ekonomik sorunlara yoğunlaşmak zorunda kalması olmuştur (Ataman, 2001a: 42-43). 1980'lerin ilk yarısında askerin kontrolünde şekillenen Türkiye'nin Suriye politikasının oldukça gergin seyrettiğini söylemek mümkündür. Bunun temel nedenlerinin PKK'nın Suriye'deki faaliyetlerinin hızla artması, Fırat ve Dicle nehirlerinden akan suların paylaşımı konusunda yaşanan sorunlar, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in güvenlik temelli dış politika anlayışı ve dönemin Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Türkiye karşıtı siyasi faaliyetleri olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'nin 1980'li yılların ilk yarısında Suriye yönetimine ilişkin en önemli rahatsızlığının PKK'ya sağlanan siyasi, ekonomik ve lojistik destekten ileri geldiğini söylemek mümkündür. Bu rahatsızlık Mart 1983'te dönemin Dışişleri Bakanı İltis Türkmen'in Şam'a gerçekleştirdiği ziyarette açıkça dile getirilmiş ve Suriye yönetiminden PKK faaliyetlerine desteğini kesmesi istenmiştir. Hafız Esad, Suriye'nin Türkiye'ye yönelik eylemlerde bulunan örgütlerle hiçbir ilgisinin olmadığını dile getirirse de Türkiye'nin tutumunun giderek sertleşmesi sonrasında 1983 yılı sonunda Suriye topraklarındaki PKK üyelerini İran'a, Irak'ın kuzeyine ve Bekaa Vadisi'ne göndermiştir. Ancak Suriye yönetiminin bu adımı göstermelik bir adım olmuş ve PKK faaliyetlerine sağlanan destek artarak devam etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 133).

PKK'nın Suriye topraklarındaki faaliyetlerinin giderek artması karşısında Türkiye bir yandan tavrını sertleştirirken bir yandan da güvenlik alanında atılacak işbirliği adımları ile Suriye yönetimine geri adım attırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda Aralık 1984'te Hafız Esad'a bir mektup yazan Kenan Evren, bölgede terörizme karşı ortak hareket etmeyi önermiş ve bu öneriyi Hafız Esad'ın olumlu karşılık vermesi ile iki ülke arasında 5 Mart 1985'te Sınır Güvenliği Protokolü imzalanmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 133). Türkiye bu hamle ile Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine olan desteğinin azalacağını düşünse de beklentileri karşılık bulmamıştır. Bu durum Türkiye kamuoyunda Suriye yönetimine yönelik tepkilerin daha da artmasını beraberinde getirmiş ve Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullanması gerekliliği sıklıkla gündeme getirilmeye başlamıştır. İlişkilerin iyiden iyiye gerilmeye başladığı bu dönemde Turgut Özal'ın Şam'a gerçekleştirdiği ziyaret ise Özal'ın dış politika anlayışını yansıtan ilk önemli hamle olmuştur.

3.1. Turgut Özal'ın 1987 Yılında Gerçekleştirdiği Şam Ziyareti

Turgut Özal'ın dış politikada ekonomiye ve ekonomik ilişkilere verdiği önem, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin Suriye yönelik politikasında kendisini fazlasıyla hissettirmeye başlamıştır. Askeri cunta yönetiminin dış politikadaki rolünün yavaş yavaş azalmaya başlaması, Özal'ın dış politika anlayışının Suriye'de kendine uygulama alanı bulmasına zemin hazırlamıştır. Turgut Özal, Suriye ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilerek iki devlet arasında ekonomik olarak karşılıklı bağımlılığın yaratılmasının siyasi meselelerin çözümüne katkı sunacağına inanmıştır. Turgut Özal'ın bu dış politika anlayışı perspektifinde attığı ilk önemli adım, Temmuz 1987'de başbakan sıfatıyla Şam'a resmi bir ziyarette bulunmak olmuştur. Turgut Özal, söz konusu ziyarette Fırat Nehri üzerinde Türkiye'nin yapımına devam ettiği Karakaya ve Atatürk barajları nedeniyle şiddetlenen su sorunundan ve Türkiye topraklarına yönelik PKK eylemlerinin artmasından kaynaklı gerilen ilişkileri düzeltmeyi hedeflemiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 144).

1987 yılında gerçekleşen Şam ziyareti kapsamında Türk heyetinin Suriye yönetiminden en önemli isteği PKK faaliyetlerine verilen desteğin son bulması olmuştur. Zira Suriye yönetiminin 1987 yılına gelinceye kadar geçen sürede PKK faaliyetlerine en fazla olanak sağlayan aktör olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu desteğin sağlanmasında Hafız Esad'ın kardeşleri Cemil ve Rıfâd Esad'ın Abdullah Öcalan'a kişisel yakınlıklarının ve Suriye istihbarat teşkilatı El Muhaberat'ın önemli katkısı olmuştur. Suriye yönetimi 1987 yılına kadar Abdullah Öcalan'a ve birçok PKK'luya kalacak yer ve kimlik temin etmiş, Suriye topraklarında PKK konferans ve kongrelerinin toplanmasına müsaade etmiş, örgüte doğrudan veya dolaylı yollarla para, silah ve cephane temin etmiş ve örgütün Suriye'de temsilcilik ve propaganda büroları açmasına izin vermiştir (İmset, 1993: 227-228).

Başbakan Turgut Özal'ın başkanlık ettiği Türk heyetinin Şam'da gerçekleşen görüşmeler sırasında öne sürdüğü PKK faaliyetlerine destek sağlandığı ve Abdullah Öcalan'ın Şam'da yaşadığı argümanları, Suriye heyeti tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Ancak gerçek şu ki Özal başkanlığındaki Türk heyetinin Şam ziyareti sırasında Abdullah Öcalan Suriye yönetimi tarafından geçici bir

süreliğine Lübnan'daki Bekaa Vadisi'ne gönderilmiştir (Olson, 1997: 170). Suriye heyeti bu sayede görüşmeler sırasında Öcalan'ın Şam'da olmadığını rahatlıkla dile getirebilmiştir. Öte yandan Türk heyetinin Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek verdiğine ilişkin iddialarına karşı ise Suriye heyeti bunun kesinlikle doğru olmadığını ve asıl Türk yöneticilerin Suriye'de illegal bir örgüt olarak kabul edilen Müslüman Kardeşlere destek verdiği karşılığını vermiştir (Çandar, 2012: 85). Suriye heyeti ayrıca görüşmeler sırasında Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunu da dile getirmiş, Fırat sularının belirli bir miktarının Suriye'ye bırakılmasını öngören bir anlaşma imzalanması talebinde bulunmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 137). Başbakan Turgut Özal başkanlığındaki Türk heyeti ise Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerinin engellenmesi karşılığında su sorununun daha rahat çözüleceğini savunarak, su sorununu PKK faaliyetlerine verilen desteğe karşılık önemli bir koz olarak kullanmıştır (Aras, 2012: 41).

Türkiye ve Suriye heyetleri arasında gerçekleşen müzakereler sonucunda Özal dış politikasının temel özelliklerini yansıtmaya bakımdan önemli olan biri güvenlik diğer ise ekonomik işbirliği içerikli iki protokol imzalanmıştır. İmzalanan güvenlik protokolü ile iki ülke, kendi toprakları üzerinde karşı tarafa yönelik terör odaklı faaliyetlere izin vermeyeceklerini ve silahlı eylemlere katılmış kişileri iade edeceklerini taahhüt etmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 137). Diğer bir ifadeyle söz konusu güvenlik protokolü ile Suriye yönetimi resmi olarak inkar etse de kendi topraklarından Türkiye'ye yönelik PKK saldırılarını engellemeyi ve Türkiye ile güvenlik istihbaratı paylaşımında bulunmayı kabul etmiştir (Marcus, 2009: 139).

Görüşmeler sırasında Turgut Özal'ın üzerinde önemle durduğu ve siyasi sorunların çözümüne katkı sunacağını düşündüğü ekonomik işbirliği protokolü ise oldukça geniş çaplı bir içeriğe sahip olmuştur. Ekonomik işbirliği protokolü kapsamında elektrik enerjisi, bankacılık faaliyetleri, ulaştırma ve haberleşme, ticaret, nakliye, doğalgaz ve petrol arama, telekomünikasyon gibi alanlarda işbirliği ve ortak politika geliştirilmesi öngörülmüştür. Ancak protokolün asıl önemli olan konusu Fırat Nehri'nin kullanımına ilişkin yapılan düzenleme olmuştur. Söz konusu ekonomik işbirliği protokolünün 6. maddesinde *"Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke (Irak, Türkiye, Suriye) arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m³/sn den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 m³/sn altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder"* ifadesine yer verilmiştir (Resmi Gazete, Karar No: 87/12171, 1987). Ayrıca protokolün 7, 8, 9 ve 10. maddelerinde Suriye, Türkiye ve Irak devletlerinin Fırat ve Dicle nehirlerinin tarımsal ve enerji amaçlı kullanımı konusunda birlikte çalışmaları prensip olarak kabul edilmiştir.

Başbakan Turgut Özal'ın 1987 yılında Şam'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında imzalanan protokollerin üç nedenden dolayı oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki imzalanan güvenlik protokolünün PKK konusunda yapılan ilk kapsamlı ve üst düzey müzakerenin sonucu olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine ilişkin iki ülke yetkilileri arasında daha önceki

yıllarda da çeşitli düzeylerde görüşmeler gerçekleşmiş ancak söz konusu görüşmelerde her iki tarafı da ciddi anlamda bağlayıcı bir sonuç çıkmamıştır. 1987 yılında imzalanan güvenlik protokolü ile ise her iki ülke, kendi topraklarından diğer tarafa yönelik silahlı faaliyetlere izin vermeyeceğini ve faaliyette bulunanları iade edeceğini yazılı olarak taahhüt etmiştir.

Özal'ın 1987 Şam ziyareti sırasında imzalanan protokollerin önemini ikinci nedeni, Suriye'deki PKK varlığı ile su sorunu arasındaki ilişkiyi doğrudan ortaya koyan ilk resmi belgeler olması ile ilişkilidir. Görüşmeler sırasında Turgut Özal'ın başkanlık ettiği Türk heyeti, Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerine karşı su sorununu önemli bir koz olarak kullanmıştır. Suriye heyeti ise ülke topraklarındaki PKK faaliyetlerini ve Öcalan'ın Suriye'de olduğunu kabul etmemesine rağmen görüşmeler sırasında su sorununa karşı PKK faaliyetlerine verdiği lojistik, siyasi ve ekonomik desteği açıkça olmasa da bir koz olarak kullanmıştır. Bu nedenle görüşmeler sonunda hem su sorununa ilişkin anlaşma içeren bir ekonomik işbirliği protokolü hem de temelde PKK faaliyetlerinin engellenmesini amaç edinen bir güvenlik protokolü bir arada imzalanmıştır.

Özal'ın Şam ziyareti sırasında imzalanan protokoller, Turgut Özal'ın ulusal güvenliğe ve dış politika kararlarına etki eden siyasi meselelerin çözümünde ülkeler arasında kurulan ekonomik ve ticari ilişkilerin oynadığı role verdiği değeri göstermesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Zira imzalanan ekonomik işbirliği protokolünde akarsuların kullanımına ilişkin düzenlemeler ön plana çıkmış olsa da söz konusu protokolde enerjiden ulaşıma kadar çok geniş bir alanda işbirliği ve karşılık bağımlılık öngörülmüştür. Bu anlamda söz konusu protokollerin önemini üçüncü nedeni, Özal'ın inşa etmeye çalıştığı yeni dış politika anlayışının somut birer örnekleri olmalarından ileri gelmektedir.

Temmuz 1987'de imzalanan protokoller Türkiye kamuoyuna PKK'ya karşı kazanılan bir zafer olarak yansıtılmış ve Kasım 1987'de gerçekleşecek genel seçimlerin Anavatan Partisi ve lideri Turgut Özal için bir zafere dönüşmesine katkı sunmuştur (İmset, 1993: 229). İmzalanan protokollerin ardından Türkiye kamuoyuna yansıtılan görüntü, Suriye yönetiminin ülke topraklarındaki PKK faaliyetlerine yönelik tedbirler aldığı yönünde olmuştur. Zira Özal'ın Şam ziyaretinden kısa bir süre sonra Suriye yönetimi ülke topraklarındaki PKK kamplarını kaldırmış ve hepsinin Bekaa Vadisi'ne taşınmasını sağlamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 137). Ayrıca PKK üyelerini Suriye topraklarından Türkiye'ye geçmemeleri konusunda uyarmıştır. Ancak Türkiye kamuoyuna Suriye'ye verilen gözdağının sonucu ve PKK'ya karşı kazanılan zafer olarak yansıtılan söz konusu tedbirler bunlarla sınırlı kalmış ve PKK Suriye yönetiminin kontrolünde olan Bekaa Vadisi'nden faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Suriye yönetimi Türk heyetinin ziyaretinin ardından PKK faaliyetleri üzerinde bir süre baskı oluştursa da Türkiye'nin yıpranmasına dönük siyasal ve bölgesel çıkarlarını göz önünde bulundurarak bu tutumundan kısa sürede vazgeçmiştir. Öyle ki protokollerin imzalanmasından kısa bir süre sonra Suriye yönetimi Öcalan'ın Şam'da Sovyet yetkilileri ile bir araya gelmesinin ve onlarla çeşitli görüşmeler yaparak taleplerini iletmesinin zeminini hazırlamıştır (İmset, 1993: 229). Özal'ın dış politikada ekonomik ilişkilere verdiği önemi ve aktif dış

politika anlayışını yansıtmaması açısından oldukça önemli olan 1987 Şam ziyareti, imzalanan işbirliği protokollerine rağmen Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini sürdürmesi ve su sorununun kalıcı çözümünün sağlanamaması nedeniyle taraflar açısından istenilen sonuçların alınmadığı bir girişim olarak tarihteki yerini almıştır.

3.2. Barış Suyu Projesi

Çok boyutlu işbirliğine ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine odaklanan bir dış politika anlayışının siyasal sorunların çözümünde rol oynayacağına inanan Turgut Özal, bu inancından hareketle Suriyeli yöneticilere ticari ve ekonomik konulu birçok ortaklık projesi sunmuştur. Bu projelerin en önemlilerinden biri Seyhan ve Ceyhan nehirleri sularının Türkiye tarafından kullanılmayan ve Akdeniz'e dökülen 6 milyon metreküpük kısmının borularla Arap ülkelerine taşınması olmuştur (Kıran, 2005: 117). Barış Suyu Projesi olarak adlandırılan bu projeye başta Suriye olmak üzere Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in içme suyu ihtiyacının bir kısmının karşılanması planlanmıştır. Turgut Özal bu projesiyle ciddi su sıkıntısı çeken Ortadoğu devletleri ile Türkiye arasında iyi ilişkiler tesis edip karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmayı ve taraflar arasındaki siyasal sorunların çözümüne katkı sunmayı hedeflemiştir (Ertosun, 2015: 204). Ortadoğu'da yaşanan çatışmaların kaynaklarından biri olan suyun işbirliği, barış ve karşılıklı bağımlılık sağlayıcı bir faktör olarak değerlendirilebileceğine inanan Özal, Anavatan Partisi'nin 7 Nisan 1987'de gerçekleşen grup toplantısında bu inancını şu şekilde ifade etmiştir: *"Bu bir ekonomik hadisedir. Su verirseniz, eninde sonunda anlaşırınız. O da beni kendisine bağlamak için, belki petrol verir... Birbirimize bağımlı olduğumuz zaman kavga etmeyiz. Kavganın yerini dostluk alır, ticaret alır."* (Duman, 2010: 351-352).

1986 yılında Amerikan Brown and Root Şirketi tarafından fizibilite çalışmalarına başlanan², 1987 yılında Turgut Özal tarafından gündeme getirilen Barış Suyu Projesi'nin iki boru hattından oluşması planlanmıştır. Birinci boru hattı ile günde 3,5 milyon metreküp suyun Hatay üzerinden Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'a ulaştırılması, ikinci boru hattı ile ise günde 2,5 milyon metreküp suyun Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'e ulaştırılması planlanmıştır (Kıran, 2005: 117-118). Barış Suyu Projesi tamamlanan fizibilite çalışmalarının ardından Turgut Özal tarafından 1988 yılında Arap devletlerine resmen önerilmiş ancak başta Suriye olmak üzere ismi geçen devletler projeye maliyeti nedeniyle sıcak bakmamıştır. Arap devletleri görünürde maliyeti nedeniyle projeye karşı çıktıklarını söylese de asıl nedenlerin farklı olduğunu söylemek mümkündür. Her şeyden önce Arap devletleri su gibi hayati bir konuda Türkiye'ye bağımlı hale gelmekten çekinmişlerdir (Ertosun, 2015: 206). Türkiye'nin su aracılığıyla bölgede etkili bir aktör haline gelmesini ve suyu ikili ilişkilerinde kullanabileceği önemli bir koz haline getirmesini istememişlerdir. Bir diğer neden ise Arap devletlerinin planlanan boru hatları ile Türkiye'nin Seyhan ve Ceyhan sularını İsrail'e ulaştırmak istediğinden kuşku duyması olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 145). Söz konusu nedenlerle projeye karşı çıkan Arap devletleri Türkiye'den eğer gerçekten samimiyse Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunda olumlu yaklaşım sergilemesini talep etmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009a: 145). Turgut

Özal, Arap devletlerinin kaygılarını gidermek için muhatapları ile çeşitli görüşmeler yapsa da bu görüşmelerden somut bir sonuç çıkmaması nedeniyle proje rafa kaldırılmıştır. Barış Suyu Projesi başta Suriye olmak üzere Arap devletleri ile Türkiye arasındaki tarihsel sorunları ve güvensizliği bir kez daha ortaya koysa da Türkiye'nin Ortadoğu'daki sorunlara karışmamaya yönelik pasif dış politikasındaki değişimi yansıtan önemli bir girişim olarak kabul edilmiştir.

3.3. 1987 Şam Ziyareti Sonrası Gelişmeler

Turgut Özal, 1987 Şam ziyareti ve Barış Suyu Projesi örneklerinde görülen aktif, çok boyutlu ve ekonomik işbirliği odaklı dış politika yaklaşımıyla Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine verdiği desteği ortadan kaldırarak iki devlet arasındaki gerilimi düşürmeyi amaçlamıştır. Ancak Suriye yönetiminin Türkiye'nin beklentilerinin aksine 1987 yılında imzalanan protokollerin ardından Suriye topraklarındaki PKK faaliyetlerini engellemek yerine destekleyici faaliyetlere devam etmesi, taraflar arasındaki gerilimin ve uzlaşmazlığın devam etmesine neden olmuştur. Gazeteci Mehmet Ali Birand'ın 1988 yılında Abdullah Öcalan ile yaptığı röportajda sorduğu *"Suriye istese sizi durdurur mu?"* sorusuna Öcalan'ın *"Kesin. Özel bir kararla durdurabilir"* cevabını vermesi, Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerini engellemek istemediğinin birinci ağızdan onayı olmuştur (Birand, 1993: 177).

Kuşkusuz ki imzalanan protokollere rağmen Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerini engellemek istememesinin temel nedeni, örgütü Türkiye ile ilişkilerinde -başta su sorunu olmak üzere- yaşanan uzlaşmazlık konularında elini güçlü kılan önemli bir koz olarak görmeye devam etmesi olmuştur. Ayrıca Suriye yönetimi için PKK ile kurulan doğrudan veya dolaylı ilişki, sadece dış politikada değil iç politikada da önemli bir enstrüman olmuştur. Suriyeli yöneticiler ülkedeki Kürt azınlığın siyasal alanla ilişkisini rejime yönelik değişim talebinden farklı bir yöne kanalize etmek için PKK'nın Suriye Kürtleri içinde faaliyet göstermesine -Baas rejimine karşı kışkırtmamak şartıyla- izin vermiştir (Marcus, 2009: 140). Bu durum Suriye yönetiminin PKK'yı dış politika kadar iç politikada da önemli bir siyasal araç olarak kullanmasının önemli bir işareti olarak kabul edilmiştir.

1980'li yılların sonuna gelindiğinde PKK'nın Suriye yönetiminden aldığı siyasal ve lojistik desteğin de katkısıyla Türkiye topraklarına yönelik silahlı eylemlerine devam ediyor olması, Türkiye'nin Suriye politikasındaki gerginliğin düşmesi önündeki en önemli engel olmaya devam etmiştir. PKK'nın Suriye toprakları üzerinden gerçekleştirdiği eylemlere devam etmesi, Türkiye kamuoyunda Suriye yönetimine yönelik tepkilerin artmasına neden olmuştur. Başbakan Turgut Özal, Ekim 1989'da bir açıklama yaparak Suriye yönetimini PKK faaliyetlerine destek vermek ve 1987 yılında imzalanan güvenlik protokolünü hiçe saymakla suçlamıştır. Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı tutumunun düşmanca olduğunu ifade eden Özal, PKK faaliyetlerine destek verilmeye devam edilmesi halinde Türkiye'nin 1987 yılında imzalanan ekonomik işbirliği protokolünde yer alan saniyede 500 metreküp su verme taahhüdünden vazgeçebileceğini ifade etmiştir. Suriye'nin PKK kozuna karşılık Türkiye'nin su kozunu kullanması ilişkileri daha da geren bir gelişme olmuş ve askeri yöntemlerle sorunu çözme

düşüncesinin yeniden ön plana çıkmasını sağlamıştır (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2009a: 139-140).

Özal'ın Suriye ile ekonomik temelli karşılıklı bağımlılık yaratma çabalarına darbe vuran bir diğer gelişme 21 Ekim 1989'da iki Suriye savaş uçağının Hatay'ın Samandağ ilçesinde sınır ihlali yaparak Türk tapu kadastro uçağını düşürmesi olmuştur. Suriye yönetimi olayın bir kaza olduğu açıklamasını yapsa da söz konusu olay Türkiye kamuoyunda ciddi kuşklar ve infial yaratmıştır. İlişkilerin kopuş noktasına gelmesi ise Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad'ın bölgede bir Kürt devleti kurulması gerektiğine yönelik açıklaması olmuştur. Söz konusu açıklamadan sonra dönemin İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu Suriye'ye gerçekleştirmeyi planladığı ziyareti iptal etmiştir. Tüm bu karşılıklı restleşmeler yaşanırken Suriye Enformasyon Bakanı Muhammed Salman'ın Kıbrıslı bir Rum gazeteciye verdiği röportajda Hatay'ın Türkiye'nin toprağı olmadığını söyleyerek eski bir sorunu yeniden alevlendirmesi, 1990'lı yıllara girerken iki ülke ilişkilerini tam anlamıyla bir çıkmaza sürükleyen son gelişme olmuştur (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2009a: 139-140).

4. Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Dönemi ve Türkiye'nin Suriye Politikası (1989-1993)

Turgut Özal, 9 Kasım 1989 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin seçilmesinin ardından kendi dış politika anlayışını daha rahat uygulayabileceğı bir alana sahip olmuştur. Özal'ın Türk dış politikasına ilişkin yaklaşımı ile statükonun korunmasından yana bir dış politika yaklaşımı sergilemeye alışmış olan bürokratların fikirlerinin çatışması, Özal'ın dış politikaya ilişkin kararları tek başına verme eğiliminin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum yaşanan tüm siyasi sorunlara rağmen başta Suriye olmak üzere Ortadoğı ülkeleri ile ilişkilerde karşılıklı bağımlılığı ve işbirliğini hedefleyen ve Türkiye'yi bölge meselelerinde rol alacak etkili bir aktör haline getirmeyi amaçlayan dış politika yaklaşımının sürdürülmesine neden olmuştur. Bu yaklaşımdan Suriye'de payını almış ve PKK, su sorunu, Hatay sorunu gibi çatışma konularına rağmen 1990'ların ilk yarısında Suriye yönetimi ile ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik adımlar atılmaya çalışılmıştır. Türkiye ile Suriye ilişkilerinde yaşanan gerilimin sürmesine rağmen ilişkileri normalleştirme yolunda adımlar atılmaya çalışılmasında Özal'ın dış politika anlayışı kadar I. Körfez Savaşı sonrası Irak'ta ortaya çıkan gelişmelerin de etkili olduğunu söylemek mümkündür.

4.1. 1990'lara Giriş: Irak'ta Yükselen Kürt Milliyetçiliğine Karşı İşbirliği Arayışları

Turgut Özal yaşanan tüm sorunlara rağmen Suriye yönetimi ile ilişkilerin normalleştirilmesine hem ulusal güvenlik adına hem de 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye'nin Ortadoğı'daki nüfuzunu ve etkililiğini arttırmak adına özel önem atfetmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye'nin Suriye politikasına Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğinin ve bu destek ile ilişkilendirilen su sorununun yön vermeye devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak 2 Ağustos 1990 günü Irak ordusunun güneydoğı komşusu Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan I. Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyinde yükselen Kürt milliyetçiliğı ve bağımsız bir Kürt devleti ortaya çıkması

ihtimali, iki ülke ilişkilerine etki edecek yeni bir konu başlığının belirmesine neden olmuştur.

I. Körfez Savaşı'nda hem Türkiye hem de Suriye ABD'nin öncülük ettiği Saddam Hüseyin karşıtı koalisyonun içerisinde yer almıştır. Turgut Özal liderliğindeki Türkiye, ABD'nin başını çektiğı koalisyon içinde aktif olarak yer alarak Soğuk Savaş'ın son bulmasına rağmen Batı ittifakı için jeostratejik açıdan önemli bir ülke olmaya devam ettiğini kanıtlamak istemiştir. Türkiye'nin bütün olanaklarıyla koalisyon güçlerine destek vermesi gerektiğini savunan Turgut Özal'ın tek hedefinin ABD'ye Türkiye'nin stratejik önemini hatırlatmak olduğunu söylemek mümkün değildir. Cumhurbaşkanı olduktan sonra dış politika kararları üzerindeki etkisi artan Özal, ülkenin koalisyon güçleri içinde aktif bir şekilde yer almasını sağlayarak hem Saddam karşıtı Arap ülkeleri ile daha iyi ticari ve ekonomik ilişkiler kurmayı hem de bu ilişkiler aracılığıyla bölgede kurulacak yeni güvenlik sisteminin lideri olmayı hedeflemiştir (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2009b: 552). Bu sayede Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerindeki işbirliği alanlarının artacağı ve Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine verdiği desteğın de engelleneceğı öngörülmüştür. Ancak Türk yöneticiler ne Suriye'den ne de diğer Arap ülkelerinden beklentilerine yanıt verecek karşılığı alamamıştır. Tam aksine Türkiye'nin ABD kuvvetleri ağırlıklı çok uluslu gücün Irak'a yönelik 16 Ocak 1991'de başlattığı hava hareketinde İncirlik Üssü'nün kullanımına izin vermesi, başta Suriye olmak üzere Arap ülkeleri tarafından eleştirilmiştir.

Öte yandan Suriye'nin ABD öncülüğündeki koalisyon içerisinde yer almasının iki temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Suriye yönetiminin bölgede rekabet halinde olduğu Irak'ın güçlenmesine ve Saddam Hüseyin'in Arap kamuoyu üzerindeki nüfuzunun artmasını istememesi olmuştur. Zira Hafız Esad ve Saddam Hüseyin liderliğindeki iki ülke de Baas ideolojisi ile yönetiliyor olmalarına rağmen özellikle 1980'li yıllardan itibaren -Pan-Arapçı idealin etkisiyle- bölgesel liderlik için ciddi rekabet içine girmiştir (Çağ ve Eker, 2013: 68). Suriye yönetiminin söz konusu koalisyon içinde yer almasının diğer nedeni ise Soğuk Savaş sonrası yenedünya düzeninin lideri olarak ortaya çıkan ABD ve diğer Arap ülkeleriyle ilişkileri düzeltme ve geliştirme isteğı olmuştur. Hafız Esad, ABD ile geliştirilecek dostane ilişkiler sayesinde Kuveyt'teki Irak işgaline son verildiğı gibi Golan Tepeleri'ndeki İsrail işgaline de son verilmesini sağlamak istemiştir (Hinnebusch, 2002: 158-159).

I. Körfez Savaşı, Turgut Özal'ın ve Hafız Esad'ın Ortadoğı'ya yönelik beklentilerinin gerçekleşmesine ve iki devlet arasındaki anlaşmazlık konularında ilerleme kaydedilmesine yönelik fırsatlar yaratmış olsa da bu fırsatlardan yararlanılabildiğini söylemek mümkün değildir. İki ülke savaşta aynı tarafta yer almalarına rağmen Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine verdiği destek ve su sorunu konularında anlaşma zemini bulamamış ve bu durum Türkiye'nin Suriye politikasındaki gerginliğin devam etmesine neden olmuştur. Ancak I. Körfez Savaşı'nın ardından ortaya çıkan önemli bir gelişme, iki ülke ilişkilerinde işbirliğini gündeme getirecek yeni bir konu başlığını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu gelişme savaşın ardından Irak'ta Kürt milliyetçiliğinin yükselişi ve bu yükselişin idari bir duruma dönüşerek Irak'ın kuzeyinde fiili bir Kürt yönetiminin ortaya çıkması olmuştur.

5 Nisan 1991'de BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 688 sayılı kararla Irak yönetiminin Kürtler de dahil olmak üzere Iraklı sivil halka yaptığı baskılar kınanmış ve ülkedeki insani yardım ile ilgili kısıtlamaların kaldırılması istenmiştir (United Nations Security Council, Resolution 688, 1991). Kararı takiben Turgut Özal'ın Irak'ın kuzeyinde Kürtler için bir "güvenlik alanı" oluşturulması isteğini değerlendiren ABD, İngiltere ve Fransa, Irak merkezi yönetimine ait uçakların 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyinde uçuşunun yasaklandığını uluslararası kamuoyuna deklare etmişlerdir (Gunter, 2009: 149). Bu kararın ardından komşu ülkelere sığınan Iraklı Kürtlerin söz konusu uçuşa yasak bölgeye güvenle dönebilmesi için Nisan ve Temmuz 1991'de Huzur Sağlama Harekatı I ve II (Operation Provide Comfort) gerçekleştirilmiştir. ABD ve müttefiki olan ülkelerden yaklaşık 22.000 askeri ve sivil personelin katılımıyla gerçekleşen hareketler ile birlikte Kürtler köylerine ve şehirlerine dönmeye başlamıştır (Gunter, 2009: 158). Bu gelişmeler sonrasında Kürtlerin söz konusu uçuşa yasak bölgenin kontrolünü kısa sürede ellerine almaları, Irak'ın kuzeyinde fiili bir Kürt yönetiminin oluşmasına ve hem bölgesel hem de küresel aktörlerin müdahil olduğu yeni bir bölgesel sorununun gündeme yerleşmesine neden olmuştur.

Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan fiili Kürt yönetimi karşısında hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin tutumu Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olmuştur. Diğer bir ifadeyle I. Körfez Savaşı'nın ardından Kürt milliyetçiliğinin Irak'ta göstermiş olduğu yükseliş hem Türkiye hem de Suriye yönetimleri tarafından bölgesel güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bu tehdit algısı, iki ülkenin Suriye yönetiminin PKK'ya verdiği destek nedeniyle çatışırken Irak'ta Kürt milliyetçiliğinin yükselişinin ortaya çıkaracağı muhtemel gelişmelere karşı ortak hareket etme arayışı içine girmesine zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda hareketle atılan ilk somut adım Turgut Özal'ın Şubat 1991'de dönemin Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemoçin'i Şam'a göndermesi olmuştur. Alptemoçin Şam ziyaretinde Devlet Başkanı Hafız Esad ve mevkidaşı Faruk El Şara ile görüşmeler yapmıştır. Söz konusu görüşmelerde iki ülke arasındaki tarihsel anlaşmazlık konuları olan sınır güvenliği ve sınır aşan akarsuların ortak kullanımının yanı sıra Irak'ın toprak bütünlüğü konusu da gündeme gelmiştir. Ziyaretin ardından yayımlanan ortak bildiri taraflar Irak'ın geleceğinin Irak halkı tarafından tayin edilmesi gerektiğinin altını çizmiş ve bölgenin siyasi haritasında bir değişiklik olmaması yönündeki isteklerini dile getirmiştir (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2009b: 554).

İki ülke söz konusu bildiri ile ABD'nin Irak Kürtlerine sağladığı siyasal desteğe karşı Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduklarını deklare etmişlerdir. Görüşmeler sırasında gündeme gelen diğer iki konu olan sınır güvenliği ve sınır aşan akarsuların kullanımına ilişkin görüşmelerden farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Suriye yönetimi görüşmelerin ardından Türkiye'nin iç istikrarına önem verdiğini açıklayarak sınır güvenliği konusunda Türkiye ile ortak hareket etmek istedikleri mesajını vermiştir. Öte yandan sınır aşan akarsulara ilişkin "kotalara göre paylaşım" tezi üzerinde duran Suriye ile "ortak projeler yoluyla kullanım" tezi üzerinde duran Türkiye ortak bir noktada buluşamamış ve bu nedenle su sorununa ilişkin somut bir adım atılamamıştır (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2009b: 555).

Türkiye I. Körfez Savaşı'nın ardından Suriye yönetimi ile bir yandan PKK faaliyetlerine verilen destek nedeniyle çatışmaya devam ederken diğer yandan Irak'ta muhtemel bir Kürt devleti oluşumunun önüne geçmek için işbirliği geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını bölgesel dengelerin değişecek olmasının yanı sıra üç nedenden daha dolayı istememiştir. Bu nedenlerden ilki Türkiye'nin kendi Kürt meselesinin daha karmaşık bir hale gelmesinden ve Irak Kürtlerinin elde ettiği siyasi statünün Türkiye Kürtlerini de siyasi olarak harekete geçirmesinden duyulan endişe olmuştur. İkincisi Türkiye siyasal tarihinde Kürt kimliğinin yüklendiği "öteki olma" pozisyonu ile ilişkilidir. Her ne kadar Turgut Özal döneminde bu ötekiliği ortadan kaldırmaya yönelik siyasal ve kültürel girişimler ortaya çıkmış olsa da yönetici elitler de dahil olmak üzere Türkiye kamuoyunun ezici bir çoğunluğu Kürtlerin tarihsel ötekiliğinin yarattığı algı nedeniyle bir Kürt devleti ihtimalinden kaygı duymuştur. Üçüncü olarak ise Irak topraklarında kurulması muhtemel Kürt devletinin PKK faaliyetlerine vereceği destekten duyulan çekince olmuştur. Zira Iraklı Kürt grupların kendi aralarında giriştiği güç mücadelesinden yararlanan PKK, I. Körfez Savaşı daha bitmeden Irak'ın kuzeyinde oluşan güç boşluğunu doldurmaya yönelmiş ve dördüncü kongresini Irak'ın kuzeyindeki Haftanın Kampı'nda gerçekleştirmiştir (Marcus, 2009: 199-200).

Suriye'deki Baas rejimi siyasal ve ekonomik rekabet halinde olduğu Irak'taki Baas rejimine karşı 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca Iraklı Kürtlerini önemli bir koz olarak kullanmıştır. Irak petrolünün Suriye üzerinden taşınması ile ilgili yaşanan krizler, Fırat su kaynaklarının paylaşımı ile ilgili sorunlar ve Arap dünyasının lideri olma arzusu, iki ülkenin Baas rejimleri arasındaki diplomatik ilişkileri oldukça zorlaştırmıştır (Tejel, 2009: 72). Suriye ve Irak yönetimleri arasındaki siyasal ve ekonomik rekabet, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Irak merkezi yönetimini zayıflatmak adına Iraklı Kürt liderler Mesud Barzani ve Celal Talabani'ye siyasal ve lojistik destek sağlaması ile daha da kızışmıştır. Söz konusu destek kapsamında Suriye yönetimine karşı harekete geçirilmemek şartıyla binlerce Suriyeli Kürdün, Peşmerge saflarına katılmasına izin verilmiştir (Tejel, 2009: 73).

Irak ile girdiği siyasal ve bölgesel rekabet nedeniyle 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca Iraklı Kürt gruplara siyasal ve lojistik sağlayan sunan Suriye yönetimi, 1990'lı yıllarla beraber daha temkinli bir politika izlemeye başlamıştır. I. Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ta yükselen ve siyasal kazanımlar elde eden Kürt milliyetçiliğinin bölgesel bir etki yaparak Suriye Kürtlerini de etkileyeceğinden çekinen Suriye yönetimi, Iraklı Kürt gruplarla temasını kesmemiş ancak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir tavır sergilemeye başlamıştır. Suriye yönetiminin bu tavrı, bölgede yükselen Kürt milliyetçiliği bağlamında İran ve Irak ile sergilenen işbirliğini beraberinde getirmiştir.

Suriye'nin Türkiye ile PKK faaliyetleri ve su sorunu nedeniyle çatışırken Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliğinden algılanan tehdit nedeniyle işbirliği arayışına girmesinin Irak Kürtlerinin elde ettiği siyasi statünün Suriye Kürtleri üzerinde yaratacağı etkiden duyulan kaygı dışında başka nedenleri olduğunu da söylemek mümkündür. Bu nedenlerden ilki, ABD'nin Irak Kürtleri üzerinden bölgede artan nüfuzunun Suriye'deki Baas rejiminin geleceği için yarattığı tehdit algısı

olmuştur. Suriye yönetimi ülkenin kuzeydoğu sınırında ABD'nin desteği ve kontrolünde ortaya çıkacak bir Kürt devletini ulusal güvenlik tehdidi olarak algılamıştır. Bir diğer neden ise, Kürtlerin tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Suriye'de "öteki olma" pozisyonunda bulunması ile ilişkilidir. Suriye yönetimi bölgesel çıkarları doğrultusunda çeşitli dönemlerde Türkiyeli ve Iraklı Kürt siyasi hareketlerine siyasi ve lojistik destek sağlamış olsa da Kürt kimliği Baas rejimi tarafından her zaman potansiyel bir tehdit ve öteki olarak kurgulanmıştır. Bu durum Suriyeli yönetici elitlerin ve Suriye Arap kamuoyunun Irak'ta oluşması muhtemel bağımsız bir Kürt devletine kaygı ile yaklaşımlarında etkili olan bir diğer faktör olmuştur.

Turgut Özal, aktif dış politika yaklaşımının bir yansıması olarak bir yandan Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliğinin yaratacağı tehditler üzerinden Hafız Esad ile işbirliği kanalları oluşturmaya çalışırken diğer yandan da Iraklı Kürtlerle diyalog kurma girişimlerinde bulunmuştur. Bu girişimlerle temelde Irak'taki PKK faaliyetlerini engellemek amaçlansa da aynı zamanda Irak'ta değişen mevcut siyasi ve idari durumun Türkiye için bir tehdit olmasının önüne geçilmesi ve Suriye yönetiminin Irak'taki PKK üyelerine sağladığı siyasi ve lojistik desteğin kanallarının engellenmesi hedeflenmiştir. Diyalog yolunda atılan ilk adım 8 Mart 1991 tarihinde Turgut Özal'ı temsilen dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Turgay Özçeri, Mesud Barzani'nin bir temsilcisi ve Celal Talabani'nin kendisi arasında yapılan görüşme olmuştur. Söz konusu görüşmede Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin kontrol ettiği alanlardaki PKK varlığı ve Irak'ta Kürtler ve Araplar arasında bir federasyon kurulması konuları ele alınmıştır. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri Celal Talabani görüşme sonrasında federasyon isteği konusunda Ankara'dan destek aldıklarını ifade etmiştir (Birand, 1993: 264). Turgut Özal, bölgedeki Kürt siyasi aktörlerle yapılan bu görüşme ile Türk dış politikasındaki önemli bir tabunun yıkılmasına öncülük etmiştir.

Özal'ın müzakere odaklı aktif dış politika yaklaşımı kısa zamanda özellikle askerin ve milliyetçi kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Turgut Özal Haziran 1991'de KYB lideri Celal Talabani ile ilk kez doğrudan bir görüşme yapmış ve bu görüşme sonrasında vatana ihanetle suçlanmıştır. İlerleyen aylarda hem Celal Talabani'nin hem de Mesud Barzani'nin Türk yetkililerle görüşme yapmak üzere Ankara'ya sıklıkla gelmesi, askeri çözüm yanlılarının tepkilerini daha da artırmıştır. Zamanla devlet politikasına ağırlığını koyan bu tepkiler, PKK kamplarını vurmak için 5 Ağustos, 11 Ekim ve 25 Ekim 1991 tarihlerinde Irak'ın kuzeyine üç askeri hareket gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu askeri hareketler hem Irak Kürtlerinin hem de uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiş ancak buna rağmen Iraklı Kürtler Türkiye'yi karşılarına almamak için Ankara ile ilişkileri bozmamaya ve Irak'ın kuzeyindeki PKK faaliyetlerini sınırlamaya çabalamıştır.

4.2. Suriye İle İşbirliğine Dair Somut Bir Adım: 1992 Güvenlik Protokolü

Türkiye bir yandan Irak'ın kuzeyinde PKK faaliyetlerine engel olmak için sınır ötesi askeri operasyonlar düzenlerken bir yandan da Suriye yönetiminin örgüte verdiği destek kesmek için Turgut Özal öncülüğünde diplomatik

müzakereler yürütmeye devam etmiştir. 14 Nisan 1992'de dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, İçişleri Bakanı İsmet Sezgin ve Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis ile birlikte Şam'a ziyarette bulunmuş ve Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ve askeri yetkililerle görüşmüştür. İçişleri Bakanı İsmet Sezgin yapılan görüşmeler sırasında Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek verdiğine dair kanıtlar sunmuştur. Bu kanıtlar arasında; Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve El Muhaberat tarafından korunduğuna ilişkin belgeler, Türkiye'de yakalanan PKK üyelerinin üzerinden çıkan sahte Suriye kimlikleri, Suriye'nin SAM-7 füzeleri ile koruduğu Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamp ve eğitim merkezlerinin yerine dair bilgiler ve PKK üyeleri ile birlikte yakalanan Suriyelilerin resimleri ve ifadeleri yer almıştır. Söz konusu kanıtlar bağlamında Suriye yönetiminden uluslararası antlaşmalarla üstlendiği yükümlülükleri uymasını isteyen Türk yetkililer, Öcalan'ın Suriye'de bulunmadığı ama Bekaa Vadisi'nde olabileceği ve 800 km'lik iki ülke sınırının denetlenmesinin çok zor olduğu bu nedenle geçişlerin denetlenemediği karşılığını almışlardır (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2009b: 556).

İki ülke yetkilileri arasında yapılan görüşmelerin ardından 17 Nisan 1992 tarihinde bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. Söz konusu protokol ile her iki ülkenin terörizme karşı işbirliği yapması, terörist grupların bir ülkeden diğerine geçişlerinin önlenmesi, iki ülkeden biri tarafından yasaklanmış olan örgüt üyelerinin ikametine, örgütlenmesine, eğitim ve propaganda yapmasına izin verilmemesi, yasaklanmış olan örgütlerin yakalanan üyelerinin diğer ülkeye iade edilmesi, yasaklanmış örgütlerle ilgili istihbarat alış verişinin yapılması, kaçak geçişlere karşı sınır denetimlerinin artırılması, sınırdaki silahlı olayların işbirliği ile önlenmesi, bahsi geçen konularda işbirliğinin devam ettirilebilmesi için iki ülkenin güvenlik personellerinin üç ayda bir toplanması kararları alınmıştır (Olson, 1997: 171). Protokolün en önemli maddesi ise Türk heyetinin talebi doğrultusunda şekillenen son madde olmuştur. Suriye yönetiminin PKK'yı Suriye'de faaliyet göstermesi yasaklanmış bir örgüt olarak kabul ettiğini onaylayan söz konusu madde ile PKK adına faaliyette bulunanların yakalandığında Suriye yargısı önünde yargılanmasına karar verilmiştir (Olson, 2000: 124).

1992 Güvenlik Protokolü'nün imzalanması Türkiye kamuoyunda Turgut Özal'ın ciddi bir dış politika başarısı olarak okunmuştur. Protokolün imzalanmasında önemli rolü olan İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, imzaların atılmasının ardından "*Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek vereceğine artık inanmıyorum*" şeklinde düşüncesini ifade etmiştir (Gunter, 1997: 94). Savunma Bakanı Nevzat Ayaz ise "*Suriye yönetimi protokole sağdık kalırsa Türkiye'nin Bekaa Vadisi'ni bombalamasına gerek kalmayacaktır*" açıklamasında bulunmuştur (Olson 1997: 171). Protokolün imzalanmasından kısa bir süre sonra Bekaa Vadisi'ndeki Devrimci Sol (Dev-Sol) örgütüne ait kamplarının sonbaharda ise PKK'ya ait Mahsun Korkmaz Akademisi'nin kapatılması, Türkiye kamuoyunda Suriye'ye ve örgüte karşı zafer kazanıldığı algısı oluşturmuştur.

Güvenlik protokolünün imzalanmasının ardından Turgut Özal karşılıklı bağımlılık ilkesinden hareketle Suriye yönetiminin protokole uygun hareket etmesini sağlayabilmek adına su sorununu önemli bir koz olarak kullanmaya devam etmiştir.

Ağustos 1992'de Şam'da Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ve Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ile görüşen dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Suriye yönetiminin Nisan ayında imzalanan güvenlik protokolüne bağlı kalması durumunda, Türkiye'nin Fırat Nehri ile ilgili tüm sorumluluklarını yerine getireceğini açıkça ifade etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 556). Ancak Türkiye'nin su sorunu konusundaki restine rağmen Suriye yönetimi PKK faaliyetlerini desteklemekten ve örgütü Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanma eğiliminden vazgeçmemiştir. Öyle ki Temmuz 1992'de Atatürk Barajı'nın açılışının ardından Türkiye'nin barajı doldurmak için Fırat Nehri'nin akışını 1 ay keseceğini açıklamasından kısa bir süre sonra Hafız Esad Bekaa Vadisi'ndeki bir PKK törenine katılarak Ankara'ya karşılık vermiştir (Akmandor, Pazarcı ve Köni, 1994: 62-62). Türkiye'nin Fırat Nehri sularının paylaşımı konusundaki tutumunun uluslararası hukuka aykırı olduğu tezini savunan ve Arap dünyasından da bu konuda destek almaya çalışan Suriye yönetimi ise ilişkileri daha da gelecek bir adım atarak Hatay'ın Türkiye'nin işgali altında olduğu iddialarını yeniden canlandırmıştır.

İmzalanan güvenlik protokolüne rağmen Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine destek vermeye devam etmesi nedeniyle ciddi uzlaşmazlıkların ortaya çıktığı 1992 yılı boyunca Türkiye ve Suriye'yi işbirliği yönünde teşvik eden olgu Irak'ta değişen statüko olmaya devam etmiştir. 14 Kasım 1992'de Ankara'da bir araya gelen Türkiye, Suriye ve İran dışişleri bakanları, Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yaparak bölgede bir Kürt devleti kurulmasına izin vermeyeceklerini ve ABD'nin bu konudaki politikasına karşı olduklarını açıkça deklare etmişlerdir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 558). Bu görüşmeden iki ay sonra Ocak 1993'te Şam'ı ziyaret eden Başbakan Süleyman Demirel, Suriye yönetiminden bir kez daha PKK faaliyetlerine desteğin kesilmesini talep etmiş ancak Devlet Başkanı Hafız Esad böyle bir desteğin zaten söz konusu olmadığını ifade ederek Türkiye'nin beklentilerine uygun bir karşılık vermemiştir (Oktav, 2003: 105). Tam da bu sürecin akabinde PKK, Özal'ın gizli çabasının bir sonucu olarak 20 Mart 1993'te tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal söz konusu ateşkes sürecinde başta Suriye olmak üzere birçok devletin Türkiye'ye karşı önemli bir kozu haline gelen PKK'yı bitirme ve Kürt meselesini sivil ve demokratik adımlar yoluyla çözme yolunda önemli bir fırsat yakaladığına inanmıştır. Ancak bu fırsatın dönemin DYP-SHP koalisyon hükümeti tarafından yeterince yaratıcı ve yürekli bir şekilde değerlendirilmediğini düşünen Özal, tarihi bir fırsatın kaçmak üzere olduğunu ifade etmiştir (Birand ve Yalçın, 2001: 468). Özal bu ifadesinin üzerinden bir ay dahi geçmeden 17 Nisan 1993'te diğer bir ifadeyle PKK'nın ateşkesi uzattığını açıklamasından bir gün sonra hayatını kaybetmiştir. Özal'ın ölümünün ardından Suriye ile ilişkilerde diyalog kanalları neredeyse tamamen kapanmış ve iki ülke ilişkilerindeki sorunları askeri yöntemlerle çözme düşüncesi yeniden ağırlık kazanmıştır. Bu durum Iraklı Kürt liderler ile yürütülen müzakerelerin askıya alınmasında ve PKK'nın Türkiye'ye karşı ilan ettiği ateşkes 8 Haziran 1993'te son vermesinde etkili olmuştur (Marcus, 2009: 287-288).

5. Özal Sonrası Dönem: Yakalanan Fırsatlar, Kaçan Fırsatlar

Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'teki ölümünün ardından Türk dış politikasında yeniden eski reflekslerin görünmeye başladığını ve Türkiye'nin Suriye politikasının güvenlik odaklı askeri bir çizgiye kaydığını söylemek mümkündür. İçeride Kürt meselesinin çözümüne dışarıda ise PKK'ya destek veren devletlere yönelik izlenen politikada yeniden güvenlik odaklı bir yaklaşıma ve askeri yöntemlere ağırlık verilmesi gerektiğini düşünen sivil ve askeri kadrolar, iç ve dış siyasete ağırlıklarını koymuşlardır. Ancak buna rağmen 1993 ve 1994 yıllarında Özal'ın dış politika yaklaşımı kısmen sürdürülmüş ve Suriye ile ilişkilerde işbirliğine dair önemli gelişmeler ortaya çıkmaya devam etmiştir.

Özal'ın ölümünün ardından Suriye yönetimi ile su sorunu ve PKK faaliyetleri konusunda yapılan ilk ciddi görüşme Kasım 1993'te gerçekleşmiştir. Görüşmeler sırasında Fırat Nehri sularının paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varılamamış olsa da bu durum iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolünün imzalanmasına engel olmamıştır. Güvenlik Konularında Ortak Memorandum başlığını taşıyan protokolün imzalanmasının ardından Suriyeli General Adnan Badr El Hasan, Suriye'nin PKK ve diğer "terör" örgütleri için bir geçiş yolu olmayacağını ifade etmiştir (Olson, 1996: 86). Söz konusu protokolün imzalanmasının ardından Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilimin kısa süreliğine de olsa düştüğünü söylemek mümkündür. Protokolün imzalanmasından kısa süre sonra dönemin Suriye Devlet Güvenliği Bakanı Nasir Kaddur, bir televizyon röportajında PKK faaliyetlerinin Devlet Başkanı Hafız Esad'ın emriyle yasaklandığını, Öcalan'ın ve diğer PKK üyelerinin Türkiye'ye yönelik eylemler de dahil olmak üzere tüm örgütsel faaliyetler için Suriye topraklarını kullanmasına izin verilmeyeceğini açıklamıştır (Olson, 1997: 171).

Kasım 1993'te imzalanan güvenlik protokolü ile ilk defa Suriye yönetiminden üst düzey bir yetkili (Suriye Devlet Güvenliği Bakanı Nasir Kaddur) resmi bir antlaşma belgesinde PKK'nın bir terör örgütü olduğunu ifade etmiş ve bunu Devlet Başkanı Hafız Esad'ın onayı ile söylediğinin altını çizmiştir (Olson, 1996: 86). Türk yetkililer gerçekleşen görüşmeler sonrasında söz konusu protokolün imzalanmasından ve Suriyeli yetkililerin protokole bağlı kalacağını gösteren açıklamalar yapmasından memnun kalmıştır. Bu memnuniyet iki ülke ilişkilerindeki gerginliğin kısa süreli de olsa düşmesine katkı sunmuştur. Gerginliğin düşmesini fırsat bilen Suriye yönetimi Türkiye'den su sorunu konusunda adım atmasını talep etmiş ve bu çerçevede ikili görüşme talebinde bulunmuştur. Şubat 1994 gerçekleşen görüşmede Suriyeli yetkililer Öcalan'ın Suriye topraklarında bulunmadığını, Lübnan'da PKK kampı bulunmadığını ve Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine izin verilmeyeceğini deklare etmiş ve Türkiye'nin su sorunu konusunda artık somut bir adım atmasını talep etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009b: 558). Ancak Türk yetkililer, Suriye yönetimi PKK ile ilişkisini tamamen kesmeden su sorununda bir ilerleme kaydedilmeyeceğini belirterek söz konusu talebi geri çevirmiştir.

Türkiye ve Suriyeli yetkililer bir yandan PKK ve su sorunu konusunda müzakerelere devam ederken bir yandan da Irak'ta yükselen Kürt milliyetçiliğine ve bağımsız Kürt

devleti ihtimaline karşı ortak tavır sergileme çabası içinde olmayı sürdürmüşlerdir. ABD'nin Irak Kürtlerine olan siyasi desteği ve bu destekle ilişkili olarak Iraklı Kürt gruplar KYB ve KDP arasındaki bölgesel egemenlik savaşını giderme çabası karşısında Suriye, İran ve Türkiye dışişleri bakanları Ağustos 1994'de Şam'da bir araya gelmiştir. Görüşmelerin ana konusu Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olmakla birlikte ele alınan diğer konular iki ülke arasındaki temel uzlaşmazlık konuları olan su sorunu ve Suriye'deki PKK faaliyetleri olmuştur. Görüşmeler Türkiye ve Suriye'nin su sorunu ile Suriye'deki PKK faaliyetleri arasında doğrudan bir ilişki kurduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Yapılan görüşmelerde Türk heyeti, Suriye yönetimi PKK faaliyetlerine ve Öcalan'ın Suriye topraklarında barınmasına olanak tanıdığı sürece sınır aşan suların paylaşımı konusunda ciddi bir görüşme yapılamayacağını bildirmiştir. Ayrıca Türk heyeti görüşmelerde su sorunun sadece Fırat Nehri üzerinden ele alınmaması gerektiğini ifade ederek Bekaa Vadisi'nden doğduktan sonra Suriye topraklarından geçip Hatay'da Akdeniz'e dökülen Asi Nehri'nin kullanımını da gündeme taşımıştır. Suriye heyetinin Fırat Nehri ile ilgili anlaşma talebine Türk heyeti Asi Nehri ile ilgili de anlaşma yapılması talebiyle karşılık vermiştir (Olson, 1997: 172).

Ağustos 1994'te Şam'da Suriye ve Türkiye arasında gerçekleşen görüşmede su sorunu ve Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteği başlıkları ile ilgili somut bir sonuç çıkmazken, İran'ın da dahil olduğu üçlü görüşmede her üç devletin dışişleri bakanı Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletine karşı olunduğunu bir kez daha açıkça deklare etmişlerdir (Olson, 1996: 87). Toplantıdan sonra üç ülkenin dışişleri bakanı tarafından imzalanan ortak bildiri "Batılı ülkelerdeki belirli grupların (Irak'ta) ayrılıkçılığı amaçlayan ve teşvik eden faaliyetleri ve beyanatları" reddedilmiş, bağımsız bir Kürt devleti ihtimaline karşı Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmıştır (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 1994, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, Erişim tarihi: 10 Ocak 2018). Türkiye Şam'da gerçekleşen görüşmelerden kısa bir süre sonra bir adım daha atarak Habur sınır kapısını Irak'ın kuzeyine giden sivil toplum kuruluşu temsilcilerine ve yabancı parlamentelere kapatmıştır.

Turgut Özal'ın ölümünün ardından Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilimin kısa süre de olsa düşmesinde Irak'ın toprak bütünlüğü ile ilgili sergilenen ortak tavrın yanı sıra ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çeşitli adımların atılmaya devam etmesi de etkili olmuştur. Özal'ın dış politika anlayışının mirası olan bu adımlarla siyasi sorunların çözümüne ilişkin aşama kaydedilebileceği düşünülmüştür. Bu çerçevede 5 Aralık 1994'te dönemin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı ve aynı zamanda Başbakan Tansu Çiller'in yakın dostu Yalım Erez, beraberinde 100 kişilik bir heyetle Şam'a gitmiş ve ekonomi içerikli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerde Suriye Ekonomik ve Dış Ticaret Bakanı Muhammed El İmadi, Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerindeki 300 milyon dolarlık ticaret açığının azaltılması yönünde ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve bunu gerçekleştirmek için Türkiye'nin Tunus yerine Suriye'den fosfat ithal edebileceği önerisinde bulunmuştur (Olson, 1997: 173). Türk heyeti somut bir anlaşma çıkmamış olmasına rağmen Şam'da yapılan görüşmelerden oldukça memnun ayrılmıştır. Zira Türkiye ticari ilişkilerde atılacak olumlu adımları sadece Suriye ile yaşadığı anlaşmazlık konularının

çözümü açısından değil, Ortadoğu'daki diğer Arap ülkeleriyle kurulacak ticari ilişkiler açısından da önemli bir gelişme olacağını düşünmüştür (Olson, 1996: 88).

Türkiye-Suriye ilişkilerinde ekonomik alanda görülen iyileşme oldukça kısa süreli olmuş ve diğer alanlara etki etmeden kısa sürede son bulmuştur. Bunun temel nedeninin yapılan güvenlik protokollerine rağmen PKK üyelerinin Suriye topraklarından sızarak Türkiye'de silahlı eylem yapmaya devam etmesi olduğunu söylemek mümkündür. Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini sürdürmesi, Türkiye'nin de iki ülke arasındaki su sorununu karşı bir koz olarak kullanmaya devam etmesine neden olmuştur. Şubat 1995'te dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ferhat Ataman düzenlediği haftalık basın toplantısında, su sorunu ve Suriye'nin PKK faaliyetlerine tanıdığı imkanlar arasında bağlantı kurmadıklarını ifade etse de konuşmanın devamında Suriye ile yapılması öngörülen görüşmelerde Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının paylaşımına ilişkin bir gündemin kesinlikle söz konusu olmayacağını belirterek Suriye yönetimine net bir mesaj vermiştir (T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 1995, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce>, Erişim tarihi: 11 Ocak 2018).

Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini kesmediği sürece su sorununun çözümüne ilişkin hiçbir somut adım atılmaması gerektiğini savunan dönemin askeri ve sivil yönetici kadroları, 1995 yılından itibaren Suriye ile siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri minimum seviyeye çekmiştir. Turgut Özal'ın 1980'lerin ikinci yarısında ve 1990'ların ilk yıllarında iki ülke ilişkilerini normalleştirme adına sergilediği çabaya ve bu çabanın sonucu olarak imzalanan güvenlik protokollerine rağmen Suriye'nin PKK faaliyetlerine destek sağlamaya devam etmesi, iki ülke ilişkilerindeki gerilimi had safhaya ulaştırmıştır. Öyle ki Türk siyasiler, Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini devam ettirmesi halinde askeri yöntemlere başvurarak meşru müdafaa hakkının kullanılmasının gündemlerinde olduğunu dile getirmiştir. Suriye yönetimi ise Türkiye'nin diplomatik uyarılarına kulak asmayarak PKK faaliyetlerine olan desteğini kesmemiş ve su sorununu uluslararası platforma taşımakla meşgul olmuştur. Devam eden bu gerilim ve uzlaşmazlık hali, iki ülkeyi Ekim 1998'de savaşın eşiğine kadar getirmiştir.

5. Sonuç

1983-1993 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunan Turgut Özal, Türk dış politikası yönelim ve tercihlerini yeniden inşa etmeye çalışan bir lider olmuştur. Başbakanlığının ilk dönemlerinde askerin iç ve dış siyaset üzerindeki etkisi nedeniyle dış politika kararları üzerindeki rolü düşük olsa da bu durum ikinci kez başbakanlık koltuğuna oturmasının ardından değişmeye başlamıştır. Özal'ın aktif, çok boyutlu ve ekonomik ilişkiler üzerinden siyasi sorunları çözmeye odaklanan dış politika anlayışı, Türkiye'nin Suriye politikasına doğrudan etki etmiştir. Türkiye, Turgut Özal'ın sınırlarını çizdiği bu dış politika anlayışı çerçevesinde tüm uzlaşmazlık konularına rağmen en gerilimli dönemlerde dahi Suriye yönetimi ile diplomatik kanalları açık tutmaktan yana bir tavır sergilemiştir. Öyle ki Özal'ın etkisiyle şekillenen bu tavır, taraflar arasında ekonomik işbirliği ve güvenlik

protokollerinin imzalanmasının en önemli itici güçlerinden olmuştur.

Turgut Özal döneminde Ankara-Şam ilişkilerinde atılan somut adımların ülke ilişkilerinde kalıcı bir işbirliğine neden olmasa da tarafların sorunları müzakere edebilmelerine olanak tanımış olması ve iki ülke ilişkilerini tamamen güvenlik perspektifli olmaktan çıkarmış olması bakımından önemlidir. Turgut Özal'ın 1987 yılında gerçekleştirdiği Şam Ziyareti, 1990'lı yıllarda Irak'taki gelişmeler üzerine sergilenen işbirliği ve tüm anlaşmazlıklara rağmen ekonomik temelli anlaşmalar imzalanması yönünde atılan adımlar, Özal dış politikasının diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine verdiği önemin Suriye özelindeki örnekleri olmuştur. Özal'ın ölümünün ardından gelen hükümetler, Özal dış politikasını kısa süre de olsa sürdürmeye çalışmış ancak ilişkilerin giderek gerginleşmesinin önüne geçilememiştir. Bu durumun yaşanmasında Suriye'nin PKK faaliyetlerine desteğinin devam etmesinin yanı sıra Özal sonrası Türk sivil ve askeri yöneticilerin yeniden güvenlik odaklı bir dış politika anlayışına yönelmesinin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Suriye ile ilişkilerde Özal'ın kişisel çabalarıyla açmış olduğu diyalog ve işbirliği kapısının ölümünden iki sene sonra neredeyse tamamen kapanması, iki ülkenin Ekim 1998'de savaşın eşiğine gelmesinin en önemli nedenlerin biri olmuştur. Bu durumun Özal'ın dış politika anlayışının Türkiye'nin Suriye politikasının başka bir yöne evrilmesinde ne denli kritik bir rol oynadığının önemli bir göstergesi olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Turgut Özal dönemi olarak adlandırılan 1983-1993 yılları arasında Türk dış politikasındaki değişimin Suriye özelinde nasıl gerçekleştiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamdan hareketle çalışmada öncelikle Özal'ın dış politika anlayışının temel özellikleri incelenmiş ve bu özelliklerin Türk dış politikası yönelimlerinde bir kırılmaya işaret ettiği ifade edilmiştir. Bu kırılma çalışmada Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı döneminde izlediği Suriye politikasından hareketle incelenmiştir. Özal'ın ekonomi odaklı, çok boyutlu ve aktif dış politika anlayışı, Türk dış politikasının Suriye özelinde uzlaşmazlığın tavan yaptığı dönemlerde dahi işbirliği arayışını sürdürme ve diplomatik ilişkileri koruma ilkeleri üzerine inşa edilmeye çalışılmasına neden olmuştur. Bu anlayışın Özal sonrası dönemde sürdürülmemesi 1990'ların ikinci yarısında Türkiye-Suriye ilişkilerinin oldukça gerilimli ve sorunlara askeri çözüm odaklı bir seyre yönelmesinde oldukça etkili olmuştur.

Kaynakça

- Akmandor, N., Pazarcı, H., & Köni, H. (1994). *Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Aras, D. (2012). The Syrian Uprising: Turkish-Syrian Relations Go Downhill. *The Middle East Quarterly*, 19(2), 41-50.
- Ataman, M. (2001a), The Kurdish Question and Its Impact on Turkey's Foreign Policy: From 1923 to 2000. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 24 (2), 33-49.
- Ataman, M. (2001b). Özal ve İslam Dünyası: İnanç ve Pragmatizm. İçinde: İ. Sezal & İ. Dağı (Ed.), *Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet* (s. 351-384). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Ataman, M. (2002). Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy. *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, 1(1), 120-153.
- Ataman, M. (2003). Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış. *Bilgi*, 2(7), 49-64.
- Balcı, A. (2013). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Birand, M. A. (1993). *APO VE PKK*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Birand, M. A. & Yalçın, S. (2001), *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Çağ, G. & Eker, S. (2013), Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 57-72.
- Çandar, C. (2012), *Mezopotamya Ekspresi: Bir Tarih Yolculuğu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Daban, C. (2017), Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 77-96.
- Duman, M. Z. (2010), *Türkiye'de Liberal Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Ertosun, E. (2014), Dış Politikada Özal'lı Yıllar. İçinde: C. Göktepe & T. Ü. Bilgiç, İç ve Dış Gelişmelerle Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1946-2012 (s. 290-318). İstanbul: Ufuk Yayınları
- Ertosun, E. (2015), Özal'ın Orta Doğu Barışı Perspektifi. İçinde: E. Ertosun & E. Demirbaş (Ed.), *Turgut Özal: Değişim, Dönüşüm* (s. 191-297). Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Ertosun, E. (2016), Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan'a Yönelik Zeytin Dalı Diplomasisi Örneği. *Bilge Strateji*, 8(15), 33-57.
- Fırat, M. & Kürkcüoğlu, Ö. (2009a), Ortadoğu ile İlişkiler. İçinde: B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1980-2001* (s. 124-149). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. & Kürkcüoğlu, Ö. (2009b), Arap Devletleriyle İlişkiler. İçinde: B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001* (s. 551-568). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gunter, M. (1997), *The Kurds and the Future of Turkey*. New York: St. Martin's Press.
- Gunter, M. (2009), *The A to Z of the Kurds*. Toronto and Oxford: The Scarecrow Press.
- Gürbey, G. (2001), Özal'ın Dış Politika Anlayışı. İçinde: İ. Sezal & İ. Dağı (Ed.), *Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet* (s. 285-305). İstanbul: Boyut Yayıncılık.

- Hinnebusch, R. (2002), The Foreign Policy of Syria.İçinde: R. Hinnebusch & A. Ehteshami, *The Foreign Policies of Middle East States* (s. 141-165). London: Lynne Reiner Publishers.
- İmset, İ. G. (1993), *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*. Ankara: Turkish Daily News Yayınları.
- Kıran, A. (2005), *Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma veya Uzlaşma Alanı*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Laçınok, N. Y. (2007), Turgut Özal.İçinde: A. F. Demir (Ed.), *Türk Dış Politikasında Liderler* (s. 537-639). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Marcus, A. (2009), *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*. Ayten Alkan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktav, Ö. Z. (2003), Water Dispute and Kurdish Separatism in Turkish-Syrian Relations. *The Turkish Yearbook*, 34, 91-117.
- Olson, R. (1996), The Kurdish Questions and Turkey's Foreign Policy toward Syria, Russia and Iraq since the Gulf War.İçinde: R. Olson (Ed.), *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East* (s. 84-113).Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Olson, R. (1997), Turkey-Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water, *Middle East Policy*.5(2), 168-193.
- Olson, R. (2000), Turkish and Syrian Relations Since the Gulf War: The Kurdish Questions and the Water Problem. İçinde: F. İbrahim & G. Gürbey (Ed.), *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy* (s. 119-149). New York: St Martin's Press, pp. 119-149.
- Oran, B. (2009a), TDP'nin Temel İlkeleri. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980*, Der. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, ss. 46-53.
- Oran, B. (2009b), "Kuruluş Yılları: 1919-1923", İçinde: B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1980-2001* (s. 95-109).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2009c), Dönemin Bilançosu, İçinde: B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1980-2001* (s. 9-33).İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (22 Ağustos 1994), *Ağustos 1994*. (Erişim tarihi: 10 Ocak 2018), <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/austos-1994/3694>.
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (15 Şubat 1995), *Şubat 1995*. (Erişim tarihi: 11 Ocak 2018), <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1995-02-11>,
- Tejel, J. (2009), *Syria's Kurds: History, Politics and Society*. New York: Routledge Publications.
- Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü (17 Temmuz 1987). *Resmi Gazete*, 87/12171, Yayın Tarihi: 10.12.1987.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL, Resolution 688 (1991), 05.04.1991.
- Uzgel, İ. (2009), AB ve NATO ile İlişkiler.İçinde: B. Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001* (s. 34-82).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zarakol, A. (2011). *After Defeat How the East Learned to Live with the West*. Cambridge: Cambridge University Press.

Notlar

¹ Hem Türkiye hem de Suriye topraklarından geçen dolayısıyla iki ülkeyi de yakından ilgilendiren akarsuların en önemlilerinin Fırat, Dicle, Asi, Afrin, Çağçağ ve Kuveik olduğunu söylemek mümkündür. İki ülke, söz konusu akarsuların hemen hemen hepsinin kullanımı ve paylaşımı ile ilgili olarak farklı dönemlerde sorunlar yaşamış olsa da gündemde daha fazla yer işgal eden büyüklükleri nedeniyle Fırat ve Dicle nehirleri olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Türkiye ve Suriye arasında başta Fırat ve Dicle olmak üzere akarsuların kullanımı ve paylaşımı ile ilgili sorunları ifade etmek için "su sorunu" ifadesi kullanılmaktadır.

² Türkiye'nin Amerikan Brown and Root Şirketi'ne 1,5 milyon dolar vererek hazırlattığı iddia edilen fizibilite raporuna göre Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin günlük olarak taşıdığı toplam 34 milyon metreküp suyun 24 milyon metreküpü Türkiye tarafından kullanılmakta geriye kalan 10 milyon metreküpü ise Akdeniz'e dökülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin elinde Ortadoğu ülkelerine satabileceği günlük ortalama 10 milyon metreküp su vardır. Şirketin hesaplarına göre 15-20 milyar dolara mal olması planlanan Barış Suyu Projesi'nin gerçekleşmesi halinde Arap ülkeleri denizden arıtma yoluyla elde ettikleri ve metreküp maliyeti 4,5 dolar olan içme suyu yerine maliyeti ortalama 1,5 dolara içme suyu elde edebilecektir (Ertosun, 2015: 204-206).

Araştırma Makalesi • Research Article

Rol Belirsizliği ve Rol Çatışmasının İş Performansına Etkisinde İş Tatmininin Aracılık Rolü: Mersin İlinde Faaliyette Bulunan Özel Hastaneler Üzerine Bir Araştırma*

The Mediating Role of Job Satisfaction within the Impact of Role Ambiguity and Role Conflict on Job Performance: A Research on Operating Private Hospitals in Mersin

Onur Başar Özbozkurt, ^{a**} Neslihan Özbozkurt ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Çağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Mersin/Türkiye
ORCID:0000-0002-2325-2433

^b Doktora Öğrencisi, Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Mersin/Türkiye
ORCID: 0000-0001-8143-7594

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 21 Nisan 2019

Kabul tarihi: 16 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Rol Belirsizliği

Rol Çatışması

İş Performansı

İş Tatmininin Aracılık Rolü

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019

Received in revised form 21 April 2019

Accepted 16 May 2019

Keywords:

Role Ambiguity

Role Conflict

Job Performance

Mediating Role of Job Satisfaction

ÖZ

Rekabet ortamındaki işletmeler, her geçen gün hızla değişen ve gelişen bu rekabet yarışının gerisinde kalmamak için çalışan performansının artırılmasını arzu ederken; diğer taraftan çalışanlar, hiyerarşiden kaynaklanan rol belirsizliği ve rol çatışması ile karşılaşılır. Çalışmanın temelini oluşturan özel sağlık sektöründe ise, birçok meslekten farklı olarak kendine özgü bir yapılanma ve görev tanımı bulunmaktadır. Bu bağlamda, araştırma için Mersin ilindeki özel hastanelerde 400 sağlık çalışanı üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiş, özel sağlık sektörü çalışanlarının rol belirsizliği ve rol çatışmasının performanslarına etkisi ve iş tatmininin aracılık rolü araştırılmıştır. Analiz sonucunda, rol belirsizliği ve rol çatışmasının özel sağlık sektörü çalışanlarının performansı ile iş tatminini olumsuz yönde etkilediği ve iş tatmininin rol belirsizliği ve rol çatışması üzerinde aracılık rolü olup, çalışanların performansını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

ABSTRACT

While rapidly changing and developing competition day by day, businesses in a competitive environment desire to increase the performance of employees to not stay behind the competition, employees may face with role ambiguity and role conflict arising from the hierarchy. The private healthcare sector which is the main subject of this study has a unique structuring and different job description from another sector. In this sense, the survey has been applied on 400 employees in private hospitals; Mersin and the effect of role ambiguity and role conflict on the performance of employees of healthcare sector and the mediating role of job satisfaction have been studied. It has been revealed that role ambiguity and role conflict have a negative effect on the performance and job satisfaction of employees of the private healthcare sector; at the same time, job satisfaction has a mediating role on role ambiguity and role conflict and positive effect on their performance as a result of the analysis.

1. Giriş

Yoğun rekabet ortamında, işletmelerin önceden belirledikleri amaç ve hedefleri hayata geçirebilmek için başarılı olmaları ve varlıklarını sürdürebilmeleri önem arz etmektedir. Günümüz yönetim algısı, yöneticilere,

çalışanların iş performansını ve tatminini artırma ve geliştirme bilincini aşlamaktadır. Sağlık sektöründe ise, işletmelerin en önemli sermayelerinin insan kaynağı olduğu görüşü faaliyet gösteren kurum ve yöneticiler tarafından anlaşılmaya başlanmıştır (Çarıkçı ve Oksay, 2004: 160).

* Bu çalışma, ikinci yazarın, Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı'nda gerçekleştirdiği "Sağlık Çalışanlarının Rol Belirsizliği ve Rol Çatışmasının İş Performansına Etkisi, İş Tatmininin Aracılık Rolü: Mersin İli Özel Hastanelerinde Bir Çalışma" adlı yüksek lisans tez çalışmasının, güncellenerek yeniden ele alınmasıyla gerçekleştirilmiştir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: basarozbozkurt@gmail.com

Toplumsal yaşamın hızla değişmesi, sadece yöneticileri ve işletmeleri değil, çalışan bireylerin rol davranışlarını da değiştirmektedir. Bu değişimler, çalışanların iş hayatındaki rollerinde, rol belirsizliğine ve rol çatışmasına neden olmaktadır. Rol belirsizliği, genel olarak, çalışana verilen görev ve istenen performans sonucunda, çalışanın görev tanımına dair eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Rol çatışması ise, çalışanın, birbiriyle çelişen talep ve beklentileri deneyimlemesiyle ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda çalışan birey, bir talebi karşılarken, diğer talep ya da beklentileri karşılamakta güçlük çekmektedir (Fisher, 2001: 143).

Bu kapsamda çalışmada hastane gibi karmaşık bir organizasyon yapısında çalışan sağlık personelinin, rol belirsizliği ve rol çatışmasının iş performansına etkisini anlamak, iş tatminin aracılık rolünün ne düzeyde olduğunu belirlemek, sağlık personelinin performansını etkileyen koşullar hakkında bilgi sahibi olmak ve bu alandaki alanyazına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 2018 yılı içerisinde, Mersin ilindeki özel hastanelerde 400 sağlık çalışanı üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Rol Belirsizliği

Rol belirsizliği, iş görenin iş ve görevlerini gerçekleştirirken, net olarak kendilerinden nelerin beklendiğini anlayamadıkları veya kendilerinden beklenenlerle neyin yapılması gerektiğine dair düşüncelerinin çelişmesi ile ortaya çıkmaktadır (Bernardin, 2010: 499). Rol belirsizliği, iş tanımlarının yeterli olmadığı çalışma ortamlarında yöneticilerin iş görenden net olmayan beklenti, emir veya istekleri ile iş görenin çalışma arkadaşlarının açık olmayan karmaşık davranışlarından ve sözlerinden kaynaklanabilmektedir (Griffin, 2008: 534).

Literatürde, görev belirsizliği ve sosyal-duygusal belirsizlik olmak üzere iki çeşit rol belirsizliğinden bahsedilmektedir. Organizasyon içinde çalışan birey, kendisine verilen görev ve rolünü yerine getirirken ihtiyaç duyduğu bilginin eksik ve açık olmaması durumunda görev belirsizliği ile karşılaşabilmektedir. Sosyal-duygusal belirsizlik olarak adlandırılan bir başka belirsizlik türü ise, iş görenin, görev ve sorumluluklarını yerine getirirken diğer insanlar tarafından nasıl değerlendirildiği hususunda yaşadığı belirsizlik olarak ifade edilebilmektedir.

2.2. Rol Çatışması

Her birey, kuruluşu oluşturan bir alana sahiptir ve bir görevi yerine getirmektedir. Kurum veya kuruluştaki diğer bireylerin de bu görev sahibi olan kişilerden rol beklentileri bulunmaktadır. Rol beklentilerinin tamamı, çalışanın rolünü tanımlayıp, belirlemektedir (Dozier, 2005: 350). Ters durumlarında ise, kurum ya da kuruluş içinde rol, mevki ve yetki konusundan kaynaklanan çatışmalar ortaya çıkabilmektedir (Gökçe ve Şahin, 2003: 134-135).

Rol çatışması, aynı anda iki veya daha fazla rol gönderiminden birine uyulması, diğer gönderime uyulmasının güçleşmesi gibi durumlarda ortaya çıkabilmektedir (Katz ve Kahn, 1977: 202). Çalışanın üstlendiği rollerin gerektirdiği görevler birbirleriyle

çeliştiğinde rol çatışması meydana gelir. Rol çatışması, iş görenin birbirinden ilgisiz ve farklı görevi yerine getirmesi için yeterli çalışanın olmadığı durumlarda, üstler tarafından verilen bir görevi, kuralları uymayarak yerine getirmesi, organizasyonda farklı görevlere sahip grup çalışanlarıyla uyum sağlanamamasıyla artan bir durumdur (Başaran, 1982).

2.3. İş Performansı

Performans, çalışanın örgütsel amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek üzere görev ve sorumlulukları ile ilgili faaliyetlerin ve bu çalışma sonucunda organizasyonların elde ettiği verim olarak ifade edilmektedir. Performans, amacın gerçekleştirilip görevin yerine getirilmesi yönünde ortaya konan düşünce, hizmet ya da üründür (Helvacı, 2002: 156).

Performans kavramı, küreselleşen dünya içerisinde yaşanmakta olan rekabet ortamından dolayı işletmelerin sürdürülebilirliği ve yenilikçi stratejiler geliştirebilmesi adına önemini artırmaya devam eden bir kavramdır. Temel amacı kâr elde etmek olan işletmelerin başarısı ve bu doğrultuda sürdürülebilirliği, iş görenin kaydettiği performans ve bu performansın ölçümüne bağlıdır. Organizasyonlarda yönetici tarafından iş görenin eksikleri ile yeteneklerinin bilinmesi ve tanınması, bu hususların ölçülmesi ve değerlendirilmesi performansı etkilemektedir (Üner, 2008: 343).

2.4. İş Tatmini

Genel olarak iş tatmini bireyin yapmakla yükümlü olduğu işe yönelik olarak geliştirdiği duygular ve davranışlar olarak ifade edilir. Çalışanların iş memnuniyeti, hizmetlerin iyileştirilmesinde önemli bir faktördür. Çalışanların yaşadıkları rol belirsizliği ve rol çatışması düzeyini azaltmak için organizasyonların, yönetici ve iş görenler arasında iyi bir iletişim ağı oluşturması ve çalışma-değerlendirme sisteminin en üst seviyeye çıkarılması önem arz etmektedir. Örgütsel ortamlarını ve olanaklarını iyileştirmek, iş görenin bağlılığı üzerinde önemli bir etkidir (Nurdin, 2007: 223).

2.5. Rol Belirsizliği ve Rol Çatışması İle İş Performansı Arasındaki İlişkiler

İki veya daha fazlası beklentisine aynı anda uyulması gerekliliği ve bu güçlüklerin oluşturduğu durumlarda ortaya çıkan rol belirsizliği ve rol çatışması durumları, bireylerin iş tatminsizliğine, başarısızlığa ve bunun sonucunda hem bireysel hem de kurumsal düzeyde performans düşüşüne neden olmaktadır (Katz ve Kahn, 1977: 202).

Literatürde, rol belirsizliği ve rol çatışması ile iş performansı arasında, negatif yönde anlamlı bir ilişkinin var olduğu belirtilmiştir (Fisher, 2001: 143). Ceylan ve Ulutürk (2006: 54), gerçekleştirmiş oldukları çalışmada, rol çatışması ve rol belirsizliğinin performans ve iş tatmini üzerindeki etkilerini azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Rol çatışması, ayrıca rol belirsizliğinin performans üstündeki etkilerini ortadan kaldırmaktadır. İki değişken birlikte ele alındığında rol belirsizliğinin performans bîş tatmini üzerinde etkisi bulunmaktadır.

2.6. Rol Belirsizliği ve Rol Çatışması İle İş Tatmini Arasındaki İlişkiler

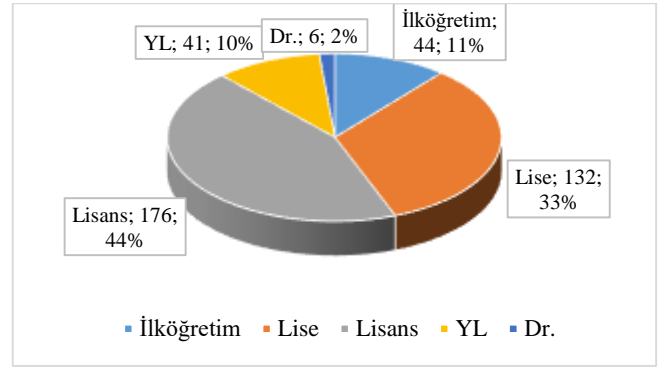
Bireylerin rol belirsizlikleri ve rol çatışmaları, çalıştıkları kurumlarda tatminsizliğe sebep olabilmektedir. Eray (2017: 206), rol çatışması, rol belirsizliği, iş tatmini arasındaki ilişkileri incelediği araştırmasında, rol çatışmasının, rol belirsizliği ve iş tatmini üzerinde doğrudan bir ilişkisinin var olmadığı; ancak, rol belirsizliği ile iş tatmini arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak, Börk ve Adıgüzel (2015: 258), araştırmalarında rol belirsizliği ve rol çatışmasının iş tatmini ile örgütsel bağlılık üzerinde olumsuz yönde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2.7. İş Tatmini ile İş Performansı Arasındaki İlişkiler

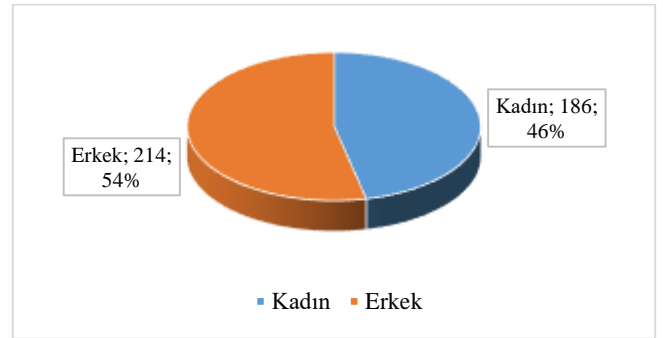
İş tatmini ile iş performans arasındaki ilişkinin anlamlı olabilmesi için çalışanın kişilik özellikleri, ödül beklentisi, eşitlik duygusu, bağlılık gibi destekleyici faktörlerin de var olması gerekmektedir. İş tatmini yüksek çalışanların, iş tatmini düşük çalışanlara oranla daha yüksek performans kaydedeceği düşünülmektedir (Akıncı, 2002: 8). İş tatmini ile örgütsel bağlılık, iş görenin performansına olumlu yönde katkı sağlayabilmektedir. Diğer taraftan, rol belirsizliği ile iş tatmininin alt faktörlerinden olan yönetim, terfi ve ücret imkânları arasında ise negatif yönde zayıf bir ilişki; rol belirsizliği ile işin kendisi arasında negatif yönde kuvvetli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Keller, 1975: 60).

3. Evren ve Örneklem

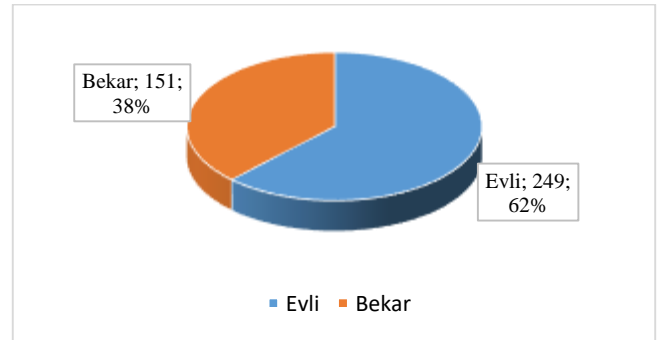
Araştırmanın evrenini Mersin ilindeki özel sağlık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, özel sağlık sektörü çalışanları arasından basit tesadüfi yöntem ile seçilen katılımcılardan oluşmaktadır. Bu kurumlarda yaklaşık 6000 kişi çalışmaktadır. Sekaran (1992: 253), evrene göre örneklem sayısının belirlenmesine ilişkin çalışmasında, 6000 kişiden oluşan bir evren için, ana kütlede %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5'lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğünün 361 olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen toplam 600 kişiye anket yapılması planlanmış olup gönderilen anketlerden 444 tanesi geri dönmüş ve 412 tanesi analiz yapmak için uygun bulunmuştur. Yapılan uç değer analizinde değişkenlere ait normal dağılımı bozan 12 veri seti çıkartılmış ve 400 katılımcının doldurduğu anket analizlere dâhil edilmiştir. Araştırma katılımcılarına ait demografik bilgilere (eğitim durumu, cinsiyet ve medeni hal, ortalama yaş ve çalışma süresi) aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 1. Eğitim Durumu

Şekil 2. Cinsiyet

Şekil 3. Medeni Hal

Tablo 1. Betimleyici İstatistikler

	Yaş	Çalışma Süresi(yıl)
Ortalama	34,82	10,34
St. Sapma	8,68	7.25
Minimum	20	1
Maksimum	61	45

4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği uygulanmıştır. Bu kapsamda anketler; tabip, hemşire, sağlık teknikeri ve diğer sağlık çalışanlarından oluşan katılımcılara yüz yüze uygulanmıştır. Anket formu iki bölümden ve toplam 28 ifadeden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik değişkenlerle ilgili 5 ifade yer almaktadır. İkinci bölümde ise toplamda 23 ifadeden oluşan Rol Belirsizliği, 6 madde; Rol Çatışması, 8 madde; İş Tatmini, 5 madde; İş Performansı, 4 maddeden oluşan ölçekler bulunmaktadır. Ölçeklerin Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları "SPSS 23.0" paket programı ile

doğrulayıcı faktör analizleri ise AMOS 23.0 programı ile analiz edilmiştir.

Rol belirsizliği (RB) ve rol çatışmasının (RÇ), bireylerin iş performansı (İP) üzerine etkisini ve bu etkide iş tatmininin (İT) aracılık rolünü belirlemeye yönelik olan bu araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler aşağıda verilmektedir.

4.1. Rol Belirsizliği Ölçeği (RB)

Özel sağlık sektörü çalışanlarının algılanan rol belirsizlik düzeylerini belirlemek üzere Rizzo, House ve Lirtzman (1970: 150) tarafından geliştirilen ve daha sonra Schuler, Aldag ve Brief (1977: 114) ve House, Schuler ve Levanoni (1983: 334) tarafından kullanılan 6 maddeli ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeğin Rizzo vd. (1970: 150) tarafından yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Sorular “Ne kadar yetkiye sahip olduğumu biliyorum.”, “İşimle ilgili belirgin, planlanmış hedefler ve amaçlar vardır.” şeklindedir. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Çalışmada ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin, ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yüklerinin .87 ile .76 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .89 ve Barlett testi anlamlı (p=.000) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin, ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .85 ile .73 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri, diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 4’te sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .81 olarak bulunmuştur.

4.2. Rol Çatışması Ölçeği (RÇ)

Özel sağlık sektörü çalışanlarının algılanan rol belirsizlik düzeylerini belirlemek üzere Rizzo vd. (1970: 150) tarafından geliştirilen, daha sonra Schuler vd. (1977: 114) ve House vd. (1983: 334) tarafından kullanılan 8 maddeli ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeğin Rizzo vd. (1970: 150) tarafından yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Toplam sekiz ifadeden oluşan ölçekte sorular “Birbirinden farklı şekillerde yapılması gereken işleri yapmak zorunda kalıyorum.”, “Görevimi başarmak için bazı karar ya da kurallara göre ters hareket etmek zorunda kalıyorum.” şeklindedir. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Çalışmada ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yüklerinin .83 ile .71 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .88 ve Barlett testi anlamlı (p=.000) olarak tespit edilmiştir. Takiben Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .80 ile .72 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 2’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin

toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .80 olarak bulunmuş ve bu değerlere Tablo 4’te yer verilmiştir.

4.3. İş Tatmini Ölçeği (İT)

Özel sağlık sektöründe çalışan bireylerin iş tatmin düzeylerini belirlemek üzere Arnett (1999) ile Judge, Woolf ve Hurst, (2009: 68) tarafından geliştirilen 5 maddeli ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeğin Türkçe geçerliliği Çalışkan, Akkoç ve Turunç (2011: 378) tarafından yapılmış ve güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .81 olarak bulunmuştur. Toplam beş ifadeden oluşan ölçekte sorular “İşimden tatmin olduğumu hissediyorum.”, “Bu kurumda uzun süre çalışacağımı düşünüyorum.” şeklindedir. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Çalışmada ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yüklerinin .84 ile .77 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .89 ve Barlett testi anlamlı (p=.000) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .83 ile .71 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 2’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .77 olarak bulunmuş ve bu değerlere Tablo 4’te yer verilmiştir.

4.4. İş Performansı Ölçeği (İP)

Özel sağlık sektörü çalışan bireylerin iş performanslarını belirlemek üzere önce Kirkman ve Rosen (1999: 66), daha sonra ise, Sigler ve Pearson (2000) tarafından kullanılan iş performansı ölçeği kullanılmıştır. Dört sorudan oluşan ölçekte sorular “İşimde göstermiş olduğum performans düzeyim yüksektir.” ve “İş hedeflerime fazlasıyla ulaşıyorum.” şeklindedir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı her iki çalışmada da .70’in üstündedir. Türkiye’de, Çöl (2008: 42) tarafından akademisyenler üzerinde uygulanan ölçeğin güvenilirlik katsayısı .82 olarak tespit edilmiştir. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Çalışmada ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yüklerinin .91 ile .85 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .88 ve Barlett testi anlamlı (p=.000) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .86 ile .78 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 2’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuş ve bu değerlere Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	χ^2	df	CMI N/ DF ≤5	GFI ≥.85	AGF I ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	TLI ≥.90	RMS EA ≤.08
1.RB	28.4	14	3.14	0.86	0.87	0.91	0.94	0.93	0.03
2. RÇ	12.5	1	3.4	0.94	0.99	1.00	1.00	1.00	0.00
3. İT	125.3	44	2.9	0.93	0.93	0.96	0.97	0.94	0.03
4. İP	101.4	69	1.5	0.93	0.96	0.94	0.97	0.94	0.06

Not:Uyum iyiliği değer aralıkları “*kabul edilebilir*” standartlara göre düzenlenmiştir.

5. Bulgular ve Yorumlar

5.1. Değişkenlerle İlgili Betimleyici Bulgular

Araştırmada 400 katılımcıdan elde edilen betimleyici istatistiklere göre kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin (en küçük, en büyük ve ortalama) değerler, Tablo 3’te verilmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan rol belirsizliği ve rol çatışması ölçeklerinde yer alan toplam 14 madde için aritmetik ortalamalar alınarak analizler yapılmıştır. Diğer bağımsız değişken iş tatmini, faktör analizi sonucu belirlenen 5 maddenin aritmetik ortalaması hesaplanarak belirlenmiştir. Bağımlı değişken olan iş performansı ise toplam 4 madde faktör analizi sonucu belirlenen tek boyut olarak aritmetik ortalaması hesaplanarak belirlenmiştir. Hesaplamalarda en düşük puan 1 (bir), en yüksek puan ise, 5 (beş) olmak üzere puanlama beş puan üzerinden yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Değişken ve Boyutlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Toplam	Ortalama	Std. Sapma
Rol Belirsizliği	400	3.51	0.87
Rol Çatışması	400	3.18	0.78
İş Tatmini	400	3.38	0.81
İş Performansı	400	3.49	0.79

5.2. Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyonları hesaplanmıştır (Tablo 4). Tabloda ayrıca satırların sonunda güvenilirlik bulguları parantez içinde sunulmuştur. Analiz sonucunda; çalışanların iş performansının, rol belirsizliği ve rol çatışması ile negatif, aracı değişken olarak belirlenen iş tatmini ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Değişkenler Arası Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4
1.RB	(.81)			
2.RÇ	.48**	(.80)		
3.İT	-.73**	-.55**	(.77)	
4.İP	-.81**	-.53**	.70**	(.85)

Not: Alfa güvenilirlik katsayıları parantez içinde gösterilmiştir.

** $p < .01$,

5.3. Demografik Gruplardaki Farklılıklar

Araştırmada bağımlı değişken olan iş performansının, cinsiyete, medeni duruma, göre farklılık gösterip göstermediği “t-testi”; çalışanların eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediği ise “ANOVA analizi” ile test edilmiştir.

İş performansının cinsiyete, medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek üzere yapılan t-testi sonucunda (Tablo 5) özel sağlık sektörü çalışanlarının iş performanslarının cinsiyete göre farklılaşmadığı, ancak medeni duruma göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Farklı bir ifadeyle, özel sağlık sektörü çalışanlarının iş performanslarının medeni duruma göre evlilerin lehine anlamlı bir fark oluşturduğu, evli çalışanların bekâr çalışanlara oranla algılanan performanslarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. T Testi Bulguları

Değişken	Grup	N	Ort.	SS	Sig
İş Performansı	Kadın	186	3.56	.84	.14
	Erkek	214	3.43	.91	
	Evli	249	3.58	.87	
	Bekâr	151	3.36	.86	.02

* $p < .05$

Özel sağlık sektörü çalışanlarının iş performanslarının eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediği ise “ANOVA analizi” ile test edilmiştir. İş performansının eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan tek yönlü ANOVA analizleri Tablo 6’da sunulmuştur. Bu doğrultuda, çalışanların iş performansları, eğitim seviyelerine göre farklılık göstermektedir ($F=5,802$, $p>0,01$). Farklılaşan grupları tespit etmek amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Tukey testi sonuçlarına göre farklılıkların, lisans-ilköğretim ve lisans-lise gruplarında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6.ANOVA Testi Bulguları

Değişken	Grup	N	Ort.	SS	F	Sig.
İş Performansı	İlköğretim	44	3.18	.83	5.802	.000
	Lise	133	3.30	.89		
	Lisans	176	3.68	.85		
	Y. Lisans	41	3.68	.80		
	Doktora	6	3.42	.66		

5.4. Çalışanların İş Performansını Yordayan Değişkenler: Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler arası doğrudan ilişkileri, farklı bir ifadeyle bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki açıklama güçlerini ortaya koymak amacıyla regresyon analizleri yapılmıştır. Regresyon analizlerinde çalışanların iş performansları bağımlı değişken olarak ele alınmış, rol belirsizliği ve rol çatışması ile aracı değişken olarak belirlenen iş tatmini, bağımsız değişkenler olarak ele alınarak, bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Rol belirsizliği (RB) ile rol çatışmasının (RÇ), iş performansı (İP) üzerine etkisini ve bu etkide iş tatmininin (İT) aracılık rolünü açıklamak amacıyla, Baron ve Kenny (1986: 1179) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Bu yöntemle göre, bağımsız değişkenin bağımlı değişken ve aracı değişken üzerinde bir etkisi olması gerekmektedir. Aracı değişken bağımsız değişkenle birlikte regresyon analizine dâhil edildiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki regresyon katsayısı düşerken, aracı değişkenin de bağımlı değişken (İP) üzerinde anlamlı etkisi sürmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, İT düzeyinin aracılık rolünü belirlemek amacıyla, RB-İT, İP ve RÇ-İT, İP arasındaki ilişkiler hiyerarşik regresyon analizleri aracılığı ile incelenmiş ve Sobel testleri yapılmıştır. Aracılık testine ilişkin bulgular “Tablo 7”, “Tablo 8” ve “Tablo 9”da verilmiştir.

Aracılık testi kapsamında ilk aşamada bağımsız değişken rol belirsizliği ile iş performansı arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında RB'nin İP'yi ($\beta = -.81, p < .01$) anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. İkinci adımda RB'nin aracılığı araştırılan İT'ye olan etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda, RB'nin İT'yi anlamlı olarak etkilediği ($\beta = -.73, p < .01$) tespit edilmiştir. Bu adımda aracılığı araştırılan İT'nin İP'ye olan etkilerine de bakılarak rapor edilmiştir. İT'nin İP'yi ($\beta = .70, p < .01$) anlamlı olarak etkilediği bulgulanmıştır. Bu aşamanın son adımında ise RB ve aracılığı araştırılan İT birlikte analize sokulmuş ve İP üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda, RB'nin İT ile birlikte analize sokulmasıyla İP üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış ($\beta = -.60, p < .01$), İT'nin de İP üzerindeki etkisi devam etmiştir ($\beta = .48, p < .01$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek amacıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel(z) anlamlı bulunmuştur ($z = 4.3, p < .01$). Bu bulgu RB'nin İP'ye etkisinde İT'nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda H₁, H₃, H₅ ve aracılık hipotezi olan H₆'nın desteklediği görülmektedir.

Aracılık testinin ikinci aşamasında, ikinci bağımsız değişken rol çatışması ile iş performansı arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında, RÇ'nin İP'yi ($\beta = -.53, p < .01$) anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. İkinci adımda RÇ'nin aracılığı araştırılan İT'ye olan etkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda RÇ'nin İT'yi anlamlı olarak etkilediği ($\beta = -.55, p < .001$) tespit edilmiştir. Bu aşamanın son adımında ise, RÇ ve aracılığı araştırılan İT birlikte analize sokulmuş ve İP üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda RÇ'nin İT ile birlikte analize sokulmasıyla, İP üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış ($\beta = -.31, p < .01$), İT'nin de İP üzerindeki etkisi devam etmiştir ($\beta = .22, p < .01$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek amacıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel (z) anlamlı bulunmuştur ($z = 7.3, p < .01$). Bu bulgu da RÇ'nin İP'ye etkisinde İT'nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda H₂, H₄ ve aracılık hipotezi olan H₇'nin desteklediği görülmektedir. Bu sonuçla, regresyon analizleri ile test edilen toplam 7 hipotezin tamamı destek bulunmuştur.

Tablo 7. Aracılık Testi Sonuçları (RB-İT-İP)

	β	
	İT	İP
Test 1		
Yaş		-.09
Çal.Süresi		.09
RB		-.81**
Adjusted R ²		.65
ΔR^2		.65
		(F=734**)
Test 2		İT→İP
Yaş	-.56	.04
Çal.Süresi	.01	-.22
RB	.74**	.69**
RB	Adjusted R ²	.54
	ΔR^2	.53
		(F=454**)
		(F=365**)
Test 3		
Yaş		-.005
Çal.Süresi		-.32
RB		-.60**
İT		.48**
Adjusted R ²		.33
ΔR^2		.33
		(F=125**)
Sobel Test(z)		4.3**

** p < .01

Tablo 8. Aracılık Testi Sonuçları (RÇ-İT-İP)

	β	
	İT	İP
Test 1		
Yaş		-.14
Çal.Süresi		.006
RÇ		-.53**
Adjusted R ²		.28
ΔR^2		.28
		(F=154**)
Test 2		
Yaş	-.18	
Çal.Süresi	.005	
RÇ	-.55**	
Adjusted R ²	.30	
ΔR^2	.30	
	(F=168**)	
Test 3		
Yaş		-.18
Çal.Süresi		.05
RÇ		-.31**
İT		.22**
Adjusted R ²		.19
ΔR^2		.19
		(F=228**)
Sobel Test(z)		7.3**

** p < .01

Tablo 9. Aracılık Testi Sonuçları

HİPOTEZLER	SONUÇ
H₁: Rol belirsizliği, bireylerin iş performansını negatif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H₂: Rol çatışması, bireylerin iş performansını negatif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H₃: Rol belirsizliği, bireylerin iş tatminini negatif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H₄: Rol çatışması, bireylerin iş tatminini negatif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H₅: İş tatmini, bireylerin iş performansını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H₆: Rol belirsizliğinin, bireylerin iş performansını üzerine etkisinde iş tatmininin aracılık rolü vardır.	Desteklendi
H₇: Rol çatışmasının, bireylerin iş performansı üzerine etkisinde iş tatmininin aracılık rolü vardır.	Desteklendi

6. Sonuç ve Öneriler

Özel sağlık kuruluşlarında görev yapmakta olan sağlık çalışanlarının rol çatışması ve rol belirsizliği yaşayıp yaşamadıkları, görevleri ve gerçekleştirmesi gereken roller hakkında gerekli bilgiye sahip olup olmadıklarını belirlemek amacı ile yapılan bu çalışmada; değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek suretiyle Pearson korelasyonları hesaplanmıştır. Analiz sonucunda, çalışanların iş performansının, rol belirsizliği ve rol çatışması ile negatif, aracılık rolüne sahip değişken olan iş

tatmini ile ise pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada, bağımlı değişken olan iş performansının, cinsiyete ve medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen t-testi sonucunda, özel sağlık sektörü çalışanlarının iş performanslarının cinsiyete göre farklılaşmadığı, ancak medeni duruma göre farklılaştığı görülmüştür. Bu bağlamda, evli bireylerin bekâr olanlara göre algılanan iş performanslarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle medeni durumun cinsiyet gözetmeksizin, çalışanların iş performanslarına etki etmesinde Özmutaf (2007: 49)'ın da belirttiği üzere, olumlu yönde devam eden evliliklerin, çalışanların iş performansına pozitif yönde katkı sağlamış olabileceği ve bu bağlamda, özel sağlık sektöründe çalışan bireylerde de bu olumlu etkinin görülmüş olabileceği çıkarımında bulunulabilmektedir.

Özel sağlık kuruluşu çalışanlarının, iş performanslarının eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiş Tukey testi sonucunda, iş performanslarının, eğitim seviyelerine göre farklılık kaydettiği, bunun ise lisans-ilköğretim ve lisans-lise gruplarında meydana geldiği; lisans öğrencilerinin iş performansının, lise ve ilköğretim mezunlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışanların eğitim seviyeleri arttıkça iş hayatındaki tatmin düzeylerinde de artış meydana gelebileceği, bu durumun ise iş performansını artırıcı yönde etki gösterdiği düşünüldüğünde, bahse konu eğitim grupları arasında eğitim seviyesi arttığında iş performansında da artış gerçekleşebileceği ifade edilebilmektedir.

Diğer taraftan, bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenler üzerinde etkilerini test etmek üzere gerçekleştirilen regresyon analizlerinde ise bağımlı değişken olan iş performansının, bağımsız değişkenler olan rol belirsizliği, rol çatışması ve aracı değişken olan iş tatmini üzerindeki etkisinin incelenmesi çerçevesinde, sobel testler ve aracılık testi kapsamında, ilk aşamada rol belirsizliğinin iş performansı üzerinde anlamlı ve negatif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle, çalışanların deneyimlediği rol belirsizliğini gidermek suretiyle yöneticilere büyük görev düşmekte olup; böylece çalışanların performanslarında olumlu etkinin kaydedilmesi ve buldukları kuruluşlara da daha önemli katkılar sağlayabilecekleri düşünülmektedir.

Rol çatışması ile iş performansı arasındaki ilişki ele alındığında ise, aralarında anlamlı bir etkinin mevcut olduğundan ve bu araştırmanın, iş performansını etkileyen rol belirsizliği ve rol çatışmasının, iş tatmini üzerindeki etkisinin ortaya konulmuş olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca, bu sonuçla birlikte, regresyon analizleri ile test edilen 7 hipotezin tamamı desteklenmiştir.

Mersin ilinde faaliyet gösteren özel sağlık kuruluşu çalışanları üzerinde gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında sınırlı sayıda katılımcıya ulaşıldığından, ortaya çıkan sonuçların genellenebilirlikten ziyade literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, veri toplarken sadece katılımcıların beyan ve kişisel değerlendirmelerine dayalı yöntemlerin kullanılmış olması, genelleme yapmaya çok fazla olanak sağlamamaktadır.

Gelecekteki ilgili çalışmalarda, özel hastanelere ek olarak devlet hastanelerinin de dâhil edilmesi ve daha kapsamlı bir çalışmanın gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Diğer taraftan, özel sağlık kuruluşlarında, tüm çalışanların iş tanımlarının net ve rol çatışmasına yol açmayacak şekilde olması ve sağlık çalışanlarının performans artışına zemin hazırlayacak ilgili ek birimlerin oluşturulması tavsiye edilmektedir. Böylece, iş tatmini ve performansı artacak olan özel sağlık çalışanlarının, iş hayatlarında daha verimli olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akıncı, Z. (2002). "Turizm Sektöründe işgörenin İş tatminini etkileyen faktörler: beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4, 1-25.
- Arnett, J. J. (1999). "Adolescent Storm And Stress, Revisited", *American Psychologist*, 54(5), 317-326.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986), The Moderator–Mediator Variable Distinction İn Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, And Statistical Considerations. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 51, 1173–1182.
- Başaran, İ. E. (1982). *Örgütsel Davranışın Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Bernardin, H. J. (2010). *Human resource management : an experiential approach*. New York: The McGraw-Hill Companies Inc.
- Börk, A. & Adıgüzel, O. (2015). Rol Çatışması ve Rol Belirsizliğinin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Kıyı Ege Bölgesi'ndeki Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Çalışma, *TurkishStudies, International Periodical for the Languages*, 10 (10), 249-266.
- Ceylan, A. & Ulutürk, Y. (2011). Rol belirsizliği, rol çatışması, iş tatmini ve performans arasındaki ilişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 48-58.
- Çalışkan A., Akkoç, İ. & Turunç Ö. (2011). Örgütsel performansın artırılmasında motivasyonel davranışların rolü: yenilikçilik ve girişimciliğin aracılık rolü, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(3), 363-401.
- Çarıkçı, İ. H. & Oksay, A. (2004). Örgütsel yapı ve meslek farklılıklarının iş tatmini üzerindeki etkileri: hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157-172.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Dozier, D. M. (2005). *İletişim ve Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Örgütsel Rollerini*. Rota Yayınları: İstanbul.
- Eray, T. E. (2017). Rol çatışması, rol belirsizliği ve iş tatmini arasındaki ilişkiler: iletişim fakültesi dekanları üzerine bir uygulama. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 203-213.
- Fisher, R.T. (2001). Role stress, the type a behaviour pattern, and external auditor job satisfaction and performance, *Behavioral Research in Accounting*, Vol.13 p.143.
- Gökçe, O. & Şahin, A. (2003). Yönetimde rol kavramı ve yönetsel roller. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 133-156.
- Griffen, R. W. (2008). *Management*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Helvacı, M.A. (2002). Performans yönetimi sürecinde performans değerlendirmenin önemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 41-42.
- House, R. J., Schuler, R. S. & Levanoni, E. (1983). "Role Conflict and Ambiguity Scales: Reality or Artifacts?", *Journal of Applied Psychology*, 68(2), 334-337.
- Judge, T. A., Woolf, E. F., & Hurst, C. (2009), "Is Emotional Labor More Difficult For Some Than For Others? A Multilevel, Experience-Sampling Study", *Personnel Psychology*, 62(1), 57-88.
- Katz, D. & Kahn, R. L. (1977). Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi, Çev. Halil Can ve Yavuz Bayar, Doğan Basımevi, Ankara.
- Keller, R. T. (1975). Role Conflict and Ambiguity: Correlates with Job Satisfaction and Values, *Personnel Psychology*, 28, 57-64.
- Kirkman, B. L. & Rosen, B. (1999). Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment, *Academy of Management Journal*, 42:1, s. 58-74.
- Özmutaf, N. M. (2007). Örgütlerde bireysel performans unsurları ve çatışma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 41-60.
- Rizzo, J.R., House, R.J. & Lirtzman, S.I. (1970). Role Conflict and Ambiguity in Complex Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 15(2), 150-163.
- Schuler, R. S., Aldag, R. J. & Brief, A. P. (1977). "Role Conflict and Ambiguity: A Scale Analysis". *Organizational Behavior and Human Performance*, 20: 111-128.
- Sekaran, U. (1992). *Research Methods For Business*, Canada: John Wiley ve Sons, Inc.
- Sigler, T. H. & Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment, *Journal of Quality Management*, 5, 27-52.
- Üner, M. M. (2008). *Genel İşletmecilik*. 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek alarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimeden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiriyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayım Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaştırma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırının ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayım aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of *anemon* from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- *anemon* is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
  - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
  - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr